BEN MACINTYRE

SPIONUL ȘI TRĂDĂTORUL

CEL MAI SPECTACULOS CAZ DE SPIONAJ
DIN PERIOADA RĂZBOIULUI RECE

Traducere de
Cornelia Marinescu

Cu o prefață de
Florian Banu

BEN MACINTYRE

PUBLISOL

THE SPY AND THE TRAITOR
Ben Macintyre

Copyright © 2018 by Ben Macintyre Books Ltd
Toate drepturile rezervate

SPIONUL ŞI TRĂDĂTORUL: CEL MAI SPECTACULOS CAZ DE SPIONAJ DIN PERIOADA RĂZBOIULUI RECE
Ben Macintyre

Copyright © 2021 Publishing Solutions
Pentru versiunea în limba română. Toate drepturile rezervate.
Este interzisă reproducerea integrală sau parţială a lucrării,
sub orice formă, fără permisiunea scrisă a editurii.

Editor:
Hadrian Mateescu

Redactor:
Constantin Furtună

Corector:
Dorina Lipan

Concept grafic:
Silvia Olteanu

Tehnoredactor:
Mihaela Mănoiu

Publisol

Casa Presei Libere, Corp A3-A4, Etaj 1
Tel.: 070.52.52.52 / 021.336.36.33
E-mail: office@publisol.ro
Găsiţi cărţile noastre pe www.publisol.ro

Descrierea CIP poate fi consultată
pe site-ul Bibliotecii Naţionale a României.

ISBN: 978-606-9605-14-1 - Ediţie digitală - E-PUB
ISBN: 978-606-9605-15-8 - Ediţie digitală - PDF

Tipărit la ARTPRINT
www.artprint.ro

Întru aducere aminte, Joanna Macintyre
(1934 – 2015)

„El trăia două vieți: una oficială, pe care o vedeau și o cunoșteau toți cei doritori să i-o cunoască [...]
și o a doua viață, pe care o trăia în taină.“

Anton Cehov, *Doamna cu cățelul*

Cuprins

O notă privind sursele | XI
Prefață | XIII

Introducere: 18 mai 1985 | 1

Partea întâi

1. KGB-ul | 7
2. Unchiul Gormsson | 33
3. SUNBEAM | 58
4. Cerneală verde și microfilm | 85
5. O pungă de plastic și o ciocolată Mars | 118
6. Agentul BOOT | 148

Partea a doua

7. Casa conspirativă | 171
8. Operațiunea RYAN | 197
9. Koba | 222
10. Domnul Collins și doamna Thatcher | 243
11. Ruleta rusească | 278

Partea a treia

12. De-a șoarecele și pisica | 313
13. Activități de curățare | 344
14. Fuga | 377
15. Finlandia | 408

Epilog

16. Paşaport pentru PIMLICO | 437
17. Postfaţă | 464

Nume de cod şi nume false | 471
Mulţumiri | 473
Bibliografie selectivă | 475
Sursa ilustraţiilor | 478
Index | 480

O notă privind sursele

Cele mai multe materiale-sursă pentru această carte provin din interviurile cu participanţii – ofiţeri MI6, KGB şi CIA, dintre care cei mai mulţi nu pot fi numiţi aici –, din interviurile cu Oleg Gordievski, cu familia şi prietenii săi şi din memoriile sale, *Next Stop Execution*, publicate în 1995. Alte surse şi citate semnificative sunt menţionate în notele de subsol şi în bibliografia de la finalul cărţii.

Prefață

Money, Ideology, Coercion, Ego – patru cuvinte care, sintetizate în acronimul MICE („șoareci", în limba engleză), se regăsesc în toate manualele operaționale elaborate de serviciile occidentale de *intelligence*.

Banii, ideologia, constrângerea/compromiterea și *ego*-ul au fost considerate de către analiștii serviciilor de informații principalele motive, principalele forțe motrice în măsură să explice atât *trădarea* (înțeleasă ca punerea unui compatriot în serviciul unui serviciu străin), cât și *„defectarea"* (văzută ca trecerea unui ofițer/agent al unui serviciu advers în propria tabără).

Deși, la prima vedere, acronimul pare să explice mulțumitor un fenomen atât de complex precum cel al defectorilor din Războiul Rece, totuși, la o analiză mai atentă, se dovedește că oferă doar explicații superficiale, eșuând în a surprinde motivația complexă care poate sta în spatele deciziei unui ofițer de informații de a schimba tabăra. În acest sens, volumul de față reprezintă o excelentă ilustrare a complexității universului psihologic al unui luptător de pe „frontul invizibil", a imposibilității de a încadra conștiința umană în scheme prestabilite, previzibile și infailibile!

Istoricul britanic Ben Macintyre, bine-cunoscut pentru extraordinarele sale volume despre fascinantul univers al spionajului, ne propune de această dată un subiect care să ne incite nu doar la descoperirea „laturii nevăzute" a istoriei, a acțiunilor

din „războiul tăcut", ci și la o adâncă reflecție asupra naturii umane, a resorturilor nebănuite care sunt declanșate de factori aparent minori, dar care conduc, în cele din urmă, la decizii radicale, în măsură să modifice nu doar destinul individual, ci, uneori, chiar destinul omenirii. Este vorba despre reconstituirea magistrală a odiseei lui Oleg Gordievski, ofițerul KGB cu cel mai înalt grad care a lucrat pentru spionajul britanic timp de nu mai puțin de 11 ani, atât pe teritoriul Danemarcei, cât și la Londra, un „defector" care a contribuit, probabil, în cea mai mare măsură, la grăbirea colapsului regimurilor comuniste.

Cu decenii în urmă, prof. Vladislav Krasnov afirma, în lucrarea sa, *Soviet Defectors. The KGB Wanted List*, că „defectarea este un fenomen unic al secolului al XX-lea, caracteristic regimurilor totalitare". Într-adevăr, în vreme ce defectarea din Est în Vest devenise un fenomen de masă, defecțiunile din Occident spre Est s-au menținut la cote reduse, fiind vorba mai ales de spioni. Importanța *defectorilor* provenind din țările blocului comunist pentru serviciile de contraspionaj occidentale a fost una uriașă, aceștia fiind în măsură să arunce nu doar o simplă rază de lumină în tenebroasa lume a serviciilor secrete comuniste, ci să ofere detalii extrem de prețioase și aproape imposibil de obținut pe căile spionajului „clasic". Elocventă în acest sens este preocuparea permanentă a oamenilor din *intelligence*-ul occidental de a identifica într-un mod cât mai corect rațiunile care stau la baza „defectării" și a căuta căile optime de încurajare a unor astfel de acte.

În căutarea unor răspunsuri, în intervalul 1951-1960 au fost intervievați nu mai puțin de 43 de defectori sovietici cu privire la *motivația* care a stat la baza deciziei lor, iar rezultatele au fost publicate de Departamentul de Stat al SUA sub titlul „The Soviet Union as Reported by Former Soviet Citizens". Aproape toți intervievații au indicat *o combinație de obiecții ideologice, politice și morale* față de sistemul sovietic ca fiind motivul decisiv

care i-a condus la dezertare. În acest sens, se poate spune că un fost locotenent KGB a vorbit în numele multora când a spus că motivul principal care l-a impulsionat a fost „dezgustul față de sistemul sovietic, care înăbușă inițiativa, promovează ineficiența și indiferența și care face imposibil un nivel de trai decent". Deși a recunoscut că, pentru unii dezertori, „considerentele materiale sunt, poate, cele mai importante", el a vorbit cu dispreț despre cei care au dezertat doar din cauza acestora.

Dar cum se naște acest *dezgust* în conștiința unui ofițer de informații, educat, antrenat și îndoctrinat să lupte cu orice preț împotriva imperialismului, dușmanul de moarte al patriei sale? Cu măiestria unui psihanalist, Ben Macintyre ne oferă în cartea de față răspunsuri extrem de nuanțate, disecând și analizând o biografie de excepție a unui cetățean sovietic aflat, după orice grilă de evaluare, mai presus de orice bănuială – Oleg Gordievski.

Personajul nu este necunoscut publicului din România, memoriile acestuia fiind traduse în limba română încă din anul 1997[1]. Dar, de această dată, cititorul are la dispoziție nu o mărturie subiectivă, ci o analiză deosebit de riguroasă, realizată de un istoric profesionist, pe baza unor izvoare istorice deosebit de valoroase. Pe parcursul documentării, Ben Macintyre a realizat peste o sută de ore de discuții înregistrate chiar cu protagonistul cărții, Oleg Gordievski, a discutat cu toți ofițerii MI6 implicați în această uluitoare poveste de spionaj și a colectat informații valoroase de la alți ofițeri din MI5, din CIA și din fostul KGB. Informațiile au fost completate cu datele extrase din documente declasificate și dintr-o bogată bibliografie consacrată operațiunilor de *intelligence* din perioada Războiului Rece, apoi au fost analizate și sintetizate într-un produs istoriografic de excepție. Toate acestea pentru a oferi răspunsurile cele mai pertinente la numeroasele semne de întrebare ridicate de o serie de fapte mai senzaționale decât cele plăsmuite de autorii de romane. Cum

[1] Oleg Gordievski, *Următorul pas: execuția*, București, Editura All, 1997

a fost posibilă transformarea unui adevărat „ofiţer înnăscut" în defector? Cum să lucrezi pentru inamic, în străinătate şi în Centrala KGB, vreme de 11 ani, fără să fii depistat de temutul serviciu de contraspionaj? Cum să-ţi păstrezi taina în timpul unei anchete profesioniste în care s-a folosit „drogul adevărului"? Cum să evadezi din Moscova, de sub nasul superantrenatelor echipe de filaj KGB, şi să parcurgi apoi sute de kilometri până la graniţa cu Finlanda? Cum să treci o graniţă păzită de grăniceri vigilenţi şi de câini poliţişti în portbagajul unei maşini a corpului diplomatic? Cum să convingi contraspionajul advers de deplina ta bună-credinţă şi cum să oferi sfaturi care să fie ascultate unor lideri politici de talia premierului britanic Margaret Thatcher şi a preşedintelui SUA, Ronald Reagan? Pe scurt, cum a fost posibil să existe „cazul Gordievski"?

Născut în 1938, anul de final al marii epurări staliniste, Oleg Gordievski era fiul unui comunist ardent, cekist care se remarcase în acţiunile violente desfăşurate în Kazahstan în anii 1920, ajuns ulterior colonel KGB. Fratele său mai mare, Vasilko, era el însuşi ofiţer KGB, iar tânărul Oleg recunoaşte că, încă din timpul când era student la Institutul de Relaţii Internaţionale de la Moscova, dorinţa sa de a lucra în KGB „era extrem de puternică". Ca urmare, l-a rugat pe Vasilko să îi vorbească reprezentantului din institut al Direcţiei S a KGB-ului despre această dorinţă a sa. Rezultatul nu a întârziat să apară. După o discuţie avută în biroul acestui reprezentant, la începutul anului 1961, tânărul Oleg Gordievski, la doar 23 de ani, devenea „un candidat cert pentru Direcţia S", iar câteva luni mai târziu, în august, pleca deja la Berlin, într-o primă misiune de testare, încântat să deţină un paşaport diplomatic verde, visul oricărui student sovietic.

După zece ani, Gordievski era ofiţer operativ KGB în cadrul rezidenţei de la Copenhaga şi în mintea sa se contura, „enormă şi necruţătoare", ideea de a lua contact cu serviciile secrete

britanic sau american. Ce se întâmplase în acești ani, cum a evoluat percepția ofițerului KGB asupra sistemului pe care îl servea? Care au fost factorii care au declanșat în subconștientul său un îndelungat și laborios proces încheiat cu decizia de a schimba tabăra? Ce rol au jucat aici o serie de evenimente și aspecte cotidiene aparent disparate, precum literatura occidentală de calitate, ridicarea Zidului Berlinului, „magazine care vindeau o uluitoare diversitate de bunuri", „muzica din Copenhaga", badmintonul și sacoșele de plastic gratuite din bibliotecile daneze? Dar invazia Cehoslovaciei de către trupele a cinci țări din Tratatul de la Varșovia sau procesul scriitorilor Andrei Siniavski și Iuli Daniel?

Pe de altă parte, autorul îl plasează pe cititor în postura ofițerilor de informații britanici, îndemnându-l să studieze cu atenție micile gesturi ale ofițerului KGB. Ce se afla în spatele unui mesaj critic la adresa invaziei de la Praga transmis soției de la un telefon public, suspectat a fi interceptat de serviciile daneze de contraspionaj? Cum puteau fi folosite problemele apărute în mariajul acestuia? Dar o vizită la un sex shop și cumpărarea de pornografie gay puteau deschide, oare, o cale spre recrutarea ofițerului sovietic de informații?

Cu măiestria unui Alfred Hitchcock al istoriografiei, autorul își dozează doza de suspans atunci când reconstituie frământările și zbuciumul interior al lui Gordievski, prins între sentimentul datoriei și întreaga scară de valori edificată prin educația primită și alienarea față de un sistem politic pe care îl percepea a fi o „cacofonie totalitară". De asemenea, transformarea mariajului într-o „relație de muncă" este analizată în contextul general de schimbare a personalității ofițerului, cu atât mai mult cu cât Elena, soția sa, era ea însăși un ofițer KGB loial.

Nu mai puțin strălucit este modul în care au fost reconstituite evenimentele din ziua de 1 octombrie 1974, când Gordievski a trecut de partea cealaltă a baricadei, punându-și viața în mâinile

britanicilor într-o manieră care i-a șocat pe experimentații săi omologi din MI6: „Un ofițer superior KGB era oare cu adevărat dispus să își rişte viața, întâlnindu-se în secret cu un cunoscut agent secret al MI6?". Din perspectivă britanică, totul era atipic: „Discutaseră despre cultură și muzică, în general, dar nu despre politică, ideologie sau despre viața sub regimul sovietic. Nu fusese pusă în discuție motivația lui Gordievski. «Nu l-am întrebat niciodată de ce o face. Pur și simplu, nu a fost timp pentru asta»".

La rândul său, Gordievski trăia o serie de frământări, decizia pe care o luase nu era deloc una ușoară, astfel că simțea nevoia să-și reconfirme că activitățile lui de spionaj în favoarea Vestului erau „un act de disidență culturală, și nu de trădare": „Exact așa cum compozitorul Șostakovici a ripostat prin muzică, iar Soljeniţîn, scriitorul, a ripostat prin intermediul cuvintelor, așa și eu, omul KGB-ului, nu pot reacționa decât prin intermediul informațiilor secrete, universul meu".

Și totuși, lucrurile au funcționat perfect! Condițiile enunțate de spionul sovietic au fost clare și acceptate, formal, ca atare, deși stârneau numeroase semne de întrebare: „În primul rând, nu vreau să fac rău niciunuia dintre colegii mei din *rezidentura* KGB. În al doilea rând, nu vreau să fiu înregistrat sau fotografiat în secret. În al treilea, fără bani. Vreau să lucrez pentru Occident din convingeri ideologice, nu pentru câștig".

Desigur, britanicii au încălcat rapid a doua condiție, iar Gordievski va sfârși prin a încasa sume de bani pentru aportul său informativ, iar în privința răului provocat colegilor din KGB, lucrurile au fost încă și mai complicate!

În cei 11 ani de colaborare, descrierea detaliată făcută de Gordievski operațiunilor KGB din Scandinavia, Moscova și Londra a dovedit că serviciul sovietic „nu era un uriaș mitologic înalt de trei metri, ci o structură plină de defecte, stângace și ineficientă".

În schimb, dincolo de informațiile neprețuite referitoare la structuri organizatorice, strategii și tactici de lucru, agenți și ofițeri KGB care acționau în Occident, Gordievski pusese la dispoziția britanicilor ceva încă și mai prețios: o cheie de interpretare a modului de gândire politică, militară și strategică a elitei sovietice. Așa cum remarcă autorul, „rapoartele lui Gordievski [...] îi arătau premierului, așa cum nu o făcuse nicio altă informație, modul în care reacționa conducerea sovietică la fenomenele din Occident și, de fapt, la ea însăși. [...] Spionul deschisese o fereastră către modul de gândire al Kremlinului, prin care Margaret Thatcher a privit cu fascinație și gratitudine". Această „fereastră" nu numai că a făcut posibilă evitarea războiului nuclear în timpul manevrelor militare NATO cu numele de cod ABLE ARCHER 83 (2-11 noiembrie 1983), dar interpretarea precisă pe care Gordievski a dat-o psihologiei Kremlinului cu privire la proiectul american Războiul Stelelor, chiar dacă nu a provocat colapsul Uniunii Sovietice, „probabil că a ajutat". Într-adevăr, așa cum a prezis acesta, pe termen lung, Inițiativa de Apărare Strategică va ruina economia sovietică.

Nu mai puțin captivant este modul în care Ben Macintyre a reconstituit acțiunile prin care MI6 a știut nu numai să colecteze și să valorifice informațiile oferite de defectorul sovietic, ci și să-i ofere acestuia sentimentul protecției, să-l aprovizioneze cu informații de intoxicare credibile, astfel încât să-i asigure ascensiunea profesională, și, nu în ultimul rând, să conceapă un plan de extragere a acestuia de pe teritoriul URSS, dacă evoluția lucrurilor o va cere vreodată.

De altfel, extragerea de către MI6 a „cârtiței" pe care o aveau în interiorul KGB, chiar din capitala URSS, reprezintă „sarea și piperul" acestui volum, deosebit de captivant și instructiv în ansamblul său! Cititorul află, cu sufletul la gură, cum destinul îți poate juca feste, ruinând cele mai bine puse la punct planuri, dar și cum inspirații de moment pot salva eroii aflați în situații-limită!

Astfel, cel mai chibzuit plan poate fi dejucat de factori aleatorii: un element de identificare, constând dintr-o șapcă de piele gri, nu poate fi afișat într-o catedrală ortodoxă și devine inoperant, iar un culoar de întâlnire, bine ales, este pur și simplu blocat de neprevăzute lucrări de construcții demarate peste noapte.

Pe de altă parte, câinii polițiști de la granița sovieto-finlandeză, care păreau să manifeste un interes aparte pentru automobilul în care se afla ascuns Gordievski, au fost îndepărtați de două elemente olfactive folosite *ad-hoc* de membrele echipei de extracție: un scutec de bebeluș proaspăt umplut și chipsurile englezești cu brânză și ceapă! Viața bate filmul!

Remarcabil este și faptul că „acțiunile, motivațiile, impactul și moștenirea lui Gordievski continuă să iște dezacord între foștii combatanți din Războiul Rece". Cele mai multe semne de întrebare sunt legate de rechemarea sa intempestivă la Moscova, în data de 16 mai 1985, de ancheta contraspionajului sovietic și de modul de-a dreptul miraculos în care acesta a reușit să fugă din Moscova!

Implicațiile sunt încă de actualitate, în pofida trecerii a peste trei decenii de la evenimente. Explicația oferită cel mai adesea cu privire la „căderea" lui Gordievski este aceea că el s-a aflat pe lista de defectori sovietici pe care Aldrich Ames, șef al Departamentului de Contrainformații al Diviziei pentru Uniunea Sovietică din CIA, a transmis-o KGB-ului. Numai că, așa cum a rezultat din ancheta amănunțită a „cazului Ames", acesta i-a transmis unui ofițer sovietic pe nume Serghei Șuvakin o primă listă cu agenți sovietici abia în 13 iunie 1985! Or, telegrama Centralei KGB aterizase pe biroul șefului rezidenței Londra în ziua de 16 mai, iar în 21 mai 1985, colonelul GRU Serghei Ivanovici Bokan, aflat la post la Atena și în contact cu CIA vreme de zece ani, primea o telegramă similară, de chemare în URSS, fiind nevoit să se refugieze în SUA. Alți unsprezece sovietici care

lucrau pentru Occident au fost depistați în perioada imediat următoare!

În afară de Aldrich Ames, în SUA au mai fost depistate încă două „cârtițe sovietice" active în 1985: Edward Lee Howard, ofițer CIA, și Robert P. Hanssen, agent FBI. Niciunul dintre ei nu avea acces la informații despre Gordievski, astfel că CIA continuă să vâneze și azi „a patra cârtiță", iar britanicii trăiesc în continuare cu coșmarul unei posibile „cârtițe" sovietice în MI6.

Să mai adăugăm acestei ecuații extrem de încâlcite și afirmația Olgăi Gordievskaia, mama lui Oleg, care a susținut până la capătul vieții că fiul său „nu e agent dublu, ci agent triplu, pentru că lucrează tot pentru KGB"?

Nu în ultimul rând, se cuvine subliniat faptul că autorul rezistă cu succes tentației de a se mula pe anumite abordări cu tentă propagandistică. El nu oferă un răspuns tranșant dilemei „erou" sau „trădător", care a făcut să curgă atâta cerneală și în România pe marginea cazurilor unor defectori din serviciile secrete, preferând să-l facă pe cititor să gândească, să ajungă la propria concluzie, punându-i la dispoziție informațiile și percepțiile provenind de la toate părțile implicate în evenimente. În acest sens, Ben Macintyre subliniază că „la mai bine de trei decenii de la evenimentele descrise, viziunile britanicilor, americanilor și rușilor asupra acestui caz rămân foarte diferite și, în unele privințe, diametral opuse".

După propriile cuvinte, scopul principal al lui Gordievski a fost „acela de a discredita comunismul sovietic și de a-i limita puterea de a face rău Occidentului". În acest sens, el a reușit foarte bine. În afară de informațiile oferite MI6, el a avut sesiuni de *debriefing* cu specialiștii din serviciile de spionaj și contraspionaj din SUA, Franța, RFG, Israel, Canada, Noua Zeelandă, Africa de Sud, Australia.

Altfel spus, „Oleg Gordievski a devenit protagonistul unui one-man show itinerant pe teme de spionaj. A călătorit în toată

lumea, însoţit de gărzi din MI6, explicând ce reprezintă KGB-ul şi demistificând una dintre cele mai misterioase organizaţii depe planetă". A susţinut prelegeri, a dat interviuri la posturi de televiziune şi a scris cărţi împreună cu istoricul Christopher Andrew (traduse şi în limba română).

Pe de altă parte, unii dintre foştii săi colegi pun la îndoială puritatea motivelor pentru care Gordievski a spionat în favoarea Marii Britanii. Mihail Liubimov, fostul *rezident* de la Copenhaga, a scris: „Sunt convins că factorul principal care l-a împins pe Gordievski în braţele MI6 a fost *vanitatea*!". Maksim Parşikov, fostul său coleg de la Londra, se întreba şi el retoric: „Deşi şi-a justificat acţiunile drept o luptă împotriva comunismului şi Uniunii Sovietice, oare Oleg nu şi-a urât mai degrabă patria-mamă şi nu comunismul?".

Răspunsul la această întrebare îl va da fiecare dintre dumneavoastră la finalul lecturii uneia dintre cele mai incitante lucrări despre spionaj pe care am citit-o vreodată!

Florian Banu

Introducere

18 mai 1985

Pentru Direcţia K, secţia de contrainformaţii a KGB, aceasta era o acţiune uzuală de plantare de microfoane.

Le-a trebuit mai puţin de un minut ca să deschidă broasca uşii de la apartamentul situat la etajul opt, pe Leninski Prospekt nr. 103, un bloc turn din Moscova locuit de ofiţerii KGB şi de familiile lor. Doi bărbaţi cu mănuşi şi salopete au început să cerceteze metodic apartamentul, în timp ce doi tehnicieni au instalat peste tot microfoane. Repede şi fără să lase vreo urmă, au plantat dispozitive de ascultare în spatele tapetului şi pe după plintele pardoselii, au fixat un microfon cu transmisie permanentă în receptorul telefonului şi au montat camere video în lustrele din living, dormitor şi bucătărie. Când au terminat, o oră mai târziu, nu mai exista aproape niciun colţişor din apartament unde KGB-ul să nu fi avut ochi şi urechi. În final, şi-au pus măşti pe faţă şi au pulverizat pe hainele şi pantofii din şifonier praf radioactiv, cu o concentraţie suficient de mică pentru a evita otrăvirea, dar destul cât să permită contoarelor Geiger ale KGB-ului să urmărească mişcările celor care le purtau. Apoi au plecat, încuind cu grijă în urma lor uşa de la intrare.

Câteva ore mai târziu, un ofiţer superior al serviciului de informaţii rus ateriza pe aeroportul din Moscova, sosit de la Londra cu o cursă Aeroflot.

Colonelul KGB Oleg Antonovici Gordievski se afla la apogeul carierei sale. Produs eminent al serviciilor ruse de informaţii, urcase cu sârguinţă în rang, activând în Scandinavia, la Moscova şi în Marea Britanie aproape fără nicio eroare în carieră. Acum, la 46 de ani, fusese promovat ca şef al rezidenţei KGB din Londra – un post extrem de dorit – şi era invitat să se întoarcă la Moscova pentru a fi uns oficial în funcţie de către şeful KGB-ului. Spion de carieră, Gordievski fusese menit să atingă rangurile cele mai de sus ale acestei vaste şi nemiloase reţele de spionaj şi securitate care controla Uniunea Sovietică.

Cu alura lui îndesată, dar atletică, păşea încrezător prin mulţimea de oameni din aeroport. Adânc, în sinea lui, fierbea însă spaima. Pentru că Oleg Gordievski, veteran KGB şi slujitor credincios al serviciilor secrete sovietice, era spion britanic.

Recrutat de serviciul britanic de spionaj MI6 cu doisprezece ani în urmă, agentul cu numele de cod NOCTON se dovedise unul dintre cei mai valoroşi spioni din istorie. Cantitatea imensă de informaţii pe care le-o furnizase coordonatorilor săi britanici schimbase cursul Războiului Rece. A deconspirat reţelele sovietice de spioni, a contribuit la evitarea războiului nuclear şi a furnizat Occidentului o perspectivă unică asupra modului de gândire de la Kremlin, într-o perioadă critică şi plină de pericole în politica mondială. Atât Ronald Reagan, cât şi Margaret Thatcher au fost informaţi despre extraordinara comoară de informaţii secrete oferită de spionul rus, deşi nici preşedintele american, nici premierul britanic nu au cunoscut adevărata lui identitate. Nici chiar tânăra

soţie a lui Gordievski nu a ştiut absolut nimic despre viaţa lui dublă.

Numirea lui Gordievski ca *rezident* KGB (termenul rusesc pentru şeful unui birou KGB, cunoscut drept *rezidentura*) a iscat bucurie în cercul restrâns al ofiţerilor din MI6 care erau la curent cu cazul. Ca agent secret sovietic având rangul cel mai înalt din Marea Britanie, Gordievski urma de aici încolo să aibă acces la cele mai bine păstrate secrete ale spionajului rus: putea să informeze Occidentul despre intenţiile KGB-ului înainte ca aceste planuri să fie puse în aplicare. Prin urmare, KGB-ul avea să fie anihilat în Marea Britanie. Ordinul neaşteptat de a reveni la Moscova neliniştise totuşi echipa NOCTON. Unii simţeau că este vorba de o capcană. La o întâlnire cu oamenii lui de legătură din MI6, convocată în grabă la o casă conspirativă din Londra, lui Gordievski i se oferise alternativa de a renunţa la statutul de agent dublu şi de a rămâne definitiv în Marea Britanie, împreună cu familia. Toţi cei prezenţi la întâlnire înţelegeau care era miza: dacă Gordievski se întorcea ca rezident KGB oficial, atunci MI6, CIA şi aliaţii lor occidentali ar fi luat potul cel mare, dar dacă agentul lor cădea într-o capcană, acesta ar fi pierdut totul, inclusiv viaţa. Gordievski s-a gândit îndelung înainte de a se decide: „Am să mă întorc la Moscova".

Ofiţerii MI6 au trecut din nou în revistă planul de urgenţă pentru salvarea lui Gordievski, operaţiune cu numele de cod PIMLICO, un plan elaborat cu şapte ani în urmă, în speranţa că nu va fi activat niciodată. MI6 nu mai extrăsese niciodată pe nimeni din URSS, cu atât mai puţin un ofiţer KGB. Complex şi riscant, planul de evadare nu putea fi declanşat decât ca o ultimă soluţie.

Gordievski fusese antrenat să detecteze pericolul. În timp ce traversa aeroportul moscovit, cu nervii ferfeniţă

din cauza stresului interior, vedea pretutindeni semne amenințătoare. Ofițerul de la controlul pașapoartelor păruse să îi studieze documentele un timp neobișnuit de lung înainte de a-i face semn să treacă. Unde era oficialul care trebuia să îl întâmpine, un gest de minimă politeţe faţă de un colonel KGB care sosea din străinătate? Aeroportul era întotdeauna plin de oameni care îl supravegheau, dar astăzi, persoanele oarecare, bărbaţi şi femei cu aerul aparent absent la ceea ce era în jur, păreau şi mai numeroase decât de obicei. Gordievski a urcat într-un taxi, spunându-şi, că dacă KGB-ul ar fi ştiut adevărul, l-ar fi arestat în clipa în care a pus piciorul pe pământ sovietic, iar acum ar fi fost deja în drum spre celulele KGB, pentru a fi supus interogatoriilor şi torturii, urmate de execuţie.

Din câte îşi dăduse seama, nimeni nu îl urmărise până să intre în blocul de apartamente de pe Leninski Prospekt şi să ia liftul până la etajul opt. Nu mai intrase în apartamentul familiei din ianuarie.

Prima yală de la uşă s-a deschis uşor, apoi şi a doua. Dar uşa nu se clintea. A treia yală, una cu bolţuri, veche de când se construise blocul, era şi ea încuiată.

Doar că Gordievski nu folosise niciodată această a treia yală. De fapt, nici nu avusese vreodată cheia de la ea. Ceea ce însemna, cu siguranţă, că în casă intrase cineva cu un paspartu şi, la plecare, încuiase din greşeală toate trei yalele. Acel cineva trebuie să fi fost de la KGB.

Odată ce a înţeles că apartamentul fusese deschis, percheziţionat şi probabil înţesat cu microfoane, temerile apărute cu o săptămână în urmă se cristalizaseră acum într-o panică paralizantă. Era bănuit. Cineva îl trădase. KGB-ul era cu ochii pe el. Spionul era el însuşi spionat de colegii săi spioni.

Partea întâi

1

KGB-ul

Oleg Gordievski se născuse în KGB; a fost modelat de KGB, iubit, deformat, dereglat şi foarte aproape de a fi distrus de KGB. A avut în suflet şi în sânge serviciul sovietic de spionaj. Tatăl său lucrase toată viaţa pentru KGB şi îşi îmbrăca zilnic uniforma de KGB-ist, chiar şi în weekend. Familia Gordievski trăia în mijlocul comunităţii de spioni, într-un apartament de bloc repartizat, consuma hrana specială rezervată ofiţerilor şi îşi petrecea timpul liber socializând cu alte familii de spioni. Gordievski era un copil al KGB-ului.

KGB-ul, *Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti* sau Comitetul pentru Securitatea Statului, a fost cea mai vastă şi mai complexă agenţie de spionaj creată vreodată. Succesorul direct al reţelei de spionaj a lui Stalin, acesta a combinat funcţiile de colectare de informaţii externe şi interne, de asigurare a securităţii interne şi de poliţie de stat. Opresiv, misterios şi ubicuu, KGB-ul a penetrat şi controlat fiecare compartiment al vieţii sovietice. A smuls din rădăcini disidenţele interne, i-a păzit pe liderii comunişti, a organizat operaţii de spionaj şi contraspionaj împotriva puterilor inamice şi a intimidat popoarele din URSS pentru a le aduce într-o abjectă stare de obedienţă.

A recrutat agenţi şi a plantat spioni în toată lumea, colectând, cumpărând şi furând secrete militare, politice şi ştiinţifice de oriunde şi de peste tot. În punctul cel mai de sus al puterii sale, cu un număr de peste un milion de ofiţeri, agenţi şi informatori, KGB-ul a modelat societatea sovietică mai profund decât orice altă instituţie.

În Occident, aceste iniţiale erau sinonime cu teroarea internă şi cu agresiunea şi subversiunea externă, un acronim pentru toată cruzimea unui regim totalitar condus de o mafie oficială şi anonimă. KGB-ul nu era însă privit astfel şi de către cei care trăiau sub dominaţia lui fermă. Sigur că inspira teamă şi supunere, dar KGB-ul era în acelaşi timp admirat ca gardă pretoriană, un bastion de apărare împotriva agresiunii capitaliste şi imperialiste a Occidentului şi un protector al comunismului. Calitatea de membru al acestei forţe privilegiate de elită era o sursă de admiraţie şi de mândrie. Cei care intrau în serviciul KGB o făceau pe viaţă. „Nu există să fii un fost KGB-ist“[1], a spus odată fostul ofiţer KGB Vladimir Putin. Organizaţia era un club exclusivist; era greu să devii membru şi imposibil să îl părăseşti. Să intri în rândurile KGB era o onoare şi o datorie pentru cei care aveau suficient talent şi ambiţie ca să o facă.

Oleg Gordievski nu se gândise niciodată serios că ar putea să facă altceva, indiferent ce.

Tatăl său, Anton Lavrentievici Gordievski, fiul unui muncitor feroviar, fusese profesor înainte ca Revoluţia din 1917 să îl transforme necondiţionat într-un comunist devotat, un executant rigid al îndoctrinării ideologice. „Partidul era Dumnezeu“, notase mai târziu fiul lui, iar bătrânul Gordievski a rămas neclintit în devotamentul

[1] Vladimir Putin, discurs în faţa unui public FSB, decembrie 2005, http://www.newsweek.com/chill-moscow-air-113415

său, chiar şi atunci când credinţa lui i-a cerut să ia parte la crime indescriptibile. În 1932, a ajutat la înfăptuirea „sovietizării" Kazahstanului, organizând deposedarea ţăranilor de produsele lor pentru aprovizionarea armatei şi a oraşelor sovietice.

Circa 1,5 milioane de oameni au pierit ca rezultat al foametei rezultate. Anton a avut ocazia să vadă de aproape cum arată înfometarea indusă de stat. În anul acela, se alăturase forţelor de securitate de atunci, NKVD, Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne, poliţia secretă a lui Stalin şi precursor al KGB-ului. Era ofiţer în cadrul direcţiei politice şi răspundea de disciplina şi îndoctrinarea politică.

Anton s-a căsătorit cu Olga Nikolaevna Gornova, o statisticiană în vârstă de 24 de ani, şi cuplul s-a mutat într-un bloc de apartamente din Moscova rezervat elitei spionajului. Primul copil, Vasili, s-a născut în 1932. Familia Gordievski a prosperat pe vremea lui Stalin.

Când tovarăşul Stalin a anunţat că Revoluţia se confruntă cu o ameninţare de moarte din interior, Anton Gordievski a fost la datorie, gata să ajute la înlăturarea trădătorilor. Marea Epurare din anii 1936-1938 a vizat lichidarea în masă a „duşmanilor statului": suspecţi care făceau parte din coloana a cincea şi troţkişti ascunşi, terorişti şi sabotori, spioni contrarevoluţionari, oficialităţi de partid şi guvernamentale, ţărani, evrei, profesori, generali, membri ai intelectualităţii, polonezi, soldaţi ai Armatei Roşii şi mulţi alţii. Cei mai mulţi erau complet inocenţi. În statul poliţienesc paranoic al lui Stalin, calea cea mai sigură de a-ţi asigura supravieţuirea era să denunţi pe cineva. „Mai bine să sufere zece oameni nevinovaţi, decât să scape un spion"[1],

[1] Citat în Sebag Montefiore, *Stalin*

a declarat Nikolai Ejov[1], şeful NKVD. „Când tai lemne, sar aşchii." Informatorii au vorbit, torţionarii şi călăii s-au pus pe treabă şi gulagurile din Siberia au devenit neîncăpătoare. Ca în fiecare revoluţie însă, cei care au aplicat măsurile coercitive au devenit la rândul lor, inevitabil, suspecţi. NKVD-ul a început să se autoinvestigheze şi autoepureze. În culmea masacrului, blocul de apartamente în care locuia familia Gordievski a trecut prin mai mult de douăsprezece razii, într-o perioadă de şase luni. Arestările se făceau noaptea: primul ridicat din familie era bărbatul, apoi şi restul.

Pare probabil ca unii dintre aceşti duşmani ai statului să fi fost identificaţi de Anton Gordievski. „NKVD-ul are întotdeauna dreptate", spunea el: o concluzie pe de-a-ntregul adecvată şi, în egală măsură, complet greşită.

Oleg Antonovici Gordievski, cel de-al doilea fiu, s-a născut în ziua de 10 octombrie 1938, exact când Marea Teroare mai slăbise în intensitate şi începea să se simtă ameninţarea războiului. Pentru prieteni şi vecini, cei doi Gordievski păreau cetăţeni sovietici exemplari, ideologic puri, loiali partidului şi statului, iar acum şi părinţii a doi băieţi zdraveni. La şapte ani după Oleg li s-a născut şi o fiică, Marina. Familia Gordievski era bine hrănită, privilegiată şi în siguranţă.

La o examinare mai atentă, însă, faţada familiei prezenta fisuri, iar în spatele ei, straturi de dezamăgiri. Anton Gordievski nu a vorbit niciodată despre ceea ce făcuse în perioadele de foamete, epurări şi teroare. Bătrânul Gordievski era un exemplu strălucit al speciei *homo sovieticus*, slujitor supus al statului, modelat de represiunea

[1] Nikolai Ivanovici Ejov (1895-1940) – unul dintre cei mai loiali susţinători ai lui Stalin, şeful Comisariatului Poporului pentru Afacerile Interne (NKVD) între 1936-1938, în perioada Marii Epurări; el însuşi a căzut victimă în 1939, când a fost arestat pentru spionaj, trădare şi homosexualitate, apoi judecat şi probabil împuşcat. (n.t.)

comunistă. Sub această aparenţă însă era temător, îngrozit şi poate măcinat de sentimentul vinovăţiei. Mai târziu, Oleg va ajunge să îl considere pe tatăl său „un om speriat".

Olga Gordievskaia, mama lui Oleg, era făcută dintr-un material mai puţin maleabil. Nu s-a înscris niciodată în partid şi nu credea că NKVD-ul era infailibil. Comuniştii îi expropriaseră tatălui ei moara de apă; fratele îi fusese trimis în gulagul din estul Siberiei pentru că adusese critici agriculturii colectivizate; Olga îşi văzuse mulţi dintre prieteni târâţi afară din propriile case şi săltaţi cu forţa în miezul nopţii. Cu un bun-simţ ţărănesc înnăscut, ea a înţeles caracterul capricios şi vindicativ al terorii de stat, dar şi-a ţinut gura închisă.

Oleg şi Vasili, pe care îi despărţeau şase ani, ca vârstă, au crescut în vreme de război. Una dintre amintirile cele mai timpurii ale lui Gordievski era cu el privind şirurile de prizonieri germani, uzi şi plini de noroi, purtaţi în defilare pe străzile Moscovei, „prinşi, păziţi şi mânaţi ca nişte animale". Anton lipsea des, pentru perioade lungi de timp, ca să le ţină soldaţilor prelegeri despre ideologia partidului.

Oleg Gordievski şi-a însuşit conştiincios principiile comunismului ortodox: a urmat cursurile la Şcoala 130, unde a dovedit de timpuriu aptitudini pentru istorie şi limbi străine şi a învăţat despre eroii comunismului, din ţară şi de peste hotare. În ciuda cortinei groase de dezinformare care învăluia Occidentul, l-au fascinat ţările străine. La vârsta de şase ani a început să citească *Aliatul britanic*, o foaie de propagandă pe care Ambasada Marii Britanii o edita în limba rusă, pentru a încuraja înţelegerea dintre cele două popoare. A învăţat limba germană. Aşa cum se aştepta din partea tuturor adolescenţilor, s-a înscris în Comsomol[1], organizaţia tineretului comunist.

[1] Comsomol – abreviere pentru Uniunea Tineretului Comunist, fondată în 1918, organizaţia de tineret a Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (n.t.)

Tatăl lui aducea acasă trei ziare oficiale şi debita propaganda comunistă pe care acestea o conţineau. NKVD-ul s-a transformat în KGB şi Anton Gordievski l-a urmat obedient. Mama lui Oleg demonstra o rezistenţă tăcută, care se manifesta doar ocazional în răbufniri arţăgoase, aproape şoptite. Comunismul interzicea ceremoniile religioase şi băieţii au fost crescuţi atei, însă bunica lor maternă îl botezase în secret pe Vasili în credinţa Bisericii Ortodoxe Ruse şi l-ar fi botezat şi pe Oleg, dacă nu afla tatăl băieţilor, care a intervenit îngrozit.

Oleg Gordievski a crescut în sânul unei familii iubitoare şi strâns unite, dar saturată de duplicitate. Anton Gordievski venera partidul şi se proclama un susţinător fervent al comunismului, însă în sinea lui era doar un om mediocru şi terifiat, care fusese martorul unor evenimente teribile. Olga Gordievskaia, soţia ideală de KGB-ist, nutrea un dispreţ secret faţă de sistem. Bunica lui Oleg venera în secret un Dumnezeu ilegal şi ostracizat. Niciunul dintre adulţii familiei nu îşi mărturisea adevăratele sentimente – nici unii altora, nici nimănui altcuiva. În mijlocul conformismului sufocant al Rusiei lui Stalin, era posibil să ai o credinţă diferită, în secret, dar era mult prea periculos să fii sincer, chiar şi faţă de membrii propriei familii. Încă din copilărie, Oleg a văzut că e posibil să duci o viaţă dublă, să îi iubeşti pe cei din jurul tău, mascându-ţi în acelaşi timp natura ta lăuntrică reală, că se poate să te arăţi lumii exterioare într-un fel şi tu să fii cu totul altfel pe dinăuntru.

Oleg Gordievski a terminat şcoala cu o medalie de argint, şef al Comsomolului local, un produs competent, inteligent, atletic, obedient necondiţionat şi insignifiant al sistemului sovietic. Dar învăţase să separe lucrurile unele de altele şi să nu le mai lase să se amestece din nou. În feluri diferite, tatăl lui, mama şi bunica erau cu toţii nişte

deghizaţi. Tânărul Gordievski a crescut înconjurat de secrete.

Stalin a murit în 1953. Trei ani mai târziu, era blamat de succesorul lui, Nikita Hruşciov, în cadrul celui de al XX-lea Congres al Partidului. Anton Gordievski era stupefiat. Fiul său a considerat că acea condamnare oficială a lui Stalin „a contribuit major la distrugerea fundamentelor lui ideologice şi filosofice". Lui Anton nu îi plăcea felul în care se schimba Rusia. Însă fiului său, da.

„Dezgheţul lui Hruşciov"[1] a fost scurt şi limitat, dar a reprezentat o perioadă de reală liberalizare, în care cenzura s-a relaxat, iar mii de prizonieri politici au fost eliberaţi. Erau vremuri cum nu se poate mai potrivite în care să fii tânăr, rus şi plin de speranţă.

La vârsta de 17 ani, Oleg s-a înscris la prestigiosul Institut de Stat pentru Relaţii Internaţionale din Moscova (MGIMO). Acolo, însufleţit de noua atmosferă, s-a angajat în discuţii sincere cu colegii săi despre cum să construiască „socialismul cu faţă umană". A mers prea departe. O parte din nonconformismul mamei sale se infiltrase şi în el. Într-o zi, a scris un discurs plin de candoare, în care apăra libertatea şi democraţia, concepte pe care abia dacă le înţelegea. L-a înregistrat în laboratorul de limbi şi l-a pus spre ascultare câtorva dintre colegii studenţi. Aceştia au fost îngroziţi. „Oleg, trebuie să îl distrugi imediat şi să nu mai pomeneşti niciodată despre lucrurile acestea." Subit temător, se întrebase dacă nu cumva unul dintre colegii de clasă informase autorităţile despre opiniile lui „radicale". KGB-ul avea spioni în interiorul institutului.

[1] Perioadă cuprinsă între mijlocul anilor 1950 şi mijlocul anilor 1960, când represiunea şi cenzura din Uniunea Sovietică au cunoscut o relativă relaxare şi milioane de deţinuţi politici au fost eliberaţi din lagărele de muncă ale Gulagului, ca urmare a politicilor de coexistenţă paşnică şi de destalinizare promovate de Nikita Hruşciov. (n.t.)

Limitele reformismului lui Hruşciov au fost brutal revelate în 1956, când tancurile sovietice au intrat în Ungaria pentru a înăbuşi o revoluţie naţională împotriva stăpânirii sovietice. În ciuda cenzurii şi a propagandei atotcuprinzătoare, ştirile despre înăbuşirea revoluţiei s-au strecurat în Rusia. „Dispăruse toată căldura", îşi amintea Oleg despre înăsprirea condiţiilor, care a urmat. „S-a pornit un vânt de gheaţă."

Institutul de Relaţii Internaţionale era universitatea cea mai bine cotată a Uniunii Sovietice, pe care Henry Kissinger[1] a descris-o drept „Harvardul Rusiei"[2]. Subordonat Ministerului Afacerilor Externe, institutul a reprezentat organismul de vârf în pregătirea diplomaţilor, savanţilor, economiştilor, oamenilor politici – şi spionilor. Gordievski a studiat istoria, geografia, economia şi relaţiile internaţionale, toate prin prisma deformantă a ideologiei comuniste. Institutul oferea cursuri în 56 de limbi, mai mult decât oricare altă universitate din lume. Aptitudinile sale lingvistice i-au oferit lui Oleg o cale sigură către KGB şi către călătoriile în străinătate la care tânjea. Deja fluent în limba germană, s-a înscris la cursurile de limbă engleză, dar numărul celor înscrişi era excesiv. „Învaţă suedeza", i-a sugerat fratele lui mai mare, care activa deja în KGB. „Este uşa către restul Scandinaviei." Gordievski i-a urmat sfatul.

---

[1] Henry Alfred Kissinger (n. 1923) – fost secretar de stat al SUA şi consilier pe probleme de securitate naţională în administraţiile Richard Nixon şi Gerald Ford; a jucat un rol-cheie în diplomaţia mondială (1969-1977); este laureat al Premiului Nobel pentru Pace (1973) pentru contribuţia decisivă la încetarea Războiului din Vietnam. (n.t.)

[2] Citat în *Encyclopedia of Contemporary Russian Culture* (ed. Tatiana Smorodinskaya, Karen Evans-Romaine şi Helena Goscilo), Abingdon, 2007

Biblioteca institutului deţinea o colecţie de ziare şi periodice străine care, deşi cenzurate[1] din greu, ofereau o frântură de imagine a lumii de dincolo de graniţe. Oleg a început să le citească, discret, întrucât să fi arătat un interes vădit faţă de Occident reprezenta, în sine, un motiv de suspiciune. Uneori, noaptea, asculta pe ascuns posturile de radio BBC World Service sau Vocea Americii, în ciuda sistemului de bruiaj impus de cenzura sovietică, şi recepta „prima boare palidă a adevărului".

La fel ca orice fiinţă omenească, Gordievski va înclina mai târziu, în cursul vieţii sale, să îşi privească trecutul prin prisma experienţei, să îşi imagineze că, în secret, cultivase dintotdeauna sămânţa nesupunerii, să creadă că soarta îi fusese cumva impregnată în caracter. Nu a fost aşa. În studenţie fusese un comunist împătimit, nerăbdător să slujească statul sovietic din postura de membru KGB, la fel ca tatăl şi fratele lui. Revoluţia din Ungaria i-a aprins imaginaţia tinerească, dar el nu a fost nici pe departe un revoluţionar. „Eram în continuare prins în sistem, dar deziluziile care mă încercau deveneau tot mai pronunţate." În această privinţă, a fost asemenea multora dintre studenţii care i-au fost contemporani.

La vârsta de 19 ani, Gordievski s-a apucat de cros. În natura solitară a acestui sport era ceva care îl atrăgea, ritmul efortului intens pe o durată lungă, faptul că era în competiţie intimă cu sine însuşi, că îşi testa propriile limite. Oleg putea să fie gregar, atrăgător pentru sexul frumos şi dispus să flirteze. Avea un aer evident fermecător, cu părul dat pe spate, care îi lăsa fruntea liberă, şi trăsături frumoase, mai degrabă delicate. Când era destins, avea o expresie serioasă, dar când ochii îi sclipeau de umor

[1] Exista practica mascării cu tuş negru a unor fragmente de text dintr-un document, pentru a nu fi lizibile. (n.t.)

negru, faţa i se lumina. În compania altora era adesea prietenos şi sociabil, însă avea ceva dur şi ascuns în sinea lui. Nu era singur şi nici singuratic, dar se simţea bine în compania lui însuşi. Arareori îşi dezvăluia sentimentele. Oleg era în general avid să se autodepăşească şi credea că sportul ales, crosul, îi „întărea caracterul". Obişnuia să alerge ore în şir pe străzile şi prin parcurile Moscovei, singur cu gândurile lui.

Unul dintre puţinii studenţi de care a devenit apropiat a fost Stanislav Kaplan, tovarăş de alergări, coleg în echipa de atletism a universităţii. „Standa" Kaplan era cehoslovac şi, când intrase la institut, ca unul dintre cei câteva sute de studenţi talentaţi din blocul sovietic, avea deja o licenţă obţinută la Universitatea Carolină din Praga. Venit şi el, ca alţii, tot dintr-o ţară recent subjugată de comunism, „individualitatea lui Kaplan nu fusese înăbuşită", consemnase Gordievski ani mai târziu. Mai mare cu un an, Kaplan se pregătea să devină translator militar. Cei doi tineri au descoperit că împărtăşesc ambiţii compatibile şi idei asemănătoare. „Avea o gândire liberală şi opinii foarte sceptice despre comunism", scria Gordievski, care găsea că opiniile directe ale lui Kaplan erau interesante şi uşor alarmante. Cu aspectul său fizic plăcut şi aerul întunecat, Standa era un magnet pentru femei. Cei doi studenţi au devenit prieteni la cataramă, alergau, agăţau fete şi mâncau împreună la un restaurant ceh de lângă Parcul Gorki.

O influenţă la fel de importantă a avut şi fratele lui mai mare, Vasili, pe care l-a idolatrizat şi care se antrena să devină un „ilegal"[1], unul dintre nenumăraţii „soldaţi" ai vastei armate sovietice de agenţi sub acoperire.

[1] În limbajul spionajului sovietic, un rezident ilegal era un agent sub acoperire care acţiona în străinătate, fără plasa imunităţii diplomatice (spre deosebire de rezidenţii legali), în general sub o falsă identitate şi cu documente contrafăcute. (n.t.)

KGB-ul avea în străinătate două categorii distincte de spioni. Prima includea spionii care acţionau sub acoperire oficială, ca membri ai personalului diplomatic sau consular sovietic, ca ataşaţi culturali sau militari, ca jurnalişti acreditaţi sau ca reprezentaţi comerciali. Protecţia diplomatică însemna că aceşti spioni „legali" nu puteau fi judecaţi pentru spionaj, dacă activităţile lor erau deconspirate, ci doar declaraţi *persona non grata* şi expulzaţi. Spre deosebire de aceştia, un spion „ilegal" (*nelegal*, în limba rusă) nu avea niciun statut oficial, călătorea de obicei sub un nume fals, cu documente falsificate şi pur şi simplu se integra invizibil în ţara în care era trimis. (În Occident, astfel de spioni sunt cunoscuţi ca NOC, adică *Non-Official Cover*[1].) KGB-ul şi-a infiltrat ilegali pretutindeni în lume, persoane care se pretindeau simpli cetăţeni, clandestin şi subversiv. La fel ca spionii legali, şi aceştia colectau informaţii, recrutau agenţi şi desfăşurau diferite acţiuni de spionaj. Uneori, ca „agenţi adormiţi", pot rămâne ascunşi pentru perioade lungi de timp, înainte de a fi activaţi. Ei erau şi potenţiali membri ai coloanei a cincea, gata să intre în luptă dacă ar fi izbucnit un război între Occident şi Est. Ilegalii operau sub radarul oficial şi de aceea nu puteau primi susţinere financiară pe căi ce ar fi putut să fie detectate şi nici nu puteau comunica prin canalele diplomatice securizate. Spre deosebire de spionii acreditaţi pe lângă o ambasadă, ilegalii lăsau puţine indicii pe care agenţii de contrainformaţii să le poată urmări. Fiecare ambasadă sovietică includea şi un birou KGB sau *rezidentura*, cu un număr de ofiţeri KGB prezenţi acolo sub diferite pretexte oficiale, toţi sub comanda unui *rezident* (şeful staţiei, în limbajul MI6 şi CIA). Una dintre sarcinile cu care se confruntau

[1] Acoperire neoficială, în limba engleză (n.t.)

contrainformaţiile occidentale era să identifice care dintre oficialii sovietici erau diplomaţi adevăraţi şi care erau, de fapt, spioni. Identificarea ilegalilor era cu mult mai dificilă.

Direcţia Generală I (DG I) era serviciul KGB responsabil cu informaţiile externe[1]. Alături de acesta, Direcţia S (de la „special") antrena, repartiza şi gestiona ilegalii. În 1960, Vasili Gordievski a fost recrutat oficial în Direcţia S.

KGB-ul avea un birou şi în cadrul Institutului de Relaţii Internaţionale, în care erau doi ofiţeri, cu sarcina de a identifica potenţiali recruţi. Vasili le-a menţionat şefilor din Direcţia S că fratele lui mai mic, bun vorbitor de limbi străine, s-ar putea să fie interesat de acelaşi gen de activitate.

La începutul anului 1961, Oleg Gordievski a fost invitat pentru o discuţie şi apoi i s-a spus să meargă la o clădire din apropierea sediului KGB din Piaţa Dzerjinski, unde o femeie între două vârste l-a chestionat politicos în limba germană şi l-a complimentat pentru cunoştinţele sale în acea limbă. Din momentul acela, Oleg a devenit parte din sistem. Gordievski nu căutase el să se înroleze în KGB; agenţia nu era un club în care să te înscrii. Ea te alegea pe tine.

Perioada de studii universitare se apropia de final când Gordievski a fost trimis în Berlinul de Est cu un contract temporar de muncă, pe timp de şase luni, ca translator la ambasada rusă. Încântat de perspectiva unei prime călătorii în străinătate, entuziasmul lui Gordievski a ajuns pe culmi când a fost convocat la Direcţia S pentru un scurt instructaj despre Germania de Est. Republica Democrată

[1] Direcţia Generală I a Comitetului Securităţii Statului (KGB) – constituită în 1954, direcţia era responsabilă cu operaţiunile şi activităţile de spionaj, antrenând şi organizând agenţii sub acoperire, gestionând colectarea de informaţii şi achiziţia de date cu caracter politic, ştiinţific şi tehnic pentru Uniunea Sovietică. (n.t.)

Germană, condusă de comuniști, era un satelit al URSS, dar asta nu o făcea imună la atenţiile din partea KGB. Vasili locuia deja acolo, ca ilegal. Oleg a acceptat imediat să ia contact cu fratele său şi să îndeplinească nişte „mici sarcini" pentru noul său angajator neoficial. Gordievski a sosit în Berlinul de Est în data de 12 august 1961 şi s-a dus la un cămin pentru studenţi în enclava KGB din Karlshorst.

În lunile anterioare, fluxul de est-germani care fugiseră în Occident prin Berlinul de Vest se transformase într-un adevărat torent. Până în 1961, circa 3,5 milioane de est-germani, aproximativ 20% din totalul populaţiei, se alăturare exodului masiv din zona controlată de comuniști.

A doua zi dimineaţă, Gordievski s-a trezit în zgomotul buldozerelor care invadaseră Berlinul de Est. Guvernul est-german, împins de Moscova, lua măsuri radicale pentru a zăgăzui şuvoiul: începea construirea Zidului Berlinului, o barieră fizică menită să separe Berlinul de Vest de Berlinul de Est şi de restul Germaniei Răsăritene. „Zidul de protecţie împotriva fascismului" era, în realitate un zid de închisoare, ridicat de Germania de Est pentru a-şi ţine închişi propriii cetăţeni. Peste 155 de kilometri de beton şi sârmă ghimpată, cu buncăre, tranşee antivehicul şi grilaje metalice, Zidul Berlinului era expresia fizică a Cortinei de Fier şi una dintre cele mai detestabile structuri ridicate vreodată de mâna omului.

Gordievski a privit cu uluită groază cum muncitorii est-germani stricau străzile de-a lungul graniţei, ca să le facă impracticabile pentru autovehicule, iar soldaţii întindeau kilometri de sârmă ghimpată. Înţelegând că traseul lor de scăpare se închidea rapid, unii dintre est-germani au făcut tentative disperate de a se elibera, escaladând baricadele sau încercând să treacă înot canalele care formau o parte a graniţei. Gărzile aliniate de-a lungul frontierei aveau

ordin să deschidă focul asupra oricui încerca să treacă din Est în Vest. Noul zid i-a lăsat o impresie puternică tânărului de 22 de ani care era Gordievski. „Doar o barieră fizică, întărită de gărzi înarmate amplasate în turnurile lor de control, putea să îi țină pe est-germani în paradisul lor socialist și să-i împiedice să fugă în Occident." Șocul lui față de construirea peste noapte a Zidului Berlinului nu l-a împiedicat totuși să își îndeplinească cu devotament ordinele primite de la KGB. Teama de autoritate era instinctivă, obișnuința obedienței, înrădăcinată. Direcția S îi dăduse numele unei nemțoaice, o fostă informatoare a KGB-ului; Gordievski avea instrucțiuni să o tatoneze și să stabilească dacă femeia era pregătită să continue să ofere informații. A găsit adresa prin intermediul unei secții locale de poliție. Femeia între două vârste care i-a deschis ușa nu a părut impresionată de sosirea inopinată a unui tânăr cu un buchet de flori în mână. La o ceașcă de ceai, a susținut deslușit că este gata să continue colaborarea cu KGB-ul. Gordievski și-a redactat sârguincios primul său raport KGB. Doar câteva luni mai târziu a înțeles ce se petrecuse de fapt. „Cel testat fusesem mai degrabă eu, nu ea."

De Crăciunul acela a luat legătura cu Vasili, care locuia în Leipzig sub o falsă identitate. Oleg nu i-a povestit acestuia angoasa trăită la construirea Zidului Berlinului. Fratele lui mai mare era deja ofițer expert KGB și nu ar fi aprobat o astfel de ezitare ideologică. Exact așa cum mama lor își ascunsese de soț adevăratele ei sentimente, la fel și frații și-au păstrat secretele unul față de celălalt: Oleg habar nu avea ce făcea de fapt Vasili în Germania de Est, iar Vasili habar nu avea care erau sentimentele reale ale lui Oleg. Frații au mers să asculte *Oratoriul de Crăciun*, care l-a „mișcat profund" pe Oleg. Prin comparație, Rusia părea un „deșert spiritual", unde nu se auzeau decât

compozitorii aprobaţi, iar muzica bisericească „ostilă“, precum cea a lui Bach, era considerată decadentă şi burgheză şi era interzisă.

Gordievski a fost profund afectat de cele câteva luni petrecute în Germania de Est: fusese martor la uriaşa divizare fizică şi simbolică a Europei în ideologii rivale; gustase din fructul culturii interzise, care îi fusese refuzat la Moscova; şi începuse să spioneze. „A fost captivant să iau un precontact cu ceea ce aş fi putut face dacă intram în KGB.“

În realitate, o făcuse deja.

Întors la Moscova, în ziua de 31 iulie 1962, lui Gordievski i s-a cerut să se prezinte la ordin, la KGB. De ce se alăturase unei organizaţii care impunea cu forţa o ideologie de care deja se îndoia? Activitatea KGB-ului era fascinantă şi oferea promisiunea călătoriilor în străinătate. Misterele sunt seducătoare. În plus, Gordievski era ambiţios. KGB-ul putea să se schimbe. El putea să se schimbe. Rusia putea să se schimbe. Iar remuneraţia şi privilegiile erau mulţumitoare.

Olga Gordievskaia a fost consternată să afle că mezinul ei o va lua pe urmele tatălui şi ale fratelui său şi va intra în serviciile de informaţii. Şi-a exprimat, pentru prima dată deschis, furia faţă de regim şi de aparatul de opresiune care îl susţinea. Oleg i-a atras atenţia că el nu va lucra pentru secţia internă a KGB, ci pentru cea străină, pentru Direcţia Generală I, o organizaţie de elită în care lucrau intelectuali vorbitori de limbi străine, care desfăşurau o activitate sofisticată ce reclama aptitudini şi instruire.

— Nu este, de fapt, ca în KGB, i-a spus el. Practic, este spionaj şi activitate diplomatică.

Olga i-a întors spatele şi a părăsit încăperea. Anton Gordievski nu a spus nimic. Oleg nu a zărit nici urmă de mândrie în purtarea tatălui său. Ani mai târziu, când

a ajuns să înţeleagă dimensiunile reale ale represiunii staliniste, Gordievski s-a întrebat dacă tatăl său, acum în pragul pensiei, „se ruşinase de toate crimele şi atrocităţile comise de KGB şi îi fusese pur şi simplu teamă să discute despre activităţile KGB-ului cu propriul lui fiu". Sau poate că Anton Gordievski, un stâlp al KGB-ului, se lupta să îşi păstreze viaţa dublă, prea îngrozit ca să îşi avertizeze fiul despre profesiunea în care intra.

În ultima lui vară ca simplu civil, Gordievski i s-a alăturat lui Standa Kaplan în tabăra de vacanţă a institutului, pe litoralul Mării Negre. Kaplan se hotărâse să mai rămână încă o lună, înainte de a se întoarce acasă pentru a se înrola în StB[1], teribilele servicii de informaţii ale Cehoslovaciei. Cei doi prieteni vor deveni curând colegi, aliaţi în acţiunile de spionaj în favoarea blocului sovietic. Timp de o lună au trăit în corturi sub cetinile de brad, au alergat în fiecare zi, au înotat, au stat la plajă şi au discutat despre femei, muzică şi politică. Kaplan era tot mai critic la adresa sistemului comunist. Gordievski se simţea flatat că i se încredinţează confidenţe atât de periculoase: „Ne înţelegeam reciproc, aveam încredere unul în altul."

La scurtă vreme după ce s-a întors în Cehoslovacia, Kaplan i-a trimis lui Gordievski o scrisoare. Printre bârfelile despre fetele pe care le cunoscuse şi despre cât de bine s-ar distra dacă prietenul lui ar veni să îi facă o vizită („O să golim toate cârciumile şi cramele din Praga"), Kaplan i-a cerut ceva care avea o importantă semnificaţie: „Oleg, nu ţi se întâmplă să ai un exemplar din ziarul *Pravda* în care apare poezia lui Evtuşenko despre Stalin?" Poezia cu

[1] Securitatea Statului (*Státní bezpečnost,* în limba cehă) – poliţia secretă a Cehoslovaciei între 1945 şi 1990; a funcţionat ca agenţie de informaţii şi contrainformaţii şi s-a ocupat de toate activităţile considerate a fi în opoziţie cu partidul comunist şi cu statul cehoslovac. (n.t.)

pricina era *Urmaşii lui Stalin* de Evgheni Evtuşenko[1], un atac direct la adresa stalinismului, semnat de unul dintre cei mai tranşanţi şi mai influenţi poeţi. Poezia era un apel la guvernul sovietic să se asigure că Stalin „nu va mai ajunge în veci la putere", ca şi o avertizare că unii dintre cei din conducere mai tânjeau încă după trecutul stalinist violent: „Prin trecut înţeleg neglijarea bunăstării poporului, false acuzaţii, întemniţarea nevinovaţilor... «Ce-ţi pasă?» spun unii, dar eu nu pot să nu fac nimic./ Când urmaşii lui Stalin încă umblă prin lume." Când a apărut în oficiosul partidului comunist[2], poezia a făcut senzaţie şi a fost republicată şi în Cehoslovacia. „A avut un efect puternic asupra unora dintre ai noştri, care au o umbră de nemulţumire", i-a scris Kaplan lui Gordievski. A spus că voia să compare traducerea în limba cehă cu originalul în rusă. În realitate însă, Kaplan îi trimitea prietenului său un mesaj codificat de complicitate, o recunoaştere a faptului că ambii împărtăşeau sentimentele exprimate de Evtuşenko şi că, la fel ca poetul, nu vor rămâne inactivi, confruntaţi fiind cu moştenirea lui Stalin.

Academia de elită a KGB, „Steagul Roşu", situată în mijlocul pădurii, la 80 de kilometri nord de Moscova, purta numele de cod Şcoala 101, o evocare ironică şi complet involuntară a Camerei 101 din scrierea lui George Orwell, *1984*, camera de tortură din subsol, unde Partidul înfrângea rezistenţa unui prizonier supunându-l celui mai cumplit dintre coşmarurile sale.

Aici avea să fie iniţiat Gordievski, alături de alţi 120 de ofiţeri KGB cursanţi, în cele mai bine păzite secrete

[1] Evgheni Aleksandrovici Evtuşenko (1933-2017) – poet, romancier, eseist, dramaturg, scenarist, editor, actor şi regizor rus, reprezentant de seamă al „dezgheţului" de după moartea lui Stalin (n.t.)

[2] Poezia *Urmaşii lui Stalin* (*Nasledniki Stalina*) a apărut în ediţia din data de 21 octombrie a ziarului *Pravda*. (n.t.)

ale activităţilor de spionaj: informaţii şi contrainformaţii, recrutarea şi antrenarea spionilor, legali şi ilegali, agenţi simpli şi agenţi dubli, arme, luptă corp la corp şi supraveghere, tehnicile şi limbajele secrete ale acestei ciudate meserii. Una dintre cele mai importante laturi ale pregătirii a fost depistarea şi evitarea urmăririi, cunoscută în jargonul KGB drept „curăţare" sau *proverka*: cum să îţi dai seama când eşti urmărit şi să scapi de urmăritori, astfel încât să pară mai degrabă întâmplător decât intenţionat, dat fiind că o ţintă „conştientă că e supravegheată" este cel mai probabil un agent secret antrenat. „Comportamentul ofiţerului de informaţii nu trebuie să dea naştere la bănuieli", explicau instructorii KGB. „Dacă o echipă de supraveghere observă că urmăritul verifică ostentativ dacă este cineva pe urmele sale, echipa va fi stimulată să acţioneze mai în secret, mai tenace şi cu mai multă ingeniozitate."[3]

Să fii în stare să intri în contact cu un agent fără să fii urmărit – sau chiar şi atunci când eşti supravegheat – este esenţial pentru fiecare operaţiune clandestină. În limbajul spionajului occidental, despre un ofiţer sau un agent care operează fără să fie depistat se spune că s-a „înnegrit". În încercări peste încercări, cursanţii KGB erau trimişi să ia legătura cu o persoană anume dintr-un loc precis, să lase sau să preia informaţii, să încerce să îşi dea seama dacă şi cum erau urmăriţi, să scape de coadă fără să pară că fac asta şi să sosească la locul desemnat curaţi, fără nicio urmă. Supravegherea era responsabilitatea Direcţiei VII. Supraveghetori profesionişti, cu înaltă pregătire în arta urmăririi unui suspect, participau la exerciţii, iar la finele fiecărei zile, cursantul şi echipa de supraveghere îşi

[3] Leonid Shebarshin, „Inside the KGB's Intelligence School", 24 martie 2015, https://espionagehistoryarchive.com/2015/03/24/the-kgbs-intelligence-school/

comparau observaţiile. *Proverka* era epuizantă, acerbă, necesita timp şi toca nervii; Gordievski a descoperit că se pricepea foarte bine la asta.

Oleg a învăţat cum să instaleze o „zonă-semnal", un semn secret lăsat într-un loc public – un semn cu creta pe un stâlp de lumină, de exemplu – care nu însemna nimic pentru un privitor oarecare, dar care i-ar fi comunicat unui spion să se întâlnească la un loc şi la o oră anumite; cum să realizezi un „contact invizibil", transmiţând direct un mesaj sau un obiect unei alte persoane, fără să fii văzut; cum să foloseşti o căsuţă poştală clandestină, să laşi un mesaj sau bani într-un loc anume, pentru a fi ridicate de altcineva, fără să ai contact direct cu persoana respectivă. I s-au predat coduri şi cifruri, semnale de recunoaştere, scrierea secretă, cum să pregătească micropuncte[1], fotografii şi deghizări. Au avut cursuri de economie şi politică, precum şi de instruire ideologică, care să le întărească tinerilor spioni devotamentul total faţă de marxism-leninism. Aşa cum remarcase unul dintre colegii lui Oleg, „aceste formulări şi concepte-clişeu aveau caracterul unor incantaţii ritualice, ceva similar cu o declaraţie de loialitate zilnică şi din oră în oră". Ofiţeri veterani, care activaseră deja în străinătate, le-au ţinut prelegeri despre cultura şi eticheta occidentală, pentru a-i pregăti pe recruţi să înţeleagă şi să combată capitalismul burghez.

Gordievski şi-a adoptat primul său nume de spion. Serviciile de informaţii sovietice şi occidentale foloseau aceeaşi metodă pentru alegerea unui pseudonim – trebuia să fie apropiat de numele real, să aibă aceeaşi iniţială, pentru că astfel, dacă o persoană ţi se adresa cu numele

[1] Un text sau o imagine substanţial redusă ca dimensiuni, pentru a preveni detectarea ei de către altcineva în afară de destinatar; de obicei, micropunctele sunt rotunde şi au circa un milimetru diametru, deşi pot avea şi alte forme şi dimensiuni. (n.t.)

real, altcineva, care nu te ştia decât cu numele de spion, ar fi putut presupune, simplu, că nu a auzit bine. Gordievski a ales numele „Guardieţev".

La fel ca orice alt cursant, a jurat loialitate eternă KGB-ului: „Mă angajez să îmi apăr patria până la ultima picătură de sânge şi să păstrez secretele de stat". A făcut-o fără şovăieli. S-a înscris şi în Partidul Comunist, o altă condiţie pentru a fi admis. Poate că avea îndoielile lui – mulţi le aveau –, dar aceasta nu l-a împiedicat să intre în KGB şi în partid cu toată profunda lui dedicare şi sinceritate. În plus, KGB-ul era captivant. Atât de departe de a fi un coşmar orwellian, cursurile de pregătire cu durata de un an de la Şcoala 101 au fost perioada cea mai agreabilă din timpul tinereţii lui, o perioadă a entuziasmului şi anticipării. Camarazii lui recruţi fuseseră selectaţi pentru inteligenţa lor şi pentru că se conformau din punct de vedere ideologic, dar şi pentru spiritul de aventură, comun tuturor serviciilor de informaţii. „Ne aleseserăm cariere în KGB pentru că ne ofereau perspectiva acţiunii." Secretele împărtăşite dau naştere unor legături intense. Nici chiar părinţii lui nu ştiau mare lucru despre locul unde era sau ce făcea Oleg. „Să ajungi în DG I era visul majorităţii tinerilor ofiţeri, însă doar puţini dintre ei meritau această onoare", scria Leonid Şebarşin[1], care a fost cursant al Şcolii 101 cam în aceeaşi perioadă cu Oleg şi care va ajunge general KGB. „Ofiţerii de informaţii erau uniţi prin activitatea lor într-o camaraderie având tradiţiile, disciplina şi convenţiile proprii şi un limbaj profesional special." În vara anului 1963, Gordievski fusese adoptat definitiv în frăţia KGB. Când a jurat să apere Patria Mamă până la ultima lui suflare şi ultimul lui secret a fost sincer.

[1] Leonid Vladimirovici Şebarşin (1935-2012) – a devenit şeful Direcţiei Generale I în 1989; s-a sinucis, aparent din motive de sănătate. (n.t.)

Vasili Gordievski muncea din greu pentru Direcţia S, departamentul pentru ilegali din DG I. Începuse să şi bea vârtos – ceea ce nu era neapărat un impediment în cadrul unui serviciu care punea preţ pe capacitatea de a consuma, în afara serviciului, cantităţi imense de votcă, fără să cazi lat. Specialist în rezidenţi ilegali, se muta de la o adresă la alta, sub diferite nume fictive, întreţinând reţeaua de agenţi acoperiţi, transmiţând mesaje şi fonduri către alţi agenţi sub acoperire. Vasili nu i-a povestit niciodată fratelui său mai mic despre ceea ce făcea cu adevărat, dar aducea vorba despre tot felul de locuri exotice, printre care Mozambic, Vietnam, Suedia şi Africa de Sud.

Oleg spera să îşi urmeze fratele în lumea aceea sub acoperire, captivantă şi îndepărtată. În loc de asta, i s-a spus să se prezinte la Direcţia S din Moscova, unde urma să se ocupe de pregătirea documentaţiei pentru alţi ilegali. Încercând să îşi ascundă dezamăgirea, în ziua de 20 august 1963, Gordievski şi-a pus costumul lui cel mai bun şi s-a prezentat la sediul KGB. Parţial închisoare, parţial arhivă, creierul în permanentă agitaţie al spionajului sovietic era situat într-un grup de clădiri din apropierea Kremlinului. În mijlocul ansamblului se ridica sinistra Lubianka, un palat în stil neobaroc construit iniţial pentru Compania de Asigurări a Întregii Rusii, în al cărui subsol se aflau celulele de tortură ale KGB-ului. Printre ofiţeri, centrul de comandă al KGB-ului era cunoscut drept „Mănăstirea“ sau, şi mai simplu, „Centrul“.

În loc să plece sub acoperire în cine ştie ce loc fascinant, Gordievski s-a trezit învârtind hârtii, „un sclav pe galeră“ care completa formulare. Fiecare rezident ilegal avea nevoie de o falsă personalitate, de un trecut convingător şi de o identitate nouă, însoţită de o biografie completă şi de documente contrafăcute. Fiecare agent ilegal trebuia să fie susţinut, instruit şi finanţat, ceea ce reclama un

aranjament complex de zone-semnal, de cutii poştale clandestine şi de contacte invizibile. Marea Britanie era considerată un teren deosebit de fertil pentru plantarea de ilegali, întrucât ţara nu avea un sistem de cărţi de identitate şi nici un birou central de evidenţă a populaţiei. Germania de Vest, America, Australia, Canada şi Noua Zeelandă, toate erau ţinte de primă importanţă. Repartizat la secţia germană, Oleg îşi trecea zilele creând persoane care nu existau. Timp de doi ani, a trăit într-o lume a vieţilor duble, trimiţând în lumea de afară spioni disimulaţi şi primindu-i pe cei care reveneau acasă.

Centrul era bântuit de fantome vii, de eroii senili ai spionajului sovietic. Pe coridoarele Direcţiei S, Gordievski i-a fost prezentat lui Konon Trofimovici Molodîi, alias Gordon Lonsdale, unul dintre agenţii ilegali cu cel mai mare succes din istorie. În 1943, KGB-ul îşi însuşise identitatea unui copil decedat din Canada, pe nume Gordon Arnold Lonsdale, iar aceasta a fost preluată de Molodîi, care crescuse în America de Nord şi vorbea engleza la perfecţie. Molodîi/Lonsdale s-a stabilit la Londra în 1954 şi, dându-se drept un jovial comerciant de tonomate şi de automate de distribuţie pentru gumă de mestecat, a recrutat şi constituit aşa-numita Portland Spy Ring, o reţea de informatori care colectau date secrete despre forţele navale. (Înainte ca Molodîi să părăsească Moscova, un dentist KGB îi făcuse câteva găuri în dantură, ceea ce însemna că putea să îşi confirme identitatea în faţa altor spioni sovietici deschizând pur şi simplu gura ca să le arate.) Un pont transmis de o cârtiţă a CIA a dus la arestarea lui Molodîi şi la condamnarea lui pentru spionaj, deşi, nici măcar în timpul procesului, tribunalul britanic nu a fost sigur de numele lui real. Când Gordievski a făcut cunoştinţă cu el, Molodîi tocmai revenise la Moscova, predat în schimbul unui om de afaceri britanic, arestat

la Moscova sub acuzaţia de spionaj. O figură la fel de legendară era şi Viliam Genrihovici Fişer, alias Rudolf Abel, rezidentul ilegal a cărui activitate de spionaj în SUA îi adusese o condamnare de 30 de ani, înainte de a fi predat sovieticilor în 1962, în schimbul lui Gary Powers, pilotul avionului U-2 doborât de sovietici în anul 1960.

Cel mai faimos spion sovietic semipensionat era însă un britanic. Kim Philby fusese recrutat de NKVD în 1933, urcase în ierarhia MI6 şi, în acelaşi timp, livrase cantităţi uriaşe de informaţii către KGB, pentru ca, într-un final, să treacă definitiv de partea sovieticilor, în ianuarie 1963, spre adânca şi permanenta jenă a guvernului britanic. Acum locuia la Moscova, într-un apartament confortabil, păzit de bodyguarzi – „un englez până în vârful unghiilor"[1], aşa cum îl caracterizase odată un ofiţer KGB. Citea scorul meciurilor de crichet în numere vechi din *The Times*, mânca marmeladă Oxford şi se îmbăta frecvent până nu mai ştia de el. La KGB, Philby era venerat ca o adevărată legendă şi continua să facă mici servicii spionajului sovietic, de exemplu, să ţină un curs de pregătire pentru ofiţerii vorbitori de limbă engleză, să analizeze ocazional cazuri şi chiar să ajute la stimularea echipei sovietice de hochei.

La fel ca Molodîi şi Fişer, Philby ţinea prelegeri în faţa tinerilor spioni, muţi de admiraţie. În realitate, viaţa de fost spion KGB era departe de a fi una fericită. Molodîi s-a apucat de băutură şi a murit în circumstanţe misterioase, în timpul unei excursii la cules de ciuperci. Abel a devenit profund deziluzionat. Philby a încercat să se sinucidă. Toţi trei vor ajunge să fie comemoraţi în ediţii poştale timbrate.

Pentru oricine se străduia să privească mai îndeaproape (şi puţini ruşi o făceau), contrastul dintre legendă

[1] Mihail Liubimov, citat în Corera, *MI6*

şi realitatea KGB era evident. Centrul era o birocraţie amorală, curată ca lacrima şi strălucitoare, un loc în acelaşi timp nemilos, pedant şi puritan, unde, cu o meticuloasă atenţie la detalii, erau concepute crime internaţionale. La începuturile lui cele mai timpurii, spionajul sovietic a operat fără constrângeri de ordin etic. Pe lângă colectarea şi analizarea informaţiilor, KGB-ul s-a ocupat şi de lupta politică, de manipularea presei, de dezinformare şi intimidare, de falsuri, răpiri şi crime. Direcţia XIII, sau „Serviciul pentru Misiuni Speciale", era specializată în sabotaje şi asasinate. Homosexualitatea era ilegală în URSS, dar homosexualii erau recrutaţi pentru a-i atrage în cursă pe străinii cu aceeaşi orientare, care puteau fi şantajaţi ulterior. KGB-ul nu avea scrupule şi, în consecinţă, nu regreta nimic din ceea ce făcea. Era însă şi o organizaţie unde ipocrizia pudibondă şi moralizatoare înflorea. Ofiţerilor li se interzicea să bea în timpul serviciului, deşi puteau să bea zdravăn în orice alte împrejurări. Aşa cum se întâmplă în cele mai multe dintre oficii, în KGB era un adevărat vârtej de bârfe despre viaţa personală a celorlalţi colegi, cu diferenţa că, la Centru, scandalul şi clevetelile puteau să distrugă cariere şi să pună capăt unor vieţi. KGB-ul manifesta o curiozitate exagerat de indiscretă în privinţa aranjamentelor casnice ale angajaţilor, pentru că în Uniunea Sovietică nu exista viaţă privată. Era de presupus că ofiţerii trebuie să se căsătorească, să aibă copii şi să nu divorţeze. Directivele acestea erau deliberat gândite ca mijloc de control: se aprecia că un ofiţer KGB căsătorit era mai puţin probabil să treacă în tabăra adversă cât timp se afla în străinătate, pentru că soţia şi familia lui puteau fi ţinuţi ostatici.

La doi ani după ce a fost repartizat la Direcţia S, Gordievski a ajuns la concluzia că nu va călca pe urmele fratelui său, ca spion acoperit trimis în străinătate. E

posibil însă ca tocmai Vasili să fi fost motivul principal pentru care Oleg era respins de la activitatea de ilegal: conform logicii KGB, dacă aveai în străinătate mai mult de un membru al familiei, mai ales dacă erau doi în aceeaşi ţară, faptul putea să reprezinte o tentaţie de a trece de partea cealaltă.

Gordievski era plictisit şi frustrat. O meserie care părea să promită aventură şi pasiune se dovedise a fi plicticoasă până la extrem. Lumea de dincolo de Cortina de Fier, despre care citise în ziarele occidentale, părea chinuitor de intangibilă. Aşa că a hotărât să se însoare. „Voiam să plec în străinătate cât de curând posibil şi KGB-ul nu trimitea niciodată peste hotare bărbaţi neînsuraţi. Mă grăbeam să îmi găsesc o nevastă." O femeie cu cunoştinţe de limbă germană ar fi fost ideală, întrucât puteau să fie trimişi împreună la post, în Germania.

Elena Akopian se pregătea să devină profesoară de limba germană. Avea 21 de ani, ochii negri, era pe jumătate armeancă, inteligentă şi foarte spirituală. Era expertă în vorbe de duh ofensatoare şi, o vreme, lui Gordievski asta i s-a părut ceva în acelaşi timp ispititor şi seducător. S-au cunoscut în casa unui prieten comun. Scânteia aprinsă între ei a avut mai puţin de-a face cu pasiunea, cât mai ales cu o ambiţie împărtăşită. La fel ca Oleg, Elena tânjea să călătorească în străinătate şi visa la o viaţă care depăşea cu mult graniţele apartamentului înghesuit în care locuia împreună cu părinţii ei şi cu ceilalţi cinci fraţi. Relaţiile anterioare pe care le avusese Gordievski, puţine la număr, fuseseră scurte şi nesatisfăcătoare. Elena părea să îi ofere un crâmpei din imaginea a ceea ce putea să fie femeia sovietică modernă, mai puţin convenţională decât studentele pe care le cunoscuse până atunci şi cu un simţ al umorului imprevizibil. Se declarase feministă, deşi, în Rusia anilor 1960, termenul era foarte limitat. Şi-a spus

că o iubeşte. S-au logodit „fără prea multă autoanaliză sau judecată, de nicio parte" – a comentat Gordievski ulterior – şi s-au căsătorit câteva luni după aceea, fără surle şi trâmbiţe, din considerente mai puţin romantice: Elenei îi creşteau şansele de promovare, iar el era paşaportul cu care să poată părăsi Moscova. A fost o căsătorie KGB de convenienţă, deşi niciunul nu a recunoscut-o în faţa celuilalt.

La sfârşitul lui 1965 s-a produs şi schimbarea pe care o aşteptase Gordievski. S-a eliberat un post de coordonator al ilegalilor din Danemarca. Poziţia de faţadă urma să fie aceea de funcţionar consular pentru vize şi moşteniri; în realitate, avea să activeze pentru „Linia N" (de la *nelegalnîi*, ilegali), responsabil cu activitatea operaţională de teren a Direcţiei S.

Lui Gordievski i s-a oferit postul de coordonator al unei reţele de spioni sub acoperire din Danemarca. L-a acceptat cu ardoare şi încântare. Aşa cum comentase şi Kim Philby, după ce fusese recrutat de KGB în 1933: „Nu am ezitat. Nu stai pe gânduri când ţi se oferă ocazia să intri într-o organizaţie de elită"[1].

[1] Philby, *My Silent War*

2

Unchiul Gormsson

Oleg şi Elena Gordievski au sosit la Copenhaga într-o zi scânteietoare şi geroasă de ianuarie a anului 1966 şi au păşit într-un basm.

Aşa cum remarca mai târziu un ofiţer MI6: „Dacă trebuia să alegi un oraş care să demonstreze avantajele democraţiei occidentale faţă de comunismul rus, cu greu puteai să găseşti unul mai bun decât Copenhaga".

Capitala Danemarcei era frumoasă, curată, modernă, bogată şi, în ochii unui cuplu răsărit din mohorâta opresiune a vieţii sovietice, era aproape imposibil de seducătoare. Erau maşini elegante, clădiri sclipitoare de birouri, mobilă rafinată semnată de designeri renumiţi şi un popor nordic zâmbitor, cu o dentiţie minunată. Erau cafenele forfotind de oameni, restaurante luxoase unde se serveau mâncăruri exotice, magazine care vindeau o uluitoare diversitate de bunuri. Pentru ochii flămânzi ai lui Gordievski, danezii păreau nu doar mai inteligenţi şi mai vii, ci şi mai bine hrăniţi din punct de vedere cultural. În prima bibliotecă în care intrase, a fost uluit de varietatea de cărţi disponibile, dar şi mai surprins că i se permisese să împrumute câte dorea şi să păstreze punga de plastic în care le-a luat. Părea că există foarte puţini poliţişti.

Ambasada sovietică era compusă din trei vile cu decoraţii din stuc, situate pe Kristianiagade, în zona de nord a oraşului. Era mai degrabă ca un mare hotel cu portar, decât o enclavă sovietică; avea grădini imaculat măturate, un centru pentru activităţi sportive şi un club de socializare. Cuplul Gordievski s-a mutat într-un apartament nou construit, cu tavane înalte, pardoseli de lemn şi o bucătărie utilată. Lui i s-au alocat un Volkswagen Beetle şi un avans în numerar de 700 de dolari pe lună, pentru menţinerea legăturilor cu contacţii. Copenhaga părea să vibreze de muzică: Bach, Händel, Haydn, Telemann, compozitori pe care nu i se îngăduise niciodată să îi asculte în Rusia Sovietică. Exista un motiv foarte bun, se gândise el, pentru care cetăţenilor sovietici nu li se permitea să călătorească în străinătate: cine altul, în afara unui ofiţer KGB pe deplin îndoctrinat, ar fi fost în stare să guste astfel de libertăţi şi să reziste imboldului de a rămâne?

Din cei 20 de oficiali ai ambasadei sovietice, doar şase erau diplomaţi adevăraţi, restul lucrau pentru KGB sau GRU, serviciul sovietic de informaţii militare. Rezidentul Leonid Zaiţev[1], un ofiţer şarmant şi meticulos, părea să nu îşi dea seama că majoritatea celor din subordinea sa erau incompetenţi, leneşi sau corupţi – de obicei, toate trei. Consumau mult mai multă energie ca să-şi „aranjeze" cheltuielile, decât ca să spioneze de fapt. Sarcina generală a KGB-ului era să cultive contactele daneze, să recruteze informatori şi să vizeze posibili agenţi.[2] Gordievski a înţeles repede că aceasta era „o invitaţie la corupţie", dat

[1] Leonid Fedorovici Raihman alias Leonid Zaiţev (1908-1990) – ofiţer sovietic, şeful Direcţiei T, serviciul însărcinat cu colectarea de informaţii de tehnologie industrială, militară sau strategică din Occident (n.t.)

[2] Pentru activităţile rezidenţei din Copenhaga, vezi Liubimov, *Notes of a Ne' er-Do-Well Rezident* şi *Spies I Love and Hate*

fiind că majoritatea ofiţerilor îşi inventau pur şi simplu interacţiuni cu danezi, falsificau note de plată, redactau rapoarte fictive şi băgau în buzunar sumele alocate. La Centru nu părea să se fi observat anomalia că puţini dintre membrii personalului din Copenhaga vorbeau bine daneza, iar unii nu o vorbeau deloc.

Gordievski era hotărât să demonstreze că el nu era ca toţi ceilalţi. Vorbea deja fluent limba suedeză şi s-a apucat să înveţe daneza. Îşi petrecea dimineţile prelucrând cererile de vize, conformându-se funcţiei oficiale din consulat; spionajul începea la prânz.

Reţeaua KGB de ilegali din Scandinavia era una pestriţă. Cea mai mare parte a muncii lui Gordievski era administrativă: lăsa bani sau mesaje la căsuţele poştale clandestine, monitoriza zonele-semnal şi menţinea contactul cu spionii sub acoperire, fără ca pe cei mai mulţi dintre ei să îi fi cunoscut personal sau măcar să îi ştie după nume. Dacă un ilegal lăsa o coajă de portocală sub o anume bancă din parc, aceasta însemna „sunt în pericol", în timp ce un cotor de măr spunea „mâine plec din ţară". Aceste aranjamente complicate degenerau uneori în farse. La o anumită zonă-semnal, Oleg lăsase un cui îndoit pe pervazul unei ferestre dintr-o toaletă publică, pentru a semnala unui ilegal că trebuie să ridice nişte bani de la o căsuţă poştală clandestină dinainte stabilită. Semnalul de răspuns de la agentul sub acoperire, care să marcheze faptul că mesajul a fost recepţionat, era capacul unei sticle de bere, lăsat în acelaşi loc. Revenit la locul cu pricina, Oleg a găsit capacul unei beri de ghimbir. Oare berea de ghimbir era, în limbajul semnelor spionajului, acelaşi lucru ca berea obişnuită? Sau acesta avea altă semnificaţie? După discuţii intense cu colegii din *rezidentura*, pe parcursul unei nopţi, a ajuns la concluzia că spionul nu a considerat că ar fi vreo diferenţă între cele două capace.

În Danemarca, naşterile şi decesele erau înregistrate de Biserica Evanghelică Luterană şi înscrise de mână în nişte catastife imense. Cu ajutorul unui falsificator talentat de la Moscova, se puteau inventa de la zero oricâte identităţi, modificând registrele bisericeşti. Gordievski a început să cultive relaţii cu diverşi clerici, ca să obţină accesul la registre, şi a organizat intrări prin efracţie în mai multe biserici. „Deschideam o cale nouă", a spus el mai târziu. În registrele bisericeşti din Danemarca sunt acum incluşi un număr de cetăţeni danezi complet inventaţi de Oleg Gordievski.

Între timp, Oleg s-a apucat să recruteze noi informatori, agenţi şi curieri clandestini.

— Acesta este principalul scop al vieţii noastre aici, i-a spus Zaiţev.

După luni în care, activând sub numele de „Gornov" (numele mamei sale înainte de căsătorie), cultivase relaţia cu un profesor de şcoală şi soţia acestuia, Gordievski a reuşit să îi convingă pe aceştia să activeze ca o „căsuţă poştală vie", transmiţând mesaje de la şi către ilegali. S-a împrietenit şi cu un poliţist danez, însă după câteva întâlniri a început să se întrebe dacă el îl recruta pe acesta sau viceversa.

La mai puţin de un an de la sosirea sa la Copenhaga, lui Gordievski i s-a alăturat un ofiţer KGB de un gen total diferit de ceilalţi. Mihail Petrovici Liubimov[1] era un ucrainean prosper, vesel şi foarte inteligent, al cărui tată servise în Ceka, poliţia secretă bolşevică. Liubimov absolvise Institutul de Stat pentru Relaţii Internaţionale din Moscova cu patru ani înaintea lui Gordievski şi apoi scrisese pentru KGB o teză cu titlul *Caracterul naţional*

[1] Mihail Petrovici Liubimov (n. 1934) – scriitor rus şi colonel KGB în retragere; a fost şeful KGB al reţelelor de spionaj din Marea Britanie şi Danemarca în perioada Războiului Rece; memoriile lui Mihail Liubimov sunt cuprinse în *Notes of a Ne'er-Do-Well Rezident* şi în *Spies I Love and Hate*. (n.t.)

englez şi utilitatea lui în activitatea operaţională. La ordinul KGB, în 1957, sedusese o tânără americancă în timpul Festivalului Internaţional al Tineretului de la Moscova. Patru ani mai târziu, era trimis în Marea Britanie ca ataşat de presă sovietic, în acelaşi timp recrutând informatori din rândul sindicaliştilor, grupărilor studenţeşti şi membrilor establishmentului britanic. Vorbea engleza cu un accent obraznic aristocrat, plin de anglicisme demodate (*What ho!*[1], *Pip pip!*[2]), ceea ce îl făcea să pară un fel de Bertie Wooster[3] rus. Liubimov dezvoltase o fascinaţie pentru tot ce era englezesc sau, mai exact, pentru toate aspectele culturii engleze care îi plăceau: whisky-ul, ţigările de foi, crichetul, cluburile pentru gentlemeni, costumele de tweed pe comandă, biliardul şi bârfa. Serviciile secrete britanice îl porecliseră „Smiley Mike"[4]. Britanicii reprezentau inamicul şi el îi adora. În 1965, încercase, fără succes, să recruteze un funcţionar britanic de la Cifru, iar serviciul de informaţii a încercat imediat să îl recruteze pe el. Când a refuzat oferta de a spiona pentru britanici, Liubimov a fost declarat *persona non grata* şi trimis înapoi la Moscova – o experienţă care nu i-a ştirbit câtuşi de puţin anglofilia nestăpânită.

La finele anului 1966, Liubimov a fost trimis la Copenhaga ca şef al spionajului politic („Linia PR", cum era denumită activitatea în nomenclatorul KGB).

[1] Exclamaţie colocvială britanică, formă de salut sau expresie a surprizei (hopa!) (n.t.)

[2] Exclamaţie colocvială britanică, folosită cu precădere de clasele superioare (Salut! Pa! Pe curând!) (n.t.)

[3] Bertram Wilberforce Wooster – personaj fictiv din povestirile comice ale scriitorului britanic P.G. Wodehouse (1881-1975), gentleman englez şi bogătaş leneş, susţinut şi scăpat din numeroase belele de inteligenţa valetului său, Jeeves (n.t.)

[4] Mike Zâmbăreţul (n.t.)

Gordievski l-a îndrăgit imediat pe Liubimov. „Nu contează să câştigi, ci să joci", explica acesta din urmă, în timp ce îşi regala tânărul coleg cu istorisiri despre viaţa lui în Anglia, unde sorbea Glenlivet[1] în saloanele lambrisate ale cluburilor. Liubimov l-a adoptat pe Gordievski ca protejat al său; despre mai tânărul lui coleg, spunea: „M-a impresionat cu splendidele sale cunoştinţe de istorie. Îi plăceau Bach şi Haydn, ceea ce inspira respect, mai ales în comparaţie cu restul coloniei sovietice din Danemarca, unde cel mai mult timp se petrecea cu excursii la pescuit, cumpărături şi strângerea sârguincioasă a cât mai multor posesiunii materiale cu putinţă".

Exact aşa cum Liubimov se îndrăgostise de Marea Britanie, lui Gordievski îi căzuseră cu tronc Danemarca, poporul danez, parcurile şi muzica Danemarcei şi libertatea, inclusiv libertatea sexuală, progresistă chiar şi după standardele europene. Într-o zi, Oleg a vizitat cartierul roşu al oraşului şi, dintr-un capriciu, a intrat într-un magazin care vindea reviste pornografice, jucării sexuale şi alte produse erotice. A cumpărat de acolo trei reviste porno cu homosexuali şi le-a dus acasă, la Elena. „Eram doar fascinat. Nu aveam nici cea mai mică idee ce făceau homosexualii." A pus revistele pe poliţa şemineului, o expoziţie deschisă a libertăţilor inaccesibile în Uniunea Sovietică.

„Am evoluat ca om", a scris el. „Era atât de multă frumuseţe, o muzică aşa de veselă, şcoli atât de bune, o deschidere şi o veselie în rândul oamenilor simpli, încât nu puteam privi înapoi, la imensele şi sterilele lagăre de concentrare din Uniunea Sovietică, altfel decât ca la o formă de infern." S-a apucat să joace badminton şi a descoperit că îi place enorm, încântat mai ales de elementul derutant

[1] Marcă de whisky scoţian (n.t.)

al jocului. „Fluturaşul, care încetineşte în ultimele câteva secunde ale zborului, îi dă jucătorului şansa de a-şi folosi mintea, ca să îşi schimbe lovitura în ultimul moment." Va ajunge să îşi perfecţioneze această dexteritate de a schimba lovitura în ultima secundă. Gordievski a mers la concerte de muzică clasică, a devorat cărţile din bibliotecă şi a călătorit în toate colţurile Danemarcei, uneori în acţiuni de spionaj, dar, în cea mai mare parte, din pura plăcere a libertăţii de a o face.

Pentru prima dată în viaţa lui, Gordievski simţea că nu mai este urmărit. Doar că se înşela.

Serviciul de Siguranţă şi Informaţii danez, Politiets Efterretningstjeneste (PET), nu era o organizaţie mare, dar era extrem de eficientă. Datoria declarată a serviciului era să „prevină, să cerceteze şi să combată operaţiunile şi activităţile care reprezintă o ameninţare la adresa menţinerii Danemarcei ca ţară liberă, democrată şi sigură". PET avea bănuieli solide că Oleg Gordievski reprezenta o astfel de ameninţare şi stătuse cu ochii pe el chiar din momentul în care tânărul diplomat rus cu apetit pentru muzica clasică sosise la Copenhaga.

Danezii monitorizau în mod curent personalul ambasadei ruse, dar le lipseau resursele pentru o supraveghere neîntreruptă. Unele dintre telefoanele din interiorul ambasadei aveau microfoane. Între timp, tehnicienii KGB reuşiseră să penetreze cu succes reţelele radio ale PET şi un post de ascultare din cadrul ambasadei prelua zilnic mesajele transmise între echipele daneze de supraveghere. Elena Gordievskaia, care lucra acum pentru KGB alături de soţul ei, asculta aceste mesaje şi le traducea în limba rusă. Drept rezultat, KGB-ul putea să localizeze frecvent poziţia maşinilor de supraveghere ale PET şi să decidă când rămâneau nesupravegheaţi ofiţerii ruşi. Fiecare KGB-ist suspectat avea un nume de cod: în

mesajele radio ale PET, Gordievski era numit „Unchiul Gormsson", o trimitere la regele Danemarcei din secolul al X-lea, Harald „Dinte Albastru" Gormsson[1].

Serviciul danez de securitate nu avea prea multe dubii că Gordievski (alias Gornov, alias Guardieţev, alias Unchiul Gormsson) nu ar fi spion KGB care acţionează sub acoperire diplomatică.

Într-o seară, Oleg şi Elena au fost invitaţi la cină de amicul danez poliţist şi de soţia acestuia. În timp ce erau plecaţi, PET a intrat în apartamentul lor şi le-a plantat dispozitive de ascultare. Gordievski fusese oarecum bănuitor în legătură cu invitaţia din partea cuplului danez şi, conform pregătirii de la Şcoala 101, îşi luase precauţiuni şi strecurase un strop de lipici între uşa de la hol şi rama acesteia. Reveniţi după cină, a văzut că sigiliul de lipici invizibil fusese rupt. Începând din acel moment, Gordievski a fost precaut cu tot ce vorbea în casă.

Adulmecatul reciproc era neregulat şi fragmentat de ambele părţi. Ofiţerii KGB, şcoliţi în tehnicile de „curăţare", reuşeau în mod frecvent să scape de radarul danez. La fel de des, însă, Gordievski şi colegii săi credeau că au reuşit să se „înnegrească" şi când nu era cazul.

Fie PET-ul monitoriza cartierul roşu din Copenhaga, fie îl urmărea pe Gordievski, cert este că acesta a fost văzut când a intrat în sex shop şi a cumpărat revistele porno cu homosexuali. Un ofiţer de informaţii rus căsătorit, care are înclinaţii pentru pornografia gay, este o persoană vulnerabilă, un bărbat cu secrete care putea fi şantajat. Serviciile secrete daneze au notat cu atenţie şi au transmis mai departe această frântură de informaţie către aliaţii selectaţi. Pentru prima dată în dosarele occidentale de

[1] Harald I Gormsson, zis şi „Dinte Albastru" (m. 985/986) – rege al Danemarcei şi Norvegiei care a introdus creştinismul în ţară. (n.t.)

informaţii, în dreptul numelui lui Gordievski apărea un semn de întrebare.

Oleg Gordievski devenea un ofiţer KGB foarte eficient. Liubimov scria: „Se evidenţiase indiscutabil ca superior colegilor, graţie educaţiei sale excelente, setei de cunoaştere, dragostei pentru lectură şi, asemenea lui Lenin, faptului că vizita bibliotecile publice".

Singurul nor ce plutea la orizont era căsătoria lui, care părea să se ofilească la fel de repede pe cât înflorea viaţa sa culturală interioară. O uniune începută cu prea puţină căldură, relaţia a început să devină constant tot mai rece. Gordievski voia copii; Elena nu şi-i dorea, de niciun fel. La un an de la trimiterea la post, soţia lui i-a mărturisit că, înainte de a pleca din Moscova, făcuse o întrerupere de sarcină fără să îi ceară părerea. Cu sentimentul că fusese înşelat, Oleg s-a înfuriat. Cu firea sa extraordinar de energică, considera că tânăra lui soţie era ciudat de pasivă şi apatică faţă de noile imagini şi sunete din jurul lor. Începea să simtă că mariajul lui era „mai degrabă o convenţie decât o căsătorie bazată pe dragoste", iar „senzaţia de gol" pe care o simţea devenea tot mai puternică. Gordievski îşi cataloga atitudinea faţă de femei ca „plină de respect". În realitate, aidoma multor bărbaţi sovietici, avea o idee desuetă despre căsătorie şi se aştepta ca soţia lui să gătească şi să cureţe fără să se plângă. Elena, pricepută translatoare pentru KGB, insista că existau şi „lucruri mai bune decât menajul, pe care o femeie putea să le facă". Poate că Oleg era deschis la multe dintre noile influenţe ale societăţii occidentale, dar trăgea linie când venea vorba de emanciparea femeilor; ceea ce el numea „tendinţele anticasnice" ale Elenei au devenit o sursă de tot mai mari frustrări. Gordievski s-a înscris la un curs de gătit, sperând să o ruşineze pe Elena şi să o determine să gătească mai mult; femeia fie nu a remarcat gestul, fie nu

i-a păsat. Ripostele ei lapidare, care odinioară i se păruseră spirituale, acum doar îl iritau. Atunci când simţea că are dreptate, Gordievski putea să fie încăpăţânat şi inflexibil. Ca să-şi elimine frustrarea, alerga în fiecare zi singur, ore în şir, în parcurile din Copenhaga şi revenea acasă prea epuizat ca să se mai certe.

În timp ce în mariajul lui începeau să apară fisuri, în blocul sovietic aveau loc adevărate seisme.

În ianuarie 1968, Alexander Dubček[1], prim-secretarul reformist al Partidului Comunist din Cehoslovacia, a iniţiat un proces de liberalizare a ţării şi de slăbire a jugului sovietic, relaxând controlul de stat în privinţa călătoriilor, libertăţii de exprimare şi cenzurii. „Socialismul cu faţă umană" al lui Dubček promitea limitarea puterilor poliţiei secrete, îmbunătăţirea relaţiilor cu Occidentul şi, în cele din urmă, organizarea de alegeri libere.

Gordievski a urmărit evoluţiile acelea cu un entuziasm tot mai mare. Dacă Cehoslovacia putea să slăbească strânsura ghearei Moscovei, atunci şi alţi sateliţi sovietici puteau să îi urmeze exemplul. În *rezidentura* KGB, părerile erau profund împărţite în privinţa semnificaţiei reformelor cehoslovace. Unii susţineau că Moscova va interveni militar, aşa cum făcuse în Ungaria, în 1956. Alţii însă, printre care şi Gordievski şi Liubimov, erau siguri că revoluţia cehoslovacă va avea succes. „Oleg şi cu mine eram siguri că tancurile sovietice nu vor intra în Praga", scria Liubimov. „Am făcut pariu pe o ladă întreagă de bere Tuborg." Până şi Elena, de obicei complet neangajată politic, a părut galvanizată de ceea ce se petrecea.

[1] Alexander Dubček – om politic slovac şi conducător, pentru scurt timp, al Cehoslovaciei (1968-1969); a încercat să reformeze Republica Socialistă Cehoslovacă, dar a fost forţat să demisioneze în urma invadării ţării de către armatele ţărilor membre ale Tratatului de la Varşovia, cu excepţia notabilă a României. (n.t.)

„Am văzut Cehoslovacia drept unica noastră speranţă la un viitor liberal", a scris Gordievski. „Nu doar pentru acea ţară, ci şi pentru ţara noastră." La Centru, însă, în Moscova, KGB-ul vedea experimentul cehoslovac de reformă drept o ameninţare existenţială la adresa comunismului însuşi, cu potenţialul de a înclina balanţa Războiului Rece în defavoarea Moscovei. Trupele sovietice au început să se concentreze la graniţa cehoslovacă. KGB-ul nu a aşteptat semnalul de la Kremlin şi a început să combată „contra-revoluţia" cu o mică armată de spioni. Unul dintre aceştia era Vasili Gordievski.

În timp ce unul din fraţi urmărea cu sporit entuziasm succesul Primăverii de la Praga, celălalt era trimis să o sugrume în faşă.

La începutul lui 1968, peste treizeci de ilegali KGB intraseră în Cehoslovacia, cu ordine din partea şefului KGB, Iuri Andropov[1], să saboteze mişcarea de reformă, să se infiltreze în cercurile de intelectuali „reacţionari" şi să îi răpească pe susţinătorii marcanţi ai Primăverii de la Praga. Cei mai mulţi dintre agenţi au călătorit deghizaţi ca turişti occidentali, deoarece se presupunea că era mai probabil ca „agitatorii" cehoslovaci să îşi dezvăluie planurile în faţa unor străini, aparent solidari. Ţintele erau intelectuali, savanţi, jurnalişti, studenţi şi scriitori, printre care Milan Kundera[2] şi Václav Havel. A fost cea mai vastă operaţiune de infiltrare organizată vreodată de KGB împotriva unui aliat din cadrul Tratatului de la Varşovia.

[1] Iuri Vladimirovici Andropov (1914-1984) – al şaselea lider suprem al URSS şi al patrulea secretar general al Partidului Comunist al URSS; i-a urmat lui Leonid Brejnev şi, la începutul carierei, a fost ambasador la Budapesta (1954-1957), unde a fost implicat în suprimarea Revoluţiei din Ungaria; în 1967 a fost numit şeful KGB. (n.t.)

[2] Milan Kundera (n. 1929) – scriitor ceh autoexilat în Franţa (1975) şi devenit cetăţean francez în 1981; cărţile sale fuseseră interzise în Cehoslovacia înainte de Revoluţia de Catifea din 1989. (n.t.)

Vasili Gordievski a călătorit cu un paşaport vest-german fals, sub numele Gromov. Mai vârstnicul frate Gordievski îşi demonstrase deja curajul ca răpitor KGB. Evgheni Uşakov operase ca ilegal în Suedia, timp de mai mulţi ani, cartografiind ţara şi construind o reţea de subagenţi, în perspectiva unei posibile invazii sovietice. În 1968 însă, Centrul a ajuns la concluzia că respectivul spion, cu numele de cod FAUST, suferea de mania persecuţiei şi trebuia extras. În aprilie 1968, Vasili Gordievski l-a drogat pe Uşakov şi apoi l-a scos cu succes din Suedia, via Finlanda. L-a adus la Moscova, unde a fost plasat într-un spital de psihiatrie, înainte de a fi externat şi debarcat din KGB. Vasili a primit o medalie KGB pentru „serviciu impecabil".

În luna următoare, el şi un alt coleg KGB-ist au organizat răpirea a doi membri ai emigraţiei, figuri de seamă ale mişcării cehoslovace de reformare: Václav Černý şi Jan Procházka. Regimul comunist îl concediase pe profesorul Černý, un distins istoric, de la Universitatea Carolină, pentru că luase public atitudine în sprijinul libertăţii academice. Procházka, scriitor şi producător de filme, denunţase public cenzura oficială şi ceruse „libertatea cuvântului". Amândoi locuiau în Germania de Vest. KGB-ul era convins (în mod eronat) că aceştia doi conduceau o grupare „ilegală antistatală" destinată să „submineze bazele socialismului în Cehoslovacia" şi trebuiau, aşadar, să fie eliminaţi. Planul era simplu: Vasili Gordievski urma să devină amicul celor doi, să îi convingă de faptul că erau în pericolul iminent de a fi ucişi de asasini plătiţi de sovietici şi să le ofere „un loc temporar unde să se ascundă". Dacă refuzau să vină de bunăvoie, urmau să fie siliţi cu ajutorul unor „substanţe speciale", apoi pasaţi operativilor de la serviciul de Acţiuni Speciale din KGB şi trecuţi peste graniţă în Germania de Est, în portbagajul

unei maşini cu număr diplomatic – prin convenţie diplomatică, astfel de vehicule nu erau, în general, supuse controlului. Planul nu a funcţionat. În ciuda insistenţelor lui Gordievski, Černý a refuzat să creadă „că se afla într-un pericol mai mare decât de obicei"; Procházka era însoţit de un bodyguard şi nu vorbea decât limba cehă, pe care Gordievski nu o înţelegea. După două săptămâni de tentative – şi eşecuri – în a-i convinge pe cei doi disidenţi cehi să vină cu el, Gordievski a abandonat misiunea.

Vasili Gordievski, alias Gromov, a trecut atunci graniţa în Cehoslovacia şi s-a alăturat grupului mic, dar foarte bine pregătit, de sabotori şi ilegali sovietici, care se dădeau drept turişti.[1] Sarcina lor era să organizeze o serie de „operaţiuni provocatoare", destinate să dea falsa impresie că în Cehoslovacia era gata să izbucnească o violentă contrarevoluţie. Au distribuit dovezi inventate, care sugerau că „adepţi ai dreptei" cehoslovaci, susţinuţi de serviciile occidentale de informaţii, puneau la cale o lovitură de stat violentă. Au fabricat afişe incendiare care chemau la răsturnarea comunismului şi au plantat arme în ascunzători, ambalate în pachete convenabil marcate „Made in USA", care erau apoi „descoperite" şi denunţate ca dovezi ale unei iminente insurecţii. Autorităţile sovietice au susţinut chiar că descoperiseră un „plan american secret" pentru preluarea controlului de la guvernul comunist şi instalarea unui guvern imperialist marionetă.

Vasili Gordievski era în fruntea eforturilor KGB de defăimare şi înăbuşire a Primăverii de la Praga; la fel ca tatăl său, nu a pus niciodată la îndoială justeţea a ceea ce făcea.

Oleg nu avea nicio idee despre ceea ce făcea fratele lui în Cehoslovacia, cu atât mai puţin despre înşelătoria pe care

[1] Pentru activităţile lui Vasili Gordievski în Cehoslovacia, vezi Andrew şi Mitrokhin, *Mitrokhin Archive*

o comitea. Fraţii nu au discutat niciodată acest subiect, atunci sau mai târziu. Vasili îşi păzea secretele, iar Oleg făcea la fel, tot mai mult. Pe măsură ce primăvara trecea şi se apropia vara, marşul către o nouă Cehoslovacie părea să capete amploare, iar Gordievski insista că Moscova nu va interveni niciodată militar. „Nu pot să o invadeze", declara el. „Nu vor îndrăzni."

În seara de 20 august 1968, 2 000 de tancuri şi peste 200 000 de soldaţi, în principal sovietici, dar şi trupe din alte ţări ale Tratatului de la Varşovia, au trecut graniţele Cehoslovaciei. Nu exista nicio speranţă că tăvălugul sovietic ar fi putut fi înfruntat, iar Dubček a cerut poporului să nu opună rezistenţă. Până dimineaţă, Cehoslovacia devenise o ţară ocupată. Uniunea Sovietică demonstrase apăsat „doctrina Brejnev": orice ţară membră a Tratatului de la Varşovia care încerca să renunţe sau să reformeze comunismul convenţional va fi adusă la ordine, cu forţa. Primăvara de la Praga se terminase şi începea o nouă iarnă sovietică.

Oleg Gordievski a fost şocat şi dezgustat. S-a simţit profund ruşinat când protestatari danezi furioşi s-au adunat în faţa ambasadei sovietice din Copenhaga pentru a condamna invazia. Să fie martor la ridicarea Zidului Berlinului fusese suficient de şocant, dar invadarea Cehoslovaciei îi oferise o dovadă şi mai izbitoare a adevăratului caracter al regimului pe care îl slujea. Alienarea faţă de sistemul comunist s-a transformat foarte rapid în dezgust: „Atacul acela brutal asupra unor oameni nevinovaţi m-a făcut să îl detest cu o ură fierbinte, pătimaşă".

De la telefonul amplasat în colţul holului ambasadei, Gordievski a sunat-o pe Elena acasă şi, într-un torent de înjurături, a blestemat Uniunea Sovietică pentru că zdrobise Primăvara de la Praga.

— Au făcut-o. E de necrezut.

Aproape că plângea. „M-a durut sufletul", şi-a amintit el mai târziu. Mintea însă i-a rămas limpede.

Gordievski lansase un mesaj. Ştia că telefonul ambasadei este ascultat de către Serviciile de Informaţii daneze. PET îi asculta şi telefonul de acasă. Serviciile daneze sigur aveau să remarce acea discuţie semisubversivă cu soţia lui şi vor lua notă că „Unchiul Gormsson" nu era, aşa cum o arătau aparenţele, doar o simplă rotiţă care nu gândeşte din angrenajul KGB. Apelul acela telefonic nu fusese totuşi chiar un avans făcut părţii adverse. Mai degrabă fusese un indiciu, un contact invizibil de natură emoţională, o tentativă de a-i face pe danezi, şi pe aliaţii lor vestici, să fie atenţi la sentimentele lui. Aşa cum a scris mai târziu, a fost „primul semnal deliberat către Occident".

Occidentul a ratat semnalul. Gordievski a întins o mână şi nimeni nu a băgat de seamă. În torentul de materiale interceptate şi prelucrate de serviciile daneze de informaţii, gestul acela mic şi neînsemnat a trecut neobservat.

Pe măsură ce veştile sumbre din Cehoslovacia erau asimilate, gândurile lui Gordievski s-au întors către Stanislav Kaplan, amicul său cu gura mare din facultate. Oare ce gândea Standa în timp ce tancurile sovietice intrau în ţara lui?

Kaplan era revoltat. După ce plecase din Rusia, lucrase la Ministerul Afacerilor Interne din Praga şi apoi intrase în serviciile de informaţii cehe, StB. Ascunzându-şi cu grijă simpatiile faţă de disidenţă, Kaplan a urmărit evenimentele din 1968 cu o consternată stupoare, dar nu a spus nimic. Zdrobirea Primăverii de la Praga a provocat un val de emigrări în masă şi circa 300 000 de persoane aveau să fugă din Cehoslovacia după invazia sovietică. Kaplan a început să adune informaţii secrete şi s-a pregătit să li se alăture.

Stagiul lui Gordievski la postul din Danemarca era aproape de final când a sosit o telegramă de la Moscova: „Încetează activitatea operativă. Rămâi pentru analiză, dar fără alte acţiuni". Centrul din Moscova ajunsese la concluzia că danezii manifestau faţă de tovarăşul Gordievski un interes nesănătos, probabil pentru că îşi dăduseră seama că era ofiţer KGB. Interceptările radio arătau că, de la sosirea lui, fusese urmărit, în medie, la fiecare două zile, mai mult decât orice alt membru al personalului ambasadei sovietice. Moscova nu dorea un incident diplomatic, aşa că, în ultimele sale luni la Copenhaga, Gordievski a fost folosit la cercetările pentru un manual KGB despre Danemarca.

Cariera şi conştiinţa lui Gordievski se aflau la răscruce. Furia lui faţă de evenimentele din Cehoslovacia mocnea, dar încă nu se coagulase în ceva care să ducă la o decizie. Să părăsească KGB-ul era exclus (şi probabil şi imposibil), dar se întreba dacă nu e capabil să se mute de la coordonarea ilegalilor şi să i se alăture lui Liubimov, la departamentul informaţiilor politice, o activitate care i se părea mai interesantă şi mai puţin mizeră.

Gordievski bătea pasul pe loc, profesional, dar şi la nivel personal: îşi ducea la îndeplinire sarcinile consulare, se certa cu Elena, nutrea în secret antipatia faţă de comunism şi se îndopa cu multă cultură occidentală. În timpul unei petreceri din casa unui diplomat german, s-a nimerit să stea de vorbă cu un tânăr danez, deosebit de prietenos şi, evident, foarte beat. Danezul părea să ştie foarte multe despre muzica clasică. I-a propus să meargă împreună la un bar. Gordievski l-a refuzat politicos, explicându-i că trebuie să ajungă acasă.

Tânărul era un agent al serviciilor de informaţii daneze. Conversaţia fusese mutarea de deschidere pentru o tentativă de atragere în cursă, ca homosexual. Îndemnaţi

de aparenta înclinaţie a lui Oleg pentru pornografia gay, danezii îi întinseseră o „capcană cu miere“[1], una dintre cele mai vechi şi mai eficiente tehnici în spionaj. PET nu s-a lămurit niciodată foarte clar de ce capcana nu a funcţionat. Oare ofiţerul KGB cu excelentă pregătire mirosise tentativa de seducţie? Sau poate mierea din capcană nu era pur şi simplu pe gustul lui. Explicaţia reală era mai simplă. Gordievski nu era gay. Nu îşi dăduse seama că danezul flirtase cu el.

Dincolo de ficţiune, spionajul arareori merge conform planurilor. După Primăvara de la Praga, Gordievski trimisese serviciilor occidentale de informaţii un mesaj voalat, care nu a fost detectat. Informaţiile daneze încercaseră să îl prindă în cursă pe baza unor premise false şi rataseră cu brio. Fiecare parte încercase o abordare şi niciuna nu reuşise să se conecteze. Iar acum, Gordievski pleca acasă.

Uniunea Sovietică în care a revenit în ianuarie 1970 era încă şi mai represivă, mai paranoică şi mai sordidă decât cea pe care o lăsase cu trei ani în urmă. Comunismul conservator al erei Brejnev părea să sugă, aidoma unei lipitori, şi ultimele picături de culoare şi de imaginaţie. Gordievski era îngrozit de propria lui patrie: „Ce ponosit părea totul!“ Cozile, mizeria, birocraţia sufocantă, frica şi corupţia, toate erau într-un contrast teribil cu lumea strălucitoare şi îmbelşugată pe care o lăsase în Danemarca. Propaganda era omniprezentă, oficialităţile erau când servile, când grosolane, toată lumea spiona pe toată lumea; oraşul duhnea a varză fiartă şi canalizare înfundată. Nimic nu funcţiona cum se cuvine. Nimeni nu zâmbea. Contactele accidentale cu străinii năşteau imediat suspiciuni. Ceea ce

[1] *Honey-trap* – practică de investigaţie care implică utilizarea relaţiilor romantice sau sexuale în scopuri interpersonale, politice (inclusiv de spionaj) sau pecuniare (n.t.)

îi rodea însă sufletul era muzica, terciul patriotic răcnit din difuzoare la fiecare colţ de stradă, compus după reţete comuniste, searbăd, bubuitor şi ineluctabil, sunetul lui Stalin. Gordievski se simţea sub asaltul zilnic din partea acestei „cacofonii totalitare", aşa cum o numea el.

Fusese trimis înapoi la Direcţia S, iar Elena primise o slujbă la Direcţia XII a KGB, secţiunea responsabilă cu interceptarea şi ascultarea diplomaţilor străini. Fusese repartizată la unitatea care asculta ambasadele şi personalul diplomatic din Scandinavia şi avansată la gradul de locotenent. Căsătoria nu mai era acum cu mult mai mult decât o „relaţie de muncă", deşi nu vorbeau niciodată când erau împreună despre munca lor şi nici nu discutau prea mult despre orice altceva în apartamentul mohorât din estul Moscovei, pe care îl împărţeau.

Următorii doi ani au fost, aşa cum Oleg însuşi a spus-o, „o perioadă intermediară, fără semnificaţie". Deşi fusese promovat şi era mai bine plătit, serviciul lui nu diferea prea mult de cel pe care îl părăsise în urmă cu trei ani – pregătirea de identităţi pentru ilegali. S-a înscris la cursurile de limbă engleză, în speranţa că asta ar putea să ducă la numirea pe un post în SUA, Marea Britanie sau într-una dintre ţările Commonwealth-ului, dar i s-a spus că nu are rost, întrucât danezii se pare că îl identificaseră ca ofiţer KGB şi, ca atare, era puţin probabil să mai fie trimis în străinătate într-o ţară occidentală. Marocul era o posibilitate. Fără prea mare entuziasm, s-a apucat să înveţe franceza. Cufundat în conformismul cenuşiu al Moscovei, Gordievski a suferit simptome severe de sevraj cultural. Nu avea stare, era plin de resentimente, tot mai singuratic şi blocat.

În primăvara anului 1970, un tânăr ofiţer de informaţii britanic frunzărea un „dosar personal" sosit recent din Canada. Geoffrey Guscott era slab şi scund, purta ochelari,

vorbea mai multe limbi străine şi era foarte inteligent şi tenace. Mai degrabă George Smiley[1] decât James Bond, avea deja aerul „de unchi" al unui tutore universitar. Aparenţele nu puteau însă să fie mai înşelătoare de atât. După spusele unui coleg, Guscott „a provocat probabil informaţiilor sovietice mai multe pagube decât oricine altcineva în istorie".

Fiu al unui tipograf care abandonase şcoala la 14 ani, Guscott crescuse în sud-estul Londrei, iar mediul muncitoresc în care a trăit l-au individualizat în raport cu majoritatea ofiţerilor din MI6. A obţinut o bursă la Colegiul Dulwich, iar apoi un loc la Cambridge, unde a studiat limbile rusă şi cehă. În 1961, când a absolvit, a primit din senin o scrisoare în care era invitat la o întâlnire la Londra. A făcut cu acel prilej cunoştinţă cu un voios veteran al spionajului britanic şi acela i-a prezentat experienţele sale de spion în vreme de război, la Viena şi Madrid. „Îmi doream cu ardoare să călătoresc şi mi se păruse că este exact ceea ce vreau să fac", îşi aminteşte Guscott. La vârsta de 24 de ani, se înrolase în agenţia britanică de informaţii externe, cunoscută în interior ca SIS, Serviciul de Informaţii Secrete, dar ştiută aproape de tot restul lumii drept MI6.

Guscott fusese trimis la post în Cehoslovacia în 1965, exact atunci când valul reformelor începea să se ridice. Timp de trei ani, coordonase un spion cu numele de cod FREED, un ofiţer al serviciilor de informaţii cehoslovace, iar în 1968, în momentul Primăverii de la Praga, se întorsese la Londra ca responsabil cu recrutarea de oficiali cehoslovaci din interiorul şi din afara Cehoslovaciei. Invazia sovietică băgase secţia cehoslovacă în priză. „Trebuia să prindem fiecare ocazie care ni se ivea."

[1] George Smiley – personaj fictiv creat de scriitorul John le Carré, ofiţer în serviciul britanic de informaţii externe; este arhetipul spionului opus genului James Bond. (n.t.)

Dosarul de pe biroul lui Guscott, cu numele de cod DANICEK, avea ca subiect fuga recentă a unui ofiţer începător al serviciilor secrete cehoslovace, pe nume Stanislav Kaplan.

Curând după Primăvara de la Praga, Kaplan plecase într-o vacanţă în Bulgaria. Acolo dispăruse, pentru ca apoi să reapară în Franţa, unde s-a predat oficial Serviciului de Informaţii francez. Kaplan explicase că dorea să se stabilească în Canada. Serviciile secrete canadiene aveau o relaţie strânsă cu MI6, de la Londra fiind trimis un ofiţer care să îl interogheze pe dezertor. Canadienii informaseră fără îndoială şi CIA despre dezertarea lui Kaplan. Tânărul ofiţer cehoslovac era dornic să coopereze. Când a ajuns pe biroul lui Guscott, dosarul DANICEK era deja gros de câţiva centimetri.

Kaplan era descris drept inteligent şi direct, „un alergător de cros căruia îi place sexul opus". Adusese detalii utile despre felul în care era organizat spionajul cehoslovac şi despre anii de studenţie la Moscova. În mod obişnuit, dezertorilor li se cerea să-i identifice pe toţi cunoscuţii despre care ştiau că prezintă un interes potenţial pentru serviciile occidentale. Dosarul lui Kaplan conţinea o sută de nume, cele mai multe de cehoslovaci. Cinci dintre „personalităţile" listate de Kaplan erau însă ruşi, iar una dintre ele a ieşit în evidenţă.

Kaplan descrisese prietenia lui cu Oleg Gordievski, un coleg de alergări pe distanţe lungi, destinat să intre în KGB şi care manifestase „semne evidente de dezamăgire politică". În perioada Dezgheţului lui Hruşciov, cei doi amici discutaseră despre limitele comunismului: „Oleg era un om care nu se închisese în sine, un bărbat care gândea şi care era conştient de ororile trecutului, o persoană nu foarte diferită de Kaplan însuşi".

Guscott a verificat numele şi a aflat că un Oleg Gordievski fusese trimis la Copenhaga în 1966 ca funcţionar consular.

Relaţiile dintre PET şi MI6 erau strânse. Dosarul serviciilor secrete daneze despre Gordievski arăta că acesta era aproape sigur ofiţer KGB şi activa probabil ca asistenţă pentru ilegali. Nu putea fi acuzat de nimic direct, dar de câteva ori reuşise să scape de supraveghere într-un mod care sugera o pregătire profesională. Iniţiase contacte suspecte cu un poliţist şi mai mulţi preoţi. Un microfon plantat în apartamentul său a dezvăluit că mariajul lui avea probleme. Vizita făcută la un sex shop şi cumpărarea de pornografie gay a determinat „o tentativă stângace de şantaj", fără rezultat. Gordievski se întorsese la Moscova în ianuarie 1970 şi dispăruse în măruntaiele Centrului, să facă Dumnezeu ştie ce.

Guscott a notat în dosarul lui Gordievski că, dacă acest ofiţer KGB – evaziv, posibil homosexual, care dovedise odinioară calităţi de liber-cugetător – reapărea vreodată în Vest, s-ar putea să merite o abordare. Oleg a fost „marcat" ca „persoană de interes" şi a primit numele de cod SUNBEAM[1].

Între timp, Marea Britanie avea de gestionat spioni KGB mult mai aproape de casă.

În ziua de 24 septembrie 1971, guvernul britanic expulzase 105 ofiţeri de informaţii sovietici, cea mai mare acţiune de expulzare de spioni din istorie. Evacuarea masivă, cu numele de cod Operaţiunea FOOT, era pregătită de ceva vreme. La fel ca danezii, britanicii monitorizau şi ei îndeaproape diplomaţii, jurnaliştii şi reprezentanţii comerciali sovietici acreditaţi şi îşi făcuseră o idee clară despre care dintre ei erau autentici şi care erau spioni. KGB-ul devenise şi mai flagrant în acţiunile de spionaj întreprinse, iar MI5[2], Serviciul de Securitate

[1] *Sunbeam* – rază de soare, în limba engleză (n.t.)

[2] MI5 (Military Intelligence, Section Five, denumirea oficială – Security Service) – agenţia britanică de contrainformaţii şi securitate internă (n.t.)

britanic, abia aştepta să riposteze. Declicul l-a produs dezertarea lui Oleg Lialin, un ofiţer KGB care trecea drept reprezentant al industriei sovietice de tricotaje. Departe de a vinde pulovere comuniste, Lialin era reprezentantul KGB cu rangul cel mai înalt din Direcţia XIII, secţiunea sabotaje, care răspundea de elaborarea planurilor de intervenţie în cazul unui război cu Occidentul. MI5 i-a atribuit numele de cod GOLDFINCH[1], iar Lialin a ciripit ca un cintezoi: printre secretele pe care le-a dezvăluit s-au numărat şi planurile privind inundarea metroului londonez, asasinarea figurilor-cheie ale vieţii publice britanice şi debarcarea unei echipe de sabotori la Hayburn Wyke, pe coasta comitatului Yorkshire. Aceste revelaţii le-au oferit celor de la MI5 pretextul pe care îl aşteptaseră. Fiecare spion cunoscut a fost expulzat şi una dintre cele mai mari rezidenţe KGB din lume a fost redusă, peste noapte, la zero. KGB va pierde următorii douăzeci de ani luptându-se să readucă *rezidentura* la forţa ei anterioară.

Operaţiunea FOOT a luat Moscova total prin surprindere şi a provocat consternare în Direcţia Generală I. Serviciul pentru informaţii externe, cu sediul în Iasenevo[2], lângă şoseaua de centură a Moscovei, fusese extins rapid în perioada Brejnev, crescând de la 3 000 de ofiţeri în anii 1960, la peste 10 000. Expulzarea în masă a fost considerată un fiasco major. Şeful departamentului pentru Marea Britanie şi Scandinavia a fost concediat (în structura departamentelor KGB, cele două regiuni erau, din considerente istorice, puse la un loc, împreună cu Australia şi Noua Zeelandă) şi înlocuit cu Dmitri Iakuşin.

Cunoscut ca „Eminenţa Cenuşie", Iakuşin era nobil din naştere, dar bolşevic din convingere, un comunist angajat,

[1] În limba engleză, *goldfinch* înseamnă „sticlete". (n.t.)
[2] Raion al Moscovei (n.t.)

cu aere de aristocrat şi o voce ca de ciocan pneumatic. În război luptase într-un regiment de tancuri, se specializase în creşterea porcinelor la Ministerul Agriculturii din URSS şi apoi se transferase la KGB, unde a avansat, ajungând director-adjunct al departamentului pentru America. Spre deosebire de majoritatea ofiţerilor superiori KGB, Iakuşin era un bărbat cultivat, care colecţiona cărţi rare şi spunea lucrurilor pe nume şi foarte tare. Primul contact al lui Gordievski cu Eminenţa Cenuşie a fost extrem de alarmant.

Într-o seară, pe când asculta în secret postul BBC World Service, Gordievski a aflat că, printr-un efect de ricoşeu al Operaţiunii FOOT, Danemarca îi expulzase pe trei dintre foştii lui colegi, ofiţeri KGB care lucrau sub acoperire diplomatică. A doua zi dimineaţă, i-a pomenit unui coleg de la secţia daneză de această ştire. Cinci minute după aceea îi sunase telefonul şi de la capătul celălalt s-a auzit o voce asurzitoare ca un tunet:

— Tovarăşe Gordievski, dacă insişti să răspândeşti prin KGB zvonuri despre pretinse expulzări din Danemarca, vei fi PEDEPSIT!

Era Iakuşin.

Oleg se temea să nu fie concediat. Câteva zile mai târziu, în schimb, după ce raportul BBC a fost confirmat, Eminenţa Cenuşie l-a convocat la el în birou şi a trecut direct la subiect, cu circa 100 de decibeli.

— Am nevoie de cineva la Copenhaga. Trebuie să ne refacem echipa de acolo. Tu vorbeşti daneza... Ce părere ai dacă ai lucra în departamentul meu?

Gordievski i-a răspuns bâlbâindu-se că e tot ce şi-ar dori.

— Lasă pe mine!, a răcnit Iakuşin.

Şeful Direcţiei S nu i-a permis însă plecarea, cu meschinăria tipică a unui şef decis să păstreze un membru al personalului doar pentru că un alt şef încearcă să i-l fure.

Spre frustrarea lui Gordievski, chestiunea a rămas în suspans până când Vasili Gordievski, fratele care îl adusese în KGB, a ajutat la urgentarea promovării lui Oleg printr-un tertip radical, plecând pe lumea cealaltă.

De ani foarte mulţi ani, Vasili devenise un băutor înrăit. În Asia de Sud-Est se îmbolnăvise de hepatită şi doctorii îl sfătuiseră să nu mai pună picătură de alcool în gură. El a continuat însă şi a băut până ce a ajuns rapid în mormânt, la 39 de ani. KGB i-a organizat funeralii militare. În timp ce trei ofiţeri KGB au tras salve de salut din armele lor automate şi sicriul drapat cu steag a fost coborât sub podeaua crematoriului din Moscova, Oleg se gândea la cât de puţine ştiuse de fapt despre bărbatul căruia el îi spunea „Vasilko". Mama şi sora lui, care se ţineau strâns una de alta, de durere şi de uimire în faţa numeroasei participări a demnitarilor KGB, ştiau încă şi mai puţin. Anton era îmbrăcat în uniforma lui de KGB-ist şi le spunea tuturor că e mândru de serviciile pe care fiul lui le adusese Patriei Mamă.

Oleg se temuse puţin de misteriosul lui frate mai mare. Continua să nu ştie nimic despre activităţile ilegale ale lui Vasili în Cehoslovacia. Din exterior, fraţii păruseră apropiaţi, dar, în realitate, fuseseră despărţiţi de o mare de secrete. Vasili murise ca erou KGB decorat, iar lui Oleg i-au crescut acţiunile proporţional, oferindu-i o mică „pârghie morală" în eforturile sale de a pleca din Departamentul S şi a intra în Departamentul Marea Britanie-Scandinavia, al lui Iakuşin. „Acum, că fratele meu murise ca rezultat al muncii depuse în Direcţia S, ar fi greu ca şeful să îmi refuze cererea." Cu extremă reticenţă, secţia ilegalilor l-a lăsat să plece. Uniunea Sovietică a cerut viză pentru Danemarca, susţinând că Gordievski revenea la Copenhaga ca secretar doi al ambasadei sovietice; în realitate, acum era ofiţer de informaţii politice al Direcţiei Generale I a KGB – un post ocupat anterior de Mihail Liubimov.

Danezii ar fi putut să refuze viza, întrucât Oleg era suspectat ca ofiţer KGB. În schimb, hotărâseră că ar trebui să i se permită intrarea în ţară şi să fie urmărit îndeaproape. A fost informată şi Londra.

S-a pus din nou problema sexualităţii lui Gordievski. Se pare că nu raportase incidentul cu abordarea de către un homosexual, cu doi ani în urmă. MI6 a presupus că, dacă ar fi făcut-o, probabil că nu ar mai fi fost trimis în străinătate a doua oară, pentru că, în gândirea distorsionată a KGB-ului, orice ofiţer vizat de serviciile occidentale de informaţii devenea imediat suspect. MI6 a bănuit că Oleg decisese să ascundă tentativa de seducţie, când de fapt el nici nu o percepuse. „Prezumţia era că Gordievski a ţinut secret incidentul", a scris un ofiţer. Dacă Gordievski ascundea de şefii lui un secret vinovat şi dacă Standa Kaplan avea dreptate în legătură cu înclinaţiile sale politice, rusul ar fi meritat poate o nouă abordare.

MI6 şi PET i-au pregătit o primire călduroasă.

3

SUNBEAM

Richard Bromhead era Omul nostru din Copenhaga[1] şi nu-i păsa prea tare cine ştia asta.

Şeful antenei MI6 din Danemarca era un englez de modă veche, educat la o şcoală de elită, un tip vesel şi cordial, care spunea despre cei pe care îi plăcea că sunt „complet adorabili", iar pe cei pe care nu îi agrea îi numea „rahaţi cu ochi". Bromhead se trăgea din strămoşi poeţi şi aventurieri. Familia lui avea pedigri, dar nu avea nicio leţcaie. El urmase Colegiul Marlborough, iar apoi făcuse serviciul militar în Germania, unde fusese responsabil peste 250 de prizonieri germani, într-un fost lagăr pentru prizonieri de război britanici. („Kommandantul era un fost canotor olimpic. Straşnic tip. Ne-am distrat pe cinste.") S-a înscris la Universitatea Cambridge, a studiat limba rusă şi a susţinut că a uitat absolut totul din clipa în care a plecat de acolo. A fost refuzat de Foreign Office, apoi a încercat fără succes să obţină o slujbă la o brutărie,

[1] Expresie care înseamnă „reprezentantul unei ţări/organizaţii într-un anume loc", dar şi trimitere la romanul *Omul nostru din Havana*, de Graham Green, în care se parodiază activitatea unui informator local al MI6. (n.t.)

aşa că a decis să se facă artist şi a trăit pe sponci într-un apartament dărăpănat din Londra, pictând tablouri cu Albert Memorial[1]. La propunerea unui amic, a aplicat pentru o slujbă la Colonial Office[2]. („Au vrut să mă trimită la Nicosia. Am zis: Superb. Unde vine asta?") În Cipru, s-a învârtit şi a ajuns secretat particular al guvernatorului Hugh Foot. („A fost foarte distractiv. Era un ofiţer de la MI6 care locuia în grădină, super tip, care m-a recrutat.") Introdus în „Firmă", a fost trimis mai întâi sub acoperire la ONU, la Geneva, apoi la Atena. („Acolo a izbucnit imediat o revoluţie. Ha, ha.") În sfârşit, în 1970, la vârsta de 42 de ani, a fost numit senior officer MI6 la Copenhaga. („Ar fi trebuit să merg în Irak. Nu ştiu exact ce s-a întâmplat.")

Înalt, chipeş şi cu haine impecabil croite, mereu gata de o glumă şi de încă un pahar, Bromhead a devenit repede o figură familiară în circuitul petrecerilor diplomatice din Copenhaga. Îşi numea munca sa clandestină „o prosteală".

Richard Bromhead era unul dintre acei englezi care făceau mari eforturi să pară mult mai proşti decât erau de fapt. Bromhead era un formidabil ofiţer de intelligence.

Din ziua sosirii lui la Copenhaga, s-a apucat să le facă viaţa mizerabilă adversarilor săi sovietici. Scop pentru care şi-a unit forţele cu adjunctul şefului PET, un avocat glumeţ pe nume Jørn Bruun, care „se delecta cu hărţuirea diplomaţilor şi a altor angajaţi ai blocului comunist, dar mai ales a ruşilor, în moduri care nu costau aproape nimic şi erau practic nedetectabile". Pentru a-l asista în ceea ce Bromhead numea „operaţiuni de tachinare", Bruun îi repartizase doi dintre cei mai buni ofiţeri ai lui, Jens Iversen şi Winter Clausen. „Jens era mic de înălţime şi

[1] Monument londonez comandat de regina Victoria în memoria iubitului ei soţ, prinţul Albert, care a murit în 1861. (n.t.)

[2] Biroul pentru Colonii (1768-1782) – minister al Regatului Unit însărcinat cu administrarea celei mai mari părţi a Imperiului britanic (n.t.)

avea o mustaţă lungă şi blondă. Winter era uriaş, cam de dimensiunea unei uşi mari. Eu îi poreclisem Asterix şi Obelix. Ne-am înţeles teribil de bine."

Una dintre ţintele alese de ei era un ofiţer KGB pe nume Braţov. De câte ori îl urmăreau pe omul acela până la un anume magazin universal din Copenhaga, Clausen rechiziţiona sistemul de difuzare şi anunţa: „Domnul Braţov, de la KGB Ltd, poftiţi, vă rog, la biroul de informaţii". După un al treilea astfel de apel, KGB l-a trimis pe Braţov înapoi la Moscova. O altă victimă a fost un tânăr şi sârguincios ofiţer din rezidenţa KGB, care încercase să-l recruteze pe un parlamentar danez şi acesta informase imediat PET-ul. „Parlamentarul respectiv locuia într-un oraş situat la două ore de mers cu maşina de Copenhaga. Îl puneam să îl sune pe rus şi să îi spună: «Vino imediat aici. Am ceva important să îţi spun». Rusul se deplasa atunci acasă la parlamentar, care turna votcă în el până la refuz şi îi livra numai aiureli. Pe urmă, ofiţerul conducea înapoi, beat criţă, redacta un lung raport către KGB şi se băga în sfârşit în pat, la şase dimineaţa. La ora 9, parlamentarul îl suna şi zicea: «Vino imediat aici, am ceva teribil de important să îţi spun». Până la urmă, rusul a suferit o cădere nervoasă şi a lăsat-o baltă. Ha, ha. Danezii erau super."

Lui Gordievski i s-a aprobat viza. Bromhead a primit instrucţiuni de la MI6 să se apropie de noul sosit şi, când momentul va fi considerat propice, să înceapă să îl descoasă. PET urma să fie informat asupra evoluţiei, dar a fost de acord ca MI6 să conducă acest caz în Danemarca.

Oleg şi Elena Gordievski s-au întors la Copenhaga în data de 11 octombrie 1972. Parcă ar fi revenit acasă. Uriaşul poliţist sub acoperire poreclit Obelix i-a urmat discret prin sala de aşteptare de la sosiri.

În noul său rol, ca ofiţer de informaţii politice, Gordievski nu se mai ocupa de gestionarea ilegalilor, ci

colecta activ informaţii secrete şi încerca să saboteze instituţiile occidentale. Practic, însemna să caute, să cultive, să recruteze şi apoi să coordoneze spioni, contacte şi informatori. Aceştia puteau să fie oficiali guvernamentali danezi, politicieni aleşi, sindicalişti, diplomaţi, oameni de afaceri, jurnalişti sau oricine altcineva care avea acces privilegiat la informaţii de interes pentru Uniunea Sovietică. Ideal, puteau chiar să activeze în cadrul serviciilor de spionaj daneze. La fel ca în alte ţări vestice, câţiva dintre danezi erau comunişti convinşi, gata să primească ordine de la Moscova; alţii erau poate dornici să vândă informaţiile pe bani (vaselina care unge rotiţele unei mari părţi a lumii spionajului) sau erau susceptibili la alte forme de convingere, coerciţie sau tentaţie. În plus, era de aşteptat ca ofiţerii Liniei PR să ia „măsuri active" pentru influenţarea opiniei publice, să propage dezinformarea acolo unde era necesar, să cultive formatori de opinie cu simpatii faţă de Moscova şi să plaseze în presă articole care să prezinte Uniunea Sovietică într-o lumină pozitivă (şi adeseori falsă). KGB era de multă vreme maestru în arta fabricării de *fake news*. În taxonomia KGB, contactele străine erau clasificate în ordinea importanţei: la vârf era un „agent", cineva care lucra în mod conştient pentru KGB, de obicei din considerente ideologice sau financiare; sub el era un „contact confidenţial", un simpatizant al cauzei sovietice, dornic să ajute în mod clandestin, dar posibil fără să fie conştient că tipul prietenos de la ambasada sovietică lucra pentru KGB. Un nivel mai jos erau numeroase contacte mai deschise, oameni pe care, în rolul lui sub acoperire, de secretar II, Gordievski era de aşteptat să îi întâlnească pe parcursul activităţii sale. Exista un mare hiatus între un contact confidenţial, care se putea să fie doar abordabil şi înţelegător, şi un spion pregătit să îşi trădeze ţara. Se putea însă ca unul să se transforme în celălalt.

Gordievski s-a readaptat uşor la viaţa şi cultura daneză. Mihail Liubimov revenise la Moscova pe o poziţie superioară în departamentul britanico-scandinav şi Gordievski i-a preluat funcţiile. Această nouă formă de activitate de informaţii era interesantă, dar frustrantă; danezii aproape că erau prea drăguţi ca să fie spioni, prea cinstiţi ca să fie subversivi şi prea politicoşi ca să o spună. Chiar şi tentativa de a recruta un danez se lovea de un zid impenetrabil de amabilităţi. Chiar şi comuniştii danezi cei mai ardenţi dezaprobau trădarea.

Existau însă şi excepţii. Una era Gert Petersen[1], liderul Partidului Popular Socialist din Danemarca şi membru în Parlamentul European. Cu numele de cod ZEUS şi clasificat de KGB drept „contact confidenţial", acesta a transmis informaţii militare secrete colectate de la Comisia pentru Afaceri Externe a Danemarcei. Petersen era bine informat şi foarte setos. Gordievski fusese surprins şi chiar impresionat de cantitatea de bere şi şnaps pe care Petersen era în stare să o consume pe spezele KGB-ului.

Noul rezident din Copenhaga, Alfred Moghilevcik, l-a numit pe Gordievski adjunctul său.

— Ai inteligenţa, energia şi abilitatea de a relaţiona cu oamenii, i-a spus Moghilevcik. În plus, cunoşti Danemarca şi vorbeşti limba. Ce altceva îmi trebuie?

Gordievski a fost avansat la gradul de maior.

Din punct de vedere profesional, Gordievski urca lin scara ierarhiei în KGB; în sinea lui, era un zbucium. Cei doi ani petrecuţi la Moscova îi exacerbaseră alienarea faţă de regimul comunist şi revenirea în Danemarca adâncise stupoarea legată de filistinismul regimului sovietic, de corupţia şi ipocrizia lui. A început să citească tot mai

[1] Gert Petersen (1927-2009) – jurnalist şi om politic danez, membru al Rezistenţei antinaziste, unul dintre fondatorii Partidului Popular Socialist din Danemarca (n.t.)

mult, adunând cărţi pe care în Rusia nu i s-ar fi permis niciodată să le aibă: scrierile lui Aleksandr Soljeniţîn, Vladimir Maksimov şi George Orwell şi istorii occidentale care demascau întreaga oroare a stalinismului. I-au ajuns la urechi ştirile despre dezertarea lui Kaplan în Canada. Un tribunal militar cehoslovac îl judecase pe prietenul lui *in absentia* pentru divulgarea de secrete de stat şi îl condamnase la 12 ani de închisoare. Gordievski a fost şocat şi ştirea l-a făcut să se întrebe dacă Occidentul înregistrase strigătul lui personal de protest după Primăvara de la Praga. Dacă da, de ce nu existase niciun răspuns? Iar dacă serviciile secrete occidentale ar încerca vreodată să îl abordeze, oare va accepta sau va respinge avansurile lor? Gordievski a susţinut mai târziu că era pregătit şi aştepta doar o bătaie pe umăr din partea oponenţilor, însă realitatea a fost mai complicată decât amintirile, aşa cum se întâmplă aproape întotdeauna.

Revenit în circuitul petrecerilor diplomatice, Gordievski a ajuns să remarce des prezenţa aceluiaşi englez înalt şi afabil.

Richard Bromhead avea două fotografii ale lui Gordievski, ambele oferite de danezi, una luată pe ascuns, în timpul primului său stagiu, şi a doua din fişa de solicitare a vizei.

„Din câte observasem analizându-i faţa, avea o expresie austeră, dar plăcută. Părea un om călit de viaţă şi dur şi nu îmi imaginam cum ar fi putut crede cineva că e homosexual, chiar şi în circumstanţele descrise în raportul de la Londra. Şi nici nu arăta ca unul pe care un ofiţer de informaţii occidental să îl poată aborda cu uşurinţă, în toate sensurile.“ La fel ca alţii din perioada aceea şi din clasa lui socială, Bromhead credea că toţi homosexualii se comportă într-un fel anume, care îi face uşor de recunoscut.

Prima lor întâlnire directă a avut loc la vernisajul unei expoziţii la primăria din Copenhaga, edificiul de cărămidă roşie numit Rådhus. Bromhead ştia că va participa şi delegaţia sovietică. Un obişnuit al „dejunurilor organizate la clubul diplomaţilor", unde diplomaţii adevăraţi şi spionii se intersectau, Bromhead făcuse deja cunoştinţă cu mai mulţi oficiali sovietici. „Eram în termeni destul de buni cu un tip mic de statură şi oribil, care venea din Irkutsk, amărâtul." Bromhead l-a ochit imediat pe minusculul irkutskian într-un grup de diplomaţi sovietici în care era şi Gordievski şi s-a apropiat de ei ca din întâmplare. „Fără să pară că o fac în mod special, în timp ce îi abordam, am reuşit să îl includ şi pe Oleg în salutul general. Nu l-am întrebat cum îl cheamă şi nici el nu s-a oferit să îmi spună."

Cei doi bărbaţi au început să poarte o conversaţie dezlânată despre artă. „Când vorbea, aerul de dur al lui Oleg dispărea", notase Bromhead. „Avea un zâmbet ager, cu o notă de umor sincer, care lipsea adeseori celorlalţi ofiţeri KGB. Nou-venitul părea firesc şi sincer amuzat de viaţă. L-am plăcut."

Bromhead a raportat la Londra că ţinta fusese contactată. Principala problemă era comunicarea. Bromhead uitase aproape de tot rusa, nu vorbea decât o brumă de daneză şi foarte puţină germană – limba pe care o folosise ca să le comande prizonierilor de război germani nu era foarte adecvată, date fiind condiţiile prezente. Gordievski vorbea fluent germana şi daneza, dar engleza, deloc. „Am reuşit, la un nivel superficial", a explicat Bromhead.

Despărţite de un cimitir, ambasadele sovietică, britanică şi americană erau amplasate spate în spate, într-un ciudat triunghi diplomatic. În pofida neîncrederii cultivate de Războiul Rece, exista o considerabilă interacţiune socială între diplomaţii sovietici şi cei occidentali,

iar în săptămânile care au urmat, Bromhead a aranjat să fie invitat la mai multe petreceri la care asista şi Gordievski. „La câteva recepţii diplomatice, ne-am salutat cu o înclinare a capului, peste creştetele celorlalţi invitaţi."

Recrutarea unui ofiţer de informaţii rival necesita un complicat *pas de deux*[1]. O abordare prea evidentă l-ar fi speriat şi îndepărtat pe Gordievski, dar un semnal prea subtil nu ar fi fost sesizat. MI6 se întreba dacă Bromhead avea delicateţea necesară pentru un astfel de dans. „Era foarte gregar, semăna puţin cu un taur în magazinul de porţelanuri şi era bine cunoscut la ambasada sovietică, unde fusese identificat ca fiind din MI6." Aşa cum era tipic pentru el, Bromhead a decis pur şi simplu să dea o petrecere şi l-a invitat pe Gordievski, alături de alţi câţiva oficiali sovietici. „PET-ul a trimis o jucătoare de badminton. Ideea era că doamna respectivă şi Gordievski aveau un interes comun." Lene Køppen era studentă la stomatologie şi avea să câştige campionatul mondial de badminton la individual feminin. Era foarte frumoasă şi habar nu avea de faptul că era folosită ca momeală. Conform unuia dintre ofiţerii de caz din MI6, abordarea nu a fost „neapărat sexuală". Dar dacă Gordievski se dovedea că este heterosexual şi jocul de badminton ar fi dus către pat, cu atât mai bine. Nu a fost aşa. Gordievski a băut două pahare, a conversat scurt şi superficial cu Køppen şi apoi a plecat. Aşa cum prezisese Bromhead, rusul se dovedise prietenos, dar inabordabil din punct de vedere social, sportiv şi sexual.

Revenit la Londra, Geoffrey Guscott lucra acum la secţia sovietică. El a discutat cazul SUNBEAM cu Mike Stokes, un ofiţer superior care fusese ofiţerul de caz pentru

[1] Pas în doi – în balet, dans executat de doi dansatori, de obicei un balerin şi o balerină (în limba franceză în original) (n.t.)

Oleg Penkovski, cel mai de succes spion sovietic pentru Occident până la acel moment. Penkovski era ofiţer GRU, structura militară echivalentă KGB-ului. Timp de doi ani, începând cu 1960, Penkovski fusese coordonat împreună de MI6 şi CIA, oferindu-le responsabililor săi care activau la Moscova informaţii ştiinţifice şi militare, inclusiv amplasamentele rachetelor sovietice din Cuba – informaţii care i-au permis preşedintelui John F. Kennedy să obţină un avantaj în timpul Crizei Rachetelor din Cuba. În octombrie 1962, Penkovski a fost prins, arestat, interogat de KGB şi apoi executat, în mai 1963. Stokes avea „o prezenţă fizică uriaşă şi care inspira încredere" şi ştia foarte multe despre recrutarea şi gestionarea spionilor sovietici. Împreună, Stokes şi Guscott au pus la cale un plan ambiţios: „un test turnesol" pentru simpatiile lui Gordievski.

În seara de 2 noiembrie 1973, Oleg şi Elena tocmai terminaseră de luat cina (un eveniment posac, petrecut aproape în tăcere), când la uşa apartamentului s-a auzit o bătaie puternică. Gordievski l-a găsit în prag, zâmbind, pe Standa Kaplan, amicul său cehoslovac de la universitate.

Gordievski a fost uimit, apoi, brusc, foarte speriat.

— *Boje moi!* Dumnezeule! Standa! Ce mama dracului faci aici?

Cei doi şi-au strâns mâna şi Gordievski l-a poftit pe Kaplan înăuntru, ştiind că din acel moment jocul se schimba irevocabil. Kaplan era transfug. Dacă vreunul dintre vecinii KGB-işti ai lui Gordievski îl văzuseră intrând în apartament, numai acest fapt ar fi fost un motiv de bănuială. Mai era şi Elena. Chiar dacă mariajul lor fusese unul solid, ca ofiţer KGB loial, ea s-ar fi putut simţi obligată să raporteze întâlnirea soţului ei cu un fugar cunoscut.

Gordievski i-a turnat vechiului său prieten un whisky şi l-a prezentat Elenei. Kaplan le-a spus că acum lucra pentru o companie canadiană de asigurări. Venise la Copenhaga

să îşi viziteze o iubită daneză, găsise numele lui Oleg pe lista personalului diplomatic şi hotărâse să îl caute, dintr-un impuls. Kaplan părea neschimbat, aceeaşi expresie deschisă şi acelaşi stil elegant. Îl trăda însă tremurul uşor al mâinii pe paharul de whisky. Gordievski ştia că minte. Kaplan fusese trimis de un serviciu de spionaj occidental. Era un test şi încă unul foarte periculos. Oare acesta era răspunsul îndelung aşteptat la telefonul dat cu patru ani în urmă, după înăbuşirea Primăverii de la Praga? Dacă da, pentru cine lucra Kaplan? CIA? MI6? PET?

Conversaţia a fost fragmentată şi încordată. Kaplan le-a relatat cum fugise din Cehoslovacia şi ajunsese în Canada, prin Franţa. Gordievski a mormăit ceva neutru. Elena părea neliniştită. După câteva minute doar, Kaplan şi-a dat băutura pe gât şi s-a ridicat în picioare.

— Uite ce-i, nu vreau să vă deranjez. Hai să ne vedem mâine la prânz şi atunci o să putem sta de vorbă ca lumea.

I-a propus un mic restaurant din centrul oraşului.

După ce a închis uşa, Gordievski s-a întors spre Elena şi a comentat cât de ciudat era că amicul lui apăruse neanunţat. Ea nu a spus nimic.

— Ce coincidenţă stranie să vină tocmai la Copenhaga! a mai adăugat el.

Expresia Elenei era imposibil de citit, dar se vedea totuşi că era oarecum atinsă de spaimă.

A doua zi, la prânz, Gordievski a apărut deliberat mai târziu, după ce s-a convins că nu este urmărit. Abia dacă reuşise să doarmă. Kaplan îl aştepta la o masă de lângă fereastră. Părea mai relaxat. Au vorbit despre vremurile trecute. În cafeneaua de peste drum, un turist bine făcut şedea la o masă şi studia ghidul oraşului. Era Mike Stokes, care îi supraveghea.

Vizita lui Kaplan fusese plănuită şi repetată minuţios. „Aveam nevoie de un motiv plauzibil pentru ca Gordievski

să fie contactat de Kaplan", a spus Guscott. „Pe de altă parte, voiam ca el să înţeleagă că abordarea avea scopul de a-l face să schimbe taberele."

Kaplan fusese instruit să vorbească despre propria dezertare, despre nou descoperita bucurie de a trăi în Occident şi despre Primăvara de la Praga. Iar apoi să cântărească reacţiile lui Gordievski.

Rusul ştia că este evaluat. În timp ce Kaplan rememora evenimentele dramatice din Cehoslovacia anului 1968, el simţea cum i se încordează umerii. Singurul comentariu pe care l-a făcut a fost că invazia sovietică fusese un şoc. „Trebuia să fiu extrem de precaut. Păşeam pe marginea unei prăpăstii." Când Kaplan i-a relatat detaliile fugii sale şi viaţa lui plăcută din Canada, Gordievski a dat din cap într-un fel încurajator, fără a fi totuşi evident. „Deşi era nevoie să dau semnale pozitive, mi se păruse esenţial să nu pierd controlul asupra situaţiei." Nu avea nicio idee despre cine erau cei care îl trimiseseră pe Kaplan să îl testeze şi nu intenţiona să întrebe.

În cazul oricărei tentative de a intra în graţiile cuiva, este important să nu pari exagerat de dornic. Precauţiile lui Gordievski însă erau mai mult decât o metodă de a flirta. Deşi se întrebase dacă serviciile occidentale îl vor contacta ca urmare a răbufnirii lui cu ocazia evenimentelor din Cehoslovacia din 1968, încă nu era complet sigur că voia să fie sedus şi nici despre cine îl curta.

La sfârşitul prânzului, cei doi prieteni şi-au strâns mâna şi Standa Kaplan a dispărut în mulţimea de cumpărători. Nu se afirmase nimic definitiv. Nu se făcuseră niciun fel de declaraţii sau promisiuni. Se trecuse însă dincolo de o linie invizibilă. Gordievski a declarat mai târziu: „Ştiam că lăsasem să se înţeleagă destul pentru ca el să predea un raport pozitiv".

Stokes l-a chestionat pe Kaplan într-o cameră de hotel din Copenhaga şi apoi a zburat înapoi la Londra pentru a-i

raporta lui Geoffrey Guscott rezultatele: apariţia bruscă a lui Kaplan îl surprinsese pe Gordievski, dar nu îl îngrozise sau înfuriase; păruse interesat şi amabil şi îşi exprimase uluiala faţă de invazia sovietică din Cehoslovacia. Cel mai important, Gordievski nu lăsase niciun indiciu că va trimite la KGB vreun raport despre neaşteptata sa întâlnire cu un transfug anticomunist condamnat. „Era fascinant. Asta era ceea ce voisem să auzim. Gordievski era pur şi simplu foarte precaut, dar, dacă nu raporta, însemna că face primul pas mare. Noi trebuia să arătăm clar, fără să fie prea evident, că eram gata de negocieri. Trebuia să orchestrăm o întâlnire întâmplătoare."

Richard Bromhead era „al dracului de îngheţat". Era 7 dimineaţa, ninsese peste noapte şi termometrul arăta minus şase grade. Zorii cenuşii ca oţelul se chinuiau să apară deasupra oraşului Copenhaga. SUNBEAM părea un nume cu totul nepotrivit. La acea „oră imposibilă", omul din MI6 aşteptase trei dimineţi la rând, în maşina mică şi fără încălzire a nevestei lui. O parcase pe o străduţă pustie şi mărginită de arbori din suburbiile zonei de nord şi se zgâia prin parbrizul aburit la o clădire mare, din cărămidă, întrebându-se dacă nu se va alege cu degerături.

Echipele daneze de supraveghere aflaseră că Oleg Gordievski juca badminton la un club sportiv din suburbii, având-o ca parteneră pe tânăra Anna, studentă şi membră a organizaţiei tineretului comunist danez. Bromhead supraveghea locul şi, în locul Fordului său cu numere de corp diplomatic, alesese să folosească maşina soţiei sale, un automobil Austin discret, de culoare albastră. Parcase într-un loc de unde vedea direct intrarea clubului, dar ţinea motorul oprit, pentru că aburul ţevii de eşapament ar fi putut atrage atenţia. În primele două dimineţi, „Oleg şi fata au apărut, în sfârşit, pe la 7:30, şi-au strâns mâna şi

fiecare s-a dus la maşina proprie. Fata era tânără, brunetă, cu părul scurt, avea o siluetă suplă şi atletică, dar nu era deosebit de drăguţă. Nu păreau să fie amanţi, dar nu puteam şti sigur. Poate că erau doar prudenţi în public".

În a treia dimineaţă de supraveghere sub zero grade, Bromhead a decis că nu mai suportă să aştepte. „Degetele de la picioare îmi erau complet îngheţate." Calculând momentul aproximativ când partida trebuia să se încheie, a intrat în club pe uşa din faţă, care era descuiată. La recepţie nu a găsit pe nimeni. Aproape sigur, Oleg şi partenera lui erau singurii din clădire. Bromhead s-a gândit că ar fi fost complicat dacă îi găsea *in flagrante* pe pardoseala terenului de badminton.

Când spionul britanic şi-a făcut apariţia, Gordievski aştepta ca fata să servească. L-a recunoscut imediat pe Bromhead. În complexul sportiv gol, cu costumul lui de tweed şi paltonul greu, acesta părea nelalocul lui şi, negreşit, britanic. Oleg şi-a ridicat racheta în semn de salut şi apoi a revenit la joc, să termine partida.

Rusul nu păruse surprins să îl vadă pe Bromhead. „Poate că mă aştepta?", se gândise acesta din urmă. „Un ofiţer atât de experimentat şi de atent ca el era posibil să îmi fi observat maşina într-una dintre zilele anterioare. Din nou, zâmbetul lui prietenos. Apoi, devenise teribil de serios şi dedicat partidei."

De fapt, în timp ce juca şi Bromhead îl privea de pe o bancă pentru spectatori, mintea lui Gordievski se învârtea cu o viteză ameţitoare. Totul devenea limpede: vizita lui Kaplan, petrecerea de la reşedinţa lui Bromhead şi faptul că, în ultimele trei luni, prietenosul oficial britanic părea să fi fost prezent la fiecare eveniment la care participase şi el. KGB-ul îl identificase pe Bromhead ca presupus ofiţer al serviciilor de informaţii, cu o reputaţie de „comportament extrovertit" şi care „apărea la petrecerile ambasadei, fie

că era invitat, fie că nu". Apariţia englezului la terenul de badminton, gol la acea oră a dimineţii, nu putea să însemne decât un singur lucru: MI6 încerca să îl recruteze.

Partida a ajuns la final, Anna s-a dus la duşuri şi Gordievski s-a apropiat dezinvolt, cu un prosop în jurul gâtului şi cu mâna întinsă. Cei doi ofiţeri de informaţii s-au evaluat reciproc. „Oleg nu dădea niciun semn de nervozitate", a notat Bromhead. Gordievski a observat că englezul, care de obicei emana o „încredere de sine debordantă", părea de astă dată cumplit de serios. Au vorbit într-un amestec de rusă, daneză şi germană, în care Bromhead mai insera şi ceva franceză, aiurea.

— O să poţi sta de vorbă cu mine între patru ochi? Aş vrea să discutăm ceva în privat, undeva unde nu putem să fim auziţi.

— M-ar bucura, i-a răspuns Gordievski.

— Pentru mine ar fi foarte interesant să pot purta o astfel de discuţie cu un membru al serviciilor voastre. Cred că eşti unul dintre puţinii care mi-ar vorbi cu sinceritate.

Se mai depăşise o graniţă: Bromhead îi dezvăluise că ştia despre faptul că Gordievski e ofiţer KGB.

— Am putea să luăm prânzul? a continuat Bromhead.

— Da, desigur.

— S-ar putea să fie mai dificil pentru tine să vii la întâlnire decât pentru mine, aşa că de ce nu alegi tu restaurantul care te-ar avantaja?

Bromhead se aşteptase ca Gordievski să aleagă pentru rendez-vous un loc discret şi obscur. În schimb, el a propus să se întâlnească peste trei zile la restaurantul hotelului Østerport, exact peste drum de ambasada sovietică.

La volanul maşinii rablagite a soţiei sale, Bromhead era extaziat, dar şi neliniştit. Gordievski se arătase ciudat de calm, aparent netulburat de faptul că fusese abordat. Alesese un restaurant atât de aproape de ambasada lui,

încât un microfon ascuns ar fi putut transmite conversaţia lor unor ascultători de peste drum. Puteau să fie observaţi de funcţionarii sovietici care luau frecvent masa la hotel. Pentru prima dată, Bromhead şi-a dat brusc seama că era posibil ca el să fi fost ţinta, şi nu iniţiatorul unei tentative de recrutare. „Purtarea lui Oleg şi restaurantul ales m-au făcut să suspectez cu tărie că eram bătut cu propriile arme. Totul era mult prea simplu. Nu mi se părea în ordine."

Întors la ambasadă, Bromhead a trimis urgent o telegramă la sediul MI6: „Să fiu al naibii, cred că *el* încearcă să mă recruteze *pe mine*!"

Gordievski nu făcea însă decât să îşi construiască acoperirea. Revenit la ambasadă, l-a abordat pe rezidentul Moghilevcik:

— Individul ăsta de la ambasada britanică m-a invitat să luăm prânzul împreună. Ce să fac? Oare să accept?

Întrebarea a fost transmisă la Moscova şi imediat a venit şi răspunsul apăsat şi tunător de la Dmitri Iakuşin, Eminenţa Cenuşie: „DA! Ar trebui să fii agresiv şi să nu te dai timid la o parte din faţa unui ofiţer de informaţii. De ce să nu te întâlneşti cu el? IA O ATITUDINE OFENSIVĂ! Marea Britanie este o ţară de mare interes pentru noi". Aceasta era poliţa de asigurare a lui Gordievski. După ce a obţinut permisiunea oficială să meargă mai departe, acum putea să „ia contact autorizat" cu MI6, fără să i se pună la îndoială loialitatea faţă de KGB.

Una dintre cele mai vechi stratageme de deschidere în spionaj este „momeala", în care una din părţi pune în fapt o cursă pentru cineva din tabăra adversă, îl ademeneşte să devină complice, îi câştigă încrederea şi pe urmă îl demască.

Bromhead s-a întrebat dacă nu cumva era ţinta unei momeli KGB. Dacă nu era aşa, oare Gordievski încerca într-adevăr să îl recruteze? Oare să se prefacă interesat

şi să vadă cât de departe erau pregătiţi să meargă sovieticii? Pentru Gordievski, miza era chiar mai mare. Vizita lui Kaplan şi abordarea ulterioară a lui Bromhead puteau să facă toate parte dintr-un complot elaborat, în care el îşi arăta cărţile doar pentru a fi apoi demascat. Binecuvântarea dată de Iakuşin asigura o oarecare protecţie, dar nu prea multă. Dacă ar fi căzut victimă unei acţiuni a MI6, cariera lui în KGB ar fi luat sfârşit. Avea să fie rechemat la Moscova. Fără îndoială, va cădea retrospectiv victimă logicii KGB conform căreia oricine devenea ţinta unei recrutări din partea opusă, era, *prima facie*[1], suspect.

James Jesus Angleton, renumitul şef paranoic de după război al contraspionajului de la CIA, descria lumea spionajului ca o „natură sălbatică plină de oglinzi". Cazul Gordievski deja se reflecta şi refracta în moduri ciudate. Bromhead încă mai pretindea că organizează o întâlnire neoficială între colegii ofiţeri de informaţii, chiar dacă nu erau de aceeaşi parte în Războiul Rece – şi în acelaşi timp se întreba dacă nu era el însuşi recrutat. Gordievski pretindea faţă de şefii lui din KGB că era vorba despre o încercare hazardată a serviciilor de informaţii britanice, o întâlnire întâmplătoare care a dus la un prânz – şi în acelaşi timp se întreba dacă MI6 nu plănuia cumva să îi însceneze ceva.

Trei zile mai târziu, Bromhead a străbătut cimitirul din spatele ambasadelor, a traversat aglomerata Dag Hammarskjölds Allé, a intrat în hotelul Østerport şi a luat loc în restaurant, cu spatele la geam, de unde putea să „ţină sub strictă observaţie intrarea principală în salonul restaurantului". PET fusese informat că urma să fie un prânz, dar Bromhead insistase să nu existe niciun fel de

[1] La prima vedere, în limba latină în original (n.t.)

supraveghere, ca nu cumva Gordievski să o observe şi să bată în retragere.

„Am examinat atent pe toată lumea din restaurant, să văd dacă recunosc vreun alt membru al personalului ambasadei sovietice, fotografiile lor fiind toate în dosarele biroului nostru. Toţi cei prezenţi păreau să fie danezi nevinovaţi sau turişti la fel de inocenţi. M-am relaxat şi m-am întrebat dacă Oleg o să apară."

Gordievski a intrat în salonul restaurantului exact la ora fixată.

Bromhead nu a detectat „nicio urmă de nervozitate deosebită, deşi stilul lui era, în sine, încordat şi în poziţie de atac. M-a văzut imediat. *Oare i se spusese deja ce masă am rezervat?* mă întrebam, în timp ce mintea îmi intrase deja în modul clasic al freneziei spionului. Oleg a zâmbit ca de obicei, cu surâsul lui prietenos, şi s-a îndreptat spre mine".

Bromhead a „simţit încă de la început o atmosferă prietenoasă", cât timp s-au delectat cu excelentul bufet scandinav de la Østerport. Discuţia s-a purtat pe teme de la religie la filosofie şi muzică. Oleg a făcut o menţiune în minte despre companionul său, care îşi făcuse temele şi „şi-a dat osteneala să discute despre subiecte de interes pentru mine". Când Bromhead a remarcat că e ciudat faptul că KGB trimitea atât de mulţi ofiţeri în străinătate, răspunsul lui Gordievski a fost unul „neangajant". Rusul a vorbit mai ales în daneză; Bromhead îi răspundea într-un amestec bramburit de daneză, germană şi rusă, un *smorgasboard*[1] lingvistic de natură să îi provoace râsul lui Gordievski, deşi „nu vădea nici urmă de maliţiozitate" în amuzamentul său. „Părea să fie complet relaxat şi era evident conştient că suntem amândoi ofiţeri de informaţii."

[1] Smorgasboard – bufet suedez, în sens figurat, selecţie vastă (n.t.)

După ce s-au servit cafelele şi şnapsul, Bromhead a pus întrebarea crucială.

— Eşti nevoit să faci un raport despre întâlnirea noastră?

Răspunsul a fost revelator:

— Probabil că da, dar o să fac unul neutru.

În sfârşit, exista aici o urmă de complicitate, nu chiar ca şi cum şi-ar fi ridicat poalele în cap, dar măcar cât o gleznă dezvelită.

Chiar şi aşa, Bromhead a plecat de la prânzul acela „mai confuz ca niciodată". Gordievski dăduse de înţeles că avea să ascundă parţial adevărul faţă de KGB. Dar se şi comporta exact ca un om care credea că el era vânătorul, nu prada. Bromhead a trimis o notă la cartierul general al MI6. „În ea am pus accent pe temerea mea că fusese mult prea uşor şi pe impresia solidă pe care mi-o lăsase, că el era aşa de amabil cu mine pentru că voia să mă recruteze."

Gordievski le-a trimis şi el şefilor un raport; un document lung şi insipid, care conchidea că întâlnirea „a fost de interes", dar formulat astfel încât să sublinieze „importanţa evidentă a propriei mele iniţiative". Eminenţa Cenuşie a fost încântat.

S-a întâmplat apoi ceva cu totul extraordinar; adică absolut nimic.

Cazul Gordievski a fost abandonat. Timp de opt luni nu a mai avut loc niciun fel de contact. Motivul exact pentru care s-a întâmplat acest lucru rămâne un mister.

Conform spuselor lui Geoffrey Guscott, „privind retrospectiv, te gândeşti: «Ce deplorabil, cazul s-a răcit şi aşa a rămas luni întregi». Aşteptam să primim rapoartele danezilor, îl aşteptam pe Bromhead să se întoarcă. Dar nu s-a întâmplat nimic. Bromhead şi-a mutat atenţia în altă direcţie – mai urmărea vreo doi, trei, iar cazul Gordievski părea să aibă şanse aşa de mici, încât te gândeşti că nici nu

se va finaliza vreodată". Poate că bănuielile lui Bromhead trăseseră frâna mai tare decât intenţionase. „Dacă forţezi prea tare, prea repede, poate să iasă prost", a explicat Guscott. „Când iese bine, e adeseori pentru că nu forţezi." În cazul acesta, MI6 nu reuşise să forţeze deloc: „A fost un rateu".

Fusese însă un rateu care, până la urmă, a devenit o reuşită. Gordievski s-a îngrijorat când a văzut că săptămânile treceau fără ca Bromhead să mai facă vreun efort să reînnoiască legătura, a fost consternat, apoi chiar furios şi, în final, ciudat de liniştit. Pauza i-a dat răgazul să reflecteze. Dacă ar fi fost vorba de o momeală, MI6 s-ar fi mişcat mult mai repede. Va aştepta. Şi va da răgaz KGB-ului să uite de contactul lui cu Bromhead. În spionaj, la fel ca în dragoste, puţină distanţare, puţină incertitudine, o aparentă răcire de o parte sau de cealaltă poate să stimuleze dorinţa. În cele opt luni frustrante care au urmat prânzului de la hotelul Østerport, entuziasmul lui Gordievski a crescut.

În data de 1 octombrie 1974, englezul cel înalt a reapărut la terenul de badminton, în lumina zorilor, şi i-a propus din nou să se întâlnească. Motivul pentru care Bromhead a dorit brusc să reia contactul cu el a fost faptul că avea să fie transferat în Irlanda de Nord ca ofiţer sub acoperire, pentru a dirija operaţiuni împotriva IRA. Urma să plece peste câteva luni. „Nu mai aveam prea mult timp. Decisesem, aşadar, să nu mai pierd vremea", scria Bromhead mai târziu, cu o duritate care sugerează că fusese deplin conştient că a irosit timpul. Au convenit să se întâlnească la hotelul SAS, administrat de Liniile Aeriene Scandinave, o clădire nouă-nouţă, pe care ofiţerii sovietici nu o frecventau niciodată.

Când a sosit Oleg, Bromhead îl aştepta la o masă din colţul barului. Asterix şi Obelix, cei doi agenţi ai PET,

sosiseră ceva mai devreme şi stăteau în capătul opus al localului, încercând să treacă neobservaţi în spatele unui palmier în ghiveci.

„Cu obişnuita lui punctualitate de ceasornic, Oleg a intrat pe uşă exact când bătea de ora unu fix. Lumina era slabă în colţul pe care îl alesesem şi o clipă Oleg a scrutat cu privirea împrejur. Ca să nu îi dau timp să îi observe pe cei doi care supravegheau, m-am ridicat repede în picioare. A venit direct la mine, cu surâsul lui obişnuit."

Atmosfera a devenit imediat diferită. „Am simţit că venise vremea să preiau iniţiativa", şi-a amintit Gordievski mai târziu. „Fremătam de anticipare. Simţea şi el asta, încercat de sentimente similare." Bromhead a făcut prima mişcare. MI6 îl autorizase să arate că e vorba despre mai mult decât un flirt. „După ce ni s-au adus băuturile, am trecut direct la subiect."

— Eşti de la KGB. Ştim că ai lucrat la Linia N în Direcţia Generală I, cel mai secret dintre toate departamentele voastre, care gestionează ilegalii din toată lumea.

Gordievski nu şi-a ascuns surpriza.

— Ai fi pregătit să vorbeşti cu noi despre ceea ce ştii?

Gordievski nu a răspuns.

Bromhead a forţat mai departe.

— Spune-mi, cine este adjunctul în Linia PR din departamentul tău, persoana care răspunde de colectarea de informaţii politice şi de gestionarea agenţilor?

A urmat o pauză, apoi rusul a zâmbit cu gura până la urechi.

— Eu sunt.

Era rândul lui Bromhead să fie impresionat.

„Cochetasem cu ideea de a discuta despre pacea mondială şi aşa mai departe, dar intuiţia mea despre Oleg îmi spunea să nu încerc aiureli de acest fel. Totul însă continua să fie prea uşor. Mintea mea suspicioasă nu era

capabilă să îl ia pe bărbatul acela ca atare. Instinctul îmi spunea că era o persoană deosebit de plăcută și că puteam să am încredere în el. Pe de altă parte, pregătirea și experiența mea în privința ofițerilor KGB mă alertau să fiu precaut."

Se mai desființase o bornă și o știam amândoi. „Brusc, eram aproape colegi", a scris Gordievski. „În sfârșit, începeam să vorbim fără ocolișuri."

Bromhead i-a aplicat „testul turnesol".

— Ai fi dispus să te întâlnești cu mine, în privat, într-un loc sigur?

Rusul a înclinat din cap.

Apoi a spus ceva care a schimbat lumina semaforului invizibil din galben în verde:

— Nimeni nu știe că ne-am întâlnit.

După prima lor întrevedere, Oleg își informase superiorii și redactase un raport. Întâlnirea prezentă era neautorizată. Dacă KGB-ul ar fi aflat că îl contactase pe Bromhead și păstrase secret acest lucru, Gordievski ar fi fost condamnat. Informând MI6 că nu spusese nimănui, își demonstrase limpede schimbarea loialităților și își pusese viața în mâinile britanicilor. Trecuse de partea cealaltă a baricadei.

„A fost un pas important", și-a amintit Guscott mai târziu. „Era echivalentul, dintr-o situație de adulter, al declarației «Soția mea nu știe că sunt aici»." Gordievski simțise un val de ușurare și explozia de adrenalină pulsând. Au convenit să se vadă iar, peste trei săptămâni, într-un bar de la marginea orașului. Gordievski a plecat primul. Bromhead, câteva minute mai târziu. În final, doi ofițeri danezi de informații, sub acoperire, au apărut de după un ghiveci cu plante. Perioada de curtare se terminase: maiorul Gordievski din KGB lucra acum cu MI6. SUNBEAM era operațional.

În acel moment cathartic unic, în colţul unui hotel din Copenhaga, toate firele unei răzvrătiri îndelung plănuite se reuniseră: furia faţă de crimele nerecunoscute ale tatălui său, internalizarea rezistenţei mute a mamei lui şi a convingerilor religioase ascunse ale bunicii; faptul că detesta sistemul în care crescuse şi dragostea lui pentru libertăţile pe care le descoperise în Occident; revolta mocnită faţă de represiunile sovieticilor din Ungaria şi Cehoslovacia şi faţă de Zidul Berlinului; sentimentul propriului destin dramatic, al superiorităţii sale culturale şi credinţa plină de speranţă într-o Rusie mai bună. Începând din acel moment, Oleg Gordievski va duce două existenţe, separate şi paralele, ambele secrete şi în război una cu cealaltă. Momentul angajării lui depline a venit cu o forţă specială, elementul central al firii lui: o convingere de nezdruncinat şi indestructibilă că gestul lui, ceea ce făcea, era fără nicio urmă de îndoială ceva corect, o datorie morală şi din adâncul sufletului, care îi va schimba irevocabil viaţa, o trădare justificată.

Când raportul lui Bromhead a ajuns la Londra, ofiţerii superiori din MI6 erau adunaţi pentru o conferinţă la baza secretă de antrenament a serviciului de la Fort Monckton[1], o fortăreaţă din vremea lui Napoleon de lângă Portsmouth, pe coasta de sud a Angliei. La ora 22:00, un mic grup s-a reunit pentru a analiza raportul lui Bromhead şi a decide direcţia de acţiune. „S-a pus în repetate rânduri întrebarea dacă nu era vorba de o provocare", a relatat Geoffrey Guscott. Un ofiţer superior KGB era oare cu adevărat dispus să îşi rişte viaţa, întâlnindu-se în secret cu un cunoscut agent secret al MI6? Pe

[1] Fort Monckton – fort militar istoric la golful Stokes, Gosport, Hampshire, construit pe ruinele castelului Haselworth; în prezent este cunoscut drept Baza Militară Nr.1 a armatei britanice, iar după unii este centrul de pregătire al SIS pentru operaţiuni de teren. (n.t.)

de altă parte, ar fi îndrăznit oare KGB-ul să îl momească pe unul dintre ofiţerii serviciilor secrete britanice? După dezbateri tensionate, s-a convenit să se meargă mai departe. SUNBEAM poate că părea prea frumos ca să fie adevărat; dar era şi prea bun să fie ratat.

Trei săptămâni mai târziu, Gordievski şi Bromhead se întâlneau în barul întunecos şi aproape gol: amândoi se „curăţaseră" cu grijă *en route*[1]; amândoi erau „înnegriţi". Discuţia dintre ei a fost una profesională, dar şovăielnică. Lipsa unei limbi pe care să o vorbească amândoi era un impediment serios. Cei doi spioni, englez şi rus, au ajuns la un consens; pur şi simplu nu puteau înţelege total ce se spunea. Bromhead i-a explicat că, de vreme ce va părăsi curând Copenhaga, responsabilitatea gestionării viitoarelor întâlniri îi va fi transferată unui coleg, un ofiţer superior de informaţii care vorbea fluent germana şi putea, aşadar, discuta mai uşor cu Gordievski. Bromhead avea să aleagă o casă conspirativă sigură, în care să se întâlnească, a întocmit instrucţiunile şi apoi s-a retras.

Secretara biroului MI6 din Copenhaga locuia într-un apartament din suburbia rezidenţială Charlottenlund. Zona era uşor accesibilă cu metroul, iar ea urma să dispară de acasă la momentul potrivit. Bromhead a sugerat ca următoarea întâlnire cu Gordievski să aibă loc peste trei săptămâni, în intrândul unei măcelării din apropierea apartamentului, la ora 19:00. „Intrarea măcelăriei era convenabil de obscură şi ferită de luminile strălucitoare ale străzii. În plus, ar fi fost greu să postezi vreun observator în preajma intrării fără ca el să iasă în evidenţă faţă de împrejurimi. La ora aceea din zi, locul avea să fie pustiu, iar toţi danezii, cuibăriţi confortabil în faţa televizoarelor."

[1] Pe drum (în limba franceză în original) (n.t.)

Gordievski a sosit exact la ora fixată. Bromhead a apărut şi el, câteva clipe mai târziu. Şi-au strâns mâna în tăcere, apoi englezul a zis:

— Vino, să-ţi arăt drumul.

Casa conspirativă, sau SOC în jargonul spionilor, adică Sediu Operaţional Clandestin[1], era la nici două sute de metri, dar Bromhead a ales un traseu ocolit, în caz că i-ar fi urmărit cineva. „Era o seară rece şi fulguia viscolit." Amândoi bărbaţii erau înfofoliţi în paltoane. Gordievski era tăcut, adâncit în gânduri. „Nu îmi era teamă că aş fi fost răpit, dar ştiam că acum treaba era serioasă: acesta era într-adevăr începutul operaţiunii. Pentru prima dată intram pe teritoriul inamic."

Bromhead a descuiat uşa apartamentului, l-a poftit pe Gordievski înăuntru şi a turnat pentru amândoi câte un whisky tare, cu sifon.

— Cât timp ai la dispoziţie? l-a întrebat Bromhead.

— Cam o jumătate de oră.

— Sunt de-a dreptul surprins că ai venit. Nu rişti în mod serios dacă te întâlneşti astfel cu mine?

Gordievski a făcut o pauză şi apoi a răspuns, „de o manieră foarte calculată":

— S-ar putea să fie periculos, dar în momentul acesta nu cred că se va dovedi astfel.

În ciudatul lui amalgam de limbi, Bromhead i-a explicat meticulos că a doua zi de dimineaţă el urma să plece înapoi la Londra şi apoi la Belfast. Avea însă să revină peste trei săptămâni, să îl întâlnească pe Gordievski în pragul măcelăriei, îl va aduce aici, la apartament, şi i-l va prezenta pe noul său ofiţer de legătură. Un mic grup de ofiţeri PET erau la curent cu ce se întâmplă, dar cazul va fi gestionat exclusiv de MI6. Bromhead l-a asigurat pe Gordievski că,

[1] În engleză: OCP – Operational Clandestine Premises (n.t.)

pentru siguranţa lui, doar o mână de oameni din serviciile britanice de spionaj vor avea cunoştinţă, vreodată, de existenţa lui, iar cei mai mulţi dintre aceştia nu vor afla niciodată numele său adevărat. În limbajul serviciilor de informaţii, cineva care este făcut părtaş la o operaţiune secretă este „îndoctrinat"; cazul urma să includă cel mai mic număr de îndoctrinaţi posibil şi va fi gestionat în condiţii de maximă securitate, întrucât era posibil să existe spioni sovietici în cadrul PET sau MI6, gata să raporteze la Moscova. Chiar şi CIA, serviciul de informaţii care era aliatul cel mai apropiat al britanicilor, va fi ţinut „în afara cercului". „Cu toţi aceşti factori în favoarea noastră, puteam să întemeiem legătura noastră pe baze solide şi să începem o cooperare serioasă."

În timp ce îşi lua rămas bun de la Gordievski, Bromhead se gândea cât de puţine ştie de fapt despre ofiţerul KGB rus zâmbitor şi aparent imperturbabil, care părea gata să îşi rişte viaţa colaborând cu MI6. Nici nu se pusese problema banilor. La fel, nici propria siguranţă a lui Oleg sau a familiei sale ori dacă nu ar fi vrut să dezerteze. Discutaseră despre cultură şi muzică, în general, dar nu despre politică, ideologie sau despre viaţa sub regimul sovietic. Nu fusese pusă în discuţie motivaţia lui Gordievski. „Nu l-am întrebat niciodată de ce o face. Pur şi simplu, nu a fost timp pentru asta."

Întrebările acelea încă îl frământau pe Bromhead a doua zi dimineaţă, când sosea la sediul din Londra al MI6. Coordonatorul diviziei Sovbloc[1] i-a redat încrederea. „Omul avea multă experienţă în problemele legate de KGB

[1] Blocul Sovietic, Blocul Răsăritean sau Blocul de Est (*Sovbloc*, în limba engleză) – termen folosit în perioada Războiului Rece pentru a defini Uniunea Sovietică şi ţările aflate sub dominaţia ei din Europa Centrală şi de Est (Bulgaria, Cehoslovacia, Germania Răsăriteană, Ungaria, Polonia, România şi, până în anii 1970, Albania) (n.t.)

şi era corespunzător de precaut, dar a spus că aceasta e o situaţie unică şi trebuie exploatată la maximum. Era prima dată când un ofiţer KGB răspundea pozitiv şi «fără beneficii evidente» la o abordare a britanicilor. Sovieticii erau mult prea paranoici, îi explicase, ca să folosească drept momeală pe cineva care avea acces la secrete reale. „Nu ne oferiseră niciodată pe tavă un ofiţer KGB activ. [...] Pur şi simplu, nu aveau încredere în ai lor, temându-se să nu le divulge secretele dacă intrau în legătură cu un ofiţer [occidental] de caz."

Şefii MI6 erau optimişti. SUNBEAM se putea dovedi un caz deschizător de drumuri. Gordievski părea sincer. Bromhead nu era chiar aşa de sigur. Spionul rus trebuia încă să ofere măcar o informaţie utilă, plus un motiv pentru care acţiona astfel.

Transferarea unui agent de la un ofiţer la altul este un proces complex şi adeseori tensionat, mai ales atunci când spionul este proaspăt recrutat. În ianuarie 1975, la trei săptămâni după ce părăsise Copenhaga, Bromhead era „infiltrat înapoi în Danemarca, cât mai incognito şi mai silenţios cu putinţă": a luat avionul până la Göteborg, în Suedia, unde a fost întâmpinat de ofiţerul PET Winter Clausen. Înghesuit pe bancheta din spate a unui Volkswagen, alături de „masivitatea zâmbitoare" a lui Obelix, a trecut graniţa în Danemarca şi s-a cazat la un hotel „impersonal din suburbii", în districtul comercial Lyngby, de lângă Copenhaga.

Philip Hawkins, noul ofiţer de legătură, s-a urcat în avion la Londra cu un paşaport fals. „O să-ţi placă", îi spusese Bromhead lui Gordievski. Nu era însă complet sigur că era adevărat. „Ce e sigur este că eu nu-l plăceam. Mi se părea că e un rahat cu ochi." Nu era nici adevărat, nici corect. Hawkins era avocat pledant de meserie: era sever, exact şi complet diferit de Bromhead.

După ce s-a întâlnit cu Gordievski la măcelărie, Bromhead l-a însoţit la apartamentul conspirativ, unde îi aştepta Hawkins. Gordievski l-a analizat pe noul lui ofiţer de caz. „Era înalt şi puternic, din punct de vedere fizic, şi m-am simţit imediat stingher în faţa lui." Hawkins vorbea o germană ceremonioasă, destul de înţepenită, şi părea că se uită la noul său agent „într-un fel ostil, aproape ameninţător".

Bromhead a dat mâna cu Gordievski, i-a mulţumit pentru ceea ce făcea şi i-a urat noroc. Când a plecat de acolo, pe Bromhead îl încerca un amalgam de sentimente: regret, pentru că îl plăcea şi îl admira pe spionul rus, nelinişte, la gândul insistent că ar putea să fie vorba despre un complot al KGB, şi o adâncă uşurare, că, pentru el, cazul era închis.

„Eram extrem de bucuros că rolul meu se terminase", scria Bromhead. „Nu puteam scăpa de gândul că se poate să fi construit o «capcană pentru elefamp»[1] cât un abis, unde serviciile din care făceam parte erau clar decise să se arunce cu capul înainte."[2]

[1] Expresie cu sens figurat, tipic britanică; înseamnă o capcană întinsă unui oponent credul şi nesăbuit; preluată din povestirile despre Ursuleţul Winnie de Pluş ale scriitorului A. A. Milne. (n.t.)

[2] Recrutarea lui Gordievski este descrisă în memoriile nepublicate ale lui Richard Bromhead, „Wilderness of Mirrors".

4

Cerneală verde şi microfilm

De ce există spioni? De ce ar renunţa cineva la siguranţa familiei, la prieteni şi la o slujbă obişnuită, pentru lumea crepusculară şi periculoasă a secretelor? De ce, mai ales, s-ar alătura unui anume serviciu de informaţii, pentru ca apoi să îşi schimbe loialităţile pentru tabăra adversă?

Cea mai apropiată paralelă cu dezertarea secretă a lui Gordievski din KGB se poate face cu cazul lui Kim Philby, englezul şcolit la Cambridge, care a parcurs acelaşi drum, dar în direcţie opusă, fiind un ofiţer MI6 care lucra în secret pentru KGB. La fel ca Philby, Gordievski suferise o profundă convertire ideologică, deşi unul din ei a fost atras, iar celălalt, oripilat de comunism. Transformarea ideologică a lui Philby avusese loc înainte ca el să reuşească să fie recrutat de MI6, în 1940, având intenţia explicită de a lucra pentru KGB împotriva Occidentului capitalist; Gordievski intrase în KGB ca un cetăţean sovietic loial, fără să îşi imagineze vreodată că s-ar putea ca, într-o bună zi, să trădeze.

Spionii sunt de multe feluri. Unii sunt motivaţi de ideologie, de politică sau de patriotism. Un număr surprinzător de mare acţionează mânaţi de avariţie, pentru

că recompensele financiare pot să fie tentante. Alţii se trezesc implicaţi în spionaj prin sex, şantaj, din aroganţă, răzbunare, din dezamăgire sau dintr-un sentiment anume, de superioritate şi de camaraderie, pe care secretele îl stimulează. Unii dintre ei sunt principiali şi curajoşi. Alţii sunt hrăpăreţi şi laşi.

Pavel Sudoplatov, şeful uneia dintre reţelele de spionaj ale lui Stalin, a făcut următoarea recomandare ofiţerilor săi care încercau să recruteze spionii în ţările occidentale: „Căutaţi oameni pe care soarta sau natura i-a lovit – urâţii, cei care tânjesc după putere sau influenţă, dar au fost înfrânţi de circumstanţe nefavorabile. În colaborarea cu noi, toţi aceştia găsesc o compensaţie specială. Sensul apartenenţei la o organizaţie influentă şi puternică le va da un sentiment de superioritate faţă de oamenii frumoşi şi prosperi din jurul lor".[1] Timp de mulţi ani, KGB-ul a folosit acronimul MICE[2] pentru a numi cele patru resorturi principale ale spionajului: banii, ideologia, coerciţia şi eul.

Mai există însă şi dragostea, ocazia de a trăi o a doua viaţă, ascunsă. Unii dintre spioni sunt idealişti. Malcom Muggeridge, fost ofiţer MI6 şi jurnalist, scria: „Din experienţa mea, agenţii de informaţii sunt nişte mincinoşi mai mari chiar şi decât jurnaliştii"[3]. Spionajul atrage o mulţime de oameni marcaţi, singuratici şi pur şi simplu ciudaţi. Dar toţi spionii sunt mistuiţi de dorinţa unei influenţe nedetectate, a acelei compensaţii secrete: exercitarea fără milă a puterii personale. Celor mai mulţi le este comun un anume grad de snobism intelectual, sentimentul secret că deţii informaţii despre lucruri importante, neştiute de

[1] Pavel Sudoplatov, citat în Hollander, *Political Will and Personal Belief*

[2] De la cuvintele englezeşti *money*, *ideology*, *coercion* şi *ego* (n.t.)

[3] Malcolm Muggeridge, *Chronicles of Wasted Time*, partea 2: *The Infernal Grove*, Londra, 1973

cel care stă lângă tine în staţia de autobuz. Spionajul este, parţial, un act de imaginaţie.

Decizia de a-ţi spiona propria ţară, în interesul alteia, se naşte de obicei din coliziunea unei lumi exterioare, adesea concepută raţional, cu o lume interioară de care spionul s-ar putea să nu fie conştient. Philby se autodefinise ca un agent pur ideologic, un soldat secret, devotat cauzei comuniste; ceea ce nu a recunoscut a fost că era în acelaşi timp motivat de narcisism, inabilitate, de influenţa tatălui său şi de o pornire iraţională de a-i înşela pe cei din jur. Eddie Chapman[1], escroc în perioada războiului şi agent dublu, cunoscut drept agentul ZIGZAG, se considera pe sine un erou patriot (ceea ce era adevărat), dar era în acelaşi timp lacom, oportunist şi inconstant, de unde şi numele lui de cod. Oleg Penkovski, spionul rus care a furnizat Occidentului informaţii cruciale în timpul Crizei Rachetelor din Cuba, spera să împiedice un război nuclear, dar, în acelaşi timp, voia să i se aducă prostituate şi ciocolată la hotelul din Londra unde locuia şi cerea să o întâlnească pe regină.

Lumea exterioară care l-a împins pe Gordievski în braţele serviciului MI6 era de factură politică şi ideologică: fusese profund influenţat şi alienat de ridicarea Zidului Berlinului şi de înăbuşirea Primăverii de la Praga; citise suficient de multă literatură occidentală, cunoştea destul din istoria reală a naţiunii sale şi văzuse suficient de mult ce înseamnă libertatea într-o democraţie, ca să nu ştie că nirvana socialistă reflectată de propaganda comunistă era o minciună monstruoasă. Fusese crescut într-o lume de supunere necondiţionată faţă de o dogmă. Odată ce respinsese acea ideologie, s-a consacrat în

[1] Edward Arnold Chapman (1914-1997) – infractor şi spion în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, şi-a oferit serviciile naziştilor şi ulterior a devenit agent dublu pentru britanici (n.t.)

întregime atacării ei cu toată fervoarea unui convertit, un oponent al comunismului tot atât de îndârjit şi de ireversibil pe cât de devotaţi îi fuseseră acestuia tatăl şi fratele lui şi contemporanii săi. Un rezultat al sistemului, Gordievski a înţeles la prima mână cruzimea înverşunată a KGB-ului. Represiunea politică mergea braţ la braţ cu atitudinea refractară faţă de cultură: cu furia pătimaşă a unui entuziast, ura muzica sovietică surogat şi cenzurarea canonului clasic occidental. A cerut pentru viaţa sa o coloană sonoră diferită, mai bună.

Lumea interioară care îl impulsiona pe Oleg, însă, este mai puţin ştiută. Îl încântau romantismul şi aventura. Era neîndoielnic o revoltă împotriva tatălui său, obedientul yesman KGB-ist, măcinat de sentimentul vinovăţiei. O bunică religioasă în secret, o mamă tăcută, nonconformistă, şi un frate mort în slujba KGB la 39 de ani, toate acestea se prea poate să fi exercitat o influenţă subconştientă, care l-a împins să se răzvrătească. Avea prea puţin respect pentru colegii lui din KGB, ignoranţi, oportunişti, leneşi şi necinstiţi, care păreau să îşi obţină avansările prin manevre politice şi slugărnicie. Gordievski era mai inteligent decât cei mai mulţi dintre cei din jurul lui şi ştia asta. La acel moment, căsătoria lui era deja o mare dezamăgire; i se părea dificil să lege prietenii strânse. Căuta răzbunare, împlinire, dar şi dragoste.

Toţi spionii simt nevoia să se ştie iubiţi. Una dintre cele mai puternice forţe în spionaj şi în munca de intelligence (şi unul dintre miturile centrale ale acestora) este legătura emoţională dintre spion şi şeful centralei de spionaj, dintre agent şi ofiţerul de legătură. Spionii vor să se simtă doriţi, să simtă că fac parte dintr-o comunitate secretă, că sunt recompensaţi, apreciaţi şi consideraţi demni de încredere. Eddie Chapman a avut relaţii apropiate atât cu oamenii săi de legătură germani, cât şi cu cei britanici. Philby a

fost recrutat de Arnold Deutsch[1], un faimos şi charismatic KGB-ist căutător de talente, pe care l-a descris drept „un om minunat [...] care te privea ca şi cum nimic nu era mai important în clipa aceea decât persoana ta şi discuţia lui cu tine"[2]. Capacitatea de a exploata şi manipula această sete de atenţie şi de afirmare este una dintre cele mai importante abilităţi ale unui ofiţer responsabil de legăturile cu agenţii. Nu a existat niciodată un spion de succes care să nu simtă că legătura lui cu coordonatorul este mai profundă decât o căsătorie de convenienţă, decât politica sau profitul: o comuniune reală, trainică, printre toate acele minciuni şi înşelătorii.

Gordievski a simţit tot felul de stări emoţionale radiind dinspre noul său ofiţer de caz, Philip Hawkins; dar dragostea nu se număra printre ele.

Excentricul şi efervescentul Richard Bromhead îl fermecase pe Gordievski pentru că i se păruse „teribil de englez". Era exact genul de englez curajos pe care Liubimov îl descrisese cu atât entuziasm. Hawkins era scoţian şi mult mai rece. Drept, scurt, ţeapăn şi casant ca un biscuit de ovăz. „Simţea că e de datoria lui să nu fie zâmbitor şi amabil, ci să trateze cazul cu răceala unui avocat", a explicat unul dintre colegii săi.

În timpul războiului, Hawkins fusese responsabil cu interogatoriul prizonierilor germani. Timp de mai mulţi ani, el lucrase la cazurile unor cehi şi ruşi, inclusiv cu un număr de dezertori. Mai important, avea o experienţă directă în gestionarea unui spion din cadrul KGB. În 1967, o englezoaică din Viena contactase ambasada britanică

[1] Arnold Deutsch (1903-1942?) – considerat fie austriac, fie ceh sau maghiar, a fost profesor şi a lucrat la Londra ca spion sovietic; este cunoscut mai ales drept cel care l-a recrutat pe Kim Philby, însă cea mai mare parte a vieţii sale rămâne obscură. (n.t.)

[2] Borovik, *Philby Files*, p. 29

pentru a raporta că avea un chiriaş nou foarte interesant, un tânăr diplomat rus care părea receptiv faţă de ideile occidentale şi destul de critic în privinţa comunismului. Ea îl învăţa să schieze. Probabil că se şi culcase cu el. MI6 i-a dat numele de cod PENETRABLE, a început să cerceteze şi a descoperit că serviciile vest-germane de informaţii, BND[1], „se interesau şi ele de caz" şi îl abordaseră deja pe PENETRABLE, un stagiar KGB, care dăduse un răspuns pozitiv. Se convenise ca PENETRABLE să fie coordonat ca agent comun anglo-german. Philip Hawkins fusese ofiţerul de caz din partea britanicilor. „Philip cunoştea KGB-ul ca pe propriul buzunar", spusese unul dintre colegi. „Era plătit să fie sceptic. Era persoana cea mai nimerită să se ocupe de Gordievski, vorbea limba germană şi era disponibil." Mai era şi agitat din fire şi îşi masca neliniştea printr-o agresivitate manifestă. Sarcina lui, aşa cum o vedea el, era să afle dacă Oleg minte, cât de multe era dispus să divulge şi ce voia în schimb.

Hawkins l-a poftit pe Gordievski să stea jos şi s-a lansat într-o anchetă ca de tribunal.

— Cine este rezidentul tău? Câţi ofiţeri KGB sunt în *rezidentura*?

Gordievski se aşteptase să fie întâmpinat cu bucurie, să fie lăudat şi felicitat pentru alegerea importantă pe care o făcea. Era, în schimb, intimidat, interogat, ca şi cum ar fi fost un prizonier inamic, şi nu un proaspăt recrutat, dornic să coopereze.

„Ancheta a continuat o vreme şi nu mi-a plăcut."

Gândul care îi trecea lui Gordievski prin minte era: „Nu se poate să fie acesta adevăratul spirit al serviciilor de informaţii britanice".

[1] Bundesnachrichtendienst (BND) – Serviciile Federale de Informaţii (n.t.)

Interogatoriul s-a oprit o clipă. Gordievski a ridicat mâna şi a declarat: va lucra pentru informaţiile britanice, dar numai cu următoarele trei condiţii:

— În primul rând, nu vreau să fac rău niciunuia dintre colegii mei din *rezidentura* KGB. În al doilea rând, nu vreau să fiu înregistrat sau fotografiat în secret. În al treilea, fără bani. Vreau să lucrez pentru Occident din convingeri ideologice, nu pentru câştig.

Venise acum rândul lui Hawkins să fie ofensat. În tribunalul din mintea lui, martorii supuşi chestionării nu puneau condiţii. A doua condiţie era discutabilă. Dacă MI6 decidea să îl înregistreze, el nu avea să ştie, pentru că înregistrarea ar fi, prin definiţie, secretă. Refuzul său anticipat de a accepta o compensaţie financiară era şi mai îngrijorător. Există o axiomă a spionajului, că informatorii trebuie să fie încurajaţi să accepte cadouri sau bani – deşi nu cu valoare atât de mare, încât să nu mai vrea şi altceva în plus sau să îi tenteze la cheltuieli extravagante, care să atragă suspiciuni. Banii îi fac pe spioni să se simtă valoroşi, stabilesc principiul plăţii pentru serviciile aduse şi pot fi folosiţi, la nevoie, ca mijloc de persuasiune. Şi de ce voia el să îşi protejeze colegii sovietici? Era încă loial KGB-ului? În realitate, Gordievski se proteja parţial pe sine: dacă Danemarca începea să expulzeze ofiţeri KGB, Centrul ar fi putut să înceapă să caute un trădător în interior şi, până la urmă, să îl descopere.

Hawkins a obiectat:

— Acum, când ştim care este poziţia ta în cadrul rezidenţei, nu vom cântări o dată, ci de două ori înainte ca noi sau aliaţii noştri să decidem să expulzăm pe cineva.

Gordievski a fost însă de neclintit: nu avea să le divulge care erau colegii săi KGB-işti, agenţii şi ilegalii lor, iar aceştia trebuiau să fie lăsaţi în pace. „Oamenii aceia nu sunt importanţi. Sunt agenţi cu numele, dar nu fac niciun rău. Nu vreau să aibă neplăceri."

Hawkins a acceptat fără voie să transmită la MI6 condiţiile lui Gordievski şi i-a prezentat un *modus operandi*. El avea să vină la Copenhaga o dată pe lună şi să rămână un weekend prelungit, în care urmau să se întâlnească de două ori, timp de cel puţin două ore. Întâlnirile vor avea loc într-o altă casă conspirativă, din suburbia Ballerup, în nordul capitalei, o zonă liniştită de la capătul unei linii de metrou, în partea opusă a oraşului faţă de ambasada sovietică. (Apartamentul era oferit de danezi, deşi lui Gordievski nu i s-a spus acest lucru.) Gordievski putea să ajungă acolo cu metroul sau cu maşina şi să parcheze la oarecare distanţă. Existau puţine şanse să fie văzut de către colegii săi de ambasadă, iar dacă era ca serviciile sovietice de supraveghere să fie trimise în apropiere, probabil că el ar fi fost oricum informat. Mai problematice erau serviciile daneze. Gordievski era suspectat că este ofiţer KGB şi fusese monitorizat în trecut de PET. Dacă ar fi fost văzut ducându-se la un rendez-vous secret în suburbii, s-ar fi declanşat o alarmă puternică. În PET nu erau mai mult de şase oameni care să ştie că MI6 gestiona un agent sovietic şi doar vreo doi dintre ei îi cunoşteau numele. Unul era Jørn Bruun, şeful contraspionajului PET şi vechi aliat al lui Bromhead. Bruun urma să aibă grijă ca oamenii lui să nu îl urmărească pe Gordievski în zilele când se întâlnea cu omul lui de legătură. La final, Hawkins i-a dat un număr de telefon pentru urgenţe, cerneală invizibilă şi o adresă din Londra unde putea trimite mesaje urgente între întâlniri.

Amândoi bărbaţii au părăsit apartamentul indispuşi. Primul contact dintre spion şi ofiţerul de caz nu fusese unul fericit.

Cu toate acestea, întrevederea cu scoţianul direct şi încruntat care era Hawkins a avut, în anumite privinţe, efecte pozitive. Acesta era un profesionist, la fel ca

Gordievski. Rusul era pe mâinile cuiva care lua extrem de în serios munca sa şi siguranţa lui Gordievski. Ca să folosim fraza preferată a lui Bromhead, Hawkins nu „se prostea".

Aşa a început o serie de întâlniri lunare într-un apartament de două camere de la etajul trei al unui bloc oarecare din Ballerup. Locul era aranjat modest, cu mobilă autohtonă. Bucătăria era echipată complet. Chiria o plăteau împreună serviciile de informaţii ale Danemarcei şi Marii Britanii. Cu câteva zile înainte de prima întâlnire la noul SOC, doi tehnicieni ai PET, deghizaţi ca lucrători la compania de electricitate, au plantat microfoane în lustre şi în prizele electrice şi au tras cabluri pe după plintele din dormitor, unde, în spatele unui panou de deasupra patului, au instalat un casetofon. A doua condiţie pusă de Gordievski fusese încălcată.

Iniţial, întâlnirile fuseseră tensionate, apoi, treptat, mai relaxate, iar cu timpul au devenit deosebit de fructuoase. Ceea ce începuse într-o atmosferă de suspiciuni spinoase avea să evolueze încet într-o relaţie deosebit de eficientă, bazată nu pe afecţiune, ci pe un respect reciproc reticent. În loc de dragoste, Gordievski a acceptat acordul profesional din partea lui Hawkins.

Cel mai bun mod de a verifica dacă cineva minte este să îi pui o întrebare la care tu ştii deja răspunsul. Hawkins era bine informat în ceea ce privea structura KGB. Gordievski a descris cu impresionantă acurateţe fiecare direcţie, departament şi secţie a complexei şi extinsei reţele birocratice din cadrul Centrului din Moscova. Hawkins cunoştea o parte din cele prezentate; o mare parte îi era necunoscută: nume, funcţii, tehnici, metode de pregătire, chiar şi rivalităţi şi dispute interne, promovări şi retrogradări. Nivelul detaliilor oferite demonstra că Gordievski era corect: nicio „momeală" nu ar fi îndrăznit să dezvăluie atât de mult. Nu

i-a cerut niciodată lui Hawkins informaţii despre MI6 şi nu a făcut niciuna dintre mişcările pe care le-ar fi făcut un agent dublu care încearcă să se infiltreze într-o agenţie de spionaj inamică.

Şefii de reţele de la centrul MI6 s-au convins curând de buna-credinţă a lui Gordievski. „SUNBEAM era veritabil", a conchis Guscott. „Nu trişa, era cinstit."

Convingerea aceasta a fost întărită atunci când Gordievski a început să descrie, cu minuţioase detalii, activităţile Direcţiei S, secţiunea de ilegali unde lucrase zece ani, înainte de a se muta în departamentul politic: felul în care Moscova îşi planta peste tot în lume spionii, deghizaţi în civili obişnuiţi, inclusiv „imensa şi extrem de sofisticata operaţiune a creării de identităţi false": falsificarea de documente, manipularea actelor de înregistrare, îngroparea cărţilor şi metodologia complicată pentru contactarea, controlul şi finanţarea armatei de ilegali ai sovieticilor.

Înainte de fiecare întâlnire, Hawkins desfăcea panoul din dormitor, insera o casetă nouă şi dădea drumul benzii. Lua notiţe, dar apoi transcria cu atenţie fiecare discuţie înregistrată şi o traducea din limba germană în engleză. Fiecare oră de înregistrări avea nevoie de trei sau de patru ori mai mult timp pentru a fi prelucrată. Raportul rezultat era apoi înmânat unui ofiţer stagiar MI6 din ambasada britanică şi acesta îl trimitea la Londra împreună cu banda înregistrată, în valiza diplomatică, ferită de percheziţii. La sediul MI6, rapoartele erau aşteptate cu nerăbdare. Serviciile britanice nu gestionaseră niciodată un spion atât de adânc infiltrat în KGB. Ca ofiţer de informaţii antrenat, Gordievski înţelegea perfect de ce avea nevoie MI6. La Şcoala 101 învăţase tehnici de memorare a unor cantităţi mari de informaţii. Puterea lui de a-şi aminti era nemaipomenită.

Treptat, relaţiile dintre agent şi ofiţerul de caz au devenit mai bune. Stăteau ore în şir de o parte şi de alta a unei mese de cafea, Gordievski bea un ceai tare şi uneori mai cerea câte o bere. Hawkins nu bea nimic. Nu se prea întâmpla să stea la taclale. Lui Gordievski i se părea dificil să îl placă pe scoţianul acela crispat, cu aerul unui „auster preot prezbiterian", dar îl respecta. „Nu era genul de om relaxat, cu care să glumeşti, dar era foarte muncitor şi conştiincios, lua mereu notiţe, se pregătea bine de întâlnire şi punea întotdeauna întrebări bune." Ofiţerul de caz britanic sosea frecvent cu o listă lungă de întrebări, pe care rusul le memora şi la care încerca să afle răspunsurile până la următoarea întâlnire. Într-o zi, Hawkins i-a cerut lui Gordievski să se uite peste unul dintre rapoartele sale, o prezentare cuprinzătoare, în limba germană, a sistemului de ilegali pe care i-l descrisese Oleg. Rusul fusese impresionat; era clar că Hawkins era maestru în stenografie în limba germană, pentru că nici măcar un detaliu nu fusese omis. Doar mai târziu l-a fulgerat ideea: MI6 plantase probabil microfoane în apartament. Oleg a decis să nu facă mare caz de promisiunea încălcată, gândindu-se că şi el ar fi făcut probabil la fel.

„Eram mult mai liniştit în mintea mea", scria Gordievski. „Noul rol dădea sens existenţei mele." Rolul acela, credea el, nu era nici mai mult, nici mai puţin decât subminarea sistemului sovietic, într-o luptă maniheistă a binelui cu răul care, în ultimă instanţă, va aduce democraţia în Rusia şi le va permite ruşilor să trăiască liber, să citească tot ce doresc şi să asculte muzică de Bach. În munca lui zilnică pentru KGB, a continuat să realizeze contacte cu danezi, să redacteze articole pentru jurnaliştii prosovietici şi, în general, să alimenteze sistemul inconstant de colectare a informaţiilor care era *rezidentura* din Copenhaga. Cu cât părea mai energic, cu atât mai mari îi erau şansele

de a fi promovat şi cu atât mai bun accesul la informaţii importante. Era o situaţie ciudată: încerca să îşi demonstreze eficienţa în faţa KGB-ului, fără să prejudicieze, de fapt, interesele danezilor; cu o mână organiza operaţiuni de spionaj şi apoi, cu cealaltă, le distrugea, informându-l pe Hawkins de fiecare mişcare pe care o făcea; stătea cu ochii şi urechile căscate să culeagă informaţiile şi bârfele utile, fără să pară prea indiscret.

Elena a rămas total neştiutoare despre ceea ce făcea soţul său. „Un spion trebuie să îi înşele chiar şi pe cei mai apropiaţi şi mai dragi lui", scria mai târziu Gordievski. Ea nu mai era însă nici apropiată, nici dragă lui. De fapt, Gordievski era convins că, dacă Elena, ofiţer KGB loial, ar fi descoperit adevărul, şi-ar fi turnat soţul. Acesta ştia ce le făcea KGB-ul trădătorilor. Indiferent care erau legile daneze şi internaţionale, ar fi fost luat de Direcţia de Acţiuni Speciale, drogat, întins pe o targă, înfăşurat în bandaje care să îi ascundă identitatea şi trimis cu avionul la Moscova, unde ar fi fost interogat, torturat şi apoi ucis. Eufemismul rusesc pentru condamnarea sumară la moarte era *vîsşaia mera*, „pedeapsa maximă": trădătorul era dus într-o cameră, pus să îngenuncheze şi apoi era împuşcat în ceafă. Uneori, KGB-ul dovedea mai multă imaginaţie. Se spune că Penkovski a fost incinerat de viu, iar moartea sa a fost filmată, ca avertisment pentru potenţialii dezertori.

În ciuda presiunii impuse de viaţa sa dublă şi de pericolele pe care aceasta le atrăgea după ea, Gordievski era mulţumit să ducă împotriva opresiunii sovietice campania lui solitară. Apoi s-a îndrăgostit.

Leila Alieva era dactilografă la reprezentanţa din Copenhaga a Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii. Se născuse dintr-o mamă rusoaică şi un tată azer, era înaltă şi foarte frumoasă, brunetă, cu părul bogat şi ochi căprui

intens, umbriţi de gene lungi. Spre deosebire de Elena, era timidă şi naivă, dar, când se relaxa, avea un râs puternic şi molipsitor. Îi plăcea să cânte. La fel ca Oleg, şi Leila provenea tot din familia KGB: Ali, tatăl ei, avansase până la gradul de general-maior în KGB-ul din Azerbaidjan, înainte de a se pensiona şi muta la Moscova. Crescută în religia musulmană, Leila se bucurase de o copilărie fără griji. Puţinii iubiţi pe care îi avusese până atunci fuseseră atent verificaţi de părinţii ei. A început ca dactilografă la o firmă de design vestimentar, apoi lucrase ca jurnalistă pentru ziarul Comsomolului, iar apoi îşi depusese candidatura, prin Ministerul Sănătăţii, pentru un post de secretară la Organizaţia Mondială a Sănătăţii. Ca orice alt cetăţean sovietic în căutarea unui post la o organizaţie din străinătate, Leila fusese verificată minuţios în privinţa conştiinţei ei ideologice, înainte de a i se permite să plece la Copenhaga. Avea 28 de ani, fiind cu unsprezece ani mai tânără decât Oleg. La scurtă vreme după sosirea în Danemarca, Leila fusese invitată la o recepţie oferită de soţia ambasadorului, care a întrebat-o cu ce se ocupase la Moscova.

— Am fost ziaristă, a răspuns Leila. Şi aş vrea să scriu ceva despre Danemarca.

— În cazul acesta, trebuie să faci cunoştinţă cu ataşatul de presă al ambasadei, domnul Gordievski.

Aşa au început Oleg Gordievski şi Leila Alieva să lucreze împreună la un articol pentru revista tineretului comunist despre cartierele sărace din Copenhaga. Articolul nu a fost niciodată publicat. Colaborarea lor însă a devenit repede mai profundă. „Era sociabilă, interesantă, originală, spirituală şi dornică să se facă plăcută. M-am îndrăgostit de ea la prima vedere [şi] dragostea noastră s-a aprins rapid.“ Liberă de controlul şi cenzura părinţilor, Leila s-a abandonat cu totul relaţiei amoroase.

„Când l-am văzut prima dată, părea așa de cenușiu", își amintea Leila. „Daca îl întâlneai pe stradă, treceai pe lângă el fără să îl observi. Dar când am început să vorbesc cu el, am fost profund impresionată. Știa așa de multe. Era așa de interesant și avea un foarte dezvoltat simț al umorului. Încet încet, m-am îndrăgostit de el."

Pentru Gordievski, personalitatea blândă și drăgălășenia ei simplă păreau ca un tonic după șiretenia dispreţuitoare a Elenei. Oleg se obișnuise să fie calculat în relațiile sale cu semenii, să își evalueze constant propriile vorbe și acțiuni, ca și pe cele ale celorlalți. Leila, în schimb, era naturală, deschisă și lipsită de inhibiții: pentru prima dată în viață, Oleg se simțea adorat. Gordievski i-a făcut cunoștință tinerei sale iubite cu un nou tip de literatură, care vehicula idei și prezenta realități interzise în Rusia. La îndemnul său, ea a citit *Arhipelagul Gulag* și *Primul Cerc*, de Soljeniţîn, în care era zugrăvită brutalitatea sumbră a stalinismului. „Mi-a dat cărți din biblioteca lui și am primit în inima mea acel torent de adevăr. M-a educat." Leila știa de la început că Gordievski era ofițer KGB. Dar nu i-a trecut niciodată prin minte că interesul pentru astfel de cărți ar putea ascunde o profundă disidență.

La întâlnirile lor romantice, își făceau în șoaptă planuri extravagante. Au plănuit să aibă copii. KGB-ul nu vedea cu ochi buni adulterul și cu atât mai puțin divorțul. Cei doi trebuiau să aibă răbdare. Oleg, însă, era obișnuit să curteze încet și discret.

Gordievski muncea din greu pentru ambele sale slujbe. Juca mult badminton. Leila împărțea apartamentul cu două alte colege, iar Elena stătea mult pe acasă, așa că Oleg și Leila se întâlneau clandestin, în secret și încântați. Era în aceasta un alt nivel de anxietate și de trădare: acum o înșela pe Elena pe două planuri: profesional și personal. Ar fi fost un dezastru dacă era prins,

în oricare dintre situaţii. Gordievski şi-a acoperit urmele dublei infidelităţi cu grijă, cu precizie şi atenţie. La fiecare câteva zile, îi trimitea Leilei un mesaj voalat şi adulterul se comitea prin diferite hoteluri din Copenhaga; la fiecare patru săptămâni îşi făcea drum la un apartament obişnuit dintr-o plicticoasă suburbie daneză şi comitea trădarea. Pe parcursul unui an, şi-a definit un sistem de evadare, eludând atât supravegherea sovieticilor, cât şi suspiciunile soţiei. Relaţiile lui, atât cu Leila, cât şi cu MI6, deveneau tot mai serioase. Se simţea în siguranţă. Nu era.

Într-o seară de iarnă, un tânăr ofiţer al serviciilor de informaţii daneze se întorcea acasă, în Ballerup, când a zărit pe o străduţă laterală, departe de enclavele diplomatice, o maşină cu plăcuţe de corp diplomatic. Tânărul a fost curios. În acelaşi timp, era şi bine pregătit şi foarte dornic de acţiune. La o cercetare mai atentă, a recunoscut maşina ca aparţinând ambasadei sovietice. Ce căuta un diplomat sovietic în suburbii, la ora 7 seara, în weekend?

Căzuse o brumă de zăpadă şi urmele proaspete se îndepărtau de maşină. Ofiţerul PET le-a urmărit circa două sute de metri, până la un bloc de locuinţe. Când s-a apropiat, un cuplu danez tocmai ieşea şi, politicoşi, i-au ţinut uşa deschisă. Urmele ude ale tălpilor traversau marmura parterului până la lift. Le-a urmărit până la uşa unui apartament de la etajul doi. Dinăuntru se auzeau nişte voci care vorbeau pe un ton scăzut într-o limbă străină. Ofiţerul şi-a notat adresa şi numărul de înmatriculare de pe plăcuţe.

A doua zi dimineaţă, pe biroul lui Jørn Bruun, şeful contraspionajului danez, ateriza un raport: un diplomat sovietic suspectat ca fiind membru KGB fusese localizat într-un apartament din Ballerup, unde fusese auzit vorbind într-o limbă neidentificată, posibil germana, cu o persoană sau persoane necunoscute. „Este ceva suspect aici", conchidea raportul. „Ar trebui să facem ceva în acest sens."

Înainte însă ca maşinăria sistemului de supraveghere danez să se pună în mişcare, Jørn Bruun a oprit angrenajul. Raportul a fost eliminat din dosar. Prea zelosul tânăr ofiţer a fost felicitat pentru intuiţie şi apoi „aburit" cu o explicaţie vagă despre motivul pentru care pista nu merita urmărită. Nu era pentru prima dată când, prin sârguinţa lor, nişte servicii de securitate au fost cât pe ce să distrugă un caz în desfăşurare.

Gordievski a fost şocat să afle cât de aproape fusese de o demascare. „Întâmplarea ne-a produs un şoc ale cărui efecte ulterioare aveau să dăinuie." De atunci încolo, nu se va mai deplasa la Ballerup decât cu metroul.

Refuzul lui de a da nume nu a mai fost atât de vehement odată cu trecerea timpului. Ce e drept, nici nu erau foarte multe nume de oferit. Reţeaua de agenţi şi informatori sovietici din Danemarca era, aşa cum a dovedit Gordievski, jalnic de mică. Era vorba despre Gert Petersen, politicianul însetat, un poliţist supraponderal din departamentul danez pentru imigrări, pe nume Matt Laurensen, care le dădea ocazional câte o informaţie, şi mai mulţi ilegali plantaţi prin ţară, care aşteptau al Treilea Război Mondial. Oleg a explicat că ofiţerii KGB din Copenhaga consumau mult mai mult timp inventând contacte pentru a-şi justifica nivelul cheltuielilor, decât să se întâlnească în fapt cu cineva. Această informaţie liniştitoare a fost transmisă la PET. Danezii aveau grijă să nu îi mături pe cei câţiva spioni arătaţi cu degetul de Gordievski, întrucât astfel ar fi dovedit imediat existenţa unui informator în interiorul KGB. În schimb, PET a decis să ţină sub observaţie mâna de contacte KGB daneze şi să aştepte.

Dacă KGB-ul avea în Danemarca puţini spioni demni de acest nume, lucrurile nu stăteau la fel şi pentru vecinii scandinavi ai danezilor.

Gunvor Galtung Haavik[1], o angajată oarecare în Ministerul Afacerilor Externe din Norvegia, fostă soră medicală, lucra ca secretară şi interpretă şi era acum în pragul pensionării. Era mică de înălţime, destul de timidă şi avea o fire plăcută. Era însă şi o spioană experimentată, cu o vechime de 30 de ani, era plătită bine şi fusese decorată în secret cu Ordinul Sovietic al Prieteniei, „pentru consolidarea înţelegerii internaţionale" – ceea ce şi făcuse, într-un fel, transmiţând KGB-ului câteva mii de documente secrete.

Povestea lui Haavik este una clasică de manipulare KGB.[2] Spre finele războiului, când Norvegia mai era încă sub ocupaţie nazistă, lucra într-un spital militar din Bodø. Acolo s-a îndrăgostit de un prizonier rus de război, Vladimir Kozlov. Acesta a omis să îi spună că era deja căsătorit şi avea familie la Moscova. Haavik l-a ajutat să fugă în Suedia. Vorbitoare fluentă de limba rusă, după război a fost angajată de Ministerul Afacerilor Externe din Norvegia şi trimisă la Moscova, ca secretară a ambasadorului norvegian. Acolo a reînnodat legătura ei amoroasă cu Kozlov. KGB-ul a aflat de dragostea lor ilicită şi le-a oferit un apartament unde să se poată întâlni: apoi au ameninţat-o că vor da în vileag norvegienilor adulterul şi îl vor exila pe Kozlov în Siberia dacă Haavik nu accepta să spioneze în favoarea lor. Timp de opt ani, ea a transmis KGB-ului o mulţime de materiale ultrasecrete şi a continuat să o facă şi după ce a fost trimisă înapoi, la Ministerul Afacerilor Externe din Oslo. Norvegia,

[1] Gunvor Galtung Haavik (1912-1977) – angajată a Ministerului Afacerilor Externe din Norvegia, a fost arestată în 1977, după ce activităţile ei au fost divulgate de Oleg Gordievski, şi acuzată de spionaj în favoarea URSS şi trădare; se pare că îşi recunoscuse vinovăţia, dar a murit în închisoare, în circumstanţe neelucidate, înainte ca procesul să se judece. (n.t.)

[2] Caz prezentat în Andrew şi Mitrokhin, *Mitrokhin Archive*

flancul nordic al NATO, avea către Polul Nord o graniţă comună cu URSS de aproape 200 de kilometri şi KGB-ul o considera „cheia către nord". Aici, Războiul Rece s-a purtat cu o duritate glacială. Haavik, cu numele de cod GRETA, a cunoscut opt ofiţeri de caz diferiţi din KGB, cu care s-a întâlnit de cel puţin 270 de ori. A continuat să primească bani de la Moscova şi mesaje de la Kozlov (sau, mai degrabă, de la KGB, care pretindea că este iubitul ei rus). O fată bătrână credulă şi cu inima frântă, care fusese intimidată să coopereze cu KGB, Haavik nici măcar nu era comunistă.

Arne Treholt[1] era tot atât de ostentativ şi de fascinant pe cât era Haavik de ştearsă şi banală. Fiul unui popular ministru din guvernul norvegian, jurnalist marcant şi membru al puternicului Partid Muncitoresc, Treholt era flamboaiant, chipeş şi cât se poate de franc în opiniile sale de stânga. Promitea un viitor strălucit şi rapid. Îşi consolidase statutul de celebritate căsătorindu-se cu o vedetă a televiziunii norvegiene, Kari Storækre. *New York Times* l-a descris ca „unul dintre tinerii de aur ai vieţii publice din Norvegia". Unii credeau chiar că va ajunge prim-ministru.

Dar, în 1967, opoziţia lui tranşantă faţă de Războiul din Vietnam a atras atenţia KGB-ului.[2] A fost abordat de Evgheni Beliaiev, ofiţer de informaţii care lucra sub acoperire ca funcţionar consular al ambasadei sovietice. Treholt a spus ulterior poliţiei (o declaraţie apoi retractată) că fusese recrutat prin „şantaj sexual", după o orgie la Oslo. Beliaiev l-a încurajat pe Treholt să accepte bani în schimbul informaţiilor şi, în 1971, la restaurantul Coq

[1] Arne Treholt (n. 1942) – fost politician şi diplomat, a fost arestat în 1984 şi condamnat pentru trădare şi spionaj, în perioada Războiului Rece, în favoarea Uniunii Sovietice (din 1974) şi a Irakului (din 1981); eliberat în 1992, s-a stabilit în final în Cipru, unde este om de afaceri şi consultant. (n.t.)

[2] Andrew şi Mitrokhin, *Mitrokhin Archive*.

d'Or din Helsinki, i l-a prezentat pe Ghenadi Feodorovici Titov, noul *rezident* KGB de la Oslo. Cruzimea lui Titov îi adusese porecla „Crocodilul", deşi, cu ochelarii lui rotunzi, mari, şi pasul legănat, semăna mai mult cu o bufniţă foarte răutăcioasă. Titov avea „reputaţia de a fi cel mai desăvârşit linguşitor din DG I". Lui Treholt îi plăceau linguşelile. Îi mai plăceau şi mesele gratuite. În următorii zece ani, el şi Titov au luat masa împreună de 59 de ori, pe cheltuiala KGB-ului. „Am luat prânzuri extraordinare", îşi va aminti Treholt mulţi ani mai târziu, „la care am discutat despre politica Norvegiei şi despre cea internaţională".

Norvegia nu intra în sfera atribuţiilor lui Gordievski, dar, în acceptul KGB, ţările scandinave erau tratate ca grup şi fiecare rezidenţă era, într-o oarecare măsură, conştientă de activitatea celorlalte. În 1974, un nou ofiţer KGB, pe nume Vadim Cernîi, a fost detaşat în Danemarca de la Moscova, unde lucrase în divizia Scandinavia-Marea Britanie din Direcţia Generală I. Cernîi era un ofiţer mediocru şi un bârfitor învederat. Într-o zi, i-a scăpat informaţia că KGB-ul gestionează o agentă din cadrul serviciului diplomatic norvegian, cu numele de cod GRETA. Câteva săptămâni după aceea, a menţionat că KGB-ul recrutase încă un agent, „şi mai important", din cadrul guvernului Norvegiei, „cineva cu o pregătire de jurnalist".

Gordievski i-a transmis această informaţie lui Hawkins, care, la rândul lui, a raportat la MI6 şi PET.

Aceste două piste deosebit de valoroase au fost transmise contraspionajului norvegian. Sursa era excelent camuflată: Norvegiei i s-a spus că raportul era de încredere, dar nu şi de la cine sau de unde venea acesta. „Nu era o informaţie pe care Oleg ar fi trebuit să o primească în cursul activităţii desfăşurate, ci doar ceva ce aflase accidental – aşa că am decis că nu va putea să fie identificat drept sursă." Norvegienii au fost recunoscători şi serios

alarmaţi. Gunvor Haavik, modesta şi vârstnica secretară de la Ministerul Afacerilor Externe, era suspectată de ceva vreme. Avertismentul lui Gordievski s-a dovedit o confirmare crucială. Tânărul şi elegantul Arne Treholt apăruse şi el pe radar după ce fusese zărit în compania unui cunoscut agent secret KGB. De acum, amândoi aveau să fie urmăriţi îndeaproape.

Filiera norvegiană a fost o ilustrare a principalei provocări în coordonarea cazului Gordievski şi o dilemă a spionajului, în general: cum să te foloseşti de informaţii venite de la cel mai înalt nivel, fără să compromiţi sursa acestora. Un agent infiltrat adânc în tabăra adversă poate demasca spionii din tabăra ta. Dar dacă îi arestezi şi îi neutralizezi pe toţi, atunci alertezi adversarul despre spionul din tabăra lui şi îţi pui în pericol sursa. Cum puteau serviciile britanice de informaţii să profite de ceea ce le dezvăluia Gordievski, fără să îl deconspire?

De la bun început, MI6 a optat pentru un joc pe termen lung. Gordievski era încă un bărbat tânăr. Informaţiile pe care le furniza erau excelente şi nu puteau decât să devină şi mai bune cu timpul şi odată cu promovarea lui. Prea mare grabă sau sete de informaţii ar fi putut să distrugă şi cazul, şi pe Gordievski. Siguranţa lui era primordială. Dezastrul din cazul Philby îi învăţase pe britanici despre pericolele trădării din interior. Micului grup de ofiţeri MI6 care erau informaţi despre secret nu i se spusese decât atât cât era nevoie să ştie. În cadrul PET, încă şi mai puţini aveau cunoştinţă de existenţa lui Gordievski. Informaţiile pe care el le furniza erau transmise cu parcimonie aliaţilor, uneori folosind intermediari sau *cut-outs*[1], şi erau oferite în fragmente esenţiale, dar bine

[1] *Cut-out* – o a treia parte, de încredere, dar a cărei prezenţă nu alertează duşmanul (n.t.)

mascate, astfel încât să apară ca şi cum ar veni de aiurea. Gordievski dezvăluia secrete rapid şi cu toptanul, dar MI6 avea grijă ca amprenta lui să nu apară nicăieri.

CIA nu fusese informat despre SUNBEAM. În sfera informaţiilor, aşa-numita „relaţie specială" era una deosebit de strânsă, iar principiul „informării necesare" se aplica în ambele sensuri. În situaţia aceasta, se convenise că nu era necesar ca CIA-ul să fie informat că britanicii aveau un spion important în cadrul KGB.

Serviciile de informaţii nu doreau ca ofiţerii lor să rămână în acelaşi loc la nesfârşit, ca să nu ajungă să se simtă prea confortabil. În mod similar, cei care gestionau agenţii erau şi ei rotiţi, pentru siguranţa păstrării obiectivităţii lor şi pentru a nu ajunge să se implice prea tare într-un singur caz sau faţă de un singur spion.

În conformitate cu acest principiu, rezidentul KGB din Copenhaga, Moghilevcik, a fost înlocuit în timp util cu vechiul prieten al lui Gordievski, Mihail Liubimov, anglofilul prietenos, pasionat de scotch şi costumele de tweed pe comandă. Cei doi bărbaţi au reînnodat imediat prietenia. Liubimov era la a doua căsătorie. Destrămarea celei dintâi reprezentase un impediment pentru cariera sa în KGB, dar acum era din nou pe o linie ascendentă. Gordievski îl admira pe „tipul acela vesel, relaxat", cu abordarea sa pătrunzătoare, ironică asupra lumii. Petreceau împreună seri lungi, sporovăiau, beau şi discutau despre literatură, artă, muzică şi spionaj.

Liubimov îşi dădea seama că prietenul şi protejatul său putea ajunge departe. Şefii îl considerau pe Gordievski „competent şi erudit" şi bun în meseria lui. „Oleg se comporta impecabil", scria Liubimov. „Nu se lăsa implicat în niciunul dintre conflictele interne, era întotdeauna gata să îmi ofere tot ce doream. Modest ca un comunist adevărat, nu se străduia să obţină promovarea. [...]

O parte din personalul ambasadei nu îl plăcea: «arogant», aşa spuneau că este, «mult prea deştept». Dar eu nu consideram că acestea ar fi nişte vicii. Nu cred oare toţi oamenii că sunt deştepţi?“ Doar privind retrospectiv, Liubimov şi-a amintit unele dintre semnele revelatoare. Gordievski încetase în cea mai mare parte să mai meargă la petrecerile diplomatice şi, în afară de Liubimov, arareori socializa cu ceilalţi ofiţeri KGB. Se afundase în literatura disidentă. „În apartamentul lui erau cărţile anumitor autori interzişi la noi în ţară, pe care, ca un coleg mai experimentat, l-am sfătuit să le ţină ferite.“ Cele două cupluri luau des cina împreună, ocazie cu care Gordievski spunea glume, bea ceva cam mult şi arăta ostentativ că e fericit în căsătorie. O remarcă făcută de Elena i-a persistat lui Liubimov în minte. „Oleg nu e deloc extrovertit, de fapt“, a spus ea. „Să nu-ţi închipui că e sincer cu tine.“ Liubimov ştia că mariajul lui Gordievski era supus unor presiuni serioase şi nu a dat atenţie avertismentului.

Într-o seară din luna ianuarie 1977, Gordievski a sosit ca de obicei la casa conspirativă şi l-a găsit pe Philip Hawkins aşteptându-l împreună cu un bărbat mai tânăr, cu ochelari, pe care l-a prezentat drept „Nick Venables“. Hawkins i-a explicat că el va prelua în curând o nouă funcţie în străinătate, iar bărbatul de faţă era înlocuitorul lui.

Noul ofiţer de caz era Geoffrey Guscott, tipul de succes care, cu doi ani înainte, citise dosarul lui Kaplan şi semnalase faptul că Gordievski ar putea fi o posibilă ţintă. Guscott activase ca ofiţer supervizor al lui Hawkins şi era, aşadar, familiarizat cu toate aspectele cazului Gordievski. Era însă agitat. „Credeam că ştiu destule ca să gestionez cazul, dar eram încă destul de tânăr. MI6 îmi spusese: «O să faci faţă». Dar nu eram prea convins.“

Gordievski şi Guscott s-au plăcut din prima clipă. Ofiţerul britanic vorbea fluent limba rusă şi, de la bun

început, au folosit formule familiare de adresare. Mai mult decât atât, însă, spre deosebire de Hawkins, Guscott părea să îl aprecieze pe Oleg ca persoană, şi nu doar ca sursă de informaţii. „Încurajator în toate privinţele, mereu vesel, mereu sincer în a-şi cere scuze pentru orice greşeli comitea", Guscott părea să fie un spirit înrudit, care se dedica acum complet cazului, în cel mai mare secret. În cadrul MI6, doar secretarul lui şi superiorii imediaţi ştiau cu ce se ocupă. Cazul SUNBEAM devenea şi mai important.

MI6 s-a oferit să îi furnizeze un aparat de fotografiat în miniatură. Cu el, Gordievski putea să fotografieze documente în interiorul *rezidenturii*, iar apoi să le înmâneze lor filmul nedevelopat. Oleg a refuzat. Riscul de a fi prins era prea mare: „O simplă privire aruncată printr-o uşă semideschisă şi totul s-ar fi sfârşit". Să fie în posesia unui miniaparat de fotografiat de provenienţă britanică era o dovadă dintre cele mai incriminante. Dar mai exista un mijloc prin care documentele se puteau scoate clandestin din rezidenţa KGB.

Mesajele şi instrucţiunile sosite de la Moscova aveau forma unor lungi bobine de microfilm, transportate cu ajutorul valizei diplomatice sovietice. Rezidentul, sau cel mai adesea funcţionarii de la cifru, tăia apoi filmul în segmente, pe care le repartiza diviziunilor sau „Liniilor" relevante: Ilegali (N), Politic (PR), Contrainformaţii (KR), Tehnic (X) şi aşa mai departe. Fiecare segment de film putea include douăsprezece sau chiar mai multe memouri sau alte documente. Dacă Gordievski putea scoate segmentele de microfilm din ambasadă în pauza de prânz, ar fi putut să i le trimită lui Guscott, care le-ar fi copiat şi apoi i le-ar fi returnat. Întregul proces ar fi durat mai puţin de jumătate de oră.

Guscott a transmis o solicitare către departamentul tehnic al MI6 din Hanslope Park, un conac din comitatul

Buckinghamshire, înconjurat de un parc împădurit, de un cordon de sârmă ghimpată și de posturi de pază, pentru siguranță. Hanslope era (și mai este încă) unul dintre cele mai secrete și mai bine păzite sedii ale serviciilor de informații britanice. În perioada războiului, cercetătorii de la Hanslope au produs o serie uluitoare de dispozitive tehnice pentru spioni, inclusiv stații radio securizate, cerneală invizibilă și chiar o ciocolată cu aromă de usturoi – distribuită spionilor care se parașutau în teritoriile franceze ocupate, ca să le asigure o respirație convingător de franceză la aterizare. Dacă Q, tehnicianul magician din seria James Bond, ar fi existat în realitate, ar fi lucrat în Hanslope Park.

Cererea lui Guscott era în același timp simplă și stimulativă: avea nevoie de un dispozitiv mic, portabil, care să poată copia un segment de microfilm repede și pe ascuns.

Sankt Annæ Plads este o piață publică alungită și mărginită de copaci, situată în centrul orașului Copenhaga, nu departe de Palatul Regal. La ora prânzului, locul este înțesat de lume, mai ales când vremea e favorabilă. Într-o zi din primăvara lui 1977, un bărbat bine clădit, în costum de businessman, intra în cabina telefonică de la capătul acestui parc. În timp ce forma numărul, un turist cu un rucsac negru s-a oprit să ceară indicații și apoi a plecat mai departe. În clipa aceea, Gordievski a strecurat o rolă de film în buzunarul de la jacheta lui Guscott. Jørn Bruun se asigurase că nu vor fi prezenți agenți de supraveghere ai PET. Un ofițer începător de la centrala MI6 zăbovea pe o bancă din apropiere.

Guscott a dat fuga la o casă conspirativă a PET din vecinătate, s-a închis într-un dormitor de la etaj și a scos din rucsac o pereche de mănuși din mătase și o cutiuță plată, de cincisprezece centimetri pe opt, aproape de dimensiunea unui jurnal de buzunar. A tras draperiile, a stins

lumina, a derulat segmentul de microfilm, a introdus un capăt în cutiuţă şi l-a tras prin ea.

„Procedura de manevrare în întuneric te cam făcea să îţi transpire mâinile. Am ştiut mereu că, dacă nu reuşeam să termin operaţiunea la timp, trebuia să abandonez. Iar dacă avariam microfilmul, aveam o problemă serioasă."

Exact după 35 de minute de la primul contact invizibil, cei doi bărbaţi au realizat un al doilea contact, la celălalt capăt al parcului, imperceptibil pentru cine nu era ofiţer de supraveghere bine antrenat, iar bobina s-a reîntors în buzunarul lui Gordievski.

Fluxul de documente care ieşea din *rezidentura* KGB şi ajungea în mâinile celor de la MI6 devenise un adevărat torent: dacă iniţial au fost instrucţiuni de la Centrul din Moscova pentru Linia PR, destinate lui Gordievski, ele s-au extins treptat şi au inclus segmente de microfilme destinate altor ofiţeri, pe care aceştia le lăsau frecvent pe birouri sau prin serviete, în timpul pauzei de prânz.

Răsplata era mare, dar la fel erau şi riscurile. Cu fiecare transfer de documente furate, Gordievski ştia că îşi lua soarta în propriile mâini. Un alt ofiţer KGB s-ar fi putut întoarce de la masă pe neaşteptate şi să descopere că îi lipseşte microfilmul cu instrucţiuni; sau Gordievski putea fi zărit şterpelind documente care nu îi erau destinate. Dacă era prins în posesia unui microfilm în afara ambasadei, era condamnat. Fiecare contact direct, observase Guscott cu reţinere, era „deosebit de tensionat".

Gordievski era îngrozit, dar hotărât. Fiecare contact îl făcea să sufere de febra cartoforului care tânjeşte după o schemă reuşită, dar care se întreabă dacă nu îl va părăsi chiar atunci norocul. Chiar şi pe vremea cea mai friguroasă, Gordievski revenea la *rezidentura* năclăit de sudoare, îngrozit şi tulburat, cu speranţa că nimeni dintre colegii lui nu îi va observa mâinile tremurânde. Locurile

unde se realizau contactele erau deliberat aleatorii: un parc, un spital, toaleta unui hotel, o gară. Guscott parca o maşină în apropiere, în cazul în care procedura de copiere trebuia executată în interiorul ei, cu ajutorul unei genţi de pânză opace.

În ciuda tuturor precauţiilor, accidentele au fost nenumărate. Într-una dintre ocazii, Guscott a aranjat un contact direct într-o gară din nordul oraşului. În cafeneaua gării, s-a aşezat la geam şi a început să soarbă dintr-o ceaşcă de cafea, aşteptând ca Gordievski să apară şi să îi lase rola de microfilm sub raftul dintr-o cabină telefonică din apropiere. Rusul a apărut, conform planului, a plasat filmul şi a plecat, dar înainte ca Guscott să poată ajunge la cabină, un bărbat i-a luat-o înainte şi a intrat să vorbească la telefon. Îndelung. Minutele treceau, în timp ce bărbatul continua să sporovăiască, introducând monedele una după alta. Aveau la dispoziţie doar 30 de minute în care să ia microfilmul, să îl copieze şi să îl aducă înapoi, la un al doilea loc de contact, iar timpul se scurgea cu repeziciune. Guscott a zăbovit în faţa cabinei telefonice, lăsându-se când pe un picior, când pe celălalt, pradă unei nelinişti deloc false. Bărbatul din cabină l-a ignorat. Guscott era tocmai pe punctul de a intra peste el ca să ia filmul, când omul a închis în sfârşit telefonul. Guscott a ajuns la al doilea loc de contact cu mai puţin de un minut înainte de a fi prea târziu.

Fiind adjunctul şi confidentul lui Liubimov, Gordievski avea acces la multe dintre microfilme şi „volumul segmentelor a crescut". Zeci şi în final sute de documente au fost extrase şi copiate, cu detalii despre nume de cod, operaţiuni, directive şi chiar o analiză completă, 150 de pagini, realizată de ambasadă, o descriere exhaustivă a strategiei diplomatice sovietice în Danemarca. Informaţiile au fost expediate cu grijă la Londra, camuflate şi apoi distribuite

către MI6, dacă priveau siguranţa naţională, şi, uneori, dacă erau destul de importante, către Foreign Office. Dintre aliaţii Marii Britanii, numai danezii primeau informaţii directe din dosarele SUNBEAM. O parte dintre documente – mai ales cele referitoare la acţiunile de spionaj ale sovieticilor în zona Cercului Polar – îi erau arătate ministrului de externe David Owen, şi premierului, James Callaghan. Niciunuia nu i se spunea de unde proveneau.

Guscott zbura în Danemarca mai des şi stătea mai mult, rămânând în apartamentul din Ballerup câte trei zile la rând. Cei doi spioni făceau schimb de microfilme vinerea la prânz, apoi se întâlneau la apartament sâmbătă seara şi, din nou, a doua zi dimineaţă. Rendez-vous-urile cu Leila şi întâlnirile secrete cu Guscott făceau ca Gordievski să fie plecat de acasă perioade din ce în ce mai lungi. Elenei îi spunea că e ocupat cu activităţi KGB secrete, care nu o priveau pe ea. Poate că îl credea, poate că nu.

Condiţiile puse de Gordievski pentru colaborare s-au diluat şi apoi au dispărut cu totul. Rusul ştia că este înregistrat. A renunţat şi la refuzul de a divulga nume şi de a identifica fiecare ofiţer KGB, fiecare ilegal şi fiecare informator. În final, a fost de acord să accepte bani. Guscott i-a spus că „din când în când“ i se va depune într-o bancă din Londra o sumă de lire sterline, pentru orice eventualitate, un gest de gratitudine din partea Marii Britanii şi o recunoaştere neexplicită a faptului că, până la urmă, va fugi în Regatul Unit. Poate că Gordievski nu avea să îşi cheltuiască niciodată banii obţinuţi din spionaj, dar a apreciat gestul şi a acceptat ideea.

Spionul rus era însă mai valoros decât banii şi a mai existat o modalitate, profund simbolică, de a i-o arăta: o scrisoare personală de mulţumiri, de la şeful MI6.

Maurice Oldfield, cel mai experimentat spion din Marea Britanie, se semna cu un „C“ în cerneală verde – o

practică adoptată iniţial de fondatorul MI6, Mansfield Cumming, care o importase de la Marina Regală, unde căpitanii de navă scriau de regulă cu cerneală verde. De atunci încoace, tradiţia a fost adoptată de fiecare şef al MI6. Guscott a bătut la maşină o scrisoare de mulţumiri şi felicitări în limba engleză, din partea lui Oldfield către Gordievski, scrisă pe hârtie groasă, crem, cu antetul serviciului şi semnată cu o înfloritură verde. Guscott a tradus-o în limba rusă şi, la următoarea lor întâlnire, i-a oferit lui Gordievski atât originalul, cât şi traducerea. Când a citit elogiul, chipul lui Oleg s-a luminat. Guscott i-a luat scrisoarea când s-au despărţit: o scrisoare adresată personal, în cerneală verde, de către şeful spionajului britanic nu era genul de suvenir care să îi rămână în proprietate. „Era un mijloc de a-l asigura pe Oleg că îl luam în serios şi îi recunoşteam oficial poziţia, pentru a stabili o legătură personală şi a-i arăta lui Oleg că tratează cu însăşi organizaţia. Toate acestea l-au ajutat să se liniştească şi au marcat maturizarea cazului." La următoarea întâlnire, Gordievski i-a înmânat o scrisoare de răspuns pentru Oldfield. Corespondenţa dintre SUNBEAM şi „C" este păstrată în arhivele MI6, dovadă a relaţiilor interpersonale pe care le presupune un act de spionaj de succes.

Scrisoarea lui Gordievski era testamentul său.

> Trebuie să subliniez că decizia mea nu este rezultatul unei lipse de responsabilitate sau de consecvenţă. Ea a fost precedată de o îndelungată luptă spirituală, de frământări chinuitoare, iar dezamăgirile tot mai profunde faţă de evoluţia stării de lucruri din ţara mea, ca şi propriile experienţe, m-au făcut să ajung la convingerea că democraţia, ca şi toleranţa faţă de oameni care decurge din aceasta, reprezintă singura cale de urmat pentru ţara mea, care este europeană, în ciuda a orice. Regimul actual este în antiteză

cu democraţia, iar asta la un nivel pe care cei din Occident nu îl vor putea înţelege niciodată pe deplin. Dacă un individ îşi dă seama de această realitate, el trebuie să demonstreze curajul propriilor convingeri şi să facă el însuşi ceva pentru a nu lăsa ca sclavia să ameninţe şi mai mult sferele libertăţii.

Gunvor Haavik a aranjat o întâlnire cu ofiţerul ei de legătură, Aleksandr Prinţipalov, în seara de 27 ianuarie 1977. Rusul o aştepta deja când ea a ajuns la punctul de contact, o stradă lăturalnică şi întunecată dintr-o suburbie a oraşului Oslo. La fel făceau şi trei ofiţeri ai serviciilor de securitate norvegiene, care au acţionat. După o „luptă violentă", ofiţerul sovietic a fost imobilizat, iar asupra lui sau găsit 2 000 de coroane, plata pentru GRETA. Haavik nu a opus niciun fel de rezistenţă. Iniţial, a recunoscut doar legătura amoroasă cu rusul Kozlov, dar în final a cedat:

— Acum vă voi spune cum stau lucrurile. Fac de aproape 30 de ani spionaj în favoarea Rusiei.

A fost acuzată de spionaj şi trădare. Şase luni mai târziu, Haavik murea în închisoare, în urma unui atac de cord fulgerător, înainte ca procesul ei să fie judecat.

În repercusiunile diplomatice care au urmat, rezidentul KGB Ghenadi Titov a fost expulzat din Oslo, iar vestea că un agent important a fost arestat în Norvegia a ajuns rapid la rezidenţa KGB din Danemarca, iscând o rafală de speculaţii în rândul ofiţerilor şi, în cazul unuia dintre ei, „un fior rece" de spaimă. Gordievski a bănuit că pontul dat de el a condus direct la arestarea lui Haavik. Toţi cei care aveau legătură cu cazul urmau acum să fie interogaţi. Dacă vorbăreţul Cernîi îşi amintea de conversaţia lui inofensivă despre GRETA, pe care o avusese cu Gordievski cu câteva luni înainte, şi ar fi fost destul de curajos ca să o raporteze, vânătorii de cârtiţe din KGB ar fi putut să investigheze

pista. Au trecut însă săptămâni fără ca Gordievski să fie atenţionat, aşa că a început să se relaxeze, însă incidentul a reprezentat un avertisment serios: dacă informaţiile pe care le transmitea declanşau acţiuni prea evidente, ele aveau să îi provoace propria pieire.

Elena Gordievskaia nu era genul pe care să îl tragi pe sfoară. Soţul ei învârtea ceva. Lipsea tot mai des de acasă noaptea şi în weekenduri şi nu dădea decât nişte explicaţii dintre cele mai seci pentru absenţele sale. Elena ştia şi fără să mai aibă nevoie de o confirmare că soţul ei are o aventură. Furioasă, l-a acuzat că o înşală; el a negat, fără convingere. A urmat acasă o serie de „scene neplăcute" pe un ton ridicat, sigur auzite de vecinii lor KGB-işti. Apoi, o tăcere furioasă, fără cuvinte. Relaţia lor era ca şi moartă, dar amândoi rămâneau captivi în ea ca într-o capcană. La fel ca Gordievski, nici Elena nu voia ca scandalul să îi pericliteze cariera în KGB şi dorea să rămână în Danemarca. O despărţire i-ar fi aruncat pe amândoi în primul avion cu destinaţia Moscova. Se căsătoriseră cu respectarea regulilor KGB şi trebuiau să rămână căsătoriţi, cel puţin cu numele, din aceleaşi motive. Căsătoria a intrat însă în faza noncomunicării.

La un moment dat, Guscott l-a întrebat pe Gordievski dacă nu este supus unui „stres nejustificat". Evident, danezii, care trăgeau cu urechea, auziseră scandalurile casnice şi vesela spartă din apartamentul lui şi raportaseră despre asta la MI6. Gordievski şi-a asigurat ofiţerul de legătură că, deşi mariajul lui este posibil să se facă praf, nu la fel se va întâmpla şi cu cazul lui. Şi această situaţie a fost însă un avertisment că este urmărit, chiar dacă de cei care acum îi erau prieteni.

Leila era ca un rai al sentimentelor. În comparaţie cu sumbrele compromisuri din căsătoria lui pe butuci, momentele de intimitate cu ea păreau cu atât mai dulci,

pentru că erau pe apucate şi în grabă, furate în vreo cameră de hotel sau alta. „Făceam planuri să ne căsătorim imediat ce eu aş fi reuşit să devin liber", nota Gordievski. Elena era toată colţoasă şi furioasă, în timp ce Leila, mlădioasă, cu părul ei negru, era blândă, delicată şi nostimă. Era născută şi crescută într-o familie de KGB-işti. Tatăl ei, Ali, fusese recrutat când abia dacă împlinise douăzeci de ani, în oraşul lui natal, Şaki, din nord-vestul Azerbaidjanului. Mama ei, unul dintre cei şapte copii ai unei familii sărace din Moscova, era şi ea în KGB şi îşi cunoscuse viitorul soţ în timpul unor cursuri de pregătire la Moscova, imediat după război. Dar, spre deosebire de nevasta lui, nu simţea că Leila îl observă, că îl evaluează permanent. Naivitatea ei era un antidot în sine la viaţa lui complicată. Gordievski o iubea cum nu mai iubise pe nimeni până atunci. Era însă, în acelaşi timp, angajat într-o tumultoasă relaţie cu MI6. Dorinţele sale de natură afectivă erau în conflict direct cu activitatea lui de spionaj. Divorţul şi o a doua căsătorie i-ar fi afectat nu doar cariera în KGB, ci şi perspectiva de a obţine informaţii mai valoroase pentru MI6. Adeseori, dragostea debutează cu o avalanşă de adevăruri crude, cu o dezgolire pătimaşă a sufletului. Leila era tânără şi naivă şi credea nestrămutat în iubitul ei frumos şi atent. Fără ca ea să o ştie, totuşi, el nu era niciodată pe de-a-ntregul prezent. „Jumătate din existenţa şi din gândurile mele trebuiau să rămână secrete." Se întreba dacă viaţa lui dublă nu va face imposibilă o uniune reală, trup şi suflet: „Oare puteam să ajung la acea legătură intimă şi strânsă după care tânjeam?"

Până la urmă, i-a mărturisit lui Mihail Liubimov că avea o relaţie amoroasă cu o tânără de la Organizaţia Mondială a Sănătăţii şi că spera să o ia în căsătorie. Amicul şi şeful său s-a arătat înţelegător, dar realist. Din experienţa sa personală, Liubimov ştia că perspectivele în carieră ale

protejatului său ar avea de suferit odată ce puritanii din KGB ar fi descoperit situaţia. După ce propriul său mariaj eşuase, Liubimov fusese retrogradat şi pus pe linie moartă timp de câţiva ani. „Odată divorţat, Oleg era sortit să primească o funcţie plicticoasă, de birou", nota şeful lui. *Rezidentul* i-a promis să pună o vorbă bună pe lângă superiori.

Gordievski şi Liubimov au devenit şi mai apropiaţi. În vara lui 1977, au călătorit împreună pe litoralul danez pentru un weekend de relaxare. Aflaţi pe plajă într-o după-amiază, Liubimov i-a povestit cum, tânăr ofiţer KGB la Londra, prin anii 1960, a cultivat diverse personalităţi de stânga, printre care şi un parlamentar laburist, pe nume Michael Foot, pe care ulterior Moscova l-a considerat un potenţial „agent de influenţă", cineva care putea fi alimentat cu idei prosovietice, pe care apoi să le reproducă în articole şi luări de cuvânt. Lui Gordievski, numele nu îi spunea nimic.

Poate că Liubimov era un prieten pe viaţă, dar era şi o sursă de informaţii de cea mai bună calitate. Tot ce colecta Gordievski de la el era apoi transmis la MI6, inclusiv documente adresate personal *rezidentului*, sub numele său de cod, KORIN. Prietenia era în acelaşi timp şi o trădare. Mai târziu, Liubimov avea să comenteze: „Oleg Gordievski m-a jucat pe degete ca pe o marionetă".

După fiecare întâlnire, Guscott îi raporta personal lui Oldfield. În timpul unei astfel de sesiuni de informare, ofiţerul de caz a povestit că Liubimov era curtat de noul şef de staţie din Copenhaga şi părea foarte prietenos. „SUNBEAM va părăsi până la urmă Danemarca, aşa că ar trebui să căutăm o ţintă care să îl înlocuiască. Cine e mai nimerit ca Liubimov? Acesta e anglofil şi a fost deja abordat o dată. O să-ţi placă. Mai este şi excesiv de snob şi s-ar putea să răspundă bine dacă este abordat de cineva

cu experienţă.“ S-a născut astfel o idee radicală. Maurice Oldfield, şeful MI6, va lua avionul spre Copenhaga şi va încerca să îl recruteze pe rezidentul KGB în persoană. Directorul contrainformaţiilor nici nu a vrut să audă: „C“ nu putea să rişte să fie implicat într-o operaţiune activă şi, dacă ieşea prost, ar fi atras toată atenţia asupra lui Gordievski. „Planul a fost oprit, slavă cerului“, a explicat un ofiţer de informaţii. „Era o demenţă.“

Gordievski a comentat şi el: „M-am simţit uşurat şi euforic, pentru că nu mai eram un om necinstit, care serveşte un regim totalitarist“. Această onestitate reclama totuşi o impostură emoţională, înşelătorie pentru o cauză virtuoasă, o sfântă duplicitate. Le divulga celor de la MI6 fiecare adevăr secret pe care îl descoperea, minţindu-şi în acelaşi timp colegii şi şefii, familia, cel mai bun prieten, soţia înstrăinată şi noua iubită.

5

O pungă de plastic și o ciocolată Mars

Pe Westminster Bridge Road, în Lambeth, nu departe de gara Waterloo, se afla Century House, un bloc de birouri mare și urât de 21 de etaje, numai beton și sticlă. Construcția era absolut banală. Bărbații și femeile care intrau și ieșeau din ea nu aveau nimic deosebit față de toți ceilalți funcționari din zonă. Un observator curios însă ar fi putut să bage de seamă că paznicul din hol era mai musculos și cu mult mai vigilent decât se cerea în mod normal. S-ar fi putut să se întrebe și de ce în fața clădirii erau parcate așa de multe dube de intervenție pentru telefoane, la diferite ore din zi. Ar fi putut eventual să observe că funcționarii aveau un program de lucru neregulat, dar și bornele masive și retractabile de la intrarea în parcarea subterană. Însă, dacă observatorul curios ar fi zăbovit în preajmă destul de îndelung cât să remarce toate acestea, ar fi fost cu siguranță arestat.

Century House era sediul central al MI6 și locul cel mai secret din Londra. Oficial, nici nu exista, după cum nu exista nici MI6. Locul era atât de discret și de deliberat

banal, încât nou-veniţii se întrebau adeseori dacă nu cumva fuseseră trimişi din greşeală la o adresă greşită. Un fost ofiţer scria: „Între cei recrutaţi pentru agenţie erau unii care nu realizau decât după o săptămână sau două de muncă acolo despre ce era vorba cu adevărat“[1]. Publicul nu avea nicio idee despre scopul acelei clădiri şterse, iar acei puţini jurnalişti şi oficialităţile care ştiau la ce serveşte nu scoteau niciun cuvânt despre asta.

Divizia Sovbloc ocupa tot etajul doisprezece. Într-un colţ se afla un grup de birouri ocupate de secţia P5, echipa care coordona operaţiunile şi agenţii sovietici şi ţinea legătura cu staţia MI6 din Moscova. Doar trei oameni din P5 cunoşteau cazul Gordievski. Unul dintre ei era Veronica Price.

În 1978, Price avea 47 de ani, era necăsătorită, devotată agenţiei şi una dintre acele femei tipic britanice, pragmatice, alerte, care nu tolerează idioţeniile, cu atât mai puţin când vin din partea unui bărbat. Fiica unui jurisconsult care fusese rănit grav în Primul Război Mondial („bucăţele de şrapnel au continuat să cadă din el în tot restul vieţii“), Price a crescut cu un puternic sentiment al rectitudinii patriotice, dar şi cu o înclinaţie spre spectacol, moştenită de la mama ei, o fostă actriţă de comedie. „Nu am vrut să mă fac avocat. Voiam să călătoresc.“ După ce a eşuat în tentativa de a se angaja la Foreign Office, din cauza rezultatelor nesatisfăcătoare la stenografie, a ajuns secretară la MI6. Lucrase în Polonia, Iordania, Irak şi Mexic, dar MI6 a avut nevoie de aproape 20 de ani ca să îşi dea seama că talentele Veronicăi Price mergeau mult dincolo de dactilografiere şi îndosariere. În 1972, a luat examenul care a făcut-o una dintre primele femei ofiţer din agenţia secretă britanică. Cinci ani mai târziu era numită

[1] Cavendish, *Inside Intelligence*

adjunct al şefului P5. Făcea în fiecare zi naveta la Century House din Home Counties[1], unde locuia împreună cu mama sa, rămasă văduvă, cu Jane, sora ei, mai multe pisici şi o colecţie considerabilă de porţelanuri fine. Price insista să facă lucrurile aşa cum se cuvine. Era foarte raţională şi, aşa cum a spus un coleg al său, „absolut de neclintit". Îi plăcea să rezolve probleme. În primăvara anului 1978, Veronicăi Price i-a fost prezentat cazul Gordievski şi aşa s-a trezit confruntată cu o problemă cu care MI6 nu se mai întâlnise până atunci: cum să extragă un spion din Uniunea Sovietică.

Cu câteva săptămâni înainte, Gordievski sosise la apartamentul conspirativ cu un aer obosit şi preocupat.

— Nick, trebuie să mă gândesc la siguranţa mea. În primii trei ani nu m-am gândit la asta, dar în curând mă voi întoarce la Moscova. Poţi să organizezi pentru mine o ieşire din Uniunea Sovietică dacă voi ajunge să fiu suspectat? Dacă mă întorc, există vreun mijloc să mai scap de acolo?

Începuseră să circule zvonuri neliniştitoare: Centrul din Moscova suspecta că în interiorul KGB operează un spion. Nu exista niciun indiciu că scurgerea de informaţii ar veni din Danemarca, nici măcar din Scandinavia, dar simpla aluzie la o investigaţie internă era destul cât să provoace un fior neplăcut de spaimă. Dacă şi MI6 fusese penetrată? Mai era vreun alt Philby pândind din interiorul serviciilor de informaţii britanice, gata să-l demaşte pe Gordievski? Nu exista nicio garanţie că va mai primi o altă numire la post în străinătate, mai ales dacă divorţa, şi s-ar fi trezit blocat pentru totdeauna în Uniunea Sovietică.

[1] Home Counties – denumire sub care sunt cunoscute comitatele din vecinătatea zonei metropolitane a Londrei, deşi unele nu sunt la graniţa cu aceasta, dar au legături economice strânse cu Londra. (n.t.)

Gordievski voia să ştie că exista şansa să poată scăpa, dacă ar fi avut nevoie.

Să îl scoată pe spionul rus afară din Danemarca ar fi fost joacă de copil, tot ce ar fi trebuit era un apel la numărul de urgenţă ce-i fusese dat, o noapte petrecută într-o casă conspirativă, un paşaport fals şi un bilet pentru Londra. Organizarea unei evadări din Moscova, în cazul în care KGB l-ar fi descoperit, era ceva cu totul diferit şi probabil imposibil.

Guscott a dat un răspuns edificator:

— Nu putem să facem niciun fel de promisiuni şi nu garantăm sută la sută că poţi ieşi de acolo.

Gordievski ştia că probabilitatea unei reuşite era chiar mult mai mică de atât.

— Bineînţeles, a spus. E absolut limpede. Doar să-mi daţi posibilitatea, în caz de ceva.

Uniunea Sovietică era, de fapt, o uriaşă închisoare, unde peste 280 de milioane de oameni erau încarceraţi înăuntrul graniţelor păzite zdravăn de peste un milion de ofiţeri şi informatori KGB, care acţionau ca gardieni ai celor dintâi. Populaţia era supravegheată constant şi niciun segment al societăţii nu era mai îndeaproape urmărit decât KGB-ul însuşi: Direcţia VII era responsabilă cu supravegherea internă şi doar în Moscova avea circa 1 500 de oameni pe care îi folosea. Sub comunismul inflexibil marca Leonid Brejnev, nivelul paranoiei crescuse până aproape de cel din perioada stalinistă, creând un stat-spion care îi asmuţea pe toţi împotriva tuturor, în care telefoanele erau ascultate, scrisorile, deschise, şi toată lumea era încurajată să informeze despre toţi ceilalţi, pretutindeni, tot timpul. Invazia sovieticilor în Afganistan şi escaladarea bruscă a tensiunilor la nivel internaţional au determinat intensificarea anchetelor interne ale KGB. „Spaimă noaptea şi eforturi febrile din timpul zilei, pentru

a simula entuziasmul faţă de un sistem al minciunilor, iată care era condiţia permanentă a cetăţeanului sovietic“[1], observa Robert Conquest[2].

Infiltrarea, recrutarea şi menţinerea contactelor cu spionii din interiorul URSS erau extrem de dificile. Puţinii agenţi implicaţi sau inseraţi dincolo de Cortina de Fier aveau tendinţa să dispară fără vreun avertisment sau explicaţie. Într-o societate aflată în permanentă alertă de spionaj, speranţa de viaţă a unui agent secret era redusă. Când plasa KGB-ului se strângea, lucrul se făcea cu o viteză brutală. Ca ofiţer KGB în activitate, părea posibil ca Gordievski să poată afla despre o ameninţare iminentă la siguranţa sa, oferindu-i destul timp ca să încerce o ieşire de urgenţă.

Acesta era exact genul de provocare cu care se delecta Veronica Price, care devenise deja aproape specialistă în arta extracţiei unui agent. La mijlocul anilor 1970, ea pusese la punct operaţiunea INVISIBLE, în care un cuplu de savanţi cehi, soţ şi soţie, fuseseră trecuţi ilegal graniţa în Austria. Mai extrăsese din Ungaria un ofiţer de informaţii ceh, cu numele de cod DISARRANGE. „Dar cehii şi ungurii nu aveau KGB“, spusese Price. „Rusia era mult, mult mai dificilă“ şi distanţa până la zona de siguranţă era mult mai mare. În afară de faptul că pierdeau un agent, o extragere eşuată le-ar fi oferit ruşilor o armă de propagandă redutabilă.

O variantă posibilă era pe mare. Price a început să investigheze dacă, folosind documente falsificate, un fugar ar fi putut să se îmbarce pe un vas de linie sau pe unul comercial care ridica ancora din vreunul dintre porturile ruseşti. Docurile şi porturile erau însă la fel de întţesate

[1] Robert Conquest, *The Great Terror: A Reassessment*, Oxford, 1990

[2] George Robert Acworth Conquest (1917-2015) – istoric şi poet englez, cunoscut mai ales pentru lucrările despre Uniunea Sovietică (n.t.)

de forţe de miliţie ca şi frontierele sau aeroporturile, iar producerea de falsuri era practic imposibilă, întrucât documentele oficiale sovietice includeau, la fel ca bancnotele, filigrane care nu puteau fi copiate. O ambarcaţiune cu motor era posibil să transporte un spion fugar într-o zonă sigură, traversând Marea Neagră, în Turcia, sau Marea Caspică, în Iran, dar exista şansa reală ca vasele de patrulă sovietice să intercepteze barca şi să o scufunde. Graniţele terestre întinse pe care URSS le avea cu Turcia şi Iranul erau la sute de kilometri depărtare de Moscova şi apărate masiv de grăniceri, fâşii minate, garduri electrificate şi sârmă ghimpată.

Valiza diplomatică putea fi folosită pentru transportul peste graniţă al unor articole sensibile, în special documente, dar şi droguri, arme şi, teoretic, persoane. Deschiderea unui pachet marcat ca bagaj diplomatic era, teoretic, o violare a Convenţiei de la Viena. Teroriştii libieni au introdus în felul acesta arme în Marea Britanie. Sovieticii înşişi încercaseră să extindă definiţia valizei diplomatice, susţinând că un camion de nouă tone, plin cu lăzi, având destinaţia Elveţia, ar fi trebuit exceptat de la control. Elveţienii au refuzat. În 1983, un diplomat refugiat la Londra, cumnatul recent destituitului preşedinte nigerian, fusese drogat, legat la ochi, băgat într-un cufăr de lemn cu eticheta „extra cargo" şi trimis pe adresa Ministerului Afacerilor Internaţionale din Lagos. Fusese descoperit de funcţionarii vamali de la aeroportul Stansted şi eliberat. Un bagaj diplomatic de dimensiunea unui om, care ieşea din ambasada britanică de la Moscova, nu ar fi trecut neobservat.

Una după alta, toate opţiunile erau respinse ca nefezabile sau nebunesc de riscante.

Mai exista însă o cutumă a diplomaţiei internaţionale, iar aceasta era posibil să fie folosită în avantajul lui Gordievski.

Conform unei înțelegeri de mult timp statuate, mașinile cu numere de corp diplomatic și conduse de personalul ambasadei nu fac de obicei subiectul unei percheziții la trecerea frontierelor internaționale – o extindere a imunității diplomatice, prin care diplomaților li se garantează trecerea liberă și protecția împotriva acuzațiilor ce intră sub incidența legislației din țara gazdă. Era însă vorba de o înțelegere, nu de o prevedere legală, iar grănicerii sovietici nu aveau cine știe ce scrupule în a percheziționa o mașină ce stârnea suspiciuni. Reprezenta totuși o mică breșă în zidul fortificat care înconjura Rusia: un spion ascuns într-o mașină diplomatică putea, teoretic, să scape printr-o astfel de breșă practicată în Cortina de Fier.

Granița rusă cu Finlanda era frontiera Est-Vest cea mai apropiată de Moscova, chiar dacă era vorba despre un drum de douăsprezece ore cu mașina, din capitala rusă. Diplomații occidentali vizitau regulat Finlanda pentru odihnă și recreere, pentru cumpărături sau tratamente medicale. De obicei, călătoreau cu automobilul, iar miliția rusă de frontieră era obișnuită să vadă autovehicule diplomatice trecând prin punctele de control.

Cum să ajungă însă un fugar într-o mașină oficială era o altă problemă. Ambasada Marii Britanii, consulatul și toate reședințele diplomatice erau strict păzite de ofițeri KGB în uniforme de miliție. Orice rus care ar fi încercat să intre era oprit, percheziționat și riguros interogat. Mai mult, mașinile ambasadei britanice erau de regulă urmărite de echipele KGB de supraveghere peste tot pe unde mergeau, iar vehiculele diplomatice erau deservite de mecanici KGB care, se presupunea, le dotau cu microfoane ascunse și dispozitive de urmărire.

După câteva săptămâni în care a fost analizată problema din toate punctele de vedere, Veronica Price a conceput un plan, condimentat cu o mulțime de condiționări:

dacă Gordievski ar putea să alerteze staţia MI6 din Moscova că este nevoit să fugă; dacă ar putea să ajungă singur la un punct de întâlnire din apropierea graniţei cu Finlanda fără să fie urmărit; dacă o maşină diplomatică, avându-l ca şofer pe un ofiţer MI6, ar putea să scape de urmărirea KGB-ului suficient de mult timp cât să îl preia pe Gordievski; dacă acesta ar putea fi ascuns în siguranţă în interiorul vehiculului; şi dacă grănicerii sovietici ar respecta convenţia diplomatică şi i-ar lăsa să treacă graniţa fără percheziţie... atunci ar fi putut să fugă în Finlanda. (Unde autorităţile finlandeze tot ar putea să îl aresteze şi să îl trimită înapoi în URSS.)

Era planul cu cele mai mici şanse dintre toate planurile cu şanse mici. Dar era cel mai bun plan pe care putea să îl conceapă Veronica Price. Ceea ce însemna că era cel mai bun plan posibil.

Şefului staţiei MI6 din Moscova i se ceruse să găsească o „zonă-semnal" unde un agent să poată anunţa dacă avea nevoie să realizeze un contact sau să evadeze. Mai fusese însărcinat şi să identifice un punct de întâlnire lângă graniţa finlandeză, de unde un fugar ar putea să fie preluat. A plecat din Leningrad spre Finlanda cu maşina, ca într-o călătorie pentru shopping, şi a identificat pe şosea un refugiu auto care ar fi putut servi drept punct de preluare, la aproximativ 80 de kilometri înainte de graniţă şi în apropierea BORNEI KILOMETRICE 836, ce indica distanţa faţă de Moscova. Posturile de control ale miliţiei, plasate cam din 15 în 15 kilometri (cunoscute şi ca posturi GAI, acronimul pentru Inspectoratul Rutier de Stat[1]), monitorizau cu atenţie tot traficul, dar mai ales automobilele străine. Refugiul auto era situat între două astfel de posturi. Presupunând că nu este urmărită de KGB, maşina

[1] GAI – Gosudarstvennaia avtomobilnaia inspekţia, în limba rusă (n.t.)

MI6 de preluare se putea opri pentru câteva minute, fără ca următorul post de miliție să sesizeze probabil întârzierea. Zona era bine împădurită. Ferită vederii dinspre șosea de un pâlc de copaci, o alee se deschidea în dreapta, făcea o buclă largă, în formă de D și revenea la drumul principal. O stâncă imensă, de mărimea unei case londoneze, marca intrarea în refugiu. Ofițerul de la MI6 a făcut o serie de fotografii de la geamul mașinii și a continuat drumul spre sud, către Moscova. Dacă l-ar fi văzut, KGB-ul s-ar fi întrebat cu siguranță de ce un diplomat britanic a vrut să fotografieze o stâncă uriașă aflată în mijlocul pustiei.

Planul Veronicăi Price avea nevoie de „o zonă-semnal" unde Gordievski putea să indice când voia să transmită un mesaj sau trebuia să evadeze.

Mulți dintre diplomații britanici din Moscova, printre care și membrii stației MI6, formată din doi ofițeri și o secretară, erau cazați în același complex de pe Kutuzovski Prospekt, cunoscut sub numele de Kutz, un bulevard larg, la vest de râul Moscova. De cealaltă parte a bulevardului, în umbra hotelului Ucraina, turnul în stil gotic sovietic, se afla o brutărie, lângă un grup de panouri publicitare care anunțau orarul autobuzelor și concerte și afișau ediții ale ziarului *Pravda*. De obicei, locul era înțesat de oameni care citeau ziarul, iar brutăria era frecventată de străinii care locuiau în complexul bine păzit de peste drum.

Planul prevedea ca în fiecare marți în care Gordievski se afla la Moscova, un membru al stației MI6 „să fie cu ochii", la ora 19:30, pe zona-semnal. Locul era de fapt vizibil din anumite unghiuri ale complexului de locuințe; un ofițer MI6 urma să iasă din complex, sub pretextul că vrea să cumpere pâine, sau își programa întoarcerea de la serviciu în așa fel încât să treacă prin zonă exact în acel moment.

Planul de extragere nu putea fi activat decât într-un singur mod: Gordievski trebuia să stea lângă brutărie la

19:30, având în mână cu o pungă de plastic de la supermarketul Safeway. Pungile de la Safeway aveau imprimat un S mare şi roşu, un logo recognoscibil dintr-o privire, care ar fi sărit în ochi în ambianţa cenuşie a Moscovei. Gordievski trăise şi lucrase în Occident şi nu ar fi fost nimic ieşit din comun dacă avea în mână un astfel de obiect. Pungile de plastic erau la mare preţ, mai ales cele străine. Ca semn suplimentar de recunoaştere, Gordievski trebuia să poarte o şapcă de piele gri, pe care o cumpărase de curând, şi o pereche de pantaloni gri. Când ofiţerul de la MI6 îl zărea pe Gordievski aşteptând lângă brutărie cu esenţiala pungă Safeway, el sau ea va semnaliza recepţionarea semnalului pentru fugă trecând pe lângă el cu o pungă verde de la Harrods şi mâncând un baton de ciocolată KitKat sau Mars – „un expedient care ţine literalmente de la mână pân' la gură", aşa cum remarcase un ofiţer. Şi persoana cu ciocolata trebuia să poarte ceva gri – pantaloni, fustă sau fular – şi vor avea un scurt contact vizual, dar fără să se oprească din mers. „Griul era o nuanţă discretă, care nu ieşea în evidenţă şi diminua şansa ca privitorii să sesizeze repetarea sistematică a aceluiaşi tipar. Inconvenientul era că devenea aproape invizibil în negura lungii ierni moscovite.

Odată lansat semnalul de ieşire, urma să se treacă la a doua etapă a planului. Trei zile mai târziu, într-o vineri după-amiază, Gordievski urma să ia trenul de noapte spre Leningrad. Nu exista nicio propunere ca Elena să vină şi ea. La sosirea în al doilea oraş ca mărime al Rusiei, trebuia să ia un taxi până la Gara Finlanda – renumită ca locul unde Lenin sosise în 1917 pentru a declanşa revoluţia – şi să ia primul tren spre Zelenogorsk, pe coasta Mării Baltice. De acolo ar fi luat un autobuz care mergea spre graniţa cu Finlanda, ca să coboare la punctul sau în apropierea punctului de întâlnire, la circa 25 de kilometri sud de oraşul

de graniţă Vîborg şi 80 de kilometri de graniţă. Ajuns la refugiu, trebuia să se ascundă în tufişuri şi să aştepte.

Între timp, doi ofiţeri MI6 într-o maşină diplomatică ar fi fost deja plecaţi din Moscova şi ar fi petrecut noaptea în Leningrad. Stabilirea exactă a orarelor era dictată – şi complicată – de birocraţia sovietică: aprobarea oficială de călătorie trebuia obţinută cu două zile înainte de data plecării, iar maşinii diplomatice era necesar să i se ataşeze plăcuţe de înmatriculare speciale pentru ieşirea din ţară. Garajul unde se făcea această operaţiune nu era deschis decât miercurea şi vinerea. Dacă Gordievski lansa semnalul marţea: atunci documentele pentru maşină se puteau completa vineri, până la ora 13:00, iar echipa MI6 putea pleca în aceeaşi zi, mai târziu, astfel încât să ajungă la punctul de întâlnire fix la 14:30, sâmbătă după-amiază – o distanţă de doar patru zile. Urmau să intre pe refugiu ca pentru un picnic. Când totul era în ordine, unul dintre ofiţeri trebuia să deschidă capota maşinii: era semnalul pentru ca Gordievski să iasă din ascunzătoare. Urma să intre imediat în portbagajul maşinii, i se administra o pastilă tranchilizantă şi era învelit într-o pătură izotermă, care să îl facă invizibil pentru camerele cu infraroşu şi detectoarele de căldură despre care se credea că sunt folosite la graniţele URSS. Apoi avea să fie trecut frontiera în Finlanda.

Planul de evadare a primit numele de cod PIMLICO (vezi harta de la pagina 376).

În MI6, ca în majoritatea serviciilor secrete, numele de cod erau teoretic alocate la întâmplare, dintr-o listă aprobată oficial. De obicei erau nume reale şi deliberat anodine, pentru a nu oferi niciun indiciu la ce anume se referă. Adeseori, însă, spionii nu rezistă tentaţiei de a alege cuvinte care să rezoneze sau care să ofere trimiteri subtile sau nu tocmai subtile la realitate. La MI6, păstrătoarea

numelor de cod era o secretară pe nume Ursula (numele ei real). „O sunai pe Ursula şi îi cereai următorul nume de pe listă. Dar dacă acesta nu îţi plăcea, puteai reveni şi să încerci să o convingi să îţi dea unul mai bun. Sau puteai să obţii un set întreg de cuvinte de cod pentru diferite aspecte ale cazului şi apoi să îl alegi pe cel care îţi plăcea cel mai mult." Numele de cod pe care MI5 i l-a dat lui Stalin (adică „omul de oţel") în perioada războiului a fost GLYPTIC, adică imagine sculptată în piatră; germanii dăduseră Marii Britanii numele de cod GOLFPLATZ, teren de golf. Numele de cod puteau fi folosite chiar şi ca insulte mascate. La Century House se iscaseră câteva hohote zdravene de râs când o telegramă de la CIA a dezvăluit incidental numele de cod american pentru MI6, UPTIGHT, crispat.

PIMLICO avea în esenţă o rezonanţă britanică – iar Marea Britanie era ţara în care avea să ajungă Gordievski, dacă planul reuşea.

La următoarea lor întâlnire, Gordievski a ascultat politicos în timp ce Guscott îi prezenta planul PIMLICO. A studiat fotografiile locului de întâlnire, fiind foarte atent la detaliile privind semnalul de pe Kutuzovski Prospekt pentru extragere. S-a gândit mult şi serios la planul de evadare al Veronicăi Price şi apoi l-a declarat complet nefezabil.

„Era un plan de evadare foarte interesant şi ingenios – dar extrem de complicat. Erau atât de multe detalii, de condiţionări nerealiste în privinţa zonei de semnal. Nu l-am luat în serios." A pus la păstrat planul pe un raft al minţii lui şi s-a rugat să nu fie niciodată nevoie să îl scoată la iveală. La sediul din Central House, scepticii spuneau că PIMLICO nu va funcţiona niciodată. „Eu l-am tratat cu toată seriozitatea", şi-a amintit Price mai târziu. „Mulţi alţii nu au făcut-o."

În iunie 1978, Mihail Liubimov l-a poftit pe Gordievski în biroul său de la ambasada sovietică din Copenhaga şi l-a anunţat că în curând se va reîntoarce la Moscova. Încheierea celui de-al doilea stagiu al său în Danemarca nu era o surpriză, după trei ani la post, dar punea o sumă de probleme din perspectiva mariajului său, a carierei şi a activităţii de spionaj.

Elena, de acum total conştientă de lunga aventură a soţului ei cu o secretară, a fost de acord cu divorţul, odată ce se vor fi înapoiat la Moscova. Şi activitatea Leilei la Organizaţia Mondială a Sănătăţii se apropia de final şi urma ca şi ea să revină în Rusia peste câteva luni. Gordievski voia să se recăsătorească pe cât de repede posibil, dar nu îşi făcea iluzii în privinţa impactului pe care un divorţ îl va avea asupra carierei sale. Avansase repede şi bine în ierarhia KGB şi, la vârsta de patruzeci de ani, era luat în calcul pentru o promovare importantă, în funcţia de adjunct al directorului Departamentul III, responsabil de Scandinavia. Pe parcurs, îşi făcuse însă rivali şi duşmani, iar clevetitorii puritani din Centrul moscovit abia aşteptau o scuză ca să reteze capul semeţului veteran.

— O să te vâneze, l-a avertizat Liubimov, vorbind din proprie experienţă. Nu doar că te vor blama pentru divorţ, dar te vor acuza şi pentru că ai avut o aventură *en poste*.

Rezidentul a trimis la Moscova un raport în care îl recomanda pe Gordievski drept „un ofiţer serios, cu o corectă gândire politică, puternic sub toate aspectele, un bun cunoscător al limbilor străine şi foarte competent în redactarea rapoartelor". Liubimov a compus şi o scrisoare către şeful departamentului, în care a descris problemele maritale ale lui Gordievski şi a apelat la indulgenţă, în speranţa că astfel ar putea „atenua lovitura". Amândoi ştiau că, dat fiind moralismul feroce manifestat în Centrul din Moscova, îl aştepta probabil o lungă perioadă de dizgraţie.

Ameninţat de iminenta revenire la Moscova şi de nesiguranţa viitorului său profesional, Gordievski ar fi putut profita de ocazie pentru a pune punct carierei de spion şi să se dea la fund. MI6 subliniase mereu, foarte clar, că putea oricând să se retragă şi să se pună la adăpost în Regatul Unit. Aşa cum era de aşteptat, în loc să se reîntoarcă la groaznicele privaţiuni şi represiuni ale vieţii sovietice, acum ar fi putut alege să plece în Vest şi, dacă era posibil, să îşi ia şi iubita cu el. Posibilitatea de a se stabili în Occident nu pare să îi fi trecut prin minte. Va reveni în Rusia, cultivând în secret nou descoperitul său devotament faţă de Marea Britanie, va colecta câte secrete va putea şi va aştepta răbdător.

— Care îţi sunt ambiţiile pentru şederea ta la Moscova? l-a întrebat Guscott.

— Vreau să descopăr cele mai ascunse, mai importante, mai esenţiale aspecte ale conducerii sovietice, i-a replicat Gordievski. Vreau să aflu cum funcţionează sistemul. Nu voi reuşi să aflu totul, întrucât Comitetul Central îşi păstrează secretele chiar şi faţă de KGB. Dar voi afla atât cât pot.

Transpare aici esenţa revoltei lui Gordievski: să afle cât de mult posibil despre sistemul pe care îl ura, pentru a-l putea distruge mai uşor.

La fel ca alergatul pe distanţe lungi, succesul în spionaj reclamă răbdare, rezistenţă şi sincronizare. Următoarea numire a lui Gordievski era aproape sigur la Departamentul III, care se ocupa de Marea Britanie şi Scandinavia. Avea să studieze KGB-ul din interior şi să colecteze orice informaţii s-ar fi dovedit utile Marii Britanii şi Occidentului. Odată ce se va fi potolit agitaţia iscată de divorţ şi de noul său mariaj, probabil că îşi va relua ascensiunea ierarhică în KGB, aşa cum făcuse şi Liubimov. Poate că, după trei ani, va primi o nouă numire la post

în străinătate. Va avea răbdare în următoarea perioadă. Indiferent ce s-ar putea întâmpla la Moscova, devotamentul lui nu se va clinti. Gordievski va rămâne în cursă.

Un spion infiltrat adânc în KGB era premiul suprem al oricărei agenţii de informaţii occidentale. Însă, aşa cum remarca şeful CIA, Richard Helms[1], infiltrarea unui agent în KGB era „la fel de improbabilă ca plasarea de spioni pe Marte"[2]. Occidentul avea „în URSS foarte puţini agenţi sovietici care să-şi merite numele"[3], ceea ce însemna că „informaţiile de încredere despre planurile şi intenţiile pe termen lung ale inamicului erau, practic, inexistente"[4]. Serviciile de informaţii britanice ar fi avut acum ocazia să exploateze la maximum prezenţa omului lor din interiorul KGB ca să colecteze fiecare secret şi orice informaţie peste care dădea.

MI6 a decis, în schimb, să facă exact pe dos.

Printr-un act de autodisciplină şi altruism aproape unic în istoria spionajului, şefii lui Gordievski din MI6 nu l-au încurajat să menţină contactele cu agenţia după ce va ajunge la Moscova ori să încerce să le mai furnizeze secrete. În schimb, responsabilii de agenţi din Century House au optat pentru a nu-şi mai cultiva spionul. Odată întors la Moscova, Gordievski va fi categoric lăsat singur.

Raţionamentul era simplu şi impecabil: Gordievski ar fi fost imposibil de coordonat în Rusia, aşa cum o făcuseră în Danemarca. La Moscova nu exista nicio casă conspirativă, niciun serviciu de informaţii prieten dornic să îi păzească spatele, nicio alternativă sigură în cazul când ar fi fost deconspirat. Nivelul de supraveghere era prea ridicat,

[1] Richard McGarrah Helms (1913-2002) – oficial guvernamental şi diplomat american, directorul CIA între 1966 şi 1973 (n.t.)

[2] Helms, *A Look Over My Shoulder*, citat în Hoffman, *Billion Dollar Spy*

[3] Gates, *From the Shadows*, citat în Hoffman, *Billion Dollar Spy*

[4] Evaluarea CIA, 1953, citat în Hoffman, *Billion Dollar Spy*

fiecare diplomat britanic – şi nu doar ofiţerii de informaţii suspectaţi – fiind sub urmărire constantă. Istoria administrării agenţilor din Uniunea Sovietică dovedise că nerăbdarea era aproape întotdeauna fatală, aşa cum o demonstrase sinistra moarte a lui Penkovski. Mai devreme sau mai târziu (de obicei mai devreme), statul atotvăzător descoperea spionul, îl prindea şi îl lichida.

„Oleg era prea bun pentru a fi pus în pericol. Aveam ceva aşa de valoros, încât trebuia să facem eforturi pentru a ne abţine. Era o imensă tentaţie de a menţine contactul şi în URSS, dar serviciului îi lipsea încrederea că va putea să o facă suficient de des şi în siguranţă. Existau toate şansele să îl compromitem", avea să dezvăluie un ofiţer MI6.

Guscott l-a informat pe Gordievski că MI6 nu va încerca să comunice cu el la Moscova. Nu va face nicio tentativă să organizeze întâlniri clandestine sau să colecteze informaţii. Dar dacă Gordievski va avea nevoie să intre în contact cu ei, putea să o facă.

În a treia duminică a fiecărei luni, la ora 11:00, MI6 va trimite un ofiţer să se plimbe pe sub ceasul din Piaţa Centrală din Moscova, chiar lângă Centura Grădinilor[1], un loc aglomerat, unde prezenţa unui străin nu ar părea deplasată. Din nou, agentul sau agenta va avea o pungă de la Harrods şi un obiect vestimentar de culoare gri. „Scopul era unul dublu: Dacă Oleg voia doar să se asigure că ne îngrijeam în permanenţă de interesele sale, putea să ne vadă, fără să se arate. Dacă voia să aibă un contact invizibil sau să transmită fizic un mesaj, urma să se arate vederii, cu o şapcă gri pe cap şi o pungă de Safeway în mână."

Dacă apărea cu punga şi şapca, atunci planul pentru contactul invizibil intra în faza a doua. Trei duminici după

[1] Centura Grădinilor (Sadovoie koltso) – şosea circulară care înconjoară zona centrală a Moscovei, urmând aproximativ linia fortificaţiilor cetăţii din secolul al XVII-lea (n.t.)

aceea, exact la ora 15:00, trebuia să se ducă la Catedrala Sf. Vasili Blajenîi, din Piaţa Roşie, şi să urce scara în spirală situată în partea din spate a lăcaşului. La fel, pentru o recunoaştere mai uşoară, trebuia să poarte şapca lui gri şi pantalonii gri. Un ofiţer MI6, probabil o femeie cu un articol de îmbrăcăminte gri şi cu ceva gri ţinut cu ambele mâini, îşi va cronometra coborârea de la nivelul al doilea şi, în spaţiul acela restrâns, în timp ce treceau unul pe lângă altul, Gordievski va putea să îi paseze un mesaj scris.

Contactul direct va fi iniţiat numai dacă Gordievski va descoperi informaţii cu impact direct asupra siguranţei naţionale a Marii Britanii, cum ar fi prezenţa unui spion sovietic în interiorul administraţiei guvernamentale britanice. MI6 nu avea niciun mijloc de a răspunde unui astfel de mesaj.

Dacă avea nevoie să fugă, Gordievski putea să activeze planul de extragere plasându-se lângă brutăria de pe Kutuzovski Prospekt, cu punga lui de Safeway, într-o seară de marţi, la ora 19:30. MI6 va monitoriza locul în fiecare săptămână.

După ce au repetat planurile, Geoffrey i-a înmânat un exemplar cu coperte cartonate a ediţiei OUP[1] cu sonetele lui Shakespeare. Părea un suvenir obişnuit, pe care un rus l-ar fi putut lua acasă din Occident. În realitate, era un *aide-memoire* ingenios, un dar din partea Veronicăi Price. Sub forzaţ, foaia de hârtie care acoperă partea interioară a copertei din spate, se afla o mică foaie de celofan pe care era detaliată operaţiunea PIMLICO, în limba rusă: coordonatele temporale detaliate, hainele de recunoaştere, semnalele pentru evadare, punctul de întâlnire de după borna kilometrică 836 şi distanţele între punctele-cheie. Gordievski trebuia să aşeze cartea în biblioteca din apartamentul lui

[1] Oxford University Press (n.t.)

din Moscova. Pentru a-şi împrospăta memoria înainte de a încerca să fugă, putea să scufunde cartea în apă, să dezlipească forzaţul şi să scoată folia de plastic. Ca măsură suplimentară de siguranţă, numele locurilor fuseseră schimbate, din ruseşti în franceze: Moscova era „Paris"; Leningrad era „Marsilia" şi aşa mai departe. Dacă KGB-ul descoperea „fiţuica" în timp ce el era încă în drum spre graniţă, ea nu dezvăluia neapărat traseul exact de fugă.

Guscott i-a mai dat şi un număr de telefon din Londra. Dacă şi când Gordievski avea să se afle dincolo de graniţa sovietică şi simţea că nu este niciun pericol să facă asta, trebuia să sune la numărul acela. Cineva avea să răspundă întotdeauna. Rusul şi-a notat numărul în carneţelul său, invers şi printr-un labirint de mâzgăleli.

Cu câteva luni mai devreme, Gordievski îi transmisese lui Guscott o informaţie importantă, pescuită dintre zvonurile venite din Scandinavia: KGB sau GRU, posibil ambele, recrutaseră un spion important în Suedia. Detaliile erau sumare, dar cârtiţa părea să lucreze pentru una dintre agenţiile de informaţii suedeze, civile sau militare. MI6 discutase despre asta cu danezii şi se iniţiaseră investigaţii discrete. „Nu ne-a luat prea mult ca să îl dibuim", a explicat Guscott. „Curând, adunaserăm destule informaţii ca să identificăm omul cu certitudine aproape totală." Suedia era un aliat important şi dovezile că sovieticii penetraseră comunitatea suedeză a agenţilor de informaţii erau prea importante ca să nu fie împărtăşite. Guscott i-a explicat acum lui Gordievski că această informaţie fusese transmisă la Stockholm fără a se deconspira sursa şi că, în curând, se va acţiona pe baza ei. Gordievski nu a avut nimic de obiectat. „La momentul acela avea deja încredere că noi îl vom proteja ca sursă."

Gordievski şi Guscott şi-au strâns mâna. Timp de 20 de luni se întâlniseră cel puţin o dată pe lună, fără să

fie depistaţi, şi schimbaseră sute de documente secrete. „Era vorba despre o prietenie adevărată, o reală afinitate", declara Guscott, mulţi ani după aceea. Dar era un soi ciudat de amiciţie, una care evoluase în cadrul unor limite foarte stricte. Gordievski nu a ştiut niciodată adevăratul nume al lui Nick Venables. Spionul şi ofiţerul responsabil de el nu au luat niciodată împreună o masă la restaurant. „Mi-ar fi plăcut să fac un cros împreună cu el, dar nu puteam", a spus Guscott. Relaţia se desfăşurase exclusiv între pereţii unei case conspirative, întotdeauna cu un casetofon care înregistra. La fel ca toate relaţiile de spionaj, şi aceasta fusese corodată şi pigmentată de înşelătorie şi manipulare: Gordievski submina un sistem politic pe care îl dispreţuia şi câştiga demnitatea la care râvnea; Guscott administra un agent în conservare pe termen lung, infiltrat în fortăreaţa inamicului. Dar însemna şi cu mult mai mult de atât, pentru amândoi: legătura dintre ei era una intens emoţională, croită din secrete, pericol, loialitate şi trădare.

Cu un exemplar din sonetele lui Shakespeare într-o pungă de la Safeway, Gordievski a părăsit pentru ultima dată apartamentul conspirativ şi a dispărut în noaptea daneză. De acum încolo, afacerea va fi coordonată de la mare distanţă. La Moscova, Gordievski va putea să comunice cu serviciul britanic de informaţii, dacă dorea, dar MI6 nu avea nicio cale de a iniţia un contact cu el. Gordievski putea încerca să evadeze, dacă avea nevoie, dar britanicii nu puteau lansa ei planul de extragere. Gordievski era singur. Agenţia britanică putea doar să privească şi să aştepte.

Dacă Gordievski era pregătit să intre în cursă, fără să ştie când s-ar putea încheia aceasta, atunci şi MI6 era.

La sediul Direcţiei Generale I de la Centrul din Moscova, Gordievski s-a prezentat în faţa şefului Departamentului III, i-a explicat că era în curs de divorţ şi că plănuia să se

recăsătorească şi a văzut cum cariera i se ofilea dinaintea propriilor ochi. Şeful de departament era un ucrainean scund şi gras, pe nume Victor Gruşko, vesel, cinic şi deplin obedient faţă de cultura moralizatoare a KGB-ului.

— Asta schimbă totul, i-a spus Gruşko.

Gordievski, ofiţerul de succes, era violent adus cu picioarele pe pământ, exact aşa cum prezisese Liubimov. În loc să devină adjunctul departamentului, a fost exilat la secţia Personal, însoţit de un damf insistent de dezaprobare moralizatoare. „A avut o aventură în timp ce era la post", exultau unii dintre colegi. „*Foarte* lipsit de profesionalism." Munca pe care o făcea era plictisitoare şi fără importanţă. Adeseori era retrogradat în funcţia de ofiţer de serviciu în tura de noapte. Deşi încă era ofiţer superior, nu avea „o funcţie clară". Era blocat din nou.

Divorţul s-a încheiat cu rapiditatea lipsită de emoţii a sistemului sovietic. Judecătorul i s-a adresat Elenei:

— Soţul tău divorţează pentru că nu vrei să faci copii, iar el şi-i doreşte. Este adevărat?

Elena a ripostat:

— Absolut deloc! El s-a îndrăgostit de o fată drăguţă. Asta e tot, nimic altceva.

Elena fusese deja avansată la gradul de căpitan. Se întorsese la vechea ei slujbă, trasul cu urechea la ambasadele străine. Ca parte vătămată în procesul de divorţ, cariera în KGB nu i-a fost afectată, dar nu l-a iertat niciodată pe Gordievski şi nu s-a recăsătorit. Când femeile cu grad superior din KGB se adunau să bea ceai împreună, Elena răbufnea împotriva infidelităţii soţului ei:

— E un ticălos lipsit de sinceritate, un bărbat cu o mască falsă. Este capabil de orice fel de trădare.

Bârfele despre infidelitatea lui Gordievski s-au scurs până la nivelurile inferioare ale KGB. Cei mai mulţi au respins remarcile Elenei, drept răutăţile unei divorţate.

„Ce altceva să aştepţi de la o soţie părăsită?", remarcase un coleg din Departamentul III. „Nici eu, nici nimeni altcineva nu s-a gândit să raporteze chestiunea." Poate că, totuşi, cineva o făcuse.

La o lună de la revenirea lui Gordievski, tatăl său a murit la vârsta de 82 de ani. La incinerare au participat doar câţiva bătrâni ofiţeri KGB. La priveghiul din apartamentul familiei, înţesat cu peste treizeci de rude, Gordievski a ţinut un discurs în care a preamărit munca tatălui său în slujba partidului comunist şi a Uniunii Sovietice – o ideologie şi un sistem politic pe care el conspira acum să îl submineze. Ani după aceea, Gordievski a reflectat la faptul că moartea tatălui său probabil că fusese o „eliberare" pentru mama lui. De fapt, persoana pe care dispariţia tatălui lui o eliberase în secret fusese Gordievski însuşi.

Anton Lavrentievici nu spusese niciodată familiei ce anume făcuse, ca lucrător în poliţia secretă, în timpul perioadelor de foamete şi de epurări din anii 1930. Doar la mulţi ani după moartea sa, Gordievski a aflat că tatăl lui fusese căsătorit înainte de a o cunoaşte pe Olga şi s-ar putea să fi avut copii din această mai veche şi ascunsă căsătorie. Oleg, în schimb, nu îi povestise niciodată tatălui său despre natura muncii lui în KGB, cu atât mai puţin despre noua sa loialitate faţă de Occident. Bătrânul stalinist ar fi fost îngrozit şi oripilat. Minciunile care punctaseră relaţia dintre tată şi fiu au continuat până în mormânt. Gordievski detestase în secret tot ceea ce reprezenta tatăl lui, obedienţa oarbă faţă de o ideologie nemiloasă, laşitatea lui *homo sovieticus*. Dar îl şi iubise pe bătrân şi chiar îi respectase încăpăţânarea, o trăsătură care le era comună. Când venea vorba de tată şi fiu, dragostea şi dezamăgirea mergeau mână în mână.

Oficierea celei de-a doua căsătorii a lui Gordievski a fost la fel de rapidă şi de eficientă ca şi divorţul lui. Leila

revenise la Moscova în ianuarie 1979, iar ceremonia a avut loc după câteva săptămâni, la un oficiu de stare civilă, urmată de o masă în familie, în apartamentul părinţilor ei. Olga era mulţumită că îşi vede fiul atât de fericit. Nu o plăcuse prea mult pe Elena şi îşi considerase nora o carieristă KGB cu ochii cât mărgica. Proaspătul cuplu s-a instalat într-un apartament nou, la numărul 103 de pe Leninski Prospekt, la etajul opt al unui bloc de locuinţe deţinut de KGB. „Relaţia noastră era caldă şi apropiată", consemna Gordievski. „Tot ce îmi dorisem vreodată." Mistificarea care se ascundea în miezul căsătoriei sale era mascată de plăcerile casnice simple, cumpărarea mobilei, montarea rafurilor de bibliotecă şi agăţarea tablourilor cumpărate în Danemarca. Lui Oleg îi lipseau muzica şi libertăţile din Vest. Leila revenise însă la stilul de viaţă sovietic fără să se plângă sau să pună întrebări: „Adevărata fericire este să stai toată noaptea la coadă şi apoi să obţii ceea ce ţi-ai dorit", spunea ea. Curând, a rămas însărcinată.

Gordievski a fost pus la treabă şi i s-a ordonat să scrie o istorie a Departamentului III, un *non-job*[1] care i-a oferit o privire din interior asupra trecutului spionajului sovietic, dar fără nicio perspectivă asupra operaţiunilor curente. O singură dată zărise un dosar pe biroul unui coleg de la secţiunea Norvegia, cu un titlu care se termina în OLT – prima jumătate a numelui Treholt fiind acoperit de o altă hârtie. Era aici un alt indiciu că Arne Treholt era un agent KGB activ. Britanicii ar fi fost interesaţi de acest lucru, se gândise Gordievski, dar nu suficient de mult ca el să rişte o tentativă de a-i informa.

[1] O funcţie/poziţie care aparent este o slujbă, dar nu presupune nicio activitate utilă sau importantă. (n.t.)

Nu a încercat să contacteze MI6. Exilat în propria ţară, îşi hrănea devotamentul secret cu o mândrie singuratică. În toată Rusia, mai exista, probabil, doar un singur om care ar fi înţeles ce simţea Gordievski.

Era adevărat, ce-i drept, că Kim Philby îmbătrânea, singur şi adeseori beat criţă, dar avea aceeaşi minte ascuţită ca întotdeauna. Prin prisma unei îndelungate experienţe directe, nimeni nu înţelegea mai bine ce înseamnă viaţa dublă a unui spion, cum să eviţi să fii depistat şi cum să prinzi o cârtiţă. Continua să fie o figură legendară în cadrul KGB. Gordievski adusese cu el în ţară o carte în limba daneză despre cazul Philby şi i-a cerut englezului să i-o semneze. Cartea i-a fost returnată cu următoarea dedicaţie: „Bunului meu prieten Oleg – Să nu crezi tot ce vezi tipărit! Kim Philby". Ei doi nu erau prieteni, deşi aveau multe în comun. Timp de treizeci de ani, Philby servise KGB-ul din interiorul agenţiei MI6. Acum era semipensionat, dar cunoştinţele sale în domeniul trădării rămâneau la dispoziţia şefilor săi sovietici.

Nu mult după revenirea lui Gordievski, Philby a primit o solicitare de la Centru prin care i se cerea să evalueze cazul Gunvor Haavik şi să analizeze ce nu mersese bine. De ce fusese arestată norvegiana, o veterană a spionajului? Timp de săptămâni, Philby s-a aplecat deasupra dosarelor Haavik şi apoi, aşa cum făcuse de atâtea ori în lunga sa carieră, a ajuns la concluzia corectă: „Informaţia care o deconspirase pe agentă nu putea să fi venit decât din interiorul KGB".

Viktor Gruşko i-a convocat la el în birou pe toţi ofiţerii superiori, inclusiv pe Gordievski.

— Avem semnale că există scurgeri de informaţii din KGB, a declarat Gruşko, înainte de a le prezenta concluziile meticuloase ale lui Philby privind cazul Haavik. Faptul este cu atât mai îngrijorător, întrucât tiparul evenimentelor

sugerează că *trădătorul poate să fie în această încăpere, chiar acum*. Ar putea să fie aici, printre noi.

Gordievski a simţit o zvâcnire de teamă şi s-a ciupit tare de picior, prin buzunarul pantalonilor. Pe parcursul lungii ei cariere de spioană, Haavik se întâlnise cu peste şase ofiţeri de caz. Gordievski nu fusese niciodată implicat în administrarea cazului şi nu avusese nicio responsabilitate legată de Norvegia. Era totuşi convins că pontul pe care i-l dăduse lui Guscott condusese direct la arestarea lui Haavik, iar acum, graţie unui bătrân spion englez cu fler pentru înşelătorie, norul suspiciunilor plutea periculos de aproape. Simţea cum greaţa îi urcă în gât. Revenit la biroul lui într-o stare de şoc disimulat, se întreba ce altceva le mai spusese celor de la MI6 care s-ar fi putut întoarce ameninţător împotriva lui.

Stig Bergling a descris odată viaţa unui agent secret ca fiind „gri, neagră, albă şi anostă, plină de ceaţă şi de fum de lignit"[1]. Propria lui carieră, ca poliţist suedez, ofiţer de informaţii şi cârtiţă a sovieticilor, a fost scandalos de colorată.

Bergling lucrase ca poliţist înainte de a se înrola în unitatea de supraveghere a Serviciului de Securitate suedez, cunoscut ca SÄPO, însărcinat cu monitorizarea activităţilor celor suspectaţi de a fi agenţi sovietici în Suedia. În 1971, a fost numit ofiţer de legătură al SÄPO la Statul Major al Apărării, cu acces la informaţii ultrasecrete, printre care detaliile tuturor dispozitivelor militare de apărare ale Suediei. Doi ani mai târziu, în timp ce lucra ca observator ONU în Liban, a intrat în contact cu Aleksandr Nikiforov, ataşatul militar sovietic din Beirut şi ofiţer GRU. În data de 30 noiembrie 1973, vindea primul set de documente către sovietici, pentru 3 500 de dolari.

[1] Citate în articolul AFP, 28 iunie 1995

Bergling spionase din două motive: banii, care îi plăceau foarte mult, şi atitudinea autoritară superiorilor săi, care nu îi plăcea.

Pe parcursul următorilor patru ani, le-a furnizat sovieticilor 14 700 de documente, dezvăluind planurile de apărare a Suediei, sistemele de control şi operare ale diferitelor arme, codurile de siguranţă şi operaţiunile de contraspionaj, comunicând cu coordonatorii lui sovietici cu ajutorul cernelii invizibile, al micropunctelor şi al undelor radio scurte. Semnase chiar şi o chitanţă pe care scria: „Bani pentru informaţii către serviciul de spionaj rus“[1], ceea ce însemna, desigur, că devenise astfel vulnerabil la şantaj din partea KGB. Bergling era destul de prost.

Gordievski furnizase apoi informaţia despre prezenţa unui agent sovietic în cadrul serviciilor de informaţii suedeze. Directorul MI6 pentru contraspionaj a luat avionul spre Stockholm şi a informat securitatea suedeză că aveau un spion printre ei.

La ora aceea, Bergling devenise deja şeful biroului de investigaţii al SÄPO, era ofiţer în rezervă al armatei suedeze şi, în secret, colonel în serviciile de informaţii militare sovietice.

Anchetatorii suedezi au strâns laţul. La cererea Suediei, în ziua de 12 martie 1979, Shin Bet, agenţia de securitate israeliană, l-a arestat pe aeroportul din Tel Aviv şi l-a predat foştilor lui colegi din SÄPO. După alte nouă luni, primea sentinţa de spionaj şi era condamnat la închisoare pe viaţă. Bergling adunase o mică avere din plăţile făcute de sovietici. Daunele aduse apărării naţionale a Suediei au generat costuri de remediere care s-au ridicat la peste cincizeci de milioane de dolari.

[1] Citate în articolul AFP, 28 iunie 1995

Unul câte unul, spionii sovietici indicaţi de Gordievski erau ridicaţi. Drept consecinţă, probabil că Occidentul era mai în siguranţă. Gordievski însă, nu. Suspiciunile la nivel intern se acumulau în cadrul Departamentului III, cariera sa era pe butuci, dar Gordievski avea acum o căsătorie fericită, aştepta primul lui copil şi avea din nou ocazia să aleagă – să o rupă cu trecutul, să întrerupă orice contacte cu MI6, să spere că KGB nu va descoperi niciodată adevărul şi să se dea la fund pentru tot restul vieţii. În schimb, Gordievski a ales să precipite lucrurile. Cariera lui avea nevoie de un imbold. Trebuia să obţină o numire la un post în Occident, poate chiar în Marea Britanie.

Va învăţa limba engleză.

KGB oferea o mărire de 10% la salariu pentru ofiţerii care urmau un curs oficial de limbi străine, pentru maximum două limbi. Gordievski vorbea deja germana, daneza şi suedeza. S-a înscris, chiar şi aşa. La 41 de ani, era cel mai în vârstă elev de la cursul de limbă engleză, care era gândit să dureze patru ani; el l-a terminat în doi.

Să fi fost colegii lui din KGB mai atenţi, s-ar fi întrebat poate de ce era Gordievski atât de grăbit să înveţe o nouă limbă, fără niciun stimulent financiar, şi de ce era brusc aşa de interesat de Regatul Unit. Gordievski a cumpărat un dicţionar rus-englez în două volume şi s-a afundat din proprie voinţă în cultura britanică – sau în atât cât li se permitea cetăţenilor sovietici să vadă din ea. A citit *History of the Second World War* a lui Churchill, *Ziua şacalului* de Frederick Forsyth şi *Tom Jones* de Fielding. Mihail Liubimov, care revenise de la Copenhaga pentru a ocupa o funcţie marcantă, ca şef al grupului de experţi al Direcţiei Generale I, îşi aminteşte cum prietenul său „apărea adesea pe neaşteptate, ca să mai stea de vorbă şi să ceară sfaturi înţelepte despre Anglia". Liubimov era încântat să îl ajute, prezentând fericit, pe larg, bucuriile

cluburilor londoneze şi whisky-ul scoţian. „Ce ironie!", a scris Liubimov mai târziu. „Dădeam sfaturi despre Anglia unui spion al englezilor."

La sugestia lui Liubimov, Gordievski a început să citească romanele lui Somerset Maugham. Ofiţer de informaţii britanic în timpul Primului Război Mondial, scrierile sale surprind strălucit trăsăturile imprecise ale spionajului. Gordievski a fost atras în mod deosebit de personajul Ashenden, un agent britanic trimis în Rusia în timpul revoluţiei bolşevice: „Ashenden admira bunătatea, dar nu era indignat de răutate", scria Maugham. „Uneori lumea îl credea fără inimă, pentru că era mai adesea interesat de ceilalţi, decât să se ataşeze de ei, dar chiar şi în cazul celor de care era ataşat, puţini la număr, ochii lui le vedeau cu egală claritate şi meritele, şi defectele."[1]

Pentru a-şi perfecţiona engleza, Gordievski a ajutat la traducerea rapoartelor lui Kim Philby. La fel ca alte oficialităţi guvernamentale din generaţia lui, Philby scria şi vorbea o engleză complicată, specifică birocratismului claselor superioare. „Mandarina de Whitehall", o tărăgănare a rostirii cu lungirea vocalelor, era deosebit de greu de redat în limba rusă, dar reprezenta un util abecedar în limbajul misterios al oficialilor britanici.

Secţiunile pentru Marea Britanie şi Scandinavia operau una lângă alta în cadrul Departamentului III. Gordievski a început să cultive pe oricine ar fi putut să îl ajute să se transfere la secţiunea britanică. În aprilie 1980, Leila a dat naştere unei fete, Maria, iar mândrul tată i-a invitat pe Viktor Gruşko, şeful său de departament, şi pe Liubimov să vină şi să sărbătorească împreună cu el. „Gruşko şi cu mine am fost invitaţi la o cină cu delicatese azere, preparate de soacra lui Gordievski", îşi amintea Liubimov.

[1] W. Somerset Maugham, *Ashenden, or, The British Agent*, Leipzig, 1928

„Ea ne-a povestit despre meritele soţului ei, care activase în Ceka [poliţia secretă bolşevică]. Gordievski ne-a arătat picturile pe care le colecţionase în Danemarca."

Problema cu linguşitul şefului este că şefii tind să promoveze, ceea ce poate să însemne o grămadă de linguşeli irosite.

Mihail Liubimov a fost concediat din KGB brusc şi ruşinos. La fel ca Gordievski, încălcase regulile moraliştilor de la Centru, dar păcatul său era şi mai rău: cum şi a doua sa căsătorie eşuase, Liubimov se îndrăgostise de soţia unui alt ofiţer şi apoi evitase să anunţe KGB înainte de următoarea sa numire pe post. A fost demis fără drept de apel. Liubimov fusese o sursă utilă de informaţii secrete, dar şi un protector, sfetnic, aliat şi prieten apropiat. Incontrolabilul Liubimov şi-a declarat intenţia de a deveni romancier, un Somerset Maugham rus.

Viktor Gruşko a fost promovat în funcţia de adjunct al şefului Direcţiei Generale I, iar la şefia Departamentului III i-a succedat Ghenadi Titov, „Crocodilul", fostul rezident de la Oslo şi ofiţerul de caz al lui Arne Treholt. Noul şef al secţiunii Scandinavia-Marea Britanie a devenit Nikolai Gribin, o figură fascinantă, care lucrase sub comanda lui Gordievski la Copenhaga, în 1976, dar care, de atunci, îl depăşise pe acesta în ierarhia KGB cu salturi mari. Gribin era zvelt, dichisit şi chipeş. Numărul lui la petreceri era să pună mâna pe chitară şi să cânte balade ruseşti pline de melancolie până îi umfla plânsul pe toţi cei prezenţi. Era deosebit de ambiţios şi făcuse o artă din cultivarea ofiţerilor superiori. „Şefii îl considerau un tip admirabil." Nu şi Gordievski, care îl socotea pe Gribin un lingău, „o lichea tipică şi un carierist". Avea totuşi nevoie de sprijinul acestuia. Gordievski s-a ţinut de nas şi a dat drumul la linguşeli.

În vara anului 1981, Gordievski şi-a dat examenul de final. Engleza lui era departe de a fi fluentă, dar acum, cel

puţin teoretic, se califica pentru un post în Marea Britanie. În septembrie i s-a născut o a doua fiică, Anna. Leila se dovedea a fi o „mamă de prima clasă" şi o soţie atentă şi devotată. „Era minunată în gospodărie", îşi aminteşte Oleg. Gordievski nu mai era o persoană infamantă. Un prim semn de reabilitare a venit atunci când i s-a cerut să redacteze raportul anual al departamentului. A început să participe la şedinţe mai importante. Chiar şi aşa, începuse să se întrebe dacă va mai obţine vreodată acces la secrete suficient de importante ca să justifice reluarea contactului cu MI6.

La Century House, echipa SUNBEAM reflecta asupra aceleiaşi întrebări. Trecuseră trei ani fără nici măcar o şoaptă din partea lui Gordievski. Zona-semnal de pe Kutuzovski Prospekt era atent monitorizată, iar Operaţiunea PIMLICO, planul de evadare, era menţinută în permanentă disponibilitate. Fusese pusă în scenă şi o repetiţie cu costume: şeful staţiei şi soţia sa parcurseseră cu maşina ruta de extragere până la Helsinki; Guscott şi Price s-au întâlnit cu ei de partea cealaltă a graniţei finlandeze şi apoi au mers cu maşina până în nord, la graniţa cu Norvegia. La Moscova, în fiecare seară de marţi, la 19:30, indiferent de vreme, unul dintre membrii staţiei MI6 sau una dintre soţii monitoriza trotuarul din faţa brutăriei, cu un baton de Mars sau de KitKat la îndemână, căutând din priviri dacă nu apare un bărbat cu şapcă gri şi o pungă de Safeway în mână. În fiecare a treia sâmbătă a fiecărei luni, un ofiţer MI6 cu o pungă de la Harrods în mână se aşeza lângă ceasul din Piaţa Centrală, pretinzând că face cumpărături, dar în alertă pentru a detecta un contact invizibil. „Guvernul Majestăţii Sale încă îmi datorează zece lire sterline pentru o singură roşie de iarnă, probabil unica din Moscova", îşi aminteşte un ofiţer.

Gordievski nu a apărut.

În acel an, Geoffrey Guscott a fost numit şef al staţiei MI6 din Suedia – în parte şi deoarece, dacă Gordievski, vorbitor de suedeză, ar fi fost trimis din nou în străinătate, exista şansa să apară la Stockholm. Nu s-a întâmplat niciodată. Cazul a intrat într-o adâncă hibernare, din care nu dădea niciun semn că s-ar trezi.

Apoi a apărut o bătaie de inimă, dovada clară de viaţă, prin amabilitatea serviciilor de informaţii daneze, mereu de încredere. PET era şi el curios să afle ce se întâmplase cu spionul rus. Unui diplomat danez care făcea vizite regulate la Moscova i s-a cerut ca la următoarea vizită să se intereseze, în treacăt, de tovarăşul Gordievski, fermecătorul funcţionar consular care vorbea aşa de bine daneza. Şi ce să vezi, la prima recepţie la care a participat danezul aflat în vizită l-a văzut chiar pe Gordievski, care părea sănătos şi sigur pe el. Diplomatul danez a raportat la PET că Gordievski se recăsătorise şi era acum tatăl a două fete. Vizionarea confirmată a fost rapid transmisă la MI6. Elementul cel mai semnificativ din raportul PET şi ceea ce a trimis totuşi valuri de entuziasm în rândul echipei SUNBEAM era conţinut într-o simplă remarcă, făcută de Gordievski printre cocktailuri şi aperitive.

Cu o nepăsare studiată, se întorsese spre diplomatul danez şi spusese:

— Acum învăţ limba engleză.

6

Agentul Boot

Ghenadi Titov avea o problemă. Şeful Departamentului III din Direcţia Generală I avea un post liber la ambasada sovietică din Londra pentru un ofiţer KGB, dar nu avea pe nimeni care să îl ocupe sau cel puţin nimeni despre care să fie sigur că se va ploconi în faţa lui Ghenadi Titov – o competenţă esenţială pentru obţinerea postului.

„Crocodilul" era genul acela de individ, întâlnit în toate birocraţiile extinse, care împarte favoruri speciale în ideea că beneficiarul îi va deveni de atunci încolo sclav. Titov era grosolan, intrigant, servil faţă de superiori şi dispreţuitor cu subalternii. „Unul dintre cei mai dezagreabili şi mai impopulari ofiţeri din tot KGB-ul", după aprecierea lui Gordievski, dar şi unul dintre cei mai puternici. Extrădat din Norvegia după arestarea lui Gunvor Haavik, avea reputaţia unui şef de rezidenţă expert şi a continuat să administreze cazul Arne Treholt de la distanţă, întâlnindu-se cu el regulat la Viena, Helsinki sau aiurea, unde luau împreună mese copioase. După ce revenise la Moscova, în 1979, Titov obţinuse rapid o promovare, apelând la politici brutale de birou, flatându-şi şefii şi numindu-şi acoliţii în poziţii-cheie. Gordievski îl detesta.

Centrul se tot străduise să își refacă rezidența din Londra încă din 1971, când peste o sută de ofițeri KGB fuseseră extrădați în timpul Operațiunii FOOT. Pur și simplu, nu existau destui ofițeri capabili și vorbitori de limbă engleză care să acopere deficitul. În anii 1930, KGB-ul penetrase amplu guvernarea britanică, aducând prejudicii uriașe prin intermediul lui Philby și al așa-numitului Cambridge Spy Ring[1], dar incapacitatea de a repeta această performanță era o sursă de adâncă frustrare. În țară fuseseră infiltrați tot felul de ilegali și un număr de ofițeri KGB lucrau ca jurnaliști sau ca reprezentanți comerciali, însă era penurie de spioni care puteau opera efectiv sub protecție diplomatică oficială.

În toamna lui 1981, revenea la Moscova șeful adjunct KGB al Liniei PR din Regatul Unit, în aparență consilier la ambasada sovietică din Londra. Primul candidat pentru a ocupa poziția vacantă fusese respins de Foreign Office, pentru că MI5 îl suspecta, pe drept, de activități clandestine. Ca să ocupe acest post ideal, KGB-ul avea nevoie de cineva cu experiență în străinătate, care vorbea engleza, avea un trecut de diplomat legitim și care să nu fie recuzat fără drept de apel de către britanici.

Gordievski a început să lanseze aluzii că el și doar el îndeplinea criteriile. Nikolai Gribin, nou numitul șef al secțiunii Marea Britanie-Scandinavia, îl încuraja, dar Titov își voia la Londra propria creatură și, până în momentul acela, Gordievski nu demonstrase nivelul de supunere necesar. A urmat o perioadă intensă, în care Gordievski a demonstrat ceea ce el spera să fie combinația corectă de entuziasm, slugărnicie și falsă modestie; a făcut

[1] The Cambridge Spy Ring (Cercul de spioni din Cambridge) – era compus din cinci foști studenți la Cambridge, recrutați de NKVD în anii 1930, care au activat în slujba URSS în perioada celui de-al Doilea Război Mondial și pe durata Războiului Rece. (n.t.)

lobby fără să fie evident, şi-a denigrat în şoaptă orice rival şi l-a periat intens pe Crocodil. În sfârşit, Titov a cedat, deşi se îndoia că britanicii îi vor acorda viza. „Gordievski e bine cunoscut în Occident", a remarcat el. „Se poate să îl refuze fără probleme, dar să încercăm totuşi."

Recunoştinţa lui Gordievski nu avea margini. În sinea lui se desfăta la gândul răzbunării pe care avea să i-o pregătească în curând Crocodilului. Soţia ofiţerului KGB în ascensiune, Leila, era foarte fericită la perspectiva mutării în Anglia, o ţară care, după ea, exercita o fascinaţie aproape mitică. Cele două fetiţe creşteau rapid: Maria era o copilită îndesată, energică şi independentă, Anna abia îngăima primele ei cuvinte în rusă. Leila se vedea ducându-şi la şcoală în Londra fiicele bine îmbrăcate, vorbind în engleză, cumpărând de mâncare din supermarketurile imense, debordând de produse, şi explorând oraşul vechi. Propaganda sovietică descrisese Anglia ca pe un loc al muncitorilor oprimaţi şi al capitaliştilor rapace, dar perioada cât locuise în Danemarca îi arătase deja Leilei realitatea vieţii din Occident, iar ea fusese într-o scurtă vizită la Londra, în 1978, ca membră a unei delegaţii sovietice participante la o conferinţă a Organizaţiei Mondiale a Sănătăţii. La fel ca în cazul multor altor cupluri care se îmbarcau într-o aventură comună, perspectiva de a-şi construi o nouă viaţă de familie într-o ţară străină i-a apropiat şi mai mult; entuziasmaţi, îşi imaginau împreună un loc cu străzi largi, nesfârşite concerte de muzică clasică, restaurante cu mâncăruri delicioase şi parcuri elegante. Vor putea să hoinărească prin oraş, să citească tot ce doresc şi să îşi facă noi prieteni englezi. Gordievski îi descria Leilei pe englezii pe care îi cunoscuse în Copenhaga: oameni spirituali, sofisticaţi, foarte veseli şi generoşi. Danemarca fusese o ţară captivantă, dar la Londra aveau să fie şi mai fericiţi, spusese el. Când se

cunoscuseră, cu patru ani în urmă, Gordievski îi povestise despre cum vor călători în toată lumea, un ofiţer KGB de succes, cu frumoasa lui soţie şi familia lor tot mai mare; acum avea să îşi respecte promisiunea, iar Leila îl iubea cu atât mai mult. Gordievski îşi imagina însă şi scene pe care nu i le împărtăşea Leilei. *Rezidentura* KGB din Londra era una dintre cele mai active din lume şi el va gestiona secrete de cea mai mare importanţă. Va restabili contactul cu MI6, imediat ce va putea să o facă în siguranţă. Va spiona pentru Marea Britanie, în Marea Britanie, şi, într-o bună zi, poate curând, poate într-un an, le va spune celor de la MI6 că s-a terminat. Apoi va schimba tabăra, îi va dezvălui în sfârşit soţiei viaţa lui dublă şi vor rămâne în Anglia pentru totdeauna. Pe acestea nu i le-a spus Leilei. Pentru amândoi soţii, numirea pe post la Londra reprezenta împlinirea unui vis; dar visurile lor erau diferite.

Lui Gordievski i s-a emis un nou paşaport diplomatic. Cererea de viză a fost completată şi trimisă la ambasada britanică din Moscova. De aici a fost expediată la Londra.

Două zile mai târziu, James Spooner, şeful secţiunii sovietice din MI6, era la biroul său din Century House, când un ofiţer începător a intrat la el şi, cu răsuflarea tăiată, a zis:

— Am o veste mare.

I-a înmânat o foaie de hârtie.

— Uitaţi-vă la cererea asta de viză, care tocmai a sosit de la Moscova.

Scrisoarea însoţitoare menţiona că tovarăşul Oleg Antonovici Gordievski fusese numit consilier la ambasada sovietică din Londra şi solicita guvernului britanic să îi elibereze fără întârziere o viză diplomatică.

Spooner era în extaz. Nu ai fi reuşit totuşi să îţi dai seama.

Fiul unui medic şi al unei asistente sociale scoţiene, Spooner fusese pe timpul şcolii membru al unui club

pentru „băieţii deosebit de dotaţi". Absolvise Universitatea Oxford cu diplomă de onoare, având specialitatea istorie şi o pasiune pentru arhitectura medievală. „Era excepţional de inteligent şi deosebit de precis în judecată, dar era greu de spus ce gândea cu adevărat", spunea unul dintre colegii lui. În 1971, Spooner se alăturase MI6, un alt club pentru cei cu aptitudini deosebite. Unii fuseseră de părere că deţinea tot ce era necesar pentru un viitor şef de agenţie. MI6 avea reputaţia că se aventura în acţiuni îndrăzneţe, că îşi asuma riscuri şi acţiona deseori intuitiv; Spooner era exact opusul. Aborda complexitatea muncii de informaţii ca un istoric erudit (ulterior, va comanda realizarea primei istorii autorizate a MI6), aduna probe, cernea faptele şi ajungea la o concluzie doar după ce analiza şi reanaliza. Spooner nu era genul care să ia decizii pripite; mai degrabă aborda problema încet, progresiv şi cu minuţie. Avea doar 32 de ani în 1981, dar servise deja ca ofiţer MI6, operând sub protecţie diplomatică la Nairobi şi Moscova. Vorbea bine ruseşte şi era fascinat de cultura rusă. În perioada cât a fost la post în Moscova, KGB-ul a încercat să îi arunce o „momeală" clasică, fiind abordat de un ofiţer rus de marină care s-a oferit să spioneze pentru Marea Britanie. Drept urmare, perioada lui la Moscova a fost scurtată. La începutul lui anului 1980, preluase P5, echipa operaţională din care făcea parte şi Veronica Price şi care gestiona agenţii sovietici din interiorul şi din afara blocului sovietic. În multe privinţe, era la polul opus faţă de Ghenadi Titov, omologul său din KGB: alergic la manevrele de birou, imun la linguşeli şi riguros din punct de vedere profesional.

Dosarul SUNBEAM a fost unul dintre primele care au ajuns pe biroul lui.

Cu Gordievski aflat la Moscova, în izolare şi ajuns într-o stare de calm profesional, cazul rămăsese în suspensie. „Era evident o măsură corectă aceea de a nu realiza niciun

contact", a afirmat Spooner. „Decizia strategică a fost foarte bună. Jucam un joc pe termen lung. Evident, nu aveam nicio idee despre ce urma să se întâmple. Nu exista niciun motiv să credem că el va reuşi să ajungă la Londra."

Gordievski ieşea însă acum din hibernare şi, după trei ani de inactivitate şi suspans, James Spooner, Geoffrey Guscott, Veronica Price şi echipa SUNBEAM au trecut la acţiune. Spooner a chemat-o pe Price şi i-a arătat cererea de viză. „Am fost, evident, destul de mulţumită", a spus Price, ceea ce, în cazul ei, era echivalent cu a fi entuziasmată la nebunie. „Era formidabil. Era exact ceea ce speraserăm noi."

— Trebuie să mă duc să mă gândesc, i-a spus ea lui Spooner.

— Să nu te gândeşti prea mult, a replicat acesta. Chestia asta trebuie să ajungă la „C".

Eliberarea unei vize pentru Gordievski nu era o sarcină simplă. În principiu, orice funcţionar suspect că face parte din KGB primea automat interdicţie de intrare în Marea Britanie. În condiţii normale, Foreign Office ar fi făcut o cercetare preliminară şi ar fi descoperit că Oleg fusese de două ori detaşat la post în Copenhaga. O cerere de rutină pentru informaţii adresată danezilor ar fi arătat că Gordievski figura în dosarele lor ca presupus ofiţer de informaţii, iar viza i-ar fi fost respinsă prompt. Condiţiile actuale nu erau însă unele normale. MI6 avea nevoie ca Gordievski să primească viza de intrare în Marea Britanie neîntârziat şi fără întrebări suplimentare. Autorităţile de la imigrări puteau să primească pur şi simplu instrucţiuni pentru eliberarea vizei, dar aceasta ar fi stârnit poate suspiciuni, de vreme ce ar fi arătat că Gordievski era într-o situaţie diferită. Nu se putea îngădui scurgerea informaţiilor în afara MI6. Odată alertat, PET a fost bucuros să ajute. Informaţi că Foreign Office va pune curând întrebări, danezii au „măsluit trecutul" şi au răspuns că, deşi fuseseră

oarece suspiciuni, nu a existat nicio dovadă că Gordievski era KGB-ist. „Am reuşit să lăsăm destule îndoieli, aşa că viza a trecut normal." Am zis: „Da, a fost marcat de danezi, dar nu este complet sigur". Din câte ştiau Foreign Office şi autorităţile de imigrare, Gordievski era doar un simplu diplomat sovietic, care putea sau nu să fie o ameninţare, dar sigur nu merita să se facă prea multă agitaţie în privinţa lui. Biroul britanic pentru paşapoarte avea în general nevoie de o lună ca să elibereze vizele diplomatice; permisul de intrare în Marea Britanie al lui Gordievski, ca diplomat acreditat, a sosit în doar 22 de zile.

Moscovei i s-a părut suspect de rapid.

— E foarte ciudat că ţi-au eliberat aşa de repede viza, a observat aspru un oficial din Ministerul Afacerilor Externe rus, când Gordievski s-a dus să îşi ridice paşaportul. Probabil că ştiu cine eşti – ai fost aşa de mult în străinătate. Când a sosit cererea ta, am fost sigur că o să ţi-o refuze. S-au respins foarte multe cereri în ultimul timp. Poţi să te consideri *foarte* norocos.

Probabil că funcţionarul cel vigilent a păstrat suspiciunile pentru sine.

Birocraţia din KGB a fost mult mai înceată. Trei luni mai târziu, Gordievski încă aştepta permisiunea să părăsească URSS. Departamentul V din Direcţia K, secţia KGB care se ocupa de investigaţiile interne, cerceta trecutul lui Gordievski şi nu se grăbea. Oleg a început să se întrebe dacă nu era vreo problemă. Şi la Century House, nivelul anxietăţii creştea tot mai mult. Lui Geoffrey Guscott, aflat în Suedia, i s-a spus să fie pregătit să ia avionul spre Londra, imediat ce ar fi fost anunţat, pentru a-l primi pe Gordievski la sosire. Dar acesta nu mai venea. Era ceva care nu mersese cum trebuie?

În timp ce săptămânile de aşteptare se înmulţeau, Gordievski îşi petrecea timpul în mod profitabil, citind cu

atenţie dosarele de la sediul KGB – unul dintre locurile cele mai secrete şi mai impenetrabile din lume, cu excepţia cazului în care erai un om din interior. Sistemul de securitate intern de la Centrul de la Moscova era în acelaşi timp şi complex, şi primitiv. Dosarele operaţionale cele mai secrete erau păstrate într-un fişet sub cheie din biroul şefului de departament. Celelalte documente erau însă ţinute prin diferitele birouri ale diviziei şi în seifurile individuale deţinute de ofiţerii care coordonau diferitele aspecte ale activităţii departamentului. În fiecare seară, fiecare ofiţer îşi încuia seiful şi fişetele cu dosare, punea cheile într-o casetă mică de lemn şi apoi o sigila cu o bucată de plastilină pe care îşi imprima propriul sigiliu – aidoma sigiliilor de ceară de pe documentele antice. Ofiţerul de serviciu aduna apoi cutiile şi le depunea într-un alt seif, aflat în biroul lui Ghenadi Titov. Cheia acelui seif era pusă într-o cutiuţă şi sigilată în acelaşi mod, cu sigiliul ofiţerului de serviciu, înainte de a fi depusă la biroul secretariatului Direcţiei Generale I, unde exista în permanenţă cineva din rândul personalului. Sistemul consuma o cantitate considerabilă de timp şi de plastilină.

Gordievski ocupa un birou în Camera 635, secţia politică a departamentului britanic. În trei fişete metalice mari erau dosarele persoanelor din Regatul Unit catalogate de KGB ca agenţi, agenţi potenţiali sau contacte confidenţiale. Camera 635 adăpostea doar dosarele active. Documentele redundante erau mutate în arhiva centrală. Dosarele erau depozitate în cutii de carton, câte trei pe raft, fiecare cutie, sigilată cu sfoară şi plastilină, conţinând două dosare. Desigilarea unui dosar avea nevoie de semnătura şefului de departament. În fişetul destinat Marii Britanii existau şase dosare ale unor persoane clasificate drept „agenţi“ şi alte douăsprezece, listate drept „contacte confidenţiale“.

Gordievski a început să exploreze, făcându-şi o imagine asupra operaţiunilor politice în curs de desfăşurare ale KGB-ului în Marea Britanie. Adjunctul şefului departamentului, Dmitri Svetanko, îl tachina spunându-i că era prea buchisit:

— Să nu pierzi prea mult timp cu cititul, pentru că, atunci când o să ajungi în Anglia, o să-ţi dai tu seama cum stă treaba.

Gordievski şi-a continuat cercetările, sperând că reputaţia sa de om silitor va fi suficientă ca să alunge orice bănuială. În fiecare zi, scotea câte un dosar sub semnătură, rupea sigiliul şi mai descoperea un britanic pe care KGB-ul fie îl pândea, fie îşi înfipsese deja ghearele în el.

Persoanele acestea nu erau spioni, propriu-zis. Linia PR căuta în primul rând să exercite o influenţă politică şi să obţină informaţii secrete; ţintele erau formatori de opinie, politicieni, jurnalişti şi alte persoane aflate în poziţiile-cheie ale puterii. Unii dintre aceştia erau consideraţi „agenţi" conştienţi, cei care furnizau cu bunăştiinţă informaţii, secrete sau nu, în mod clandestin; alţii erau clasificaţi drept „contacte confidenţiale", informatori binevoitori, cu diferite grade de complicitate conştientă. Unii acceptau invitaţii la restaurant, vacanţe sau bani. Alţii, simpli simpatizanţi ai cauzei sovietice, nici nu erau conştienţi măcar de faptul că erau cultivaţi de KGB. Cei mai mulţi ar fi fost uluiţi să ştie că erau demni de un nume de cod şi un dosar, aflat într-un fişet încuiat din sediul central al KGB. Cu toate acestea, existau şi oameni de un alt calibru în comparaţie cu acei neica nimeni pe care rezidenţa KGB din Danemarca îi urmărise. Iar unele dintre nume erau şocante.

Jack Jones era una dintre figurile cele mai respectate din mişcarea sindicală, un militant socialist pe care premierul britanic Gordon Brown îl descrisese odată

drept „unul dintre cei mai mari lideri sindicali ai lumii"[1]. În plus, era și agent KGB.

Fost docher în Liverpool, în timpul Războiului Civil din Spania, Jones luptase pentru republicani în Brigăzile Internaționale, iar în 1969 devenise secretar general al Sindicatului Lucrătorilor din Transporturi (TGWU[2]), cândva cel mai mare sindicat din Occident, cu peste două milioane de membri, poziție pe care a deținut-o aproape un deceniu. Un sondaj de opinie din 1977 a relevat că 54% dintre votanți considerau că Jones era persoana cea mai puternică din Marea Britanie, având o influență mai mare decât premierul. Genial, deschis și intransigent, Jack Jones era imaginea publică a sindicaliștilor. Viața lui privată era însă mult mai dubioasă.

Jones se înscrisese în Partidul Comunist în 1932 și a rămas membru până cel puțin în 1949. A fost abordat pentru prima dată de serviciile secrete sovietice în timp ce se recupera în urma rănilor căpătate în Războiul Civil din Spania. Conform raportului MI5, o operațiune de ascultare la sediul din Londra al Partidului Comunist a descoperit că Jones era „pregătit să predea partidului informații despre guvern și nu numai, care îi fuseseră încredințate confidențial în calitatea sa de lider sindical"[3]. Între 1964 și 1968, KGB-ul l-a trecut oficial pe lista agenților, dându-i numele de cod DRIM (transliterarea în rusă a cuvântului *dream*), în acea perioadă el transmițând „documente confidențiale ale Partidului Laburist, pe care le obținuse ca membru al CEN [Comitetul Executiv Național], documente ale comitetului internațional al partidului, precum și informații despre colegii săi și despre contacte"[4]. A acceptat contribuții care

[1] Gordon Brown, *Guardian*, 22 aprilie 2009
[2] Transport and General Workers' Union (n.t.)
[3] Citat în Andrew, *Defence of the Realm*
[4] Citat în Andrew, *Defence of the Realm*

acopereau „cheltuieli de concediu", iar „KGB îl considera un «agent foarte disciplinat şi util»", care transmitea „informaţii despre ce se întâmpla în Downing Street 10[1], despre conducerea Partidului Laburist şi despre mişcarea sindicală". Primăvara de la Praga din 1968 l-a făcut pe Jones să rupă legăturile cu KGB, dar dosarele arătau că ar fi existat contacte sporadice şi în anii ce urmaseră. S-a retras din TGWU în 1978, refuzând cu emfază un titlu nobiliar, dar a rămas o figură energică a stângii. Gordievski notase că existau „indicaţii clare în dosar conform cărora KGB-ul dorea să reactiveze legăturile cu el".

Un al doilea dosar îi era dedicat lui Bob Edwards, parlamentar laburist de stânga şi un alt fost docher, veteran al Războiului Civil din Spania, lider sindical şi agent KGB cu state vechi. În 1926, Edwards condusese o delegaţie de tineret în URSS şi se întâlnise atât cu Stalin, cât şi cu Troţki. Pe parcursul unei lungi cariere politice, Edwards se dovedise un informator binevoitor, cu acces la secrete de înalt nivel. „Nu este nicio îndoială", conchisese MI5 ulterior, parlamentarul „transmisese tot ce îi căzuse în mână"[2] către KGB. I s-a decernat, în secret, Ordinul Prieteniei între Popoare, a treia cea mai importantă decoraţie sovietică, în semn de apreciere pentru activitatea sa sub acoperire. Ofiţerul său de caz de la acea vreme, Leonid Zaiţev (fostul şef al lui Gordievski de la Copenhaga), s-a întâlnit cu Edwards la Bruxelles pentru a-i arăta personal medalia, după care a dus-o înapoi la Moscova, spre păstrare în siguranţă.

Pe lângă peştii cei mari, dosarele mai conţineau şi ceva plevuşcă, de exemplu lordul Fenner Brockway, activist pacifist veteran, fost parlamentar şi secretar general al Partidului Laburist. De-a lungul anilor îndelungaţi de

[1] Reşedinţa oficială a prim-ministrului Marii Britanii (n.t.)
[2] Citat în Andrew, *Defence of the Realm*

legătură cu KGB-ul, acest „contact confidențial" acceptase nenumărate mese oferite de serviciile secrete sovietice fără ca, aparent, să fi dat vreodată ceva de valoare în schimb. În 1982, avea 94 de ani. Un alt dosar era cel al lui Richard Gott, jurnalist de la publicația *The Guardian*. În 1964, în timp ce lucra pentru Institutul Regal de Afaceri Internaționale, Gott fusese abordat de un oficial al Ambasadei Sovietice la Londra, primul dintr-o serie de contacte cu KGB-ul. L-a încântat asocierea cu lumea spionajului. „Chiar mi-a plăcut atmosfera de capă și spadă care îi este probabil familiară oricui a citit povestirile cu spioni din perioada Războiului Rece"[1], a declarat el ulterior. Contactele au fost reluate în anii 1970. KGB-ul îi dăduse numele de cod RON. A acceptat călătorii la Viena, Nicosia și Atena, plătite de KGB. Gott a scris mai târziu: „La fel ca mulți alți jurnaliști, diplomați și politicieni, am luat masa cu sovietici în timpul Războiului Rece. [...] Am primit aur roșu, chiar dacă a fost doar sub forma cheltuielilor achitate pentru mine și partenera mea. Date fiind circumstanțele, a fost o prostie nejustificată, deși la momentul acela mi s-a părut mai degrabă o glumă bună".[2]

La fel ca toate agențiile de spionaj, KGB-ul era predispus să gândească în termenii unor deziderate, recurgând nu de puține ori la invenții atunci când realitatea nu convenea. Câțiva dintre cei identificați în dosare erau pur și simplu oameni de stânga, percepuți ca potențiali prosovietici. Campania pentru Dezarmare Nucleară[3] a

[1] Richard Gott, *Guardian*, 9 decembrie 1994

[2] Richard Gott, *Guardian*, 9 decembrie 1994

[3] The Campaign for Nuclear Disarmament (CND) – organizație înființată în 1957, care susținea dezarmarea unilaterală a Regatului Unit, dezarmarea nucleară internațională și reglementarea mai strictă a înarmării internaționale, prin convenții de genul Tratatului de Nonproliferare a Armelor Nucleare. (n.t.)

fost considerată un teren de recrutare deosebit de fertil. „Mulţi erau idealişti", notase Gordievski, „şi cei mai mulţi îşi «aduceau contribuţia» fără să o ştie". Fiecărei ţinte i se atribuia un nume de cod. Dar asta nu făcea din ei nişte spioni. Aşa cum este adeseori cazul în munca de informaţii, dosarele politice conţineau foarte mult material care era pur şi simplu cules din ziare şi reviste, iar apoi coafat de rezidenţa KGB din Londra ca să pară secret şi, prin urmare, important.

Exista însă şi un dosar care ieşea în evidenţă printre celelalte. Cutia de carton conţinea două bibliorafturi, unul cu 300 de pagini, celălalt poate jumătate din primul, legate cu sfoară veche şi sigilate cu plastilină. Dosarul avea eticheta BOOT.[1] Pe copertă, cuvântul „agent" fusese tăiat cu o linie şi se inserase sintagma „contact confidenţial". În decembrie 1981, Gordievski a rupt sigiliu şi a deschis pentru prima dată dosarul. Pe prima pagină apărea o notă oficială de introducere: „Eu, ofiţer superior operativ, maior Petrov Ivan Alekseevici, prin prezenta deschid un dosar pentru agentul Michael Foot, cetăţean al Regatului Unit, atribuindu-i acestuia pseudonimul BOOT".

Agentul BOOT era Right Honourable[2] Michael Foot, distins scriitor şi orator, vechi parlamentar de stânga şi liderul Partidului Laburist, politician care, în cazul în care laburiştii câştigau alegerile, ar fi devenit premierul Marii Britanii. Liderul opoziţiei oficiale din Marea Britanie fusese un agent KGB plătit.

Gordievski îşi amintea cum, pe vremea când era în Danemarca, Mihail Liubimov îi descrisese eforturile făcute

[1] Detaliile despre dosarele BOOT sunt incluse în interviurile date de Gordievski şi se află în arhiva *Sunday Times*.

[2] Preaonorabilul – prefix onorific asociat cu deţinerea unor anumite funcţii publice de rang înalt din Regatul Unit, Canada, Kenya şi Noua Zeelandă (n.t.)

de el în anii 1960 ca să curteze un parlamentar laburist de succes şi promiţător. În memoriile sale, parcă dându-le un cot zdravăn celor care ştiau despre ce vorbeşte, Liubimov se referă la cârciuma unde îşi făcea recrutările numind-o „La Liubimov şi Boot"[1]. Gordievski ştia că Michael Foot avansase şi devenise unul dintre cei mai importanţi politicieni din Marea Britanie. În următoarele 15 minute a frunzărit dosarul, cu pulsul accelerat.

Michael Foot ocupă o poziţie specială în istoria politicii. În anii din urmă, el a fost frecvent ridiculizat, fiind luat peste picior ca un fel de Worzel Gummidge[2] din cauza aspectului său neîngrijit, cu haina de stofă brută, gen dimie, din lână aspră, ochelari cu lentile groase şi baston noduros. Timp de două decenii, a fost însă o figură marcantă a aripii de stânga din Partidul Laburist, un scriitor cultivat, un orator elocvent şi un politician cu convingeri foarte solide. A devenit cel mai ciudat dintre neciopliţii britanici, o comoară naţională. Născut în 1913, şi-a început cariera ca jurnalist, a fost editor al ziarului *Tribune* şi intrat în parlament în 1945. Prima sa numire în guvern a venit în 1974, ca secretar de stat pentru Ocuparea Forţei de Muncă în cabinetul lui Harold Wilson[3]. În 1979, liderul laburist James Callaghan a fost învins de Margaret Thatcher şi a demisionat 18 luni mai târziu. Foot a fost ales şef al Partidului Laburist pe 10 noiembrie 1980. „Sunt la fel de sigur de convingerile mele socialiste cum

[1] Mihail Liubimov, în Womack (ed.), *Undercover Lives*

[2] Worzel Gummidge – personaj fictiv din literatura pentru copii, o sperietoare de ciori care merge şi vorbeşte; a apărut iniţial într-o serie de cărţi ale scriitoarei engleze Barbara Euphan Todd. (n.t.)

[3] James Harold Wilson, baron Wilson de Rievaulx (1916-1995) – politician laburist, a fost de două ori premier în Regatul Unit, în perioadele 1964-1970 şi 1974-1976. (n.t.)

am fost întotdeauna"[1], a declarat el. Anglia era într-o profundă recesiune. Thatcher era nepopulară. Sondajele de opinie plasau Partidul Laburist cu peste zece procente în faţa conservatorilor. Următoarele alegeri generale erau programate pentru luna mai 1984 şi se părea că Michael Foot avea şanse bune să le câştige şi să devină premier.

Dacă devenea public, dosarul BOOT i le-ar fi retezat într-o clipită.

Maiorul Petrov avea în mod clar simţul umorului şi nu putuse rezista tentaţiei calamburului Foot/Boot[2], atunci când a ales numele de cod. Restul dosarului era însă cum nu se poate mai serios. Descria, pas cu pas, cum evoluase relaţia de 20 de ani cu Foot, începând de la sfârşitul anilor 1940, când KGB-ul decisese că Foot este un „progresist". La prima lor întâlnire cu el, în birourile de la *Tribune*, ofiţerii KGB care pozau în diplomaţi i-au strecurat în buzunar 10 lire sterline (circa 250 de lire în valoarea de astăzi). Foot nu a obiectat.

O coală din dosar conţinea plăţile făcute către Foot de-a lungul anilor. Era un formular standard, cu dată, sumă şi numele ofiţerului care a făcut plata. Gordievski a trecut în revistă cifrele şi a estimat că în anii 1960 fuseseră între 10 şi 14 plăţi, cu sume variind între 100 şi 150 de lire fiecare, aşadar circa 1 500 de lire, peste 37 000 de lire în valoarea de azi. Este neclar ce s-a întâmplat cu banii. Liubimov i-a spus mai târziu lui Gordievski că, după bănuielile lui, Foot ar fi putut „să păstreze o parte pentru el", dar parlamentarul laburist nu era un mercenar şi pare mai probabil ca banii să fi fost folosiţi pentru a susţine *Tribune*, o publicaţie veşnic falită.

---

[1] Michael Foot, http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/november/10/newsid_4699000/4699939.stm.

[2] Picior/cizmă, în limba engleză (n.t.)

Pe o altă pagină se afla lista cu ofiţerii de caz din *rezidentura* londoneză care îl coordonaseră pe agentul BOOT, cu numele lor reale şi cu cele de cod: Gordievski l-a remarcat imediat pe Liubimov, al cărui nume de cod era KORIN. „M-am uitat repede peste listă. Unul dintre obiectivele mele era să văd dacă mai exista cineva pe care îl cunosc şi am aflat care erau ofiţerii capabili să manipuleze un astfel de om." Mai era şi un index lung de cinci pagini, un inventar al tuturor persoanelor pomenite de Foot în discuţiile cu KGB-ul.

Întâlnirile aveau loc aproximativ o dată pe lună, adeseori în timpul unui prânz luat la restaurantul Gay Hussar[1], din Soho. Fiecare întâlnire era planificată cu grijă. Raportul rezultat era citit de şeful Liniei PR din Londra, apoi de rezident şi în final era trimis la Centru, la Moscova. La fiecare etapă exista o evaluare a evoluţiei cazului.

Gordievski a citit câteva rapoarte în detaliu şi a mai frunzărit alte vreo şase. „Mă interesa limbajul şi stilul acelor rapoarte şi ce anume reflectau din relaţie – erau mai bune decât mă aşteptasem. Rapoartele nu erau prea imaginative, dar erau inteligente, bine scrise. Era vorba despre o relaţie bine dezvoltată, prietenoasă de ambele părţi, dovedind o confidenţialitate reciprocă. Vorbeau cordial, cu multe detalii, saturate de informaţii reale." Liubimov fusese deosebit de abil în coordonarea lui Foot şi în recompensarea lui. „Mihail Petrovici punea banii într-un plic şi i-l băga în buzunar – se purta atât de elegant, încât putea să o facă într-o manieră convingătoare."

Ce obţinea KGB-ul la schimb? Gordievski îşi aminteşte: „Foot le dezvăluia fără reţineri informaţii despre mişcarea laburistă. Le spunea care dintre politicienii şi liderii

[1] Husarul Vesel, în limba engleză (n.t.)

sindicali erau prosovietici, ba chiar sugera care şefi din sindicat ar trebui să primească în dar vacanţele finanţate de sovietici la Marea Neagră. Un susţinător de frunte al Campaniei pentru Dezarmare Nucleară, Foot le-a transmis şi ce ştia despre dezbaterile pe tema armelor nucleare. La rândul lui, KGB-ul îi dădea ciornele unor articole în care era încurajată dezarmarea Marii Britanii, pe care el le putea redacta şi publica în *Tribune*, fără să le fie identificată sursa reală. Nu a existat niciun protest din partea lui Foot faţă de KGB legat de invadarea Ungariei de către sovietici, în anul 1956, iar el a vizitat destul de des Uniunea Sovietică, fiind primit la cel mai înalt nivel."[1]

Foot era deosebit de bine informat. Oferise detalii despre maşinaţiunile interne din Partidul Laburist, precum şi despre atitudinea partidului în privinţa altor subiecte fierbinţi: Războiul din Vietnam, consecinţele militare şi politice ale asasinării lui Kennedy, înfiinţarea bazei americane de pe insula Diego Garcia[2], ca şi Conferinţa de la Geneva, din 1954, care a avut drept scop rezolvarea chestiunilor importate apărute ca urmare a Războiului din Coreea. Foot era în poziţia unică de a oferi sovieticilor o perspectivă politică şi de a fi receptiv la linia Moscovei. Manipularea era subtilă. „Lui Michael Foot i se spunea: «Domnule Foot, analiştii noştri au ajuns la concluzia că publicului i-ar fi util să ştie cutare şi cutare». Apoi ofiţerul îi spunea: «Am pregătit un material... Luaţi-l şi folosiţi-l, dacă vă place.» Discutau despre ce ar fi bine să se publice pe viitor, în ziarul lui şi în altele." Nu s-a recunoscut niciodată că lui Foot i se servea propagandă sovietică brută.

---

1 Charles Moore, interviu cu Gordievski, *Daily Telegraph*, 5 martie 2010

2 Diego Garcia – insulă din Oceanului Indian, teritoriu de peste mări al Regatului Unit; este un atol militarizat, situat la sud de Ecuator. (n.t.)

BOOT era un tip special de agent, care nu se încadra perfect în definiţia dată de KGB. Nu îşi ascundea întâlnirile cu oficialităţile sovietice (deşi nici nu le făcea publicitate), nici nu le-ar fi putut aranja clandestin, întrucât era o figură publică. Foot era un „formator de opinie" şi, în consecinţă, mai degrabă un agent de influenţare (un termen din artă) decât un agent (un termen specific spionajului). Foot nu ştia că KGB-ul îl înregistrase ca agent – o definiţie internă. Şi-a păstrat independenţa intelectuală. Nu a trădat niciun secret de stat (e drept, la vremea aceea, nici nu avea acces la vreunul). Credea fără îndoială că, dacă accepta generozitatea sovietică în sprijinul publicaţiei *Tribune*, faptul era în slujba unei politici progresiste şi a cauzei păcii. Poate chiar nu fusese conştient că interlocutorii săi erau ofiţeri KGB, care îl alimentau cu informaţii şi transmiteau tot ce le dezvăluia el la Moscova. Dacă aşa au stat lucrurile înseamnă că a fost uluitor de naiv.

În 1968, cazul BOOT a intrat într-o nouă fază. Foot era deosebit de critic la adresa Moscovei în urma înăbuşirii Primăverii de la Praga. La mitingul de protest din Hyde Park, el declara: „Acţiunile ruşilor confirmă faptul că una dintre cele mai grave ameninţări la adresa socialismului vine chiar din interiorul Kremlinului"[1]. Banii nu au mai trecut dintr-un buzunar în altul. BOOT a fost retrogradat, devenind, din „agent", „contact confidenţial". Întâlnirile au devenit mai rare şi când Foot a ajuns să candideze pentru postul de lider al Partidului Laburist, ele încetaseră deja complet. Din perspectiva KGB-ului însă, cazul era încă deschis în 1981 şi putea fi reactivat.

Dosarul BOOT nu i-a lăsat nicio îndoială lui Gordievski: „Până în 1968, KGB-ul îl tratase pe Michael Foot ca pe un agent în toată puterea cuvântului. Lua bani în numerar

[1] Michael Foot, discurs la mitingul din Hyde Park, iunie 1968

direct de la noi, ceea ce înseamnă că puteam, cu conştiinţa împăcată, să îl considerăm agent. Dacă un agent ia bani, este un lucru bun – este un element de consolidare a relaţiei".

Foot nu încălcase legea. Nu era spion sovietic. Nu îşi trădase ţara. Dar primise indicaţii şi chiar bani, în timp ce oferise informaţii unei puteri vrăjmaşe, o dictatură totalitaristă. Dacă rivalii lui politici (din interiorul şi din afara propriului partid) descopereau relaţia sa cu KGB-ul, fapta i-ar fi distrus cariera într-o clipită, ar fi decapitat Partidul Laburist şi ar fi declanşat un scandal care ar fi remodelat scena politică britanică. În cel mai bun caz, Foot putea să fie sigur că avea să piardă următoarele alegeri.

Lenin este adeseori creditat cu inventarea termenului „idiot util", *poleznîi durak,* în limba rusă – cineva care poate fi folosit ca să difuzeze propagandă, fără să fie conştient de asta sau să subscrie scopurilor vizate de manipulator.

Michael Foot fusese de folos KGB-ului şi idiot pe de-a-ntregul.

Gordievski a citit dosarele BOOT pentru prima dată în decembrie 1981. În luna următoare le-a citit iar, memorând cât putea de mult din ele.

Dmitri Svetanko, adjunctul şefului de departament, a fost surprins să îl găsească pe Gordievski încă afundat în istoricul cazurilor britanice, mai ales că îi spusese să nu se mai ostenească.

— Ce faci? l-a întrebat el sever.

— Citesc dosarele, a răspuns Gordievski, încercând să pară degajat.

— Chiar trebuie?

— M-am gândit că ar trebui să mă pregătesc serios.

Svetanko nu s-a lăsat impresionat.

— De ce nu scrii o lucrare serioasă, în loc să pierzi timpul cu cititul dosarelor? s-a răstit el şi a ieşit din birou.

În ziua de 2 aprilie 1982, Argentina a invadat Insulele Falkland, avanpostul Marii Britanii din Atlanticul de Sud. Până şi Michael Foot, liderul opoziţiei şi apostol al păcii, a cerut „acţiune, nu vorbe", ca răspuns la actul de agresiune al Argentinei. Margaret Thatcher a trimis imediat trupe operaţionale care să îi respingă pe invadatori. La Centru, în Moscova, Războiul Malvinelor[1] a provocat o creştere violentă a sentimentelor antibritanice. Thatcher era deja un personaj detestat în Uniunea Sovietică; conflictul din Insulele Falkland a fost încă un exemplu de aroganţă imperialistă a britanicilor. „Ostilitatea KGB-ului a fost aproape isterică", îşi aminteşte Gordievski. Colegii săi erau convinşi că Marea Britanie va fi învinsă de micuţa şi curajoasa Argentină.

Marea Britanie era în război. Gordievski era singurul din KGB de partea acesteia. Se întreba dacă va mai ajunge vreodată în ţara căreia îi jurase în secret credinţă.

În sfârşit, Departamentul V şi-a dat acordul pentru ca Gordievski să poată călători în Marea Britanie. În data de 28 iunie 1982, el se suia în avionul companiei Aeroflot cu destinaţia Londra, împreună cu Leila şi fiicele lor, acum în vârstă de doi ani şi respectiv nouă luni. Se simţea uşurat că a plecat, nerăbdător să reia contactul cu MI6, însă viitorul rămânea tulbure. Dacă activitatea în folosul Angliei îi reuşea, până la urmă avea să trebuiască să schimbe tabăra şi era posibil să nu se mai întoarcă niciodată în Rusia. Poate că nu îşi va mai vedea niciodată mama şi sora. Dacă era descoperit, poate că s-ar fi întors, dar sub paza KGB-ului, pentru a fi suspus interogatoriului şi apoi executat. Când avionul a decolat, Gordievski avea capul greu de atâta bagaj de informaţii acumulate mintal

[1] Insulele Malvine – o altă denumire sub care sunt cunoscute Insulele Falkland (n.t.)

în patru luni de studiere intensă a arhivelor KGB. Ar fi fost cu mult prea periculos să ia notiţe despre ceea ce descoperise. În schimb, în minte avea numele fiecărui agent din linia PR din Anglia şi al fiecărui spion KGB din ambasada sovietică de la Londra; a adus dovezi privind identitatea celui numit „Al Cincilea Om“[1] şi activităţile în exil ale lui Kim Philby, ca şi dovezi suplimentare că norvegianul Arne Treholt spiona pentru ruşi. Cel mai important dintre toate, a oferit detalii memorate despre agentul BOOT, aşa cum erau ele în dosarul KGB al lui Michael Foot – un dar-surpriză pentru serviciul de informaţii britanic şi o încărcătură extrem de volatilă ce ar fi putut arunca în aer politica din regat.

[1] Referire la al cincilea membru al reţelei de spionaj The Cambridge Spy Ring, rămas multă vreme neştiut; deşi identitatea a patru dintre membri a fost dezvăluită publicului larg începând cu anii 1950 (Kim Philby – nume de cod Stanley, Guy Burgess – Hicks, Donald Duart Maclean – Homer, Anthony Blunt – Johnson), numele celui de al cincilea, John Cairncross (Liszt), a rămas secret până în 1990. (n.t.)

Partea a doua

7

Casa conspirativă

Privit din afară, Aldrich Ames era doar un banal ofiţer CIA nemulţumit. Bea prea mult. Căsătoria lui era ca şi terminată, năruindu-se încet şi deloc spectaculos. Niciodată nu avea destui bani. Serviciul lui – recrutarea de spioni sovietici în Ciudad de Mexico, la periferia Războiului Rece – era surprinzător de plicticos şi destul de neproductiv încât să garanteze un torent de solicitări repetate dinspre sediul CIA din Langley, Virginia. Ames se simţea subapreciat, slab plătit şi cu un apetit sexual redus. Recent, primise un număr de mustrări: pentru că se îmbătase zdravăn la o petrecere de Crăciun, pentru că uitase să încuie un seif şi pentru că lăsase în tren o servietă care conţinea fotografiile unui agent sovietic. Nu exista însă nimic în dosarul lui care să indice că ar fi fost altceva decât un tip constant mediocru, perpetuu banal, şi un leneş oarecare. Înalt şi suplu, cu ochelari cu lentile groase şi o mustaţă care nu părea niciodată complet sigură pe sine, cu greu l-ai fi distins dintr-un grup, iar în mulţime era invizibil. Ames nu avea nimic special – şi poate că aceasta era problema.

În realitate, Rick Ames era ros de cancerul cinismului, tumefiat şi dens, care creştea atât de încet, încât nimeni nu îl observase, cu atât mai puţin Ames însuşi.

Odinioară nutrise şi el visuri mari. Se născuse în 1941, în River Falls, Wisconsin, şi copilăria sa din anii 1950 păruse un vis suburban idilic, în genul ilustraţiilor de pe ambalajele de cereale, care mascase partea lui de depresie, alcoolism şi disperare tăcută. Tatăl lui îşi începuse cariera în mediul academic şi şi-o terminase în slujba CIA, în Birmania, unde dădea bani publicaţiilor birmaneze finanţate în secret de guvernul SUA. Când era copil, Ames citise thrillerele lui Leslie Charteris[1], avându-l ca erou pe Simon Templar, „Sfântul", şi se imaginase un „aventurier englez elegant şi nonşalant". Purta trencicot doar ca să arate ca un spion şi exersa trucuri de magie. Îi plăcea să păcălească lumea.[2]

Ames era inteligent şi ingenios, dar realitatea nu părea să îi satisfacă toate speranţele şi nici să îi furnizeze ceea ce el credea că merită pe drept. A picat examenele la Universitatea din Chicago şi o vreme a lucrat ca actor cu jumătate de normă. Nu suporta autoritatea. „Dacă i se cerea să facă un lucru pe care el nu voia să îl facă, nu comenta: pur şi simplu nu îl făcea." Până la urmă, a reuşit să obţină o diplomă şi a eşuat la CIA, la sugestia tatălui său. „Nu e bine să minţi, fiule, dar dacă asta e în folosul unui bine mai mare, atunci e OK", îi spusese acesta, prin aerul care mirosea tot mai greu a whisky.

Cursul de pregătire pentru ofiţeri inferiori de la CIA era menit să insufle devotamentul patriotic faţă de datorie, în universul complex şi solicitant al culegerii de informaţii. Însă era posibil să mai aibă şi alte efecte. Ames a învăţat că moralitatea poate fi maleabilă; legile SUA au precedenţă în faţa legilor altor ţări; un spion lacom este mai valoros

[1] Leslie Charteris, născut Leslie Charles Bowyer-Yin (1907-1993) – scriitor şi scenarist anglo-chinez (n.t.)

[2] Principalele surse despre viaţa lui Aldrich Ames sunt: Earley, *Confessions of a Spy,* Weiner, Johnston and Lewis, *Betrayal* şi Grimes şi Vertefeuille, *Circle of Treason.*

decât unul cu convingeri ideologice, pentru că, „odată ce dădea de gustul banilor, era mai uşor să îl ţii în frâu şi să îl faci să joace cum îi cânţi tu". Ames ajunsese să creadă că recrutarea de agenţi depindea de „abilitatea de a cântări vulnerabilitatea unei persoane". Odată ce aflai slăbiciunea unui om, puteai să îl prinzi în cursă şi să îl manipulezi. Lipsa de loialitate nu era un păcat, ci un instrument operativ. „Esenţa spionajului este trădarea încrederii", a declarat Ames. Greşea: esenţa coordonării reuşite a unui agent era *administrarea* încrederii, înlocuirea unei loialităţi cu o alta, superioară.

Ames a fost trimis la post în Turcia, un punct fierbinte al înfruntării dintre serviciile secrete din Est şi Vest, şi a început să îşi pună în practică pregătirea, recrutând agenţi sovietici în Ankara. Ames a decis că este un şef de reţea înnăscut, cu „capacitatea de a mă concentra asupra ţintei, de a stabili o relaţie [şi] de a ne controla, pe mine şi pe el, pentru situaţia pe care o vizam". Şefii lui, totuşi, i-au evaluat performanţele ca fiind doar „satisfăcătoare". După Primăvara de la Praga, a primit dispoziţie să lipească sute de afişe, noaptea, cu sloganul „Amintiţi-vă de '68" – ca să dea impresia că populaţia Turciei era revoltată de invazia sovietică. Ames a aruncat afişele la gunoi şi s-a dus să bea ceva.

Revenit la Washington în 1972, a urmat un curs de limba rusă şi şi-a petrecut următorii patru ani lucrând în departamentul URSS-Europa de Est. Nava pe care se îmbarcase nu era una veselă. Revelaţia faptului că Richard Nixon se folosise de CIA pentru a încerca să blocheze o investigaţie federală asupra spargerii de la Watergate, din 1972, a declanşat o criză în interiorul agenţiei şi a dat naştere unei serii de investigaţii asupra activităţii ei din ultimii douăzeci de ani. Rapoartele rezultate, cunoscute ca „Bijuteriile de Familie", au identificat un întreg pomelnic de fapte incriminatoare, de acţiuni ilegale care depăşeau cu mult cadrul

statutului CIA, printre care interceptarea convorbirilor telefonice ale jurnaliştilor, spargeri, asasinate, experienţe efectuate pe oameni, complicităţi cu mafia şi supravegherea internă sistematică a civililor. James Angleton, şeful cu înfăţişare cadaverică al direcţiei de contrainformaţii a CIA şi colecţionar de orhidee, aproape că a distrus agenţia din pricina vânătorii de cârtiţe lansate în interiorul organizaţiei, născută din credinţa obsesivă şi eronată că Kim Philby orchestra o penetrare masivă a serviciilor de informaţii occidentale. Angleton a fost în sfârşit silit să se retragă în 1974, lăsând în urma lui moştenirea unei profunde paranoia. CIA rămăsese în urmă şi în războiul secret: „Mulţumită excesului de zel al lui Angleton şi al personalului său de la contrainformaţii, aveam foarte puţini agenţi în interiorul URSS care să merite acest nume"[1], spunea Robert M. Gates, care fusese recrutat cam în acelaşi timp cu Ames şi a ajuns să conducă la un moment dat CIA. În următorii zece ani, agenţia avea să fie subiectul unei reforme generale, dar Ames i se alăturase când aceasta era în punctul ei cel mai de jos: demoralizată, dezorganizată şi serios văduvită de încrederea populaţiei.

În 1976, a fost mutat la New York pentru a încerca să recruteze agenţi sovietici, iar în 1981 a fost detaşat la Ciudad de Mexico. CIA remarcase că bea mult, la fel cum observase şi tendinţa lui de a trage de timp şi de a se plânge, dar niciodată nu s-a sugerat că ar trebui concediat. După aproape douăzeci de ani în CIA, ajunsese să înţeleagă mecanismele agenţiei, însă cariera lui stagna şi el îi învinuia pe toţi ceilalţi pentru această situaţie. Încercările lui de a recruta agenţi în Ciudad de Mexico nu au avut rezultate marcante şi, în plus, considera că majoritatea colegilor, ca şi toţi superiorii săi, erau nişte

[1] Gates, *From the Shadows*

idioți. „Mai tot din ceea ce am făcut eu a fost degeaba", recunoștea el. Ames se căsătorise cu o colegă, Nancy Segebarth, tot ofițer de informații și ea. O făcuse repede și fără să se gândească prea mult. Căsătoria lui, ca și cea a lui Gordievski, era una fără copii și se răcise apreciabil cu timpul. Nan nu îl însoțise în Mexic și Ames avusese un număr de relații amoroase nesatisfăcătoare, cu femei pe care nu le plăcuse cine știe ce.

Pe la jumătatea lui 1982, intrase fără să sesizeze în închistare: indispus, singur, morocănos și nerealizat, dar prea leneș și prea amețit de băutură ca să acționeze în vreun fel și să oprească alunecarea. Atunci a apărut în viața lui Rosario, iar soarele a răsărit.

Maria del Rosario Casas Dupuy ocupa funcția de atașat cultural la ambasada Columbiei. Provenea dintr-o familie columbiană cu origini franceze, aristocrată, dar sărăcită. Avea 29 de ani, părul negru și buclat și un zâmbet larg. Îi plăcea să flirteze, era cultă și vivace. „Era ca o pală de aer proaspăt intrată într-o încăpere unde duhnea a fum acru de țigară", a spus un angajat al Departamentului de Stat din Ciudad de Mexico. Era însă și imatură, pretențioasă și lacomă. Odinioară, familia ei deținuse moșii întinse în Columbia. Învățase la cele mai bune școli private, studiase în Europa și SUA. Făcea parte din elita columbiană, însă familia era falită. „Am crescut în preajma unor oameni avuți", a spus ea odată. „Dar noi nu am fost niciodată așa." Rosario avea de gând să îndrepte situația.

Pe Rick Ames l-a cunoscut la o petrecere diplomatică. Au stat pe jos și au discutat despre literatura modernă, pe urmă s-au retras în apartamentul lui. Rosario credea că Ames este un diplomat american obișnuit și, prin urmare, rezonabil de bogat. Rick o găsea „sclipitoare și superbă" și a decis rapid că e îndrăgostit. „Sexul cu ea era fantastic", a declarat el.

E posibil ca entuziasmul lui Rosario să fi scăzut puţin când a descoperit că noul ei iubit american era deja căsătorit, sărac şi spion CIA. „Ce cauţi tu cu ciudaţii ăştia?" l-a întrebat ea. „De ce îţi iroseşti vremea, talentul?" Ames a promis că va divorţa de Nan cât mai repede cu putinţă şi se va căsători cu Rosario. Pe urmă, aveau să înceapă o viaţă nouă împreună, în SUA, şi vor „trăi fericiţi până la adânci bătrâneţi". Pentru un tip care trăia din salariul derizoriu de la CIA, promisiunea era una costisitoare: divorţul de Nan avea să fie scump, probabil, iar căsătoria cu Rosario, cu gusturile ei extravagante, putea să fie ruinătoare. I-a spus lui Rosario că va pleca de la CIA şi va începe o nouă carieră, dar, la cei 40 de ani ai lui, nu avea nici înclinaţia, nici energia să o facă. În schimb, undeva în mintea agitată a lui Rick Ames, lua contur un plan care să facă mai rentabilă slujba lui la CIA, prost plătită şi fără satisfacţii.

În vreme ce Aldrich Ames făcea planuri pentru un viitor nou şi profitabil, de partea cealaltă a lumii, un bărbat îndesat, cu o şapcă de piele cu cozoroc, se strecura afară din ambasada sovietică situată la numărul 13, pe Kensington Palace Gardens, în Londra, şi se îndrepta spre Notting Hill Gate. După câteva sute de metri, a făcut stânga-împrejur, a luat-o imediat pe o stradă la dreapta şi apoi repede la stânga, pe o alta, şi a intrat într-o cârciumă, pentru ca, un minut mai târziu, să iasă de acolo pe o uşă laterală. În sfârşit, pe o stradă lăturalnică, a intrat într-o cabină telefonică roşie, a închis uşa grea şi a format un număr care îi fusese dat cu patru ani în urmă, la Copenhaga.

— Salut! Bun venit la Londra! s-a auzit vocea înregistrată a lui Geoffrey Guscott vorbind în limba rusă. Îţi mulţumesc pentru că ai sunat. Suntem nerăbdători să te vedem. Până atunci, i-aţi câteva zile să te relaxezi şi

să te obişnuieşti cu noul mediu. Haide să luăm din nou legătura la începutul lunii iulie.

Înregistrarea l-a invitat să telefoneze din nou în seara zilei de 4 iulie. A fost „extraordinar de liniştitor" să audă sunetul vocii lui Guscott.

MI6 îl coordona pe Oleg Gordievski de opt ani; acum avea un spion pasionat şi experimentat implantat în interiorul rezidenţei KGB din Londra şi nu avea de gând să arunce în aer cazul, făcând o mişcare pripită.

Oleg şi familia lui s-au acomodat rapid în apartamentul lor de trei camere din clădirea ocupată de personalul ambasadei sovietice, situată pe Kensington High Street. Leila era fermecată de mediul nou şi neobişnuit în care intrase, dar Gordievski simţea un uşor frison de dezamăgire. Anglia fusese ţinta lui încă de când îl recrutase Richard Bromhead, iar locul căpătase, în imaginaţia lui, o aură sofisticată de splendoare care nu putea avea egal în realitate. Londra era mult mai murdară decât Copenhaga şi nu cu mult mai curată decât Moscova. „Îmi imaginasem că totul va fi mult mai ordonat şi mai atractiv." Totuşi, s-a gândit el, simplul fapt că ajunsese în Marea Britanie era „o victorie imensă pentru serviciile britanice şi pentru mine". Fără îndoială, MI6 ştia că sosise, dar a aşteptat totuşi câteva zile înainte de a iniţia contactul, ca precauţie suplimentară, în cazul în care ar fi fost filat de KGB.

În dimineaţa ulterioară sosirii, Gordievski a parcurs cei patru sute de metri până la ambasada sovietică, i-a prezentat portarului legitimaţia nouă-nouţă şi a fost escortat până la *rezidentura* KGB: o enclavă întărită, înghesuită şi plină de fum de la ultimul etaj, încremenită în neîncredere şi condusă de un şef bănuitor până la obsesie, al cărui nume grosolan şi discordant era Guk.

Generalul Arkadi Vasilievici Guk, cu funcţia oficială de secretar unu al ambasadei, dar în realitate rezident KGB,

sosise în Marea Britanie cu doi ani în urmă şi îşi făcuse un ţel din a nu se integra. Crunt de ignorant, brutal de ambiţios şi adeseori beat, considera orice formă de interes cultural drept pretenţiozitate intelectuală şi respingea complet cărţile, filmele, piesele de teatru, artele şi muzica. Guk se remarcase în cadrul Direcţiei de Contrainformaţii (KR) a KGB pentru că lichidase în Statele Baltice opoziţia naţionalistă faţă de controlul sovietic. Era un susţinător şi un fin cunoscător a tot ceea ce înseamnă asasinatele şi îi plăcea să se laude că se oferise să lichideze mai mulţi dezertori transfugi în Occident, printre care se numărau fiica lui Stalin şi preşedintele Ligii de Apărare a Evreilor[1] din New York. Nu mânca decât mâncare rusească, în cantităţi uriaşe, şi abia dacă rupea ceva engleză. Înainte de a fi detaşat la Londra, fusese şeful centralei municipale KGB din Moscova.

Spre deosebire de Mihail Liubimov, Guk ura Anglia şi pe englezi. Mai mult decât toate, îl ura însă pe ambasadorul sovietic, Viktor Popov, un diplomat cu carte şi uşor afectat, care reprezenta tot ceea ce detesta Guk. Şeful KGB îşi petrecea mare parte a timpului izolat în biroul său, bând votcă şi fumând ţigară de la ţigară, plângându-se de Popov şi încercând să inventeze noi căi de a-l submina. O bună parte dintre informaţiile pe care le trimitea la Moscova erau pure invenţii, concepute cu iscusinţă pentru a alimenta violentele teorii ale conspiraţiei – de exemplu, ideea că noul Partid Social Democrat (SDP), de centru-stânga, o grupare înfiinţată în 1981, fusese creat de CIA. Gordievski şi-a caracterizat pe scurt noul şef drept „un munte de om, mare şi umflat, cu o minte mediocră şi o rezervă imensă de şiretenie de joasă speţă".

[1] Jewish Defence League – mişcare americană neosionistă creată în 1968 de Meir Kahane, ulterior fondator al partidului politic israelian Kach (n.t.)

Cu mult mai inteligent, dar şi mai periculos, era Leonid Efremovici Nikitenko, şeful contraspionajului şi principalul confident al lui Guk. Era arătos, cu sânge-rece şi fermecător când avea chef. Avea ochii uşor gălbui şi adânciţi în orbite şi puţine lucruri treceau neobservate de aceştia. De foarte devreme, Nikitenko hotărâse că modul de a avansa la Londra era să îi cânte în strună lui Guk, însă era un ofiţer de contrainformaţii priceput, metodic şi diabolic, iar după trei ani de experienţă în capitala engleză învăţase multe despre metodele spionajului britanic. „Nu mai există altă meserie ca asta", a declarat Nikitenko, referindu-se la munca lui de combatere a MI5 şi MI6. „Suntem politicieni. Suntem soldaţi. Şi, mai presus de toate, suntem actori pe o scenă superbă. Nu pot să îmi imaginez o muncă mai bună decât munca de informaţii."[1] Dacă era cineva care să îi facă probleme lui Gordievski, acela era Nikitenko.

Superiorul direct al lui Gordievski, şeful Liniei PR, era Igor Feodorovici Titov (fără legătură cu Ghenadi), un zbir chel, care fuma neîncetat şi avea o pasiune nepotolită pentru reviste porno occidentale, pe care le cumpăra din Soho şi le trimitea cu valiza diplomatică la Moscova, cadou pentru amicii lui din KGB. Oficial, Titov nu făcea parte din personalul diplomatic al ambasadei, dar lucra sub acoperire ca ziarist, corespondent al săptămânalului rus *New Times*[2]. Gordievski îl cunoscuse la Moscova şi îl considera „un om cu adevărat diabolic".

Cei trei şefi îl aşteptau pe Gordievski în biroul rezidentului. Au fost strângeri de mână rezervate şi o întâmpinare convenţională. Nou-venitul i-a devenit antipatic lui

[1] Citat în Bearden şi Risen, *The Main Enemy*

[2] *The New Times* (*Novoe Vremia*) – fondată în 1943, revista a apărut în perioada sovietică în mai multe limbi şi a urmat linia politică oficială a partidului comunist. (n.t.)

Guk pe motiv că părea cult. Nikitenko l-a privit cu rezerva celui antrenat să nu aibă încredere în nimeni. Iar Titov a văzut în noul său subaltern un rival potenţial. KGB era o comunitate intens tribală: atât Guk, cât şi Nikitenko erau produşi ai Liniei KR, cu un bine înrădăcinat mod de a gândi, specific structurilor de contrainformaţii. În consecinţă, l-au considerat instinctiv pe cel nou-venit o ameninţare, cineva care „şi-a făcut loc dând din coate" către o poziţie pentru care aproape că nu era calificat.

Paranoia se naşte din propagandă, ignoranţă, secretomanie şi teamă. Rezidenţa KGB din Londra era, în 1982, unul dintre cele mai paranoice locuri de pe Pământ, o organizaţie impregnată cu o mentalitate de asediu, întemeiată în cea mai mare parte pe fantasme. Întrucât consuma timp şi eforturi uriaşe pentru a-i spiona pe diplomaţii străini aflaţi la Moscova, KGB presupunea că şi MI5 şi MI6 făceau probabil la fel la Londra. De fapt, deşi Serviciul de Securitate îi monitoriza şi urmărea cu certitudine pe operativii KGB suspectaţi, supravegherea nu era nici pe departe la fel de intensă pe cât îşi imaginau ruşii.

Cu toate acestea, KGB-ul era convins că întreaga ambasadă sovietică era vizată de o campanie gigantică şi susţinută de interceptări audio secrete, iar faptul că această supraveghere era invizibilă confirma ideea că britanicii erau probabil foarte buni la asta. Ambasadele vecine, ale Nepalului şi Egiptului, erau bănuite că sunt „posturi de ascultare", iar ofiţerilor li se interzicea să vorbească în apropierea pereţilor învecinaţi acestora; se credea că spioni nevăzuţi, înzestraţi cu aparate de fotografiat cu teleobiectiv, îi urmăreau pe toţi cei care intrau sau ieşeau din clădire; britanicii, se spunea, construiseră un tunel special pe sub Kensington Palace Gardens, pentru a instala echipamente de ascultare sub ambasadă; maşinile electrice de dactilografiat erau interzise – pe

considerentul că sunetele pe care le făceau când erau folosite puteau fi înregistrate şi descifrate – şi era descurajată chiar şi folosirea celor mecanice, ca nu cumva sunetul tastelor să trădeze ceva; pe fiecare perete existau avertismente: „NU ROSTIŢI CU GLAS TARE NUME SAU DATE“; ferestrele erau toate zidite, cu excepţia celei din biroul lui Guk, unde boxe radio miniaturale pompau în spaţiul dintre cele două foi de geam ale ferestrelor muzică rusească înregistrată, producând astfel un soi de vibraţii înfundate, care întăreau atmosfera suprarealistă. Toate discuţiile secrete aveau loc într-o încăpere de la subsol, fără ferestre şi căptuşită cu metal, care era umedă tot anul, iar vara, fierbinte. Ambasadorul Popov, care îşi avea biroul la etajul din mijloc, credea (probabil justificat) că KGB-ul instalase sisteme de recepţie prin tavan, pentru a-i asculta conversaţiile. Obsesia personală a lui Guk era reţeaua londoneză de metrou, pe care nu a folosit-o niciodată, întrucât era convins că anumite panouri publicitare din staţiile de metrou aveau oglinzi false, prin care MI5 urmărea fiecare mişcare a KGB-ului. Guk se deplasa pretutindeni cu Mercedesul său de culoarea fildeşului.

Gordievski se trezise că activează în interiorul unui ministat stalinist, izolat etanş de restul Londrei, o lume închisă, dominată de neîncredere agasantă, de mărunte gelozii şi cleveteli. „Invidia, răutăţile, atacurile josnice, intrigile, denunţurile, toate erau la o scară care făcea ca până şi Centrul din Moscova să pară un soi de «pension».“

Rezidenţa KGB era cu adevărat un loc de muncă dezagreabil. Pe de altă parte, în accepţiunea lui Gordievski, KGB nu mai era principalul lui angajator.

În ziua de 4 iulie 1982, Gordievski a sunat din nou la numărul de la MI6 de la o altă cabină telefonică. Centrala telefonică, alertată în prealabil, a redirecţionat imediat apelul către un birou de la etajul doisprezece. De

data aceasta, i-a răspuns Geoffrey Guscott în persoană. Dialogul lor a fost vesel, dar scurt şi la obiect: propunerea unei întâlniri la ora 15:00, a doua zi după-amiază, într-un loc unde se socotise că era cel mai puţin probabil să bântuie spionii ruşi.

Holiday Inn, de pe Sloane Street, putea pe drept cuvânt să se considere cel mai plicticos hotel din Londra. Unicul lui element distinctiv era acela că anual găzduia concursul Slimmer of the Year[1].

La ora stabilită, Gordievski a intrat pe uşile batante şi imediat l-a zărit pe Guscott în capătul opus al holului. Lângă el stătea o femeie elegantă, de puţin peste cincizeci de ani, cu părul blond, îngrijit, şi pantofi comozi. Veronica Price lucra la acest caz de cinci ani, dar nu îl văzuse pe Gordievski decât în nişte fotografii şterse şi în pozele de paşaport. I-a dat un cot lui Guscott şi a şoptit:

— Uite-l!

Lui Guscott i s-a părut că Gordievski, care avea 43 de ani, îmbătrânise în anii din urmă, dar părea în formă. Un „surâs vag" a traversat chipul rusului când şi-a văzut ofiţerul de caz englez. Guscott şi Price s-au ridicat în picioare şi, fără vreun contact vizual, au pornit pe coridorul care ducea în spatele hotelului. Aşa cum conveniseră, Gordievski i-a urmat, a ieşit pe uşa din spate, a traversat fâşia de asfalt şi a urcat un set de scări, până la primul etaj al parcării hotelului. Lângă maşină îl aştepta Guscott, tot numai zâmbet, cu portiera din spate deschisă. Ca să poată pleca rapid, Price parcase maşina aici cu o seară înainte, în apropierea scărilor, chiar lângă rampa de ieşire. Maşina era un Ford, cumpărat special în scopul preluării, cu număr de înmatriculare care nu putea fi pus în legătură cu MI6.

[1] Concurs organizat la Londra, care premiază anual persoana cu cea mai spectaculoasă pierdere în greutate. (n.t.)

Abia după ce spionul a urcat în siguranţă în maşină, au făcut schimb de saluturi. Guscott şi Gordievski stăteau în spate şi vorbeau repede în rusă, în timp ce Price, la volan, conducea prin traficul lejer. Guscott i-a explicat lui Gordievski că revenise special la Londra din străinătate ca să îl întâmpine, să facă planurile pentru viitor şi să aranjeze predarea lui către un nou ofiţer de caz. Rusul a dat din cap. Au trecut pe lângă Harrods şi Victoria and Albert Museum, au traversat Hyde Park, au trecut prin curtea din faţă a unui nou bloc de locuinţe din Bayswater şi au intrat în parcarea subterană.

Veronica petrecuse câteva săptămâni cercetând vestul Londrei împreună cu agenţi imobiliari care nu bănuiau nimic, până când a găsit casa conspirativă potrivită. Un şir de copaci ascundea dinspre stradă apartamentul de două camere de la etajul al treilea al unui bloc modern. Ieşirea din parcarea subterană ducea direct în clădire: oricine ar fi încercat să îl urmărească pe Gordievski putea să vadă maşina intrând, dar nu ar fi fost în stare să spună la ce apartament mergea. O poartă a grădinii din spate dădea pe o stradă laterală şi oferea o ieşire de urgenţă, prin spatele clădirii, spre Kensington Palace Gardens. Apartamentul era destul de departe de ambasada sovietică, făcând improbabilă o întâlnire accidentală a lui Gordievski cu alţi ofiţeri KGB, dar suficient de aproape ca el să poată ajunge acolo cu maşina, să parcheze, să se vadă cu ofiţerii săi de caz şi să revină în Kensington Palace Gardens – toate, în intervalul a două ore. Un magazin de delicatese din apropiere putea oferi motivul gastronomic de rezervă. Price insistase: „Apartamentul trebuia să aibă o atmosferă plăcută, un ambient cu un anume statut. Un loc ponosit de prin Brixton nu e potrivit". Locul era mobilat modern şi cu gust. Mai era şi plin de microfoane.

Odată ce s-au aşezat în living, Price s-a agitat puţin prin încăpere şi a pus de un ceai. În KGB nu existau, practic,

femei ofiţeri de caz, iar Gordievski nu cunoscuse niciodată o femeie de genul lui Price. „A plăcut-o instantaneu", a relatat Guscott. „Oleg se pricepea la femei." Cu acelaşi prilej, a trăit şi prima sa experienţă de ceremonie englezească a ceaiului. La fel ca mulţi alţii de vârsta ei, Price considera luarea ceaiului drept un ritual patriotic sfânt. Guscott o prezentase drept „Jean". Gordievski s-a gândit că faţa ei „părea să întruchipeze toate calităţile britanice tradiţionale, de decenţă şi onoare".

Guscott a prezentat liniile generale ale planului operativ. Dacă Oleg era de acord, se va întâlni cu ofiţerii săi de caz din MI6 în pauza de prânz, o dată pe lună, în acel apartament. Rezidenţa KGB se golea în timpul orei de masă de la prânz, când ofiţerii se duceau să se întreţină cu contactele lor (sau, mai precis, cu ei înşişi). Absenţa lui Gordievski nu va fi remarcată.

Guscott i-a înmânat o cheie de la o casă situată între Kensington High Street şi Holland Park. Acolo era refugiul lui, un loc unde putea să se dea la fund, cu sau fără familie, în clipa în care ar fi sesizat un pericol. Dacă voia să contramandeze o întâlnire, dacă avea nevoie să se vadă cu un ofiţer MI6 din scurt sau să ceară ajutor de urgenţă, de orice fel, trebuia să telefoneze la numărul la care sunase atunci când a sosit. Centrala era funcţională douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru şi un operator i-ar fi direcţionat apelul către oricine era de serviciu din echipa lui.

Guscott i-a mai oferit încă o garanţie, esenţială. Planul de evadare din Moscova, Operaţiunea PIMLICO, era în continuare menţinut gata de iniţiere cât timp Gordievski se afla la Londra. KGB era generos cu vacanţele şi ofiţerii înclinau să revină acasă în perioada concediului de iarnă, de patru săptămâni, şi vara, pentru până la şase săptămâni. Era de asemenea posibil să fie chemat înapoi fără preaviz. Ori de câte ori Gordievski ar fi fost la Moscova, ofiţerii

MI6 continuau să verifice zonele-semnal de la brutăria de pe Kutuzovski Prospekt şi din Piaţa Centrală, căutând un bărbat cu o pungă de la Safeway. Aveau să facă astfel chiar şi atunci când spionul nu era în ţară. KGB-ul îi urmărea îndeaproape pe toţi diplomaţii britanici de la Moscova şi le planta microfoane în apartamente, în timp ce posturile de filaj le monitorizau mişcările de la ultimul etaj al hotelului Ucraina şi de pe acoperişul blocului de apartamente al străinilor. Orice schimbare a tipicului zilnic putea fi observat; dacă ar fi trecut regulat pe lângă brutărie doar atunci când Gordievski era la Moscova, ar fi încetat să o mai facă dacă el lipsea şi ar fi reînceput când revenea, tiparul acesta ar fi fost poate detectat. MI6 continua să monitorizeze locul timp de mai multe săptămâni, înainte şi după fiecare dintre vizitele sale. Regulile stricte ale meseriei cereau ca procedura pentru Operaţiunea PIMLICO să fie menţinută timp de luni sau ani.

Cazul intrase într-o nouă fază şi i se dăduse un nou nume de cod: SUNBEAM devenise NOCTON (numele unui sat din Lincolnshire).

MI6 nu mai coordonase niciodată un spion KGB cu baza la Londra şi situaţia ridica noi provocări, nu în ultimul rând aceea a ameninţării din partea serviciului frate, MI5. Serviciul de Securitate era responsabil cu monitorizarea mişcărilor tuturor celor suspectaţi de a fi ofiţeri KGB în Londra. Dacă Secţiunea A4, echipa de filaj a MI5, cunoscută ca „The Watchers", „Spectatorii", l-ar fi zărit pe Gordievski participând la o întâlnire clandestină într-un loc suspect din Bayswater, fără îndoială că ar fi demarat o investigaţie. Emiterea unui ordin-cadru care să *interzică* punerea lui Gordievski sub urmărire ar fi indicat limpede că era protejat. În ambele situaţii, siguranţa cazului ar fi fost compromisă definitiv. Niciun caz de o asemenea importanţă nu s-ar fi putut coordona în Marea Britanie

fără informarea Serviciului de Securitate. S-a luat, aşadar, decizia de a coordona cazul împreună cu MI5 şi, cu acest scop, au fost „îndoctrinaţi" câţiva ofiţeri superiori din MI5, printre care şi directorul general al agenţiei. În acest fel, MI6 putea să fie informat despre perioadele în care Gordievski era filat, asigurându-se astfel că întâlnirile aveau loc fără ca Spectatorii să observe.

Această colaborare între MI5 şi MI6 era fără precedent. Cele două ramuri ale spionajului britanic nu se înţeleseseră întotdeauna – poate că deloc surprinzător, dat fiind că sarcina prinderii spionilor şi munca de coordonare a acestora nu sunt necesarmente compatibile, uneori ele se suprapun, iar din când în când intră în conflict. Cele două structuri de informaţii aveau tradiţii, coduri de conduită şi tehnici distincte. Rivalitatea dintre ele avea rădăcini adânci şi adeseori se dovedise contraproductivă. Istoric vorbind, unii dintre membrii MI6 aveau tendinţa să desconsidere serviciul intern de securitate, considerându-l doar o gaşcă de poliţişti lipsiţi de imaginaţie şi de vervă; MI5, la rându-i, vedea în ofiţerii de la informaţii externe un fel de aventurieri proveniţi din şcoli cu staif, al căror comportament era unul ciudat şi iresponsabil. Fiecare îi considera pe ceilalţi „găunoşi". Investigaţiile îndelungi întreprinse de MI5 asupra ofiţerului MI6 Kim Philby adânciseră suspiciunile reciproce, ajungându-se până la o ostilitate nedisimulată. Dar, pentru scopurile vizate de NOCTON, aveau să lucreze în tandem: MI6 îl va coordona pe Gordievski permanent; câţiva aleşi din MI5 vor fi ţinuţi la curent cu evoluţia cazului şi se vor ocupa de aspectele privind siguranţa lui. Decizia lărgirii cercului de persoane informate în afara MI6 a reprezentat o surprinzătoare îndepărtare de tradiţie şi, în acelaşi timp, un joc riscant. Informaţiile referitoare la Gordievski transmise între MI6 şi MI5 purtau numele de cod LAMPAD (de la

denumirea englezească a nimfelor din tărâmul de dincolo, din mitologia greacă). Doar o mână de oameni din cadrul MI6 ştiau despre NOCTON; încă şi mai puţini din MI5 ştiau despre LAMPAD; diagrama Venn a intersectărilor[1] pentru personalul MI6 şi MI5 care era la curent cu ambele operaţiuni nu număra mai mult de doisprezece oameni.

Odată ce s-au convenit termenii angajamentului şi au fost strânse ceştile de ceai, Gordievski a intrat în pâine şi a început să pună pe masă secretele acumulate în cei patru ani, un veritabil torent de informaţii adunate şi stocate în memorie la Moscova: nume, date, locuri, planuri, agenţi şi ilegali. Guscott lua repede notiţe şi doar ocazional îl întrerupea pentru a lămuri câte ceva. Gordievski nu avea nevoie de încurajări. A trecut metodic în revistă prestigiosul lui rezervor de fapte memorate, pas cu pas, moment cu moment. La prima întâlnire a fost sondat doar stratul superficial al memoriei lui Gordievski, dar, pe măsură ce timpul trecea şi el devenea din ce în ce mai relaxat, secretele începeau să iasă în cascadă la iveală – o cascadă controlată, cathartică.

Fiecare individ îşi trece în revistă amintirile, convins fiind că rememorarea tot mai frecventă a unui eveniment face ca acesta să devină din ce în ce mai real. Ceea ce nu este întotdeauna adevărat. Cei mai mulţi relatează o versiune a trecutului, iar apoi fie rămân cu încăpăţânare la ea, fie o înfrumuseţează. Puterea de evocare a lui Gordievski era însă diferită. Relatările lui nu erau doar consistente, ci, pe măsură ce timpul trecea, noi straturi de informaţie ieşeau la iveală. „Cu fiecare întâlnire, adăuga tot mai multe şi mai multe detalii, suplimentând treptat ceea ce ştiam noi", a relatat Veronica Price. O memorie fotografică

[1] Metoda diagramelor Venn reprezintă o modalitate de verificare a validităţii inferenţelor (imediate şi mediate) prin reprezentări grafice. (n.t.)

înregistrează o singură imagine, precisă, în alb şi negru; memoria lui Gordievski era pointilistă, o serie de puncte care, odată unite şi completate, creau un tablou uriaş şi viu colorat. „Oleg avea marele dar de a-şi aminti conversaţii. Îşi amintea momentul, contextul, ordinea cuvintelor; [...] nu putea fi abătut de la ele." Memorase chiar şi conversaţiile sale cu alţi ofiţeri, de pe vremea când era trimis în turele de noapte. Ca ofiţer de informaţii cu înaltă pregătire, ştia ce era potenţial de interes şi ce era balast. Livra informaţiile preambalate şi deja analizate. „Avea o intuiţie extraordinară, o foarte bună înţelegere a ceea ce era cu adevărat semnificativ, ceea îl făcea remarcabil."

Întâlnirile urmau un tipar prestabilit, iniţial având loc o dată pe lună, apoi la fiecare două săptămâni şi, în final, o dată pe săptămână. De fiecare dată când rusul sosea la casa conspirativă, Guscott şi Price îl întimpinau cu căldură şi cu un prânz lejer. „Încă suferea de pe urma şocului cultural şi a muncii într-o rezidenţă KGB, care era în esenţă un mediu ostil", şi-a amintit Guscott. „Avea înmagazinate o grămadă de cunoştinţe. Ţelul nostru principal era să ne asigurăm că nu se va întâmpla să renunţe subit. Eram foarte dornici să îi dăm toate garanţiile."

În ziua de 1 septembrie 1982, Gordievski a sosit la apartament şi a găsit o a treia persoană care îl aştepta împreună cu Guscott şi Price, un bărbat tânăr şi spilcuit, cu un început de chelie, care îl privea insistent. Guscott i l-a prezentat în limba rusă drept „Jack". Gordievski şi James Spooner şi-au dat mâna pentru prima dată. Compatibilitatea dintre ei s-a instalat imediat.

Fluenţa cu care James Spooner vorbea limba rusă, ca şi aptitudinile sale de operativ îl făcuseră candidatul ideal pentru a coordona cazul atunci când Guscott s-a reîntors la Stockholm. Spooner se pregătea pentru o detaşare la post în Germania atunci când i s-a cerut ca, în schimb, să

se ocupe de NOCTON. „Am avut nevoie de două minute ca să accept." Agentul şi coordonatorul său s-au cântărit în tăcere.

„Fusesem informat minuţios, iar el era exact aşa cum mă aşteptasem", a spus Spooner. „Tânăr, viguros, prompt în reacţii, disciplinat, la obiect." Cuvinte care ar fi putut fi la fel de bine folosite pentru a-l descrie pe Spooner însuşi. Amândoi bărbaţii fuseseră absorbiţi de munca din intelligence toată viaţa lor de adulţi; amândoi priveau activitatea din serviciile secrete prin prisma istoriei; vorbeau aceeaşi limbă, şi figurat, şi la propriu.

„Nu am avut niciodată suspiciuni în privinţa lui. Absolut deloc", a mărturisit Spooner. „Este greu de explicat, dar ştii, pur şi simplu, în cine să ai încredere şi în cine nu. Îţi antrenezi judecata. Oleg era cu totul de încredere, onest şi mânat de motivaţiile potrivite."

Gordievski şi-a dat imediat seama că Spooner era un „ofiţer de informaţii de prima mână, dar şi sincer amabil, plin de emoţie şi de sensibilitate, cinstit atât în plan personal, cât şi în privinţa principiilor sale etice". Ulterior, avea să îl descrie drept „cel mai bun coordonator pe care l-am avut vreodată".

Pentru Gordievski, Marea Britanie părea în continuare „străină şi neobişnuită", dar, pe măsură ce întâlnirile au urmat una după alta, rutina contactelor regulate cu MI6 a ajuns să intre într-un tipar. Apartamentul din Bayswater asigura un adăpost, un refugiu din calea conflictelor interne şi a ostilităţilor paranoice din interiorul *rezidenturii* KGB. Veronica pregătea ceva de mâncare din produsele de la băcănia locală, de obicei gustări, ocazional şi câteva delicatese ruseşti, precum heringi şi sfeclă în saramură, ca şi o sticlă, două de bere. Spooner punea întotdeauna un casetofon pe măsuţa de cafea, rezervă în cazul în care tehnologia de ascultare ascunsă s-ar fi defectat, dar

şi ca demonstraţie de profesionalism, un punct central al atenţiei. Întâlnirile durau până la două ore şi, la sfârşitul fiecăreia, fixau data pentru cea următoare. Apoi Spooner transcria şi traducea dialogul dintre ei şi redacta un raport detaliat. Lucra adesea până târziu în noapte, de acasă, pentru a evita să atragă atenţia în Century House: pentru a ţine departe de ochii colegilor săi din MI6 ceea ce lucra cu adevărat, despre Spooner se spusese că lucrează la un caz din străinătate, care reclama călătorii peste hotare. Transcrierea făcută de el devenea apoi mina din care se extrăgeau rapoartele individuale destinate diferiţilor „clienţi" – fiecare dintre ei, aşa cum cerea practica standard a MI6, ocupându-se doar de o singură zonă de interes. O întâlnire putea să producă până la douăzeci de rapoarte, unele nu mai lungi de o singură frază. Responsabilitatea pentru colaţionarea, analizarea, divizarea, camuflarea şi distribuirea rezultatelor NOCTON cădea în sarcina unei celule speciale din cadrul MI6, condusă de un talentat expert în Războiul Rece.

Gordievski îşi sonda sistematic memoria, semnalând, rafinând şi acumulând informaţiile. După trei luni de chestionări, îşi scormonise amintirile pentru a scoate în evidenţă fiecare detaliu: rezultatul a fost cea mai mare „descărcare operativă" individuală din istoria MI6, o descriere aprofundată şi din interior a KGB-ului, uluitor de meticuloasă şi de cuprinzătoare: planurile trecute, prezente şi viitoare ale agenţiei.

Unul câte unul, Gordievski exorcizase demonii din istoria MI6. Kim Philby mai lucra încă pentru KGB, le explicase el, dar numai ca analist cu jumătate de normă şi sigur nu era geniul atotvăzător pe care îl imaginase James Angleton, de la CIA. De mulţi ani, instituţiile britanice se întrebau dacă nu mai exista un alt spion ca Philby, care să pândească din rândurile lor, în timp ce tabloidele îl vânau

necontenit pe aşa-zisul „Al Cincilea Om", identificând nenumăraţi candidaţi şi distrugând în răstimp mai multe cariere şi vieţi. Peter Wright, ofiţer MI5 renegat şi autor al cărţii *Spycatcher*, fusese obsedat de teoria conform căreia Roger Hollis, fost şef al MI5, era o cârtiţă sovietică, ceea ce a dus la o serie de investigaţii interne care au provocat mult rău. Gordievski a pus capăt acestei teorii a conspiraţiei, reabilitând definitiv numele lui Hollis. Rusul a confirmat că Al Cincilea Om era John Cairncross, fost ofiţer MI6, care, în 1964, recunoscuse că a fost agent sovietic. Gordievski a relatat că spectacolul britanicilor, care se dădeau de ceasul morţii pentru o fantezie, provocase amuzamentul serios, dar şi deruta celor din Centru. Lucrurile păreau atât de bizare, încât KGB-ul suspecta o conspiraţie. Agentul a explicat că, atunci când Ghenadi Titov însuşi citise a nu ştiu câta relatare dintr-un ziar englez despre vânătoarea de vrăjitoare, întrebase: „De ce tot vorbesc despre Roger Hollis? Aşa o prostie nu pot să înţeleg, trebuie să fie vorba de vreo şmecherie specială a britanicilor care ne este destinată". Vânătoarea de cârtiţe, care durase douăzeci de ani, fusese o pierdere de timp fabulos de distructivă.

Cercetarea făcută de Gordievski prin arhivele KGB mai dezlegase şi alte mistere. Un spion sovietic descoperit în 1946, care avea numele de cod ELLI, dar care nu fusese niciodată identificat oficial, era, de fapt, Leo Long, alt fost ofiţer de informaţii recrutat pentru cauza comunistă la Universitatea Cambridge, înainte de război. Specialistul italian în fizica nucleară Bruno Pontecorvo, care participase la cercetările britanice din timpul războiului privind bomba atomică, oferise voluntar KGB-ului serviciile sale, cu şapte ani înainte de a fugi în URSS, în 1950. Gordievski mai reuşise să descopere şi că Arne Treholt, spionul norvegian, era încă activ. Treholt făcuse

parte din delegaţia norvegiană la ONU, în New York, iar acum revenise în Norvegia, studia la Forsvarets høgskole[1] şi avea acces la o mulţime de materiale sensibile – pe care le-a transmis la KGB. Serviciul de securitate norvegian îl monitorizase pe Treholt încă de la primul indiciu al lui Gordievski, în 1974, dar încă nu luase măsuri – parte la îndemnul britanicilor, întrucât exista temerea că arestarea lui ar fi îndreptat bănuielile către sursă, care nu le fusese dezvăluită norvegienilor. Acum, laţul începea să se strângă în jurul lui Treholt.

Un mic grup de ofiţeri superiori MI6 s-au adunat la Century House ca să afle de la ofiţerii cazului NOCTON care erau rezultatele iniţiale ale informărilor. Grupul nu era format din oameni expansivi sau sentimentali, dar în încăpere plutea un aer de „entuziasm şi încredere". Cei cu ranguri înalte se aşteptau să afle despre o vastă reţea de agenţi KGB în Anglia, despre spioni comunişti de genul celor Cinci de la Cambridge, care îşi făcuseră loc în structurile administrative de putere pentru a le distruge din interior. Se presupunea că KGB-ul din 1982 era probabil mai puternic decât oricând. Gordievski a dovedit că nu era aşa.

Descoperirea faptului că, în Marea Britanie, KGB-ul nu avea decât o mână de agenţi, de contacte şi de ilegali, dintre care niciunul nu reprezenta vreo ameninţare serioasă, a fost, în acelaşi timp, şi o uşurare, şi o dezamăgire. Gordievski dezvăluise că arhivele KGB conţineau dosare active pentru Jack Jones, liderul sindical, şi Bob Edwards, parlamentarul laburist. A identificat „contacte" simpatizanţi care acceptaseră bani sau servicii din partea KGB, precum Richard Gott, jurnalistul de la *The Guardian*, şi mai vârstnicul activist pentru pace, Fenner Brockway.

[1] Colegiul norvegian de apărare (n.r.)

Vânătorii de spioni au descoperit că nu prea aveau peşti mari pe care să merite să îi urmărească. Exista, totuşi, o anumită sursă de îngrijorare: aparent, Gordievski nu auzise niciodată de Geoffrey Prime, un analist de la GCHQ[1], agenţia britanică de informaţii care se ocupa de spionajul prin intermediul telecomunicaţiilor şi al semnalelor electromagnetice[2], arestat de curând ca spion sovietic. Dacă Gordievski văzuse acele dosare, de ce nu exista unul şi pentru Prime, care începuse să spioneze pentru URSS în 1968? Răspunsul era simplu: Prime fusese coordonat de direcţia de contrainformaţii a KGB, şi nu de divizia Marea Britanie – Scandinavia.

Descrierea detaliată făcută de Gordievski operaţiunilor KGB din Londra, Scandinavia şi Moscova a dovedit că agenţia sovietică adversară nu era un uriaş mitologic înalt de trei metri, ci o structură plină de defecte, stângace şi ineficientă. Era evident că KGB-ul anilor 1970 nu mai era ceea ce fusese cu o generaţie înainte. Fervoarea ideologică din anii 1930, martori la recrutarea atâtor agenţi devotaţi, fusese înlocuită de o supunere venită din teamă, care producea un cu totul alt tip de spion. KGB-ul continua să rămână o organizaţie vastă, bine finanţată şi nemiloasă, care încă mai putea să apeleze la unii dintre cei mai străluciţi şi mai buni recruţi. Dar în rândurile ei găseai acum mulţi oportunişti şi lingăi, carieriști leneşi, cu prea puţină imaginaţie. KGB-ul era încă un duşman de temut, dar vulnerabilităţile şi deficienţele acestuia erau acum dezvăluite. În acelaşi timp în care KGB-ul intra într-o perioadă de declin, agenţiile de informaţii din Occident începeau să fie animate de noi ambiţii şi de o viaţă nouă.

[1] Government Communications Headquarters (GCHQ) – Centrul Guvernamental de Comunicaţii (n.t.)

[2] Signals intelligence (SIGINT) – informaţii obţinute prin tehnici de transmisiune (n.t.)

MI6 ieşea din poziţia defensivă pe care o adoptase în deceniile 1950 şi 1960, o perioadă de scandaluri de spionaj care o slăbiseră.

Un val de încredere şi entuziasm cuprinsese agenţia. KGB-ul de astăzi putea fi învins.

Exista însă un aspect al informaţiilor date de Gordievski care îi făcea pe cei din vârful ierarhiei serviciilor secrete britanice să stea drepţi şi să înghită cu greu.

Perioada în care Michael Foot cochetase cu KGB-ul era departe, în trecut. Gordievski avusese grijă să nu exagereze importanţa Agentului BOOT, iar Geoffrey Guscott fusese clar în evaluarea făcută cazului: Foot fusese folosit doar în „scopuri de dezinformare", în urmă cu mult timp; el nu era spion sau „agent conştient", în sensul acceptat. Dar era liderul opoziţiei laburiste şi putea ajunge la conducerea ţării, în locul lui Margaret Thatcher. La următoarele alegeri generale, care urmau să aibă loc cel târziu în 1984, era posibil să devină premier. Dacă fosta sa legătură de ordin financiar cu KGB-ul era dezvăluită, credibilitatea lui Foot ar fi fost distrusă, şansele de a ajunge la putere, anulate, iar cursul istoriei s-ar fi schimbat, probabil. Mulţi îl considerau deja periculos de apropiat stângii, dar contactele lui cu KGB ar fi dat poziţiei sale ideologice o nuanţă definitiv mai sinistră. Adevărul era suficient de incriminator pentru a-l face pe Foot să pară extrem de naiv şi nesăbuit. Dar, în focul unor alegeri, putea să i se dea aparenţa unui spion în toată regula, plătit de KGB.

„Ne îngrijora cât de sensibilă era situaţia lui şi era nevoie să evităm ca ea să fie folosită în lupta politică dintre partide", a explicat Spooner. „Ţara era străbătută de un clivaj ideologic profund, iar noi ştiam că trebuia să păstrăm această informaţie în afara dezbaterii politice. Deţineam o informaţie care era susceptibilă de interpretări greşite."

Dezvăluirile despre Foot aveau serioase implicaţii de securitate naţională. MI6 a transmis dovezile către John Jones, directorul general al MI5. Serviciul de Securitate urma să hotărască asupra următoarei mutări. „Era decizia lor."

În poziţia sa de secretar al cabinetului, sir Robert Armstrong era şeful Serviciului Civil, consilier superior pentru politici publice al prim-ministrului şi oficial responsabil cu controlul serviciilor de informaţii şi relaţia lor cu guvernul. Neutru din punct de vedere politic, întruchiparea vie a probităţii la Whitehall, Armstrong servise ca secretar al cabinetului atât sub Harold Wilson, cât şi sub Edward Heath. A fost unul dintre consilierii cei mai de încredere ai lui Thatcher. Dar asta nu înseamnă că îi spunea acesteia totul.

Directorul general al MI5 îi relatase lui Armstrong că Michael Foot fusese odinioară Agentul BOOT, un contact plătit al KGB. Au convenit că informaţia era incendiară, fiind mult prea periculoasă din punct de vedere politic pentru a-i fi transmisă premierului.

Mulţi ani mai târziu, când a fost întrebat despre acest episod, Armstrong a fost intenţionat ambiguu, în cea mai rafinată tradiţie guvernamentală: „Ştiam că despre Michael Foot se crezuse că ar fi avut contacte cu KGB înainte de a deveni liderul Partidului Laburist şi că *Tribune* ar fi primit susţinere financiară de la Moscova, probabil de la KGB. [...] Gordievski a confirmat această informaţie. Nu ştiu cât de mult din toate acestea i-a fost dezvăluit ministrului de externe sau premierului".

Mai târziu, Armstrong va ajunge să fie martorul-cheie în „procesul Spycatcher", încercarea ratată a guvernului britanic de a bloca publicarea memoriilor revelatoare semnate de Peter Wright. El este cel care a lansat expresia „zgârcit cu adevărul". Este clar că Armstrong pare să fi fost foarte zgârcit în difuzarea adevărului despre Michael Foot.

Nu îi spusese lui Margaret Thatcher şi nici vreunuia dintre consilierii săi de vârf. Nu a spus nimănui din administraţia guvernamentală, din Partidul Conservator sau din Partidul Laburist. Nu le-a spus americanilor şi nici vreunui alt aliat al Marii Britanii. Nu a spus nimănui.

După ce i se pasase bomba neexplodată, secretarul şi-o pusese în buzunar şi o păstrase acolo, cu speranţa că Foot va pierde şi problema se va dezamorsa de la sine. Veronica Price a fost categorică: „Noi am îngropat-o". Chiar şi aşa, în cadrul MI6 existaseră discuţii despre implicaţiile constituţionale, în cazul în care Michael Foot câştiga alegerile: se convenise ca, atunci când un politician cu trecut KGB devenea premier al Marii Britanii, regina trebuia să fie informată.

În relatările lui Gordievski mai exista un element, care era mult mai periculos decât dosarele BOOT, un secret al KGB cu potenţial nu doar să schimbe lumea, ci să o distrugă.

În 1982, Războiul Rece se înfierbântase până la punctul în care o confruntare nucleară ajunsese să pară o posibilitate reală. Gordievski a dezvăluit că la Kremlin se credea, eronat, dar absolut serios, că Occidentul era gata să apese pe butonul nuclear.

8

Operațiunea RYAN

În mai 1981, Iuri Andropov, directorul KGB, şi-a convocat ofiţerii superiori la o şedinţă secretă, pentru a le face un anunţ surprinzător: America avea de gând să lanseze un prim atac nuclear şi să radă Uniunea Sovietică de pe faţa Pământului.

Timp de mai bine de douăzeci de ani, războiul nuclear dintre Est şi Occident fusese evitat graţie ameninţării reciproce cu distrugerea garantată, a promisiunii că ambele părţi vor fi anihilate în cazul oricărui conflict de acest gen, indiferent cine l-ar fi iniţiat. La sfârşitul anilor 1970, însă, Occidentul începuse să ia avans în cursa înarmării nucleare şi destinderea plină de încordare lăsa locul unui alt tip de confruntare psihologică, în care Kremlinul se temea că va fi înfrânt şi distrus în urma unui atac nuclear preventiv. La începutul anului 1981, KGB-ul a făcut o analiză a situaţiei geopolitice, folosind un program de calculator recent creat, şi a ajuns la concluzia că „intercondiţionarea puterilor mondiale" începea să încline în favoarea Occidentului. Intervenţia sovietică în Afganistan se dovedea costisitoare, Cuba sleia URSS de fonduri, CIA lansa acţiuni secrete împotriva URSS, iar SUA era într-o

tot mai accelerată cursă a înarmării: Uniunea Sovietică părea să piardă Războiul Rece şi, asemenea unui boxer epuizat de anii lungi de înfruntare, Kremlinul se temea că o singură lovitură, neaşteptată şi brutală, ar putea pune capăt meciului.

Convingerea şefului KGB că URSS era vulnerabilă în faţa unui atac nuclear surpriză avea probabil mai mult de-a face cu experienţa personală a lui Andropov decât cu o analiză geopolitică raţională. În 1956, acesta era ambasador sovietic în Ungaria şi văzuse cu ochii lui cum un regim în aparenţă puternic poate fi răsturnat peste noapte. Jucase un rol-cheie în suprimarea Revoluţiei din Ungaria. Doisprezece ani mai târziu, Andropov îndemnase din nou la „măsuri extreme", pentru înăbuşirea Primăverii de la Praga. „Măcelarul din Budapesta" credea cu fermitate în represiunea prin forţă armată şi cu ajutorul KGB. Şeful Securităţii din România l-a descris drept „omul care a înlocuit Partidul Comunist cu KGB la conducerea URSS"[1]. Poziţia încrezătoare şi optimistă a noii instalatei administraţii Reagan părea să sublinieze ameninţarea iminentă.

Ca orice paranoic adevărat, Andropov a început aşadar să caute dovezile care să îi confirme temerile.

Operaţiunea RYAN (acronimul în limba rusă pentru *raketno-iadernoe napadenie* – atac cu rachete nucleare) a reprezentat cea mai mare operaţiune sovietică de spionaj lansată vreodată pe timp de pace.[2] Pentru audienţa sa şocată din KGB, susţinut de liderul sovietic Leonid Brejnev, Andropov a anunţat că SUA şi NATO „se pregăteau energic pentru un război nuclear". Sarcina KGB era să descopere semnele că atacul era iminent şi să dea o avertizare timpurie, astfel încât Uniunea Sovietică să

[1] Ion Mihai Pacepa, în National Review, 20 septembrie 2004

[2] Surse-cheie despre Operaţiunea RYAN sunt: Barrass – *Great Cold War*, Fischer – „Cold War Conundrum", Jones (ed.) – *Able Archer* 83

nu fie luată prin surprindere. Prin urmare, dacă se găsea dovada pregătirii unui atac, atunci Uniunea Sovietică putea lansa ea însăşi un atac preventiv. Experienţa lui Andropov în suprimarea libertăţii în statele-satelit ale URSS îl convinsese că metoda cea mai bună de apărare era atacul. Teama de o primă lovitură ameninţa să provoace o primă lovitură.

Operaţiunea RYAN a fost rodul imaginaţiei înfierbântate a lui Andropov. A luat statornic amploare şi a ajuns la metastază transformându-se într-o obsesie a KGB şi GRU (spionajul militar) privind colectarea de informaţii, în care s-au consumat mii de ore-om şi care a contribuit la escaladarea tensiunilor dintre superputeri până la un nivel terifiant. RYAN a avut chiar şi propriul motto imperativ: *„Ne prozerot!“* „Fără greşeală!“ În noiembrie 1981, primele directive RYAN erau transmise către rezidenţele KGB din SUA, Europa de Vest, Japonia şi din ţările lumii a treia. La începutul lui 1982, toate *rezidenturile* primiseră instrucţiuni să facă din operaţiunea RYAN prioritatea numărul unu. Când Gordievski a ajuns la Londra, operaţiunea luase deja avânt. Dar totul se baza pe o interpretare profund eronată. America nu pregătea o primă lovitură. KGB-ul vâna peste tot dovezi ale planului de atac, însă, aşa cum menţionează istoria autorizată a MI5, „nu a existat niciun astfel de plan“.[1]

Prin lansarea Operaţiunii RYAN, Andropov a încălcat prima regulă a spionajului: să ceri întotdeauna confirmarea a ceva ce tu crezi deja la modul cel mai ferm. Hitler fusese sigur că invazia trupelor în Ziua Z va avea loc la Calais, prin urmare exact aşa l-au informat şi spionii lui (cu ajutor din partea agenţilor dubli ai Aliaţilor), asigurându-se astfel succesul debarcării din Normandia.

[1] Andrew, *Defence of the Realm*

Tony Blair şi George W. Bush erau convinşi că Saddam Hussein deţinea arme de distrugere în masă şi la această concluzie au ajuns şi serviciile lor secrete. Iuri Andropov, pedant şi autocratic, era serios convins că lacheii lui din KGB vor găsi dovada pregătirii unui atac nuclear. Exact asta au făcut.

Gordievski fusese informat despre Operaţiunea RYAN înainte să plece din Moscova. Când această iniţiativă de mare anvergură politică a KGB le-a fost dezvăluită celor din MI6, experţii în probleme sovietice de la Century House au tratat iniţial raportul cu scepticism. Oare gerontocraţii de la Kremlin chiar nu înţelegeau moralitatea Occidentală deloc, dacă puteau să creadă că America şi NATO ar fi atacat primii? Nu era oare vorba doar de nişte aiureli alarmiste din partea vreunui veteran KGB nebun? Sau poate că, şi mai sinistru, era o dezinformare deliberată, menită să convingă Occidentul să dea înapoi şi să reducă eforturile de înarmare? Comunitatea de informaţii stătea la îndoială. James Spooner s-a întrebat: oare Centrul chiar era „aşa de rupt de realitate"?

În noiembrie 1982, Andropov i-a urmat însă lui Leonid Brejnev la conducerea URSS, devenind primul şef KGB ales secretar general al Partidului Comunist. Curând după aceea, rezidenţele au fost informate că RYAN devenise „acum de o importanţă crucială" şi „avea un grad special de urgenţă". Imediat, la rezidenţa din Londra a sosit o telegramă adresată lui Arkadi Guk (alias „Iermakov"). Era etichetată „strict personal" şi „ultrasecret"). Gordievski a scos-o pe ascuns din ambasadă şi i-a dat-o lui Spooner.

Având titlul „Misiune operativă permanentă de devoalare a pregătirilor NATO pentru un atac cu rachete nucleare asupra URSS", scrisoarea reprezenta planul RYAN, structurat pe capitole şi paragrafe privitoare la diferite indicii, a căror existenţă trebuia să alerteze KGB-ul

asupra pregătirilor de atac din partea Occidentului. Documentul era dovada că temerile sovieticilor despre un prim atac erau reale, adânc înrădăcinate și crescânde. În el se afirma: „Obiectivul misiunii este de a se asigura că *rezidentura* acționează sistematic pentru descoperirea oricăror planuri pentru RYAN, aflate în pregătire la principalul adversar [SUA], și pentru organizarea supravegherii continue, în vederea punerii în evidență a indiciilor care să arate că s-a luat hotărârea folosirii de arme nucleare împotriva URSS sau că se fac pregătiri pentru un atac iminent cu rachete nucleare." Documentul prezenta douăzeci de indicii ale unui atac potențial, care mergeau de la logic la ridicol. Ofițerii KGB erau instruiți să execute supravegherea nemijlocită a „factorilor-cheie de decizie în domeniul nuclear", incluzând aici, în mod bizar, și lideri religioși și bancheri de top. Trebuia să fie supravegheate îndeaproape clădirile unde astfel de decizii ar fi putut să fie luate, la fel și depozitele nucleare, instalațiile militare, rutele de evacuare și adăposturile antiaeriene. Trebuia să se recruteze de urgență agenți din interiorul guvernului, armatei, serviciilor secrete și organizațiilor de apărare civilă. Ofițerii erau încurajați să numere câte lumini erau aprinse seara în clădirile guvernamentale cheie, dat fiind că oficialitățile aveau să muncească și noaptea în perioada premergătoare unui atac. Numărul mașinilor din parcările instituțiilor guvernamentale trebuia să fie și el știut: o cerere bruscă de spații de parcare la Ministerul Apărării, de exemplu, ar fi putut să indice pregătiri de atac. Și spitalele trebuiau supravegheate, pentru că dușmanul se va aștepta la o ripostă după prima lui lovitură și va asigura necesarul pentru victime multiple. La fel de îndeaproape erau de urmărit și abatoarele: dacă numărul de vite ucise în abatoare creștea brusc, aceasta putea să indice că Occidentul făcea stocuri de hamburgeri înainte de Armaghedon.

Cel mai ciudat dintre ordine a fost monitorizarea „nivelului de sânge din băncile de sânge" şi raportarea în cazul când guvernul începea să cumpere rezerve de sânge şi să stocheze plasmă. „Un semn important al începerii pregătirilor pentru RYAN putea să fie creşterea achiziţiilor de sânge de la donatori şi preţul plătit; [...] descoperirea amplasării celor câtorva mii de centre de recoltare, preţul sângelui şi înregistrarea oricăror schimbări; [...] dacă se remarcă o creştere bruscă a numărului centrelor de colectare de la donatori şi a preţului plătit, se va raporta imediat la Centru."

Evident, în Occident, sângele este donat de populaţie. Singura plată este un biscuit şi uneori un pahar de suc. Kremlinul presupunea însă că toate aspectele vieţii occidentale erau pătrunse de preceptele capitalismului, credea că „o bancă de sânge" era, de fapt, o bancă unde sângele putea fi cumpărat şi vândut. Nimeni din rezidenţele KGB din străinătate nu a avut curajul să atragă atenţia asupra acestei greşeli elementare. Într-o organizaţie bazată pe teamă şi ierarhie, singurul lucru mai periculos decât să îţi dovedeşti propria ignoranţă este să atragi atenţia asupra prostiei şefului.

Gordievski şi colegii săi au desconsiderat iniţial această listă de solicitări, considerând Operaţiunea RYAN încă un exemplu de muncă în zadar, provocată de proasta informare a celor de la Centru. Ofiţerii KGB cu mai multă experienţă şi discernământ ştiau că Occidentul nu avea niciun chef de război nuclear, cu atât mai puţin de un atac nuclear lansat de NATO şi SUA. Guk însuşi nu a făcut altceva decât să „cânte în strună cererilor Centrului", pe care le considera „ridicole". În lumea serviciilor secrete sovietice, supunerea era însă mai importantă decât raţiunea, iar rezidenţele KGB din toată lumea au început să caute conştiincios dovezi ale planurilor ostile. Inevitabil, le-au şi găsit.

Aproape orice tip de comportament uman poate începe să ți se pară suspect dacă îl studiezi suficient de mult: o lumină lăsată aprinsă la Foreign Office, o lipsă de locuri de parcare la Ministerul Apărării, un preot posibil belicos. Pe măsură ce se acumulau „dovezile" planului nonexistent de atac asupra URSS, ele păreau să confirme temerile deja existente ale Kremlinului, sporind paranoia la Centru și încurajând cererea de noi dovezi. Astfel se autoperpetuează miturile. Gordievski a numit-o „o spirală vicioasă de colectare și de evaluare a informațiilor, în care rezidențele din străinătate se simțeau obligate să raporteze informații alarmante, chiar dacă nu le credeau".

Pe parcursul următoarelor luni, Operațiunea RYAN a devenit singura preocupare centrală a KGB. Între timp, retorica administrației Reagan i-a întărit încă o dată Kremlinului convingerea că America urma o traiectorie agresivă spre un război nuclear inegal. La începutul anului 1983, Reagan a învinuit URSS că este un „imperiu al răului". Instalarea iminentă a rachetelor balistice Pershing II, cu rază medie de acțiune, în Germania de Vest, a făcut ca temerile sovieticilor să sporească. Armele acestea aveau o „capacitate de atac-surpriză superrapid" și puteau lovi puternic țintele sovietice, inclusiv silozurile de rachete – fără avertizare, în nu mai mult de patru minute. Dacă KGB-ul avertiza din timp asupra unui atac, îi asigura Moscovei „o perioadă de anticipare esențială [...] pentru a lua măsuri contraofensive". Cu alte cuvinte, pentru a lovi prima. În luna martie, Ronald Reagan a făcut un anunț public care a amenințat să anuleze oricum orice astfel de ripostă preventivă: Inițiativa de Apărare Strategică a SUA, cunoscută în scurt timp ca „Războiul Stelelor", prevedea folosirea sateliților și a armamentului amplasat în spațiu pentru a crea un scut capabil să doboare rachetele nucleare lansate de sovietici. Occidentul devenea astfel

invulnerabil şi permitea SUA să lanseze un atac, fără teama unei riposte. Furios, Andropov a acuzat Washingtonul de „conceperea de noi strategii pentru găsirea celei mai bune căi de lansare a unui război, cu speranţa că îl va câştiga; [...] acţiunile decise de Washington pun întreaga lume în pericol". Programul RYAN a fost extins: pentru Andropov şi subordonaţii lui obedienţi, era o chestiune de supravieţuire a URSS.

Iniţial, MI6 a interpretat RYAN drept o dovadă în plus, încurajatoare, a incompetenţei KGB-ului: o organizaţie devotată căutării unui complot fantasmagoric va mai avea prea puţin timp pentru spionajul eficient. Însă, pe măsură ce timpul trecea, iar retorica furioasă escalada de ambele părţi, a devenit clar că temerile Kremlinului nu puteau fi considerate simple fantasme cu care se pierdea timpul. Un stat care se temea de un conflict iminent era foarte posibil să atace primul. RYAN a demonstrat în modul cel mai categoric cât de labilă devenise confruntarea din Războiul Rece.

Poziţia belicoasă a administraţiei de la Washington alimenta discursul sovieticilor, iar totul se putea termina cu un Armaghedon nuclear. Analiştii americani de politică externă tindeau totuşi să considere expresiile alarmiste folosite de sovietici ca fiind exagerări deliberate de dragul propagandei, parte a unui joc îndelungat punctat de cacealmale şi contracacealmale. Andropov însă fusese serios când insista că Statele Unite plănuiau să declanşeze un război nuclear; iar mulţumită spionului rus, o ştiau şi britanicii.

America trebuia să fie informată că temerile Kremlinului, deşi bazate pe ignoranţă şi paranoia, erau sincere.

Relaţia dintre agenţiile de spionaj britanice şi cele americane seamănă puţin cu aceea dintre fraţii mai mari şi cei mai mici: apropiată, dar concurenţială; prietenoasă,

dar cu episoade de gelozie; cu susținere reciprocă, dar predispusă la certuri. Atât Marea Britanie, cât și SUA suferiseră în trecut de pe urma penetrării la nivel înalt a unor agenți comuniști și amândouă păstraseră îndelung suspiciunea că poate celălalt s-ar putea să nu fie de încredere. Conform acordurilor convenite, informațiile provenite din semnalele interceptate erau puse laolaltă, dar informațiile colectate din surse umane erau împărtășite cu mai multă parcimonie. America avea spioni despre care Anglia nu știa nimic și invers. „Produsul" provenit de la aceste surse era oferit pe baza principiului „necesar de știut", iar definiția necesității era variabilă.

Dezvăluirile lui Gordievski legate de Operațiunea RYAN au fost transmise CIA într-o manieră utilă, dar cumpătată în privința adevărului. Până atunci, materialele NOCTON fuseseră distribuite exclusiv cititorilor „îndoctrinați" din cadrul MI5 și MI6 și, pe principiul *ad-hoc,* către PET, precum și către biroul prim-ministrului, biroul cabinetului[1] și Foreign Office. Decizia de a lărgi cercul de distribuție pentru a include și comunitatea de informații a SUA a marcat un moment critic al cazului. MI6 nu a spus din ce parte a lumii provenea materialul, nici cine l-a furnizat. Sursa a fost camuflată cu grijă și bagatelizată, iar informațiile, ambalate astfel încât originea lor să fie una obscură. „S-a luat decizia de a transmite un material fragmentat și editat, ca un CX [raport informativ] normal. Trebuia să mascăm proveniența. Am spus că venea de la un oficial de rang mediu, care nu era din Londra. A trebuit să îl facem astfel încât să pară cât mai fad cu putință." Americanii nu au avut însă nicio îndoială în privința autenticității și valabilității a ceea ce aflau: erau informații

[1] Cabinet Office – departament executiv în guvernul britanic, însărcinat să susțină activitatea premierului și a cabinetului Regatului Unit (n.t.)

de cel mai înalt grad, de încredere şi valoroase. MI6 nu le-a spus celor de la CIA că informaţiile veneau din interiorul KGB. Probabil însă că nici nu era nevoie.

Aşa a început una dintre cele mai importante operaţiuni de împărtăşire reciprocă a informaţiilor din secolul XX.

Încet, cu atenţie, cu mândrie reţinută şi în sunet atenuat de muzică de fanfară, MI6 a început să furnizeze Americii, cu ţârâita, secretele lui Gordievski. Serviciile britanice se lăudau de multă vreme cu felul în care coordonau agenţii. America poate că avea resursele financiare şi puterea tehnologică, dar britanicii se pricepeau la oameni sau cel puţin aşa le plăcea să creadă. Cazul Gordievski a compensat într-o oarecare măsură ruşinea îndelungă a anilor Philby şi a fost prezentat cu oarecare aroganţă britanică. Structurile americane de spionaj au fost impresionate, intrigate, recunoscătoare şi foarte uşor iritate că sunt privite de sus de sora lor mai mică. CIA nu este obişnuită ca alte agenţii să decidă ce are şi ce nu are nevoie să ştie.

Până la urmă, pe măsură ce bagajul furnizat de Gordievski a crescut, ca număr şi detalii, informaţiile şi-au făcut drum până la eşaloanele de top ale administraţiei americane, influenţând politicile adoptate în Biroul Oval. Doar extrem de puţini ofiţeri americani de informaţii au ştiut că britanicii aveau o cârtiţă sovietică implantată la un nivel foarte înalt: unul dintre aceştia era Aldrich Ames.

Cariera lui Ames în CIA luase avânt după revenirea lui din Mexic. El şi Rosario se stabiliseră în Falls Church, Virginia, în suburbiile oraşului Washington, şi, în ciuda evidenţelor activităţii lui inegale, în 1983 a fost promovat ca şef al departamentului de contraspionaj al secţiei sovietice din CIA. Ames continuase să urce pe scara ierarhică a CIA, dar nu suficient de rapid cât să pună capăt insatisfacţiei profesionale tot mai mari. Rosario

fusese de acord să se mărite cu el, dar divorțul lui avea să fie ruinător de scump. Ames și-a luat un card nou de credit și a cumpărat mobilă nouă, ajungând imediat la o datorie de 5 000 de dolari. Rosario era dezamăgită, se plângea mereu și telefona des acasă, în Columbia. Doar facturile la telefon îl costau 400 de dolari pe lună. Apartamentul era înghesuit. Ames conducea un Volvo vechi și hârbuit.

În concepția lui Ames, un salariu de numai 45 000 de dolari pe an era extrem de meschin, dată fiind valoarea secretelor cu care opera în fiecare zi. Sub conducerea lui Bill Casey, noul și energicul director CIA numit de administrația Reagan, secția sovietică schimbase ritmul și acum coordona circa douăzeci de spioni aflați în spatele Cortinei de Fier. Ames cunoștea identitățile tuturor acestora. Știa că agenția CIA intercepta un canal de comunicații din afara Moscovei, de unde capta cantități uriașe de informații. Știa că băieții din departamentul tehnic adaptaseră un container de transport marfă, cu ajutorul căruia culegeau informații despre trenurile aflate în trecere care transportau focoase nucleare pe calea ferată transsiberiană. Până la urmă, a avut acces și la informația secretă conform căreia MI6 avea un agent plasat într-o poziție superioară, probabil în interiorul KGB, a cărui identitate britanicii o țineau ascunsă. Ames cunoștea aceste secrete și multe altele. În timp ce își sorbea whisky-ul prin diferite baruri din Washington, exista totuși un lucru pe care îl știa mai presus de toate: era falit. Și voia o mașină nouă.

După șase luni în Marea Britanie, viața dublă a lui Gordievski se așezase într-o plăcută rutină. Leila era fericită să își exploreze noul cămin, cu totul neștiutoare despre activitățile clandestine ale soțului ei. Fiicele lor păreau să devină peste noapte mici englezoaice și vorbeau cu păpușile în limba engleză. Gordievski adora parcurile

şi tavernele din Londra, micuţele restaurante orientale din Kensington, cu aromele lor picante şi exotice. Spre deosebire de Elena, Leilei îi plăcea să gătească şi îi povestea fără încetare despre diversitatea uriaşă de ingrediente disponibile în magazinele englezeşti. Treburile casnice şi creşterea copilelor cădeau complet în seama Leilei: departe de a se plânge, pomenea des despre norocul pe care îl are să trăiască în străinătate pentru o vreme. Îi era dor de familie şi de prietenii din Moscova, dar ştia că vor reveni acasă destul de curând, pentru că misiunile diplomatice sovietice durau rareori mai mult de trei ani. De fiecare dată când Leilei i se făcea dor de casă, Oleg încerca să schimbe subiectul. Ştia că într-o zi va trebui să îi spună că el spiona pentru britanici şi că nu se vor mai întoarce niciodată. De ce să o expună totuşi de pe acum stresului şi pericolelor? Leila era o bună soţie rusoaică, îşi spunea singur, iar atunci când va veni timpul să îi dezvăluie înşelătoria, chiar dacă s-ar putea să fie şocată şi nefericită o vreme, avea să accepte. Mai devreme sau mai târziu, va trebui să afle adevărul. Mai târziu părea o opţiune preferabilă.

S-au lăsat absorbiţi de viaţa artistică a capitalei britanice, au fost la concerte de muzică clasică, la vernisaje de expoziţii de artă şi spectacole de teatru. Gordievski era de părere că activităţile lui de spionaj în favoarea Vestului erau un act de disidenţă culturală, şi nu de trădare: „Exact aşa cum compozitorul Şostakovici a ripostat prin muzică, iar Soljeniţîn, scriitorul, a ripostat prin intermediul cuvintelor, aşa şi eu, omul KGB-ului, nu pot reacţiona decât prin intermediul *intelligence*-ului, universul meu.“ Gordievski riposta cu ajutorul secretelor.

În fiecare dimineaţă alerga în Holland Park. Şi aproximativ în fiecare săptămână, într-o zi prestabilită, dar niciodată aceeaşi, când se ştia că Spectatorii MI5 sunt pe

alte poziții, el le spunea colegilor că urma să întâlnească un contact la masa de prânz, se suia în mașină și mergea la casa conspirativă din Bayswater. În parcarea subterană își acoperea mașina cu o prelată de plastic, pentru a masca plăcuțele cu număr diplomatic.

Centrul nu mai trimitea instrucțiunile pe microfilm, așa că Gordievski s-a trezit în situația de a scoate, înainte de fiecare întâlnire, documentele în formă fizică, uneori în seturi. Aștepta până când biroul se golea, înainte de a-și strecura discret hârtiile în buzunar. Avea din belșug de unde alege. Diferitele departamente din Centru se luau la întrecere în a face cereri către numerosul personal al *rezidenturii*: douăzeci și trei de ofițeri KGB din ambasadă, alți opt care lucrau sub acoperire în cadrul delegației economice a URSS, plus patru care se pretindeau jurnaliști, precum și ilegalii și o unitate cu cincisprezece ofițeri de spionaj militar, detașați la ambasadă de către GRU. „Centrul procesa un volum imens de informații, din care eu aveam libertatea de a transmite orice."

Odată ce Gordievski ajungea în apartament, Spooner îl chestiona, în timp ce Veronica Price pregătea prânzul, iar Sarah Page, o secretară MI6 fermecător de blândă și eficientă, fotografia documentele în dormitor. După ce încheiau procesul de sondare a memoriei lui Gordievski, atenția se muta la operațiunile curente. „Intram destul de repede în chestiunile la ordinea zilei", a explicat Spooner. „Ne punea la curent cu tot ce se întâmplase în perioada trecută de la ultima întâlnire: evenimente, instrucțiuni, vizite, activități locale, conversații cu colegii de *rezidentura*." Observator antrenat, Gordievski își nota mintal tot și orice ce ar fi putut să fie de folos: instrucțiuni de la Centru, ultimele cereri și rapoarte RYAN, activitatea ilegalilor și ponturi privind identitatea acestora, ținte care ar fi trebuit cultivate, recrutarea de agenți și schimbările

de personal. Le livra însă și bârfele și zvonurile, mici indicii care arătau ce gândeau colegii săi, ce intrigi mai țeseau și ce făceau în timpul liber, cât de mult beau, cu cine se culcau și cu cine ar fi vrut să se culce.

— Ești un extramembru al *rezidenturii* KGB, i-a spus Gordievski lui Spooner.

Din când în când, Veronica Price repeta detaliile Operațiunii PIMLICO, în cazul în care Gordievski ar fi fost rechemat de urgență la Moscova și avea nevoie să evadeze. Planul de extragere suferise câteva modificări importante de la momentul când fusese conceput. Gordievski era acum un om însurat, cu doi copii mici. MI6 va trebui deci să asigure nu o mașină, ci două; în fiecare portbagaj se vor ascunde un adult și un copil, iar fetelor li se va injecta un sedativ puternic, pentru a le adormi și a le reduce trauma. În pregătirea momentului în care ar putea fi nevoit să își drogheze propriile fiice, în momentul extragerii, Veronica Price scosese o seringă și o portocală, pe care el să exerseze administrarea de injecții. La fiecare câteva luni, Gordievski își cântărea fetele, greutatea lor era raportată stației MI6 din Moscova, iar dozajul din seringile pregătite în prealabil era ajustat în consecință.

Cazul evolua în ritmul lui propriu, dar tensiunea era permanent prezentă. După una dintre întâlnirile din apartamentul conspirativ, Oleg se dusese să își recupereze mașina de pe Connaught Street, din apropiere (de data aceea decisese să nu o ducă în parcarea subterană). Când era aproape să coboare cu piciorul pe trotuar, a văzut cu groază Mercedesul ivoriu al lui Guk venind spre el, cu grăsanul de *rezident* la volan. Crezând că a fost reperat, Gordievski a început să transpire abundent și să inventeze pe loc motive care să îi explice prezența într-o zonă rezidențială, departe de ambasadă. Se pare însă că Guk nu l-a văzut.

Doar trei politicieni fuseseră incluși în cercul de încredere. Margaret Thatcher a fost informată despre cazul NORTON în ziua de 23 decembrie 1982, la șase luni după sosirea lui Gordievski în Marea Britanie. Informația brută a fost introdusă într-o mapă specială, roșie, cunoscută ca „plicul roșu", care a fost depusă într-o cutie albastră, încuiată, a cărei cheie nu o dețineau decât prim-ministrul, consilierul ei pentru probleme externe și secretarul cabinetului. Thatcher fusese informată că MI6 avea un agent în cadrul rezidenței KGB din Londra. Nu i-a știut numele. William Whitelaw, ministrul de interne, a fost informat o lună mai târziu. Singurul alt membru al cabinetului care avea cunoștință de situație era ministrul de externe. Documentele NOCTON, mai ales Operațiunea RYAN, i-au lăsat o impresie profundă lui Geoffrey Howe când acesta a preluat postul: „Conducerea sovietică era cu adevărat convinsă de enormitățile propriei propagande. Îi era sincer teamă că «Vestul» complota să o răstoarne și că era posibil, foarte posibil, să recurgă la orice pentru a reuși."[1]

În timp ce acțiunile de spionaj ale lui Gordievski pentru MI6 progresau vizibil, munca lui pentru KGB era total ineficientă. Guk și Nikitenko, rezidentul și adjunctul acestuia, îi erau ostili pe față. Igor Titov, superiorul lui imediat, era foarte neprietenos. Nu toți colegii lui erau însă niște limitați paranoici. Unii erau foarte perspicace. Maksim Parșikov, ofițer din Linia PR, în vârstă de treizeci și ceva de ani, era fiul unui artist din Leningrad și împărtășea multe dintre gusturile culturale ale lui Gordievski. Colegul de la secția politică avea biroul lipit de al lui și, împreună, ascultau muzică clasică la Radio 3. Parșikov îl considera pe Gordievski „agreabil

[1] Howe, *Conflict of Loyalty*

şi inteligent, cu o educaţie şi un nivel de cultură care îl scoteau în evidenţă". Când Parşikov a răcit, Gordievski i-a spus despre decongestionantul nazal Otrivin, pe care şi el îl descoperise recent, într-o farmacie britanică. „Ne unea dragostea pentru muzica clasică şi pentru Otrivin", a notat Parşikov. Cu toate acestea, simţea anxietatea interioară a lui Gordievski: „Pentru mine şi pentru alţii care îi erau apropiaţi lui Oleg în primele lui luni la Londra, era evident că în viaţa lui se petrecea ceva serios şi îngrijorător – părea extrem de nervos şi de tensionat." Era ceva diferit la acest tip nou-venit, o reţinere tensionată. După cum a spus Parşikov:

> Conducerea *rezidenturii* l-a displăcut de la bun început. Nu bea aşa cum era normal, era prea intelectual, nu era „unul de-ai noştri". Imaginaţi-vă o petrecere tipică, o sărbătoare sovietică, organizată într-o sală centrală din rezidenţă. Totul este aşa cum se cuvine: pe masă sunt sandviciuri şi fructe, votcă şi whisky pentru bărbaţi, o sticlă de vin pentru puţinele doamne. Se bea în cinstea unuia şi altuia, pe rând, începând cu rezidentul. Gordievski preia de bunăvoie rolul de chelner, umplând serviabil fiecare pahar gol, cu excepţia propriului pahar, în care nu e decât vin roşu. Nu socializează niciodată cu adevărat. Unora li se pare ciudat. Dar eu mi-am zis: la dracu', dai de tot felul de oameni printre noi. Soţia unuia dintre ofiţeri nu putea să-l sufere pe Gordievski. Nu îşi putea explica motivul antipatiei sale, dar îl considera pe Oleg cumva „greşit", „nefiresc", „cu două feţe".[1]

Parşikov nu a dat cine ştie ce atenţie gurilor rele. „Eram prea leneş ca să mă implic în bârfe la adresa amabilului

[1] Relatarea lui Maksim Parşikov este inclusă într-un volum nepublicat de memorii.

meu coleg din *rezidentura.*" Principala problemă a lui Gordievski, reflecta Parşikov, era slaba îndeplinire a obligaţiilor de serviciu. Engleza pe care o vorbea era încă insuficientă. Părea să iasă cu oarecare regularitate în oraş, la prânz, dar revenea cu prea puţine informaţii noi. Luni de zile de la sosirea sa, în *rezidentura* năclăită de bârfe se lansase o campanie de şuşoteli cum că Oleg nu făcea faţă sarcinilor.

Gordievski ştia că se împotmolea. De la predecesorul său în Linia PR moştenise un număr de contacte, dar acestea nu se dovediseră capabile de informaţii utile. Contactase un diplomat european pe care Centrul îl identificase ca agent şi descoperise că, „deşi era gata să înfulece mese copioase, nu mi-a spus niciodată nimic de cel mai mic interes". O altă persoană identificată drept posibil de a fi recrutat a fost Ron Brown, parlamentarul laburist pentru circumscripţia Edinburgh Leith, un fost organizator sindical care atrăsese atenţia KGB-ului susţinând zgomotos regimurile comuniste din Afganistan, Albania şi Coreea de Nord. Avea frecvent probleme cu autorităţile din parlament pentru comportament turbulent, fiind într-un final exclus din Partidul Laburist, după ce i-a furat amantei sale desuurile şi i-a distrus apartamentul. Născut la Leith, Brown avea un puternic accent scoţian. Era nonconformist, prietenos şi aproape de neînţeles pentru urechile ruşilor. Gordievski, care avea destule dificultăţi să înţeleagă accentul standard al postului BBC, îl invitase de câteva ori pe Brown la masă, ocazie cu care şi-a petrecut timpul dând din cap cu un aer inteligent, prinzând un cuvânt din zece, în timp ce scoţianul îi dădea înainte, în vorbirea lui de acasă. „La cât am înţeles eu, putea să fi vorbit la fel de bine în japoneză sau arabă." Întors la *rezidentura,* Gordievski scrisese un raport care era o pură invenţie, bazat pe ceea ce crezuse el că s-ar fi

putut să spună scoţianul. Se prea poate ca Brown să fi divulgat secrete de cel mai înalt grad; dar, la fel de bine, se poate să fi vorbit despre fotbal. Vina lui Brown, sau inocenţa lui, rămâne un mister al istoriei, ascuns pentru veşnicie în spatele impenetrabilului accent scoţian.

Revitalizarea şi consolidarea vechilor contacte era la fel de frustrantă ca încercarea de a găsi unele noi. Bob Edwards avea aproape optzeci de ani, era cel mai în vârstă parlamentar în funcţie şi un prieten statornic al KGB, bucuros să sporovăiască despre vremurile de demult, dar avea prea puţine de dezvăluit despre vremurile actuale. Gordievski a restabilit contactul cu Jack Jones, fostul lider de sindicat, şi s-a întâlnit cu el în locuinţa sa socială. Demult ieşit la pensie, Jones a fost încântat să îi accepte invitaţia la prânz şi sumele de bani ocazionale, dar ca informator a fost „absolut inutil". Centrul identifica des „progresişti", de felul militantei CDN[1] Joan Ruddock şi crainicului Melvyn Bragg, cu credinţa că o abordare corectă a lor i-ar putea transforma în spioni ai sovieticilor. În această privinţă, ca şi în multe altele, KGB se înşela. Timp de săptămâni, Gordievski s-a învârtit pe la periferiile Partidului Laburist, ale mişcării pentru pace, ale Partidului Comunist Britanic şi ale sindicatelor, încercând fără succes să cultive noi contacte. După şase luni, nu avea mai nimic drept dovadă a eforturilor sale.

Analistul-şef al *rezidenturii*, un alt acolit al lui Guk, a criticat dur activitatea lui Gordievski şi a început să se plângă de faptul că noul ofiţer era un tip incompetent. Gordievski i-a mărturisit lui Parşikov că îi era frică să se întoarcă la Moscova pentru concediul anual, de teamă că „ar putea fi criticat pentru slaba activitate". Centrul fusese impasibil: „Încetează să te mai panichezi şi continuă munca".

[1] Campania pentru Dezarmare Nucleară (n.t.)

Gordievski era în încurcătură: antipatizat de rezident, nepopular în ambasadă, se lupta să facă impresie în noul său post, într-o limbă nouă și într-un oraș nou. Mai era și atât de ocupat să adune informații pentru britanici, încât nu îi mai rămânea timp destul să se dedice muncii sale obișnuite pentru KGB.

Problemele lui Gordievski cu munca lui oficială îi puneau pe cei de la MI6 în fața unei dileme alarmante. Dacă era trimis acasă, cel mai important caz de spionaj al Occidentului ar fi încetat exact când începea să producă informații de o importanță crucială, care ar fi putut schimba lumea. Cazul depindea de evoluția profesională a lui Gordievski. Cu cât erau mai mari realizările sale în ochii KGB-ului, cu atât mai bune erau perspectivele lui de a avansa, iar accesul său la materiale folositoare, și mai bun. Cariera lui în KGB avea nevoie de un impuls. Aflat într-o situație fără precedent, MI6 a decis să îl ajute în două moduri: făcând munca de spionaj în locul lui și eliminându-i pe cei care îi stăteau în cale.

Martin Shawford, un tânăr ofițer al MI6 din celula NOCTON a departamentului sovietic, a primit sarcina de a-l face pe Gordievski să arate bine în ochii colegilor și șefilor săi. Proaspăt întors de la un post în Moscova, vorbitor excelent de limba rusă, Shawford s-a ocupat de raportările politice ale cazului. A început să adune informații pe care Gordievski le putea transmite ca fiind ale sale și cu care alimenta KGB-ul: suficient de bune cât să convingă Centrul că acesta era expert în colectarea de informații de ordin politic, dar nu atât de bune încât să le fie utile sovieticilor. În jargonul spionilor, astfel de informații sunt cunoscute ca *chickenfeed*, hrană pentru pui – informații adevărate, dar care nu provoacă daune serioase și care pot fi livrate inamicului pentru a demonstra buna credință a unui agent. Voluminoase, sățioase, dar fără o

valoare nutritivă reală. Spionajul britanic devenise expert în fabricarea de *chickenfeed* în al Doilea Război Mondial, când, prin intermediul agenţilor lui dubli, transmisese ofiţerilor germani responsabili cantităţi uriaşe de informaţii atent monitorizate: unele adevărate, altele, doar pe jumătate adevărate, iar altele false, dar imposibil de detectat ca atare. Shawford extrăgea informaţii din surse deschise, precum revistele şi ziarele, şi le transforma în informaţii pe care Gordievski le-ar fi putut colecta de la contactele lui sau din alte surse: sumare ale situaţiei din Africa de Sud, aflată sub regimul de apartheid, starea relaţiilor anglo-americane sau bârfele interne din cadrul Partidului Conservator, culese de pe la conferinţele partidului. Cu puţină imaginaţie, acestea puteau fi făcute să pară informaţii colectate. „Aveam nevoie de material pe care să îl putem retransmite înapoi la *rezidentura*, ca să justificăm absenţele lui Gordievski, întâlnirile şi aşa mai departe. Era important să îi întărim credibilitatea şi să îi justificăm mişcările. Ştiam ce tip de pălăvrăgeală putea să înregistreze de la genul de oameni pe care îi cunoştea." Cererile MI6 pentru materiale pasibile de a fi transmise veneau într-un asemenea ritm, încât K6, departamentul din MI5 responsabil de caz, se lupta să ţină pasul cu ele. „Astfel a apărut probabil unica fricţiune dintre servicii din istoria cazului Gordievski." În fiecare săptămână, Shawford dactilografia un raport de trei sferturi de pagină, pe care Gordievski îl ducea înapoi la *rezidentura*, îl transpunea în limbajul KGB, adăuga de la el câteva detalii şi îl înmâna şefilor. Copia originală a MI6 o rupea în fâşii, pe care le arunca la toaletă.

Alimentarea lui Oleg cu *chickenfeed* era însă doar una dintre modalităţile de a-i „îngrăşa" perspectivele în carieră. Pentru a-şi convinge superiorii că muncea cu folos, Gordievski trebuia să întâlnească oameni adevăraţi, care îi puteau furniza informaţii reale, chiar dacă fără

valoare. Doar oferind pur și simplu grămezi de informații, fără să numească și sursa lor, ar fi dus până la urmă la suspiciuni. Gordievski avea nevoie de propriile „contacte confidențiale". MI6 i-a asigurat, așadar, câteva.

În cadrul MI5, activitatea de contraspionaj a departamentului K4 viza țintele sovietice, adică identificarea, monitorizarea, urmărirea și, când era posibil, neutralizarea spionilor activi în Marea Britanie – ofițeri KGB și GRU, recruții lor și ilegalii. Adeseori, acestea presupuneau implicarea „agenților de acces", oameni din viața civilă care puteau stabili contacte cu o persoană suspectă de spionaj, îi câștigau încrederea, o atrăgeau, extrăgeau informația și se pretindeau înțelegători și dispuși să fie recrutați. Dacă spionul se deconspira, putea fi arestat ca ilegal sau extrădat dacă se afla în Marea Britanie sub acoperire diplomatică. Scopul final al oricărei astfel de operațiuni era ademenirea unui spion către complicitate, iar apoi convingerea lui, prin amenințări sau tentații, să *spioneze* împotriva Uniunii Sovietice. Acești agenți de acces, cunoscuți și sub numele de „contacte controlate", erau oameni obișnuiți, bărbați și femei, recrutați în secret de K4 ca să dea o mână de ajutor în lupta nevăzută a spionajului. Aceștia erau, de fapt, momeli; mai erau, prin definiție, genul de persoane pe care un ofițer sovietic de informații ar vrea să le recruteze. La începutul anilor 1980, K4 gestiona simultan zeci de cazuri împotriva unor ținte sovietice, folosind numeroși agenți de acces sub acoperire.

Silueta lui Rosemary Spencer ieșea imediat în evidență. Înaltă și brunetă, ea era o prezență obișnuită în Biroul Central al Partidului Conservator, creierul partidului, cu sediul în Smith Square 32, în inima Westminsterului. Miss Spencer, patruzeci și doi de ani, lucra la secția internațională a departamentului de analiză și ajutase la elaborarea Raportului Franks despre Războiul din Insulele Falkland.

Lumea spunea, destul de răutăcios, că era măritată cu partidul. Era sociabilă, inteligentă, poate cam singuratică şi exact genul de membru bine informat ai establishmentului politic pe care KGB-ul îşi încuraja ofiţerii să îi recruteze. Colegii ei conservatori ar fi fost stupefiaţi să descopere că femeia singuratică şi veselă de la departamentul de analiză era, de fapt, un agent sub acoperire al MI5.

Gordievski a întâlnit-o pentru prima dată pe Rosemary Spencer la o petrecere din Westminster. Nu fusese o întâlnire întâmplătoare. I se spusese să caute o analistă conservatoare vivace. Ea fusese prevenită că s-ar putea să fie abordată de către un ofiţer KGB care se pretinde diplomat rus şi că, dacă va fi aşa, ar trebui să încurajeze relaţia. Şi-au dat întâlnire la prânz. Gordievski era cum nu se poate mai şarmant. El ştia că ea e agent de acces MI5. Ea ştia că el e de la KGB. Ceea ce ea nu ştia era că el lucra de fapt pentru MI6. Au mai luat o dată prânzul împreună. Apoi din nou. Ofiţerul de legătură din MI5 al lui Rosemary a prelucrat-o în legătură cu informaţiile pe care putea să i le paseze, nimic prea sensibil, dar chestiuni interesante din activitatea ei, frânturi de bârfe din interiorul grupării conservatoare, fărâme de nimicuri. Pe acestea, Gordievski le îngloba într-un raport dactilografiat, în care erau cuprinse nu doar ceea ce *îi spusese* Rosemary, ci şi alte informaţii, oferite de MI6, pe care *i le-ar fi putut* furniza un membru bine plasat al Partidului Conservator. KGB-ul a fost impresionat: Gordievski frecventa o nouă sursă importantă de la sediul central al Partidul Conservator, care, în final, putea să devină un contact confidenţial sau chiar un agent.

Legătura dintre Gordievski şi Spencer a evoluat într-o prietenie solidă, dar a fost, în acelaşi timp, şi o relaţie bazată pe înşelătorie. Ea credea că îl păcăleşte pe Gordievski; iar el o inducea în eroare, lăsând-o să creadă astfel. El se folosea de ea pentru a-şi îmbunătăţi imaginea în interiorul

KGB-ului. Ea credea că dă o lovitură URSS-ului. Era încă un exemplu de trădare și tandrețe combinate, o situație inerentă în activitatea de spionaj: o prietenie între o analistă conservatoare britanică și un diplomat sovietic, amândoi fiind de fapt agenți secreți. Se mințeau unul pe altul cu sinceră afecțiune.

În cadrul *rezidenturii* KGB, lui Gordievski au început să îi crească rapid acțiunile. Până și Guk părea să fie mai amabil cu el. Rapoartele trimise la Centru erau semnate de rezident și munca lui Gordievski începea să îl facă pe Guk să arate bine. Parșikov a remarcat o schimbare semnificativă în atitudinea lui Gordievski. „Începea să se acomodeze cu echipa, să construiască relații cu ceilalți." Părea mai încrezător și mai relaxat. O persoană care nu aprecia totuși succesul lui Gordievski era superiorul lui direct, Igor Titov. Șeful Liniei PR îl considerase întotdeauna pe subalternul său ca fiind o amenințare, iar rapoartele documentate și numeroasele noi surse ale lui Gordievski l-au făcut de două ori mai hotărât să-i zădărnicească subalternului său șansele de promovare. Gordievski era pe cale să avanseze ierarhic, dar Titov îi stătea în cale. Așa că MI6 l-a înlăturat.

În martie 1983, Igor Titov a fost declarat *persona non grata* în Marea Britanie și i s-a cerut să părăsească imediat țara. Gordievski fusese informat în prealabil despre planul eliminării șefului său. Pentru a nu da naștere la suspiciuni, doi ofițeri GRU au fost și ei expulzați simultan, pentru „activități incompatibile cu statutul de diplomat", eufemismul general acceptat pentru spionaj. Titov era furios. „Nu sunt spion"[1], le-a declarat el reporterilor, mințind. Puțini au fost cei din cadrul rezidenței KGB cărora le-a părut rău să îl vadă plecând și încă și mai puțini cei care au fost surprinși. Lunile

[1] *The New York Times*, 2 aprilie 1983

premergătoare fuseseră martorele unei furtuni de expulzări ale spionilor din ţările occidentale şi existau dovezi nenumărate care indicau că Titov era ofiţer KGB activ.

Odată Titov eliminat, Gordievski devenea candidatul incontestabil la poziţia de şef al spionajului politic. A fost avansat la gradul de locotenent-colonel.

Şiretlicul MI6 prin care şi-au promovat agentul în eşalonul superior al KGB a funcţionat de minune. La mijlocul anului 1983, Gordievski se transformase deja, dintr-un ofiţer ratat, nepopular şi în pericol de a-şi pierde slujba, într-o stea în ascensiune a *rezidenturii*, cu o reputaţie tot mai solidă ca recrutor de agenţi şi colector de informaţii. Promovarea lui, inteligent manufacturată, se realizase fără să se stârnească vreo urmă de bănuială. Aşa cum remarcase Parşikov, „totul păruse cât de poate de firesc".

Ca şef al secţiei de informaţii politice din *rezidentura*, Gordievski avea acum acces la dosarele Liniei PR şi putea confirma ceea ce MI6 bănuia deja: penetrarea administraţiei britanice de către sovietici era deplorabilă, cu doar şase persoane clasate ca „agenţi recrutaţi" (majoritatea foarte bătrâni) şi poate douăsprezece „contacte confidenţiale" (cele mai multe total nesemnificative). Mulţi erau doar „agenţi pe hârtie", „menţinuţi în evidenţe pentru ca, la Moscova, ofiţerii să pară foarte ocupaţi". Nu exista niciun nou Philby ascuns prin cotloane. Şi mai îmbucurător era faptul că noua funcţie a lui Gordievski îi asigura o perspectivă mai apropiată în privinţa activităţilor din celelalte departamente sau linii: Linia X (ştiinţă şi tehnică), Linia N (ilegalii) şi Linia KR (contraspionaj şi securitate). Pas cu pas, Gordievski descifra secretele KGB-ului şi le transmitea la MI6.

O altă sursă de informaţii a apărut atunci când Leila s-a alăturat rezidenţei KGB ca angajată cu jumătate de normă. Arkadi Guk avea nevoie de încă o secretară. Leila era o dactilografă rapidă şi eficientă. I s-a spus să îşi ducă fetele

la grădiniță și să se prezinte la muncă la *rezidentura*. De atunci începând, ea avea să dactilografieze rapoartele lui Guk. Leila era fascinată de rezident. „Era un tip mândru. Să fii general KGB, asta chiar însemna ceva. Nu am pus niciodată întrebări, doar am bătut la mașină ceea ce mi se spunea să bat." Nu a observat cât de atent asculta bărbatul ei când, la cină, îi povestea ce făcuse la muncă, despre ce rapoarte dactilografiase pentru șeful ei sau despre bârfele dintre secretare.

Parșikov a remarcat ce vesel părea nou avansatul lui șef și cât de generos era. „Băieți, cheltuiți fondurile pentru distracții", le spunea Gordievski subalternilor. „Anul acesta am cheltuit foarte puțin pe spectacole și pe cadouri pentru contacte. Dacă nu o faceți, anul viitor o să ni se taie alocația." Era un apel pentru ca ei să își falsifice cheltuielile, iar unii dintre colegi nu au avut nevoie de o a doua invitație.

Gordievski avea toate motivele să se simtă mulțumit și încrezător. Avansa în grad. Poziția îi era asigurată. Bagajul său de informații secrete ateriza cu regularitate pe biroul premierului britanic și el ataca, din interior, sistemul comunist pe care îl ura. Ce ar fi putut să meargă prost?

În ziua de 3 aprilie 1983, în Duminica Paștelui, Arkadi Guk revenea în apartamentul lui din Holland Park 42 și descoperea un plic pe care cineva i-l băgase prin fanta căsuței poștale. Plicul conținea un document strict secret: o declarație emisă de MI5, în care era rezumat cazul extrădării lui Titov și a celor doi angajați ai GRU, din urmă cu o lună, inclusiv detalii despre cum fuseseră identificați toți trei ca ofițeri de informații sovietici. Într-o notă însoțitoare, autorul se oferea să furnizeze și alte secrete și dădea instrucțiuni elaborate despre cum să fie contactat. Era semnat „Koba", una dintre primele porecle ale lui Stalin.

Cineva din cadrul serviciilor de informații britanice se oferea să spioneze pentru Uniunea Sovietică.

9

Koba

Arkadi Guk detecta ameninţări şi conspiraţii pretutindeni: rezidentul KGB la Londra le vedea în minţile colegilor lui sovietici, în spatele panourilor publicitare din metroul londonez şi în maşinaţiunile invizibile ale spionajului britanic.

Scrisoarea de la „Koba" a provocat o adevărată frenezie în mintea sa bănuitoare. Instrucţiunile pe care le conţinea erau detaliate şi extrem de clare: Guk trebuia să îşi arate dorinţa de colaborare fixând o singură piuneză în capătul de sus al balustradei din dreapta a scărilor de la peroanele trei şi patru ale liniei Piccadilly, din staţia de metrou Piccadilly; Koba va semnala receptarea mesajului înfăşurând o bucată de bandă adezivă de culoare albastră în jurul cablului telefonic al cabinei telefonice din mijloc, din şirul de cinci cabine din Adam and Eve Court, care pornea din Oxford Street; apoi avea să improvizeze o căsuţă poştală clandestină, o cutie de tablă pentru rolele de film conţinând informaţiile secrete, lipită sub capacul rezervorului din toaleta pentru bărbaţi de la cinematograful Academy, de pe Oxford Street.

Guk avea termen să accepte oferta până pe 25 aprilie, peste douăzeci şi două de zile.

Rezidentul a aruncat o singură privire peste scrisoarea aceea nemaipomenită şi a decis că trebuie să fi fost plantată, o „momeală“ de la MI5, o provocare deliberată menită să îl prindă în cursă, să facă de râs KGB-ul şi apoi să îl expulzeze. Aşa că a ignorat-o.

Guk a presupus corect că apartamentul lui era sub filaj MI5. Un spion veritabil din cadrul serviciilor britanice ar fi ştiut cu siguranţă acest lucru şi nu ar fi riscat să fie văzut când livra un colet la uşa lui. Nu i-a trecut prin minte că acel Koba putea să fi avut acces la orarul turelor de filaj ale MI5 şi, prin urmare, că putea să fi ales momentul livrării după miezul nopţii, în Duminica Paştelui, când ştia că nu sunt Spectatori de serviciu.

Guk a îndosariat oricum scrisoarea, felicitându-se că a dejucat o provocare atât de evidentă.

Koba însă refuza să se lase ignorat. După două luni de tăcere, pe 12 iunie, un al doilea pachet a picat prin fanta de scrisori a lui Guk, în mijlocul nopţii. Acesta era şi mai ciudat: conţinea un document de două pagini de la MI5, o listă completă a tuturor ofiţerilor sovietici de intelligence din Londra; fiecare spion era catalogat drept „complet identificat“, „mai mult sau mai puţin identificat“ sau „sub suspiciunea de a aparţine rezidenţei KGB“. Din nou, în nota însoţitoare se oferea să livreze şi alte materiale secrete şi propunea un nou sistem de semnalizare şi o căsuţă poştală: dacă Guk voia să stabilească un contact, trebuia să îşi parcheze Mercedesul în timpul prânzului, pe 2 sau 4 iulie, în dreptul contoarelor de parcare de pe partea nordică a Hanover Square. Dacă primea semnalul, pe 23 iulie, autorul notei urma să lase o cutie verde de bere Carlsberg, în care era microfilmul, pe poteca paralelă cu Horsenden Lane, din Greenford, West London. Guk trebuia să semnaleze primirea cutiei de bere şi a conţinutului ei punând o coajă de portocală la baza stâlpului

din dreapta al porţii de la intrarea în Grădinile St. James, de pe Melton Street, lângă gara Euston. Din nou, mesajul era semnat de Koba.

Guk l-a convocat pe Leonid Nikitenko, şeful contraspionajului său, în mansarda ambasadei şi, cu uşile ferecate, cu votcă şi ţigări, au încercat să descâlcească misterul. Guk a insistat în continuare că era vorba despre un complot stângaci. Un spion care îşi oferă serviciile este cunoscut sub numele de „walk-in", „nepoftit", şi devine imediat mai suspect decât unul care a fost ales pentru recrutare. Documentul nu dezvăluia decât ceea ce KGB-ul ştia deja, informaţii corecte, dar inutile: cu alte cuvinte, *chickenfeed*. Din nou, nu părea să îi fi trecut prin minte că enigmaticul Koba îşi demonstra buna credinţă furnizând intenţionat informaţii pe care Guk le putea verifica. Nikitenko nu era chiar aşa de convins că era vorba despre o provocare a MI5. Documentul părea autentic, o hartă completă a „ordinului de luptă" al rezidenţei, elaborată de Serviciile de Securitate. Era cu certitudine corect. Tehnicile de stabilire de zone-semnal şi căsuţe poştale clandestine erau suficient de complexe pentru a dovedi că este vorba despre cineva care nu voia să fie prins. În ochii gălbejiţi ai lui Nikitenko, oferta părea sinceră; dar el era prea şiret şi prea ambiţios ca să îşi contrazică şeful. A fost consultat Centrul şi apoi au primit ordin: nu faceţi nimic, vedeţi ce mai transpiră.

Gordievski a sesizat că „în *rezidentura* se coc lucruri neobişnuite". Guk şi Nikitenko tot dispăreau pentru a avea întrevederi ferite de ochii celorlalţi şi trimiteau telegrame urgente la Moscova. Rezidentul îşi luase înfăţişarea lui cea mai conspirativă. Pentru cineva copleşit de paranoia secretomaniei, Guk putea să fie surprinzător de indiscret. Mai era şi un lăudăros. În dimineaţa zilei de 17 iunie, l-a chemat pe Gordievski la el în birou, a închis uşa şi l-a întrebat pompos:

— Vrei să vezi ceva cu totul excepţional?

I-a împins apoi în faţă, peste birou, două pagini fotocopiate.

— *Boje moi!* a îngăimat Gordievski. Dumnezeule! De unde ai asta?

A parcurs lista ofiţerilor KGB şi a ajuns în dreptul numelui său. Era catalogat „mai mult sau mai puţin identificat". Şi-a dat imediat seama de implicaţii: indiferent cine compilase lista, nu ştia sigur dacă el era sau nu agent KGB. Şi indiferent cine o transmisese, nu avea cum să ştie sigur că el spiona în secret pentru Marea Britanie, pentru că, dacă ar fi ştiut, l-ar fi turnat lui Guk pentru a se feri pe sine de o expunere. Koba avea evident acces la secrete, dar nu ştia că Gordievski era agent dublu. Deocamdată.

— E destul de corectă, a zis el înapoind documentul.

— Da, a spus şi Guk. Au acţionat bine.

Gordievski a mai văzut o dată documentul, mai îndeaproape, atunci când adjunctul ofiţerului care se ocupa de rapoarte, Slava Mişustin, i-a cerut să-l ajute să îl traducă. Mişustin s-a minunat că britanicii fuseseră în stare să adune „informaţii atât de precise" despre personalul KGB. Gordievski avea o idee destul de clară de unde veniseră informaţiile.

A fost însă mai degrabă nedumerit, decât alarmat. Înclina să fie de acord cu Guk, că livrările făcute la miezul nopţii în Holland Park 42 păreau mai mult o provocare decât o ofertă reală. Probabil că spionajul britanic pregătea ceva. Dar dacă britanicii încercau o momeală, de ce nu îl avertizase Spooner? Şi oare MI5 chiar dorea ca KGB-ul să ştie că îi identificaseră corect pe toţi ofiţerii sovietici care activau în Marea Britanie?

La pauza de prânz, a plecat pe furiş şi a sunat la numărul de urgenţe. Veronica Price i-a răspuns imediat.

— Ce se întâmplă? a întrebat-o Gordievski, înainte de a apuca să îi descrie livrările misterioase de la apartamentul Guk şi documentele pe care le văzuse.

Veronica a rămas pentru o clipă mută. Apoi a zis:

— Oleg, trebuie să ne întâlnim.

Când Gordievski a ajuns la casa conspirativă, o oră mai târziu, James Spooner şi Veronica Price îl aşteptau.

– Ştiu că nu *voi* aţi făcut asta, dar cineva ne încurcă ploile, a spus el.

Apoi a văzut expresia de pe faţa lui Spooner.

— Vai de mine! Doar nu vreţi să spuneţi că e reală?

— Din câte ştim, a început Veronica, nu este nicio operaţiune de provocare în desfăşurare.

Mai târziu, Gordievski a descris reacţia celor de la MI6 ca fiind „de un calm clasic". În realitate, revelaţia faptului că cineva din serviciile britanice de informaţii se oferea voluntar să spioneze pentru sovietici a provocat printre puţinii oameni care fuseseră puşi la curent cu situaţia o consternare însoţită de un oribil sentiment de déjà-vu. La fel ca în cazul scandalurilor de spionaj din trecut, cu Philby, Hollis şi alţii, spionajul britanic trebuia acum să iniţieze o vânătoare internă de cârtiţe şi să încerce să scoată trădătorul la lumină. Dacă acesta prindea de veste că există o anchetă, şi-ar fi putut da seama că în cadrul rezidenţei KGB era cineva care îi anunţase pe britanici, iar Gordievski însuşi ar fi fost în pericol. „Nepoftitul" era evident bine plasat, avea acces la materiale secrete şi stăpânea tehnicile de spionaj. Acesta trebuia oprit înainte de a fi transmise sovieticilor materiale care pot face şi mai mult rău. Câteva mii de oameni lucrau pentru MI5 şi MI6. Koba era unul dintre ei.

În vânătoarea febrilă care se lansa acum, spionajul britanic avea un avantaj esenţial.

Spionul, oricine ar fi fost, nu ştia că Gordievski era agent britanic. În cazul în care Koba ar fi făcut parte din echipa

NOCTON, nu ar fi avut niciodată o astfel de abordare, ştiind că Gordievski ar fi raportat-o imediat înapoi – aşa cum se întâmpla acum. Prima lui mişcare ar fi fost să îl demaşte pe Gordievski în faţa lui Guk, ca să îşi garanteze propria siguranţă. Ceea ce nu se întâmplase. Căutarea trădătorului ar fi trebuit, aşadar, să fie făcută de acei ofiţeri care cunoşteau secretul lui Gordievski şi care erau complet de încredere. Vânarea cârtiţei a primit numele de cod ELMEN, după o comună din Tirolul austriac.

Cei câţiva oameni din MI5 care aveau ştiinţă de cazul Gordievski urmau să fie responsabili cu găsirea cârtiţei din interior, sub conducerea lui John Deverell, directorul departamentului K al diviziei de contrainformaţii din MI5. O celulă secretă dintr-un departament secret al unei organizaţii secrete, membrii ei lucrau din biroul lui Deverell şi erau izolaţi de restul MI5 în timp ce îşi făceau cercetările. „Nimeni din afara echipei nu observa nimic ieşit din comun." Cei din echipa ELMEN se autoporecliseră „Pacostele"[1]. Termenul acesta argotic este obscur, dar pare să fi fost prima dată folosit de Spike Miligan[2], în *The Goon Show*[3], prin anii 1950, şi înseamnă o boală, maladie sau afecţiune nespecifică. Ca în replica: „Aolică, m-a lovit o pacoste urâtă". În argou, *nadgers* mai înseamnă şi „testicule".

Eliza Manningham-Buller intrase în Serviciile Secrete în 1974, după ce fusese recrutată în timpul unei petreceri. Avea deja în ADN genul acesta de activitate: tatăl ei, fost procuror general, trimisese în judecată spioni mai vechi, printre care şi pe George Blake, agent dublu al MI6; în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, mama ei dresase

[1] The Nadgers, în limba engleză (n.t.)

[2] Terence Alan „Spike" Milligan (1918-2002) – actor britanic, scriitor, poet şi dramaturg (n.t.)

[3] Emisiune de comedie de la radio BBC (n.t.)

porumbei voiajori care erau lansaţi în teritoriile franceze ocupate şi folosiţi de Rezistenţă pentru a trimite mesaje înapoi în Marea Britanie. Aleasă pentru că era discretă şi foarte de încredere, a fost iniţiată în detaliile cazului Gordievski de foarte devreme şi a fost cooptată în mica echipă LAMPAD, unde analiza rezultatele din Danemarca şi asigura legătura cu MI6. În 1983, lucra la serviciul personal al MI5, o poziţie ideală pentru a căuta spionul.

Manningham-Buller a devenit director general al MI5 în 2002, ajungând până în vârf, într-o lume concurenţială dominată de bărbaţi. Maniera ei superior-afabilă era înşelătoare: era directă, încrezătoare în sine şi cât se poate de inteligentă. În ciuda prejudecăţilor şi sexismului din interiorul MI5, îi era profund loială organizaţiei, pe care o numea „gaşca mea", şi a fost foarte şocată să descopere încă un trădător în rândurile serviciilor de informaţii britanice. „A fost una dintre cele mai urâte perioade din cariera mea, mai ales la început, când nu se ştia cine este, pentru că te urcai în lift, îi priveai pe cei din jur şi te întrebai." Pentru a evita naşterea de suspiciuni printre colegi, Pacostele se întâlneau adeseori după orele de program, în apartamentul din Inner Temple care îi aparţinea mamei lui Manningham-Buller. Una dintre membrele echipei era însărcinată în ultimele luni. Copilul ei nenăscut a fost poreclit „Pacostea Mică".

Pentru un serviciu de informaţii, nu există proces mai dureros şi mai debilitant decât vânătoarea internă după un trădător neidentificat. Răul pe care Philby îl făcuse MI6 din punctul de vedere al încrederii de sine a fost cu mult mai mare şi mai persistent decât oricare alte acţiuni ale sale în slujba KGB-ului. O cârtiţă nu doar provoacă neîncredere. Aidoma unui eretic, subminează însăşi coerenţa credinţei.

Manningham-Buller şi Pacostele ei au adunat dosarele de personal şi au început să taie nume de pe lista cu

trădători potenţiali. Documentul din MI5 care rezuma cazul extrădării celor trei spioni sovietici fusese distribuit către Foreign Office, Home Office[1] şi la Downing Street 10. Tabelul cu toţi ofiţerii de informaţii sovietici fusese elaborat de K4, departamentul din MI5 dedicat contraspionajului sovietic, şi cincizeci de copii ale lui au fost trimise diferitelor departamente din lumea serviciilor. Vânătorii cârtiţei au început prin a-i identifica pe toţi cei care ar fi putut avea acces la ambele documente.

Investigaţia înainta cu toată viteza la sfârşitul lunii iunie, când Oleg Gordievski şi familia sa au luat avionul înapoi spre Moscova. El nu avea niciun chef de vacanţă, dar să fi refuzat să îşi ia concediul anual însemna să dea naştere imediat la suspiciuni. Riscul era uriaş. Koba era încă liber; în orice clipă ar fi putut descoperi activităţile lui Gordievski şi l-ar fi demascat lui Guk. Dacă aceste lucruri s-ar fi întâmplat în timp ce el era la Moscova, era posibil ca Gordievski să nu se mai întoarcă la Londra. Staţia MI6 din Moscova era alertată, în caz că el ar fi avut nevoie să realizeze un contact sau să lanseze semnalul de fugă.

Între timp, Pacostele strângeau laţul în jurul unui bărbat a cărui prezenţă în cadrul serviciilor secrete britanice părea, retrospectiv, o glumă nesărată.

Michael John Bettaney[2] era un tip singuratic, nefericit şi instabil psihic. La Universitatea Oxford defila în pas de gâscă prin curtea interioară şi punea tare la gramofon discursurile lui Hitler. Purta costume de tweed şi pantofi stil Oxford şi fuma pipă. „Se îmbrăca precum un director de bancă şi visa să devină membru în trupele de asalt“[3], povestea unul dintre colegii studenţi. Odată, după o

[1] Ministerul de Interne din Marea Britanie (n.t.)

[2] Pentru cazul Bettaney, vezi Andrew, *Defence of the Realm*, şi relatările din ziarele vremii.

[3] *The Times*, 29 mai 1998

petrecere, îşi dăduse foc şi, pentru o scurtă perioadă, îşi lăsase o mustaţă periuţă, pe care fetele nu o găseau însă atrăgătoare. Îşi schimbase accentul scoţian cu unul tărăgănat, asemenea celui al claselor superioare. O investigaţie ulterioară l-a descris drept „o persoană cu un sentiment accentuat de inferioritate şi de nesiguranţă". Nesiguranţa excesivă nu este o calitate ideală la un ofiţer din serviciile secrete, dar, cu toate acestea, fusese abordat pentru recrutare în timp ce era încă la Oxford, aşa că, în 1975, a intrat în MI5.

După cursul introductiv obligatoriu, fusese aruncat în miezul lucrurilor – combaterea terorismului în Irlanda de Nord. Catolic fiind, Bettaney însuşi se întrebase dacă era nimerit pentru aceste acţiuni. Îndoielile i-au fost înlăturate. Activitatea lui era una sumbră, complexă şi extrem de periculoasă: administrarea agenţilor infiltraţi în IRA, ascultarea telefoanelor, discuţii cu persoane antipatice prin cârciumi neprietenoase, conştient că o mişcare greşită putea să însemne un glonţ în cap primit pe vreo stradă lăturalnică din Belfast. Bettaney era traumatizat de activitatea lui şi nu foarte priceput. Tatăl său murise în 1977, iar mama, un an mai târziu. În ciuda dublei sale pierderi, perioada detaşării lui Bettaney la Belfast a fost prelungită. Analizându-i dosarul, Eliza Manningham-Buller a fost îngrozită: „Noi l-am făcut pe Bettaney să devină cel care este. Nu şi-a revenit niciodată după perioada din Irlanda de Nord." Era un tip cu un accent, o garderobă şi o imagine care nu erau ale lui, era fără familie, prieteni, fără dragoste sau convingeri clare, în căutarea unei cauze şi prins într-o slujbă pentru care era total nepotrivit. „Nu era autentic", a spus Manningham-Buller. Stresul şi secretele specifice muncii de informaţii se poate să îl fi împins tot mai departe de realitate. Bettaney ar fi dus probabil o viaţă mulţumită şi liniştită dacă şi-ar fi ales un alt fel de meserie.

Întors la Londra, a petrecut doi ani în departamentul de pregătire a personalului, apoi, în decembrie 1982, a fost transferat în K4, serviciul din MI5 care analiza și combătea spionajul sovietic în Marea Britanie, inclusiv îi administra pe agenții de acces. Locuia singur, având în casă o uriașă figurină din plastic a Madonnei, câteva icoane rusești, un sertar plin cu medalii de război naziste și o impresionantă colecție de pornografie. Retras și izolat, încercase în repetate rânduri să convingă personalul feminin din MI5 să se culce cu el, dar fără succes. Uneori, pe la petreceri, fusese auzit strigând, beat: „Nu lucrez pentru cine trebuie!" și „Vino să mă vezi în dacea[1] mea când o să ies la pensie!" Cu șase luni înainte de primul mesaj livrat către Guk, Bettaney fusese găsit stând pe trotuarul unei străzi din West End, în Londra, prea beat ca să se poată ține pe picioare. Dus la poliție pentru că fusese găsit beat într-un loc public, răcnise la polițiști: „Nu mă puteți aresta, sunt spion". A fost amendat cu zece lire sterline. MI5 nu i-a acceptat oferta de a demisiona. A fost o greșeală.

Lui Michael Bettaney nu ar fi trebuit să i se permită să se afle nici la un kilometru distanță de vreun secret de stat și, cu toate acestea, la treizeci și doi de ani era deja de opt ani în Serviciul Secret și ajunsese să avanseze, devenind un ofițer de nivel mediu în MI5, la departamentul de contraspionaj care se ocupa de Uniunea Sovietică.

Existaseră semnale că a luat-o pe o cale incorectă, dar ele fuseseră ignorate. Credința lui catolică se evaporase brusc. În 1983, ajunsese deja să bea o sticlă de tărie pe zi, iar un superior îl „sfătuise prietenește" să reducă consumul de alcool. Dar nu s-a luat niciun fel de măsură.

Între timp, Bettaney lua propriile lui măsuri. A început să memoreze conținutul documentelor secrete și să ia

[1] Tip de casă de vacanță din Rusia (n.t.)

notiţe, pe care ulterior le dactilografia şi le fotografia în casa lui din sudul Londrei. De câte ori era de serviciu noaptea, aducea cu el în MI5 un aparat şi fotografia orice dosare îi cădeau în mână. Nimeni nu l-a percheziţionat. Colegii lui îl numeau Smiley, după numele personajului fictiv, şef de reţea, al lui John le Carré[1]. Tot ei îi observaseră şi „aerul de superioritate [şi] îngâmfare". La fel ca mulţi alţi spioni, Bettaney voia să afle (şi să ascundă) un secret mai mare decât spionul care îi stătea alături.

În K4 erau patru ofiţeri. Doi dintre ei erau informaţi asupra cazului Gordievski. Nu şi Bettaney, deşi literal şi metaforic stătea fix lângă cel mai mare secret din organizaţie: un spion al MI6 din interiorul *rezidenturii* KGB din Londra.

Bettaney a susţinut mai târziu că se convertise la marxism în 1982 şi a insistat că dorinţa lui de a lucra pentru KGB izvora din pure convingeri ideologice. Într-un lung expozeu autojustificator, şi-a descris acţiunile în culorile vii ale unui martiriu politic, un ciudat colaj compus din resentimente, teoria conspiraţiei şi justă indignare. Acuza guvernul Thatcher de „aderarea servilă la politica agresivă şi aventuristă a administraţiei Reagan" şi că accentuase deliberat şomajul pentru a „aduce şi mai multă avere celor care deja au prea mult". Pretindea că acţionează pentru susţinerea păcii mondiale şi ataca MI5 pentru că foloseşte „metode sinistre şi imorale [...] nu doar pentru înlăturarea guvernului sovietic şi a partidului, dar şi pentru distrugerea întregii structuri sociale a URSS". Adoptase retorica excesivă a revoluţionarilor: „Îi chem pe tovarăşii de pretutindeni să îşi întărească hotărârea şi să îşi dubleze eforturile pentru a obţine o victorie istoric inevitabilă."

[1] David John Moore Cornwell (n. 1931), cu pseudonimul literar John le Carré – autor britanic de romane de spionaj şi fost ofiţer în MI6; în mai multe dintre romanele sale apare ofiţerul de informaţii George Smiley. (n.t.)

Principiile marxiste ale lui Bettaney erau la fel de artificiale ca şi accentul lui ciudat. Nu a fost niciodată un comunist convins, pe tiparul lui Philby. Nu există prea multe dovezi că ar fi simţit vreo afinitate deosebită pentru Uniunea Sovietică, pentru marşul de neoprit al comunismului sau pentru proletariatul oprimat. Într-un moment de neglijenţă, s-a dat de gol: „Simţeam nevoia radicală de a influenţa evenimentele". Bettaney nu voia bani, revoluţie sau pace mondială; el voia atenţie.

A fost de aceea cu atât mai dureros că KGB nici nu l-a băgat în seamă.

Bettaney a fost extrem de surprins când prima lui misivă lăsată în cutia poştală a lui Guk nu a provocat niciun răspuns. A trecut pe la gara Piccadilly de mai multe ori şi, când a văzut că nu apăruse nicio piuneză pe balustradă, a conchis că, probabil, locul ales de el pentru zona-semnal şi cel pentru căsuţa poştală clandestină fuseseră prea apropiate de ambasada sovietică. Al doilea set de instrucţiuni a specificat locuri din afara Londrei, a propus un moment pentru semnalizare datat cu câteva săptămâni în avans şi a oferit unul dintre cele mai recente documente secrete din K4. Bettaney a aşteptat, s-a mirat şi a continuat să bea.

Analizând retrospectiv, Bettaney trebuia să fi fost identificat cu ani înainte ca factor de risc. Cele mai puternice trei agenţii de spionaj din lume – CIA, MI6 şi KGB – au fost însă toate vulnerabile, la momente diferite, din cauza trădării venite din interior, din partea unor persoane care, la o analiză mai atentă, păruseră a ieşi în evidenţă drept profund suspecte. Agenţiile de spionaj au reputaţia de a fi extraordinar de intuitive şi calculat eficiente, dar, în ciuda unei atente şi minuţioase analize a candidaţilor, ele sunt la fel de pasibile ca orice altă mare organizaţie să angajeze şi să păstreze persoane nepotrivite. În ambele tabere ale Războiului Rece, acest gen de activitate

includea consumul zdravăn de alcool; din pricina stresului, ofiţerii şi agenţii se refugiau adeseori în băutură, în efectul de estompare a realităţii pe care îl are alcoolul. Relaţia deosebit de solicitantă dintre agent şi ofiţerul lui de legătură este adeseori lubrifiată de efectele conviviale ale băuturii. Spre deosebire de alte ramuri ale administrării statului, serviciile secrete tind să recruteze persoane cu imaginaţie, care au ceea ce Winston Churchill numea o „minte tirbuşon". Dacă semnele unei potenţiale trădări la o persoană sunt inteligenţa, excentricitatea şi înclinaţia acesteia spre un oarecare exces de alcool, atunci ar fi fost suspecţi jumătate dintre spionii din timpul războiului şi de după, din Marea Britanie şi America. În această privinţă, însă, KGB-ul era diferit, pentru că se încrunta oficial şi la ebrietate, şi la individualism. Trădarea lui Gordievski a fost invizibilă pentru că el nu bea şi avea aparenţele exterioare ale unui conformist; Bettaney a trecut nedetectat pentru că nu era aşa.

Între timp, echipa Pacostelor restrânsese la trei persoane lista posibilelor cârtiţe, Bettaney fiind pe primul loc. Punerea lui sub supraveghere ridica însă probleme. Bettaney îi ştia bine pe cei de la A4, echipa de filaj, şi fusese antrenat să observe când era urmărit – dacă l-ar fi recunoscut pe vreunul dintre Spectatori, jocul se termina. În plus, şi Spectatorii îl cunoşteau pe Bettaney şi era posibil să nu reziste tentaţiei de a se scăpa către alţii din MI5 că îşi monitorizau colegul. În loc să folosească profesionişti din MI5, s-a decis ca sarcina să fie transferată echipei NOCTON din MI6, ai cărei membri nu îi erau deloc cunoscuţi lui Bettaney. Directorul general al MI5 s-a opus explicit folosirii ofiţerilor MI6 într-o operaţiune a MI5. Deverell a ignorat ordinul. Ofiţerii MI6 din cazul Gordievski aveau să se ţină de Bettaney ca o umbră şi să îl surprindă în flagrant delict de trădare.

Bettaney a primit numele de cod PUCK, o alegere pe care nicio Pacoste nu a considerat-o fericită. „Toţi membrii echipei au considerat profund neadecvată legătura cu Shakespeare, iar cuvântul în sine era prea apropiat de o bine-cunoscută înjurătură anglo-saxonă pentru a le fi confortabil."[1]

În dimineaţa zilei de 4 iulie, un cuplu cu aspect neîngrijit şi haine ponosite putea fi zărit pierzând timpul fără rost la capătul străzii Victoria Road din Coulsdon, în suburbiile din sudul Londrei. Era vorba despre Simon Brown, de la P5, şeful operaţiunilor MI6 dedicate blocului sovietic, şi despre Veronica Price, arhitecta planului de evadare al lui Gordievski. O fiinţă cu maniere definitorii pentru Home Counties[2], de la perle până la compleul twinset[3], Price nu era potrivită pentru astfel de subterfugii. „Am împrumutat pălăria menajerei", a spus ea în timp ce îşi îmbrăcau hainele pentru deghizare.

La 8:05, Michael Bettaney a ieşit de la numărul 9, s-a oprit în faţa porţii locuinţei sale şi a privit strada în sus şi în jos. „În clipa aceea am ştiut că el e", a explicat Brown. „Nimeni nu face asta decât dacă este vinovat şi caută semne că este filat." Bettaney nu le-a dat nicio atenţie celor doi prăpădiţi. Aşa cum nu a remarcat nici femeia însărcinată care şedea ceva mai departe de el, în vagonul trenului care pleca la 8:36 din gara Coulston Town, şi nici pe bărbatul chel care l-a urmărit cât mersese pe jos, între gara Victoria şi clădirea MI5 de pe Curzon Street. În ziua aceea, la prânz, Bettaney a făcut o pauză de o oră, însă, la un moment dat,

[1] Puck – personaj fantastic din piesa *Furtuna*, a faimosului dramaturg englez; referinţa la înjurătură leagă cuvântul *puck* de injuriosul şi nu mai puţin cunoscutul *fuck*. (n.t.)

[2] Locuitorii respectivelor districte aparţineau, în general, clasei de mijloc şi erau caracterizaţi ca fiind amabili, decenţi şi conformişti. (n.t.)

[3] Compleu tricotat asortat, compus dintr-un pulover şi o jachetă, de obicei purtată descheiată (n.t.)

s-a pierdut în mulţimea de oameni care luau tot atunci pauză. Cei de la MI5 nu puteau fi siguri dacă se dusese în Hanover Square să verifice dacă rezidentul îşi semnalizase în sfârşit disponibilitatea de a intra în joc, parcându-şi maşina în zona de nord – ceea ce Guk nu făcuse.

Frustrat şi tot mai anxios, Bettaney a decis să mai facă un ultim efort pentru a convinge KGB-ul să coopereze. În ziua de 10 iulie, după miezul nopţii, a lăsat o a treia scrisoare în cutia poştală a lui Guk, în care cerea să i se indice dacă pachetele anterioare fuseseră primite şi care ar fi răspunsul sovieticilor. A sugerat să telefoneze la centrala ambasadei sovietice în data de 11 iulie, la ora 8:05 dimineaţa, şi să ceară să vorbească direct cu Guk. Rezidentul trebuia să răspundă, conform indicaţiilor, printr-o anume formulare a cuvintelor, dacă era sau nu interesat de secretele lui Koba.

Rămâne un mister de ce MI5 nu ţinea casa lui Guk sub strictă supraveghere, pentru ca astfel să îl observe pe spionul care făcea a treia sa livrare. Gordievski se afla acum la Moscova şi nu era în postura de a-şi informa amicii britanici despre această recentă tentativă. În orice caz, Bettaney se autoincrimina în felurite moduri, toate sugerând o tensiune mintală intensă şi posibil chiar un soi de depresie: în 7 iulie, a discutat cu colegii lui despre Guk într-un mod care i-a surprins pe aceştia ca fiind „obsesiv" şi a sugerat că rezidentul KGB ar trebui să fie recrutat de MI5; a doua zi, a făcut observaţia că, şi dacă i s-ar oferi o „frumuseţe" de sursă, KGB-ul tot ar refuza-o; a început să pună întrebări ciudate despre anumiţi ofiţeri KGB şi să manifeste interes faţă de dosare care nu intrau în atribuţiile lui. A vorbit mult despre motivaţiile unor spioni din trecut, printre care şi Kim Philby.

În dimineaţa zilei de 11 iulie, a sunat la ambasada sovietică de la un telefon public, s-a prezentat ca fiind

„domnul Koba“ şi a cerut să stea de vorbă că Guk; şeful rezidenţei KGB a refuzat să răspundă apelului. De trei ori îi oferise Bettaney şefului *rezidenturii* un nepreţuit cal de dar; de fiecare dată, Guk îl căutase zdravăn la dinţi. Istoria serviciilor de spionaj nu are prea multe exemple în care o astfel de ocazie să fie ratată.

Trei zile după aceea, Bettaney şi-a întrebat unul dintre colegii din MI5: „Cum crezi că ar reacţiona Guk dacă un ofiţer de informaţii britanic i-ar băga o scrisoare în cutia poştală de pe uşa casei sale?“ Acesta a fost elementul decisiv: Koba era Michael Bettaney.

Dovezile împotriva lui Bettaney erau însă circumstanţiale. Telefonul îi era ascultat, dar fără rezultate. Casa îi fusese supusă unei cercetări superficiale, dar nu se descoperise nimic incriminant. Bettaney îşi acoperea urmele cu eficienţă profesională. Pentru a-l putea acuza, MI5 avea nevoie să îl prindă în flagrant de trădare sau să obţină o mărturisire.

Familia Gordievski a revenit din vacanţă în data de 10 august. După întoarcerea sa, la prima întâlnire de la casa conspirativă din Bayswater, Gordievski a fost informat că, deşi exista acum un suspect clar, spionul din MI5 nu fusese încă arestat. Ajuns înapoi în *rezidentura* KGB, a început să pună neoficial întrebări, să afle dacă momeala misteriosului Koba evoluase în lipsa lui, dar nu a aflat nimic nou. A încercat să îşi reia rutina zilnică, să cultive contacte pentru KGB şi să adune informaţii pentru MI6, dar îi era dificil să se concentreze, ştiind că undeva, în sânul serviciilor britanice, exista un spion aflat încă în libertate. Evident, când îi trimisese lui Guk prima scrisoare, persoana respectivă nu ştia că Gordievski spionează pentru Marea Britanie. Dar asta se întâmplase acum mai bine de patru luni. Dacă între timp Koba descoperise adevărul? Oare Guk acceptase să îl racoleze şi colegii

lui din KGB oare nu îl urmăreau chiar acum, aşteptând ca el să facă o greşeală? Cu fiecare zi în care spionul rămânea neprins, ameninţarea devenea tot mai mare. Lua fetele de la şcoală, o scotea pe Leila la cină în oraş, asculta Bach şi citea cărţi, încercând să pară relaxat, dar neliniştea sporea constant: oare prietenii săi din MI6 o să-l prindă pe spionul fără nume înainte ca spionul să îl prindă pe el?

Între timp, aparent plictisit să aştepte răspunsul lui Guk, Bettaney a decis să îşi ducă marfa ilicită în altă parte. La birou a lăsat să îi scape că se gândea la o vacanţă la Viena, centrul spionajului din perioada Războiului Rece şi sediul unei *rezidenturi* KGB foarte mari. O percheziţie în biroul lui de la serviciu a descoperit documente referitoare la un ofiţer KGB extrădat din Marea Britanie în timpul Operaţiunii FOOT şi care acum trăia în Austria. Părea că Bettaney era gata să zboare din cuib.

MI5 a decis să îl aresteze şi să încerce să obţină o mărturisire. Era un pariu extrem de riscant. Dacă Bettaney nega totul şi demisiona din agenţie, nu putea fi împiedicat legal să părăsească ţara. Planul de a-l ridica pe Bettaney, care primise numele de cod COE, putea să aibă efectul contrar. „Nu putem garanta succesul", a avertizat MI6, arătând că, dacă Bettaney îşi juca aşa cum trebuie cărţile, ar fi putut să „plece până la urmă liber, ca să facă ceea ce dorea". Mai presus de orice, interceptarea lui Bettaney nu trebuia să ducă în niciun caz la sursa Gordievski.

În ziua de 15 septembrie, Bettaney a fost convocat la o şedinţă la sediul MI5, pe Gower Street, pentru discuţii referitoare la un caz urgent de contraspionaj care tocmai apăruse. La sosire, a fost dus în schimb într-un apartament de la ultimul etaj şi i s-au pus în faţă dovezile adunate împotriva lui, prezentate de John Deverell şi Eliza Manningham-Buller – inclusiv o fotografie a uşii de la intrarea casei lui Guk, intenţia fiind aceea de a sublinia faptul că fusese văzut

făcând livrările, ceea ce nu era adevărat. Bettaney era şocat şi „vizibil agitat", dar s-a stăpânit. A vorbit teoretic despre ceea ce se presupunea că ar fi făcut acel spion ipotetic, fără să arate că el ar fi făcut vreodată ceva. A remarcat că nu ar fi în interesul său să mărturisească, ceea ce era o recunoaştere implicită, dar nici pe departe o mărturisire. Chiar dacă şi-ar fi recunoscut vina, dovezile nu puteau fi admise, întrucât nu fusese arestat şi nu era prezent niciun avocat. MI5 voia ca el să spună tot, apoi să îl aresteze şi să îl facă să mărturisească din nou, după ce i se citeau drepturile. Numai că el nu a făcut-o.

Microfoanele plantate au transmis discuţia în camera de monitorizare de dedesubt, unde un grup de ofiţeri superiori din MI5 şi MI6 se străduiau să prindă fiecare cuvânt: „Să ascultăm tentativele lui de a evita să recunoască orice a fost o experienţă chinuitoare", a spus cineva. Poate că Bettaney era instabil psihic, dar nu era prost. „Ne era cu adevărat teamă că Bettaney va reuşi să scape cu un bluf." Până seara, toată lumea era epuizată şi nici vorbă de vreun progres major. Bettaney acceptase să îşi petreacă noaptea în apartament, deşi MI5 nu avea niciun drept legal de a-l reţine. Refuzase să mănânce la prânz, iar acum respinsese cina. A cerut o sticlă de whisky, din care a băut constant. Manningham-Buller şi două alte gărzi l-au ascultat compătimitor, „punând din când în când întrebări ipocrite", în timp ce el îşi exprima admiraţia pentru „mulţimea de dovezi" pe care MI5 le adunase, fără să recunoască adevărul acestora. La un moment dat, începuse să se refere la britanici cu apelativul „voi", iar despre ruşi vorbea ca despre „noi". A admis că a vrut să îi avertizeze pe ofiţerii KGB că erau filaţi. Dar nu a mărturisit. La ora 3 dimineaţa a clacat şi s-a prăbuşit în pat.

A doua zi dimineaţă, Manningham-Buller i-a pregătit micul dejun, pe care nu l-a acceptat. Nedormit, mahmur,

înfometat şi deosebit de irascibil, Bettaney a anunţat că nu avea nicio intenţie să mărturisească. Apoi însă a abandonat brusc forma ipotetică de exprimare şi a trecut la persoana întâi. A început să se refere cu compătimire la „Kim [Philby] şi George [Blake]", spionii de la începutul Războiului Rece.

Deverell ieşise din cameră când Bettaney s-a întors spre anchetatori, la ora 11:42, şi a declarat: „Cred că ar trebui să vorbesc sincer şi deschis. Anunţaţi-l pe directorul departamentului K despre faptul că vreau să fac o mărturisire". Era cu totul în firea impulsivului Bettaney să reziste neclintit atâta timp, iar apoi să cedeze brusc. Într-o oră, era la Secţia de Poliţie din Rochester Row şi făcea declaraţii complete.

O percheziţie mai minuţioasă la imobilul cu numărul 5 de pe Victoria Road a dezvăluit dovada activităţii de spionaj: în cutia unui aparat electric de ras se aflau detaliile despre ofiţerii KGB pe care intenţiona să îi contacteze la Viena; în pivniţa pentru cărbuni, sub pietrişul pardoselii, au găsit echipament pentru fotografiat; dulapul cu lenjerie conţinea filme nedevelopate cu materiale secrete; într-o cutie de carton, sub un rând de pahare, erau note scrise de mână despre materiale ultrasecrete; notele dactilografiate erau cusute într-o pernă decorativă. Bettaney era ciudat de spăsit: „Am pus serviciile într-o postură groaznică – nu a fost intenţia mea".

Descoperirea unei noi cârtiţe în interiorul establishmentului britanic de spionaj a fost prezentată ca un nou triumf al Serviciului de Securitate. Margaret Thatcher l-a felicitat pe directorul general al MI5 pentru „cât de bine a fost gestionat cazul". Pacostele i-au trimis un mesaj personal lui Gordievski, în care subliniau „cât de călduroase erau sentimentele noastre pentru el". Gordievski le-a răspuns, la rândul lui, prin intermediul lui

Spooner, spunând că speră ca într-o zi să le mulţumească personal ofiţerilor din MI5: „Nu ştiu dacă o astfel de zi va veni sau nu – poate că nu. Totuşi, aş dori ca ideea aceasta să fie consemnată undeva: ei mi-au întărit credinţa că sunt adevăraţii apărători ai democraţiei, în sensul cel mai direct al cuvântului".

Margaret Thatcher a fost singurul membru al cabinetului care cunoştea rolul lui Gordievski în prinderea spionului britanic. În interiorul serviciilor secrete britanice, doar Pacostele ştiau ce se întâmplase cu adevărat. Cum presa intrase în vrie, au fost plantate câteva dezinformări care sugerau că pontul despre trădarea lui Bettaney venise din „spionajul semnalelor electromagnetice" (adică interceptarea convorbirilor telefonice) sau că ruşii înşişi le spuseseră celor din serviciile secrete despre spionul din rândurile lor. Un ziar relatase, eronat: „Ruşii din Londra au obosit de câte ori îi abordase Bettaney şi, convinşi că era un *agent provocateur* clasic, le-au spus celor din MI5 că Bettaney îşi pierdea timpul degeaba. Atunci a început şi MI5 să îl cerceteze pe Bettaney". În cazul în care ar mai fi existat un alt spion în interior, şi pentru a devia atenţia de la sursa reală, MI5 falsificase un raport pentru arhive, care sugera că informaţia despre Bettaney fusese divulgată de un diplomat obişnuit din cadrul ambasadei sovietice. Ruşii au negat totul şi au insistat că discuţiile despre spionajul KGB era o maşinaţiune cinică de propagandă, care „viza să aducă atingere dezvoltării normale a relaţiilor sovieto-britanice". Înăuntrul rezidenţei KGB, Guk se agăţase de convingerea că întreaga şaradă fusese orchestrată de MI5, ca să îl pună pe el în dificultate. (Să fi fost altfel, ar fi însemnat să recunoască o bâlbâială de proporţii uluitoare.) Gordievski nu a detectat nicio urmă de suspiciune privind sursa reală a deconspirării lui Bettaney: „Nu cred că Guk sau Nikitenko a făcut vreodată o legătură între mine şi «Koba»".

Între atâtea speculaţii şi maldăre de ziare dedicate senzaţionalului caz Bettaney, adevărul nu a ieşit niciodată la iveală: şi anume că omul din închisoarea Brixton, care aştepta pronunţarea sentinţei pentru zece capete de acuzare privind violarea Legii Secretelor Oficiale, fusese trimis acolo de Oleg Gordievski.

10

Domnul Collins şi doamna Thatcher

Doamna de Fier avea o slăbiciune pentru spionul ei rus.

Margaret Thatcher nu l-a întâlnit niciodată pe Oleg Gordievski. Nu îi cunoştea numele şi, când vorbea despre el, îl numea, inexplicabil şi insistent, „domnul Collins". Ştia că spionează din interiorul ambasadei sovietice, era îngrijorată de tensiunea la care era supus şi se gândea că era posibil „să facă oricând o mişcare bruscă" şi să schimbe taberele. Dacă un astfel de moment va veni, a insistat premierul, el şi familia trebuie să fie protejaţi aşa cum se cuvine. Agentul rus nu era doar un simplu „furnizor de informaţii", a spus ea, ci şi o figură eroică, pe jumătate fictivă, care activează în slujba libertăţii, în condiţii de pericol extrem.[1] Rapoartele lui îi erau transmise de şeful cabinetului, numerotate şi marcate ca „ultrasecret şi personal" şi „UK Eyes A", ceea ce însemna că informaţiile nu puteau fi distribuite altor ţări. Prim-ministrul le consuma cu aviditate: „Citea cuvânt cu cuvânt, adnota, punea întrebări, iar

[1] Pentru opiniile lui Margaret Thatcher despre Gordievski, vezi Moore, *Margaret Thatcher*.

documentele se întorceau cu însemnările ei, cu semne de exclamare şi comentarii". Aşa cum s-a exprimat biograful ei, Charles Moore, Thatcher nu era „insensibilă la pasiunea stârnită de misterul în sine şi de latura romantică a spionajului", dar era, în acelaşi timp, conştientă că rusul oferea o perspectivă politică unică şi, de aceea, preţioasă: „Rapoartele lui Gordievski [...] îi arătau premierului, aşa cum nu o făcuse nicio altă informaţie, modul în care reacţiona conducerea sovietică la fenomenele din Occident şi, de fapt, la ea însăşi". Spionul deschisese o fereastră către tiparul de gândire al Kremlinului, prin care Margaret Thatcher a privit cu fascinaţie şi gratitudine. „Probabil că niciun premier britanic nu a urmărit cazul unui agent britanic cu atât de multă atenţie personală câtă i-a dedicat doamna Thatcher lui Gordievski."

În timp ce serviciile britanice de informaţii îl vânau pe Koba, KGB-ul se străduia să facă tot posibilul de a se asigura că Thatcher pierde alegerile generale din 1983. În ochii Kremlinului, Thatcher era „Doamna de Fier" – o poreclă inventată de ziarul armatei sovietice şi menită să fie o insultă, dar cu care Thatcher se delecta –, iar KGB-ul a recurs încă de la venirea la putere, în 1979, la „măsuri active" de subminare; inclusiv plasarea de articole negative la jurnalişti simpatizanţi ai stângii. KGB-ul avea în continuare contacte pe partea stângă, iar Moscova se agăţa de iluzia că ar putea fi capabilă să influenţeze alegerile în favoarea Partidului Laburist, al cărui lider, la urma urmelor, era încă prezent în dosarele KGB la categoria „contacte confidenţiale". Ca un indiciu fascinant al timpurilor moderne, Moscova era gata să se folosească de manevre murdare şi de intervenţii mascate pentru a întoarce rezultatele unor alegeri democratice în favoarea candidatului ales de ea.

Dacă laburiştii ar fi câştigat, Gordievski s-ar fi găsit într-o poziţie cu adevărat bizară: aceea de a transmite

secretele KGB către un guvern al cărui prim-ministru fusese odinioară beneficiarul voluntar al banilor KGB-ului. În final, vechea întrupare a lui Michael Foot ca Agentul BOOT a rămas un secret bine păstrat; eforturile KGB de a influenţa rezultatul alegerilor nu au avut niciun impact şi, în 9 iunie, Margaret Thatcher a câştigat cu un rezultat covârşitor, susţinut de victoria în disputa pentru Insulele Falkland, cu un an înainte. Înarmată cu un nou mandat, echipată în secret cu perspectiva oferită de Gordievski asupra psihologiei Kremlinului, Thatcher şi-a concentrat atenţia asupra Războiului Rece. Ceea ce a văzut era profund alarmant.

În a doua jumătate a anului 1983, Estul şi Vestul păreau să se îndrepte către un conflict armat, posibil final, propulsat de o „combinaţie potenţial letală între retorica de tip Reagan şi paranoia sovietică". Vorbind în faţa celor două camere ale parlamentului, preşedintele american a promis „să arunce marxism-leninismul la groapa de gunoi a istoriei"[1]. Cursa înarmării a continuat accelerat în SUA, însoţită de o serie de *psyops* (operaţiuni psihologice), printre care penetrări ale spaţiului aerian sovietic şi operaţiuni navale clandestine, care au demonstrat cât de aproape putea ajunge NATO de bazele militare ruseşti. Operaţiunile erau destinate să aţâţe neliniştea ruşilor şi au reuşit: programul RYAN a devenit mai activ, în timp ce rezidenţele KGB erau bombardate cu ordine de a găsi dovezi că SUA şi NATO pregăteau un atac nuclear surpriză. În luna august, o telegramă personală trimisă de Vladimir Kriucikov, şeful Direcţiei Generale I (ulterior, şeful KGB), dădea instrucţiuni rezidenţelor să monitorizeze pregătirile de război, cum ar fi prezenţa în URSS a „unor echipe de sabotaj infiltrate în secret şi având armament nuclear,

[1] Ronald Reagan la Palatul Westminster, 8 iunie 1982

bacteriologic şi chimic". Rezidenţele KGB care au raportat conştiincios activităţi suspecte erau lăudate; cele care nu o făceau au fost criticate aspru şi li s-a cerut să acţioneze mai energic. Guk a fost obligat să admită „lipsuri" în eforturile sale de a descoperi „planuri americane şi NATO anume ţintite în pregătirea unui atac-surpriză cu rachete nucleare asupra URSS". Gordievski a catalogat Operaţiunea RYAN ca fiind „ridicolă", dar rapoartele către MI6 nu lăsau loc de vreo îndoială: conducerea sovietică se temea sincer, se pregătea de confruntare şi era suficient de panicată pentru a crede că supravieţuirea ei ar putea să depindă de o acţiune proactivă, situaţie care a devenit dramatic mai rea în urma unui tragic accident întâmplat deasupra Mării Japoniei.

La primele ore ale zilei de 1 septembrie 1983, o aeronavă sovietică de interceptare a doborât un avion 747 aparţinând Korean Air Lines, care se rătăcise în spaţiul aerian sovietic, ucigându-i pe toţi cei 269 de pasageri şi membri ai echipajului. Doborârea zborului KAL 007 a aruncat relaţiile Est-Vest într-o spirală descendentă, aducându-le la un periculos punct minim. Iniţial, Moscova a negat orice rol în atac, dar apoi a susţinut că avionul de linie era o navă-spion care violase spaţiul aerian sovietic într-o tentativă deliberată de provocare din partea SUA. Ronald Reagan a condamnat „masacrul aerian" ca „un act de barbarism... [şi] de inumană brutalitate", declanşând indignarea la nivel intern şi internaţional şi beneficiind de ceea ce, mai târziu, un oficial american a numit „satisfacţia de a avea totală dreptate". Congresul a aprobat o nouă majorare a cheltuielilor pentru apărare. Moscova, la rândul ei, a interpretat furia occidentalilor faţă de cazul KAL 007 ca pe o isterie moralizatoare prefabricată, menită să pregătească un atac. În loc de scuze, Kremlinul a acuzat CIA de „acţiune criminală şi provocatoare". La rezidenţa KGB din Londra a sosit un potop de telegrame

„flash", ultraurgente, conţinând instrucţiuni privind protejarea bunurilor URSS şi a cetăţenilor sovietici de un posibil atac, de a arunca vina asupra Americii şi de a aduna informaţiile necesare susţinerii teoriilor conspiraţioniste ale Moscovei. *Rezidentura* KGB din Londra a fost ulterior lăudată de Centru pentru „eforturile de a contracara campania antisovietică privind avionul de linie sud-coreean". Bolnav şi căzut la pat din cauza unei maladii care se va dovedi terminală, Andropov a atacat furibund ceea ce el numea „revoltătoarea psihoză militaristă" a Statelor Unite. Gordievski a scos telegramele din ambasadă şi le-a transmis la MI6.

Doborârea avionului KAL 007 a fost consecinţa unei incompetenţe umane elementare din partea a doi piloţi, unul coreean şi unul rus. Raportul lui Gordievski către MI6 a arătat însă clar cum, sub presiunea tensiunilor crescânde şi a neînţelegerilor reciproce, o tragedie obişnuită a exacerbat o situaţie politică extraordinar de periculoasă.

La acest ghiveci de neîncredere feroce, neînţelegere şi agresivitate, s-a adăugat un eveniment care a adus Războiul Rece în pragul unui război adevărat.

„ABLE ARCHER 83" era numele de cod pentru manevrele militare NATO care au avut loc între 2 şi 11 noiembrie 1983, destinate să simuleze escaladarea unui conflict, care culminează cu un atac nuclear. Astfel de repetiţii generale armate mai avuseseră loc şi în trecut, de ambele părţi. În exerciţiile ABLE ARCHER[1] au fost implicaţi 40 000 de militari din trupele NATO americane şi ale altor ţări din Europa de Vest, desfăşurate şi coordonate prin intermediul comunicaţiilor codificate. Centrul de comandă strategică al exerciţiului de manevră a imaginat o situaţie

[1] Despre ABLE ARCHER, vezi Barrass – *Great Cold War,* Fischer – „Cold War Conundrum" şi Jones (ed.) – *Able Archer 83.*

în care Forţele Albastre (NATO) îşi apărau aliaţii după ce Forţele Portocalii (ţările Tratatului de la Varşovia) trimiseseră trupe în Iugoslavia şi ulterior urmau să invadeze Finlanda, Norvegia şi, în final, Grecia. Pe măsură ce conflictul imaginat se adâncea, războiul convenţional părea să escaladeze într-unul care implica folosirea de arme chimice şi nucleare, ceea ce le-a permis celor din NATO să exerseze procedurile de iniţiere a loviturilor nucleare. Nu s-a folosit armament real. A fost vorba despre un test, dar, în atmosfera febrilă care a urmat incidentului aviatic KAL 007, alarmiştii de la Kremlin l-au interpretat drept ceva mult mai sinistru: un subterfugiu menit să mascheze pregătirile pentru ceva real – un prim atac nuclear din categoria prezicerilor lui Andropov şi pe care Operaţiunea RYAN le tot căuta de peste trei ani. NATO a iniţiat o simulare realistă de atac nuclear exact în momentul în care KGB încerca să descopere unul. Mai multe elemente specifice şi fără precedent ale manevrelor ABLE ARCHER au întărit şi mai mult suspiciunile Uniunii Sovietice că acum era vorba despre mai mult decât un exerciţiu: o explozie de transmisiuni radio codate între SUA şi Marea Britanie în luna anterioară (de fapt, rezultatul invaziei SUA în Grenada[1]), participarea iniţială a şefilor de stat din Occident şi o serie de mişcări specifice ale ofiţerilor din bazele SUA situate în Europa. Secretarul cabinetului britanic, sir Robert Armstrong, a informat-o ulterior pe Margaret Thatcher că sovieticii reacţionaseră atât de alarmant pentru că manevrele militare „s-au desfăşurat

[1] Operaţiune militară a SUA, cu nume de cod Urgent Fury (23 octombrie 1983), în care intervenţia armată reunind trupe americane şi ale altor ţări din Marea Caraibilor a pus capăt tensiunilor politice care durau de mai mulţi ani dintre SUA şi statul independent Grenada, al cărui regim de orientare comunistă era la conducere în insulă din 1979. (n.t.)

concomitent cu o mare sărbătoare sovietică [şi] luaseră forma unei acţiuni militare reale, nu doar a unei simulări".

În ziua de 5 noiembrie, *rezidentura* din Londra a primit o telegramă de la Centru care avertiza că, odată ce SUA şi NATO decideau iniţierea unei prime lovituri, rachetele lor vor putea fi lansate în şapte până la zece zile. Lui Guk i se ordona, aşadar, să înceapă de urgenţă acţiuni de supraveghere pentru depistarea oricăror „activităţi neobişnuite" în punctele-cheie: baze nucleare, centre de comunicaţii, buncăre ale administraţiei şi, mai presus de toate, în Downing Street 10, unde reprezentanţii guvernului vor lucra frenetic pentru a se pregăti de război, „fără să informeze presa". Într-o circulară care spune foarte multe despre propriile priorităţi, KGB-ul îşi instruia ofiţerii să caute dovezi că membrii „elitelor – politică, economică şi militară" îşi evacuau familiile din Londra.

Telegrama, pe care Gordievski a transmis-o la MI6, era primul indiciu primit de Occident că sovieticii reacţionau la manevrele militare de o manieră neobişnuită şi profund alarmantă. Două (sau poate trei) zile după aceea, o a doua telegramă urgentă a fost trimisă rezidenţelor KGB, în care se raporta, în mod eronat, că bazele americane intraseră în stare de alertă. Centrul oferea mai multe explicaţii, „una dintre ele fiind aceea că se iniţiase numărătoarea inversă pentru un prim atac nuclear, sub acoperirea manevrelor ABLE ARCHER". (De fapt, bazele nu făcuseră decât să întărească măsurile de securitate, ca urmare a atacului asupra trupelor americane din Beirut.[1])

[1] Incident petrecut în 23 octombrie 1983, în care două camioane încărcate cu aproape zece tone de TNT au forţat intrarea în unitatea militară şi au ajuns lângă zidurile barăcilor care îi adăposteau pe soldaţii americani din Forţa Internaţională din Liban; şoferii sinucigaşi au detonat încărcătura explozivă, au ucis 241 de soldaţi şi au rănit alţi 128; gruparea Hezbollah, Iranul şi Siria au negat orice amestec în acest atac terorist. (n.t.)

Informațiile provenite de la Gordievski au venit prea târziu pentru ca manevrele militare să mai poată fi oprite. În momentul acela, URSS începuse deja să își pregătească propriul arsenal nuclear: avioanele de la bazele aeriene din Germania de Est și Polonia au fost echipate cu focoase nucleare, circa șaptezeci de rachete SS-20 care țințeau Europa Occidentală au intrat în alertă de grad înalt, iar submarinele sovietice cu rachete balistice nucleare au fost plasate sub calota glaciară arctică, pentru a nu fi detectate. CIA a raportat prezența unor activități militare în republicile baltice și Cehoslovacia. Unii analiști cred că URSS-ul pregătise de fapt silozurile RBIC[1], care erau acum gata de lansare, dar că, în ultimul moment, se abținuse de la inițierea atacului.

În data de 11 noiembrie, ABLE ARCHER s-a încheiat, conform planificării, cele două părți au lăsat încet armele jos și astfel s-a pus capăt unui *mexican standoff*[2], inutil și trecut neobservat de către publicul larg.

Istoricii nu au căzut de acord cu privire la cât de aproape a fost omenirea de un război. Istoria oficială a MI5 descrie ABLE ARCHER ca pe „momentul cel mai periculos de după Criza Rachetelor din Cuba, din 1962"[3]. Alții susțin că Moscova a știut de la început că nu era vorba decât de o aplicație militară, iar pregătirile de război ale sovieticilor au fost doar un tip de *shadow-boxing*[4] obișnuit. Gordievski însuși a fost calm: „Mi s-a părut că, în absența altor indicii,

[1] Rachetă balistică intercontinentală (n.t.)

[2] Confruntare în care nu există nicio strategie care să permită vreuneia dintre părți să obțină victoria, întrucât inițierea atacului poate declanșa propria moarte (sau propriul eșec). (n.t.)

[3] Andrew, *Defence of the Realm*

[4] *Shadow-boxing* sau boxul cu umbra – tip de antrenament în care îți exersezi loviturile în aer sau la oglindă, ceea ce permite analiza propriilor mișcări și corectarea greșelilor. (n.t.)

nu era decât încă o reflectare disturbatoare a paranoiei Moscovei, şi nu un motiv de îngrijorare imediată".

În cadrul administraţiei britanice, însă, cei care citeau rapoartele lui Gordievski şi valul de telegrame de la Moscova au fost de părere că fusese evitată, la limită, o catastrofă nucleară. Aşa cum se exprimase ministrul de externe al Marii Britanii, Geoffrey Howe: „Gordievski nu ne-a lăsat nicio îndoială asupra fricii extraordinare, dar sincere a ruşilor în privinţa unei lovituri nucleare reale. NATO a schimbat deliberat unele aspecte ale exerciţiului, aşa încât să nu le lase niciun dubiu ruşilor că ar fi altceva decât un exerciţiu".[1] De fapt, modificând procedurile standard, se poate ca NATO să fi agravat impresia unei intenţii malefice. Un raport ulterior emis de Joint Intelligence Committee (JIC)[2] a conchis: „nu putem desconsidera posibilitatea ca unele oficialităţi sau ofiţeri sovietici să fi interpretat greşit operaţiunea ABLE ARCHER [...] ca reprezentând o ameninţare reală".

Margaret Thatcher era profund îngrijorată. Combinaţia dintre temerile sovieticilor şi retorica lui Reagan s-ar fi putut încheia cu un război nuclear, dar America nu era deplin conştientă de o situaţie pe care, în parte, o crease. Trebuie făcut ceva, a cerut ea, „pentru a înlătura pericolului ca, dintr-o eroare de percepţie a intenţiilor occidentalilor, Uniunea Sovietică să reacţioneze exagerat". Foreign Office-ul trebuia să „analizeze urgent maniera de abordare a americanilor în privinţa posibilelor interpretări eronate ale sovieticilor legate de un atac-surpriză al NATO". MI6 a fost de acord să „împărtăşească americanilor dezvăluirile lui Gordievski". Distribuirea documentelor NOCTON a trecut la o fază superioară: MI6 a transmis CIA în mod specific

[1] Howe, *Conflict of Loyalty*

[2] Comisia mixtă de supraveghere a activităţii serviciilor de informaţii (n.t.)

faptul că KGB-ul era încredințat că manevrele militare fuseseră un preludiu deliberat al izbucnirii unui război.

„Nu văd cum ar fi putut să creadă asta", a declarat Ronald Reagan atunci când i s-au transmis temerile reale ale Kremlinului despre un atac nuclear în timpul operațiunii ABLE ARCHER, „dar este ceva ce trebuie analizat"[1].

În fapt, președintele SUA analizase deja în profunzime perspectiva unei apocalipse nucleare. Cu o lună înainte fusese „foarte deprimat" după ce vizionase *The Day After*, un film despre un mic oraș american din Midwest, distrus de un atac nuclear. Chiar dacă America ar fi „câștigat" un astfel de conflict, viețile a 150 de milioane de americani ar fi fost, probabil, pierdute. Reagan a descris informațiile drept o „experiență dintre cele mai revelatoare". În seara respectivă, el a notat în jurnalul personal: „Simt că sovieticii sunt [...] așa de paranoici în legătură cu un atac asupra lor, încât [...] ar trebui să le spunem că nimeni de aici nu are nicio intenție de a face ceva de felul ăsta".

Atât Reagan, cât și Thatcher înțelegeau Războiul Rece în termenii unei amenințări comuniste la adresa pașnicei democrații occidentale: grație lui Gordievski, acum își dădeau seama că anxietatea sovieticilor ar putea reprezenta un pericol mai mare pentru lume decât o agresiune sovietică. În memoriile sale, Reagan a scris: „Cei trei ani m-au învățat ceva surprinzător despre ruși: dintre cei aflați în vârful ierarhiei sovietice, multora le era sincer frică de America și de americani. [...] Am început să îmi dau seama că mulți dintre oficialii sovietici se tem de noi nu doar ca adversari, ci și ca potențiali agresori care ar putea să lanseze asupra lor arme nucleare într-un prim atac."[2]

---

[1] Citat în Oberdorfer, *From the Cold War to a New Era*

[2] Citat în *Washington Post*, 24 octombrie 2015

În cadrul confruntărilor din timpul Războiului Rece, operaţiunea ABLE ARCHER a marcat un punct de cotitură – rămas nedescoperit de mass-media şi de publicul occidental – care a declanşat un dezgheţ lent, dar perceptibil. Administraţia Reagan a început să îşi tempereze declaraţiile antisovietice. Thatcher a decis să se deschidă către Moscova. „A simţit că venise vremea să treacă dincolo de retorica «imperiului răului» şi să găsească o cale prin care Occidentul să pună capăt Războiului Rece." Paranoia de la Kremlin a început să mai slăbească, mai ales după moartea lui Andropov, survenită în februarie 1984, şi chiar dacă ofiţerilor KGB li se spusese să rămână în alertă şi să caute semnele de pregătire a unui atac nuclear, Operaţiunea RYAN începea să piardă din viteză.

Gordievski a fost în parte responsabil pentru asta. Până atunci, secretele sale fuseseră distribuite americanilor în fragmente mici, selectate; de acum încolo, informaţiile lui vor fi împărtăşite cu CIA în volume tot mai mari, deşi acestea au continuat să fie camuflate cu grijă. Informaţiile despre comportamentul sovieticilor în timpul operaţiunii ABLE ARCHER au fost declarate ca venind de la „un ofiţer de informaţii cehoslovac [...] însărcinat cu monitorizarea manevrelor militare majore ale NATO". Gordievski se bucura că MI6 împărtăşea cu CIA informaţiile de la el. „Oleg îşi dorea asta", a spus unul dintre ofiţerii lui de legătură. „Voia să aibă impact." Şi a avut.

CIA avea mai mulţi spioni în URSS, dar nicio sursă capabilă să ofere acest gen de „perspectivă reală asupra psihologiei sovietice" şi „documente originale care să trădeze autentica îngrijorare că oricând ar putea avea loc o lovitură preventivă". Robert Gates, director-adjunct pentru intelligence în cadrul CIA, a citit rapoartele întocmite pe baza informaţiilor lui Gordievski şi a înţeles că agenţiei îi scăpase ceva: „Prima mea reacţie la rapoarte

a fost, pe de o parte, nu numai că fusesem probabil martorii unui mare eşec de intelligence, dar, încă şi mai mult, că lucrul cel mai terifiant în cazul ABLE ARCHER fusese posibilitatea de a ne fi aflat în pragul unui război nuclear, fără ca măcar să ne fi dat seama".[1] Conform unei sinteze interne secrete a CIA despre spaima iscată de ABLE ARCHER, întocmită câţiva ani după aceea, „informaţiile lui Gordievski au reprezentat o revelaţie pentru preşedintele Reagan, [...] doar avertizarea oportună a lui Gordievski transmisă la Washington via MI6 făcând ca lucrurile să nu ajungă prea departe"[2].

După ABLE ARCHER, esenţialul din raportările cu caracter politic ale lui Gordievski îi era transmis lui Ronald Reagan sub forma unui rezumat regulat, care era evident că provine de la un singur agent. Gates a remarcat ulterior: „Sursele noastre din URSS tindeau să fie cele care ne ofereau informaţiile legate de armata lor şi despre cercetările şi dezvoltările din domeniul militar. Ceea ce ne oferea Gordievski erau informaţii despre modul de gândire al liderilor de la Kremlin – şi genul acela de informaţii era pentru noi la fel de rar ca părul pe broască". Reagan a fost „foarte impresionat" de ceea ce a citit, ştiind că vine de la o persoană care îşi risca viaţa undeva, în interiorul sistemului sovietic. Informaţiile de la MI6 erau „tratate în CIA ca Sfânta Sfintelor şi erau accesate doar de un mic grup, care le citeau pe hârtie, în condiţii foarte stricte"[3], înainte de a fi reambalate şi trimise la Biroul Oval. Informaţiile lui Gordievski au susţinut „convingerea lui Reagan că trebuia făcut un efort mai mare, nu doar pentru reducerea tensiunilor, ci şi pentru a pune capăt Războiului Rece".

[1] Gates, *From the Shadows*
[2] Vezi Jones (ed.), *Able Archer 83*
[3] Corera, *MI6*

CIA apreciase efortul, dar era frustrată şi foarte curioasă de unde putea să provină acel flux de secrete.

Spionii tind să pretindă lucruri extravagante despre meseria lor, dar realitatea muncii de spionaj este că adeseori nu prea lasă o impresie de durată. Politicienii preţuiesc informaţiile secrete pentru că sunt secrete, ceea ce nu le face neapărat mai de încredere decât cele uşor accesibile, iar adeseori nici nu sunt. Dacă inamicul are spioni în tabăra ta şi tu ai spioni în tabăra lui, poate că lumea este puţin mai sigură, dar, în esenţă, ajungi tot acolo de unde ai plecat, undeva în acel spectru obscur şi imposibil de cuantificat al lui „ştiu că tu ştii că eu ştiu".

Cu foarte rare ocazii, totuşi, spionii au un impact profund asupra istoriei. Spargerea codului Enigma a scurtat al Doilea Război Mondial cu cel puţin un an. Reuşitele din spionaj şi minciuna strategică au sprijinit invazia Aliaţilor în Sicilia şi debarcarea din Ziua Z. Penetrarea serviciilor secrete occidentale de către sovietici în anii 1930 şi 1940 i-au dat lui Stalin un avantaj crucial în relaţiile sale cu Vestul.

Panteonul spionilor care au schimbat lumea este mic şi select, iar Oleg Gordievski face parte din el: a dezvăluit modul de funcţionare al KGB-ului într-un moment pivotal din istorie, arătând nu doar cum procedau (sau nu procedau) serviciile sovietice, ci şi modul de gândire sau planurile Kremlinului, transformând astfel modul în care gândea Occidentul despre URSS. Şi-a riscat viaţa trădându-şi ţara şi a făcut lumea puţin mai sigură. Aşa cum explica un raport intern secret al CIA, spaima generată de operaţiunea ABLE ARCHER a fost „ultimul paroxism al Războiului Rece".

Mii de oameni au umplut Piaţa Roşie în ziua de 14 februarie 1984, la funeraliile lui Iuri Andropov. Printre demnitarii internaţionali participanţi s-a numărat şi

Margaret Thatcher, îmbrăcată într-o elegantă rochie de doliu şi având un aspect uşor mai solid, graţie sticlei cu apă caldă ascunsă sub palton pentru a o proteja de frigul moscovit. Funeraliile, îi spusese ea vicepreşedintelui George Bush, au fost o „mană cerească" pentru relaţiile Est-Vest. Thatcher a făcut o demonstraţie de bravură. În timp ce alţi şefi de state occidentali „sporovăiau distraţi" în timpul ceremoniei şi chiar au chicotit când sicriul lui Andropov a fost coborât în groapă de cei care îl purtaseră, ea a rămas tot timpul „adecvat solemnă". Un zdrahon de bodyguard britanic, cu buzunarele doldora de ceva ce KGB presupunea a fi fost arme, a însoţit-o înapoi la recepţia de la Kremlin, unde a scos la iveală o pereche de pantofi cu toc înalt pentru ca prim-ministrul să îşi schimbe încălţămintea. Thatcher şi-a petrecut patruzeci de minute discutând cu succesorul lui Andropov, mai vârstnicul şi suferindul Konstantin Cernenko, căruia i-a spus că „aveau şansa, poate ultima şansă, să garanteze acordurile fundamentale de dezarmare". Cernenko i s-a părut surprinzător de bătrân, o fosilă vie a trecutului comunist. „Pentru Dumnezeu, încercaţi să îmi găsiţi un rus mai tânăr"[1], le spusese ea celor care o însoţeau la bordul avionului, pe drumul de întoarcere acasă. De fapt, oficialii identificaseră deja pe cineva care ar fi putut să joace rolul de interlocutor din partea sovietică, o stea în devenire din Biroul Politic, pe nume Mihail Gorbaciov.

Thatcher şi-a jucat perfect rolul, urmând scenariul scris, în parte, de Gordievski. Înainte de funeralii, James Spooner îi ceruse ponturi despre cum ar trebui să încerce Thatcher să se prezinte pe sine: Gordievski a recomandat decenţă şi atitudine prietenoasă, dar a avertizat că ruşii sunt sensibili şi defensivi. „Oleg a oferit o informare

[1] Moore, *Margaret Thatcher*

completă despre cum ar fi trebuit să se poarte premierul", a spus ofiţerul MI6 responsabil cu analiza şi distribuirea „produsului" cazului. „La tribună, ea a purtat o rochie neagră şi tocă de blană şi a fost foarte sobră. A oferit un spectacol seducător. Avusese parte de o viziune internă asupra psihologiei lor şi, fără Oleg, ar fi fost mult mai dură. Mulţumită lui Oleg, a ştiut cum să îşi joace cel mai bine cartea. Ruşii au remarcat asta."

În cadrul unei şedinţe de la ambasada sovietică din Londra, ambasadorul Popov a comunicat personalului ambasadei – inclusiv grupului de ofiţeri KGB – că participarea doamnei Thatcher la funeraliile din Moscova a mers extrem de bine. „Sensibilitatea premierului cu această ocazie şi formidabilul său geniu politic au lăsat o adâncă impresie", a relatat Popov. „Doamna Thatcher s-a dat peste cap să îşi cucerească gazdele."

Circuitul informaţiilor fusese perfect: Gordievski îl informase pe premier despre cum să se comporte cu sovieticii, iar apoi raportase din nou despre reacţia lor la acel tip de comportament. De obicei, spionii furnizează fapte şi lasă analizarea lor în seama celor care primesc informaţia; cu perspectiva lui inedită, Gordievski putea să interpreteze pentru Occident şi ceea ce gândea şi spera KGB-ul şi, mai ales, de ce se temea. „Aceasta este esenţa contribuţiei lui Oleg", a spus analistul din MI6. „Să pătrundă în mintea altora, să le descopere logica, modul de a raţiona."

Spionajul lui Gordievski era şi pozitiv, şi negativ: în forma pozitivă, el furniza secrete importante, lansa avertizări şi creiona viziuni din interior; din perspectiva negativă, dar la fel de utilă, oferea asigurări că rezidenţa KGB din Marea Britanie era, în mare măsură, inutilă, la fel de stângace, de ineficientă şi de nesinceră ca acela care o conducea. Arkadi Guk îşi dispreţuia şefii de la Centru,

dar dădea fuga să le îndeplinească solicitările, indiferent cât de ridicole erau acestea. Când a aflat de la BBC că la Greenham Common avusese loc un exerciţiu cu rachete de croazieră, rezidentul s-a grăbit să redacteze un raport fals, în care spunea că ştiuse dinainte despre test. Când în Marea Britanie au avut loc masive demonstraţii antinucleare, Guk a clamat recunoaşterea, insistând, în mod fals, că „măsurile proactive" ale KGB instigaseră la proteste. Când doi cetăţeni sovietici s-au sinucis la Londra, unul fiind membru al delegaţiei economice, iar celălalt, soţia unui oficial, suspiciunile lui Guk l-au aruncat într-o stare de surescitare. A trimis trupurile neînsufleţite înapoi la Moscova, cu ordinul clar de a se stabili dacă fuseseră otrăviţi, iar specialiştii din KGB au confirmat – chiar dacă bărbatul se spânzurase, iar femeia se aruncase de la balcon. Gordievski şi-a dat seama că şi acesta era „încă un semn despre mecanismul prin care paranoia sovietică îşi alimenta propriile nevroze". Rezidentul KGB îşi acoperea propria incompetenţă în raport cu cazul Bettaney, asigurând Moscova că totul nu era decât o farsă elaborată, gândită de contrainformaţiile britanice.

Guk şi-a păstrat cu gelozie secretele, dar Gordievski a reuşit totuşi să culeagă o uluitoare cantitate de informaţii utile, variind de la bârfele din ambasadă, la informaţiile de importanţă politică şi naţională. KGB-ul coordona în Marea Britanie un număr de ilegali şi, deşi Linia N opera semiindependent în cadrul *rezidenturii*, Gordievski le dăduse celor de la MI5 ponturi de fiecare dată când aflase câte ceva despre reţeaua de spioni clandestini. La apogeul grevei minerilor din 1984-1985, Gordievski a aflat că Sindicatul Naţional al Minerilor (NUM) contactase Moscova pentru a-i cere susţinere financiară. KGB-ul s-a opus finanţării minerilor. Gordievski însuşi le spusese colegilor din KGB că ar fi „indezirabil şi neproductiv" ca

Moscova să fie văzută finanţând acţiuni cu caracter industrial. Comitetul Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice era însă de altă părere şi a aprobat transferul a peste un milion de dolari de la Banca de Comerţ Exterior a URSS (în final, banca elveţiană primitoare a devenit bănuitoare şi transferul nu a avut loc niciodată). Thatcher i-a stigmatizat pe mineri ca „duşmanul din interior" – o prejudecată fără îndoială reîntărită de descoperirea faptului că duşmanul din afară era gata să finanţeze greva acestora.

Radarul lui Gordievski a fost în stare să detecteze şi alţi duşmani, aflaţi departe de Moscova. În ziua de 17 aprilie 1984, o poliţistă pe nume Yvonne Fletcher a fost ucisă cu focuri de mitralieră trase din Biroul Popular al Libiei[1], situat în Piaţa St. James, în centrul Londrei. A doua zi, *rezidentura* KGB a primit o telegramă de la Centru care transmitea „informaţia sigură că împuşcăturile fuseseră ordonate personal de Gaddafi" şi a raportat că „un trăgător cu experienţă de la staţia libiană din Berlinul de Est a fost trimis cu avionul la Londra pentru a duce la îndeplinire atacul". Gordievski a transmis imediat telegrama către MI6 – reîntărind ideea unei reacţii în forţă. Guvernul Thatcher a rupt relaţiile diplomatice cu Libia, i-a expulzat pe huliganii lui Gaddafi şi a eliminat efectiv terorismul libian din Marea Britanie.

Uneori, informaţia ajunge lent la maturitate. Gordievski alertase pentru prima dată MI6 în legătură cu activităţile de spionaj ale lui Arne Treholt încă din 1974, dar serviciile de securitate norvegiene au avut nevoie de zece ani ca să acţioneze, parţial pentru a-şi proteja sursa. Între timp, steaua strălucitoare a stângii norvegiene ajunsese şeful biroului de presă din cadrul Ministerului Relaţiilor Externe al Norvegiei. La începutul lui 1984, lui Gordievski

[1] Ambasada Jamahiriei Arabe Libiene (n.t.)

i s-a spus că norvegienii erau gata să îl aresteze pe Treholt şi l-au întrebat dacă avea ceva împotrivă; dat fiind că el furnizase primul pont, siguranţa sa putea fi compromisă dacă Treholt era arestat. Gordievski nu a ezitat: „Desigur că nu. Este un trădător al NATO şi al Norvegiei, aşa că bineînţeles că trebuie să îl arestaţi cât mai repede posibil."

Treholt a fost reţinut la Oslo, în data de 20 ianuarie 1984, de către şeful contrainformaţiilor norvegiene. Se credea că merge la Viena, pentru a se întâlni cu Ghenadi Titov, „Crocodilul", ofiţerul său de legătură din KGB şi partenerul la masă în ultimii treisprezece ani. În servieta lui s-au găsit circa şaizeci şi cinci de documente secrete. Alte opt sute de documente au fost descoperite la el acasă. Iniţial, a negat că ar fi spionat, dar când i s-a arătat o fotografie a sa împreună cu Titov, a vomitat violent şi apoi a zis: „Ce pot să spun?"[1]

Titov a fost şi el interceptat de serviciile secrete norvegiene şi i s-a oferit un târg: dacă era de acord să schimbe taberele şi să treacă de partea Occidentului, avea să i se ofere o jumătate de milion de dolari americani. A refuzat şi a fost expulzat din ţară.

La procesul intentat, Treholt a fost acuzat că a provocat „daune ireparabile" Norvegiei, transmiţând secrete către agenţii sovietici şi irakieni din Oslo, Viena, Helsinki, New York şi Atena. A fost acuzat că a primit de la KGB suma de 81 000 de dolari. Ziarele l-au descris drept „cel mai mare trădător al Norvegiei, de la Quisling încoace", colaboratorul nazist din timpul războiului, al cărui nume a devenit în limba engleză un substantiv comun, a cărui semnificaţie este cea de trădător. Judecătorul a remarcat că Treholt a avut, de-a lungul timpului, „opinii nerealiste şi exagerate despre propria lui importanţă". A fost găsit

[1] AP, 26 februarie 1985

vinovat de trădare şi condamnat la douăzeci de ani de închisoare.

La sfârşitul verii anului 1984, James Spooner a fost transferat pe un alt post. I-a urmat ca ofiţer de caz Simon Brown, fostul şef al secţiunii sovietice, P5, vorbitor de limba rusă şi cel care îl urmărise pe Bettaney deghizat în vagabond. Brown fusese iniţiat în cazul NOCTON încă din 1979, când, ca şef al staţiei din Moscova, avusese responsabilitatea monitorizării zonelor-semnal pentru operaţiunea de extragere PIMLICO. Nu a fost aceeaşi chimie personală imediată, de care Gordievski se bucurase în cazul lui Spooner. La prima lor întâlnire, Veronica a pregătit ţelină pentru prânz şi a pus ceainicul pe foc. Brown era agitat. „Mi-am zis: dacă nu vorbesc fluent rusa, o să creadă că sunt un idiot. Apoi, când am ascultat din nou banda cu înregistrarea, tot ce am auzit, spre oroarea mea, a fost fluieratul ceainicului care da în clocot şi ronţăitul unui bărbat care mânca ţelină." Sarah Page, secretara din MI6, era întotdeauna prezentă la aceste întâlniri, imperturbabil de tăcută şi reconfortantă. „Prezenţa ei calmă a contribuit mult la umanizarea şi calmarea atmosferei, oarecum tensionate."

Între timp, Gordievski şi-a continuat treaba lui de zi cu zi – cultivarea contactelor politice, unele dintre acestea pentru că erau simpatizanţi sinceri ai URSS, iar altele, ca Rosemary Spencer, pentru că furnizau fleacuri utile. Analista de la Biroul Central al Partidului Conservator nu era singurul agent cu acces controlat pe care MI5 îl folosea pentru a-i pasa lui Gordievski informaţii, fără să ştie că acesta era, de fapt, un agent dublu care lucra pentru serviciile de informaţii britanice. Un altul era Neville Beale, membru conservator în Consiliul Marii Londre, reprezentat al districtului Finchley şi fost preşedinte al Asociaţiei Conservatorilor din Chelsea. El i-a furnizat lui Gordievski documente ale consiliului care erau neconfidenţiale şi

destul de plicticoase, dar erau dovada capacităţii lui de a extrage informaţii oficiale.

Centrul venea des cu sugestii de posibili recruţi, cei mai mulţi complet inutili şi improbabili. În 1984, de la Centru a sosit o telegramă personală care îi cerea lui Gordievski să reia legătura cu Michael Foot, fostul agent BOOT. După zdrobitoarea înfrângere electorală, Foot renunţase la poziţia sa de lider laburist, dar rămăsese membru în parlament şi o figură marcantă a stângii. În telegramă se remarca faptul că, deşi Foot nu mai interacţionase cu KGB deloc de la sfârşitul anilor 1960, „o restabilire a contactului s-ar putea dovedi utilă". Dacă se afla însă că un spion coordonat de MI6 încearcă efectiv să recruteze una dintre figurile marcante din Marea Britanie, consecinţele ar fi fost incredibile. „Trage de timp", a fost recomandarea celor de la MI6. „Dacă poţi, scapă de sarcina asta." Gordievski a trimis înapoi la Centru un mesaj în care spunea că va găsi mijlocul de a vorbi cu Foot la o petrecere, că îi va dezvălui „delicat" că are cunoştinţă de vechile sale contacte şi îi va sonda simpatiile. Apoi nu a făcut nimic din toate acestea şi a sperat că povestea va fi dată complet uitării la Centru – ceea ce s-a şi întâmplat, o perioadă.

În primii doi ani, cazul NOCTON a generat mii de rapoarte separate, de informaţii şi contrainformaţii, unele cuprinzând doar câteva fraze, altele întinse pe multe pagini. Acestea erau triate şi trimise mai departe – către MI5, Margaret Thatcher, departamente din White Hall şi din Foreign Office şi, tot mai des, către CIA. Alţi aliaţi primeau ocazional indicii de contrainformaţii, dar numai atunci când erau în joc interese majore. CIA intra în categoria specială a „naţiunii celei mai favorizate".

MI6 era cât se poate de mulţumită de Gordievski, la fel ca şi KGB-ul. Şefii săi de la Moscova erau impresionaţi

de fluxul constant de informaţii pe care le aducea ca şef al Liniei PR; printre restul de *chickenfeed*, MI6 îi furniza şi informaţii interesante, destule pentru a menţine KGB-ul mulţumit şi îndopat; până şi Guk era mulţumit de el, fără să ştie că el însuşi era pe cale să îşi încheie umilitor propria carieră în spionaj.

Procesul lui Michael Bettaney a început în data de 11 aprilie 1984, la Old Bailey[1], în condiţiile cele mai stricte de securitate, cu ferestrele sălii de judecată mascate, cu prezenţa unui mare număr de poliţişti şi cu o legătură telefonică sigură între sală şi sediul central al MI5, în cazul în care ar fi fost necesare consultări pe parcursul şedinţelor. Dovezile erau atât de secrete, încât cea mai mare parte a procesului s-a desfăşurat *in camera*[2], fără prezenţa publicului sau a reporterilor. Bettaney purta un costum cu dungi subţiri şi o cravată cu buline. Insista că fusese mânat de o motivaţie „curată şi ideologică – nu era homosexual, nu fusese şantajat şi nu acţionase pentru foloase materiale".

După cinci zile de declaraţii sub jurământ, a fost condamnat la douăzeci de ani de închisoare.

„Aţi trădat cu intenţie", a spus lordul Lane, lordul prim-judecător[3], când a pronunţat sentinţa. „Pentru mine este absolut evident că sunteţi, în multe privinţe, pueril. Îmi este la fel de clar că sunteţi şi flecar şi periculos. Nu aţi fi ezitat să le divulgaţi ruşilor numele unor persoane, ceea ce ar fi dus aproape sigur la moartea mai multor oameni."

Presa a acceptat prezentarea ca spion comunist, pe care şi-o făcuse Bettaney sieşi, pentru că un om care ar fi suferit „o convertire politică treptată, dar în final

[1] Tribunalul Penal Central (n.t.)

[2] Termen juridic specific – cu uşile închise (n.t.)

[3] Lordul prim-judecător (Lord Chief Justice) – şeful corpului judecătoresc din Anglia şi Ţara Galilor şi preşedintele instanţelor din aceste jurisdicţii (n.t.)

covârşitoare" era mai uşor de înţeles. Ziarele l-au descris pe Bettaney aşa cum au vrut să îl vadă: „Mocofanul din lumea bună a devenit un trădător netrebnic", se revolta *Sun*. „Războiul rece al spionajului nu slăbeşte niciodată", declara *The Times*. *Daily Telegraph* se încălcise în iţele homofobiei, încercând să sugereze că Bettaney era homosexual şi, prin urmare şi implicit, era nedemn de încredere. „Bettaney părea să se fi bucurat de compania comunităţii universitare homosexuale şi artistice". Ziarul *The Guardian*, cu o relativă orientare de stânga, a fost cel mai înţelegător: „În mintea lui, şi-a folosit poziţia din MI5 pentru a încerca să oprească alunecarea Marii Britanii şi a alianţei occidentale într-un nou război mondial". La Washington, establishmentul american s-a îngrijorat puţin (şi a chicotit înfundat) din cauza felului în care serviciile secrete britanice căzuseră din nou pradă spionajului intern. „Preşedintele este cu adevărat alarmat", a afirmat un purtător de cuvânt de la Casa Albă. O sursă CIA a declarat pentru *Daily Express*: „Trebuie să ne punem din nou întrebări în legătură cu securitatea în cadrul comunităţii de informaţii britanice". O anchetă ulterioară a Comisiei de Securitate a condamnat incapacitatea MI5 de a depista pericolul pe care îl reprezenta instabilitatea lui Bettaney. *The Times* se întreba chiar dacă nu venise vremea ca MI5 şi MI6 să fuzioneze într-o singură agenţie de informaţii: „La urma urmelor, KGB operează atât pe plan intern, cât şi în străinătate."

Ceea ce nu intuise niciunul dintre ziare era că primul trădător condamnat din MI5 fusese deconspirat de un spion al MI6 din interiorul KGB. Gordievski salvase Marea Britanie de la o catastrofă a spionajului şi pavase încă o dată drumul pentru propria sa avansare profesională.

În timpul declaraţiilor sub jurământ din cadrul procesului, Arkadi Guk a fost identificat ca fiind şeful

rezidenţei KGB. Corpolentul general rus fusese fotografiat părăsindu-şi locuinţa din Kensington alături de soţie, care purta ochelari având ramele în formă de aripă. Fotografia a apărut pe prima pagină a ziarelor, sub titlul „Guk spionul", stângaciul şef al spionajului sovietic care îi „refuzase KGB-ul refuzase prima ocazie pe care o avusese de la al Doilea Război Mondial încoace de a recruta un agent de penetrare din interiorul Serviciului de Securitate". Guk chiar părea să se bucure de publicitatea creată şi „umbla ţanţoş ca o stea de cinema".

Se ivise acum ocazia perfectă de a scăpa de el şi de a se deschide calea promovării lui Gordievski în ierarhia dură a KGB-ului, sporindu-i accesul la documente secrete. MI6 a cerut expulzarea imediată a lui Guk. Whitehall-ul nu prea avea chef de încă o dispută diplomatică. Christopher Curwen, noul director al departamentului de contrainformaţii şi securitate din cadrul MI6, subliniase că nu avea să apară o a doua ocazie de a scăpa de rezident: „Guk a fost întotdeauna extrem de atent să nu ajungă să fie direct implicat în operaţiile de coordonare a agenţilor şi probabil va fi şi mai grijuliu pe viitor."[1] Au existat voci din cadrul MI5 care nu au fost de acord cu această manevră, subliniind că tocmai fusese detaşat la Moscova un nou ofiţer de securitate care, cu certitudine, ar fi fost alungat din ţară dacă Guk primea ordinul de expulzare, ca reacţie de tipul dinte pentru dinte. MI6 a insistat însă că preţul merita plătit. Odată Guk scos din peisaj, iar Nikitenko aproape de finalul perioadei de detaşare, Gordievski putea în sfârşit să preia poziţia de rezident KGB la Londra. „Miza este foarte mare", a susţinut un oficial de rang superior. „Nici mai mult, nici mai puţin decât şansa de a avea acces la toate – sau practic aproape toate – operaţiunile pe

[1] Andrew, *Defence of the Realm*

care KGB-ul le instrumentează împotriva acestei ţări." A fost redactată o scrisoare pe care Margaret Thatcher să o transmită către Foreign Office, în care se susţinea că, întrucât Guk fusese identificat public, trebuia expulzat. Printr-o măruntă dar inteligentă stratagemă, numele Guk fusese scris „Gouk", exact aşa cum îl scrisese şi *Daily Telegraph*, singurul dintre ziarele britanice care greşise. Doamna Thatcher era o cititoare a ziarului respectiv. Aluzia către Foreign Office era implicită: prim-ministrul citise despre şeful spionajului sovietic în ziarul ei de dimineaţă şi voia ca acesta să plece, aşa că, în cazul în care Foreign Office continua să blocheze expulzarea lui, ea o va lua ca pe un afront personal. Stratagema a avut succes.

În ziua de 14 mai 1984, Guk a fost declarat *persona non grata* pentru „activităţi incompatibile cu statutul său de diplomat" şi i s-a dat o săptămână să îşi facă bagajele şi să părăsească Marea Britanie. Aşa cum era de aşteptat, sovieticii au reacţionat imediat, dându-i brânci afară din Moscova nou-numitului agent al MI5.

În seara de dinaintea plecării lui Guk, la ambasada sovietică s-a organizat o petrecere de adio, cu tone de mâncare şi băutură şi o succesiune de discursuri în onoarea rezidentului care pleca. Când i-a venit rândul să vorbească, Gordievski l-a îngropat în cuvinte de laudă. „Probabil că am părut o idee prea mieros şi un pic nesincer." La final, Guk s-a apropiat, clătinându-se:

— Ai învăţat multe de la ambasador, a bolborosit el, referindu-se la talentul şefului misiunii diplomatice sovietice pentru flecăreala ipocrită, pentru care era luat mereu în derâdere în ambasadă.

Deşi era deja destul de beat, Guk simţise că subalternul lui era bucuros să îl vadă plecat. A doua zi, generalul Guk a luat avionul înapoi spre Moscova şi a dispărut într-un anonimat absolut. Făcuse de râs KGB-ul atrăgând atenţia

asupra sa, lucru mai greu de iertat decât extraordinara lui incompetenţă.

Leonid Nikitenko a fost numit rezident interimar şi imediat a început să tragă sforile pentru a face ca numirea sa să ajungă permanentă. Gordievski i-a devenit adjunct, dobândind acces şi mai larg la telegramele şi dosarele rezidenţei KGB. MI6 a fost brusc inundată de informaţii noi. Premiul cel mare era acum posibil de atins: dacă Gordievski reuşea să îşi croiască drum până în biroul rezidentului, întreaga comoară de secrete a rezidenţei i-ar fi fost la îndemână. Doar Nikitenko îi mai stătea în cale.

Leonid Nikitenko era unul dintre cei mai abili oameni din KGB şi unul dintre puţinii care îşi vedeau slujba ca pe o vocaţie. Avea să ajungă şeful Direcţiei K, secţia de contrainformaţii a KGB. Un ofiţer CIA care l-a cunoscut l-a descris drept „un bărbat cât un urs, cu pieptul cât un butoi, plin de viaţă, [...] care adora dramatismul jocului de-a spionii şi nu încape îndoială că se pricepea la el. Se simţea în largul lui în acest univers al secretelor şi savura fiecare clipă, actor pe o scenă pe care şi-o ridicase el însuşi şi pe care juca un rol scris chiar de el."[1] După mai bine de patru ani în Marea Britanie, ofiţerul de contrainformaţii cu ochi gălbejiţi trebuia să fi fost demult rotit şi trimis înapoi la Moscova, dar Nikitenko pusese ochii pe mult râvnitul post de rezident. O numire în străinătate a unui ofiţer KGB dura de obicei trei ani, dar Centrul era uneori dispus să extindă detaşarea, aşa că acum se lansase într-o campanie aprigă, menită să demonstreze că el era cel mai potrivit pentru această poziţie; sau, mai clar, să demonstreze că Gordievski nu era. Cei doi nu se plăcuseră niciodată: a început aşadar un război pentru succesiunea la postul lui Guk, cu atât mai intens, cu cât nu era declarat.

[1] Bearden şi Risen, *Main Enemy*

MI6 se întreba dacă să intervină încă o dată şi să îl declare pe Nikitenko *persona non grata*, lăsându-i astfel lui Gordievski cale liberă spre vârf. Efectul de domino funcţiona: plecând de la numele de cod al cazului, ofiţerii implicaţi i-au spus „efectul NOCTON“[1]. Strategia era tentantă. Dacă Gordievski putea fi propulsat în poziţia de vârf, atunci perioada şederii lui la Londra ar fi dat rezultate maxime şi, la finalul mandatului, putea să dezerteze. După ceva deliberări, însă, s-a decis că expulzarea lui Nikitenko ar fi fost o măsură extremă şi „posibil contraproductivă“. Să dai afară doi ofiţeri KGB într-o succesiune rapidă era oarecum de aşteptat, dată fiind atmosfera febrilă a vremii; totuşi, înlăturarea tuturor celor trei şefi ierarhici ai lui Gordievski putea să pară o strategie.

Maksim Parşikov, colegul cel mai apropiat al lui Gordievski, a observat că amicul lui acum „părea să îşi fi intrat în mână. Din clipa când a fost promovat ca adjunct al rezidentului, Oleg părea mai puţin dur, mai eliberat şi se purta mai calm şi mai firesc.“ Unii credeau că şi-o luase în cap. Mihail Liubimov, prietenul şi fostul său coleg, revenise la Moscova după ce fusese dat afară din KGB şi încerca să îşi construiască o carieră nouă ca scriitor. „El şi cu mine ne scriam şi mă supăram când nu-mi răspundea imediat, uneori îmi răspundea o dată la două scrisori de-ale mele – puterea îl strică pe om, iar să fii adjunctul rezidentului de la Londra e o funcţie barosană.“ Liubimov nu avea habar cât de ocupat era vechiul său prieten, cu două slujbe secrete în acelaşi timp şi cu manevrele pentru o nouă promovare.

Familia se instalase bine şi era fericită la Londra. Fetele creşteau repede, vorbeau fluent limba engleză şi

[1] Joc de cuvinte, NOCTON pronunţându-se la fel ca *knock-on effect* = efect colateral (engl.) (n.t.)

mergeau la o şcoală a Bisericii Anglicane. Cu un secol în urmă, Karl Marx însuşi fusese uimit cât de repede se adaptaseră copii săi la viaţa în Marea Britanie: „Ideea de a părăsi ţara adoratului lor Shakespeare îi îngrozeşte; au devenit englezi până în măduva oaselor“[1], spunea doamna Marx. Gordievski era la fel de surprins, dar şi încântat să descopere că este tatăl a două mici englezoaice. Leila se bucura şi ea tot mai mult de viaţa în Marea Britanie. A început să vorbească tot mai bine limba, dar îi era dificil să îşi facă prieteni printre englezi, întrucât soţiilor nu le era permis să se întâlnească fără însoţitor cu cetăţeni britanici. Spre deosebire de Gordievski, care era permanent tensionat când se afla printre colegi, Leila se integra bine printre ceilalţi membri ai comunităţii KGB, lua ceaiul şi bârfea bucuroasă cu soţiile membrilor personalului din ambasadă. „Am crescut într-o familie de ofiţeri KGB“, a spus ea odată. „Tata a fost ofiţer KGB, mama a fost tot ofiţer KGB. Aproape toată lumea din cartierul nostru, acolo unde mi-am petrecut tinereţea, lucra la KGB. Taţii tuturor prietenilor şi colegilor mei de clasă erau ofiţeri KGB. Nu am considerat niciodată, aşadar, KGB-ul ca fiind ceva oribil. A reprezentat toată viaţa mea, viaţa mea de zi cu zi.“[2] Era mândră de avansarea rapidă a soţului ei şi îi încuraja ambiţiile de a deveni rezident. El părea adeseori preocupat şi uneori rămânea cu ochii aţintiţi în depărtare, parcă agăţaţi de o altă lume. Îşi rodea permanent unghiile. În unele zile, era deosebit de agitat, tensionat şi crispat din pricina stresului. Leila punea toate acestea pe seama presiunii exercitate de funcţia lui importantă.

Lui Gordievski îi plăcea lipsa de inhibiţii a Leilei, vitalitatea ei şi felul în care se dedica vieţii de familie. Dulcea

[1] Citat în Gareth Stedman Jones, *Karl Marx: Greatness and Illusion*, Londra, 2016

[2] Interviu radio luat de Igor Pomeranţev, Radio Liberty, 7 septembrie 2015

ei naivitate, lipsa totală a suspiciunilor omeneşti erau un antidot la contorsionatele subterfugii pe care le trăia el zilnic. Nu se simţise niciodată mai apropiat de ea, în ciuda minciunilor pe care doar el le cunoştea şi care îi despărţeau. „Eram aşa de fericit în căsnicie", îşi amintea el. Din când în când, se întreba dacă nu ar fi putut să îi destăinuie secretul lui şi să o atragă într-o complicitate care ar fi făcut din unirea lor una adevărată şi completă. Până la urmă, tot avea să afle atunci când (şi dacă) va dezerta în Marea Britanie. Când MI6 l-a testat delicat ca să afle cum ar reacţiona soţia lui atunci când va sosi acel moment, Gordievski a fost categoric:

— Va accepta. Este o soţie bună.

Din când în când, critica făţiş Moscova în prezenţa Leilei. Cu o ocazie anume, luat puţin de val, descrisese regimul comunist ca fiind „rău, greşit, criminal".

— Vai, termină cu trăncăneala, s-a răţoit Leila. E doar vorbărie, nu poţi să faci nimic în legătură cu asta, deci ce rost are să vorbim?

Enervat, Gordievski a replicat:

— Ba poate că *pot* să fac ceva. Poate că într-o bună zi o să vezi că *am fost* în stare să fac ceva în legătură cu asta.

S-a controlat însă la timp. „M-am oprit. Ştiam că dacă aş fi continuat, aş fi ajuns să îi spun mai multe sau măcar să îi dau de înţeles."

Mai târziu, a reflectat: „Nu ar fi înţeles. Nimeni nu ar fi înţeles. Nimeni. Nu am spus niciodată nimănui. Era imposibil. Absolut imposibil. Mă simţeam singur. Foarte singur." În inima căsniciei sale sta ascunsă singurătatea.

Gordievski îşi adora soţia, dar nu putea să îi destăinuie adevărul. Leila era încă fidelă KGB-ului. El, însă, nu.

În vara aceea, reveniţi la Moscova în concediu, Oleg a fost convocat la sediul Direcţiei Generale I pentru „discuţii la nivel înalt" despre viitorul său. Nikolai Gribin,

puştiul-minune care cânta la chitară şi pe care îl cunoscuse în Danemarca, conducea acum departamentul britanico-scandinav şi era „amabilitatea întruchipată". Acesta îi fluturase două promovări posibile: funcţia de director-adjunct de departament la Centrul din Moscova şi aceea de rezident la Londra. Gordievski şi-a arătat politicos, dar ferm, preferinţa pentru a doua poziţie. Gribin i-a recomandat să aibă răbdare: „Cu cât mai mult se apropie cineva de poziţia de şef de rezidenţă, cu atât mai mare este pericolul şi cu atât mai aprige intrigile." Şi-a luat însă angajamentul că îl va susţine total pe Gordievski.

Discuţia s-a mutat apoi pe politică şi Gribin a vorbit cu căldură despre o nouă stea apărută pe firmamentul comunismului, Mihail Gorbaciov. Fiu al unui mecanic pe combină, Gorbaciov avansase repede în ierarhia comunistă şi ajunsese membru deplin în Biroul Politic înainte de a împlini cincizeci de ani. Era considerat de mulţi drept cel mai probabil succesor al muribundului Cernenko. Gribin i-a mărturisit că KGB-ul „a ajuns la concluzia că Gorbaciov este cea mai bună miză pentru viitor".

Margaret Thatcher ajunsese la aceeaşi concluzie.

Gorbaciov fusese identificat drept liderul rus plin de energie la care ea sperase: un reformist, un om cu viziune care călătorise şi în afara blocului sovietic, spre deosebire de gerontocraţia sovietică îngustă la minte. Foreign Office îşi întinsese antenele şi, în vara lui 1984, Gorbaciov acceptase invitaţia de a vizita Marea Britanie în luna decembrie a aceluiaşi an. Charles Powell, secretarul particular al lui Margaret Thatcher, i-a explicat acesteia că vizita oferea „ocazia unică de a încerca să pătrundă în mintea noii generaţii de lideri sovietici"[1].

[1] Moore, *Margaret Thatcher*

Era o ocazie şi pentru Gordievski. Ca şef al spionajului politic din cadrul *rezidenturii*, avea să fie responsabil cu informarea Moscovei în legătură cu ceea ce urma să îl aştepte pe Gorbaciov; ca agent britanic, el trebuia, pe de altă parte, să informeze MI6 asupra pregătirilor pe care le făceau sovieticii în vederea vizitei. Caz unic în istoria spionajului, un agent era în poziţia de a modela şi chiar de a orchestra o întâlnire între doi lideri de talie mondială, spionând pentru ambele părţi şi raportând către fiecare în parte: Gordievski putea să îl consilieze pe Gorbaciov în legătură cu ceea ce să îi spună lui Thatcher şi, simultan, să sugereze ce ar putea să îi spună Thatcher lui Gorbaciov. Dacă întâlnirea avea să decurgă bine, ea ar fi îmbunătăţit şansele lui Gordievski de a-şi asigura postul de rezident – şi torentul de informaţii care ar izvorî de aici.

Vestea că viitorul lider sovietic vine la Londra a aruncat rezidenţa KGB din Londra într-o efervescenţă a pregătirilor. Instrucţiunile de la Moscova curgeau în valuri, solicitând informaţii detaliate despre toate aspectele vieţii din Marea Britanie: politică, armată, tehnologie şi economie. Greva prelungită a minerilor reprezenta un interes deosebit. Vor avea minerii câştig de cauză? Cum erau finanţaţi? În Uniunea Sovietică, grevele erau, bineînţeles, interzise. Centrul dorea detalii exacte şi minuţioase despre ceea ce avea Gorbaciov de aşteptat de la gazdele sale britanice şi despre ceea ce ar fi putut să pună la cale spionajul britanic în materie de surprize neplăcute. Când Hruşciov vizitase Londra în 1956, MI6 îi plantase microfoane în hotel, îi supraveghease apelurile telefonice şi chiar trimisese un scafandru să controleze coca crucişătorului sovietic cu care sosise acesta.

Neîncrederea era puternic percepută în ambele tabere. Gorbaciov era un membru devotat de partid, o creaţie a sistemului sovietic; Thatcher era o oponentă feroce a

comunismului, filosofie pe care o condamna ca imorală şi opresivă. „Există oare conştiinţă la Kremlin?“ se întrebase ea cu un an în urmă, în cadrul unui discurs la Fundaţia Winston Churchill din Statele Unite. „Se întreabă ei vreodată care e scopul vieţii? La ce bun sunt toate?... Nu. Credinţa lor este fără conştiinţă, imună la îndemnurile spre bine sau rău.“[1] Istoria l-a zugrăvit pe Gorbaciov ca pe un progresist liberal. Viitorul arhitect al *glasnostului* (deschidere) şi *perestroikăi* (restructurare) va transforma Uniunea Sovietică, punând în mişcare forţe care o vor demantela. În 1984, puţine din toate acestea erau însă vizibile. Thatcher şi Gorbaciov erau pe marginile opuse ale unei imense prăpăstii politice şi culturale. Nu se putea garanta nicicum succesul reuniunii; reconcilierea avea nevoie de o diplomaţie delicată şi de o instrumentare discretă.

KGB-ul vedea în vizita în Marea Britanie o ocazie de a întări poziţia lui Gorbaciov. „Să ne trimiţi cele mai bune informaţii“, i-a spus Gribin lui Gordievski. „În felul acesta, va părea că are un intelect superior.“

Gordievski şi echipa lui s-au pus pe treabă. „Chiar că ne-am suflecat mânecile“, îşi amintea Maksim Parşikov, „ca să producem o notă aprofundată despre toate aspectele fundamental importante ale politicilor britanice, cu detalii despre toţi participanţii din Marea Britanie“. Tot ceea ce Gordievski adunase pentru ca Nikitenko să transmită la Centrul KGB din Moscova, le înmânase şi celor de la MI6. Mai mult decât atât, serviciile britanice îi furnizaseră lui Gordievski informaţii pe care să le introducă în rapoartele către Moscova: subiecte pentru discuţii, posibile puncte de acord şi dezacord, cum era greva minerilor, ponturi despre cum să interacţioneze cu personalităţile implicate.

[1] https://www.margaretthatcher.org/document/105450

Serviciul de informaţii britanic stabilea practic agenda viitoarelor întâlniri şi trimitea informaţii ambelor părţi.

Mihail şi Raisa Gorbaciov au sosit la Londra în ziua de 15 decembrie 1984, pentru o vizită care avea să dureze opt zile. Era timp şi pentru cumpărături, şi pentru vizite prin oraş, inclusiv pentru un pelerinaj pios la pupitrul de la British Library[1] la care Marx scrisese *Das Kapital*, dar, în esenţă, vizita a fost un demers diplomatic, întrucât adversarii din Războiul Rece s-au sondat reciproc şi cu precauţiune în decursul unei serii de întâlniri desfăşurate la Chequers, reşedinţa de la ţară a prim-ministrului. În fiecare seară, Gorbaciov cerea un memorandum detaliat, de trei sau patru pagini, care conţinea o „estimare a liniei pe care o va urma întâlnirea din ziua următoare". KGB-ul nu deţinea astfel de informaţii. MI6 însă, da. Iată ocazia perfectă de a garanta că ambele echipe sunt pe aceeaşi lungime de undă şi, în acelaşi timp, pentru Gordievski, de a-şi demonstra valoarea în faţa şefilor săi de la Moscova. MI6 a obţinut documentul informativ al Foreign Office, elaborat de Geoffrey Howe, ministrul de externe, în care erau listate punctele care urmau să fie discutate cu Gorbaciov şi echipa sa. Documentul i-a fost apoi transmis lui Gordievski, care s-a grăbit cu el înapoi la rezidenţa KGB, l-a dactilografiat rapid în limba rusă şi i l-a predat ofiţerului responsabil cu raportările, pentru a-l include în memorandumul zilnic.

— Da! a exclamat Nikitenko atunci când l-a citit. Este exact ceea ce ne trebuie.

Informarea lui Geoffrey Howe pentru Foreign Office devenise informarea KGB pentru Gorbaciov. „A fost preluată literă cu literă."

[1] Biblioteca britanică – biblioteca naţională a Marii Britanii (n.t.)

Vizita lui Gorbaciov în Marea Britanie a fost un succes răsunător. Cu toate diferenţele lor ideologice, Thatcher şi Gorbaciov au părut să fie pe aceeaşi lungime de undă. Desigur, au existat şi momente tensionate: Thatcher i-a ţinut musafirului său o lecţie despre meritele pieţei libere şi ale liberei concurenţe; Gorbaciov a insistat că „sistemul sovietic este superior" şi a invitat-o să vadă cu ochii ei cu câtă „bucurie" îşi duceau traiul popoarele sovietice. Au discutat în contradictoriu pe marginea situaţiei disidenţilor, inclusiv a fizicianului Andrei Saharov[1], şi despre cursa înarmărilor. Într-un schimb de replici deosebit de tensionat, Thatcher a acuzat URSS că îi finanţează pe mineri. Gorbaciov a negat.

— Uniunea Sovietică nu a transferat niciun fel de fonduri către NUM[2]", a spus el, după care a aruncat o privire piezişă către şeful propagandei, membru al delegaţiei sovietice.

Apoi a adăugat:

— Din câte ştiu eu.

Era o minciună şi Margaret Thatcher ştia asta. În octombrie 1984, Gorbaciov însuşi îşi pusese semnătura pe un plan care prevedea finanţarea minerilor grevişti cu aproape 1,4 milioane de dolari.

Cu tot duelul verbal, cei doi lideri s-au înţeles totuşi bine. Era aproape ca şi cum amândoi urmau acelaşi scenariu, ceea ce, într-un fel, era adevărat. Informarea zilnică pe care KGB-ul i-o făcea lui Gorbaciov se întorcea „cu pasaje subliniate care demonstrau gratitudinea sau

[1] Andrei Dmitrievici Saharov (1921-1989) – fizician, membru al Academiei de Ştiinţe a URSS, disident şi militant pentru drepturile omului, laureat al Premiului Nobel pentru Pace (n.t.)

[2] The National Union of Mineworkers (NUM – Sindicatul Naţional al Minerilor) – sindicatul muncitorilor din minele de cărbune din Marea Britanie, constituit în 1945 (n.t.)

satisfacţia". Acesta o citea cu atenţie. „Ambele părţi erau informate de noi", a explicat un analist din MI6. „Făceam ceva nou – încercam într-adevăr să folosim informaţiile şi nu să le distorsionăm, pentru a gestiona relaţiile şi a deschide noi posibilităţi. Eram o mână de oameni, care munceam încântaţi în cumpăna istoriei".

Observatorii au remarcat „cum funcţiona un exemplu de chimie umană palpabilă". La finalul discuţiilor, Gorbaciov s-a declarat „cu adevărat foarte satisfăcut". Thatcher era de aceeaşi părere: „Are o personalitate cum nu se poate mai diferită de talentul ventriloc, de marionetă, al unui aparatcic sovietic". Gordievski a raportat la MI6 „feedbackul entuziast al Moscovei".

Într-o notă către Reagan, Margaret Thatcher scria: „Este clar că l-am considerat un bărbat cu care se poate colabora. Chiar l-am plăcut – nu încape îndoială că este cu totul loial sistemului sovietic, dar este gata să asculte, să poarte un dialog sincer şi să decidă cu capul lui."[1] Expresia a devenit un slogan al vizitei, o descriere comprimată a unui nou mod, plin de curaj, de a fi în fruntea URSS, care avea să prindă contur în martie 1985, când Cernenko a murit, iar locul acestuia a fost luat, în sfârşit, de Gorbaciov: „cineva cu care se poate colabora."

Breşa a devenit posibilă, în parte şi datorită lui Gordievski.

Centrul a fost mulţumit. Gorbaciov, candidatul preferat al KGB-ului la conducere, demonstrase calităţi de om de stat, iar *rezidentura* londoneză se depăşise pe sine. Nikitenko a primit laude speciale „pentru că a gestionat atât de bine vizita". Cea mai mare parte a meritelor îi revenea însă lui Gordievski, şeful competent al spionajului politic, cel care oferise briefinguri atât de detaliate

[1] Thatcher către Reagan, notă cedată Arhivelor Naţionale ale Regatului Unit, ianuarie 2014

şi de documentate, bazate pe informaţiile adunate de la numeroasele sale surse britanice. Gordievski era acum candidatul numărul unu pentru poziţia de rezident.

Cu toată satisfacţia unei munci bine făcute, atât pentru KGB, cât şi pentru MI6, în mintea lui se cuibărise totuşi ciobul minuscul şi tăios al neliniştii.

În plină vizită a lui Gorbaciov, Nikitenko îşi convocase adjunctul. În faţa lui, pe birou, rezidentul în funcţie pusese notele trimise lui Gorbaciov, completate cu adnotările acestuia.

Specialistul KGB în contrainformaţii l-a fixat pe Gordievski cu o privire gălbejită şi fermă.

— Hmm. Foarte bun raportul despre Geoffrey Howe, spuse Nikitenko, după care făcu o pauză scurtă. Sună ca un document al Foreign Office-ului.

11

Ruleta rusească

Burton Gerber, şeful secţiei sovietice din CIA, era expert în KGB şi avea o vastă experienţă operativă de spionaj în URSS. Născut în Ohio, deşirat, ferm şi autoritar, făcea parte dintr-o nouă generaţie de ofiţeri americani de informaţii, nemarcaţi de paranoia trecutului. El a stabilit aşa-numitele „reguli Gerber", care susţineau că fiecare ofertă de spionaj în favoarea Occidentului trebuia luată în serios, iar fiecare pistă, urmărită. Unul dintre hobby-urile lui mai ciudate era să studieze lupii şi era ceva distinct şiret în felul în care Gerber îşi vâna prada aparţinând KGB. Trimis la post la Moscova în 1980 ca şef de staţie CIA, revenise la Washington la începutul lui 1983 pentru a prelua cel mai important departament al agenţiei: coordonarea spionilor din spatele Cortinei de Fier. Şi nu erau puţini. Sub conducerea lui Bill Casey, directorul CIA, nesiguranţa din deceniul trecut se mai atenuase, făcând loc unei perioade de activitate intensă şi realizări considerabile, mai ales în domeniul militar. În interiorul Uniunii Sovietice, agenţia avea peste o sută de operaţiuni sub acoperire şi cel puţin douăzeci de spioni activi, mai mult decât avusese vreodată: în interiorul GRU, la Kremlin, în eşaloanele superioare ale armatei şi în institutele de

cercetare ştiinţifică. Reţeaua de spioni CIA includea şi câţiva ofiţeri KGB, dar niciunul de calibrul misteriosului agent care oferea MI6 documente de primă mână şi la nivel înalt.

Ce nu ştia Burton Gerber despre spionajul în URSS înseamnă că nu merita ştiut, cu o singură excepţie notabilă: nu cunoştea identitatea spionului KGB din Marea Britanie. Şi asta îl enerva.

Gerber văzuse materialul transmis la MI6 şi fusese în egală măsură impresionat şi intrigat. Satisfacţia psihologică a întregii activităţi de informaţii rezidă în a şti mai mult decât adversarii tăi, dar şi mai mult decât aliaţii. În viziunea globalizantă şi cuprinzătoare de la Langley, CIA avea dreptul să ştie tot şi absolut orice dorea să ştie.

Relaţia anglo-americană din cadrul serviciilor de informaţii era una strânsă şi de susţinere reciprocă, dar inegală. Cu resursele ei vaste şi cu reţeaua mondială de agenţi, CIA nu avea ca rival, din punctul de vedere al capacităţii de colectare a informaţiilor, decât KGB-ul. Când servea intereselor americane, CIA le comunica şi aliaţilor aceste informaţii deşi, asemenea tuturor agenţiilor de spionaj, sursele erau riguros protejate. Împărtăşirea informaţiilor era o stradă cu două sensuri, dar, în opinia ofiţerilor CIA, America avea dreptul să ştie tot. MI6 oferea informaţii de cea mai bună calitate, dar, indiferent cât de multe apropouri ar fi făcut CIA că şi-ar fi dorit să ştie de unde veneau acestea, britanicii refuzau să spună, cu o politeţe enervantă şi încăpăţânată.

Apropourile au devenit mai puţin subtile. La o petrecere de Crăciun, Bill Graver, şeful staţiei CIA din Londra, s-a apropiat şerpeşte de coordonatorul diviziei Sovbloc din cadrul MI6. „M-a apucat, m-a lipit de perete şi a zis: «Poţi să-mi spui mai multe despre sursa asta? Trebuie să avem oarecare garanţie că informaţia este de încredere, pentru că e a dracului de tare».“

Ofiţerul britanic a clătinat din cap. „Nu am de gând să-ţi spun cine este, dar poţi să fii complet sigur că noi avem totală încredere în el şi că are autoritatea de a confirma autenticitatea informaţiilor sale.“ Graver a renunţat.

Cam în acelaşi timp, MI6 a cerut o favoare de la CIA. Ani la rând, ofiţerii de rang înalt ai spionajului britanic făcuseră lobby pe lângă departamentul tehnic de la Hanslope să creeze un aparat de fotografiat secret cu adevărat eficient, dar consiliul de administraţie al MI6 se opusese mereu, pe considerente financiare. MI6 încă folosea demodatul aparat Minox. Se ştia însă că CIA recrutase un orologier elveţian care să realizeze un ingenios aparat miniatural, ascuns într-o banală brichetă Bic. Aparatul putea să facă fotografii perfecte atunci când era folosit cu o bucată de aţă, lungă de 30 cm, şi cu un bold. Cu ajutorul unei gume de mestecat, aţa era fixată pe fundul brichetei; când boldul de la capătul aţei se aşeza orizontal pe document, atunci distanţa focală era cea ideală, iar butonul din vârful brichetei putea fi apăsat pentru a declanşa aparatul. Boldul şi aţa puteau fi ascunse sub reverul hainei. Bricheta avea un aspect absolut banal. Chiar puteai aprinde ţigara cu ea. Ar fi fost aparatul de fotografiat ideal pentru Gordievski. Când avea să vină momentul să dezerteze, ar fi luat cu el bricheta în *rezidentura* şi, fotografic vorbind, ar fi „golit seiful“. Cu decizia venită de foarte sus, tocmai de la Bill Casey, CIA a fost de acord să furnizeze MI6 un astfel de aparat de fotografiat, dar înainte ca acesta să treacă dintr-o mână în alta, a avut loc un interesant schimb de replici între CIA şi MI6.

CIA: Aveţi nevoie de ea pentru un scop anume?

MI6: Avem pe cineva în interior.

CIA: Vom primi şi noi informaţiile?

MI6: Nu neapărat. Nu vă putem garanta.

MI6 nu răspundea la cereri, nu se lăsa înduplecată sau mituită, iar Gerber era frustrat. Britanicii aveau pe

cineva foarte bun şi îl ţineau secret. După cum avea să se remarce în evaluarea secretă ulterioară făcută de CIA a panicii iscate de ABLE ARCHER, „informaţia care a ajuns [la CIA] [...] venea în principal de la serviciile britanice de spionaj şi era fragmentară, incompletă şi ambiguă. Mai mult, britanicii au protejat identitatea sursei, [...] iar buna ei credinţă nu a putut fi stabilită independent."[1] Informaţiile respective erau transmise pe scara ierarhică până la vârf, la preşedinte: să nu ştie de unde proveneau era pur şi simplu jenant.

Astfel, cu aprobare de sus, Gerber a lansat o foarte discretă vânătoare de spioni. La începutul lui 1985, a cerut unui investigator CIA să se ocupe de descoperirea identităţii superspionului britanic. Sub nicio formă, MI6 nu trebuia să afle ce se punea la cale. Gerber nu considera faptul drept o trădare a încrederii unui aliat şi cu atât mai puţin drept o acţiune de spionare a acestuia; mai degrabă, ca o completare a unor lacune, o verificare prudentă şi îndreptăţită.

În cadrul CIA, Aldrich Ames era şeful contraspionajului pentru Uniunea Sovietică. Milton Bearden, un ofiţer CIA care a preluat în final divizia sovietică, nota: „Burton Gerber era hotărât să identifice sursa britanică şi l-a însărcinat pe şeful diviziei de contraspionaj pe relaţia Uniunea Sovietică şi Europa de Est, Aldrich Ames, să dezlege misterul."[2] Gerber a susţinut ulterior că el nu îi ceruse lui Ames, personal, să facă munca de detectiv, ci unui alt ofiţer, pe care nu l-a numit şi care „era priceput în a face astfel de verificări". Ofiţerul cu pricina se presupunea a fi lucrat cot la cot cu Ames, şeful contrainformaţiilor.

Ames avea o poziţie cu un titlu impunător, dar, în agenţia condusă de Casey, secţia din departamentul pentru

[1] Vezi Jones (ed.), *Able Archer 83*

[2] Bearden şi Risen, *Main Enemy*

URSS responsabilă cu descoperirea spionilor şi evaluarea acelor operaţiuni vulnerabile la penetrare era considerată obscură, „o groapă de gunoi pentru inadaptaţii cu un oarecare talent".

La cei patruzeci şi trei de ani, Ames era un birocrat guvernamental şters, avea dantura stricată, probleme cu alcoolul şi o logodnică pentru care cheltuia foarte mult. În fiecare zi, pleca din micul apartament închiriat din Falls Church, răzbătea cu greu prin trafic de la periferie până la Langley şi pe urmă se aşeza la biroul său, unde „îşi făcea gânduri negre despre viitor". Ames avea o datorie de 47 000 de dolari. Fantaza despre jefuirea unei bănci. Într-o evaluare internă se remarca „lipsa de atenţie faţă de igiena personală". Pentru el, prânzul însemna mai întotdeauna ceva lichid şi de durată. Rosario îşi petrecea „timpul liber, de care dispunea din belşug, cheltuind banii lui Rick" şi plângându-se că nu sunt destui. Cariera lui bătea pasul pe loc. Postul pe care îl ocupa avea să fie ultima sa promovare. CIA îl dezamăgise. Era plin de resentimente şi faţă de şeful său, Burton Gerber, care îl admonestase pentru că o dusese pe Rosario la New York pe banii agenţiei. Poate că agenţia ar fi trebuit să îşi dea seama că Ames o lua pe căi greşite, dar, la fel ca în cazul lui Bettaney de la MI5, simplul comportament ciudat, excesele alcoolice şi traseul profesional inegal nu constituiau, în sine, motive de suspiciune. Ames făcea parte din mobilierul de la CIA, era de doi bani, dar familiar.

Poziţia lui Ames şi vechimea acestuia i-au permis accesul la dosarele tuturor operaţiunilor care vizau Moscova. Exista însă un spion sovietic din afara reţelei ce reuşea să trimită la CIA informaţii valoroase, dar a cărui identitate nu o cunoştea: un agent de nivel superior, coordonat de britanici.

Să identifici un singur spion din interiorul imensului aparat guvernamental sovietic era o sarcină intimidantă.

Cum ar spune Sherlock Holmes: „Odată ce ai eliminat imposibilul, orice altceva rămâne, oricât de improbabil, trebuie să fie adevărat." Exact ceea ce s-a apucat CIA să încerce să obţină. Nu a fost ceva „elementar", dar fiecare spion lasă indicii. Detectivii CIA au început să perie toate informaţiile oferite de misteriosul agent britanic pe parcursul ultimilor trei ani, încercând să îl (sau, teoretic, să o) repereze printr-un proces de eliminare şi triangulare.

Probabil că procesul de căutare s-a desfăşurat cam în felul acesta.

Detaliile Operaţiunii RYAN oferite de MI6 indicau că sursa era un ofiţer KGB şi chiar dacă documentele se spunea că provin de la un oficial de rang mediu, calitatea lor indica pe cineva aflat într-o poziţie superioară. Regularitatea raportărilor implica faptul că persoana se întâlnea frecvent cu MI6, ceea ce putea arăta că omul era probabil localizat în afara URSS, posibil chiar în Marea Britanie – o bănuială întărită de faptul că părea să fie „la curent cu informaţiile despre Anglia". Un spion poate fi identificat prin ceea ce oferă, dar şi prin ceea ce nu oferă. Informaţiile transmise de britanici conţineau foarte puţine date tehnice sau militare, dar foarte multe informaţii politice de înalt nivel. Exista, deci, probabilitatea ca spionul să lucreze în cadrul Liniei PR din Direcţia Generală I. Un agent în interiorul KGB fără îndoială că turnase o serie de spioni occidentali care lucrau pentru sovietici. Unde, deci, au pierdut sovieticii agenţii în vremea din urmă? Haavik şi Treholt, în Norvegia. Bergling în Suedia. Dar cea mai dramatică deconspirare a unui spion sovietic în perioada recentă avusese loc în Marea Britanie, cu mult mediatizata istorie a arestării şi procesului lui Michael Bettaney.

CIA cunoştea în profunzime structura KGB-ului. Departamentul III al Direcţiei Generale I punea laolaltă

Scandinavia şi Marea Britanie. Tiparul părea să indice pe cineva din acel departament.

O căutare în baza de date a CIA după agenţii KGB cunoscuţi sau bănuiţi ar fi arătat că o singură persoană fusese în Scandinavia când au fost demascaţi Haavik şi Bergling şi în Marea Britanie când au fost prinşi Treholt şi Bettaney: un diplomat sovietic în vârstă de patruzeci şi şase de ani, care apăruse pe radar în Danemarca încă din anii 1970. O căutare încrucişată ar fi descoperit numele lui Oleg Gordievski în dosarul CIA al lui Standa Kaplan. O privire mai atentă ar fi descoperit că danezii îl identificaseră pe respectivul ca fiind probabil ofiţer KGB, dar, în 1981, britanicii îi acordaseră totuşi o viză de intrare ca diplomat autentic, contravenind direct propriilor lor reguli. În acelaşi timp, britanicii expulzaseră de curând un număr de ofiţeri KGB, inclusiv pe şeful *rezidenturii*, Arkadi Guk. Oare croiau cale liberă pentru promovarea propriului spion? În fine, o căutare în înregistrările CIA din Danemarca, din anii 1970, au dezvăluit că „un ofiţer de informaţii danez lăsase la un moment dat să îi scape că MI6 recrutase un ofiţer KGB în 1974, în timp ce acesta era la post la Copenhaga"[1]. O telegramă la staţia CIA din Londra a stabilit că Oleg Gordievski se potrivea acestui profil.

În martie, Burton Gerber era convins că ştie identitatea spionului pe care britanicii o ţinuseră ascunsă de atâta timp.

CIA câştigase în faţa MI6 o victorie profesională, mică, dar mulţumitoare. Britanicii credeau că ştiu ceva ce americanii nu ştiau; acum însă CIA ştia ceva despre care MI6 nu ştia că ei ştiu. Acestea sunt regulile jocului. Oleg Gordievski primise la CIA un nume de cod la întâmplare,

[1] Vezi Earley, *Confessions of a Spy*.

TICKLE, o etichetă cu rezonanţă neutră, asortată uşoarei şi inofensivei rivalităţi internaţionale.

Revenit la Londra, Gordievski aştepta un semnal de la Moscova, cu un entuziasm crescut, dar uşor marcat de nelinişte. Era în *pole position* pentru postul de rezident, dar Centrul, ca de obicei, reacţiona cu lentoare. Observaţiile de rău augur făcute de Nikitenko despre rapoartele neobişnuit de bine documentate din timpul vizitei lui Gorbaciov continuau să îl bântuie şi, în sinea lui, îşi reproşa că nu reuşise să îşi protejeze suficient sursa.

În ianuarie, a primit ordin să se întoarcă la Moscova, pentru un „briefing la nivel înalt".

Convocarea a declanşat dezbateri în interiorul serviciilor de informaţii britanice. Dată fiind ameninţarea mascată a lui Nikitenko, unii se temeau să nu fie vorba de o capcană. Oare nu era acesta momentul de a-l „aduce la căldură" pe Oleg şi a-i pregăti dezertarea? Spionul se achitase deja cu nobleţe de obligaţii. Câţiva au susţinut că riscul de a-l lăsa să se întoarcă la Moscova era prea mare. „Exista posibilitatea unei reuşite. Dar dacă lucrurile ieşeau prost, nu am fi pierdut doar un agent într-o poziţie foarte înaltă. Stăteam pe o comoară de informaţii care, până acum, nu avuseseră decât o circulaţie restrânsă, pentru că nu puteau fi exploatate şi împărtăşite fără să îl compromită pe Oleg."

Premiul era aproape câştigat, iar Gordievski însuşi era încrezător. Nu existau semnale de pericol din partea Moscovei. Convocarea era probabil doar dovada că învinsese în lupta pentru putere dusă cu Nikitenko. „Nu eram prea îngrijoraţi şi nici el nu era", îşi aminteşte Simon Brown. „Lentoarea cu care venea confirmarea lui pe post era motiv de îngrijorare, dar Oleg era de părere că, probabil, asta nu înseamnă nimic."

Chiar şi aşa, lui Gordievski i s-a oferit ocazia să renunţe. „I-am spus – şi am vorbit serios – dacă vrei să ieşi acum din joc, poţi să o faci. Ar fi fost o cumplită dezamăgire dacă o făcea. Era la fel de dornic pe cât eram şi noi. Şi nu vedea niciun pericol major."

La ultima lor întâlnire dinaintea plecării, Veronica Price a recapitulat cu atenţie Operaţiunea PIMLICO, pas cu pas.

Când a sosit la sediul din Moscova al Direcţiei Generale I, Gordievski a fost întâmpinat călduros de Nikolai Gribin, şeful direcţiei, şi i s-a comunicat că „a fost ales drept cel mai bun candidat ca succesor al lui Guk". Anunţul oficial nu avea să fie făcut decât mai târziu, în acel an. Câteva zile după aceea, a fost prezentat în cadrul unei şedinţe interne a KGB ca „rezidentul desemnat pentru Londra, tovarăşul Gordievski". Gribin era furios că numirea le fusese divulgată prematur colegilor din KGB, dar Gordievski era uşurat şi încântat: se dusese vorba despre promovarea sa.

Satisfacţia lui a fost doar vag ştirbită de aflarea veştii despre soarta unui coleg, Vladimir Vetrov, un colonel KGB din Linia X, departamentul dedicat spionajului tehnic şi tehnologic. După ce a activat timp de câţiva ani la Paris, Vetrov a început să spioneze pentru serviciul de informaţii francez. Cu numele de cod FAREWELL, a furnizat peste 4 000 de documente şi informaţii care au dus la expulzarea din Franţa a patruzeci şi şapte de ofiţeri KGB. Revenit la Moscova în 1982, Vetrov s-a certat violent cu iubita în maşina aflată într-o parcare. Un miliţian a auzit scandalul şi a venit să le ciocănească în geam, dar Vetrov, crezând că era pe cale de a fi arestat pentru spionaj, l-a înjunghiat pe om şi l-a omorât. Aflat în închisoare, s-a lăudat fără minte că, anterior arestării, fusese implicat în „ceva major". Cercetările ulterioare au scos la iveală dimensiunea trădării. Nefericitul numit FAREWELL a fost executat pe

23 ianuarie, cu doar câteva zile înainte ca Gordievski să se întoarcă la Londra. Vetrov fusese un maniac violent, care se distrusese de unul singur, dar execuţia lui a reamintit celor din branşă ce se întâmpla cu trădătorii din KGB prinşi că spionează pentru Occident.

Când Gordievski a revenit la Londra, la finele lunii ianuarie 1985, cu vestea noii sale numiri, bucuria celor de la MI6 a fost nereţinută – sau ar fi fost, dacă nu era în acelaşi timp absolut secretă. În casa conspirativă din Bayswater, întâlnirile au devenit şi mai importante, şi mai interesante. Era doar vorba despre o lovitură fără precedent: spionul lor avea să preia curând rezidenţa KGB din Londra, cu acces la toate secretele de acolo. După asta, cu siguranţă că va continua să promoveze. Existau indicii că avea să fie din nou avansat în grad şi că s-ar putea să ajungă general KGB. În urmă cu treizeci şi şase de ani, Kim Philby avansase şi el până în poziţia de şef de staţie MI6 la Washington, DC, un spion în inima puterii occidentale. Acum, MI6 îi făcea KGB-ului ceea ce KGB-ul îi făcuse odinioară. Se întorsese roata. Posibilităţile păreau nelimitate.

Gordievski a aşteptat confirmarea oficială a numirii sale într-o stare de zăpăceală euforică. Lui Maksim Parşikov i s-a părut deosebit de stranie schimbarea din comportamentul prietenului său: „Părul lui, rar şi pe cale să încărunţească, a căpătat brusc o nuanţă galben-roşcată.“ Peste noapte, podoaba capilară a lui Gordievski a trecut de la stilul sovietic, sare şi piper, la unul punk exotic. Colegii lui chicoteau pe ascuns. „Oare să fi apărut o amantă tânără pe tapet? Sau, Doamne fereşte, Oleg devenise pe neaşteptate gay, cu doar câteva minute înainte de a prelua funcţia de rezident KGB la Londra?“ Când Parşikov l-a întrebat precaut ce se întâmplase cu părul lui, Oleg i-a explicat, oarecum stânjenit, că folosise din greşeală vopseaua de păr a soţiei în loc de şampon, o explicaţie cu totul

neconvingătoare, dat fiind că buclele brunete ale Leilei aveau o culoare complet diferită de alarmanta nuanţă de ocru a noului look abordat de Gordievski. „Când «greşeala cu şamponul» a devenit regulată, am încetat să-l mai întrebăm." Concluzia lui Parşikov a fost că „fiecare are dreptul la ciudăţenia sa".

Nikitenko a primit instrucţiuni să se pregătească pentru revenirea la Moscova. Era furios că un subaltern cu doar trei ani de experienţă în Marea Britanie îi furase postul şi felicitările sale elaborate erau lipsite de sinceritate. Gordievski nu avea să preia postul oficial decât la sfârşitul lunii aprilie; în perioada de interimat, Nikitenko s-a dat peste cap să fie cât mai necooperant şi mai nesuferit posibil, picurând otravă în urechile superiorilor lui şi denigrându-l pe proaspătul numit în funcţie oricui era gata să îl asculte. Mai îngrijorător decât atât, refuzase să pună la dispoziţie telegramele pe care viitorul rezident avea dreptul să le vadă. Poate că nu era vorba decât de o răzbunare meschină, şi-a spus Gordievski, dar atitudinea lui Nikitenko mirosea a ceva mai urât decât povestea cu strugurii acri.

Pentru Gordievski şi echipa NOCTON, cazul a intrat într-un con de oarecare incertitudine. Când Nikitenko avea să plece, în sfârşit, ca să îşi preia noua funcţie de la centrala KGB, departamentul de contrainformaţii, Gordievski va primi cheile de la seiful KGB, iar MI6 va obţine cu siguranţă o recoltă uriaşă.

Cu douăsprezece zile înainte de data la care Gordievski trebuia să preia postul de rezident, Aldrich Ames îşi oferea serviciile KGB-ului.

Ames era încrâncenat. Respiraţia îi mirosea urât şi slujba era de rahat. Simţea că e subapreciat în CIA. Ulterior, însă, avea să ofere o explicaţie mai simplă pentru faptele sale: „Am făcut-o pentru bani". Avea nevoie să plătească

pentru raidurile de shopping ale lui Rosario la magazinele exclusiviste Neiman Marcus şi pentru mesele luate la restaurantul The Palm. Voia să se mute din apartamentul lui cu două camere, să se achite faţă de fosta soţie, să facă o nuntă scumpă şi să conducă o maşină cumpărată cu banii jos.

Ames a ales să trădeze America ca să poată avea acces la Visul American, pe care simţea că îl merită. Pe Gordievski nu îl interesaseră niciodată banii. Ames nu era interesat de nimic altceva.

La începutul lui aprilie, Ames i-a dat un telefon unui oficial de la ambasada sovietică, un anume Serghei Dmitrievici Ciuvahin, şi i-a propus să se întâlnească. Ciuvahin nu era unul dintre cei patruzeci de ofiţeri KGB care lucrau la ambasadă. Era specialist în controlul armelor şi o „persoană care prezenta interes" pentru CIA, considerată o ţintă legitimă şi adecvată pentru a fi cultivată. Ames le-a spus colegilor că testa un oficial rus ca posibil contact. Întâlnirea a fost „avizată" atât de CIA, cât şi de FBI. Ciuvahin a acceptat să îl întâlnească pe Ames, la un pahar, în ziua de 16 aprilie, la ora 16:00. Întâlnirea urma să aibă loc la barul hotelului Mayflower, din Washington, DC, nu departe de ambasada sovietică de pe 16th Street.[1]

Ames era agitat. Aşteptând la barul de la Mayflower, a băut o votcă martini, apoi încă două. După o aşteptare de o oră, fără ca Ciuvahin să-şi fi făcut apariţia, Ames a decis, după spusele proprii, să „improvizeze": a mers, destul de împleticit, pe Connecticut Avenue, până la ambasada sovietică, a lăsat la recepţie pachetul pe care îl pregătise pentru Ciuvahin şi a plecat.

Pachetul îi era adresat rezidentului KGB la Washington, generalul Stanislav Androsov. Înăuntru era

[1] Pentru informaţii despre coordonarea lui Ames de către KGB, vezi Cherkashin, *Spy Handler*.

un alt plic, adresat lui Androsov, cu numele lui operativ, „Kronin". Un bilet scris de mână spunea: „Mă numesc H. Aldrich Ames şi funcţia mea este de şef al departamentului de contrainformaţii pe relaţia URSS din CIA. Am lucrat în New York, unde aveam numele de cod Andy Robinson. Am nevoie de 50 000 de dolari şi, în schimbul acestor bani, aveţi aici informaţii despre trei agenţi pe care îi recrutăm chiar acum în Uniunea Sovietică". Numele pe care le dăduse erau toate ale unor peroane pe care sovieticii îi folosiseră ca „momeală" pentru CIA, pretinzând că s-ar putea lăsa recrutaţi, în realitate fiind însă spioni KGB. „Nu erau trădători cu adevărat", a declarat Ames mai târziu. Expunându-i, îşi spusese el, nu făcea nimănui rău şi nici nu periclita o operaţiune CIA. Plicul mai conţinea şi o pagină ruptă din registrul intern de telefoane al CIA, unde numele lui Ames era subliniat cu marker galben.

Ames îşi instrumentase cu grijă abordarea, pentru a include patru elemente distincte care să îi demonstreze seriozitatea: informaţii despre operaţiunile în curs, pe care niciun simplu provocator nu le-ar fi ştiut; un nume de cod mai vechi, care era cunoscut KGB-ului de pe vremea când lucra la New York; faptul că ştia numele secret de cod al rezidentului; şi dovada propriei sale identităţi şi a funcţiei din CIA. Toate acestea, cu siguranţă, vor atrage atenţia sovieticilor, iar banii vor începe să curgă.

Ştiind cum funcţiona KGB-ul, Ames nu se aştepta la un răspuns imediat: „apariţia" lui va fi raportată la Moscova, se vor întreprinde cercetări, se va analiza eventualitatea unei provocări şi, în sfârşit, Centrul îi va accepta oferta. „Am fost sigur că vor răspunde pozitiv", a scris el ulterior. „Şi aşa au şi făcut."

*

Două săptămâni mai târziu, în ziua de 28 aprilie 1985, Oleg Gordievski a devenit rezidentul staţiei din Londra – ofiţerul KGB cu cel mai înalt rang din Marea Britanie. Predarea postului de către Nikitenko a fost ciudată. Prin tradiţie, şeful rezidenţei KGB care părăsea funcţia lăsa în urmă o geantă diplomatică încuiată care conţinea documente secrete importante. Cu Nikitenko în siguranţă în avionul spre Moscova, Oleg a deschis geanta şi nu a găsit decât un plic maro în care erau două foi de hârtie: fotocopii ale scrisorilor pe care Michael Bettaney le îndesase în cutia poştală a lui Guk în urmă cu doi ani şi al căror conţinut fusese deja relatat în toate ziarele britanice. Era o glumă? Un suvenir care să amintească de incompetenţa lui Guk? Un avertisment? Sau Nikitenko trimitea un mesaj de rău augur? „Era oare din pricină că nu avea încredere în mine şi simţea că nu putea să îmi lase nimic din ceea ce era încă secret?“ Dar, dacă aşa stăteau lucrurile, de ce să lase un indiciu mascat? Cel mai probabil, Nikitenko încerca pur şi simplu să îşi destabilizeze rivalul care obţinuse postul pe care el şi-l dorise.

Cei din MI6 erau la fel de contrariaţi: „Ne aşteptam la bijuteriile coroanei şi nu le-am primit. Ne întrebaserăm dacă nu vom afla că membri ai guvernului sunt agenţi KGB cu ştate vechi sau dacă nu vom mai descoperi şi alţi Bettaney şi nu s-a întâmplat nimic. A fost o uşurare, dar amestecată cu dezamăgire.“ Gordievski a început să citească dosarele din *rezidentura* şi a colectat pentru MI6 ceea ce sigur se va dovedi o comoară de informaţii proaspete.

Aşa cum prezisese Ames, KGB nu s-a grăbit prea tare, dar când a răspuns ofertei sale, a făcut-o cu entuziasm. La începutul lunii mai, Ciuvahin l-a sunat pe Ames şi i-a propus dezinvolt să „se întâlnească la un pahar în cadrul ambasadei sovietice, în data de 15 mai, şi apoi să

ia prânzul împreună, la un restaurant din preajmă". De fapt, Ciuvahin nu era nici entuziasmat, nici dezinvolt. Era expert în controlul armelor şi nu avea niciun chef să fie târât într-un joc riscant şi periculos de-a spionajul. „Puneţi pe unul dintre băieţii voştri să facă treaba asta murdară", a spus el când a primit ordin să ia legătura cu Ames şi să aranjeze întâlnirea. KGB-ul l-a pus însă rapid la punct: Ames îl alesese pe el, iar Ciuvahin trebuia să intre în horă, fie că voia, fie că nu.

În cele trei săptămâni anterioare, KGB-ul fusese foarte ocupat. Scrisoarea lui Ames îi fusese transmisă imediat colonelului Viktor Cerkaşin[1], şeful contrainformaţiilor din ambasada sovietică. Dându-şi seama de importanţa ei, Cerkaşin trimisese un mesaj codificat „în rafală"[2] către Kriucikov[3], şeful Direcţiei Generale I. Acesta s-a dus să discute cu Viktor Cebrikov, şeful KGB, care a autorizat imediat retragerea a 50 000 de dolari, cash, de la Comisia Militară Industrială[4]. KGB-ul era o bestie greoaie, dar atunci când trebuia, putea să se mişte foarte repede.

Conform invitaţiei, miercuri, 15 mai, Ames şi-a făcut din nou apariţia la ambasada sovietică, după ce informase CIA şi FBI că îşi continuă eforturile de a cultiva un specialist în probleme militare. „Ştiam ce fac. Eram hotărât

[1] Victor Ivanovici Cerkaşin (n. 1932) – ofiţer KGB de contrainformaţii străine care a fost ofiţerul de caz atât pentru Aldrich Ames, cât şi pentru agentul FBI Robert Hanssen. (n.t.)

[2] Transmisie în rafală sau explozie de date – difuzarea unei transmisii cu lăţime de bandă relativ mare pe un interval scurt de timp; facilitează transmiterea unui mesaj comprimat, la o rată de transfer a datelor foarte mare, într-un timp de transmisie foarte scurt. (n.t.)

[3] Vladimir Alexandrovici Kriucikov (1924-2007) – avocat de profesie, diplomat, al şaptelea şef al KGB (n.t.)

[4] Subordonată Consiliului de Miniştrii al URSS, funcţia principală a comisiei era să faciliteze îndeplinirea planurilor economice prin cooperare interministerială şi controlul disponibilităţii resurselor. (n.t.)

să reuşesc." Ciuvahin l-a întâmpinat în holul ambasadei şi l-a prezentat ofiţerului KGB Cerkaşin, care l-a condus apoi într-o mică sală de şedinţe de la subsol. Nu s-a rostit niciun cuvânt. Arătându-i prin semne că exista posibilitatea prezenţei unor microfoane ascunse, Cerkaşin i-a înmânat zâmbind lui Ames un bilet: „Vă acceptăm oferta şi suntem foarte bucuroşi să o facem. Am dori să îl folosiţi pe Cerkaşin drept *cut-out*, intermediar pentru discuţiile noastre. El poate să vă dea banii şi este liber să poată lua masa cu dumneavoastră". Pe spatele biletului, Ames a scris: „OK. Mulţumesc foarte mult".

Dar asta nu a fost tot.

Există o întrebare pe care fiecare ofiţer de caz trebuie să i-o pună unui spion proaspăt recrutat: Ştii dacă există vreo eventuală penetrare a serviciilor noastre? Din partea voastră există vreun spion în interiorul organizaţiei noastre care te-ar putea deconspira? Lui Gordievski i se pusese această întrebare în clipa când fusese de acord să spioneze pentru Marea Britanie. Cerkaşin era excelent pregătit. Este de neconceput să nu îl fi întrebat pe Ames dacă avea cunoştinţă de existenţa unor spioni în interiorul KGB, care ar fi putut să descopere oferta lui de a schimba taberele şi care putea să raporteze situaţia la CIA. La rândul său, Ames trebuia să se fi aşteptat la această întrebare. Cunoştea peste doisprezece astfel de agenţi, inclusiv doi chiar din interiorul ambasadei; iar unul, în poziţia cea mai înaltă dintre toţi, era coordonat de britanici.

Mai târziu, Ames avea să susţină că în etapa aceea nu l-a identificat nominal pe Gordievski. Trădarea lui sistematică a tuturor agenţilor sovietici din evidenţele CIA nu avea să se întâmple decât după o lună. În memoriile publicate în 2005, Cerkaşin susţine că informaţia crucială despre Gordievski nu a venit de la Ames, ci de la un informator obscur, „un jurnalist englez care lucra la

Washington". CIA a respins afirmația respectivă drept o dezinformare menită să pună KGB-ul într-o lumină favorabilă, una care „prezenta toate indiciile unei piste false"[1].

Cei mai mulți dintre analiștii de informații care au studiat cazul Gordievski au fost de acord că, la un anumit moment din timpul contactului inițial cu rușii, Ames a dezvăluit că există o cârtiță la nivel înalt în interiorul KGB care lucrează pentru serviciile britanice de spionaj. Poate că în etapa aceea nu cunoștea numele lui Gordievski, mai ales dacă nu conducea personal investigațiile. Dar cu certitudine știa că este în curs o anchetă privind identitatea unui spion al MI6 cu nume de cod TICKLE și este foarte probabil să fi transmis informația pe parcursul acelei întâlniri mute din subsolul ambasadei sovietice, într-un mesaj de avertisment scris în grabă pe o bucată de hârtie. Chiar dacă nu divulgase încă un nume, tot era destul pentru a dezlega câinii de vânătoare ai Direcției K.

Când Ames a ieșit de la întâlnirea subterană, Ciuvahin îl aștepta în hol.

— Haideți să mergem la masă, a spus acesta.

Cei doi bărbați s-au așezat la o masă de colț din restaurantul Joe and Mo și au început să discute și să bea. Ceea ce s-a spus exact pe parcursul acelui prânz „lung, alcoolizat" este înconjurat de ambiguitate. Ames a susținut ulterior, neverosimil, că și-au petrecut timpul în discuții despre controlul armelor. Este posibil ca, undeva între al treilea și al patrulea pahar de martini, Ames să fi confirmat existența în cadrul KGB a unui spion coordonat de britanici. A recunoscut însă ulterior că „amintirea îmi este oarecum încețoșată".

La sfârșitul mesei, Ciuvahin, care băuse simțitor mai puțin decât Ames, i-a înmânat o pungă de plastic plină

[1] Grimes și Vertefeuille, *Circle of Treason*

cu hârtii. „Aveţi aici nişte comunicate de presă pe care cred că le veţi găsi interesante“, a spus acesta, pentru eventualitatea în care FBI i-ar fi ascultat cu un microfon unidirecţional. Cei doi bărbaţi şi-au strâns mâna, iar rusul s-a grăbit înapoi la ambasadă. În ciuda alcoolului care îi inundase organismul, Ames s-a urcat în maşină şi a pornit spre casă. Ajuns pe George Washington Parkway, s-a oprit într-o parcare încântătoare, cu vedere către râul Potomac, şi a deschis punga cu documente. La fundul ei, sub amestecul de maculatură de ambasadă, se afla un pachet dreptunghiular, de mărimea unei cărămizi mici. A rupt un colţ din ambalaj. S-a „entuziasmat din cale fară“. Înăuntru era un teanc cu 500 de bancnote de 100 de dolari.

În timp ce Ames îşi număra banii, Ciuvahin îl informa la ambasada sovietică pe Cerkaşin, iar ofiţerul KGB compunea încă o telegramă „în rafală“, codificată, trimisă în atenţia lui Cebrikov însuşi.

Până să ajungă Ames acasă, se pornise deja una dintre cele mai mari vânători de oameni din istoria KGB.

În ziua de 16 mai, într-o joi, a doua zi după prima întâlnire dintre Ames şi Cerkaşin, pe biroul proaspăt numitului rezident KGB din Londra a aterizat o telegramă urgentă de la Moscova.

Când a citit-o, Oleg Gordievski a simţit ghimpele de gheaţă al unei spaime nedesluşite.

„Pentru confirmarea dumneavoastră în postul de rezident, vă rugăm să veniţi de urgenţă la Moscova, peste două zile, pentru discuţii importante cu tovarăşii Mihailov şi Alioşin.“ Erau cele două nume de cod operative pentru Viktor Cebrikov şi Vladimir Kriucikov, preşedintele KGB şi şeful Direcţie Generale I. Convocarea venea de la vârful KGB.

Gordievski i-a spus secretarei sale că are o întâlnire, s-a grăbit până la prima cabină telefonică și a solicitat o întâlnire de urgență cu coordonatorul său din MI6.

Câteva ore după aceea, când a ajuns la casa conspirativă din Bayswater, Simon Brown îl aștepta. „Avea un aer îngrijorat", își amintește Brown. „Vădit preocupat, dar nu panicat."

În următoarele patruzeci și opt de ore, MI6 și Gordievski urmau să decidă dacă acesta din urmă trebuia sau nu să dea curs convocării și să revină la Moscova sau să închidă cazul și să se ascundă, împreună cu familia.

„Oleg a început să expună argumentele pro și contra: raționamentul său imediat a fost că situația era neobișnuită, dar nu atât de neobișnuită încât să nască în mod necesar și numaidecât suspiciuni. Putea să fie vorba despre o sumă de motivații logice pentru rechemarea sa."

De la numirea sa, Moscova devenise ciudat de tăcută. Gordievski se așteptase cel puțin la un bilet cu felicitări de la Gribin, dar, și mai îngrijorător, încă nu primise telegrama cea mai importantă, care trebuia să conțină codurile pentru comunicațiile cifrate ale *rezidenturii*. Pe de altă parte, colegii săi din KGB nu arătau a avea nici urmă de suspiciuni și păreau dornici să îi intre în grații.

Gordievski se întreba dacă nu cumva își făcea griji de pomană: poate că, odată cu funcția lui Guk, moștenise și paranoia predecesorului său.

Au existat destui ofițeri MI6 care au comparat situația cu dilema jucătorului. „Ai adunat o grămadă de jetoane. Le mizezi pe toate la ultima învârtire a roții ruletei? Sau îți strângi câștigul și părăsești masa de joc?" Calculul șanselor nu era o treabă ușoară, iar miza avea acum o valoare astronomică: dacă ar fi câștigat, putea să obțină premii incalculabile, prin accesul la secretele cele mai ascunse ale KGB; dar o miză prost pusă putea însemna

pierderea lui Gordievski pentru totdeauna, sau acesta ar fi putut să dispară, pur şi simplu, luni întregi, fără vreo informaţie a ceea ce s-a petrecut cu el. Între timp, nimic din bagajul de intelligence adus de el nu putea fi folosit şi diseminat mai departe. Cât despre Gordievski însuşi, ar fi însemnat, în final, anihilarea sa.

Era ceva straniu în tonul mesajului, tranşant şi politicos în acelaşi timp. Conform tradiţiei KGB, preşedintele însuşi numea rezidenţii, mai ales pe cei din ţările-ţintă, precum Marea Britanie. În ianuarie, când Oleg primise funcţia, Cebrikov a lipsit din Moscova, iar invitaţia actuală putea să nu fie altceva decât o confirmare oficială, o „punere pe cap a mâinilor", protocolară, din partea şefului suprem. Poate faptul că Gordievski trebuia întâi să fie „uns" pe deplin de către KGB explica de ce Nikitenko nu lăsase niciun fel de informaţii şi de ce lui Gordievski nu i se transmiseseră codurile cifrului. Dacă KGB îl bănuia de trădare, de ce nu l-au chemat acasă imediat, şi doar peste două zile? Poate că încercau să nu îl sperie cu o convocare imediată. Dacă ştiau însă că este spion, de ce nu trimiseseră brutele din Direcţia XIII, specialişti în răpiri, ca să în aducă silit înapoi în Rusia? Şi dacă nu era vorba decât de chestiuni de rutină, de ce nu fusese informat în prealabil? Gordievski fusese instruit complet pentru noua sa funcţie abia în urmă cu trei luni. Ce alte discuţii mai erau necesare? Şi de ce erau acestea atât de vitale şi de urgente, încât importanţa lor nu putea fi dezvăluită într-o telegramă? Convocarea venise din partea şefului KGB: lucrul era fie alarmant, fie semnul aprecierii de care se bucura acum Gordievski.

Brown a încercat să intre în paradigma de gândire a KGB-ului. „Dacă ar fi ştiut, sută la sută, atunci nu s-ar fi comportat aşa, asumându-şi riscul de a-i oferi timp să fugă. Nu s-ar fi grăbit, l-ar fi jucat mai mult timp, l-ar fi intoxicat cu informaţii aiurea şi ar fi aşteptat. Puteau să îl

fi adus înapoi de o manieră mai profesionistă. Puteau să fi înscenat moartea mamei lui sau altceva."

Întâlnirea s-a încheiat fără să se fi ajuns la o concluzie fermă. Gordievski a fost de acord să se întâlnească din nou la casa conspirativă în seara următoare, vineri, 17 mai. Între timp, el avea să îşi cumpere bilet pentru cursa aeriană de duminică spre Moscova şi să nu lase niciun indiciu că ar fi ceva în neregulă.

Maksim Parşikov tocmai ieşea din parcarea ambasadei pentru o întâlnire de prânz, când, spre surprinderea sa, Gordievski „s-a repezit să taie calea maşinii şi a început să îi vorbească prin geamul deschis: «Am fost chemat la Moscova. Vino după pauza de prânz să discutăm.»" Două ore mai târziu, Parşikov l-a găsit pe noul rezident „plimbându-se nervos încolo şi încoace" în biroul său. Gordievski i-a explicat că fusese chemat la sediu pentru a primi binecuvântarea finală a lui Cebrikov. Nu era ceva anormal, în sine, dar felul în care se făcuse era straniu:

— Nimeni nu mi-a trimis nicio scrisoare personală care să mă prevină. Nu contează, însă: o să plec pentru câteva zile, să aflu despre ce e vorba. În lipsa mea, tu vei fi adjunctul. Ţine-te bine şi să nu faci nimic până nu mă întorc.

La Century House, în biroul lui „C", s-au „adunat şeful şi alţi granzi" pentru a discuta situaţia: Chris Curwen, proaspăt numit şef, John Deverell, de la MI5, coordonatorul diviziei Sovbloc, şi Brown, ofiţerul de caz al lui Gordievski. Nu erau deloc alarmaţi. Unii din MI6 au susţinut ulterior că fuseseră măcinaţi de serioase nelinişti, însă spionii, ca oricine altcineva, tind să pretindă, retrospectiv, că au avut viziunea perfectă. Cazul era în culmea succesului, iar Veronica Price şi Simon Brown, ofiţerii cei mai apropiaţi de caz, nu vedeau niciun motiv evident pentru a-i pune capăt. Deverell a raportat că MI5 nu detectase niciun indiciu că ruşii le-ar fi descoperit spionul.

„Am decis că nu puteam spune de fapt dacă era sau nu sigur pentru el să se întoarcă la Moscova", a declarat coordonatorul Sovbloc. S-a căzut de acord că alegerea finală trebuie să fie a lui Gordievski însuşi. Nu îl va sili nimeni să se întoarcă, dar nici nu va fi încurajat să cedeze meciul. „A fost o eludare a răspunderii", a insistat unul dintre ofiţerii de la MI6, analizând retrospectiv. „Era în joc viaţa lui şi noi ar fi trebuit să îl protejăm."

Cheia la jocurile de noroc este intuiţia, acel al şaselea simţ care îi permite jucătorului să prezică evenimente şi să citească mintea adversarului. Ce ştia KGB-ul, dacă ştia ceva?

În realitate, Moscova ştia foarte puţin.

Colonelul Viktor Budanov, de la Direcţia K, departamentul de contrainformaţii, era, prin consens general, cunoscut drept „omul cel mai periculos din KGB". În anii 1980, activase în Germania de Est, unde printre ofiţerii KGB de sub comanda sa se numărase tânărul Putin. Rolul său în cadrul Direcţiei K era să investigheze „evenimente anormale", să menţină securitatea diferitelor secţii din Direcţia Generală I, să elimine corupţia din rândul angajaţilor acesteia şi să descopere spionii. Comunist convins, auster şi anost, avea o faţă de vulpe şi o minte de avocat uns cu toate alifiile. Îşi aborda însărcinările cu metodă şi minuţie. Se considera un detectiv care se străduieşte să menţină regulile, şi nu o unealtă care ducea la îndeplinire o pedeapsă. „Am respectat întotdeauna cu stricteţe litera legii, cel puţin în perioada când am lucrat în direcţiile de contrainformaţii şi informaţii din cadrul KGB, în URSS. Nu am avut niciodată nevoie să lansez o operaţiune care ar fi putut să încalce legile aflate în vigoare pe teritoriul Uniunii Sovietice."[1] Spionii erau prinşi cu ajutorul probelor şi deducţiei.

[1] Interviu cu Viktor Budanov, 13 septembrie 2007, http://www.pravdareport.com/history/13-09-2007/97107-intelligence-0/

Budanov fusese informat de către superiori că în KGB exista o cârtiţă la nivel superior. Încă nu cunoştea numele, dar ştia locul. Dacă trădătorul era coordonat de serviciile britanice, atunci este posibil să fie cineva din interiorul *rezidenturii* de la Londra. Înainte de a părăsi capitala britanică, Leonid Nikitenko, un ofiţer de contrainformaţii cu experienţă, trimisese o serie de rapoarte critice în care punea sub semnul întrebării buna credinţă a lui Gordievski. Pontul oferit de Ames, combinat cu suspiciunile neverificate ale lui Nikitenko, părea să îl indice pe noul *rezident*. Gordievski era suspectat, dar nu era singurul în această situaţie. Nikitenko însuşi era în această situaţie. Parşikov era al treilea, deşi el nu fusese încă rechemat. Mai existau şi alţii. MI6 avea reţele întinse în toată lumea, iar cârtiţa putea să fie oriunde. Budanov nu ştia cu certitudine dacă Gordievski era trădătorul; dar ştia sigur că, odată ce omul avea să revină la Moscova, vinovăţia sau inocenţa acestuia puteau fi evaluate fără riscul ca el să dispară în secret.

Dimineaţa următoare, vineri, 17 mai, a adus o nouă telegramă urgentă de la Centru adresată lui Gordievski şi o urmă de speranţă. „În privinţa călătoriei dumneavoastră la Moscova, vă rugăm să aveţi în vedere că va trebui să discutaţi despre Marea Britanie şi problemele de acolo, aşa că trebuie să vă pregătiţi bine pentru discuţiile specifice, cu exemple concrete.“ Părea să fie vorba despre o şedinţă normală, cu obişnuitele cereri excesive de informaţii. Gorbaciov, aflat la putere de doar trei luni, manifesta un interes susţinut pentru Marea Britanie după vizita reuşită de anul anterior. Cebrikov era cunoscut ca un maniac al protocolului. Poate că nu exista niciun motiv de îngrijorare.

În seara aceea, Gordievski şi coordonatorii săi s-au reîntâlnit încă o dată la casa conspirativă. Veronica Price a adus somon afumat şi pâine integrală. Casetofonul a fost pus în funcţiune.

Simon Brown a prezentat situaţia. MI6 nu primise nicio informaţie care să sugereze că rechemarea lui Oleg la Moscova era altceva decât o chestiune de rutină. Dar, dacă Gordievski voia să dezerteze acum, era liber să o facă, iar el şi familia sa vor fi ocrotiţi şi protejaţi pentru tot restul vieţii. Dacă decidea să continue, Marea Britanie îi va rămâne datoare pe veci. Cazul se afla la o răscruce. Dacă renunţa acum, ei vor strânge nenumăratele jetoane de pe masa de joc şi se vor duce să-şi încaseze câştigul. Dacă dacă se va reîntoarce de la Moscova după ce şeful KGB îl va fi binecuvântat personal ca rezident, atunci se cheamă că au luat potul cel mare.

Mai târziu, Brown avea să reflecteze: „Dacă alegea să nu plece, nu s-ar mai fi răzgândit şi nici noi nu am fi încercat să o facem. Cred că îşi dăduse seama că eram sinceri. Eu am încercat pe cât mi-a fost posibil să fiu imparţial".

Ofiţerul de caz a încheiat cu o declaraţie:

— Dacă crezi că e de rău, opreşte-te acum. Până la urmă, decizia trebuie să fie a ta. Dacă însă te întorci şi lucrurile merg prost, atunci punem în execuţie planul de extragere.

Este foarte posibil ca doi oameni să asculte aceleaşi cuvinte şi să audă lucruri complet diferite. Exact un astfel de moment a fost şi atunci. Brown a crezut că îi oferă lui Oleg o cale de ieşire, amintindu-i că astfel se putea pierde o ocazie de excepţie. Gordievski a crezut că i se cerea să se întoarcă la Moscova. Spera ca ofiţerul lui de caz să îi spună că făcuse destul şi că acum ar trebui să se retragă în glorie. Brown, însă, aşa cum primise instrucţiuni, nu l-a lăsat să înţeleagă nimic de acest gen. Hotărârea îi aparţinea exclusiv lui Gordievski.

Timp de minute lungi, rusul a rămas nemişcat, cu umerii lăsaţi, fără să scoată o vorbă, parcă pierdut în gânduri. Apoi a zis:

— Suntem la un pas şi să ne oprim acum ar însemna să abandonăm misiunea noastră şi să renunţăm la tot ceea ce am făcut eu. Riscul există, dar este unul controlat şi pe care sunt gata să mi-l asum. O să mă duc la Moscova.

Aşa cum s-a exprimat un ofiţer al MI6, „Oleg ştia că noi voiam ca el să continue şi a făcut-o cu mult curaj, în lipsa oricăror semnale clare că ar exista vreun pericol".

Veronica Price, arhitecta planului de extragere, era acum concentrată exclusiv pe chestiunea în curs.

A repetat din nou cu Gordievski toate aranjamentele destinate Operaţiunii PIMLICO. Gordievski a studiat încă o dată fotografiile locului de întâlnire. Fuseseră făcute iarna, când piatra masivă de la intrarea în drumul lateral ieşea în evidenţă pe fondul zăpezii. Acum se întreba dacă va mai putea să o recunoască, cu toţi copacii din jur înfrunziţi.

În tot timpul şederii lui Gordievski în Marea Britanie, planul de evadare fusese menţinut amorsat şi gata de implementare. Fiecare nou ofiţer MI6 trimis la Moscova era informat cu scrupulozitate despre toate detaliile, i se arăta o fotografie a spionului numit PIMLICO (deşi nu i se spunea niciodată numele) şi era pregătit în privinţa procedurilor de urmat în cazul unui contact invizibil şi informat în legătură cu punctul de preluare şi cu extragerea: pantomima complexă a semnalelor de evadare şi recunoaştere. Înainte de a părăsi Marea Britanie, ofiţerii şi soţiile lor erau duşi într-o pădure din apropiere de Guildford, unde exersau intratul şi ieşitul dintr-un portbagaj de maşină, pentru a aprecia exact ceea ce ar putea implica salvarea acelui spion fără nume şi a familiei sale. La începutul unei detaşări, fiecare ofiţer primea ordin să meargă cu automobilul din Marea Britanie în Rusia, prin Finlanda, pentru a se familiariza cu traseul, cu punctul de întâlnire şi cu trecerea frontierei. Când Simon Brown a trecut pentru prima dată cu automobilul

prin punctul de frontieră, în 1979, a numărat şapte coţofene aşezate pe bariera vămii şi imediat şi-a amintit de cântecelul pentru copii despre număratul coţofenelor: „Şapte pentru secretul ce nu trebuie spus".

De fiecare dată când Gordievski era la Moscova, precum şi câteva săptămâni înainte de sosire şi după ce el pleca, echipa MI6 avea ordin să monitorizeze zona de semnal de pe Kutuzovski Prospekt, nu doar săptămânal, ci în fiecare seară. Seara zilei de marţi era momentul optim pentru lansarea semnalului, întrucât echipa de extragere putea astfel ajunge la punctul de întâlnire în doar patru zile, în după-amiaza sâmbetei următoare. În cazul unei urgenţe, însă, echipa putea să intre în acţiune în orice zi: un semnal plasat vineri, de exemplu, ar fi însemnat că extragerea putea să aibă loc abia joia următoare, din cauza orelor în care era deschis garajul de unde se procurau plăcuţele cu numerele de înmatriculare ale automobilelor. Un ofiţer a făcut o descriere animată a presiunii suplimentare pe care operaţiunea o exercita asupra spionilor britanici: „În fiecare seară, timp de circa optsprezece săptămâni pe an, nu întotdeauna complet previzibile, trebuia să verificăm, lângă afişierul cu orarul curselor de autobuz şi programul concertelor, brutăria unde ne aşteptam – întotdeauna cu groază – să apară PIMLICO. Iarna era cel mai rău: prea întuneric şi prea multă ceaţă ca să putem face verificările şi altfel decât mergând pe jos; zăpada dată de o parte şi de alta a trotuarului se aduna în grămezi aşa de mari, că abia dacă puteai identifica pe cineva de la mai mult de circa treizeci de metri. Şi de câte ori pe săptămână poate susţine o soţie că a uitat să cumpere pâine în ziua aceea şi «Vrei să fii aşa de drăguţ şi să ieşi din casă la minus douăzeci şi cinci de grade ca să iei ultimele chifle tari»?"

Pregătirea pentru Operaţiunea PIMLICO reprezenta una dintre sarcinile cele mai importante ale staţiei MI6:

un plan de evadare conceput special pentru salvarea unui spion care, cel mai frecvent, nu era acolo și gata de execuție pentru un moment când o fi el să fie. Fiecare ofițer MI6 păstra la îndemână, în apartamentul său, o pereche de pantaloni gri, o pungă verde de la Harrods și un stoc de batoane de ciocolată KitKat și Mars.

Planului i s-a mai adăugat și un detaliu de finețe. Dacă, după ce ajungea la Moscova, Gordievski descoperea că are probleme, putea să alerteze Londra: trebuia să îi telefoneze Leilei, pe numărul lor din Londra, și să întrebe cum mai merg copiii cu școala. Telefonul avea un microfon ascuns, iar MI5 asculta. Dacă ar fi sosit apelul de avertizare, MI6 urma să fie anunțată, iar echipa de la Moscova urma să intre în alertă de gradul zero.

La final, Veronica Price i-a înmânat două mici pachete. Unul conținea pastile.

— Acestea te-ar putea ajuta să rămâi vigilent, i-a spus ea.

Celălalt era o punguță cu tutun de prizat de la tutungeria James J. Fox, de pe St. James Street. Dacă presăra tutunul pe el, odată ce intra în portbagaj, era posibil să înșele mirosul câinilor grănicerilor, care să nu îl mai simtă, și poate chiar să mascheze mirosul oricăror substanțe chimice pe care KGB-ul ar fi putut să le pulverizeze asupra hainelor sau pantofilor lui. O echipă de ofițeri MI6 staționați la Londra vor aștepta într-un punct de întâlnire ferit, pe partea finlandeză a graniței, pentru a-l duce în secret pe Oleg în Marea Britanie. Dacă momentul acela avea să vină vreodată, a spus Veronica, ea va fi prezentă acolo, personal, ca să îl întâmpine.

În seara aceea, Gordievski i-a spus Leilei că urma să zboare la Moscova pentru „discuții la nivelul cel mai înalt" și că se va întoarce la Londra după câteva zile. Părea agitat și nerăbdător. „Urma să fie confirmat în postul de

rezident. Şi eu eram entuziasmată." Leila a observat că Oleg avea unghiile roase până la carne.

Sâmbătă, 18 mai 1985, a fost o zi de intense acţiuni de spionaj în trei capitale.

La Washington, Aldrich Ames a depus suma e 9 000 de dolari, cash, în contul său bancar. Lui Rosario îi spusese că banii reprezentau un împrumut dat unui vechi prieten. Euforia trădării începea să se risipească şi realitatea îi lua locul: oricare dintre spionii CIA putea să afle că abordase KGB-ul şi să îl demaşte.

La Moscova, KGB-ul se pregătea de sosirea lui Gordievski.

Viktor Budanov a pus să fie cercetat minuţios apartamentul de pe Leninski Prospekt, dar nu s-a descoperit nimic incriminant, cu excepţia a numeroase cărţi de literatură occidentală dubioasă. Superba ediţie a sonetelor lui Shakespeare nu a atras atenţia în mod special. Tehnicienii de la Direcţia K au amplasat microfoane invizibile în tot apartamentul, inclusiv în telefon. În lustre au fost ascunse camere de filmat. Când au plecat, lăcătuşul KGB-ului a încuiat cu grijă uşa de la intrare.

Între timp, Budanov a scotocit de-a fir a păr dosarul de personal al lui Gordievski. Cu excepţia unui divorţ, trecutul lui, la prima vedere, era fără pată: fiul şi fratele unor excepţionali ofiţeri KGB şi căsătorit cu fiica unui general KGB, membru de partid devotat, îşi croise drum în ierarhie prin sârguinţă şi talent. O privire mai atentă, totuşi, ar fi dezvăluit şi o altă latură a tovarăşului Gordievski. Dosarul de investigaţii al KGB nu va fi niciodată făcut public, aşa că este imposibil de spus cu exactitate ce au aflat anchetatorii şi când anume.

Budanov avea însă destule la care să mediteze: strânsa prietenie din perioada studenţiei dintre Gordievski şi un dezertor ceh; interesul pentru cultura occidentală, inclusiv

pentru literatura interzisă; afirmaţia fostei sale soţii că e un impostor cu două feţe; felul în care scosese din arhivă şi studiase toate dosarele despre Marea Britanie înainte de numirea sa la Londra; şi viteza suspectă cu care i se emisese viza britanică.

La fel cum făcuse şi CIA înaintea lui, Budanov căuta tipare. KGB pierduse un număr de agenţi în Scandinavia: Haavik, Bergling şi Treholt. Dacă Gordievski aflase despre aceşti agenţi în Danemarca şi informase agenţiile de spionaj occidentale? Apoi mai era şi Michael Bettaney. Nikitenko putea să confirme că Gordievski fusese informat despre oferta bizară făcută de britanic de a spiona în favoarea KGB. Britanicii îl prinseseră pe Bettaney cu remarcabilă promptitudine.

Analizat atent, şi dosarul de muncă al lui Gordievski ar fi dat câteva semnale interesante. În primele câteva luni de la detaşarea sa la Londra, performanţele lui au fost atât de slabe, încât se vorbea despre trimiterea lui înapoi în ţară, dar apoi numărul contactelor lui Gordievski s-a îmbunătăţit vădit, la fel şi calitatea şi profunzimea rapoartelor informative. Decizia guvernului britanic de a-i extrăda pe Igor Titov şi Arkadi Guk, în grabnică succesiune, nu păruse să aibă ceva deosebit la momentul respectiv, dar acum nu mai părea la fel. Budanov se poate să fi aflat şi despre suspiciunile mai vechi ale lui Nikitenko, mai ales în privinţa modului în care Gordievski produsese rapoarte pe timpul vizitei lui Gorbaciov, care păreau copiate direct după buletinele informative ale Foreign Office-ului.

Ascuns adânc în dosar, mai exista încă un potenţial indiciu. În 1973, în timpul celei de-a doua detaşări în Danemarca, Gordievski avusese un contact direct cu serviciile de informaţii britanice. Un ofiţer MI6 cunoscut, Richard Bromhead, îl abordase şi îl invitase la masă. Gordievski aplicase procedura corectă şi îşi informase

rezidentul, obţinând acordul oficial înainte de a se întâlni cu britanicul la un hotel din Copenhaga. Rapoartele lui de la acea vreme arătau că de pe urma contactului nu rezultase nimic. Dar aşa era? Nu cumva Bromhead îl recrutase pe Gordievski cu unsprezece ani în urmă?

Dovezile indirecte erau, evident, în dezavantajul său, dar încă nu erau incriminatoare. Mai târziu, Budanov avea să se laude într-un interviu dat ziarului *Pravda* că Gordievski fusese „identificat de mine, personal, dintre sutele de ofiţeri care lucrau în cadrul Direcţiei Generale I a KGB". În faza aceasta, însă, îi lipseau în continuare probele indubitabile: gândirea sa scrupulos juridică nu putea fi satisfăcută decât atunci când spionul era prins în fapt sau făcea o mărturisire completă, de preferat în această ordine.

La Londra, echipa NOCTON de la etajul al doisprezecelea al Century House era agitată şi nervoasă.

„Era o atmosferă de nelinişte şi de responsabilitate apăsătoare", relata Simon Brown. „Se poate să fi consimţit la faptul că se ducea la moarte. Am considerat că decizia e corectă, altfel aş fi încercat să îl conving să nu dea curs chemării. Ni s-a părut un risc calculat, o miză controlabilă. Pe de altă parte, riscuri ne-am asumat încă de la început. Este în natura jocului."

Înainte de a pleca, Gordievski avea de îndeplinit o sarcină pentru KGB: o căsuţă poştală clandestină pentru un agent ilegal proaspăt sosit în Marea Britanie, care opera sub numele de cod DARIO[1]. De obicei, operaţiunile ilegale din Marea Britanie erau executate de către un ofiţer al Liniei N din cadrul *rezidenturii*, dar cazul respectiv fusese considerat suficient de important pentru ca noul şef de rezidenţă să se ocupe personal.

[1] Pentru cazul DARIO, vezi Andrew şi Gordievski (editori), *Instructions from the centre*

În martie, Moscova trimisese 8 000 de lire sterline, în bancnote neidentificabile de 20 de lire, cu ordinul ca banii să îi fie transferaţi lui DARIO.

Suma putea să-i fie înmânată pur şi simplu ilegalului la sosire, dar KGB-ul nu alegea niciodată calea simplă, atunci când se putea elabora ceva mai complicat. Operaţiunea GROUND a reprezentat o lecţie aplicată de complicare excesivă.

Mai întâi, departamentul tehnic din *rezidentura* a produs o cărămidă artificială, goală la interior, în care să fie ascunşi banii. DARIO urma să anunţe când era gata de preluare, lăsând un semn cu cretă albastră pe un stâlp de iluminat de pe latura sudică Audley Square, în apropiere de ambasada americană. Lui Gordievski i se indicase să pună cărămida cu bani într-o pungă de plastic şi să o aşeze pe fâşia de iarbă dintre o alee şi un gard înalt de pe latura nordică a Coram's Fields[1], un parc din Bloomsburry. DARIO semnaliza apoi recepţia în siguranţă a banilor lipind o bucată mestecată de chewing-gum în vârful unui stâlp de beton din apropierea barului Ballot Box, din Sudbury Hill.

Gordievski i-a descris lui Brown detaliile operaţiunii, iar acesta le-a transmis la MI5.

În seara de sâmbătă, 18 mai, Gordievski şi-a dus fetele să se joace în Coram's Fields. La 19:45, a depus cărămida şi punga. Singurele persoane aflate în apropiere erau o femeie care îşi plimba copilul într-un cărucior şi un biciclist care îşi făcea de lucru cu lanţul bicicletei. Femeia era una dintre experţii de top în filaj pe care îi avea MI5. Căruciorul era dotat cu un aparat de fotografiat mascat. Biciclistul era John Deverell, şeful Secţiei K. Câteva

[1] Parc din cartierul londonez Camden, întins pe aproape trei hectare, destinat exclusiv copiilor; include locuri de joacă, gropi de nisip, un colţ pentru animale de companie, cafenea şi creşă (n.t.)

minute mai târziu a mai apărut un bărbat, păşind alert. S-a aplecat să colecteze punga, oprindu-se destul încât aparatul de fotografiat mascat să îi surprindă chipul. Deverell l-a urmărit în timp ce se grăbea spre nord, dar apoi bărbatul a coborât în staţia de metrou King's Cross. Deverell şi-a legat repede bicicleta de un stâlp şi a coborât în grabă scara rulantă, dar a fost prea târziu: bărbatul fusese înghiţit de mulţime. MI5 nu a reuşit nici să identifice persoana care lipise guma mestecată pe stâlpul de beton din faţa unui bar oarecare din nord-vestul Londrei. DARIO era bine antrenat. Gordievski a trimis la Moscova o telegramă în care a raportat încheierea cu succes a Operaţiunii GROUND. Simplul fapt că i se permisese să îndeplinească o misiune atât de sensibilă era, în sine, motiv să creadă că era în continuare considerat demn de încredere.

Mai era încă timp să se retragă. În schimb, duminică după-amiază şi-a luat rămas bun de la soţie şi de la fiicele sale. Le-a sărutat pe toate. Ştia că s-ar putea să nu le mai vadă niciodată. A încercat să nu o arate, dar pe Leila a sărutat-o ceva mai mult, iar pe Anna şi Maria le-a strâns mai tare la piept. Apoi s-a urcat într-un taxi şi a plecat spre aeroportul Heathrow.

Într-un act de curaj uluitor, în ziua de 19 mai, la ora 16:00, Oleg Gordievski s-a îmbarcat la bordul cursei Aeroflot spre Moscova.

Partea a treia

12

De-a şoarecele şi pisica

La Moscova, Gordievski a mai verificat o dată încuietorile, rugându-se să se fi înşelat. Totuşi, nu, a treia yală, pe care nu o folosea niciodată şi pentru care nu avea nicio cheie, era încuiată. KGB-ul îl mirosise. „Asta este", îşi spuse în gând, în timp ce frica îi prelingea pe şira spinării stropi reci de sudoare. „Curând o să fiu un om mort." La un moment pe care doar KGB-ul îl va alege, va fi arestat, interogat până ce şi ultimul secret va fi fost stors de la el şi apoi ucis, „pedeapsa supremă", executat cu un glonţ în cap şi aruncat într-un mormânt anonim.

În timp ce gândurile sale cele mai negre o luau razna cu o viteză de nedescris, pregătirea în domeniul psihologic a lui Gordievski începea să dea roade. Ştia cum operează KGB-ul. Dacă Direcţia K ar fi descoperit deja cât de extinsă îi fusese activitatea de spionaj, Oleg nu ar mai fi ajuns până în faţa uşii casei sale: ar fi fost arestat de pe aeroport, iar acum s-ar fi aflat deja într-o celulă din beciul de la Lubianka. KGB-ul spiona pe toată lumea. Poate că incursiunea în apartamentul său nu fusese decât o verificare de rutină. E clar că, dacă era bănuit de ceva, anchetatorii nu aveau încă destule probe pentru a-l da în vileag.

În mod paradoxal, dată fiind lipsa de constrângeri de ordin moral a KGB-ului, organizaţia era profund dependentă de regulamente şi legi. Gordievski era acum colonel KGB. Nu putea fi reţinut pur şi simplu pe motivul unei suspiciuni de trădare. Existau reguli stricte în privinţa torturării unui colonel. Mai plana încă umbra Marilor Epurări din anii 1936-1938, când pieriseră atât de mulţi nevinovaţi. În 1985 era nevoie să se adune dovezi, să aibă loc un proces şi să se dea o sentinţă corespunzătoare. Anchetatorul KGB Viktor Budanov făcea exact ceea ce făcuse şi MI5 în cazul lui Michael Bettaney şi ceea ce face orice agenţie de contrainformaţii eficientă: înainte de a sări pe el, filează suspectul, ascultă, aşteaptă ca acesta să facă o greşeală sau să îşi contacteze ofiţerul de legătură. Diferenţa era însă că Bettaney nu ştia că este filat, iar Gordievski, da. Sau aşa credea.

Trebuia să intre totuşi în apartament. Unul dintre locatarii blocului, lăcătuş la KGB şi dotat cu o ladă cu scule, a fost bucuros să îşi ajute vecinul şi tovarăşul care îşi pierduse cheia. Gordievski a căutat discret dacă mai erau şi alte dovezi ale vizitei KGB-ului. Fără doar şi poate, locul era acum plin de microfoane. Dacă tehnicienii plantaseră şi aparate de filmat, atunci îi urmăreau cu atenţie comportamentul pentru a detecta orice semn suspect, cum ar fi căutarea de microfoane. De aici încolo, trebuia să presupună că i se asculta fiecare cuvânt rostit, că fiecare mişcare îi era urmărită, iar fiecare convorbire telefonică, înregistrată. Va trebui să se poarte ca şi cum nimic nu era schimbat. Trebuia să pară calm, degajat şi stăpân pe el; exact aşa cum nu era, de fapt. Apartamentul părea curat. În dulapul cu medicamente a găsit un pachet de şerveţele umede închis cu o folie. Cineva deschisese folia apăsând-o cu un deget. „Putea să fi fost Leila", şi-a spus în gând. „Putea să fi fost deschisă acum câţiva ani." Sau putea să fie de la unul dintre cei care

cercetaseră apartamentul, care scotocise după dovezi. Într-o cutie de sub pat erau cărţi ale unor autori pe care cenzura sovietică i-ar fi considerat subversivi: Orwell, Soljeniţîn, Maksimov. Liubimov îl sfătuise o dată să nu le mai expună pe rafturile vizibile ale bibliotecii, pentru că era riscant. La cutie nu părea să se fi umblat. Gordievski a aruncat o privire spre ediţia OUP cu sonetele lui Shakespeare şi a văzut că e la locul ei, aparent intactă.

Când i-a telefonat şefului său acasă, a avut impresia că Nikolai Gribin se poartă ciudat. „Nu era nicio urmă de căldură sau de entuziasm în vocea lui."

În noaptea aceea, abia dacă a închis ochii, cu teama şi întrebările care i se învârtejeau în minte. „Cine m-a trădat? Cât de mult ştia KGB-ul?"

A doua zi dimineaţă, a pornit spre Centru. Nu a observat să fi fost urmărit, ceea ce, în sine, nu însemna nimic. Gribin l-a întâmpinat la Departamentul III. Părea să se poarte aproape normal, dar nu în totalitate.

— Ar fi bine să începi să te pregăteşti, i-a spus şeful lui. Cei doi barosani te vor chema la o discuţie.

Au vorbit în treacăt despre ceea ce s-ar putea aştepta să afle Cebrikov şi Kriucikov de la noul rezident la Londra. Gordievski a spus că, aşa cum i se indicase, a adus cu el un bogat bagaj de informaţii: despre economia Marii Britanii, despre relaţiile cu SUA şi despre evoluţiile în ştiinţă şi economie. Gribin a aprobat din cap.

O oră mai târziu, Gordievski a fost chemat în biroul lui Viktor Gruşko, acum adjunct al şefului Direcţiei Generale I. De obicei foarte afabil, ucraineanul părea acum tensionat şi „încontinuu iscoditor".

— Ce părere ai despre Michael Bettaney? l-a întrebat. Aparent, a existat într-adevăr, până la urmă, şi dorea în mod serios să colaboreze cu noi. Ar fi putut să devină un al doilea Philby.

— Sigur că a existat cu adevărat, i-a replicat Gordievski. Și ar fi fost cu mult mai bun decât Philby, *mult* mai valoros.

Era o exagerare, desigur.

— Dar cum de am făcut așa o greșeală? a insistat Gruşko. A fost sincer de la început?

— Eu așa am crezut. Nu am nici cea mai mică idee de ce tovarășul Guk nu a fost de acord.

A urmat o pauză, apoi Gruşko a continuat:

— Guk a fost forțat să plece. Dar el nu a făcut nimic în cazul Bettaney. Nici măcar nu l-a contactat. Și atunci de ce l-au pus pe liber?

— Cred că greșeala lui a fost că s-a comportat prea mult ca un tip din KGB, mereu la volanul mașinii sale Mercedes, lăudându-se cu KGB-ul și făcând pe generalul. Britanicilor nu le-a plăcut asta.

Au abandonat subiectul.

După câteva minute, ofițerul care fusese numit să îl întâmpine pe Gordievski la aeroport a fost chemat de Gruşko și a fost admonestat vehement pentru ineficiență.

— Ce s-a întâmplat? Trebuia să îl aștepți pe Gordievski și să-l duci acasă. Unde ai fost?

Omul a răspuns, bâlbâit, că se dusese în altă parte a aeroportului decât cea corectă. Momentul părea să fie o înscenare. KGB omisese oare intenționat să trimită pe cineva care să îl aștepte, ca să îi poată urmări mișcările după sosire?

Gordievski a revenit la el în birou, și-a frunzărit notițele și a așteptat ori să fie chemat de șeful KGB – ceea ce ar fi arătat că e în siguranță –, ori o bătaie pe umăr din partea secției de contrainformații, semn că totul s-a sfârșit. Nu s-a întâmplat nici una, nici alta. A plecat acasă și și-a mai petrecut o seară punându-și întrebări și o noapte temându-se de lucruri ireale. A doua zi a fost la fel. Probabil că s-ar fi plictisit, dacă nu era groaza aceea pe dinăuntru. A

treia zi, Gribin i-a spus că o să plece mai devreme de la muncă şi s-a oferit să îl ducă şi pe el cu maşina.

— Şi dacă mă cheamă şi eu sunt plecat? a zis Gordievski.

— Astăzi după-amiază nu e nicio şansă să te cheme, i-a răspuns Gribin.

În timp ce se târau lent în traficul îngreunat de ploaie, Gordievski a comentat, cât mai degajat cu putinţă, că la Londra erau chestiuni importante care aşteptau să fie rezolvate.

— Dacă nu e nimic ce m-ar putea reţine la Moscova, aş vrea să mă întorc şi să le rezolv. Se apropie o întâlnire NATO importantă şi se încheie şi sesiunea parlamentară. Unii dintre oamenii mei au nevoie de îndrumări în legătură cu contactele pe care le gestionează...

Gribin a fluturat din mână, puţin prea vesel.

— Ei, prostii! Lumea lipseşte uneori cu lunile. Nimeni nu e indispensabil.

Ziua următoare s-a scurs cu acelaşi amestec de agitaţie interioară şi şarade exterioare, la fel şi cea care i-a urmat. Se desfăşura un ciudat dans al amăgelilor, în care şi Gordievski, şi KGB-ul se prefăceau că ţin ritmul, aşteptându-l fiecare pe celălalt să se împiedice. Tensiunea era neîncetată şi neîmpărtăşită. N-a observat să fi fost urmărit, dar un al şaselea simţ îi spunea că pretutindeni îl supravegheau ochi şi urechi, la fiecare colţ, din fiecare umbră. Big Brother era cu ochii pe el; sau, mai exact, bărbatul din staţia de autobuz era cu ochii pe el, ca şi vecinul de pe stradă sau băbuţa cu samovar din holul blocului. Sau poate că nu. Zilele treceau fără incidente şi Gordievski a început să se întrebe dacă nu cumva temerile lui era imaginare. Apoi a venit şi dovada că nu erau.

Pe coridorul Departamentului III a dat nas în nas cu un coleg din Direcţia S (care răspundea de reţeaua de ilegali), pe nume Boris Bocearov, care l-a interpelat:

— Oleg, ce se întâmplă în Marea Britanie? De ce au fost retraşi toţi ilegalii?

Oleg s-a chinuit să îşi disimuleze şocul. Ordinul de a retrage spionii sub acoperire nu putea să însemne decât un singur lucru: KGB-ul ştia că fuseseră compromişi în Regatul Unit şi îşi demonta urgent reţeaua de ilegali. DARIO, destinatarul cărămizii pline cu bani, rezistase mai puţin de o săptămână ca spion acoperit în Londra. Nu a fost identificat niciodată.

Pe Gordievski îl aştepta pe birou un pachet ciudat, adresat „domnului Gruşko, personal". Sosise cu valiza diplomatică de la *rezidentura* din Londra şi, dat fiind că Gordievski era acum rezidentul de la Londra, funcţionarii presupuseseră că el era destinatarul logic. Cu mâini tremurânde, a scuturat pachetul şi a auzit din interior zornăitul sec şi clinchetul unei catarame. Cu siguranţă era propriul lui rucsac, pe care îl lăsase pe birou la Londra şi care conţinea o serie de documente importante. KGB-ul aduna probe. Şi-a zis că trebuie să îşi păstreze calmul. Să se poarte normal. A trimis pachetul la biroul lui Gruşko şi a revenit la el în birou.

„Se spune că, atunci când aud primele salve ale artileriei, soldaţii sunt cuprinşi de un fel de panică. La fel mi s-a întâmplat şi mie. Nu îmi puteam aminti care era planul de evadare. Apoi m-am gândit: «Planul oricum nu inspiră încredere. Ar trebui să nu mă mai gândesc la el şi să mă aştept la glonţul tras în ceafă». Eram paralizat."

În seara aceea, a dat un telefon acasă, în Kensington. I-a răspuns Leila. Dispozitivele de înregistrare din Londra şi Moscova s-au conectat.

— Cum le merge fetelor cu şcoala? a întrebat Gordievski, rostind răspicat cuvintele.

Fără să simtă ceva deosebit, Leila i-a răspuns că fetele merg bine. Au mai discutat câteva minute şi apoi Gordievski a închis.

Plin de falsă cordialitate, Gribin l-a invitat pe Gordievski să îşi petreacă weekendul la dacea lui. Evident, primise ordin să îşi ţină subalternul aproape, în caz că i-ar putea scăpa ceva. Spionul l-a refuzat politicos, explicându-i că, de când sosise la Moscova, încă nu le vizitase pe mama şi pe sora lui, Marina. Gribin a insistat să se întâlnească şi l-a anunţat că el şi soţia îi vor face o vizită lui Gordievski, acasă. Timp de mai multe ore, aşezaţi în jurul unei mese de cafea cu blatul de marmură falsă, au vorbit despre viaţa la Londra, despre cum fetele cresc şi vorbesc engleza ca şi cum ar fi limba lor maternă. Fiica lui, Maria, învăţase chiar şi *Tatăl nostru* în limba engleză. Pentru un ascultător neavizat, Gordievski putea să pară un tată mândru care, la o ceaşcă de ceai, îi descrie prietenește plăcerile detaşării în străinătate unui coleg vechi şi apropiat. În realitate şi fără să o recunoască, avea loc o luptă psihologică corp la corp.

Luni, 27 mai, dimineaţă, Gordievski era epuizat de nesomn şi tensiune. Înainte de a pleca de acasă, a înghiţit una dintre pastilele Veronicăi Price, un energizant pe bază de cafeină, care se elibera fără reţetă şi era adeseori folosit de studenţi, care încercau să rămână treji pe timpul sesiunilor de examene. Când a ajuns la Centru, se simţea deja mai bine, epuizarea nu mai era atât de acută.

Nu apucase să stea la biroul lui mai mult de câteva minute, când a sunat telefonul, pe linia directă cu biroul şefului de departament.

Gordievski a simţit un mic val de speranţă. Poate că avea să se întâmple îndelung aşteptata şedinţă cu şefii KGB.

— Şefii sunt? a întrebat el când l-a auzit pe fir pe Viktor Gruşko.

— Încă nu, a zis acesta, plat. Sunt doi oameni care vor să discute cu tine despre o penetrare la nivel înalt în Marea Britanie.

A mai adăugat că locul de întâlnire era în faţa clădirii. Gruşko urma să vină şi el. Totul era cât se poate de neobişnuit.

Cu temerile crescând, Gordievski şi-a lăsat servieta pe birou şi s-a îndreptat spre hol. Gruşko a apărut şi el, o clipă mai târziu, şi l-a condus la o maşină parcată la bordură. Şoferul a întors, a ieşit pe porţile din spate şi, după circa un kilometru, a oprit în dreptul unui complex înconjurat de un zid înalt, folosit pentru a-i găzdui pe vizitatorii şi oaspeţii Direcţiei Generale I. Discutând amiabil, Gruşko l-a condus pe Gordievski la un mic bungalou, o construcţie cu aer benign, împrejmuită de un gard mic din scânduri şi în aparenţă nepăzită. Ziua devenise deja încinsă şi înăbuşitoare, dar în casă aerul era proaspăt şi răcoros. Dormitoarele dădeau toate într-o încăpere centrală, cu mobilă nouă, puţină, dar elegantă. La uşă aşteptau două persoane din personalul de serviciu, un bărbat la vreo cincizeci de ani şi o femeie mai tânără. Amândoi l-au salutat pe Gordievski cu deosebită politeţe, de parcă ar fi fost un demnitar străin aflat în vizită.

Odată aşezaţi, Gruşko a scos o sticlă.

— Ia uite, am nişte brandy armenesc, a spus el, vesel, şi a turnat în două pahare.

Au băut, iar cei doi chelneri au aşezat farfurii şi un platou cu sandviciuri, brânză, şuncă şi icre de somon.

La un moment dat, alţi doi bărbaţi au intrat în încăpere. Gordievski nu-l cunoştea pe niciunul. Cel mai în vârstă, cu un costum închis la culoare, avea faţa ridată şi aspră a unui băutor şi fumător înrăit. Bărbatul mai tânăr era mai înalt, cu faţa prelungă şi trăsături colţuroase. Niciunul nu zâmbea. Gruşko nu i i-a prezentat, tot ce a spus a fost că bărbaţii „vor să discute cu tine despre cum trebuie coordonat un agent foarte important din Marea Britanie". Neliniştea lui Gordievski a crescut cu încă o treaptă. „M-am gândit: «E o aiureală. Nu există niciun agent important în

Marea Britanie. Există un cu totul alt motiv pentru toate astea»." Gruşko a continuat, voios:

— Mai întâi să mâncăm, a spus el, de parcă era gazda unui prânz de lucru prietenesc.

Chelnerul a mai turnat brandy. Ceilalţi au dat peste cap băuturile şi Gordievski le-a urmat exemplul. A mai apărut încă o sticlă. S-a turnat încă un rând, care s-a băut. Cei doi necunoscuţi au schiţat cea mai jalnică încercare de conversaţie. Bărbatul mai vârstnic fuma ţigară de la ţigară.

Apoi, cu o rapiditate şocantă, Gordievski a simţit cum realitatea i se mută într-un univers oniric halucinant, în care, conştient doar pe jumătate, părea să se autostudieze de la distanţă, văzut ca prin lentile curbate, reflectante.

Brandy-ul lui Gordievski fusese botezat cu un tip de ser al adevărului, probabil un medicament psihotrop fabricat de KGB şi cunoscut ca SP-117, o formă de tiopental sodic ce conţine un anestezic din clasa barbituricelor cu acţiune rapidă, fără miros, gust sau culoare, un coctail de substanţe menit să anihileze inhibiţiile şi să dezlege limbile. În timp ce chelnerul le turnase celorlalţi trei bărbaţi băutură din prima sticlă, paharul lui Gordievski fusese umplut pe furiş din alta.

Bărbatul mai în vârstă era generalul Serghei Golubev, şeful Direcţiei K, secţia KGB care se ocupa de contrainformaţiile interne. Celălalt era colonelul Viktor Budanov, anchetator de top în KGB.

Au început să pună întrebări şi Gordievski s-a trezit că le răspunde, doar vag conştient de ceea ce spune. O parte a creierului său era totuşi vigilent şi în defensivă. „Rămâi lucid", şi-a spus în sinea lui. Gordievski se lupta acum pentru viaţa lui, într-o miasmă de sudoare şi frică, prin aburii de brandy plin de droguri. Auzise că, uneori, KGB-ul folosea medicamentele în locul torturii fizice pentru a smulge secrete, iar el era total nepregătit pentru acest atac brutal al unor substanţe chimice asupra sistemului său nervos.

Ceea ce s-a întâmplat în următoarele cinci ore i-a rămas imposibil de explicat cu exactitate. Mai târziu și-a amintit totuși crâmpeie, așchiile unui coșmar zguduitor, doar pe jumătate restituite memoriei și adunate prin negura farmacologică: scene de o dinamică inexplicabilă apărute din senin, frânturi de cuvinte și fraze, fețe abia conturate ale anchetatorilor săi.

I-a venit în ajutor tocmai Kim Philby, bătrânul spion englez care trăia încă în exil la Moscova. „Să nu recunoașteți niciodată"[1], îi sfătuise acesta pe studenții săi din KGB. Când substanța psihotropă a început să pună stăpânire pe el, și-a reamintit cuvintele lui Philby: „La fel ca Philby, negam totul. Negam, negam, negam. Era ceva instinctiv".

Aparent, Budanov și Golubev doreau să discute despre literatură, Orwell sau Soljeniţîn.

— De ce ai toate acele cărți antisovietice? îl întrebară. Îți folosești intenționat statutul diplomatic pentru a importa lucruri despre care știi că sunt ilegale.

— Nu, nu, se auzi Gordievski răspunzând. Ca ofițer de informații politice aveam nevoie să citesc astfel de cărți, mi-au oferit un context esențial.

Brusc, lângă el a apărut Gruşko, tot numai zâmbete.

— Foarte bine, Oleg! Porți o discuție excelentă. Ține-o tot așa! Spune-le totul.

Apoi a dispărut din nou și cei doi anchetatori erau din nou aplecați deasupra sa.

— Știm că ești agent britanic. Avem probe incontestabile ale vinovăției tale. Recunoaște! *Priznaisia!*

— Nu! Nu am ce să recunosc.

Cu spatele încovoiat și leoarcă de sudoare, simțea cum își pierde cunoștința iar și iar.

---

[1] Philby, *My Silent War*

— Ai recunoscut foarte bine acum câteva clipe, i-a spus Budanov, cu vocea mieroasă cu care te adresezi unui copil îndărătnic. Acum te rog eu să mai repeţi o dată şi să confirmi ce ai spus. Recunoaşte încă o dată!

— N-am făcut nimic! susţinea Gordievski, agăţându-se de minciună ca înecatul de un pai.

Şi-a amintit că, la un moment dat, se ridicase în picioare, s-a repezit la baie şi a vomitat violent în chiuvetă. Dintr-un colţ al încăperii, cei doi însoţitori păreau să se uite la el cu răutate. Nici urmă de politeţe. Ceruse nişte apă şi băuse cu nesaţ, vărsând-o pe cămaşă. Gruşko ba apărea, ba dispărea. Anchetatorii când îl consolau, când îl acuzau. Uneori, îl dojeneau blând:

— Cum se poate ca tu, un comunist, să fii mândru că fiica ta ştie să spună *Tatăl nostru*?

Apoi încercau să îl prindă în capcană, înşirând diverşi spioni şi transfugi pe numele lor de cod:

— Cum e cu Vladimir Vetrov? Ce părere ai de el? l-a întrebat Budanov, referindu-se la ofiţerul KGB executat cu un an înainte pentru colaborarea cu serviciile franceze de informaţii.

— Nu ştiu despre ce vorbiţi.

Apoi Golubev a aruncat în joc asul din mânecă.

— Ştim cine te-a recrutat la Copenhaga, a mormăit el. Richard Bromhead.

— Minciuni! Nu e adevărat.

— Dar ai scris un raport despre el!

— Sigur că da, l-am întâlnit o singură dată şi am scris un raport despre acea întâlnire. Dar nu s-a axat niciodată asupra mea, în special. Vorbea cu toată lumea...

Budanov a încercat o tactică nouă:

— Ştim că telefonul pe care i l-ai dat nevestei a fost un semnal pentru serviciul de informaţii britanic. Recunoaşte.

— Nu, a insistat Gordievski. Nu e adevărat.

Neagă, neagă, neagă.

Cei doi anchetatori refuzau să se oprească.

— Mărturiseşte! spuneau ei. Ai făcut-o deja o dată. Recunoaşte din nou!

Gordievski simţea că voinţa începe să îi slăbească şi, cu un ultim efort, a mai găsit puterea să îi desfidă, spunându-le celor doi anchetatori KGB că nu erau cu nimic mai buni decât poliţia secretă a lui Stalin, dacă încercau să smulgă false mărturisiri de la oameni nevinovaţi.

La cinci ore de la prima înghiţitură de brandy, lumina din cameră a părut să se stingă brusc. Gordievski s-a simţit copleşit de o oboseală fără seamăn, capul i-a căzut pe spate şi a leşinat.

S-a trezit într-un pat curat, cu soarele dimineţii strălucind prin fereastră. Avea pe el doar maioul şi chiloţii. Gura îi era uscată iască şi capul îl durea crunt, o durere pe care nu o mai simţise în viaţa lui. O clipă, nici nu a înţeles unde se află sau ce se întâmplase: apoi, încet şi cu o groază crescândă, au început să îi revină în minte frânturi din întâmplările zilei anterioare. S-a ridicat în capul oaselor pe pat şi l-a lovit greaţa. „Sunt terminat", se gândea Gordievski. „Au aflat totul."

În ciuda acelei concluzii, exista însă un fapt evident, care sugera că era totuşi posibil ca KGB-ul să nu ştie chiar totul: era încă în viaţă.

Bărbatul care îi servise ieri i-a adus, din nou politicos, cafea. Gordievski a băut cană după cană. Cu capul încă zvâcnindu-i, şi-a pus costumul, agăţat cu grijă pe uşă. Tocmai îşi lega şireturile la pantofi când au reapărut cei doi anchetatori. Gordievski şi-a adunat curajul. Oare i se pusese ceva în cafea? O să se scufunde iar în ceaţa aceea indusă de medicamente? Nu. Mintea lui înceţoşată i se limpezea cu fiecare clipă.

Cei doi bărbaţi l-au privit întrebători.

— Aţi fost foarte necuviincios cu noi, tovarăşe Gordievski, a spus cel mai tânăr. Ne-aţi acuzat că am reînviat spiritul din 1937, anul Marii Terori.

Budanov era ursuz şi plin de resentimente. Acuzaţia lui Gordievski, că nu era cu nimic mai bun decât un călău stalinist, îi jignise simţul corectitudinii în respectarea regulilor. El se considera un investigator, un partizan al regulamentelor, căutător al adevărului, un anchetator care lucra cu fapte şi nu cu minciuni, nu un inchizitor.

— Tovarăşe Gordievski, nu a fost corect ce aţi spus şi o voi demonstra.

Gordievski era uluit. Se aşteptase ca anchetatorii săi să îşi etaleze ţanţoşi triumful, ca nişte vânători care îşi prinseseră prada şi acum dădeau atacul mortal. Prin buimăceala lui, Gordievski a simţit brusc că totul se limpezeşte şi l-a cuprins un mic val de speranţă: şi-a dat seama că anchetatorii lui nu obţinuseră ceea ce voiau.

— Dacă am fost nepoliticos, îmi cer scuze, a bâiguit el. Nu îmi amintesc.

S-a lăsat o tăcere incomodă. Apoi Budanov a adăugat:

— Va veni o maşină să vă ducă acasă.

O oră mai târziu, răvăşit şi năuc, Gordievski se afla în faţa apartamentului său din Leninski Prospekt; rămăsese iar pe dinafară, pentru că îşi lăsase cheile la birou, aşa că vecinul lăcătuş a trebuit să îi deschidă uşa ca să poată intra. Era deja trecut de jumătatea dimineţii. S-a prăbuşit pe un scaun, mai conştient ca niciodată că este urmărit, şi a încercat să îşi amintească evenimentele din seara precedentă.

Se pare că anchetatorii săi ştiau despre Richard Bromhead. În plus, se pare că înţeleseseră faptul că telefonul dat Leilei era un indiciu pentru serviciile britanice. Era clar, însă, că nu cunoşteau întreaga magnitudine a

acțiunilor lui de spionaj. Gordievski era sigur că, în ciuda insistențelor furioase ca el să își recunoască vinovăția, își menținuse poziția și negase totul. Serul adevărului nu acționase cum trebuie. Poate că acea singură pastilă energizantă pe care o luase în dimineața zilei de ieri fusese suficientă pentru a contracara efectul deplin ale tiopentalului sodic, un beneficiu secundar neprevăzut, pe care Veronica Price nu îl anticipase atunci când îi dăduse pastilele. Chiar și așa, orice speranță pe care încă o mai păstrase, cum că ar fi în afara oricăror bănuieli, acum se evaporase. KGB-ul era pe urmele lui. Anchetatorii aveau să se întoarcă.

Pe măsură ce dispăreau efectele secundare ale medicamentelor, o senzație de panică pronunțată lua locul greții. Pe la mijlocul după-amiezii nu a mai suportat tensiunea. L-a sunat pe Gruşko la birou, încercând să pară firesc.

— Îmi pare rău dacă am fost necioplit cu oamenii aceia, dar s-au purtat foarte ciudat.

— Nu, nu, a răspuns Gruşko. Sunt niște tipi pe cinste.

L-a sunat apoi pe Gribin, șeful departamentului său.

— Mi s-a întâmplat ceva ieșit din comun și sunt foarte îngrijorat, i-a spus Gordievski.

I-a relatat cum fusese dus în micul bungalou, unde întâlnise doi necunoscuți și apoi leșinase. S-a prefăcut că nu își amintește nimic din interogatoriu.

— Nu-ți face griji, bătrâne! l-a mințit Gribin cu o voce catifelată. Sunt sigur că nu e nimic important.

La Londra, Leila începea să se întrebe de ce nu o mai sunase soțul ei. Apoi a primit și explicația. În dimineața zilei de 28 mai, un oficial al ambasadei a venit neanunțat la ei acasă. Oleg se îmbolnăvise, i-a explicat acesta, o problemă minoră la inimă.

— Nu e nimic grav, dar va trebui să plecați imediat la Moscova, împreună cu fetele. Șoferul ambasadei va veni să

vă ia. Ca soţie de rezident, veţi călători la clasa I. Să nu vă luaţi decât un bagaj de mână, pentru că o să vă întoarceţi foarte curând înapoi, la Londra.

Leila a făcut bagajul în grabă, în timp ce oficialul aştepta în hol. „Eram îngrijorată pentru Oleg, desigur. De ce nu mă sunase chiar el ca să mă asigure că e bine? Era ciudat." Poate că problema la inimă era mai serioasă decât lăsase să se înţeleagă oficialul. Fetele erau entuziasmate de vacanţa surpriză la Moscova. Când a sosit maşina ambasadei, aşteptau toate în faţa intrării.

După o noapte aproape fără somn, Gordievski s-a îmbrăcat, a mai luat două pastile energizante şi s-a îndreptat spre Centru, prefăcându-se că e doar o nouă zi de muncă, ştiind însă că s-ar putea să fie ultima. Abia se aşezase la birou de câteva minute, când a sunat telefonul şi a fost chemat, încă o dată, în biroul lui Gruşko.

Acolo, aliniat în spatele unui birou masiv, îl aştepta un tribunal KGB. De o parte şi de cealaltă a lui Gruşko stăteau Gribin, cu o faţă împietrită, şi Golubev, şeful Direcţiei K. Gordievski nu a fost poftit să stea jos.

Ceea ce a urmat a fost o piesă remarcabilă de teatru de spionaj.

— Ştim foarte bine că ne înşeli de mulţi ani, i-a declarat Gruşko, vorbind ca un judecător care dă sentinţa. Cu toate acestea, am decis să ţi se permită să rămâi în cadrul KGB. Detaşarea ta la Londra s-a încheiat. Va trebui să te transferi la un departament neoperaţional. Ar trebui să îţi iei concediul la care ai dreptul. Literatura antisovietică din casa ta trebuie predată bibliotecii Direcţiei Generale I. Nu uita, *fără apeluri telefonice la Londra*, în următoarele câteva zile şi pentru totdeauna.

Gruşko a făcut o pauză şi apoi a adăugat, pe un ton aproape conspirativ:

— Habar nu ai din ce sursă neobişnuită am aflat despre tine.

Gordievski era uluit şi, pentru moment, a rămas fără cuvinte. Pura ciudăţenie a scenei părea să solicite şi din partea lui o oarecare interpretare teatrală. A adoptat un aer surprins, doar pe jumătate fals, şi a spus:

— Îmi pare foarte rău de cele întâmplate luni. Cred că a fost ceva în neregulă cu băutura sau cu mâncarea... Nu am fost deloc în formă. M-am simţit groaznic de rău.

În momentul acela, anchetatorul Golubev a părut să se trezească şi a dat un răspuns bizar:

— Prostii. Nu a fost nimic în neregulă cu mâncarea. A fost delicioasă. Sandviciurile cu icre de somon au fost excelente, la fel şi cele cu şuncă.

Gordievski se întreba dacă nu cumva are iar halucinaţii. El era acuzat de trădare, iar anchetatorul-şef sărea să apere calitatea sandviciurilor KGB-ului.

— Viktor Feodorovici, a spus Gordievski adresându-i-se lui Gruşko, în ceea ce priveşte afirmaţia pe care aţi făcut-o, cum că vă înşel de mult timp, eu chiar nu ştiu despre ce vorbiţi. Dar, indiferent care este decizia dumneavoastră, o voi accepta, ca un gentleman şi ofiţer ce sunt.

Apoi, radiind de nevinovăţie rănită şi onoare militară, s-a răsucit pe călcâie şi a ieşit.

Întors la biroul lui, Gordievski simţea cum i se învârte totul în cap. Fusese acuzat că lucrează pentru un serviciu de informaţii inamic. Ofiţeri KGB fuseseră împuşcaţi pentru acte mai puţin grave. Pe el îl păstrau totuşi pe statul de plată şi îi spuneau să îşi ia concediu.

O clipă mai târziu, în birou a intrat Gribin. În timpul ciudatei scene din biroul lui Gruşko, nu rostise niciun cuvânt. Acum se uita la Gordievski cu un aer trist.

— Ce pot să-ţi spun, bătrâne?

Gordievski a simţit că i se întinde o capcană.

— Kolea, nu ştiu exact ce înseamnă toate astea, dar presupun că am fost auzit spunând ceva critic la adresa şefilor de partid şi acum s-a pus de un întreg complot.

— Măcar să fi fost asta, a zis Gribin. Măcar dacă era o chestiune de vreo indiscreţie înregistrată de microfoane. Dar mi-e teamă că e cu mult, mult mai grav de atât.

Gordievski şi-a luat aerul unei noi surprize:

— Ce pot să spun?

— Încearcă să priveşti lucrurile filosofic, a replicat Gribin, privindu-l insistent.

Suna ca o condamnare la moarte.

Întors la apartament, Gordievski a încercat să înţeleagă ce se întâmplase. KGB-ul nu era adeptul clemenţei. Dacă ştiau chiar şi doar o mică parte din adevăr, era condamnat. Faptul că el nu era încă în beciurile de la Lubianka nu putea să însemne decât că anchetatorii încă nu deţineau dovada decisivă a vinovăţiei sale. „Pentru moment nu puteam spune ce anume aflase KGB-ul şi ce nu; era însă clar că eram efectiv pasibil de sentinţa capitală, chiar dacă era amânată în aşteptarea unor cercetări ulterioare." KGB-ul nu se grăbea. „Au decis să se joace cu mine", s-a gândit Gordievski. „Ca pisica şi şoarecele." Până la urmă, pisica se satură de joacă, iar şoarecele ori moare de frică, ori îl omoară ea.

Viktor Budanov avea ceva de demonstrat. Gordievski credea că pilula energizantă a Veronicăi îl salvase. De fapt, însă, se prea poate ca replica sa dispreţuitoare din toiul interogatoriului, când i-a comparat pe anchetatori cu călăii lui Stalin, să fi fost explicaţia pentru care încă era în viaţă. Replica aceea îl enervase pe Budanov. Voia dovezi. Gordievski va fi lăsat să creadă că e în siguranţă, dar îl va ţine sub supraveghere până când va ceda, va recunoaşte sau va încerca să ia legătura cu MI6, moment în care Budanov va ataca. Nu avea motive să se grăbească,

pentru că Gordievski nu avea unde să fugă. Niciun spion bănuit nu scăpase vreodată din Uniunea Sovietică în timp ce se afla sub supravegherea KGB-ului. În mod normal, Direcția VII s-ar fi folosit de propriul personal de filaj pentru urmărirea unui suspect, dar în cazul acesta s-a convenit să fie folosită o echipă a Direcției Generale I. Gruşko stăruise: întrucât era problema direcției lui, direcția lui avea să o rezolve și, cu cât va ști mai puțină lume din afara direcției ce se întâmplă, cu atât mai bine (și pentru cariera lui Gruşko, printre altele). Echipa de filaj nu va putea fi formată din oameni pe care Gordievski putea să îi recunoască, așa că, pentru această acțiune, a fost desemnată o echipă de la departamentul care se ocupa de China: oamenilor nu li s-a spus exact cine era suspectul sau de ce anume era bănuit; nu li s-a spus decât să îl urmărească, să raporteze toate mișcările și să nu îl scape din ochi. Odată ce familia lui Gordievski avea să revină la Moscova, erau și mai puține șanse ca el să încerce să fugă în secret. Leila și cele două fete vor fi ținute ostatice fără să știe. S-a organizat o a doua descindere în apartamentul lui Gordievski, pe timpul zilei, iar pantofii și hainele i-au fost pulverizate din nou cu pulbere radioactivă, invizibilă cu ochiul liber, dar care putea fi observată cu ajutorul unor ochelari speciali și urmărită cu un aparat Geiger. Oriunde s-ar fi dus, Gordievski lăsa acum o dâră radioactivă.

Budanov era dezamăgit că serul adevărului nu funcționase corespunzător, deși se pare că Gordievski nu își amintea absolut nimic din ce spusese în timpul interogatoriului. Ancheta a continuat conform planului.

La Londra, echipa NOCTON era de acum în alarmă de gradul zero. „Au fost două săptămâni foarte lungi", a relatat Simon Brown. MI5 a raportat că Gordievski o sunase pe soția sa din Moscova, dar conversația nu fusese

înregistrată complet, iar cei care o ascultaseră nu reuşiseră să înţeleagă dacă el făcuse sau nu menţiunea relevantă, despre performanţele şcolare ale fetelor. Semnalase că era în dificultate? „Nu existau suficiente dovezi pentru a trage o concluzie fermă." Când ofiţerul MI6 care asigura legătura cu echipa de ascultare de la MI5 a fost întrebat cum a fost posibil să se rateze semnalul de alarmă al lui Gordievski, acesta l-a citat pe Horaţiu: *Indignor quandoque bonus dormitat Homerus*, tradus frecvent cu „Până şi Homer mai aţipeşte"[1]. Experţii cei mai bine pregătiţi pot fi uneori surprinşi moţăind.

Apoi a venit lovitura de graţie. Serviciul de Securitate a raportat că pentru Leila Gordievskaia şi cele două fete s-au luat bilete pentru cursa aeriană către Moscova. „Când am auzit, mi-a îngheţat sângele", îşi aminteşte Brown. Rechemarea bruscă a familiei lui Gordievski nu putea însemna decât un singur lucru: el era în mâinile KGB-ului şi îi era imposibil să intervină. „Dacă li se interzicea să călătorească, pentru el însemna condamnarea la moarte."

La staţia MI6 din Moscova s-a trimis o telegramă urgentă, cu instrucţiuni de alertă maximă pentru activarea Operaţiunii PIMLICO. În sânul echipei de la Londra domnea însă pesimismul cel mai adânc şi se presupunea îndeobşte că aveau de-a face cu un caz închis. „Odată ce îi aduceau familia înapoi la Moscova, părea cert că Gordievski era deja arestat. Evadarea părea cu totul improbabilă." Spionul fusese descoperit. Cum însă? Ce fusese greşit?

Brown îşi aminteşte: „A fost o perioadă oribilă. Întreaga echipă NOCTON era în stare de şoc. Nici nu m-am mai dus la serviciu, pentru că toţi umblau ca nişte zombie. Pe

[1] „Şi bunul Homer mai aţipeşte uneori" – fragment din *Ars poetica;* cu alte cuvinte, până şi un autor de geniu, ca Homer, mai poate avea unele scăpări (n.t.)

măsură ce trecea timpul, m-am convins că o zbârcisem rău de tot şi Oleg era mort."

Dintre toţi ofiţerii MI6, Veronica Price fusese, din punct de vedere emoţional, cea mai apropiată de Gordievski. Încă din 1978, datoria ei cea mai presantă fusese protecţia lui Gordievski, o preocupare zilnică. Acum îşi păstra atitudinea vioaie şi pragmatică, dar era serios preocupată. „Crezusem că am făcut tot ce se putea cu planurile", a spus ea. „Acum depindea de cei de la Moscova să preia frâiele." Price nu era de acord că trebuia deja să îşi frângă mâinile. Protejatul ei, responsabilitatea ei specială, se pierduse, dar era încrezătoare că îl vor găsi şi îl vor salva.

Lui Price i se spusese că la începutul verii zona graniţei ruso-finlandeze era plină de ţânţari agresivi. Aşa că şi-a cumpărat soluţie împotriva ţânţarilor.

Vicontele Roy Ascot, ulterior devenit conte, era şeful staţiei MI6 din Moscova şi probabil spionul cu sângele cel mai albastru din câţi produsese vreodată Marea Britanie. Străbunicul său fusese premier al Marii Britanii. Bunicul patern, al cărui nume îl purta, fusese savant şi avocat, unul dintre cei mai străluciţi din generaţia lui, şi murise în Primul Război Mondial. Tatăl vicontelui, al doilea conte, a fost administrator colonial. Oamenii tind fie să se gudure pe lângă aristocraţi, fie să îi desfiinţeze. Să fii snob este de fapt o foarte bună acoperire ca spion, iar vicontele Ascot era un spion excepţional. După ce intrase în MI6, în 1980, a învăţat limba rusă şi, în 1983, la vârsta de treizeci şi unu de ani, fusese trimis la Moscova.

Înainte de a pleca din Marea Britanie, Ascot şi soţia lui, Caroline, fuseseră instruiţi în Operaţiunea PIMLICO. Soţiile ofiţerilor activi erau considerate ataşate neplătite ale staţiei MI6 şi li se încredinţau secrete de cel mai înalt nivel, atunci când era necesar. Fiică de arhitect, vicontesa Caroline

Ascot beneficiase de o bună educaţie, avea imaginaţie şi era extrem de discretă. Celor doi Ascot li s-a arătat o fotografie a lui Gordievski şi au fost antrenaţi pentru planurile de contact invizibil şi extragere. Fără a-i divulga vreodată numele, locul unde s-ar fi putut afla sau ce făcea, Veronica Price le făcuse personal o descriere a lui Gordievski. Toată lumea se referea la el ca PIMLICO. „Veronica parcă era coborâtă direct din romanele lui John le Carré. Prin expresia de pe chip, prin manieră şi ţinută, l-a descris pe bărbat ca fiind pur şi simplu un erou. Îl admira fără rezerve şi considera că acesta are ceva absolut unic. «PIMLICO este o persoană absolut remarcabilă», ne-a spus ea."

În cei doi ani de când erau detaşaţi la Moscova, familia Ascot făcuse de mai multe ori drumul cu maşina la şi de la Helsinki, pentru a se familiariza cu traseul de extragere şi cu punctul de întâlnire. Doar cinci oameni în Moscova ştiau despre planul de extragere: Ascot şi soţia sa; adjunctul lui, Arthur Gee, un ofiţer cu experienţă care urma curând să preia funcţia lui Ascot ca şef de staţie, şi soţia lui, Rachel; şi secretara MI6, Violet Chapman. Toţi cinci locuiau în complexul pentru rezidenţi străini din Kutuzovsky Prospekt. În fiecare lună, unul dintre ofiţeri mergea în Piaţa Centrală să se uite după un bărbat cu o pungă de la Safeway. De fiecare dată când Gordievski revenea acasă, în concediu, la fel şi timp de câteva săptămâni înainte şi după aceea, unul dintre ei verifica zona-semnal din faţa brutăriei, de pe cealaltă parte a bulevardului, seară de seară, pe ploaie sau pe cer senin. Turele erau deliberat neregulate. Violet putea chiar să vadă locul dacă privea de pe casa scării, din dreptul apartamentului ei. Când le venea rândul, Ascot şi Gee monitorizau zona pe jos sau din maşină, la întoarcerea acasă. „Trebuia să schimbăm formula cu destulă imaginaţie pentru a nu se crea un tipar pe care să îl poată depista cei ce ştiam că ne filează şi ne

ascultă. Vă imaginați câte dialoguri începute artificial și tot artificial întrerupte erau necesare pentru sincronizarea acestei manevre." Echipa ținea la îndemână un stoc de ciocolată, gata să lanseze semnalul de recunoaștere. „Prin buzunarele hainelor, în genți și în torpedouri ni se adunau cantități mari de batoane de ciocolată vechi, nemâncate." Ascot a ajuns să aibă o aversiune pe viață față de KitKat.

Ascot știa pe dinafară planul de extragere și nu se gândea prea mult la el. „Era un plan complex și știam cât de șubredă era toată chestiunea. Părea atât de improbabil să se întâmple." Operațiunea PIMLICO asigura extragerea a până la patru persoane, doi adulți și două fetițe. Ascot avea el însuși trei copii mai mici de șase ani: să îi facă să stea liniștiți pe bancheta din spate a mașinii era o treabă destul de dificilă. Nici nu se putea gândi la cum vor reacționa fetele când aveau să fie îndesate într-un portbagaj. Chiar dacă spionul reușea să înșele echipa de filaj suficient de mult timp ca să ajungă la graniță – ceea ce părea improbabil –, șansele ca ofițerii MI6 să scape de KGB și să ajungă la punctul de întâlnire fără să fie interceptați erau, după calculele lui, aproape fix zero.

„KGB-ul se ținea scai de noi." Apartamentele diplomaților aveau plantate microfoane, la fel și mașinile și telefoanele lor. KGB-ul ocupa tot etajul de deasupra: „În fiecare seară îi vedeai scoțând benzile cu înregistrări în cutii cu însemnele Crucii Roșii, după ce stătuseră sus și ne ascultaseră". Se bănuia, pe bună dreptate, că existau și camere video ascunse. De fiecare dată când Caroline mergea la cumpărături, era urmată de un convoi de trei mașini ale KGB-ului. Ascot însuși era uneori însoțit de nu mai puțin de cinci mașini. Automobilele celor bănuiți că fac parte din MI6 erau pudrate cu aceeași pulbere radioactivă pusă pe hainele și pantofii lui Gordievski. Dacă pulberea apărea și pe hainele cuiva suspectat că spionează în favoarea Marii

Britanii însemna că avusese loc un contact. În plus, KGB-ul pulveriza uneori încălţămintea celor bănuiţi de spionaj cu o substanţă chimică inodoră pentru oameni, dar uşor de detectat de câinii de urmă. Fiecare ofiţer MI6 avea două perechi de pantofi identice, ca să se poată încălţa la nevoie cu o pereche necontaminată. Cealaltă era ţinută în interiorul staţiei, la ambasadă, sigilată într-o pungă de plastic. Li se spunea pantofi „anticăţel". Acasă, singurul mod în care soţul şi soţia puteau comunica era prin intermediul unor bileţele, pe care le schimbau în pat, pe sub pătură. De obicei, acestea erau scrise cu stiloul şi cerneală solubilă, pe hârtie igienică, pe care o puteau arunca apoi la toaletă. „Eram supravegheaţi constant. Aproape că nu exista urmă de intimitate, niciodată, nicăieri. Era extenuant şi foarte stresant." Chiar şi în ambasadă, unicul loc unde era sigur că o discuţie nu e ascultată era în „camera pentru convorbiri protejate" din subsol, „un fel de cabină portabilă înconjurată de zgomote şi plasată într-un spaţiu gol".

Primul semn al schimbării tempoului a venit într-o zi de luni, 20 mai, odată cu o telegramă care avertiza că PIMLICO devenea o alertă de gradul zero. „Am simţit că se întâmplase ceva rău", nota Ascot. „Am încercat să nu luăm seama la acele presentimente, dar, spre deosebire de multele săptămâni din ultimii trei ani, acum simţeam că fiecare seară putea să fie aceea anume." La două săptămâni după plecarea Leilei şi a fetelor, un mesaj de la Londra îndemna ca zona-semnal să fie monitorizată cu şi mai mare vigilenţă. „Telegrama spunea: «Nu există motive de îngrijorare»", îşi aminteşte Ascot, „aşa că, evident, exista un motiv de îngrijorare".

Când soţia şi fetele lui au ajuns înapoi la Moscova, Gordievski le aştepta la aeroport. La fel şi KGB-ul. Leila era foarte veselă. La Londra, un oficial al Aeroflot le

însoţise, pe ea şi fetele, până la bordul aeronavei şi un altul le întâmpinase la Moscova şi le escortase după ce coborâseră de la Clasa I. Au fost conduse repede la ghişeul pentru paşapoarte, unde au fost primite în faţa celorlalţi pasageri. Să fii soţie de rezident avea şi avantaje. A fost uşurată să îl vadă pe Gordievski aşteptând la bariera de la Sosiri. „Perfect, e sănătos", s-a gândit Leila.

Şi-a schimbat părerea după prima privire aruncată pe chipul lui palid, cu expresia chinuită. „Arăta groaznic, stresat şi tensionat." În maşină, Gordievski i-a explicat:

— Am probleme mari. Nu ne mai putem întoarce în Anglia.

Leila era şocată.

— De ce Dumnezeu nu putem?

Gordievski a inspirat adânc şi a minţit-o.

— Se trag nişte sfori împotriva mea şi se vehiculează tot felul de vorbe, dar eu sunt nevinovat. În culise se coace o conspiraţie împotriva mea. Pentru că am fost numit rezident, o poziţie bună la care mulţi s-au înscris, există unele persoane care vor să-mi frâng gâtul. Sunt într-o poziţie foarte dificilă. Să nu crezi ce s-ar putea să auzi despre mine. Nu mă fac vinovat de nimic. Sunt un ofiţer cinstit, sunt cetăţean sovietic şi sunt loial.

Leila fusese crescută în sânul KGB-ului şi era familiarizată cu bârfele maliţioase şi intrigile care se vânturau prin Centru. Soţul ei avansase repede în cadrul organizaţiei şi de aceea colegii lui invidioşi şi duplicitari era de la sine înţeles că vor vrea să îl sape. După şocul iniţial, optimismul natural al Leilei a ieşit iar la suprafaţă. „Eu sunt pragmatică, realistă şi cu picioarele pe pământ. Naivă, poate, uneori. Am acceptat, pur şi simplu, situaţia. Eram soţia lui, doar." Intrigile împotriva lui urmau să slăbească până la urmă şi cariera lui avea să revină pe linia corectă, aşa cum o mai făcuse şi înainte. El o să încerce să

se relaxeze şi va aştepta să treacă această criză. Totul se va rezolva.

Când s-au întors de la aeroport, Leila nu observase maşina KGB care se ţinea pe urmele lor. Nici Gordievski nu i-a arătat-o.

Nu i-a spus soţiei sale că i se ordonase să îşi predea paşaportul diplomatic şi că acum era în concediu pe termen nedefinit. Nici că i se confiscase cutia cu cărţi occidentale nu i-a spus şi că primise ordin să semneze un document în care recunoştea că deţinea literatură antisovietică. Din cauza microfoanelor ascunse şi pentru urechile Leilei, a continuat să se prefacă, plângându-se intens de nedreptatea şi lipsa de temei a intrigii îndreptate împotriva lui:

— E revoltător ca un colonel KGB să fie tratat astfel.

Leila nu ştia că niciunul dintre colegii lui nu îl mai privea în ochi şi că toată ziua el stătea la un birou gol. Nu i-a spus că în apartament erau plantate microfoane, nici că erau sub supravegherea KGB-ului douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru. Nu i-a spus nimic, iar ea l-a crezut.

Leila vedea totuşi că soţul ei era într-o tensiune psihologică intensă. Arăta groaznic, avea ochii înfundaţi în cap şi injectaţi. Începuse să bea rom cubanez în fiecare seară, ca să se anestezieze şi să poată dormi. Se apucase până şi de fumat, în încercarea de a-şi calma nervii care o luau razna. Slăbise mai bine de şase kilograme în două săptămâni. L-a convins să meargă la o prietenă de familie doctoriţă şi acesta a fost şocată când l-a ascultat cu stetoscopul.

— Ce se petrece cu tine? l-a întrebat ea. Bătăile inimii sunt neregulate. Eşti speriat. De ce ţi-e teamă?

I-a prescris sedative. „Era ca o sălbăticiune în cuşcă", îşi aminteşte Leila. „Rolul meu era să îl calmez. «Eu sunt stânca ta», i-am spus. «Poţi să bei dacă asta vrei. Nu mă supăr.»"

Noaptea, îmbibat în rom şi lovit de panică, Gordievski îşi cumpănea variantele, limitate ca număr. Oare să îi

spună Leilei? Să încerce să ia legătura cu MI6? Oare putea să îşi activeze planul de evadare, să încerce să fugă? Dar, dacă o făcea, să le ia cu el şi pe Leila şi pe fete? Pe de altă parte, supravieţuise interogatoriului după ce îi fuseseră administrate droguri şi nu fusese arestat. KGB-ul chiar bătea oare în retragere? Dacă nu aveau încă probe ca să îl salte, atunci o tentativă de evadare ar fi prematură şi prostească. Se trezea sleit, departe de a fi luat vreo decizie, cu capul plesnindu-i şi cu inima bubuind.

Mama lui a fost cea care l-a convins că avea nevoie să ia o pauză. Printre multele avantaje ale calităţii de angajat al KGB se număra şi accesul la diferite staţiuni de vacanţă şi centre de relaxare. Una dintre cele mai exclusiviste dintre ele era sanatoriul de la Semionovskoe, aflat la circa o sută de kilometri sud de Moscova. Fusese construit în 1971 de preşedintele KGB, Andropov, pentru „odihna şi tratamentul liderilor Partidului Comunist şi Guvernului Sovietic"[1]. Continuând să pretindă că totul era aşa cum trebuia, autorităţile KGB i-au acordat lui Gordievski permisiunea să petreacă două săptămâni la sanatoriu.

Înainte de a pleca, i-a telefonat vechiului său prieten Mihail Liubimov, fostul rezident de la Copenhaga, care acum încerca să îşi câştige existenţa ca scriitor.

— M-am întors. Definitiv, se pare, i-a spus Gordievski, cu o voce tremurândă.

Au convenit să se întâlnească. „Am fost complet stupefiat de cum arăta", a scris Liubimov. „Palid ca moartea, nervos, agitat în mişcări şi confuz în vorbire. I-a explicat problemele pe care le are, spunându-i că în locuinţa de la Londra i se descoperiseră nişte cărţi ale lui Soljeniţîn şi ale altor emigranţi, duşmanii lui din *rezidentura* raportaseră faptul, iar la Moscova situaţia

[1] *The New York Times*, 8 februarie 1993

fusese exagerată până ce ajunsese o problemă serioasă."[1] Liubimov, mereu optimist, a încercat să îl înveselească:

— Nu lua seama, frate. De ce nu pleci din KGB să te apuci să scrii o carte? Ai fost întotdeauna tare la istorie şi ai un cap bun.

Gordievski părea însă de neconsolat şi băuse pahar după pahar de votcă. („Un fenomen nou", a notat Liubimov. „Am crezut întotdeauna că era unul dintre puţinii oameni din KGB care nu beau.") Gordievski i-a spus că se duce la un centru de relaxare să îşi „refacă sistemul nervos" şi apoi a dispărut, împleticindu-se, în noaptea moscovită. Liubimov a fost destul de îngrijorat de starea psihică a vechiului său prieten, încât să îi telefoneze lui Nikolai Gribin, cu care rămăsese în bune relaţii.

— Ce se întâmplă cu Oleg? Nu mai este cum îl ştiam. Ce s-a întâmplat de a ajuns aşa?

Gribin „a bombănit ceva despre sanatoriul KGB de la Semionovskoe, unde un rezident care o dăduse în bară putea fi vindecat", iar pe urmă a mai adăugat:

— O să ajungă acolo în curând.

Apoi a închis.

Odată ce ziua plecării se apropia, Gordievski ajunsese la o decizie. Înainte de a pleca la sanatoriu, va lansa în Piaţa Centrală semnalul prin care să arate că trebuie să transmită un mesaj. La revenirea acasă, trei duminici mai târziu, se va duce la locul destinat contactului invizibil, de la catedrala Sf. Vasili Blajenîi. Încă nu se hotărâse ce mesaj anume să transmită către MI6. Nu ştia decât că trebuia să ia legătura cu ei, înainte de a înnebuni.

În tot acel timp, anchetatorii KGB îl urmăreau şi îl verificau, periau dosarele şi îi interogau pe toţi cei cu care

[1] Pentru starea psihică a lui Oleg Gordievski, vezi Liubimov, *Notes of a Ne'er-Do-Well Rezident* şi *Spies I Love and Hate*.

lucrase Gordievski, căutând indicii care să îi dovedească vinovăţia şi să îi pecetluiască soarta.

Budanov era dispus să aibă răbdare. Nu a trebuit să aştepte prea mult.

În ziua de 13 iunie 1985, Aldrich Ames a comis unul dintre cele mai spectaculoase acte de trădare din istoria spionajului: a indicat numele a nu mai puţin de douăzeci şi cinci de persoane care spionau în favoarea serviciilor de informaţii occidentale şi împotriva Uniunii Sovietice.

În luna ce trecuse de la prima plată primită de la KGB, Ames ajunsese la o concluzie brutal de logică. Oricare dintre numeroşii spioni CIA din interiorul serviciilor sovietice de informaţii putea să descopere ce anume făcea el şi să îl demaşte. Singura modalitate de a se proteja, aşadar, era să îi dezvăluie KGB-ului pe toţi cei ce l-ar fi putut trăda, ca ruşii să îi salte şi să îi execute in corpore: „Atunci nu vor mai reprezenta niciun pericol." Ames ştia că semna condamnarea la moarte pentru fiecare dintre cei pe care îi numise, dar, după părerea lui, era singurul mijloc de a se asigura că el avea să rămână protejat şi plin de bani.

„Toţi cei de pe lista mea din 13 iunie cunoşteau riscurile pe care şi le asumaseră. Dacă unul dintre ei afla despre mine, le-ar fi spus celor de la CIA, iar eu aş fi fost arestat şi aruncat în închisoare. [...] Nu a fost nimic personal. Asta e regula jocului, pur şi simplu."

În după-amiaza aceea, Ames s-a întâlnit cu Serghei Ciuvahin la restaurantul Chadwick, un local popular din Georgetown, şi i-a înmânat trei kilograme de rapoarte de spionaj, puse într-o sacoşă, secrete valoroase pe care le adunase în săptămânile anterioare şi care, ulterior, vor deveni cunoscute sub denumirea prea puţin romantică de „marea deşertare": telegrame secrete, note interne şi rapoarte ale agenţilor, o „enciclopedie a spionajului,

un *Who's Who* în care se dezvăluia identitatea fiecărui ofiţer sovietic de informaţii important care lucra pentru Statele Unite". Şi identitatea unuia care lucra în favoarea Marii Britanii, la care aproape făcuse aluzie la prima lor întâlnire. A oferit şi un nume: spionul MI6, pe care CIA îl identificase exact cu trei luni înainte şi al cărui nume de cod era TICKLE, se numea Oleg Gordievski. Burton Gerber a susţinut că Ames descoperise numele „întâmplător". Milton Bearden, care avea să devină curând adjunctul lui Gerber la secţiunea pentru URSS, pretinde că Ames făcuse de unul singur munca de detectiv.

Comoara de informaţii aduse de Ames a fost rapid transmisă la Moscova, fiind imediat lansată o uriaşă operaţiune de curăţare. Cel puţin zece spioni identificaţi de Ames aveau să piară de mâna KGB-ului şi peste o sută de operaţiuni de spionaj au fost compromise. Curând după „marea deşertare", Ames a primit, prin Ciuvahin, un mesaj de la Moscova: „Felicitări, acum sunteţi milionar!"

Era dovada pe care o aşteptase Budanov, proba clară a trădării lui Gordievski, venită direct de la CIA. Cu toate acestea, KGB-ul tot nu a atacat. Nu s-a stabilit niciodată definitiv de ce nu a făcut-o, mai precis. Explicaţia cea mai plauzibilă este o combinaţie de automulţumire, neglijenţă şi ambiţie exagerată: direcţia de contrainformaţii era preocupată să-i prindă pe toţi cei douăzeci şi ceva de spioni identificaţi de Ames; Budanov îşi dorea în continuare să îl prindă pe Gordievski în flagrant cu MI6, pentru a-i provoca Marii Britanii maximum de disconfort.

Şi oricum, aflat sub supraveghere constantă, Gordievski nu avea cum să scape.

În dimineaţa de 15 iunie 1985, în a treia duminică a lunii, Gordievski a ieşit din apartament cu o pungă de Safeway în mână, pe cap cu o şapcă de piele gri, pe care

şi-o luase din Danemarca, şi îmbrăcat cu o pereche de pantaloni gri. A parcurs pe jos cei 500 de metri până la cel mai apropiat centru comercial, atent să nu privească înapoi după „coadă" – prima regulă pentru a scăpa de filaj. Lecţiile învăţate cu douăzeci şi trei de ani în urmă la Şcoala 101 îi reveneau în minte. A intrat într-o farmacie şi a privit degajat pe geam, în timp ce se prefăcea că se uită pe rafturi. Apoi a intrat într-o bancă de economii aflată la primul etaj, ceea ce i-a permis o vedere spre stradă, de pe scări; a venit după aceea rândul unui magazin alimentar aglomerat. Pe urmă a intrat pe o alee lungă şi îngustă dintre două blocuri de locuinţe, a dat colţul, s-a ascuns la intrarea unuia din ele, a urcat două etaje pe scara comună şi a verificat strada. Nici un fel de urmăritori, cea ce nu însemna că nu erau prezenţi. A continuat să meargă pe jos, a luat autobuzul cale de câteva staţii, a coborât iar, a chemat un taxi şi, pe o rută ocolitoare, a ajuns la blocul de apartamente unde locuia sora lui mai mică, Marina, împreună cu proaspătul ei soţ. A urcat scara principală, a trecut pe lângă uşa apartamentului Marinei fără să bată şi apoi a coborât pe scara din spate, a intrat la metrou şi a luat-o spre est. A schimbat iar trenul, a coborât, a trecut pe partea cealaltă a platformei şi s-a întors iar în vest. În sfârşit, a ajuns la Piaţa Centrală.

La ora 11:00 şi-a luat poziţia de la ceas, prefăcându-se că aşteaptă un prieten. Locul era înţesat de cei care îşi făceau cumpărăturile sâmbăta dimineaţă, dar nu a văzut niciunul care să aibă o sacoşă de la Harrods. După zece minute, a plecat. Oare MI6 îi observase semnalul care arăta că are nevoie să stabilească un contact invizibil la Sf. Vasili Blajenîi, la trei duminici începând de astăzi? Va trebui să aştepte alte două săptămâni înainte de a afla dacă semnalul fusese recepţionat.

După două zile, Gordievski se afla într-o cameră spaţioasă, cu vedere spre râul Lopasnia, într-una dintre

cele mai luxoase staţiuni balneare oficiale ale Rusiei. Dar a descoperit că are şi un coleg de cameră, un bărbat de şaizeci şi ceva de ani, care se ţinea de el pretutindeni. Mulţi dintre oaspeţi erau evident spioni şi informatori, plantaţi cu sarcina să observe şi să asculte. Gordievski îşi pusese în bagaje şi sacoşa Safeway. O făcuse în parte dintr-o superstiţie, nu voise să se despartă de semnalul lui de evadare, dar şi ca măsură practică: s-ar putea să fie nevoit să ajungă la locul de semnal în grabă. Într-o după-amiază, şi-a găsit colegul de cameră inspectând preţioasa pungă.

— De ce ai o pungă de plastic străină? l-a întrebat omul.

— Nu ştii niciodată când ai putea găsi ceva ce merită cumpărat, i-a răspuns Gordievski, smulgându-i punga din mână.

A doua zi, în timp ce alerga prin pădure, i-a zărit pe ofiţerii de la filaj pândind dintre tufişuri. Aceştia s-au întors repede cu spatele şi s-au prefăcut că urinează. Sanatoriul Semionovskoe era, în realitate, o închisoare extrem de confortabilă, unde KGB-ul îl putea ţine pe Gordievski sub strictă supraveghere, aşteptând ca el să lase garda jos.

Sanatoriul avea o bibliotecă bună, care conţinea şi un număr de hărţi. Pe furiş, a studiat regiunea de graniţă dintre Rusia şi Finlanda, încercând să memoreze detaliile. Făcea jogging în fiecare zi pentru a-şi îmbunătăţi condiţia fizică. Cu cât se gândea mai mult la fugă, cu atât i se părea mai puţin irealizabilă. Încet, prin ceaţa paralizantă a fricii, se apropia de o decizie: „Nu există alternativă. Dacă nu ies din ţară, o să mor. Practic, sunt un mort în vacanţă".

13

Activități de curățare

Gordievski s-a întors de la Semionovskoe reconfortat, anxios, dar şi, pentru prima dată de la revenirea în Rusia, hotărât: trebuia să fugă. Mai întâi, îi va anunța pe prietenii săi britanici că oamenii KGB-ului erau pe urmele lui, trimițând un mesaj scris la locul de contact invizibil de la Sf. Vasili Blajenîi, apoi va lansa semnalul de evadare PIMLICO şi va fugi. Şansele de succes erau uimitor de mici. Dacă fusese trădat de o cârtiță din interiorul MI6, atunci KGB-ul stătea la pândă. Poate că îl aşteptau să facă exact această mişcare şi îi pregăteau o capcană. Dar cel puţin va muri încercând, fără să mai fie prins captiv în păienjenişul de iad al filajului şi suspiciunii, aşteptând ca anchetatorii să vină peste el.

Să îşi rişte propria viață era partea cea mai uşoară a deciziei sale. Dar familia lui? Să încerce oare să le ia cu el, pe Leila şi pe fetele lor, sau să le lase în urmă? De-a lungul celor zece ani de spionaj, luase multe decizii dificile, dar nici pe departe una la fel de agonizantă ca aceasta: o decizie care punea în cumpănă loialitatea şi prudența, o alegere între supraviețuire şi iubire.

Şi-a privit intens fetele, acum în vârstă de 5, respectiv, 3 ani, încercând să şi le imprime în memorie: Maria,

căreia acum îi spuneau Maşa, era activă şi sclipitoare, o atletă înnăscută, la fel ca tatăl ei; micuţa şi durdulia Anna era fascinată de animale şi insecte. Seara le auzea vorbind în engleză, la ele în pat:

— Mie nu-mi place aici, îi spunea Maşa surorii ei mai mici. Hai să ne întoarcem la Londra.

Oare să îndrăznească să le ia cu el când va încerca să fugă? Simţind agitaţia interioară a soţului ei, dar fără să aibă habar care era cauza reală, Leila i-a mărturisit soacrei sale temerea că Oleg era într-un soi de criză, declanşată de problemele de la serviciu. Practică, aşa cum era întotdeauna, Olga Gordievskaia a sfătuit-o să îl distragă cu mici proiecte, sarcini prin casă şi reparaţii la maşină. Leila nu a insistat ca el să îi dea explicaţii şi nici nu l-a certat că bea, deşi era serios alarmată. Solicitudinea ei blândă, sentimentul instinctiv că bărbatul pe care îl iubea trecea printr-un iad interior pe care nu i-l putea împărtăşi, făcea ca decizia iminentă să fie şi mai greu de suportat.

Includerea Leilei şi a fetelor în planul de evadare creştea radical probabilitatea unui eşec. Gordievski era antrenat să scape de supraveghere, dar ele, nu. O familie de patru persoane era cu mult mai vizibilă decât un bărbat care călătoreşte de unul singur. Oricât de serios sedate, fiicele sale tot s-ar putea trezi în timp ce se aflau în portbagaj, ar putea să plângă sau să se sufoce; şi, în mod cert, ar fi îngrozite. Dacă erau prinşi, deşi nevinovată, Leila ar putea fi considerată complice la acţiunile lui de spionaj şi ar primi acelaşi tratament. Ar fi interogată, încarcerată sau, mai rău, şi sigur ostracizată. Fetele lui vor deveni nişte paria. El îşi alese singur această cale, dar ele, nu. Ce drept avea să le expună unui astfel de pericol? Gordievski era un tată sever şi un soţ pretenţios, dar şi unul afectuos. Gândul de a-şi abandona familia îi provoca o astfel de angoasă, încât se trezea cu răsuflarea tăiată şi îndoit de mijloc din pricina durerii fizice.

Dacă reuşea să scape, poate că, până la urmă, britanicii ar putea convinge Kremlinul să îi permită familiei să plece în Occident. Schimbul de spioni făcea parte din aritmetica acceptată a Războiului Rece. Un astfel de aranjament putea să dureze însă mulţi ani, dacă avea să se întâmple asta vreodată. S-ar putea să nu îşi mai vadă niciodată familia. Poate că era mai bine să rişte şi să încerce să fugă împreună, ca familie, oricare ar fi fost rezultatul, indiferent de pericol. Măcar ar reuşi – sau ar eşua – împreună.

În gândul acela se răsucea însă şi viermele îndoielii. Spionii vând încredere. După o viaţă de spionaj, Gordievski îşi dezvoltase un adevărat talent în a detecta fidelitatea, neîncrederea, certitudinea şi credinţa. O iubea pe Leila, dar nu avea încredere absolută în ea; şi, într-un ungher al sufletului său, se temea de ea.

Fiică de general KGB, impregnată de propagandă încă din copilărie, Leila era un cetăţean sovietic necondiţionat loial. Se bucurase să cunoască traiul din Occident, dar nu se lăsase complet absorbită de el, aşa cum făcuse Gordievski. Oare nu va pune ea responsabilitatea politică deasupra fidelităţii faţă de căsnicie? În culturile totalitare, individul este încurajat să considere interesele societăţii ca fiind primordiale în faţa bunăstării personale: de la Germania nazistă şi până la Rusia comunistă, Cambodgia khmerilor roşii şi Coreea de Nord, în zilele noastre, disponibilitatea de a-i trăda pe cei apropiaţi pentru binele suprem reprezenta dovada maximă a angajamentului şi a purităţii ideologice a cetăţeanului. Dacă i s-ar fi destăinuit, oare Leila l-ar fi abandonat? Dacă îi spunea despre planul de evadare şi îi cerea să vină cu el, l-ar fi refuzat? Faptul că Gordievski nu putea fi sigur că dragostea soţiei sale este mai puternică decât convingerile ei comuniste, sau invers, arăta nivelul până la care politica şi ideologia corupseseră instinctele umane. A încercat un test de turnesol.

Într-o seară, stând în balconul apartamentului lor, departe de raza de acțiune a microfoanelor, a încercat să sondeze loialitatea propriei soții, în stilul clasic al „momelilor“ KGB.

— Ți-a plăcut la Londra, nu-i așa?

Leila a fost de acord că viața pe care o trăiseră Marea Britanie a fost magică. Deja îi era dor de cafenelele orientale de pe Edgeware Road, de parcuri și muzică.

— Mai știi ce ai spus, a insistat el, că ai vrea ca fetele să meargă la o școală englezească?

Leila a încuviințat din cap, întrebându-se unde voia să ajungă soțul ei.

— Aici am dușmani. Nu vom mai fi niciodată trimiși înapoi la Londra. Dar am o idee: am putea merge în Azerbaidjan în vacanță, să facem o vizită familiei tale de acolo și apoi să trecem clandestin granița în Turcia. Am putea fugi și ne-am întoarce în Anglia. Ce zici, Leila? Vrei să fugim?

Granița dintre Azerbaidjan și Turcia, o porțiune de doar optsprezece kilometri, era puternic militarizată. Bineînțeles că, în realitate, Gordievski nu avea deloc intenția să încerce să treacă în Turcia pe acolo. Era un test. „Voiam să îi evaluez reacția la idee.“ Dacă Leila accepta, era un semn că e dispusă, într-o anume măsură, să sfideze legile sovietice și să fugă cu el. Apoi ar fi putut să îi prezinte planul PIMLICO și să îi dezvăluie motivul real pentru care trebuia să evadeze. Dacă refuza și ar fi fost interogată după dispariția lui, i-ar fi putut pune pe o pistă falsă, apropo de ruta pe care evadase, și i-ar fi trimis pe urmăritori la granița turco-azeră.

— Nu fi stupid! i-a spus Leila, uitându-se la el de parcă delira.

Gordievski a abandonat imediat subiectul. Adânc în sinea lui, prindea rădăcini o convingere groaznică. „Mă

durea inima aşa de tare, că abia dacă mă puteam gândi la asta.“ Nu se putea bizui pe loialitatea soţiei lui şi el trebuia să continue să îi ascundă realitatea.

Concluzia aceea putea totuşi să fie greşită. Mulţi ani mai târziu, Leila a fost întrebată dacă le-ar fi denunţat autorităţilor, în cazul în care ar fi ştiut despre planul de evadare. „L-aş fi lăsat să scape“, răspunsese ea. „Oleg a făcut propria alegere morală şi, cel puţin pentru asta, merită să fie respectat. Fie că îi considerăm alegerea bună sau rea, omul acesta şi-a ales drumul în viaţă şi a făcut-o pentru că a considerat că este necesar. Ştiind în ce pericol major se afla, sufletul meu nu ar fi suportat păcatul de a-l fi trimis la moarte.“[1] Leila nu a spus, totuşi, dacă ar fi fost pregătită să i se alăture în tentativa de evadare. Aflat încă pe balcon, Gordievski îi spusese din nou:

— E o conspiraţie; unii sunt foarte geloşi pe numirea mea ca rezident. Dacă mi se întâmplă însă ceva, să nu crezi nimic din ce ţi se va spune, sunt un ofiţer demn, un ofiţer rus şi nu am făcut nimic rău.

Leila l-a crezut.

Gordievski nu era genul care să recurgă la introspecţie, dar noaptea, când Leila dormea liniştită lângă el, se întreba ce fel de om devenise şi dacă viaţa lui dublă nu îi „inhibase drastic dezvoltarea emoţională“. Nu i-a spus niciodată Leilei cine era el cu adevărat. „Inevitabil, asta a însemnat că nu am ajuns niciodată într-atât de apropiaţi pe cât am fi putut în condiţii normale. I-am ascuns întotdeauna principalul aspect al existenţei mele. Oare o amăgire intelectuală a partenerului este mai crudă sau mai puţin crudă decât cea fizică? Cine poate să spună?

El însă se hotărâse. „Prioritatea mea imperativă era să îmi salvez pielea.“ Va încerca să evadeze singur. S-a

[1] Interviu radio luat de Igor Pomeranţev, Radio Liberty, 7 septembrie 2015

gândit că, în felul acesta, Leila va putea cel puțin să spună KGB-ului, cu toată sinceritatea, că nu a știut nimic.

Decizia de a-și lăsa familia în urmă a fost ori un gest de uriaș sacrificiu de sine, ori unul de autoconservare egoistă; sau ambele. Și-a spus că nu avea încotro, așa cum ne spunem toți când suntem siliți să facem o alegere teribilă.

Tatăl Leilei, bătrânul general KGB, avea o dacea în Azerbaidjan, pe țărmul Mării Caspice, unde Leila își petrecuse vacanțele în copilărie. S-a convenit ca ea și fetele să meargă acolo împreună cu familia ei azeră, pentru o lungă vacanță de vară. Mașa și Anna erau încântate de perspectiva de a-și petrece o lună la dacea bunicului lor, înotând și jucându-se la soare.

Despărțirea lui Gordievski de familia lui a fost o agonie, nu în ultimul rând pentru că Leila și fetele nu aveau nici cea mai vagă idee de semnificația ei. Cel mai trist moment din viața lui s-a petrecut într-o banală grabă, la intrarea aglomerată într-un magazin universal. Leila era distrasă, grăbită să cumpere haine și provizii de ultim moment pentru călătoria cu trenul spre sud. Fetele deja dispăruseră în magazin înainte ca el să le poată îmbrățișa. Leila l-a sărutat repede pe obraz și i-a făcut vesel cu mâna.

— Ai fi putut fi mai tandră, a spus, pe jumătate pentru sine.

Era reproșul unui bărbat pe cale să comită un act de dezertare care se va încheia cu o separare pe termen indefinit, în cel mai bun caz, sau cu arestarea, dezonoarea și executarea lui, în cazul cel mai rău. Leila nu l-a auzit. A dispărut în magazinul aglomerat să le caute pe fiicele lor, fără să arunce măcar o privire înapoi. O parte din inima lui s-a frânt.

În ziua de duminică, 30 iunie, după trei ore de „curățare", epuizat și țeapăn din pricina tensiunii, Gordievski a ajuns în Piața Roșie, care era înțesată de turiști.

La Mausoleul lui Lenin a coborât la toaletele de la subsol, s-a închis într-o cabină şi a scos din buzunar un pix şi un plic. Cu mâinile tremurânde, a deschis plicul şi a scris, cu majuscule:

> SUNT SERIOS BĂNUIT ŞI LA MARE ANANGHIE, AM NEVOIE SĂ FIU EXTRAS CÂT MAI CURÂND. FERIŢI-VĂ DE PULBEREA RADIOACTIVĂ ŞI DE ACCIDENTE AUTO.

Gordievski bănuia că fusese stropit cu *spy dust*[1]. Ştia că KGB-ul folosea tehnica dezagreabilă de a izbi violent maşinile care puteau fi implicate într-o operaţiune de spionaj, pentru a-i forţa pe cei dinăuntru să se deconspire.

Ca un ultim gest de eschivă, a intrat la GUM, marele magazin universal care ocupa o întreagă latură a Pieţei Roşii, şi a trecut rapid de la un raion la altul, în sus şi în jos, pe scări, când pe un culoar, când pe altul. Oricine l-ar fi observat, ar fi presupus că este doar un cumpărător entuziasmat peste măsură, dar indecis; sau că încerca să scape de filaj.

Abia acum remarcase o hibă în planul de contact invizibil. El trebuia să fie recunoscut după şapcă, dar, în catedrala Sf. Vasili Blajenîi, bărbaţii nu aveau voie să stea cu capul acoperit (religia era interzisă în Rusia, dar, lucru straniu, însemnele respectului religios erau încă onorate). Scăparea aceea a devenit cu totul irelevantă o clipă mai târziu, când a pătruns în vasta catedrală, cu câteva minute înainte de ora 15:00, şi s-a îndreptat spre scări. A dat să

[1] Nitrofenil pentadienal (NPPD) sau METKA (*marcă*, în lb. rusă), cunoscut colocvial ca „pulbere spion" – compus chimic folosit de KGB în interiorul URSS, în timpul Războiului Rece; autorităţile sovietice din Moscova îi urmăreau pe americani aplicând o pulbere aproape invizibilă pe haine, maşini, clanţe şi alte obiecte; alte variante conţineau luminol şi străluceau în lumina ultravioletă. (n.t.)

urce, dar a descoperit că accesul era blocat de un anunț mare: ETAJELE SUPERIOARE SUNT ÎNCHISE PENTRU RENOVARE.

Scările unde ar fi trebuit să aibă loc contactul invizibil erau barate cu bandă. Încurcat, cu cămașa leoarcă de sudoare de la adrenalină și teamă, a privit în jur, pretinzând că admiră interiorul catedralei, întrebându-se dacă femeia în gri mai era prezentă. În mulțimea din catedrală nu era nimeni care să corespundă descrierii. La metrou i s-a părut că lumea îl fixează cu privirea, a mărunțit cu grijă plicul, fără să îl scoată din buzunar, a mestecat fiecare bucățică până a făcut-o pastă și apoi le-a scuipat pe rând. În pragul disperării, a revenit acasă după trei ore de când plecase, întrebându-se când și dacă echipa de filaj a KGB-ului îi pierduse urma și apoi îl regăsise.

Contactul invizibil eșuase. Echipa MI6 din Moscova nu identificase semnalul pe care el îl lansase la Piața Centrală, în 15 iunie.

Motivele erau mai multe. MI6 știa deja că ultimul etaj al catedralei Sf. Vasili Blajenîi era închis pentru renovare. „Trebuia să mergem pe premisa că, înainte de a lansa semnalul în Piața Centrală, Gordievski verificase catedrala și își dăduse seama că nu e operațională."

Mulți ani mai târziu, Ascot a opinat că absența semnalului a fost o binecuvântare: „Slavă cerului! Piața Roșie, înțesată de KGB-iști, era un loc groaznic pentru un contact invizibil. Eu am încercat să interzic locul acela de întâlnire. Am fi fost prinși."

KGB-ul aștepta și veghea.

La Londra, MI6 încerca să își imagineze ce se întâmplase cu spionul lor și speranțele li se împuținau tot mai mult.

Au continuat să monitorizeze zona de semnal pentru evadare. În fiecare seară, la 19:30, Ascot, Gee sau Violet, secretara, se apropiau de trotuarul din dreptul brutăriei,

uneori cu mașina, alteori pe jos (momentul pentru semnal fusese ales astfel încât să coincidă cu o împrejurare propice, ora la care reveneau în mod normal de la serviciu). Cumpărau cu mult mai multă pâine decât ar fi putut mânca. Se convenise că, dacă unul dintre ei l-ar fi zărit pe bărbatul cu punga de Safeway, trebuia să îi telefoneze lui Ascot și să lase un mesaj legat de tenis: ar fi fost semnalul între ei că operațiunea PIMLICO se pusese în mișcare.

În capătul celălalt al orașului, Gordievski se întreba cum de ajunsese în această situație: un dușman al poporului pe cale să își părăsească familia, bând în exces, consumând sedative periculoase și încercând să își adune destul curaj ca să activeze un plan ce era foarte probabil sinucigaș. I-a făcut din nou o vizită lui Mihail Liubimov, iar acesta a fost din nou șocat de schimbarea de comportament a lui Gordievski. „Arăta și mai rău decât data trecută. A scos nervos din servietă o sticlă de votcă Stolichnaia pentru export și, cu mâna tremurândă, și-a turnat un pahar." Înduioșat și întristat, Liubimov l-a invitat să vină să stea la dacea lui din Zvenigorod.

— Putem să stăm la taclale și să ne relaxăm.

Liubimov a rămas cu impresia că vechiul său prieten era în pragul sinuciderii.

Întors acasă, mintea lui Gordievski, epuizată și îmbibată în alcool, era bombardată cu întrebări. De ce eșuase contactul invizibil? Oare MI6 îl abandonase? De ce KGB-ul continua să se joace cu el? Cine îl trădase? Putea oare să evadeze?

William Shakespeare are un răspuns pentru cele mai multe dintre întrebările vieții. În *Hamlet*, cel mai mare scriitor de limbă engleză a reflectat asupra esenței destinului și curajului, când provocările vieții par copleșitoare. „Răstriștile când vin, nu vin în chip de singuratice iscoade / Ci-n legiuni."[1]

[1] *Hamlet*, actul IV, scena V, traducere de Ion Vinea, Litera, 2018 (n.t.)

Luni, 15 iulie 1985, Oleg Gordievski a scos din bibliotecă ediția sa cu *Sonetele* lui Shakespeare.

Lăsase un maldăr de rufe la înmuiat în chiuveta din bucătărie și acum a strecurat abil cartea sub ele, în apa cu săpun. După zece minute, volumul era îmbibat.

Singurul loc din casă unde avea certitudinea că nu poate fi văzut de niciuna dintre camerele de luat vederi era o mică debara de pe hol. Acolo, la lumina unei lumânări, Gordievski a dezlipit forzatul ud, a scos foaia subțire de celofan și a citit instrucțiunile de evadare: trenul de la „Paris" la „Marsilia", distanțele și borna kilometrică 836. Dacă lansa semnalul a doua zi, marți, și acesta era recepționat, sâmbătă putea să fie preluat. Familiaritatea tonului instrucțiunilor era liniștitoare. Apoi a aruncat la ghenă exemplarul plin de apă din *Sonete*. În noaptea aceea a dormit cu instrucțiunile pe o mică tavă de pe noptieră, puse sub un ziar, alături de o cutie cu chibrituri. Dacă KGB i-ar fi făcut o vizită noaptea, probabil că avea timp să distrugă proba incriminatoare.

A doua zi dimineață, marți 16 iulie, a citit pentru o ultimă oară planul de evadare în debaraua întunecoasă și apoi a privit cum foaia de celofan arde cu vâlvătăi. Pe urmă i-a sunat telefonul. Era tatăl Leilei, Ali Aliev, generalul KGB în retragere. Bătrânul știa că ginerele său avea probleme la serviciu și fiica lui îi ceruse să aibă grijă de Gordievski, cât timp familia era plecată la dacea.

— Vino să iei cina cu mine, diseară la șapte, i-a spus Aliev. O să pregătesc un pui bun, cu usturoi.

Gordievski a raționat rapid. Invitația la ora 19:00 se suprapunea cu momentul pentru semnalul de evadare. Dacă îl refuza, cei de la filaj, care îi ascultau telefonul prin microfonul plantat, ar fi devenit suspicioși; și dacă accepta, se vor aștepta să ajungă acasă la socrul său, în Davitkova, la periferia orașului, exact în momentul când,

cu puţin noroc, ar fi scăpat de filaj în zona-semnal din Kutuzovski Prospekt.

— Mulţumesc, a venit răspunsul lui. Aştept cu nerăbdare.

Gordievski voia să arate elegant când se întâlnea cu MI6, chiar dacă KGB-ul îl pândea. Şi-a pus costum şi cravată, s-a încălţat cu pantofii care erau probabil radioactivi şi şi-a luat şapca daneză de piele. Apoi a scos din sertarul biroului punga de la Safeway, cu logoul roşu-strălucitor, caracteristic.

Telefonul a sunat iar. Era Mihail Liubimov, care îl îndemna să vină câteva zile la dacea lui, săptămâna următoare. Cumpănind iar lucrurile cu viteză, Gordievski a acceptat invitaţia. I-a spus că va veni de luni, cu trenul care ajungea la Zvenigorod la 11:13 şi că va călători în ultimul vagon. Pe carneţelul de lângă telefon a notat: „Zvenigorod 11:13". Era încă o pistă falsă pentru KGB. Până să vină iar ziua de luni, el ar fi fost deja ori în închisoare, ori în Anglia, ori mort.

A părăsit apartamentul la ora 16:00 şi în următoarele două ore şi patruzeci şi cinci de minute a întreprins cea mai riguroasă procedură de curăţare de până atunci: magazine, autobuze, trenuri de metrou, intrat şi ieşit din blocuri de locuinţe, opriri ca să cumpere alimente cu care să burduşească punga de Safeway, curăţându-se metodic de urmăritori, mişcându-se doar atât de repede şi de aleator cât să devină aproape imposibil să se ţină de el, dar nu într-atât de iute încât intenţia să devină evidentă. Doar cei mai iscusiţi urmăritori ar fi reuşit să nu îl piardă în labirintul acela artificial. La 18:45 a ieşit din staţia de metrou Kievski. Nu a observat să fie cineva pe urma lui. Se „înnegrise". Sau, cel puţin, aşa spera. Din toată inima.

Seara de marţi, 16 iulie, era o seară superbă de vară, senină şi luminoasă. S-a îndreptat agale spre brutărie şi şi-a pierdut ceva timp cumpărând un pachet de ţigări.

Ajuns cu zece minute mai devreme pentru semnalul de la ora 19.30, şi-a ocupat poziţia la marginea trotuarului, în faţa brutăriei. În traficul aglomerat de pe bulevard se aflau şi mai multe limuzine oficiale care duceau acasă membri ai Biroului Politic şi oficialităţi din KGB. Şi-a aprins o ţigară. Marginea trotuarului i s-a părut brusc un loc absurd de evident unde să stea. Zona părea suspect de aglomerată. O Volgă neagră, modelul preferat de KGB, a ieşit din trafic şi a urcat pe trotuar. Doi bărbaţi în costume de culoare închisă au sărit afară. Gordievski a tresărit. Şoferul părea să se uite fix la el. Cei doi bărbaţi au intrat în magazinul din apropiere, de unde au ieşit cu o cutie-seif: o banală preluare de monetar. A încercat să îşi recapete suflarea. Şi-a mai aprins o ţigară.

Era rândul lui Arthur Gee să monitorizeze zona-semnal, dar traficul era prea lent.

Roy şi Caroline Ascot mergeau în oraş pentru a lua cina cu o cunoştinţă sovietică, un fost diplomat. Când au ieşit pe Kutuzovski Prospekt în maşina lor Saab, ca să se îndrepte spre est, în spatele lor s-a băgat, ca de obicei, o maşină de la filaj. Era uşor să îţi dai seama care erau automobilele KGB: dintr-un motiv neştiut, periile spălătoriilor KGB nu ajungeau să acopere complet o zonă din mijlocul capotei, aşa că fiecare maşină avea un grăitor triunghi de praf pe bot. Ascot a aruncat o privire spre partea opusă a largului bulevard şi a îngheţat: în faţa brutăriei stătea un bărbat care ţinea în mână o pungă cu un model roşu deosebit, „ca un far printre mohorâtele pungi sovietice". Era ora 19:40. Instrucţiunile lui Gordievski spuneau că trebuia să rămână în zonă nu mai mult de o jumătate de oră.

„Arthur l-a ratat", şi-a zis Ascot, înjurând în barbă. „Inima mi se dusese în călcâie." I-a tras lui Caroline un ghiont în coaste, i-a făcut semn să se uite peste drum şi a desenat pe bord forma literei P, de la PIMLICO. Caroline

a rezistat imboldului de a se răsuci în scaun ca să privească înapoi: „Știam exact ce a vrut să spună".

Ascot a avut zece secunde să decidă dacă trebuia să întoarcă mașina și să dea drumul semnalului de recunoaștere. Avea în torpedo batoane de ciocolată KitKat. Dar KGB-ul era deja aproape lipit de bara din spate și orice schimbare de comportament ar fi iscat instantaneu bănuieli. Pentru că telefonul avea microfon, KGB-ul știa că au ieșit să ia masa în oraș: să facă brusc stânga-împrejur, să sară din mașină și să mănânce un baton de ciocolată în timp ce se plimbă pe trotuar i-ar fi condus pe cei de la KGB direct la PIMLICO. „Am continuat drumul, simțind că lumea s-a prăbușit și că am făcut un lucru greșit, dar ca urmare a unui raționament corect." Cina a fost un iad. Gazda lor era un aparatcic comunist reacționar, care întreaga seară „a vorbit despre cât de măreț a fost Stalin". Ascot nu se putea gândi decât la spionul cu punga de Safeway care îl aștepta în zadar pe omul cu ciocolata.

De fapt, în timp ce Ascot mergea spre est, pe Kutuzovski Prospekt, Arthur Gee trecea pe lângă brutărie cu Fordul lui Sierra. A încetinit puțin și a măturat trotuarul cu privirea. Părea că o mulțime de oameni se frecau pe acolo, considerabil mai mulți decât normalul pentru o seară de weekend. Iar acolo, la bordură, Arthur fusese aproape sigur, era un bărbat cu șapcă și o pungă neobișnuită în mână. Nu era chiar sigur că avea un S roșu pe ea.

Gee a trecut mai departe, cu adrenalina pompându-i în vene, a făcut o întoarcere în U la capătul bulevardului și și-a dus mașina în parcarea subterană a blocului în care locuia. Încercând să nu pară grăbit, a urcat cu liftul până la apartamentul lui, și-a lăsat servieta și a strigat tare către Rachel:

— Trebuie să iau niște pâine.

Soția lui a știut imediat ce se întâmplă. „Aveam deja tone de pâine."

Gee și-a îmbrăcat repede pantalonii gri, a apucat punga de Harrods și un baton de Mars din sertarul de la bucătărie. Era ora 19:45.

A durat o veșnicie să coboare cu liftul. A traversat prin pasajul subteran, abia abținându-se să nu o ia la fugă. Bărbatul dispăruse. S-a întrebat dacă oricum l-ar fi recunoscut, de vreme ce nu văzuse decât o fotografie neclară a lui PIMLICO în fața unei măcelării dintr-o suburbie daneză. „Eram așa de convins că văzusem pe cineva", își amintește Gee. S-a așezat la coada de la brutărie, cu un ochi la strada care părea și mai aglomerată decât înainte. Gee a decis să mai treacă o dată prin zona-semnal, cu mâna pe punga Harrods din buzunar. Și atunci l-a văzut.

Un bărbat de înălțime medie, cu o pungă de Safeway în mână, stând în umbra unui magazin. Fuma o țigară. Gee a ezitat o clipă. Veronica nu îl descrisese niciodată pe PIMLICO drept un fumător și acela nu era genul de detaliu pe care ea să-l fi omis.

Exact atunci l-a văzut și Gordievski pe Gee. Era pe punctul să plece și se trăsese înapoi de la bordură. Ce i-a atras mai întâi atenția nu fuseseră pantalonii gri ai bărbatului, nici felul în care își scosese o pungă verde din buzunar, luase un baton de ciocolată și îi desfăcuse ambalajul negru. Comportamentul omului fusese ceea ce îi reținuse privirea. Pentru ochii flămânzi ai lui Gordievski, bărbatul care venea spre el, mestecând, părea total și inconfundabil britanic.

Privirile li s-au încrucișat mai puțin de o clipă. Gordievski s-a trezit „strigând în tăcere", cât îl țineau plămânii: „Da! Eu sunt!" Gee a mai mușcat o dată din ciocolata Mars, ostentativ, apoi a întors încet privirea în altă parte și a trecut mai departe.

Amândoi bărbații au știut, cu neclintită convingere, că semnalul fusese lansat și recepționat.

Când Gordievski a ajuns, în sfârşit, acasă la general, transpirat şi smerit şi cu o întârziere de două ore, l-a găsit pe Aliev plin de nervi. Puiul lui special, cu usturoi, se arsese. Cu toate acestea, ginerele generalului părea ciudat de „entuziasmat" şi a înfulecat cu plăcere cina ajunsă aproape scrum.

Pe la miezul nopţii, Roy şi Caroline Ascot s-au reîntors acasă, după cina de calvar, însoţiţi de cinci maşini de filaj. Lângă telefon au găsit un bilet de la bonă, care le transmitea că Arthur Gee telefonase şi lăsase un mesaj.

Tenismenul german Boris Becker câştigase pentru prima dată turneul de la Wimbledon la şaptesprezece ani. În mesaj se spunea: „Nu vrei să vii săptămâna viitoare să ne uităm împreună la înregistrarea meciului?"

Cu zâmbetul pe buze, Ascot i-a arătat soţiei sale mesajul. Până la urmă, Gee recepţionase semnalul pentru evadare. „Am fost uşurat când am văzut biletul. Dar era ca şi cum urma Armaghedonul."

Se declanşase Operaţiunea PIMLICO.

Echipele de filaj ale KGB-ului îl pierduseră deja de două ori pe Gordievski. În ambele cazuri, spionul reapăruse repede, dar ştia că de acum încolo aveau să fie mai atenţi, dacă erau cât de cât profesionişti în ceea ce făceau. Ceea ce, în mod ciudat, nu au fost.

Decizia de a folosi echipele de filaj din cadrul Direcţiei Generale I, şi nu profesioniştii cu experienţă din Direcţia VII, fusese luată din considerente de politici interne ale serviciului. Viktor Gruşko nu voia ca întâmplarea cu trădarea lui Gordievski să devină de notorietate. Adjunctul şefului Direcţiei Generale I era decis să rezolve cu mijloace interne această problemă stânjenitoare şi posibil nocivă. Echipa desemnată să îl urmărească pe suspect era însă destinată în mod normal filării diplomaţilor chinezi,

o sarcină plicticoasă, care nu cerea cine ştie ce competenţe sau imaginaţie. Oamenii nu ştiau cine e Gordievski şi nici ce făcuse; habar nu aveau că urmăresc un spion bine antrenat şi un trădător periculos. De aceea, atunci când Gordievski a scăpat de ei, au crezut că a fost un accident. Să îşi recunoască eşecul nu era o mişcare prea inspirată pentru avansarea în carieră, la KGB. În loc să raporteze, aşadar, că urmăritul dispăruse de două ori, au fost pur şi simplu uşuraţi că acesta a reapărut şi şi-au ţinut gura.

Miercuri, 17 iulie, dimineaţă, Gordievski a plecat din apartament şi, folosindu-se de toate trucurile din manualul antifilaj, s-a îndreptat spre Gara Leningrad din Piaţa Komsomolskaia, ca să îşi cumpere bilet de tren. La bancă scosese 300 de ruble în numerar, întrebându-se dacă KGB-ul îi monitoriza situaţia contului. S-a plimbat printr-un centru comercial şi apoi s-a îndreptat spre cel mai apropiat ansamblu de locuinţe, unde o alee pietonală îngustă trecea printre blocuri de locuinţe înalte. La capătul aleii a dat colţul şi a alergat vreo treizeci de metri, până la cea mai apropiată intrare într-o scară, apoi a urcat la primul etaj. De la geamul de pe casa scării a văzut apărând cu pas grăbit un bărbat supraponderal, cu geacă şi cravată. Omul s-a oprit şi a scrutat aleea în sus şi în jos, evident agitat. Gordievski s-a ascuns în umbră. Bărbatul a vorbit ceva în microfonul de la rever şi a continuat să fugă. O clipă mai târziu, o Lada bej, altă marcă de maşină preferată de KGB, a apărut zdrăngănind alert pe alee: bărbatul şi femeia de pe locurile din faţă vorbeau amândoi la microfon. Gordievski şi-a înghiţit un nou strigăt de groază. Ştia că KGB-ul e pe urmele lui. Dar acum fusese prima dată când reuşea să îi scoată la lumină. Probabil că respectau modelul clasic de filaj al KGB-ului: o maşină în faţă, alte două în apropiere, ca suport, câte doi ofiţeri în fiecare maşină, legături prin radio, un ofiţer

făcea urmărirea pe jos, ori de câte ori era necesar, celălalt, cu maşina. Gordievski a aşteptat cinci minute, apoi a coborât, a ieşit cu pas alert în drumul principal, a luat un autobuz, apoi un taxi, pe urmă metroul şi, în final, a ajuns la Gara Leningrad. Acolo, sub nume fals, a cumpărat un bilet la clasa a IV-a pentru trenul de noapte care pleca spre Leningrad vineri, 19 iulie, la ora 17:30. Când a ajuns acasă, a observat Lada bej parcată puţin mai jos, pe stradă.

Simon Brown era în concediu. Ofiţerul de caz al lui Gordievski încă nu se obişnuise cu situaţia aceea sumbră: unul dintre cei mai eficienţi agenţi recrutaţi vreodată de serviciile britanice de spionaj fusese trimis înapoi la Moscova şi, se pare, căzuse direct într-o ambuscadă a KGB-ului. Inevitabil, se năşteau întrebări: cum fusese descoperit Gordievski? Exista o cârtiţă în MI6? Teama bine cunoscută, apăsătoare ca plumbul, a unei trădări din interior muşca din nou. Cât despre Gordievski, mai mult ca sigur acum zăcea într-o celulă a KGB-ului, dacă nu cumva era deja mort. Relaţia dintre un agent şi ofiţerul lui de caz este un amalgam ciudat de profesionalism şi emoţii. Un bun coordonator de agenţi oferă stabilitate psihică, susţinere financiară, încurajări, speranţă şi un soi ciudat de afecţiune; dar şi promisiunea protecţiei. Recrutarea şi coordonarea unui spion implică datoria morală de a-i purta de grijă, angajamentul implicit că siguranţa lui va fi întotdeauna pe primul loc şi că riscurile nu vor fi mai mari decât recompensele. Fiecare ofiţer de caz simte povara acestui pact, iar Brown, care era un tip sensibil, o simţea mai acut decât cei mai mulţi. Făcuse totul aşa cum trebuie, dar cazul dăduse greş, iar el era în ultimă instanţă răspunzător. Brown încerca să nu se gândească prea mult la încercările prin care trecea Gordievski, dar nu se prea gândea la nimic altceva. Pierderea unui agent poate să fie resimţită ca un act de trădare intimă.

Miercuri, 17 iulie, P5 – șeful departamentului operațional pentru URSS – se afla la ora 7:30 dimineața în biroul lui din Century House, când a sunat telefonul. O telegramă dublu cifrată fusese trimisă noaptea de la stația din Moscova, ascunsă în fluxul de mesaje radio ale Foreign Office. În ea se spunea: „PIMLICO SEMNALIZAT. SV [Supraveghere] STRICTĂ. EXTRAGEREA ÎN CURS. SUGESTII." P5 a coborât ca fulgerul în biroul lui „C". Cristopher Curwen fusese pe deplin informat asupra cazului, dar pentru moment a părut derutat.

— Avem vreun plan? a întrebat el.

— Da, domnule, a răspuns P5. Avem.

Brown era în grădină, încercând să își alunge gândurile citind o carte, la soare, când a primit un telefon de la P5: „Cred că ar fi util să treci pe aici". Tonul era neutru.

La un minut după ce pusese receptorul în furcă, lui Brown i-a picat fisa. „Era miercuri. Asta însemna că marți se întâmplase ceva. Trebuia să fi fost semnalul de evadare. Speranța s-a aprins brusc." Gordievski putea să fie încă în viață.

Călătoria cu trenul de la Guildford la Londra a părut să dureze o veșnicie. Brown a ajuns la etajul al doisprezecelea în mijlocul pregătirilor precipitate și febrile ale echipei.

„Brusc, devenise o acțiune non-stop", își amintește Brown.

După o serie de întâlniri grăbite, Martin Shawford a zburat la Copenhaga să alerteze serviciile daneze de informații și să coordoneze planurile, pentru ca apoi să ia avionul spre Helsinki, să pregătească preliminariile, să ia legătura cu stația MI6 de acolo, să închirieze mașini și să examineze punctul de întâlnire din apropierea granței finlandeze.

Presupunând că reușeau să îi treacă granița rusă clandestin pe Gordievski și familia sa, urma apoi o a doua fază

a planului de evadare, pentru că simplul fapt de a ajunge în Finlanda nu însemna şi că Gordievski era în siguranţă. Aşa cum a observat Ascot: „Finlandezii aveau o convenţie cu ruşii, pentru a preda KGB-ului orice fugari din URSS care le-ar fi căzut în mână." Termenul de „finlandizare" ajunsese să desemneze procesul prin care orice mic stat era subjugat prin intimidare de o ţară vecină mai puternică, păstrându-şi suveranitatea teoretică, dar fiind în fapt aservit. Oficial, Finlanda era stat neutru în Războiul Rece, dar Uniunea Sovietică deţinea multe dintre pârghiile de control ale ţării: Finlanda nu putea să intre în NATO şi nici să permită accesul trupelor sau sistemelor de armament occidentale pe teritoriul ei. Apoi, cărţile şi filmele antisovietice erau interzise. Finlandezilor le displăcea profund termenul „finlandizare", dar el reprezenta cu exactitate situaţia unei ţări forţate să se uite în ambele direcţii, dornică să fie considerată occidentală, dar, fără să vrea şi fără să poată să se înstrăineze de URSS. Caricaturistul finlandez Kari Suomalainen[1] a descris la un moment dat poziţia stânjenitoare a ţării sale drept „Arta de a te pleca spre Est, fără să-ţi arăţi bucile spre Vest".[2]

Cu câteva luni mai înainte, coordonatorul MI6 pentru blocul sovietic făcuse o vizită în Finlanda pentru a se întâlni cu Seppo Tiitinen, şeful Serviciilor de Informaţii finlandeze (cunoscute ca SUPO). Vizitatorul de la MI6 pusese o întrebare ipotetică:

— Dacă am avea un transfug pe care ar trebui să îl trecem prin Finlanda, îmi imaginez că aţi dori mai degrabă să îl scoatem fără implicarea voastră, nu?

[1] Kari Yrjänä Suomalainen (1920-1999) – cunoscut caricaturist politic finlandez, ale cărui desene au apărut zilnic în *Helsingin Sanomat* din 1951 până în 1991, devenind populare în întreaga ţară. (n.t.)

[2] Kari Suomalainen, https://www.visavuori.com/fi/taiteilijat/kari-suomalainen

Tiitinen i-a răspuns:

— Absolut corect. Să ne spuneți despre asta ulterior.

Finlandezii nu voiau să știe nimic în avans, dar, dacă Gordievski era interceptat de autoritățile finlandeze pe teritoriul lor, mai mult ca sigur ar fi fost întors în URSS. Dacă nu, și sovieticii descopereau că e acolo, finlandezii ar fi fost presați puternic să îl prindă. Chiar dacă nu o făceau, KGB-ul era perfect capabil să trimită o echipă a trupelor speciale Spețnaz[1] care să rezolve problema. Se știa că sovieticii monitorizau aeroporturile finlandeze, așa că trimiterea familiei Gordievski cu avionul, pur și simplu, nu era o opțiune.

În schimb, două mașini îi vor transporta pe fugari, cale de 1 300 de kilometri, până în nordul îndepărtat al Finlandei: o mașină va fi condusă de Veronica și Simon, cealaltă, de doi ofițeri ai informațiilor daneze: Jens Eriksen, ofițerul cunoscut drept „Asterix", care cu zece ani în urmă lucrase cu Richard Bromhead, și partenerul său, Björn Larsen. Vor intra în Norvegia și pe teritoriu NATO la sud-est de Tromsø, prin îndepărtatul punct de frontieră de la Karigasniemi. Echipa a discutat dacă să folosească un C-130 Hercules pentru a-i prelua, dar au decis în schimb că o cursă aeriană regulată ar atrage mai puțină atenție. De la Hammerfest, cel mai nordic oraș din Europa, aflat dincolo de Cercul Polar de Nord, vor zbura la Oslo și vor face legătura cu o altă cursă comercială spre Londra. Danezii fuseseră incluși în caz încă de la început, cei doi ofițeri PET urmând a conduce a doua mașină, însoțind echipa de extragere tot drumul până la Hammerfest. „În

[1] Spețnaz (Voiska spețialnogo naznacenia = trupe cu destinație specială) – termen folosit în Federația Rusă (și anterior în Uniunea Sovietică) pentru trupele speciale și unitățile antiteroriste, specializate în operațiuni militare avansate în spatele liniilor inamice, în efectuarea de acte de sabotaj și alte misiuni complexe (n.t.)

parte, era o formă de curtoazie, dar era posibil să avem nevoie de acoperirea danezilor ca să intrăm în Norvegia: un ajutor din partea localnicilor scandinavi, în cazul în care ne loveam de vreun impediment."

Veronica Price a scos cutia de pantofi pe care scria PIMLICO şi în care erau patru paşapoarte daneze false pe numele Hanssen, pentru Gordievski şi familia lui. Şi-a pus în bagaj spray-ul împotriva ţânţarilor, un rând de haine curate şi o trusă de bărbierit. Cu siguranţă Gordievski va avea nevoie să se bărbierească. Spera ca echipa de la Moscova să îşi amintească să aducă anvelope de rezervă în plus, în stare bună, pentru cazul unor pene. Până şi acest lucru era prins în planul de evadare.

Timp de aproape două luni, cei din echipa NOCTON (redenumită acum PIMLICO) aşteptaseră, neclintiţi, inactivi şi anxioşi. Acum erau agitaţi şi brusc acţionau febril.

„Se schimbase complet tonalitatea", îşi aminteşte Brown. „Aveam impresia că e ireal. Exersasem mulţi ani lucrurile acestea. Acum ne gândeam toţi: Dumnezeule, chiar trebuie s-o facem cu adevărat. [...] Oare o să reuşim?"

În camera pentru convorbiri protejate de la ambasada britanică din Moscova, personalul staţiei MI6 s-a adunat să repete o scenetă de amatori.

Călătoria în Finlanda, cu două maşini diplomatice, avea nevoie de o acoperire, un pretext credibil pentru KGB, care îi asculta. Ca lucrurile să fie şi mai complicate, marţi urma să sosească la Moscova un nou ambasador britanic, sir Bryan Cartledge, iar în seara următoare se organiza în onoarea sa un cocktail la ambasadă. Cele două maşini trebuiau să fie la punctul de întâlnire, la sud de graniţa cu Finlanda, sâmbătă, fix la ora 14:30. Dacă Ascot şi Gee, doi dintre diplomaţii de rang superior ai lui Cartledge, nu erau prezenţi la festivităţile de primire, lucrul ar fi trezit imediat suspiciunile KGB. Aveau, aşadar, nevoie de o

explicație credibilă pentru o urgență. Înainte de a pleca de acasă, Gee i-a pasat soției un mesaj pe hârtie igienică în care scria: „Va trebui să te îmbolnăvești".

Povestea avea să fie următoarea: Rachel Gee va avea brusc dureri foarte mari de spate. Deși era o femeie cu multă vitalitate, în trecut suferise de astm și de alte câteva probleme de sănătate, lucru cunoscut la KGB, care auzea totul. Ea și soțul ei vor conveni să meargă la Helsinki, cu mașina, ca să consulte un specialist. Caroline Ascot, prietena ei cea mai bună, va propune să vină și ea, împreună cu soțul, și să „transforme ocazia într-o ieșire de weekend". Cele două cupluri vor merge cu mașini separate și se vor înțelege să facă și ceva cumpărături în capitala finlandeză, cu această ocazie. Familia Ascot o va lua cu ei și pe fiica lor de un an și trei luni, Florence, ceilalți doi copii ai lor rămânând acasă, cu bona. „Am decis că aveam o mai bună acoperire dacă o luam cu noi pe cea mică." Vineri vor participa la recepția ambasadorului și vor porni la drum imediat după aceea, călătorind noaptea până la Leningrad și apoi, mai departe, vor trece granița finlandeză și vor ajunge la Helsinki sâmbătă după-amiază, târziu, pentru programarea la doctor.

Sceneta a început în acea după-amiază, fiecare dintre cei patru actori jucându-și rolul. Rachel Gee a început să se plângă, pentru microfoanele ascunse ale KGB-ului, de o durere sfâșietoare în partea de jos a spatelui. Pe măsură ce ziua trecea, a continuat să se vaite tot mai tare. „M-am tratat cu tot ce am putut", spunea ea. Prietena sa, Caroline Ascot, a venit să vadă cum poate să o ajute. „Eu gemeam de mama focului și Caroline mă căina", își amintește Rachel. Imitația unei femei cu dureri a fost așa de convingătoare, încât soacra ei, care se întâmplase să fie în vizită, s-a alarmat serios. Gee a luat-o pe mama lui la o plimbare, departe de microfoane, ca să îi explice că Rachel nu era

deloc bolnavă, de fapt. „Rachel era o actriţă minunată", a comentat mai târziu Ascot. De la telefonul urmărit, Arthur Gee a sunat un prieten doctor din Finlanda pentru a-i cere o opinie avizată. A telefonat şi la câteva companii aeriene, dar a respins ofertele, pe considerentul preţului.

— Ce-ar fi să venim şi noi? a zis Caroline, când Rachel i-a spus că va trebui să meargă până în Finlanda cu maşina.

Scena s-a mutat atunci în apartamentul familiei Ascot. Când Caroline i-a spus soţului ei că va trebui să conducă toată noaptea până în Finlanda, cu bebeluş cu tot, ca să o ducă pe biata Rachel la un doctor şi să facă nişte cumpărături, Ascot a făcut un circ pe cinste, prefăcându-se extrem de reticent, înainte de a accepta călătoria.

— Vai, ce neplăcut! Chiar trebuie să mergem şi noi? Soseşte noul ambasador. Am o grămadă de treabă...

Undeva, în arhivele ruse, există un set de transcrieri ale convorbirilor înregistrate clandestin care, împreună, se constituie într-o mică melodramă ciudată, regizată de MI6 exclusiv pentru KGB.

Ascot şi Gee se întrebau dacă întreaga farsă nu era doar o pierdere de timp, iar planul evadării, sortit eşecului. „Ceva nu mirosea a bine", a spus Gee. Marţi seara, amândoi remarcaseră în zona-semnal o agitaţie neobişnuit de intensă, cu un număr mare de maşini şi de pietoni care umblau fără rost, ceea ce putea să indice o intensificare a filajului. Dacă KGB-ul avea să le urmărească îndeaproape tot drumul până la graniţa cu Finlanda, le-ar fi fost cu totul imposibil să intre pe aleea de refugiu şi să preia fugarii fără să fie văzuţi, iar operaţiunea ar fi eşuat. Gee nu era sigur nici măcar că bărbatul cu punga de Safeway fusese într-adevăr PIMLICO. Poate că KGB-ul le descoperise planul de fugă şi trimisese un înlocuitor, în timp ce adevăratul PIMLICO era deja în arest.

Supravegherea părea mai insistentă şi în jurul ambasadei şi al complexului de locuinţe diplomatice. „Temerea

mea era că totul este o înscenare", a spus Gee. KGB-ul putea să fi pus în scenă propriul spectacol: să atragă MI6 într-o capcană care va duce la demascarea lor, la expulzarea ambilor ofițeri pentru „activități incompatibile" și la un scandal diplomatic violent care va face de râs guvernul britanic și va pune în dificultate relațiile anglo-sovietice într-un moment foarte delicat. „Chiar dacă intram într-o ambuscadă, știam că nu avem altă opțiune decât să mergem înainte, orice ar fi. Semnalul de evadare fusese dat." Ascot încă nu cunoștea identitatea lui PIMLICO, dar Londra a decis că era momentul să îi dezvăluie cine era: un colonel KGB, un agent cu vechime și o persoană pentru care merita să își asume acest risc uriaș. „Ne-a ridicat moralul", a consemnat Ascot.

Stația MI6 ținea Century House la curent cu pregătirile, deși numărul de telegrame schimbate între Londra și Moscova era menținut la un minimum, în eventualitatea în care KGB-ul ar fi remarcat intensificarea activităților și ar fi devenit suspicios.

La Londra domnea aceeași neliniște în cercul restrâns al celor care erau la curent cu faptul că operațiunea PIMLICO fusese declanșată. „Existau voci care spuneau că e prea periculos. Dacă iese prost, va schimba drastic relațiile anglo-sovietice." Mai mulți granzi din rândul funcționarilor superiori din Foreign Office aveau îndoieli serioase în legătură cu planul de evadare. Printre ei se numărau ministrul de externe Geoffrey Howe și sir Brian Cartledge, proaspăt numitul ambasador britanic la Moscova.

Cartledge urma să sosească în Rusia joi, 18 iulie. Fusese informat cu două luni înainte despre PIMLICO, dar i se spusese că este cu totul improbabil ca operațiunea să se pună în fapt. Acum era informat că, la două zile după sosirea sa, MI6 plănuia să scoată fraudulos din Rusia un ofițer superior KGB în portbagajul unei mașini. MI6

îi explicase că extragerea fusese meticulos planificată şi repetată, dar şi că era extrem de riscantă şi, fie că reuşea, fie că nu, vor exista repercusiuni diplomatice majore. Diplomat de carieră cu un pedigri academic, sir Bryan servise deja în Suedia, Iran şi Rusia, după care urmase prima sa numire ca ambasador în Ungaria. Desemnarea în funcţia de ambasador la Moscova reprezenta punctul culminant al carierei sale. Nu era bucuros. „Sărmanul Bryan Cartledge!" îşi amintea Ascot. „Abia ce îşi începuse o nouă misiune şi i se şi pusese în braţe o bombă gata să explodeze. [...] Vedea cum se alege praful de ultima sa poziţie ca ambasador." Dacă echipa de extragere era prinsă asupra faptului, exista posibilitatea ca noul ambasador să fie declarat *persona non grata* mai înainte chiar de a-şi prezenta scrisorile de acreditare la Kremlin, ceea ce ar fi fost o umilitoare premieră diplomatică. Noul ambasador şi-a exprimat opoziţia puternică şi a cerut insistent ca operaţiunea să fie anulată.

La Foreign Office s-a convocat o şedinţă. A fost prezentă o delegaţie a MI6, formată din şeful agenţiei, Christopher Curwen, P5, adjunctul său, şi coordonatorul pentru blocul sovietic, precum şi alţi oficiali ai Foreign Office, printre care Bryan Cartledge şi David Goodall, adjunctul subsecretarului de stat. Conform spuselor unui participant la întâlnire, Goodall „a făcut o îngrozitoare criză de panică" şi tot repeta: „Ce o să ne facem?" Cartledge spumega în continuare:

— E un afurisit de dezastru total. Eu trebuie să plec mâine la Londra şi într-o săptămână o să fiu înapoi.

Adjunctul şefului MI6 a fost categoric:

— Dacă nu mergem până la capăt cu această acţiune, agenţia nu va mai putea niciodată să ţină capul sus.

În momentul acela li s-a alăturat participanţilor sir Robert Armstrong, secretarul Cabinetului, care traversase

strada de la Downing Street. Şi-a trântit cu zgomot servieta de piele pe masă şi a spus:

— Sunt absolut sigur că premierul va fi de părere că avem copleşitoarea datorie morală de a-l salva pe omul acesta.

S-a pus astfel capăt disputelor. Sir Bryan Cartledge arăta „ca un om care merge la spânzurătoare, în timp ce delegaţia de la Foreign Office mergea să îl informeze pe ministrul de externe, care tocmai se întorsese de la o înmormântare. Howe încă ezita.

— Şi dacă va merge prost?

Spre meritul său, noul ambasador a explicat:

— O să spunem că a fost o provocare grosolană. Vom spune că ei l-au îndesat pe tip în portbagaj.

— Hmm..., a făcut Howe, neîncrezător. Probabil...

Operaţiunea PIMLICO încă mai avea nevoie de autorizarea de la cel mai înalt nivel. Doamna Thatcher trebuia să îşi dea acordul pentru planul de evadare. Prim-ministrul era însă în Scoţia, împreună cu regina.

Gordievski s-a pregătit la rândul său, aparent făcând tot felul de lucruri pe care nu le-ar face cineva care e pe cale să fugă. Atenţia faţă de detalii îl ajuta să ţină spaima în frâu. Acum era deja în misiune, nu mai era doar o simplă pradă, devenise din nou un profesionist. Îşi ţinea din nou soarta în propriile mâini.

Şi-a petrecut cea mai mare parte a zilei de joi împreună cu sora lui mai mică, Marina, şi cu familia ei, în apartamentul lor din Moscova. O fiinţă drăgălaşă şi supusă, Marina ar fi fost complet îngrozită dacă ar fi aflat că singurul ei frate în viaţă e spion. Gordievski şi-a vizitat şi mama, rămasă văduvă. Olga avea şaptezeci şi opt de ani şi o sănătate fragilă. În toată copilăria lui, ea reprezentase spiritul rezistenţei tăcute, în contrast cu timiditatea şi conformismul tatălui său. Dintre toţi membrii familiei lui,

mama sa văduvă era singura care ar fi putut probabil să îi înțeleagă acțiunile. Nu l-ar fi denunțat niciodată, dar, la fel ca oricare mamă, ar fi încercat să îl facă să renunțe la calea pe care era gata să o apuce. Gordievski a îmbrățișat-o fără să spună nimic, știind că, indiferent dacă evadarea lui reușea sau nu, probabil că nu avea să o mai vadă niciodată. Ajuns acasă, a sunat-o pe Marina ca să stabilească o nouă întâlnire la începutul săptămânii următoare: o pistă falsă lansată ca să mențină ideea că va fi tot la Moscova și după weekendul acela. Cu cât mai multe aranjamente și întâlniri făcea pentru viitor, cu atât avea șanse mai bune să devieze atenția KGB-ului de la ceea ce urma să facă. Simțea că e o manipulare faptul că își folosea familia și prietenii drept diversiuni, dar cu siguranță că ei ar fi înțeles, chiar dacă nu l-ar fi iertat niciodată.

Apoi Gordievski a făcut ceva cu totul imprudent și foarte amuzant.

I-a telefonat lui Mihail Liubimov și i-a confirmat că va veni să stea la dacea lui, săptămâna următoare. Liubimov i-a spus că îl așteaptă cu nerăbdare. Noua sa iubită, Tania, urma să fie și ea acolo. Vor veni să îl ia de la Gara Zvenigorod, luni, la ora 11:13.

Gordievski a schimbat subiectul.

— Ai citit „Mr. Harrington's Washing"[1], de Somerset Maugham?

Era una dintre povestirile din seria *Ashenden*. Liubimov îl inițiase în scrierile lui Maugham cu zece ani în urmă, când erau amândoi în Danemarca. Gordievski știa că amicul lui avea operele complete ale scriitorului.

[1] Mr. Harrington's Washing – povestire din seria *Ashenden: Or the British Agent* – colecție de povestiri bazate parțial pe experiența autorului ca membru al serviciilor britanice de informații în Europa în timpul Primului Război Mondial (n.t.)

— E foarte bună. Ar trebui să o reciteşti, i-a spus Gordievski. E în volumul IV. Caut-o şi o să înţelegi ce vreau să spun.

Au mai vorbit o vreme şi apoi au închis.

Gordievski tocmai plantase un cod de adio pentru Liubimov şi un indiciu literar clar: „Mr. Harrington's Washing" este povestea unui spion britanic ce evadează din Rusia revoluţionară fugind prin Finlanda.

În povestirea lui Maugham, care se petrece în 1917, agentul secret britanic Ashenden, aflat în misiune, călătoreşte prin Rusia cu Expresul Transsiberian. În timpul călătoriei, el împarte compartimentul cu domnul Harrington, un businessman american adorabil de vorbăreţ, dar enervant de cusurgiu. Cum revoluţia cotropeşte ţara, Ashenden îl îndeamnă pe Harrington să ia trenul spre nord, înainte să îi ajungă trupele revoluţionare, dar americanul refuză să plece fără hainele sale, care nu îi fuseseră returnate de la spălătoria hotelului. Harrington este împuşcat mortal pe stradă de către o gloată de revoluţionari, tocmai când îşi recuperase rufele spălate. Povestirea este despre riscuri – „omul a găsit întotdeauna că este mai uşor să îşi sacrifice viaţa, decât să înveţe tabla înmulţirii"[1] – şi despre cum e indicat să ieşi din scenă la timp. Ashenden ia trenul şi scapă, trecând în Finlanda.

Era extrem de improbabil ca ofiţerii KGB care ascultau înregistrările să fi fost cunoscători ai literaturii engleze de început de secol XX şi chiar mai puţin probabil ca ei să fi fost capabili să descifreze indiciul în mai puţin de douăzeci şi patru de ore. Oricum, riscul era major.

Revolta lui Gordievski fusese mereu, cel puţin în parte, una de factură culturală, o sfidare a filistinismului din

[1] W. Somerset Maugham, „Mr Harrington's Washing", în *Ashenden, or, The British Agent*, Leipzig, 1928

Rusia sovietică. Să lase o aluzie obscură din literatura occidentală a fost lovitura lui de grație, o demonstrație a propriei superiorități culturale. Fie că avea să scape, fie că nu, ulterior, KGB-ul urma să ia la puricat transcrierile conversațiilor sale telefonice și își vor da seama că și-a bătut joc de ei: îl vor urî cu atât mai mult, dar poate că îl vor și admira.

Vizita anuală la Balmoral, pentru un sejur alături de regină, era una dintre sarcinile tradiționale ale premierului și care lui Margaret Thatcher îi plăcea cel mai puțin. Tradiția ca prim-miniștrii să își petreacă în fiecare vară câteva zile la castelul reședință regală din Scoția era, după părerea declarată a lui Margaret Thatcher, „o pierdere de timp obositoare"[1]. Nici regina nu avea prea multă vreme pentru Thatcher și lua peste picior accentul ei mic-burghez drept „Royal Shakespeare cu pronunție de pe la 1950". În loc să locuiască în clădirea principală a castelului, Thatcher era găzduită într-o cabană de pe domeniu, unde își petrecea timpul alături de cutiile ei roșii[2] și o secretară singuratică, cât mai departe posibil de universul regal plin de cimpoaie, cizme de cauciuc și câini rasa Corgi.

Joi, 18 iulie, Christopher Curwen a solicitat o întâlnire de urgență cu secretarul particular al lui Margaret Thatcher, Charles Powell, în Downing Street 10. Acolo, într-o sală privată de ședințe, „C" i-a explicat că fusese activată Operațiunea PIMLICO și cerea acum autorizarea personală a prim-ministrului.

Charles Powell era consilierul cel mai de încredere al lui Thatcher, la curent cu cele mai tainice secrete ale

[1] *Daily Express*, 14 iunie 2015

[2] Cutii roșii (*red boxes*), uneori numite și cutii ministeriale – tip de cutii folosite de miniștrii guvernului britanic și de monarhul englez pentru transportul documentelor oficiale (n.t.)

guvernului. Una dintre cele câteva oficialități care fuseseră informate despre cazul NOCTON, el a descris ulterior tentativa de evadare drept „singurul lucru extrem de secret despre care am auzit vreodată". Nici lui și nici lui Margaret Thatcher nu i se spusese numele real al bărbatului, pe care ea îl numea „domnul Collins". Powell era sigur că premierul și-ar fi dat acordul, dar planul de fugă era „mult prea sensibil pentru a fi discutat prin telefon". Era nevoie ca Thatcher să îl autorizeze personal și doar Powell putea să i-o ceară. „Nu puteam spune nimănui din Downing Street 10 ce făceam."

În după-amiaza aceea, Powell a plecat de la reședința premierului fără să spună unde se duce, a luat trenul până la aeroportul Heathrow și s-a îmbarcat într-o cursă spre Aberdeen, la care și-a luat singur bilet. („A fost atât de secret că după aceea am avut probleme în a mi se deconta cheltuielile.") Ajuns la destinație, a închiriat o mașină și s-a îndreptat către vest, pe o ploaie torențială. Castelul Balmoral, reședința estivală a familiei regale începând din 1852, este o construcție uriașă și greoaie de granit, decorată cu foișoare și înconjurată de 20 de hectare de mlaștini scoțiene; într-o seară scoțiană, posomorâtă și umedă, era destul de greu să dai de el. Timpul trecea și Powell era epuizat și nervos când a ajuns în sfârșit în fața porților masive ale castelului cu mica lui mașină închiriată.

Aghiotantul de la poartă vorbea la telefon, purta o discuție la înalt nivel, într-o chestiune de considerabilă îngrijorare regală: regina voia să împrumute aparatul video al reginei-mamă ca să se uite la *Dad's Army*[1]. Lucrul părea greu de aranjat.

[1] Dad's Army (Armata lui tăticu) – serial de comedie produs și difuzat de BBC între 1968 și 1977, despre Home Guard (Armata Voluntarilor) în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (n.t.)

Powel a încercat să întrerupă conversaţia, dar a fost redus la tăcere cu o privire de gheaţă. Privirea de gheaţă se predă la şcoala de aghiotanţi.

Pentru următoarele douăzeci de minute, în timp ce Powell bătea din picior şi îşi privea ceasul de la mână, aghiotantul a continuat să discute despre aparatul video regal, despre locul exact unde se găsea şi nevoia de a fi mutat dintr-o cameră a castelului în alta. În final, problema a fost rezolvată. Powell i-a explicat cine era şi că trebuia să ajungă imediat la premier. După o altă lungă amânare, a fost condus la secretarul personal al reginei, sir Philip Moore, ulterior baronul Moore de Wolvercote, GCB, GCVO, CMG, QSO şi PC[1], păstrătorul-şef al secretelor reginei. Moore era un aristocrat precaut până în măduva oaselor şi protocolar de neclintit. Odată pensionat, avea să devină *permanent lord-in-waiting*[2]. Lui Moore nu îi plăcea să fie zorit.

— De ce doriţi să o vedeţi pe doamna Thatcher? l-a întrebat el pe Powell.

— Nu vă pot spune, a răspuns Powell. Este secret.

Moore s-a simţit lezat în convingerile sale privind convenienţele.

— Nu putem permite lumii să se vânture pe domeniul Balmoral fără să ştim de ce sunt aici.

— Ei bine, va trebui să o faceţi, pentru că eu trebuie neapărat să o văd pe doamna premier. Acum.

— De ce trebuie să o vedeţi?

---

[1] Serie de distincţii britanice - GCB (Knight of Grand Cross of the Order of the Bath); GCVO (Knight Grand Cross of the Royal Victorian Order); CMG (Companion of the Order of St Michael and St George); QSO (Queen's Service Order); PC (Privy Council) (n.t.)

[2] *Lord-in-waiting* – distincţie conferită unor membri ai aristocraţiei ereditare britanice care au fost în serviciul casei regale; în plus, onoarea de a deveni *permanent lord-in-waiting* este acordată unor curteni seniori după retragerea din activitate; el poate reprezenta suveranul cu ocazia slujbelor comemorative sau înmormântării unor foşti curteni. (n.t.)

— Nu vă pot spune.

— Trebuie să îmi spuneți.

— Nu trebuie.

— Indiferent ce îi spuneți prim-ministrului, ea îi va spune reginei, iar Majestatea Sa îmi va spune mie. Așa că, vă rog să îmi comunicați ce problemă aveți.

— Nu. Dacă premierul va dori să îi spună reginei, iar regina va dori să vă spună dumneavoastră, este o decizie care le aparține. Dar eu, unul, nu sunt abilitat să vă spun.

Slujbașul regal spumega. Dacă ești secretar privat nu există nimic mai iritant decât un alt secretar privat care e mai privat decât tine.

Powell s-a ridicat în picioare.

— Eu am să plec să îl caut pe premier.

Cu aerul rănit al unui bărbat care a fost martorul unei intolerabile demonstrații de proaste maniere, Moore a chemat un lacheu, care l-a condus pe Powell afară pe o ușă laterală, în grădina plină de apă și apoi pe o potecă până la ceva ce părea „un soi de șopron de grădină".

Margaret Thatcher stătea în pat, rezemată de tăblie, înconjurată de documente.

„A fost *foarte* surprinsă să mă vadă."

Powell a avut nevoie de doar câteva minute pentru a-i explica situația și de un timp chiar mai scurt pentru ca Thatcher să autorizeze Operațiunea PIMLICO. Spionul fără nume jucase un rol vital în activitatea ei ca prim-ministru, cu mari riscuri personale.

— Trebuie să ne respectăm promisiunile față de agentul nostru, a spus ea.

Mai târziu, Powell avea să comenteze: „Avea o imensă admirație pentru el, chiar dacă venea în contradicție cu unele dintre principiile sale – ura trădătorii. Dar el era diferit. Era din alt aluat. Thatcher avea un foarte mare respect pentru cei care se revoltau împotriva regimului."

„Domnul Collins“, indiferent cine era el, adusese Occidentului un mare serviciu, iar acum, când era în pericol, Marea Britanie trebuia să facă tot ce îi stătea în putere ca să îl salveze, indiferent de repercusiunile la nivel diplomatic.

Ceea ce nu știa doamna Thatcher – și nu a aflat niciodată – era că autorizase o operațiune deja în curs. Dacă ar fi refuzat să aprobe tentativa de evadare, nu ar fi existat niciun mijloc de a-l avertiza pe Gordievski că nu îl aștepta nimeni la întâlnire. Ar fi fost abandonat.

PIMLICO era de neoprit.

14

Fuga

Vineri, 19 iulie
10:00, Ambasada britanică, Moscova

Pe măsură ce se apropia ora plecării, agitaţia tot mai intensă a lui Roy Ascot începea să se ia la întrecere cu o groază crescândă. Îşi petrecuse cea mai mare parte a nopţii în rugăciune. „Eram destul de sigur că, oricât de mult ne-am fi pregătit, doar rugăciunea ne va ajuta să ducem operaţiunea la capăt.“ MI6 nu mai încercase niciodată până atunci să treacă pe cineva clandestin dincolo de graniţa rusă. Dacă PIMLICO ajungea la întâlnire singur, va fi destul de dificil, dar dacă, aşa cum se aşteptau, le aducea şi pe soţie şi fiice, şansa reuşitei era infinitezimală. „Mă gândeam: omul acesta va fi împuşcat. Planul nu putea să funcţioneze. Ştiam cu toţi cât de fragilă era întreaga schemă. Îndeplineam o promisiune şi trebuia să o facem, chiar dacă ne băgam în ceva ce nu va merge. Am estimat şansele la 20 la sută sau mai puţin.“

A sosit o telegramă de la Century House. Şefii de la Londra „au detectat semnele unor ezitări“ din partea conducerii ambasadei şi au compus un mesaj care „să

întărească forţele". Acesta spunea: „Prim-ministrul a aprobat personal această operaţiune şi şi-a exprimat încrederea totală în capacitatea voastră de a o duce la îndeplinire. Noi, cei de aici, vă sprijinim 100% şi suntem încrezători că veţi reuşi." Ascot i-a arătat lui Cartledge mesajul, ca să demonstreze existenţa „autorizării continue din Londra, de la cel mai înalt nivel".

Apoi a apărut un alt obstacol cu potenţial letal. Ca să iasă din URSS cu maşina, diplomaţii străini aveau nevoie de permisiunea oficială şi de plăcuţe cu numere speciale. Garajul oficial care le făcea închidea vinerea, la prânz. Fordul lui Gee a primit plăcuţele fără probleme, dar Saab-ul lui Ascot a fost trimis înapoi cu mesajul: „Scuze, nu putem să montăm numerele pentru că soţia dumnea-voastră nu are permis de conducere." Poşeta lui Caroline, în care avea permisul auto sovietic, fusese furată cu o lună înainte şi, ca să obţină unul nou, îşi trimisese permisul britanic la autorităţile consulare. Permisul nu îi fusese încă returnat şi nici noul permis sovietic nu era emis. Diplomaţilor nu li se permitea să conducă de unii singuri; fără un alt şofer în maşină care să aibă permis valabil, Ascot nu putea obţine plăcuţele oficiale; fără plăcuţe, nu puteau părăsi Uniunea Sovietică. PIMLICO era gata să cadă din pricina unui impediment minuscul, dar de neocolit, al birocraţiei sovietice. La ora 11, cu o oră înainte ca autorităţile de la circulaţie să îşi încheie activitatea şi să intre în weekend, Ascot încă îşi storcea creierii să găsească o soluţie, când a sosit un pachet de la Ministerul de Externe sovietic, în care se găseau permisul de conducere britanic al lui Caroline şi unul nou, sovietic. „Aveam o oră ca să ne punem la timp noile plăcuţe de maşină. Nu îmi venea să cred ce noroc incredibil ne lovise." Când s-a gândit însă mai bine, Ascot s-a întrebat dacă returnarea neaşteptată şi la moment a permisului de conducere fusese chiar o

întâmplare fericită sau parte a unei curse întinse de KGB. „Eliminasem și ultimul obstacol care ne-ar fi împiedicat plecarea, dar totul părea aranjat."

11:00, Leninski Prospekt, Moscova

Gordievski și-a petrecut dimineața făcând curățenie în tot apartamentul, de sus și până jos. În scurt timp, KGB-ul îl va face praf, va smulge parchetul, îi va distruge biblioteca pagină cu pagină și va dezmembra fiecare bucată de mobilier. Un soi de mândrie ciudată îl făcuse să decidă că atunci când vor sosi să o distrugă, casa lui trebuie să arate „lună": a spălat vasele, le-a aranjat pe toate, și-a spălat hainele la chiuvetă și le-a atârnat la uscat. Pe blat a lăsat bani pentru Leila, 220 de ruble, suficient ca să acopere cheltuielile casei pentru câteva zile. Era un gest infim..., dar ce arăta? Că le poartă în continuare de grijă? Că își cere iertare? Că regretă? Probabil că banii nici nu vor ajunge la ea. KGB-ul sigur îi va confisca sau fura. Chiar și așa, la fel ca în cazul curățeniei meticuloase din apartament, Gordievski voia să fie considerat un om bun; voia să fie respectat de KGB, pe care îl trădase cu vârf și îndesat. Nu a lăsat niciun bilet justificativ, nicio explicație de ce a trădat Uniunea Sovietică. Dacă îl prindeau, KGB-ul ar fi scos toate acestea de la el și de astă dată nu va fi vorba despre ceva atât de blând ca serul adevărului. Gordievski a lăsat apartamentul impecabil și o grămadă de rufe curate. La fel ca domnul Harrington, nu avea de gând să fugă fără să aibă hainele spălate.

Apoi s-a pregătit să se debaraseze de echipa KGB de filaj, pentru a patra și ultima oară. Sincronizarea era esențială. Dacă pleca din apartament și scăpa de urmăritori prea devreme, aceștia ar putea să își dea în sfârșit seama ce se pregătește și să dea alarma. Dacă pleca prea

târziu, era posibil să nu-și ducă la bun sfârșit operațiunea de curățarea și să ajungă la gară cu KGB-ul pe urmele lui.

Și-a adunat lucrurile, puține la număr, într-o pungă de plastic obișnuită: o geacă ușoară, șapca lui daneză, din piele, sedative și un mic atlas rutier tipărit în URSS, care cuprindea regiunea de graniță cu Finlanda și care era, fără îndoială, inexactă, dat fiind că era o zonă sensibilă din punct de vedere militar.

A uitat să își pună tutunul de prizat.

11:00, motelul Vaalimaa, Finlanda

În partea finlandeză, Operațiunea PIMLICO se desfășura conform planului. Echipa se reunise la un mic motel situat la vreo cincisprezece kilometri de graniță. Veronica Price și Simon Brown, care călătoreau cu pașapoarte false, ajunseseră la Helsinki cu o seară înainte și petrecuseră noaptea într-un hotel de lângă aeroport. Martin Shawford, tânărul ofițer MI6 însărcinat cu coordonarea acțiunii în Finlanda, îi aștepta deja când au intrat în parcarea motelului. Au fost urmați câteva minute mai târziu de Eriksen și Larsen, cei doi ofițeri danezi de la PET. Dintr-o coincidență, mașinile fuseseră luate de la aceeași agenție de închirieri auto de pe aeroport și, spre groaza lui Shawford, în parcare se aflau acum trei mașini identice: trei Volvo noi-nouțe, de un roșu strălucitor, cu numere de înmatriculare consecutive. „Parcă eram o convenție. Cu greu am fi putut arăta mai ostentativ." Cel puțin una dintre mașini trebuia schimbată înainte de ziua următoare.

Punctul de întâlnire de pe partea finlandeză a graniței fusese ales atunci când Veronica Price a schițat pentru prima dată planul. La opt kilometri nord-vest de punctul de trecere a frontierei, pe partea dreaptă a șoselei se deschidea un drum forestier care se pierdea în pădure. La

circa un kilometru şi jumătate pe acest drum se afla un mic luminiş pe stânga, acolo unde întorceau camioanele cu buşteni. Înconjurat de arbori, locul nu era vizibil din şosea. Era însă destul de aproape de frontieră pentru a garanta că Oleg şi familia sa nu vor rămâne înghesuiţi în portbagaje nicio clipă mai mult decât era necesar, şi suficient de departe pentru a nu intra cumva în aria zonei de securitate de la graniţă.

Echipa comună MI6-PET a făcut o minuţioasă recunoaştere a teritoriului din jurul punctului de întâlnire. Pădurea de brazi din partea finlandeză se întindea fără întrerupere de ambele părţi ale drumului. Nu se vedea nicio casă. Era locul unde urma să se facă joncţiunea cu echipa care participase la evadare. Acolo, fugarii aveau să fie rapid transferaţi din maşinile celor de la MI6 în automobilele închiriate în Finlanda, urmând apoi să se împartă în două grupuri. Echipa din Finlanda avea să se reunească la un al doilea punct de întâlnire din pădure, situat la aproximativ şaisprezece kilometri mai departe, unde puteau să verifice starea fugarilor, să le schimbe hainele şi să discute fără reţineri şi fără teama că pot fi ascultaţi cu microfoanele montate pe maşinile diplomatice. Între timp, echipa moscovită va ieşi în şoseaua către Helsinki şi va aştepta la prima benzinărie. Fugarii îşi vor începe lunga călătorie spre nord, către graniţa dintre Finlanda şi Norvegia: Leila şi una dintre fete vor merge în maşina danezilor, Gordievski şi cealaltă fetiţă, în maşină cu Brown şi Price. Shawford se va alătura echipei MI6 din Moscova la benzinărie, îi va informa pe Ascot şi Gee şi va iniţia un apel telefonic important de la telefonul public instalat în cabina de acolo.

Apelul va fi dirijat automat către coordonatorul diviziei Sovbloc, aflat în aşteptare împreună cu echipa P5, la Century House. Era posibil ca telefonul din benzinărie să

fie monitorizat de KGB sau de serviciile finlandeze, aşa că rezultatul operaţiunii PIMLICO va trebui raportat într-un limbaj voalat. Dacă Gordievski şi familia lui erau scăpaţi şi în siguranţă, Shawford urma să spună că vacanţa lui la pescuit fusese una reuşită. Dacă, totuşi, evadarea se solda cu un eşec, va raporta că nu a pescuit nimic.

După ce a verificat minuţios zona de întâlnire, echipa s-a întors la Helsinki, a schimbat una dintre maşinile Volvo roşii cu un alt model şi s-au împrăştiat pe la hoteluri diferite.

12:00, Kutuzovski Prospekt, Moscova

În apartamentele lor diplomatice, Caroline Ascot şi Rachel Gee îşi făceau bagajele. Nu îşi puteau lua mai deloc haine de schimb, întrucât tot spaţiul din portbagaje era necesar pentru a-i ascunde pe PIMLICO şi familia lui. Au pregătit, în schimb, nişte genţi de voiaj goale, care arătau suficient de realist odată ce erau umplute cu perne, dar care puteau fi strânse după ce le goleai. Trusa de evadare, pusă la punct pentru prima dată în urmă cu şapte ani, a fost scoasă din seiful ambasadei britanice: sticle cu apă şi „căni cu suzetă", din plastic (pentru fete era mai uşor să bea din ele în portbagajele strâmte), două sticle mari, goale, în care să poată urina şi patru „pături spaţiale", fabricate din folie de plastic ce reflectă căldura, de genul acelora care reduc pierderile de căldură în cazul hipotermiei sau epuizării. Se credea că senzorii de căldură şi camerele cu infraroşu de la punctul sovietic de grăniceri puteau detecta corpul cuiva ascuns, dar nimeni din MI6 nu era sigur cum funcţionează acea tehnologie şi nici dacă ea exista într-adevăr. Fugarii vor trebui să se dezbrace până la lenjeria intimă înainte de a trage deasupra lor păturile; înăuntrul portbagajelor va fi cald şi, cu cât mai joasă era temperatura corpului lor, cu atât mai puţin probabil va fi ca ei să atragă câinii de urmă.

Caroline a pregătit un picnic drept camuflaj, pe care puteau să îl întindă la refugiu – coşul, pături, sandviciuri şi chipsuri de cartofi. Era posibil să fie nevoie de timp pentru ca fugarii să poată ieşi din ascunzătoare. Era posibil ca aceştia să întârzie la întâlnire. Era posibil ca în refugiu să mai fie şi alţii, care ar fi putut deveni suspicioşi dacă patru străini apăreau pur şi simplu acolo, fără niciun scop evident. Trebuia să existe o explicaţie inocentă pentru prezenţa celor două cupluri care ieşeau din şoseaua principală, iar un picnic englezesc ar fi oferit o acoperire perfectă. Caroline a mai pregătit o geantă de călătorie şi pentru Florence, cu haine, hrană pentru bebeluşi şi scutece de rezervă. Rachel Gee şi-a dus în parc cei doi copii şi soacra. Din când în când, se oprea şi îşi strângea poşeta la piept, ca şi când ar fi avut dureri. Jocul ei a fost atât de convingător, încât mama lui l-a întrebat pe Gee:

— Eşti sigur că nu e bolnavă? Mie nu mi se pare deloc în regulă, să ştii.

15:00, Ambasada britanică, Moscova

Adjunctul ataşatului militar al marinei, unul dintre experţii militari din ambasadă, revenise la Moscova după o excursie în Finlanda şi după ce, fără să vrea, pusese serios beţe în roate operaţiunii: raportase că a fost provocat de grănicerii din Vîborg, atât la plecare, cât şi la reîntoarcerea în Uniunea Sovietică. Împotriva tuturor regulilor diplomatice, grănicerii ceruseră să îi controleze maşina, iar ataşatul nu s-a opus. „Idiotul i-a lăsat să pună un câine să o verifice“, spumega Ascot. Dacă autorităţile grănicereşti încălcau convenţia şi foloseau câini de urmă pentru a controla vehiculele diplomatice, planul de evadare era terminat. Patru persoane înfierbântate şi înghesuite în portbagajele a două maşini emanau un miros puternic.

Ataşatul stabilise fără să ştie un precedent periculos în cel mai nepotrivit moment posibil.

Ascot a redactat degrabă o notă diplomatică oficială de protest, din partea ambasadorului către ministrul Afacerilor Externe, în care se plângea că maşina ataşatului fusese percheziţionată şi insista că fusese violată imunitatea diplomatică. Nota nu a fost trimisă, dar Ascot a luat cu el o copie care arăta că fusese, împreună cu o traducere în limba rusă a clauzelor relevante din Convenţia de la Viena. Dacă KGB-ul încerca să le percheziţioneze maşinile la graniţă, el avea să le fluture falsa scrisoare. Nu exista însă nicio garanţie că va funcţiona: dacă grănicerii voiau să vadă ce se găsea în portbagaje, nu i-ar fi oprit niciun fel de protest oficial, oricât de serios.

Mai rămăsese o ultimă hârtie de întocmit. Violet, secretara MI6, a dactilografiat pe hârtie solubilă o copie a instrucţiunilor de evadare. Dacă îi aresta KGB-ul, *aide-mémoire*-ul „se putea dizolva în apă sau în gură, ceea ce era absolut inconfortabil". În caz de extremă urgenţă, echipa MI6 putea să înghită Operaţiunea PIMLICO.

16:00, Leninski Prospekt, Moscova

Gordievski a tras pe el un pulover verde, subţire, pantaloni de catifea reiată verde-închis şi nişte pantofi vechi, maro, aleşi din fundul dulapului în speranţa că poate scăpaseră contaminării cu pulbere radioactivă sau cu alte substanţe chimice folosite pentru a alerta câinii de urmă. Hainele erau probabil destul de asemănătoare cu treningul lui pentru ca portarul (şi echipa de filaj KGB) să presupună că ieşea la alergat. A încuiat uşa apartamentului. KGB-ul o va deschide iar, peste câteva ore. „Am lăsat în urmă nu doar casa şi bunurile mele, ci şi familia şi viaţa mea." Nu a luat cu el ca amintire nicio fotografie şi niciun alt suvenir

emoţional. Nu le-a dat niciun telefon de adio mamei sau surorii sale, deşi ştia că probabil n-o să o mai revadă pe niciuna din ele. Nu a lăsat niciun bilet în care să se explice sau justifice. În cea mai neobişnuită zi din viaţa sa, nu a făcut nimic din ce ar fi putut să pară ieşit din obişnuit. Când a traversat holul, portarul nu a ridicat ochii. Avea fix o oră şi jumătate ca să traverseze Moscova până la Gara Leningrad şi să îşi piardă urma pentru ultima oară.

La turele lui anterioare de curăţare, se îndreptase către centrul comercial din apropiere. De astă dată, a traversat bulevardul şi a intrat într-o zonă împădurită de pe partea cealaltă, care se întindea cât ţinea bulevardul. Când şoseaua a dispărut din vedere, a luat-o la fugă, din ce în ce mai repede, până când a ajuns să sprinteze. Ofiţerul gras de la KGB care îl urmărea nu ar fi putut în veci să ţină pasul cu el. La capătul parcului a traversat şoseaua, a refăcut traseul şi pe urmă a intrat în magazinele de vizavi. Pungile de plastic erau destul de rare şi atrăgeau atenţia, aşa că a cumpărat o valijoară ieftină, din imitaţie de piele, şi-a îndesat cele câteva lucruri în ea şi a părăsit magazinul pe la ieşirea din spate. A trecut apoi prin tot meniul metodelor de păcălire a filajului, sistematic şi cu meticulozitate: a sărit într-un tren de metrou exact când se închideau uşile, a coborât după două staţii şi a aşteptat sosirea următoarei garnituri; s-a asigurat din nou că toţi pasagerii de pe peron au urcat, a aşteptat până s-au închis uşile şi apoi a luat trenul în direcţie opusă; a mers pe o stradă, s-a întors şi a luat-o pe o alta, a intrat într-un magazin pe o uşă şi a ieşit prin spate.

Gara Leningrad era înţesată de lume şi de miliţie. Întâmplarea făcea că 26 000 de tineri cu simpatii de stânga din 157 de ţări năvăleau la Moscova pentru al XII-lea Festival al Tineretului şi Studenţilor, care începea săptămâna următoare, prezentat ca o sărbătoare a

„solidarităţii antiimperialiste, a păcii şi a prieteniei". Cu ocazia unui miting cu numeroşi participanţi, Gorbaciov avea să le declare: „Aici, în patria marelui Lenin, puteţi simţi direct cât de profund devotaţi sunt tinerii noştri faţă de nobilele idealuri ale umanismului, păcii şi socialismului".[1] Cei mai mulţi dintre participanţii la festival nu veniseră pentru Lenin, ci pentru muzică, printre cei care dădeau spectacole numărându-se Dean Reed, cântăreţul american prosovietic stabilit dincoace de Cortina de Fier, duoul pop britanic Everything but the Girl şi Bob Dylan – care fusese invitat de poetul Andrei Voznesenski[2]. Mulţi dintre tinerii delegaţi soseau din Scandinavia, prin Finlanda. Gordievski a fost alarmat de prezenţa trupelor speciale de menţinere a ordinii publice care patrulau prin gară, dar a încercat să se liniştească singur: cu atât de multă lume care trecea graniţa de nord, grănicerii ar putea să fie prea ocupaţi ca să mai acorde cine ştie ce atenţie maşinilor diplomatice care treceau în sens opus. A cumpărat pâine şi cârnaţi de la o tarabă. Din câte îşi dădea el seama, nu îl urmărea nimeni.

Trenul de noapte spre Leningrad era în cea mai mare parte format din vagoane de dormit de clasa a IV-a, în care fiecare compartiment, deschis către culoar, avea şase cuşete. Gordievski a descoperit că a lui era cea mai de sus. A luat aşternuturi curate şi şi-a făcut patul. Conductorul, o studentă care câştiga un ban pe timpul vacanţei, nu a părut să îi dea prea multă atenţie. Fix la ora 17:30, trenul s-a pus în mişcare. Câteva ore, Gordievski a rămas întins în cuşetă, şi-a luat cina frugală şi a încercat să rămână calm, în timp ce, sub el, tovarăşii lui de călătorie dezlegau împreună

[1] Discursul lui Gorbaciov la al XII-lea Festival al Tineretului şi Studenţilor, 27 iulie 1985: https://rus.ozodi.org/amp/24756366.html

[2] Andrei Andreevici Voznesenski (1933-2010) – poet rus considerat unul dintre cei mai îndrăzneţi scriitori ai epocii sovietice (n.t.)

cuvinte încrucişate. A înghiţit două pilule sedative şi peste câteva clipe a căzut într-un somn adânc, o combinaţie de epuizare mintală, frică şi substanţe chimice.

19:00, Ambasada britanică, Moscova

Coctailul de inaugurare în cinstea ambasadorului a fost un mare succes. Sir Bryan Cartledge, care sosise cu o seară înainte, a ţinut un scurt discurs din care grupul de la MI6 nu şi-a putut aminti nicio vorbă. Rachel rămăsese acasă, gemând pentru microfoanele ascunse şi scoţând din când în când câte un suspin stingher. După o oră de conversaţii diplomatice în lumina candelabrelor, cei doi ofiţeri de informaţii şi-au cerut scuze, explicând că trebuie să conducă peste noapte până la Leningrad, să o ducă pe Rachel la medic, în Finlanda. Dintre cei prezenţi la petrecere, doar ambasadorul, ministrul David Ratford şi secretara MI6, Violet Chapman, cunoşteau adevăratul scop al călătoriei lor. La sfârşitul coctailului, Violet a scos din seiful MI6 de la ambasadă „pachetul medical" PIMLICO şi i l-a înmânat lui Ascot: pastile tranchilizante pentru adulţi şi două seringi pentru sedarea a două copile îngrozite.

Reveniţi pe Kutuzovski Prospekt, în timp ce bărbaţii încărcau maşinile, Rachel s-a dus în dormitorul copiilor şi i-a sărutat de noapte bună. S-a întrebat când avea să îi revadă. „Dacă suntem prinşi – s-a gândit ea –, o să fim reţinuţi foarte mult timp." Gee şi-a condus soţia, ţeapănă de spate şi şchiopătând, până la Fordul Sierra şi a aşezat-o pe locul din faţă.

Pe la 23:15, cele două maşini au ieşit în bulevardul larg şi s-au îndreptat către nord, cu Fordul lui Gee în faţă, urmat de Ascot, în Saab. Ambele cupluri luaseră cu ei destul de multe casete cu muzică, pentru lunga lor călătorie până la Helsinki.

O singură maşină de supraveghere i-a escortat până la Sokol, la periferie, şi apoi a dispărut. Când au intrat pe autostradă, Ascot şi Gee nu au mai văzut să existe vreo maşină de filaj pe urmele lor. Nu era neapărat un lucru liniştitor. O maşină care să se ţină de coada lor nu era singurul mijloc de filaj pe care KGB îl avea pentru vehicule. La intervale regulate, de-a lungul fiecărei şosele principale erau amplasate posturi ale Inspectoratului de Stat Auto (GAI). Atunci când trecea pe lângă ele o maşină aflată sub supraveghere, o notau şi anunţau prin radio, alertând postul următor, iar dacă era necesar, menţineau contactul cu orice maşină de filaj care putea fi plasată în afara razei vizuale.

În cele două automobile, atmosfera era ireală şi tensionată. Pentru că se presupunea că în maşini există microfoane care înregistrau sau transmiteau sunetul către un vehicul ascuns vederii care recepta semnalele radio, nu se putea renunţa la jocul de teatru. Spectacolul trecea la actul al doilea, scena în mişcare. Rachel se plângea de durerile de spate. Ascot bombănea că trebuie să conducă sute de kilometri împreună cu un sugar, fix când sosise noul ambasador. Nimeni nu a pomenit ceva despre evadare sau despre bărbatul care exact atunci, sperau cu toţii, se afla în trenul ce gonea spre Leningrad.

„Trebuie să fie o capcană – îşi spunea Gee în gând, când Rachel adormise. Nu se poate să scăpăm întregi din asta."

Sâmbătă, 20 iulie
3:30, trenul Moscova-Leningrad

Gordievski s-a trezit pe cuşeta de jos, cu o durere de cap ucigătoare şi, pentru o clipă lungă şi ireală, habar nu a avut unde se află. Din cuşeta de sus se uita la el în jos un tânăr cu o expresie ciudată:

— Aţi căzut? a întrebat acesta.

Sedativele îl aruncaseră pe Gordievski într-un somn atât de profund, încât atunci când trenul a frânat brusc, s-a rostogolit din pat şi a căzut. În cădere, s-a ales cu o tăietură la tâmplă. Puloverul era plin de sânge. A ieşit împleticindu-se pe culoar, să ia aer. În compartimentul de alături, un grup de tinere femei din Kazahstan discutau aprins. A deschis gura ca să se alăture conversaţiei, dar când a făcut-o, una dintre femei s-a dat înapoi, îngrozită.

— Dacă scoţi o singură vorbă, ţip.

Abia atunci şi-a dat probabil seama cum arăta: răvăşit, împroşcat cu sânge şi clătinându-se pe picioare. S-a retras, şi-a luat geanta şi s-a dus spre capătul culoarului. Mai era încă o oră înainte ca trenul să ajungă la Leningrad. Oare ceilalţi pasageri îl vor denunţa că e beat? S-a dus să o caute pe conductoare, i-a dat o bancnotă de cinci ruble şi i-a spus:

— Îţi mulţumesc pentru ajutor.

Deşi ea nu făcuse nimic altceva decât să îi dea aşternuturile. Fata s-a uitat la el derutată şi aparent cu o uşoară urmă de reproş. A băgat însă banii în buzunar. Trenul a continuat să duruie înainte, prin întunericul care începea să se risipească.

4:00, şoseaua Moscova-Leningrad

La jumătatea drumului spre Leningrad, în Podişul Valdai, echipa de evadare asista la spectacolul revărsării zorilor, care l-a făcut pe Ascot să devină poetic: „O ceaţă groasă se ridica de pe lacuri şi râuri şi se întindea în lungi cordoane pe coline şi printre arbori şi sate. Din aceşti spumoşi nămeţi violet-trandafirii, pământul se coagula încet şi căpăta forme compacte. Trei aştri cum nu se poate mai strălucitori sclipeau în perfectă simetrie, unul la

stânga, altul la dreapta şi unul drept în faţă. Treceam pe lângă siluete singuratice care coseau deja fânul, culegeau plante sau duceau vacile la păscut, pe pantele şi prin văgăunile ce le treceau prin faţa ochilor. Era o imagine uluitoare, un moment idilic. Era greu să crezi că se putea întâmpla ceva rău într-o zi care începea astfel".

Pe bancheta din spate, Florence dormea fericită în scaunul ei pentru maşină.

Catolic devotat şi cu înclinaţii spirituale, Ascot îşi spunea: „Suntem pe o cale şi îi suntem dedicaţi – nu există decât o direcţie şi pe ea trebuie să mergem".

În cea de-a doua maşină, Arthur şi Rachel Gee trăiau propriul lor moment transcendental, pe măsură ce soarele se ridica la orizont şi lumina inunda podişul rus învăluit în ceaţă.

La casetofon se auzea *Brothers in Arms*, albumul trupei Dire Straits, iar soloul de chitară al lui Mark Knopfer părea că umple zorii.

These mist covered mountains
Are a home now for me
But my home is the lowlands
And always will be
Someday you'll return to
Your valleys and your farms
And you'll no longer burn
To be brothers in arms.

Through these fields of destruction
Baptisms of fire
I've watched all your suffering
As the battles raged higher
And though they did hurt me so bad
In the fear and alarm

You did not desert me
My brothers in arms.[1]

Rachel şi-a amintit că, „pentru prima dată, atunci mi-am zis că o să iasă bine".

Exact atunci, un Fiat cafeniu cu botul bont, maşina KGB standard pentru filaj fabricată în URSS sub marca Jiguli, s-a strecurat la vreo şase metri în spatele celor două vehicule. „Eram urmăriţi."

5:00, gara principală din Leningrad

Gordievski a fost printre primii pasageri care au coborât când trenul a tras la peron. S-a îndreptat grăbit spre ieşire, fără să îndrăznească să privească în urmă şi să vadă dacă nu cumva conductoarea vorbea deja cu personalul gării, arătând spre bărbatul bizar care căzuse din cuşetă şi apoi îi dăduse un bacşiş exagerat de mare. În faţa gării nu era niciun taxi. În schimb, câteva maşini particulare se învârteau pe acolo, iar şoferii lor claxonau ca să atragă clienţi. Gordievski s-a urcat într-una şi i-a zis şoferului:

— La Gara Finlanda.

La Gara Finlanda a sosit la 5:45. Piaţa aproape goală era dominată de o uriaşă statuie a lui Lenin, care comemora momentul din 1917 când marele teoretician al revoluţiei sosise din Elveţia pentru a prelua comanda bolşevicilor. În tradiţia comunistă, Gara Finlanda era simbolul libertăţii

[1] Munţii înveliţi în ceaţă / Azi sunt casă pentru mine / Dar acasă înseamnă şesul / Şi mereu aşa va fi. / Într-o zi vă veţi întoarce la / fermele voastre din văi, / ostoiţi de dorul de a fi iar / camarazi de arme. //
Peste aste câmpuri ale morţii / Botezate în foc / V-am văzut suferind / În tot mai acerbe măceluri / Şi când rănit de moarte am fost / Cu spaimă şi frică / Voi nu m-aţi lăsat, / camarazi de arme ai mei. (n.t.)

revoluţionare şi locul unde a luat naştere Uniunea Sovietică; pentru Gordievski, ea reprezenta poarta către libertate, dar în direcţia opusă faţă de Lenin – din toate punctele de vedere.

Primul tren către graniţă a plecat la 7:05. Avea să îl ducă până la Zelenogorsk, situat la aproximativ 50 de kilometri nord-vest de Leningrad şi la puţin peste o treime din distanţa până la graniţa cu Finlanda. De acolo, putea să ia un autobuz care să îl ducă, pe şoseaua principală, până la Vîborg. Gordievski s-a îmbarcat şi s-a prefăcut că doarme. Trenul se mişca îngrozitor de încet.

7:00, sediul KGB, Centrul din Moscova

Nu este foarte clar când a realizat KGB-ul că Gordievski dispăruse. În zorii zilei de 20 iulie, echipa de filaj a Direcţiei Generale I (departamentul pentru China) trebuie să fi fost deja foarte îngrijorată. Ultima oară fusese văzut vineri după-amiază cu o pungă de plastic în mână, făcând jogging în pădurea de pe Leninski Prospekt. În cele trei ocazii anterioare în care Gordievski dispăruse, reapăruse după câteva ore. De astă dată, nu s-a mai întors la apartament. Nu era nici la sora lui, nici la socrul său sau la prietenul Liubimov şi nici la vreo altă adresă cunoscută.

În clipa aceea, acţiunea cea mai raţională ar fi fost să se dea alarma. KGB-ul ar fi lansat atunci o căutare imediată, ar fi percheziţionat apartamentul lui Gordievski după indicii despre locul în care s-ar fi putut afla, ar fi adus la interogatoriu toţi prietenii şi rudele, ar fi dublat filajul personalului diplomatic britanic şi apoi ar fi închis orice cale de scăpare, aeriană, terestră sau marină. Nu există totuşi nicio dovadă că echipa de filaj a făcut aşa ceva în dimineaţa zilei de 20 iulie. Aparent, au făcut în schimb, ceea ce fac slujbaşii la stat în orice sistem autocratic, în

care o greşeală onestă este pedepsită: nu au făcut absolut nimic şi au sperat ca problema să dispară.

7:30, Leningrad

Echipa de extragere MI6 a parcat în faţa hotelului Astoria din Leningrad. Maşina cafenie de filaj a KGB-ului i-a urmărit tot drumul până în centrul Leningradului, apoi a dispărut. „Am presupus că avem o coadă nouă", a scris Ascot. Au deschis portbagajele maşinilor şi „am scotocit ostentativ în ele, să demonstrăm celor de la filaj că nu aveam nimic de ascuns şi că portbagajele erau într-adevăr pline cu bagaje". În timp ce Gee şi cele două femei au intrat în hotel, să hrănească bebeluşul şi să ia micul dejun („ouă fierte tari, oribile, şi pâine fără niciun gust"), Ascot a rămas în maşină, prefăcându-se că doarme. „KGB-ul amuşina prin preajmă şi nu voiam să-şi bage nimeni nasul." Doi bărbaţi s-au apropiat pe rând de maşină şi s-au uitat înăuntru pe geam; în ambele situaţii, Ascot a pretins că tresare, se trezeşte şi se uită urât la ei.

După estimările lui Ascot, călătoria de o sută şaizeci de kilometri până la refugiul auto trebuia să dureze cam două ore. Aşa că trebuia să plece din Leningrad la 11:45 ca să ajungă acolo mult mai devreme decât ora fixată pentru întâlnirea de la 14:30. Maşina care prin Leningrad se ţinuse de ei ca o umbră şi, acum, tipii curioşi care se vânturaseră pe lângă automobil sugerau un interes îngrijorător din partea KGB-ului. „În momentul acela, mi-am dat seama că se vor ţine de noi până la graniţă şi asta mi-a anihilat entuziasmul." Cele două puternice maşini de producţie occidentală puteau să întreacă automobilul de producţie sovietică al KGB şi să se distanţeze suficient pentru a vira în refugiu fără să fie văzute. Dar dacă KGB-ul postase o maşină de filaj şi în faţă, aşa cum făcea

uneori? Dacă PIMLICO nu reuşise să scape de urmăritori, era posibil ca echipa să intre direct într-o ambuscadă. „Cel mai teamă mi-a fost de schema în care două echipe de filaj plănuiau să se întâlnească şi să ne prindă ca într-un cleşte, fix în punctul de întâlnire. Bruma de optimism care îmi mai rămăsese s-a evaporat rapid."

Având două ore de omorât, Ascot a propus să folosească timpul pentru a face un pelerinaj ironic la Institutul şi mănăstirea Smolnîi, unul dintre cele mai venerate locuri ale comuniştilor. Construit iniţial ca Institutul Smolnîi pentru Tinerele Fiice de Nobili, una dintre primele instituţii de învăţământ din Rusia destinate femeilor (doar membrele aristocraţiei), marele edificiu palladian[1] a fost folosit de Lenin pe post de cartier general în timpul Revoluţiei din Octombrie şi a devenit sediul guvernului bolşevic, înainte ca acesta să fie mutat la Kremlin, la Moscova. Era plin de ceea ce Ascot numea „leniniana".

În grădinile de la Smolnîi, cei patru s-au aşezat pe o bancă şi au discutat pe marginea unui ghid turistic. „Era ultimul consiliu de război, în care am recapitulat totul", a explicat Ascot. Dacă reuşeau să ajungă la locul de întâlnire, conţinutul portbagajelor va trebui reaşezat, pentru a le face loc pasagerilor. Rachel va aranja picnicul, în timp ce bărbaţii vor elimina bagajele. Între timp, Caroline va ieşi la intrarea în refugiu, cu Florence în braţe, pentru a supraveghea şoseaua în ambele direcţii. „Dacă i se părea ceva în neregulă, trebuia să îşi scoată eşarfa." Dacă drumul era însă liber, Gee deschidea capota maşinii sale, pentru a-i semnaliza lui PIMLICO că era în siguranţă şi putea să iasă. Orice microfoane ar fi reuşit să înregistreze dialogurile,

[1] Arhitectura palladiană – stil european derivat şi inspirat de proiectele arhitectului veneţian Andrea Palladio (1508-1580), bazate puternic pe simetria, perspectiva si valorile arhitecturii clasice antice, greceşti şi romane (n.t.)

aşa că preluarea spionului trebuia să se facă fără niciun cuvânt. Dacă era singur, îl vor ascunde în portbagajul maşinii lui Gee. Suspensiile Fordului erau mai înalte decât la Saab şi greutatea suplimentară a unui corp în plus nu se va observa la fel de tare. „Arthur urma să iasă primul din refugiu", scria Ascot. „Iar eu aveam să îi protejez din spate, în eventualitatea că s-ar fi încercat lovirea portbagajului."

Sediul revoluţionar al lui Lenin părea un loc potrivit ca să complotezi. „Practic, era la o azvârlitură de băţ de KGB."

Înainte de a se urca înapoi în maşini pentru ultimul segment de drum, s-au plimbat pe malul Nevei şi au privit cum fluviul curge pe lângă un doc abandonat, „presărat cu autobuze ruginite şi fără roţi şi bucăţi mari de celofan care pluteau printre algele din apă". Ascot a venit cu ideea că ar fi o bună ocazie să intre rapid în legătură cu Atotputernicul. „Am căzut toţi patru pe gânduri, o clipă. Ne simţeam puternic legaţi de ceva mai presus de noi – şi chiar aveam nevoie de asta."

La periferia Leningradului, au trecut pe lângă un post de miliţie GAI cu foişor. Câteva momente după aceea, o Lada Jiguli albastră, cu doi pasageri bărbaţi şi o antenă lungă, s-a plasat în spatele lor. „Era o imagine deprimantă", a remarcat Ascot. „Dar ce avea să urmeze a fost şi mai rău."

8:25, Zelenogorsk

Gordievski a coborât din tren şi a privit în jur. Oraşul Zelenogorsk, care până în 1948 era cunoscut cu numele lui finlandez, Terijoki, se trezea la viaţă, iar gara era aglomerată. Părea imposibil ca spionul să fi fost urmărit până acolo, dar în Moscova, echipa de filaj dăduse probabil alarma. Optzeci de kilometri nord-vest mai departe, postul de grăniceri de la Vîborg se putea să fie deja în

alertă. Planul de evadare prevedea să parcurgă restul drumului cu autobuzul şi să coboare la borna care arăta 836, la 836 de kilometri de Moscova, cu 25 de kilometri înainte de oraşul de graniţă. La autogară şi-a cumpărat bilet până la Vîborg.

Plin doar pe jumătate, autobuzul vechi a ieşit gâfâind din Zelenogorsk în timp ce Gordievski a încercat să se instaleze confortabil pe scaunul tare şi să închidă ochii. În faţa lui s-a aşezat un cuplu de tineri. Erau vorbăreţi şi prietenoşi. Mai erau şi uimitor de beţi la ora 9 dimineaţa, o situaţie specifică aproape exclusiv Rusiei.

— Unde mergeţi? l-au întrebat aceştia printre sughiţuri. De unde sunteţi?

Gordievski le-a răspuns cu un mormăit. Aşa cum le e obiceiul beţivilor care caută să intre în vorbă, au repetat întrebarea, mai tare. Le-a răspuns că se duce în vizită la nişte prieteni, într-un sat de lângă Vîborg, pomenind un nume reţinut când studiase micul atlas. Chiar şi pentru urechile lui, spusele au sunat ca o minciună gogonată. Răspunsul a părut însă mulţumitor pentru cei doi, care au bâiguit ceva fără importanţă şi, după vreo douăzeci de minute, s-au ridicat poticnit în picioare şi au coborât, făcându-i veseli cu mâna.

De ambele părţi ale şoselei se întindea o pădure deasă de conifere amestecate cu mesteceni pitici şi plopi tremurători, întreruptă din când în când de câte un luminiş cu mese de picnic. Era un loc unde ţi-ar fi fost uşor să te rătăceşti, dar şi un loc nimerit unde să te ascunzi. Din direcţie opusă curgeau autocarele cu turişti, care aduceau tinerii din Scandinavia la festivalul de muzică. Gordievski a observat numărul mare de vehicule militare, inclusiv transportoare blindate pentru trupe. Zona de graniţă era puternic militarizată şi erau în desfăşurare un soi de manevre militare.

Şoseaua a făcut o curbă la dreapta şi deodată fotografiile pe care Veronica Price i le arătase de atâtea ori au părut brusc să prindă viaţă. Nu văzuse borna de marcaj, dar era sigur că acela e locul. A sărit în picioare şi s-a uitat pe geam. Autobuzul era acum aproape gol şi şoferul s-a uitat la el derutat, prin oglinda retrovizoare. A oprit autobuzul. Gordievski a ezitat. Autobuzul s-a pus din nou în mişcare. Atunci s-a repezit pe culoarul dintre scaune, cu o mână la gură.

— Scuze, mi s-a făcut greaţă. Puteţi să mă lăsaţi să cobor?

Enervat, şoferul a oprit din nou şi a deschis uşa. Când autobuzul a plecat, Gordievski s-a aplecat peste şanţul şoselei, prefăcându-se că vomită. Atrăsese prea mult atenţia. Cel puţin vreo şase oameni îşi aminteau acum limpede de el: conductoarea din tren, bărbatul care l-a găsit leşinat pe podeaua compartimentului, cei doi tineri beţi şi şoferul autobuzului, care o să îşi aducă aminte de pasagerul cu greţuri, care părea că nu ştie încotro merge.

Intrarea în zona de refugiu era la 300 de metri mai în faţă, marcată de stânca distinctivă. Aleea făcea o buclă largă în D, lungă de vreo 90 de metri, ecranată spre şosea de o lizieră de copaci şi un subarboret des de tufe şi ferigi. În punctul cel mai larg al buclei, nişte urme de şenile intrau adânc în pădurea de pe partea dreaptă. Zona de pământ a refugiului era plină de praf, dar terenul din jur era mlăştinos, cu bălţi de apă stătută. Începea să se încălzească şi pământul degaja o miasmă fetidă şi înţepătoare. Auzea bâzâitul ţânţarilor şi a simţit prima înţepătură. Apoi, alta. Pădurea părea să reverbereze liniştea. Era abia ora 10:30. Maşinile MI6 de extragere nu vor ajunge aici decât peste patru ore, dacă vor ajunge vreodată.

Teama şi adrenalina pot avea un efect straniu asupra minţii şi a apetitului. Gordievski ar fi trebuit să rămână ascuns în tufe. Trebuia să îşi tragă geaca peste cap şi să lase

ţânţarii să-şi facă mendrele. Ar fi trebuit să aştepte. A făcut, în schimb, ceva ce, retrospectiv, a părut aproape o demenţă.

A decis să meargă la Vîborg, să bea ceva.

12:00, şoseaua Leningrad-Vîborg

Cele două maşini ale MI6 tocmai ieşeau din suburbiile Leningradului, cu maşina Jiguli a KGB-ului pe urme, când în faţa Saab-ului lui Ascot a apărut o maşină de miliţie care s-a poziţionat în fruntea micului convoi. Câteva clipe mai târziu, o a doua maşină de miliţie a trecut din direcţie opusă, apoi a semnalizat, a întors şi a intrat în spatele maşinii KGB. Un al patrulea autoturism, un Jiguli de culoarea muştarului, s-a alăturat în coada coloanei. „Eram prinşi la mijloc" a povestit Ascot. A schimbat o privire îngrijorată cu Caroline, dar nu a spus nimic.

După alte circa cincisprezece minute, maşina de miliţie din faţă a accelerat brusc şi s-a îndepărtat. La fel a făcut şi automobilul KGB, care a depăşit cele două maşini ale britanicilor şi a preluat prima poziţie. La un kilometru şi jumătate în faţă îi aştepta prima maşină de miliţie, trasă pe un drum lateral. Odată ce convoiul a trecut, a ieşit în şosea şi a preluat poziţia din spate. Maşinile britanicilor erau din nou la mijloc, dar acum KGB-ul era în frunte, iar cele două maşini de miliţie, în spate. Ceea ce se întâmplase fusese un număr clasic de putere demonstrată de sovietici, coordonat prin radio şi executat sub forma unui bizar dans motorizat: „KGB-ul îi spusese miliţiei: «Puteţi să participaţi, dar noi conducem operaţiunea asta»."

Indiferent în ce ordine alegeau să se încadreze în convoi, era vorba de un filaj strâns, fără niciun efort de camuflare. Ascot a continuat să meargă mai departe, deprimat. „În momentul acela, m-am gândit că suntem prinşi în cleşte. Ne şi vedeam intrând pe refugiu unde

eram întâmpinaţi de un comitet de primire, o grămadă de oameni în uniformă care apăreau de prin tufişuri."

Cifrele de pe bornele kilometrice erau tot mai mici. „Nu aveam niciun plan prestabilit care să se adreseze unei situaţii de felul acesta: chiar nu îmi imaginasem că o să ne îndreptăm spre punctul de întâlnire cu KGB-ul la doar câţiva metri în faţa noastră şi fix în spatele nostru." Cu o maşină în frunte şi trei în spate, ar fi fost imposibil să intre pe refugiu. „Dacă mai sunt cu noi când ajungem la punctul de întâlnire – s-a gândit Ascot –, va trebui să anulăm operaţiunea." PIMLICO – şi familia lui, dacă o adusese – vor fi lăsaţi cu ochii în soare. Presupunând, de fapt, că PIMLICO plecase din Moscova.

12:12, o cafenea de la periferia sudică a Vîborgului

Prima maşină de pe şosea care mergea în direcţia Vîborg a fost o Lada, care oprise cu bunăvoinţă în clipa când Gordievski a ridicat degetul mare în sus. Călătoria cu autostopul, *avtostop*, era ceva obişnuit în Rusia şi era încurajată de autorităţi. Chiar şi într-o zonă militarizată, un autostopist singuratic nu era neapărat suspect. Şoferul era un tânăr îmbrăcat elegant în haine civile. Un posibil militar sau KGB-ist, s-a gândit Gordievski, dar dacă lucrurile stăteau astfel, omul era deosebit de lipsit de curiozitate, nu a întrebat nimic şi tot drumul, până la marginea oraşului, a pus la volum maxim muzică pop occidentală. Când Gordievski i-a oferit trei ruble pentru călătoria scurtă, omul a acceptat banii fără o vorbă şi a pornit mai departe fără să privească înapoi. Câteva minute după aceea, Gordievski lua un prânz bun: două sticle de bere şi o farfurie cu pui fript.

Prima sticlă cu bere a alunecat repede pe gât şi spionul a început să simtă o dulce ameţeală, pe măsură ce adrenalina ceda. Pulpa de pui a fost unul dintre cele mai

gustoase lucruri pe care le-a mâncat vreodată. Cafeneaua goală de la periferia Vîborgului părea absolut obişnuită, o chestie de plastic şi sticlă. Chelneriţa abia dacă îi aruncase o privire când i-a luat comanda. A început să se simtă nu chiar în siguranţă, dar ciudat de calm şi brusc epuizat.

De-a lungul secolelor, Vîborgul îşi schimbase în mod repetat naţionalitatea, din suedeză în finlandeză şi rusă, apoi sovietică şi iar finlandeză şi, în final, sovietică. În 1917, Lenin trecuse prin oraş în fruntea grupului său de bolşevici. Înainte de al Doilea Război Mondial populaţia lui, de optzeci de mii de locuitori, deşi majoritar finlandeză, includea şi suedezi, germani, ruşi, ţigani, tătari şi evrei. În timpul Războiului de Iarnă, dintre Finlanda şi Uniunea Sovietică (1939-1940), practic întreaga populaţie a fost evacuată şi mai bine de jumătate dintre clădiri au fost distruse. După lupte crâncene, oraşul a fost ocupat de Armata Roşie şi anexat de URSS în 1944, când au fost expulzaţi ultimii finlandezi şi au fost înlocuiţi de cetăţeni sovietici. Vîborgul avea acea atmosferă dezolantă şi inertă a oricărui oraş care a fost demolat, epurat etnic şi reconstruit în grabă şi ieftin. Părea absolut ireal. Cafeneaua însă era primitoare.

Gordievski şi-a revenit cu o tresărire. Adormise oare? Se făcuse deodată ora 13:00. În cafenea intraseră trei bărbaţi care se zgâiau la el suspicioşi, după părerea lui. Erau bine îmbrăcaţi. A încercat să nu pară că se grăbeşte, şi-a luat a doua sticlă de bere, a pus-o în pungă, a lăsat banii pe masă şi a ieşit. Îmbărbătându-se singur, s-a îndreptat relaxat spre sud; după circa 350 de metri a îndrăznit să se uite în urmă. Bărbaţii erau încă în cafenea. Dar când trecuse timpul? Şoseaua era pustie acum. Odată cu ora prânzului, traficul se subţiase. A început să alerge. Încă era un alergător pe cinste. În ciuda încercărilor din ultimele două luni, îşi păstrase condiţia fizică. Îşi simţea inima bătând repede, din cauza spaimei şi a efortului, dar şi-a

intrat în ritm. Un autostopist poate că nu ar sări în ochi, dar un bărbat care aleargă pe o şosea pustie cu siguranţă ar stârni curiozitatea. Cel puţin alerga în direcţie *opusă* graniţei. A grăbit ritmul. De ce nu rămăsese la punctul de întâlnire? Era oare în stare să parcurgă cei douăzeci şi şase de kilometri până la refugiul auto într-o oră şi douăzeci de minute? Aproape sigur, nu. Dar a continuat să alerge, cât putea de repede. Gordievski alerga ca să îşi salveze viaţa.

13:00, trei kilometri nord de satul Vaalimaa, Finlanda

De partea finlandeză a graniţei, echipa de primire MI6 a intrat devreme în dispozitiv. Ştiau că Ascot şi Gee porniseră din Moscova la timp, cu o seară înainte, dar de atunci nu mai primiseră nicio veste. Price şi Brown şi-au parcat Volvo-ul roşu în afara carosabilului, la marginea luminişului. Shawford şi danezii şi-au luat poziţiile, de fiecare parte a drumului. În cazul în care cele două maşini soseau cu KGB-ul pe urmele lor, Eriksen şi Larsen îşi vor folosi automobilele pentru a încerca să blocheze sau să lovească bara de protecţie a urmăritorilor. Păreau foarte bucuroşi de această posibilitate. Era foarte cald şi linişte, o atmosferă ciudat de paşnică după activitatea frenetică din cele patru zile anterioare.

„Simţeam ca e o perioadă extraordinară de calm, în centrul unei lumi care nu cunoştea liniştea", îşi aminteşte Simon Brown. Adusese cu el *Hotel du Lac*[1], romanul Anitei Brookner, câştigător al Premiului Booker. „M-am gândit că dacă iau cu mine o carte lungă, o să provoc soarta, aşa că am luat una scurtă." Danezii moţăiau. Veronica Price a alcătuit în minte o listă cu tot ceea ce cuprindea planul de evadare. Brown citea cât putea de încet şi „încercam să nu mă gândesc la minutele care se scurgeau". Prevestiri

[1] Roman de dragoste premiat în 1984, care are ca personaj principal o scriitoare care locuieşte într-un hotel de pe malul lacului Geneva. (n.t.)

negre dădeau buzna: „Mă întrebam dacă nu omorâsem copilele când le injectasem medicamentele."

13:30, şoseaua Leningrad-Vîborg

Autorităţile sovietice responsabile de construirea drumurilor erau mândre de şoseaua care lega Leningradul de graniţa finlandeză, poarta principală între Scandinavia şi Uniunea Sovietică. Era o şosea demonstrativ exemplară, largă, cu un asfalt şi o curbură corespunzătoare, cu indicatoare şi marcaje rutiere clare. Micul convoi înainta fără probleme, cu 120 de kilometri la oră, cu maşina KGB-ului în faţă, automobilele MI6 prinse la mijloc şi două vehicule de miliţie şi o a doua maşină KGB urmându-le la mică distanţă, în spate. Totul era mult prea simplu pentru KGB; aşa că Ascot a decis să le îngreuneze misiunea.

„Eram supravegheaţi de ani de zile şi ajunseserăm să ştim cum gândea Direcţia VII a KGB. Deşi adeseori ştiau că *tu* ştii că sunt prin preajmă, ceea ce îi ofensa cu adevărat şi îi stânjenea era când cineva le arăta dinadins că i-a reperat: psihologic vorbind, niciunei echipe de filaj nu îi place ca ţinta să îi facă de râs, pentru că sunt vizibili şi incompetenţi. Te urau când ridicai două degete şi practic le spuneai: «Ştim că sunteţi acolo şi ştim ce faceţi»." În principiu, Ascot ignorase întotdeauna filajul, indiferent cât de evidenţi erau. Acum, pentru prima dată, şi-a încălcat propria regulă.

Vicontele-spion a redus viteza până ce a ajuns la 60 de kilometri pe oră. Restul convoiului a făcut la fel. La borna kilometrică 800, Ascot a încetinit din nou, până ce au ajuns la nici 45 de kilometri pe oră. Maşina KGB din faţă a încetinit şi a aşteptat ca maşinile britanicilor să o ajungă din urmă. Alte maşini au început să se adune în spatele convoiului.

Şoferului de la KGB nu i-a plăcut. Britanicii îşi băteau joc de el, împiedicând deliberat înaintarea. „În sfârşit,

nervii şoferului din faţă au cedat şi omul a accelerat cu viteză maximă. Nu i-a plăcut să fie deconspirat." La câţiva kilometri în faţă, automobilul Jiguli albastru al KGB-ului aştepta pe un drum lateral care ducea în satul Kaimovo. A intrat înapoi pe şosea, în spatele celorlalte maşini de filaj. Saab-ul lui Ascot era din nou primul din convoi.

Treptat, Ascot a mărit viteza. La fel şi Gee, care a păstrat o distanţă de numai cincisprezece metri între maşina lui şi Saab-ul din frunte. Celelalte trei maşini au început să rămână în urmă. În faţă, şoseaua era dreaptă şi liberă. Ascot a accelerat iar. Mergeau acum cu circa 140 km/h. Se crease o distanţă de vreo şapte sute de metri între Gee şi maşinile ruşilor. Au trecut ca fulgerul pe lângă borna kilometrică 826. Punctul de întâlnire era la nici zece kilometri în faţă.

Ascot a luat o curbă şi a apăsat pe frână.

O coloană militară traversa şoseaua de la stânga la dreapta, blocând-o: tancuri, obuziere, lansatoare de rachetă şi transportoare blindate de personal. În faţă era deja oprit un camion de pâine, care aştepta convoiul să treacă. Ascot a oprit în spatele camionului. Gee a oprit după el. Maşinile de supraveghere i-a ajuns din urmă şi s-au grupat în spate. Soldaţii ruşi de pe tancuri au zărit maşinile străine şi au ridicat pumnii strânşi şi au strigat spre ei, un salut ironic de Război Rece.

„Asta e. Suntem terminaţi", s-a gândit Ascot.

14:00, şoseaua spre Leningrad, 16 kilometri sud-est de Vîborg

Gordievski a auzit camionul hurducăind în spatele lui înainte de a-l vedea şi i-a făcut semn cu degetul mare. Şoferul l-a poftit pe autostopist înăuntru.

— De ce vrei să mergi acolo? Nu e nimic de văzut, i-a spus el când Gordievski i-a explicat, gâfâind, că ar vrea să îl lase la borna kilometrică 836.

Gordievski i-a aruncat o privire care spera să pară conspirativă.

— Sunt nişte dacea în pădure. Am o doamnă drăguţă care mă aşteaptă într-una din ele.

Şoferul de camion a râs hohotit, semn că a înţeles, şi apoi a rânjind complice.

„Omule minunat", şi-a spus Gordievski, zece minute mai târziu, când şoferul l-a lăsat la punctul de întâlnire şi a pornit mai departe făcând libidinos din ochi, cu trei ruble în buzunar. „Rusule minunat."

Ajuns la refugiu, s-a băgat târâş sub tufe. Ţânţarii flămânzi l-au primit bucuroşi înapoi. Un autobuz care ducea femei la baza militară a intrat pe refugiu şi a luat-o pe potecă; Gordievski s-a făcut una cu pământul ud, întrebându-se dacă nu fusese văzut. S-a lăsat liniştea, cu excepţia zumzetului ţânţarilor şi a bubuitului inimii sale. Deshidratat, a băut a doua sticlă de bere. S-a făcut 14:30. Apoi 14:35.

La 14:40 l-a cuprins din nou un moment de nebunie, s-a ridicat în picioare, s-a dus pe şosea şi a luat-o în direcţia de unde trebuiau să apară maşinile MI6 de evadare. Poate că avea să economisească nişte minute dacă se întâlnea cu ei chiar pe şosea. După doar câţiva paşi, a redevenit raţional. Dacă maşinile aveau o escortă KGB, vor fi prinşi cu toţii la vedere. A fugit înapoi în refugiu şi s-a cufundat din nou printre ferigi.

„Aşteaptă. Controlează-te", şi-a spus el.

14:40, borna kilometrică 826,
şoseaua Leningrad-Vîborg

Ultimul vehicul al convoiului militar s-a târât cu greu peste şosea. Ascot a ambalat motorul automobilului Saab, a depăşit în forţă camionul de pâine şi a accelerat puternic, cu Gee la doar câţiva metri în urma lui. Aveau

cam un kilometru avans înainte ca automobilul KGB-ului să pornească motorul. Drumul era liber în faţă. Ascot a apăsat acceleraţia până la podea. La casetofonul maşinii se auzea oratoriul lui Händel, *Messiah*. Caroline a dat volumul la maximum. „Norodul acesta, care zăcea în întuneric, a văzut o mare lumină; şi peste cei ce zăceau în ţinutul şi în umbra morţii a răsărit lumina."[1] „Măcar dacă...", şi-a spus Ascot în gând, posomorât.

Ofiţerii MI6 mai făcuseră ruta aceasta de câteva ori înainte şi amândoi ştiau că intrarea pe refugiu era la doar trei kilometri în faţă. În câteva momente au ajuns să ruleze din nou cu 140 km/h, maşinile de escortă rămăseseră deja în urmă cu vreo 400 de metri, iar distanţa se mărea constant. Chiar înainte de borna kilometrică 836, drumul devenea drept şi cobora în pantă vreo 800 de metri, apoi urca din nou, înaintea unei curbe strânse la dreapta. Refugiul era pe partea dreaptă, la circa 180 de metri mai departe. Oare va fi plin de ruşi ieşiţi la picnic? Caroline Ascot nu ştia dacă soţul ei va încerca preluarea sau va trece mai departe pe lângă refugiu. Nici Gee nu ştia. De fapt, nici Ascot.

În vârful pantei, când Ascot a intrat în curbă, Gee s-a uitat în oglinda retrovizoare şi a zărit Jiguli-ul albastru apărând la 800 de metri în spate, pe porţiunea de şosea dreaptă, o distanţă de jumătate de minut, poate nici atât.

În faţa lor a răsărit stânca şi, aproape fără să îşi dea seama că o face, Ascot a apăsat brusc frâna, a intrat în refugiu şi a oprit cu un scrâşnet de roţi. Gee a făcut la fel, câţiva metri în spatele lui. Roţile celor doi au ridicat în aer un nor de ţărână. Copacii şi stânca îi fereau vederii de pe şosea. Locul era pustiu. Era ora 14:47. „Doamne,

[1] Matei 4:16, *Biblia sau Sfânta Scriptură cu Trimiteri 1924*, Dumitru Cornilescu (n.t.)

te rog, fă să nu se vadă praful", s-a rugat Rachel. Tocmai coborau din maşină când au auzit motoarele celor trei Lada protestând, ambalate peste puteri în timp ce treceau în viteză pe şosea, la nici cincisprezece metri distanţă, dincolo de copaci. „Dacă măcar unul dintre ei se uită acum în oglinda retrovizoare – şi-a spus Ascot în gând – o să ne vadă." Zgomotul motoarelor s-a stins. Praful s-a aşezat. Caroline şi-a pus eşarfa pe cap, a luat-o pe Florence şi s-a dus spre punctul de pândă, la intrarea în refugiu. Urmând scenariul, Rachel a luat coşul şi a întins pătura de picnic. Ascot s-a apucat să transfere bagajele din portbagaj pe bancheta din spate, iar Gee a mutat maşina lui în faţa Saab-ului, pregătit să deschidă capota imediat ce Caroline le dădea semnalul că totul e în regulă.

În clipa aceea, un vagabond a ţâşnit din tufişuri, neras şi neîngrijit, plin de noroi, ferigi şi praf, cu sânge uscat în păr. Ţinea într-o mână o geantă maro, ieftină, şi pe chip avea o expresie sălbatică. „Nu arată absolut deloc la fel ca în fotografie", şi-a spus Rachel. „Orice fantezii avusesem noi, despre cum o să ne întâlnim cu un spion fermecător, au dispărut într-o clipită." Ascot a fost de părere că omul semăna „cu un trol de pădure sau cu un pădurar din basmele fraţilor Grimm".

Gordievski l-a recunoscut pe Gee drept bărbatul cu ciocolata Mars. Acesta din urmă abia dacă îl zărise în faţa brutăriei şi, pentru o clipă, s-a întrebat dacă apariţia aceea şleampătă putea să fie aceeaşi persoană. O frântură de secundă, pe o potecă plină de praf dintr-o pădure din Rusia, spionul şi cei trimişi să îl salveze s-au privit reciproc, indecişi. Echipa MI6 era pregătită pentru patru persoane, inclusiv copii mici, dar PIMLICO era, evident, singur. Gordievski se aştepta să fie preluat de doi ofiţeri de informaţii. Veronica nu spusese nimic despre vreo femeie, cu atât mai puţin despre nişte femei care păreau

să pregătească un soi de picnic englezesc în toată regula, inclusiv cu ceşti de ceai. Şi ce era cu copilul? Oare MI6 chiar adusese un sugar într-o operaţiune de evadare periculoasă?

Gordievski s-a uitat când la un bărbat, când la celălalt, apoi a mormăit în limba engleză:

— În care maşină?

15

Finlandia

Ascot a arătat spre portbagajul deschis al maşinii lui Gee. Caroline s-a grăbit să revină de la intrarea în refugiu, cu copilul. Rachel a luat pantofii lui Gordievski, plini de noroi, urât mirositori şi posibil radioactivi, i-a legat într-o pungă de plastic şi i-a aruncat sub scaunul din faţă al maşinii. Gordievski s-a suit în portbagajul Fordului Sierra şi s-a ghemuit. Gee i-a dat apă, pachetul medical şi sticla goală, indicându-i prin semne că trebuia să se dezbrace în portbagaj. L-au învelit cu pătura de aluminiu. Gee a închis încet capota maşinii şi Gordievski a dispărut în întuneric. Cu Ascot în frunte, cele două autoturisme au revenit pe şoseaua principală şi au accelerat.

Întreaga operaţiune de preluare durase optzeci de secunde.

La borna kilometrică 852, apărea vederii următorul post de observaţie GIA, împreună cu un tablou memorabil. Automobilul Jiguli de culoarea muştarului şi cele două maşini de miliţie erau parcate pe dreapta, cu portierele deschise. Un KGB-ist în haine civile discuta serios cu cinci miliţieni. „Când am apărut, toţi s-au întors brusc să se uite la noi“, holbându-se cu gurile căscate în timp ce două

maşini britanice treceau pe lângă ei. Pe feţe li se citea un amestec de confuzie şi uşurare. „De îndată ce am trecut, şoferul a fugit înapoi la maşină", a consemnat Ascot. „Avea pe chip o expresie încurcată şi neîncrezătoare, încât mă aşteptasem să fiu oprit şi măcar chestionat despre manevrele făcute." Maşina de filaj a intrat imediat în spate, la fel ca înainte. Oare vorbiseră dinainte prin radio la graniţă, avertizându-i pe grăniceri să fie atenţi la un grup de diplomaţi străini? Trimiseseră un raport în care recunoşteau că îi pierduseră pe diplomaţii britanici timp de câteva minute? Sau, în maniera sovietică tradiţională, presupuseseră că englezii au oprit doar la marginea drumului ca să se uşureze şi eludaseră cele câteva minute în care nu au ştiut ce se întâmplase, nespunând nimic despre ele? Este imposibil de ştiut care este răspunsul la această întrebare, dar e uşor de ghicit.

Rachel şi Arthur Gee auzeau dinspre portbagaj gemete şi bufnituri înfundate, în timp ce Gordievski se lupta să îşi scoată hainele în spaţiul acela strâmt. Apoi, un gâlgâit clar, când a dat pe gât berile de prânz. Rachel a dat muzica mai tare: *Greatest Hits* ale trupei rock americane Dr. Hook, o compilaţie de înregistrări, printre care *Only Sixteen*, *When You're in Love with a Beautiful Woman* şi *Sylvia's Mother*. Stilul muzicii celor de la Dr. Hook este adeseori etichetat ca „uşor de ascultat". Lui Gordievski nu i s-a părut uşor. Chiar aşa, înghesuit în portbagajul încins până la punctul de fierbere al maşinii, fugar ca să îşi salveze viaţa, a găsit răgazul să se enerveze din pricina acelei muzici pop sentimentale şi neintelectuale. „Era o muzică oribilă, oribilă. Am urât-o."

Pe Rachel însă, nu zgomotele făcute de pasagerul lor secret o îngrijorau cel mai tare, ci mirosul: un amestec de transpiraţie, săpun ieftin, tutun şi bere, care venea din spatele maşinii. Nu era tocmai neplăcut, dar era foarte

distinct şi destul de puternic. „Era mirosul Rusiei. Nu unul pe care te-ai aştepta să îl găseşti într-o maşină englezească obişnuită." Câinii de urmă sigur îşi vor da seama că acel ceva din spatele maşinii miroase cu totul altfel decât pasagerii din faţă.

Cu mişcări de contorsionist, Gordievski a reuşit să îşi scoată cămaşa şi pantalonii, dar efortul l-a lăsat fără suflu. Căldura era deja insuportabilă, iar aerul din interiorul portbagajului părea să devină tot mai greu de respirat. A înghiţit o pilulă de sedativ. Şi-a imaginat scena care s-ar derula dacă îl găseau grănicerii. Vor fi cu toţii târâţi de acolo. El va fi dus la Lubianka, silit să mărturisească şi apoi ucis.

La Moscova, KGB-ul probabil ştia deja că au o problemă. Nu au luat totuşi măsura închiderii celei mai apropiate graniţe terestre şi nici nu au făcut vreo legătură între dispariţia lui Gordievski şi cei doi diplomaţi britanici care, cu o seară înainte, dispăruseră tiptil de la un eveniment al ambasadei ca să plece cu maşinile în Finlanda. În schimb, s-a presupus iniţial că Gordievski se sinucisese şi probabil zăcea pe fundul râului Moscova sau, dacă nu, beat prin vreun bar. În toate marile birocraţii, weekendurile sunt perioade de letargie, în care personalul de rangul doi vine la muncă, iar şefii se relaxează. KGB-ul începuse să îl caute pe Gordievski, dar fără prea mare grabă. La urma urmelor, unde ar fi putut să fugă? Iar dacă se sinucisese, ce dovadă mai clară de vinovăţie putea să existe?

La etajul doisprezece al Century House, Derek Thomas, adjunctul subsecretarului pentru spionaj din cadrul Foreign Office, se alăturase echipei PIMLICO în biroul lui P5, în aşteptarea apelului telefonic de la Shawford cu rezultatul „excursiei la pescuit" din Finlanda. La Foreign Office, David Goodall, subsecretar permanent, îşi adunase consilierii superiori şi aştepta mesajul lui Thomas. La ora

13:30, 15:30 ora Rusiei, Goodall, care era catolic devotat, s-a uitat la ceas şi a declarat: „Doamnelor şi domnilor, cam în momentul acesta ar trebui să treacă graniţa. Cred că ar fi nimerit să spunem o mică rugăciune.“ Cele şase oficialităţi prezente şi-au plecat frunţile.

În Vîborg, traficul abia se târa. Dacă KGB-ul voia să îi extragă din fluxul care traversa oraşul, înscenând un accident de circulaţie şi lovind una dintre maşini, asta nu se putea întâmpla decât în centru. Maşina Jiguli dispăruse. Apoi s-au făcut nevăzute şi maşinile de miliţie. „Dacă e să ne prindă, o să ne prindă la graniţă“, s-a gândit Gee.

Rachel şi-a amintit de antrenamentele pe care le făcuseră la insistenţele Veronicăi Price, în pădurea Guildford, înghesuiţi într-un portbagaj de maşină, sub o pătură izotermă, ascultând zgomotele motorului, muzica de la casetofonul de bord, zgâlţâiturile neaşteptate, opririle şi vocile care vorbeau în limba rusă. „La vremea aceea, păruseră nişte ţicneli.“ Acum le considera inspirate: „Ştiam cu toţii prin ce trece“.

Gordievski a mai înghiţit o pilulă şi a simţit cum mintea şi corpul i se relaxează puţin. Şi-a tras pătura izotermă peste cap. Chiar şi dezbrăcat până la lenjeria intimă, sudoarea i se prelingea şiroaie pe spate şi se aduna pe fundul de metal al portbagajului.

La şaisprezece kilometri vest de Vîborg au ajuns în perimetrul zonei militarizate de graniţă, întărită cu un gard din plasă de sârmă, cu sârmă ghimpată pe deasupra. Zona de graniţă avea cam douăzeci de kilometri lăţime. De acolo şi până în Finlanda erau cinci bariere separate – trei sovietice şi două finlandeze.

La primul punct de control, grănicerii le-au aruncat celor patru „o uitătură dură“, dar apoi le-au făcut semn să treacă, fără să le verifice documentele. Autorităţile grănicereşti fuseseră evident anunţate să se aştepte la un

grup de diplomaţi. La următorul punct de control, Ascot a scrutat feţele grănicerilor, „dar nu am simţit niciun fel de tensiune specială în aer, care să ne vizeze în special".

În cealaltă maşină, Arthur Gee se lupta cu un alt fel de nelinişte. Avea ceea ce ar fi putut să se definească drept un moment de tipul „oare n-am lăsat fierul de călcat în priză?". Nu îşi putea aminti dacă, în graba plecării, încuiase sau nu portbagajul. De fapt, nici măcar nu era sigur dacă îl închisese ca lumea. A avut brusc oribila viziune a capotei deschizându-se în timp ce treceau graniţa, expunându-l pe spion, încovrigat înăuntru în poziţie fetală. A oprit maşina, a sărit jos şi s-a dus la marginea pădurii să urineze în tufişuri. Când s-a întors, a verificat, cât mai degajat cu putinţă, dacă portbagajul era încuiat. Era, exact aşa cum se întâmplă şi cu fierul, care mai totdeauna e scos din priză. Întârzierea durase sub un minut.

Următorul punct de control era chiar la graniţă. Bărbaţii au pus maşinile una lângă alta în parcarea îngrădită a zonei de aşteptare şi s-au aşezat la coada din dreptul gheretei pentru declaraţiile vamale şi formalităţile de ieşire din ţară. Completarea documentelor pentru ieşirea din URSS putea să fie o treabă care lua timp. Rachel şi Caroline s-au pregătit pentru o aşteptare îndelungată. Din portbagaj nu răzbătea niciun zgomot. Rachel a rămas pe scaunul din dreapta, în faţă, încercând să pară plictisită şi că are dureri. Bebeluşul era agitat şi plânsetele erau de ajutor, pentru că distrăgeau atenţia şi acopereau zgomotele. Caroline a luat-o pe Florence din scăunelul ei de maşină şi s-a ridica să îi vorbească lui Rachel prin portiera deschisă, legănând uşor copilul. Grănicerii treceau printre şirurile de maşini, uitându-se în stânga şi în dreapta. Rachel s-a pregătit să facă „o criză de nervi" dacă ar fi încercat să le perchiziţioneze maşina. Dacă insistau, Ascot urma să le prezinte scrisoarea de protest şi termenii convenţiei de la Viena.

Dacă tot se dovedeau decişi să deschidă portbagajul, ar fi făcut chiar el propria criză de nervi diplomatică şi ar fi insistat să fie duşi imediat înapoi la Moscova, pentru a emite un protest oficial. În momentul acela, probabil că ar fi fost cu toţii arestaţi.

În apropiere erau parcate două autocare cu turişti, în care pasagerii erau adormiţi sau priveau aiurea pe geam. Pe marginea incintei îngrădite creşteau din abundenţă zburătoare[1] purpurii. Mirosul de fân proaspăt cosit plutea pe deasupra parcării. Funcţionara de la ghişeul pentru declaraţii vamale şi formalităţi de ieşire era ţâfnoasă şi înceată şi se plângea amarnic de munca în plus cauzată de festivalul tineretului şi influxul de tineri străini beţi. Ascot a flecărit puţin cu ea, luptându-se din greu cu imboldul de a o zori. Grănicerii cercetau atent celelalte maşini, aparţinând în majoritate unor oameni de afaceri cu sediul la Moscova şi unor vizitatori finlandezi care reveneau acasă.

Aerul era fierbinte şi nemişcat. Rachel a auzit o tuse stinsă dinspre portbagaj şi Gordievski şi-a schimbat poziţia, făcând ca maşina să se legene uşor. Neştiind că erau deja în zona de graniţă, şi-a dres vocea. Rachel a dat muzica mai tare. *Only Sixteen* a celor de la Dr. Hook răsuna aberant în parcarea de beton. A apărut un grănicer cu câine şi s-a oprit la şapte metri depărtare, uitându-se atent la maşinile englezeşti şi mângâindu-şi lupul alsacian. Un al doilea câine de urmă controla un camion cu containere. Primul câine s-a apropiat gâfâind, nerăbdător, trăgând de lanţ. Degajată, Rachel a luat o pungă de chipsuri de cartofi, a deschis-o, i-a oferit lui Caroline unul şi a scăpat pe jos câţiva.

[1] Zburătoare (*Epilobium angustifolium*) – plantă perenă, înaltă de 1,5 metri, cu frunze lanceolate şi inflorescenţe purpurii (n.t.)

Chipsurile englezeşti cu brânză şi ceapă aveau o aromă specifică. Inventată în 1958 de magnatul irlandez al chipsurilor, Joe „Cartof" Murphy, varianta cu brânză şi ceapă este un coctail artificial cu aromă puternică, din ceapă pulbere, zer praf, pulbere de brânză, dextroză, sare, clorură de potasiu, potenţiatori de gust, glutamat monosodic, ribonucleotide de sodiu, drojdie, acid citric şi coloranţi.[1] Caroline îşi cumpărase punga de Golden Wonder de la magazinul ambasadei, care avea stocuri de Marmite[2], biscuiţi digestivi, marmeladă şi alte produse de bază imposibil de găsit în Rusia.

Câinii de urmă ruşi aproape sigur nu mirosiseră niciodată până atunci ceva de genul chipsurilor cu brânză şi ceapă. Rachel i-a oferit un chips unuia din câini, care l-a înfulecat înainte ca grănicerul să îl smucească de acolo, încruntat. Celălalt câine, totuşi, amuşina acum portbagajul Fordului Sierra. Gordievski auzea deasupra vocile estompate vorbind în limba rusă.

În timp ce câinele dădea roată portbagajului, Caroline Ascot recurgea la o armă care nu mai fusese folosită niciodată în Războiul Rece sau în vreun altul. A pus-o pe Florence pe capota portbagajului, direct deasupra spionului ascuns, şi a început să îi schimbe scutecul – pe care fetiţa, într-o admirabilă sincronizare, tocmai îl umpluse. Apoi a lăsat scutecul murdar şi puternic mirositor să cadă fix lângă alsacianul curios. „Câinele s-a retras, deranjat." Diversiunea olfactivă nu făcuse niciodată parte din plan. Stratagema cu scutecul fusese complet spontană şi foarte eficientă.

---

[1] Pentru informaţii suplimentare despre chipsurile cu brânză şi ceapă, vezi Karen Hochman, „A History of the Potato Chip", http://www.thenibble.com/reviews/main/snacks/ chip-history.asp.

[2] Marmite – produs alimentar secundar din extract de drojdie, o pastă tartinabilă groasă, de culoare brun-închis (n.t.)

Bărbaţii au revenit cu documentele completate. După alte cincisprezece minute, a apărut un grănicer cu cele patru paşapoarte ale lor, le-a confruntat cu ocupanţii maşinilor şi le-a returnat, luându-şi politicos rămas-bun.

La ultima barieră, o centură de sârmă ghimpată între două posturi de observaţie înalte şi grăniceri cu mitraliere, se formase o coadă de şapte maşini. Timp de circa douăzeci de minute au înaintat cu viteza melcului, conştienţi că sunt examinaţi îndeaproape cu binoclul, din posturile de observaţie. Acum Gee era în faţa lui Ascot. „A fost un moment cumplit."

Ultimul obstacol sovietic a fost controlul paşapoartelor. Ofiţerii sovietici au părut să cerceteze la nesfârşit paşapoartele diplomatice, înainte de a ridica bariera.

Tehnic vorbind, acum erau în Finlanda, dar mai rămâneau două obstacole: controlul vamal şi de imigraţie finlandez şi controlul finlandez al paşapoartelor. Ar fi fost suficient doar un telefon din partea sovieticilor ca ei să fie întorşi din drum. Funcţionarul vamal finlandez a studiat documentele lui Gee şi i-a arătat că asigurarea maşinii urma să expire peste câteva zile. Gee a obiectat că vor fi înapoi în URSS înainte de acea dată. Funcţionara a ridicat din umeri şi a pus viza pe document. Gordievski a simţit cum se închide portiera şoferului şi zgâlţâitul maşinii care pornea iar.

Automobilele au trecut spre ultima barieră. Dincolo de ea se afla Finlanda. Gee a băgat paşapoartele printre grilaje. Funcţionarul finlandez le-a examinat încet, le-a înapoiat şi a ieşit din gheretă să ridice bariera. Atunci a sunat telefonul. S-a întors în gheretă. Arthur şi Rachel Gee au rămas cu ochii aţintiţi înainte, în tăcere. După ceea ce li s-a părut o veşnicie, grănicerul a revenit, căscând, şi a ridicat bariera. Era 16:15, ora Moscovei; 15.15 în Finlanda.

În portbagaj, Gordievski auzea fâşâitul cauciucurilor pe asfaltul cald şi a simţit trepidaţia Fordului care lua viteză.

Brusc, din casetofonul de la bord a izbucnit sunetul muzicii clasice, la volum maxim. Nu mai era popul gros al formaţiei Dr. Hook, ci sunetele învolburate ale unei piese orchestrale pe care o cunoştea foarte bine. Arthur şi Rachel Gee tot nu puteau încă să îi spună pasagerului lor, în cuvinte, că este liber; dar o puteau face cu sunete, cu acordurile obsedante din deschiderea poemului simfonic scris de compozitorul finlandez Jean Sibelius în onoarea ţării sale natale.

Se cânta *Finlandia*.

După douăzeci de minute, cele două maşini ale britanicilor înaintau cu prudenţă pe drumul forestier şi intrau în pădure. Zona părea complet diferită de fotografiile pe care Ascot le studiase la Londra: „Se făcuseră mai multe trasee noi în pădure şi păreau să fie prea multe maşini noi şi elegante parcate în refugiile auto din zonă, cu bărbaţi cu feţele împietrite, pe care nu-i mai văzusem în viaţa mea şi care se uitau la noi". Erau danezii Eriksen şi Larsen, „gata să bușească maşinile sovietice ostile". Ascot nu era singura persoană alarmată de brusca activitate din acel loc, de obicei retras. Mai apăruse şi un Mini maro, hărtănit, cu o finlandeză în vârstă, venită se pare la cules de ciuperci. „E de înţeles că s-a speriat şi, înţeleaptă, a plecat de acolo." Printre copaci, Ascot l-a zărit pe Martin Shawford, „o siluetă blondă inconfundabilă". Când a trecut cu maşina pe lângă automobilul Volvo bej şi se pregătea să oprească, a văzut faţa lui Price, lipită de geam, care mimase din buze: „Câţi?" Ascot a ridicat un singur deget.

Gordievski a simţit maşina hurducându-se peste o urmă de camion.

Scena care se juca acum părea să fie un vis mut, derulat cu viteză redusă. Brown şi Price au luat-o la fugă înainte. Danezii au rămas pe loc. Brown a deschis portbagajul

maşinii. Gordievski stătea întins acolo, fleaşcă de sudoare, conştient, dar ameţit. „Era pe jumătate gol, într-o baltă de apă: şi imediat am avut senzaţia că vedeam parcă un copil nou-născut în lichidul amniotic – o extraordinară renaştere."

Gordievski a fost o clipă orbit de lumina soarelui. Nu vedea decât cerul albastru, nori şi arbori. A coborât, clătinându-se pe picioare, ajutat de Brown. Veronica Price nu aproba manifestările emoţionale, dar a fost vizibil mişcată, „cu o expresie amestecată de recunoaştere şi dragoste". A dat din deget, mustrându-l în glumă, vrând parcă să spună: „Drace, chiar ai dat de belele".

Gordievski i-a prins mâinile amândouă, le-a dus la buze şi le-a sărutat, un inconfundabil gest rusesc de gratitudine şi eliberare. Apoi s-a dus clătinându-se spre locul unde Caroline Ascot şi Rachel Gee stăteau una lângă alta. S-a plecat de la mijloc, le-a sărutat şi lor mâna, mai întâi una, apoi cealaltă. „Noi nu văzusem altceva decât un taur mare care ieşise din tufişuri, iar acum, brusc, venea gestul acesta curtenitor şi delicat." Ţinea pătura izotermă în continuare drapată peste umeri. „Semăna cu un atlet care tocmai încheiase maratonul."

Veronica Price l-a luat de braţ şi l-a condus cu atenţie la vreo zece metri în pădure, departe de raza de acţiune a microfoanelor din maşinile britanice.

În sfârşit, acum a vorbit şi el, adresându-i-se cu numele fals pe care îl purtase întotdeauna:

— Jean, am fost trădat.

Nu a fost vreme de mai mult.

La al doilea punct de întâlnire, l-au îmbrăcat rapid cu haine curate. Cele murdare, pantofii, geanta şi documentele sovietice au fost adunate grămadă şi puse în portbagajul maşinii lui Shawford, împreună cu paşapoartele false pentru Leila şi fete, cu seringile şi hainele inutile. Price s-a aşezat la volanul maşinii finlandeze închiriate,

în timp ce Gordievski şi Brown au urcat în spate. Price a intrat pe autostradă, rulând în direcţia nord. Gordievski a făcut semn cu mâna că nu doreşte sandviciurile şi fructele pe care Price i le pregătise cu grijă. „Voiam whisky", a explicat el mai târziu. „De ce nu mi-au dat whisky?" Brown se aşteptase ca spionul să fie supraexcitat din cauza epuizării, dar Gordievski părea, în schimb, „să se controleze perfect". A început să îşi spună povestea, a descris interogatoriul în care fusese drogat, cum a scăpat de filaj şi modul misterios în care KGB-ul l-a urmărit, dar nu l-a arestat. „Imediat ce a fost capabil să vorbească, a trecut direct la analiza cazului şi la cum noi îl evaluaserăm greşit." Brown a ridicat delicat problema familiei.

— Ar fi fost un risc prea mare să le aduc, a răspuns Gordievski plat, privind pe geam, la peisajul rural finlandez care se derula în faţa ochilor lui.

La benzinăria de pe şoseaua spre Helsinki, Shawford s-a întâlnit cu Ascot şi Gee, a ascultat o scurtă relatare despre extragere şi s-a dus la cabina telefonică. În Century House, telefonul de pe biroul lui P5 a sunat. Întreaga echipă PIMLICO s-a adunat în jur. Coordonatorul diviziei Sovbloc a smuls receptorul din furcă.

— Cum e vremea? a întrebat.

— Vremea e excelentă, i-a răspuns Shawford.

Coordonatorul Sovbloc a repetat cuvintele pentru echipa adunată ciorchine în jurul biroului.

— Pescuitul a mers foarte bine. Soarele străluceşte. Mai avem un oaspete.

Mesajul a provocat o clipă de confuzie. Însemna că mai era un fugar, pe lângă cei patru membri ai familiei? Gordievski mai adusese şi pe altcineva? Erau cinci persoane în drum spre Norvegia şi, dacă aşa stăteau lucrurile, cum a reuşit „oaspetele" să treacă graniţa fără un paşaport?

— Nu, a repetat Shawford. Avem UN oaspete. Cu totul.

Odată convorbirea încheiată, echipa a ovaţionat la unison. Bucuria nu era însă egală pentru toţi. Sarah Page, secretara MI6 care făcuse atât de multe ca să ţină cazul în bună stare şi care acum era însărcinată în şase luni, a simţit o undă de empatie pentru Leila şi fete. „Vai, biata soţie şi săracele fete!", s-a gândit ea. „Au fost abandonate. Ce se va întâmpla cu ele?" S-a întors către o altă secretară şi a mormăit:

— Cum rămâne cu costurile umane?"

P5 l-a sunat pe „C", care a telefonat în Downing Street. Charles Powell i-a spus lui Margaret Thatcher. Coordonatorul Sovbloc s-a dus la Chevening House, reşedinţa din Kent a ministrului de externe, pentru a-l informa pe Geoffrey Howe că Gordievski a trecut de graniţa rusă. În ultimul moment, a decis să nu ia şampania cu el – o decizie înţeleaptă, pentru că Geoffrey Howe, care nu susţinuse niciodată pe deplin proiectul PIMLICO, nu avea chef de sărbătorit. Pe o masă era întinsă o hartă mare a Finlandei. Omul din MI6 a arătat traseul pe care probabil Gordievski călătorea acum spre nord.

— Ce planuri aveţi în eventualitatea în care pe urmele lui se află o echipă de asasini de la KGB? a întrebat ministrul de externe. Dacă lucrurile nu merg bine? Şi cum rămâne cu finlandezii?

În seara aceea, la ultimul etaj de la Klaus Kurki, cel mai elegant hotel din Helsinki, Shawford a fost gazda unei cine în cinstea echipei de extragere MI6. S-au servit potârniche friptă şi vin roşu de Bordeaux. Aflat pentru prima dată în afara razei de ascultare a microfoanelor, personalul MI6 detaşat la Moscova a descoperit numele real al lui PIMLICO şi ce anume făcuse. Dacă KGB-ul îi supraveghea încă, ar fi observat că durerile de spate ale lui Rachel Gee se vindecaseră în mod miraculos.

Cele două maşini de evadare şi-au continuat drumul în noapte, în direcţia Cercului Polar. Nu au oprit decât o dată,

scurt, ca să facă plinul şi încă o singură dată, pe marginea unui pârâu de munte, ca să îi permită lui Gordievski să îşi radă barba de trei zile folosindu-se de oglinda laterală a uneia dintre maşini. Nu a reuşit să se bărbierească decât pe jumătate, ţânţarii alungându-l înapoi în maşină. „Ne aflam încă pe un teritoriu semiostil. Dacă voiau, ruşii ar fi putut să aranjeze ceva. Era absolut în stilul lor să o facă. Cu cât mai mult ne îndepărtam totuşi de graniţă, cu atât deveneam mai încrezători." Ofiţerii danezi din PET se ţineau aproape. Soarele arctic se ascundea pentru puţin timp dincolo de orizont şi apoi răsărea iar. Gordievski moţăia, pe jumătate treaz şi incomplet bărbierit, şi abia dacă scotea vreun cuvânt. Duminică dimineaţă, imediat după ora opt, au ajuns la graniţa finlandezo-norvegiană de la Karigasniemi, o barieră cu un singur braţ, pusă de-a curmezişul şoselei. Grănicerul nu s-a obosit cine ştie ce să examineze cele trei paşapoarte daneze şi două britanice şi apoi le-a făcut semn maşinilor să treacă. La Hammerfest, au înnoptat într-un hotel de lângă aeroport.

Nimeni nu a acordat prea mare atenţie domnului Hanssen, gentlemanul danez cu un aer destul de obosit, şi prietenilor săi englezi, care a doua zi de dimineaţă s-au îmbarcat în avionul de Oslo şi apoi au luat cursa de Londra.

Luni seara, Gordievski era la South Ormsby Hall – un conac impunător din Lincolnshire Wolds –, înconjurat de servitori, de lumina lumânărilor, de încăperi splendid lambrisate şi de oameni care îl admirau, dornici să îl felicite. Conacul, care din 1638 era reşedinţa familiei Massingberd-Mundy, era situat într-un parc întins pe mai mult de 1 200 de hectare şi nu avea împrejur niciun fel de vecini curioşi.[1] Proprietarul, Adrian Massingberd-Mundy,

[1] South Ormsby Hall este deschis publicului, http://southormsbyestate.co.uk.

era un contact al MI5 şi era bucuros să ofere o recepţie de bun-venit unui oaspete respectat al serviciului de informaţii. A fost uluit când i s-a spus cine era, de fapt, musafirul său, aşa că a trimis în satul învecinat un servitor bătrân, cu bicicleta, să piardă timpul pe la cârciumă şi să „verifice dacă nu se scăpaseră vorbe aiurea".

Cu doar patruzeci şi opt de ore mai devreme, Gordievski zăcea într-un portbagaj de maşină, sedat, pe jumătate gol, înecat în propria sudoare şi speriat de moarte. Acum avea un majordom la dispoziţie. Contrastul era greu de suportat. A întrebat dacă îşi poate suna soţia, în Rusia. MI6 i-a spus că nu se poate. Un telefon ar fi alertat KGB-ul despre faptul că el se afla în Marea Britanie, ceva ce englezii voiau să dezvăluie numai când erau pregătiţi. Epuizat, neliniştit, întrebându-se de ce fusese dus în palatul acela englezesc şi izolat, Gordievski s-a retras în patul său cu baldachin.

În acea seară, MI6 a trimis o telegramă către şeful spionajului finlandez, Seppo Tiitinen, în care i-a explicat că ofiţeri de informaţii britanici au trecut clandestin un transfug sovietic peste graniţă, în Occident, prin Finlanda. Mesajul de răspuns a fost: „Seppo e mulţumit. Dar vrea să ştie dacă s-a făcut uz de forţă". MI6 l-a asigurat că extragerea s-a realizat fără recurgerea la violenţă.

Consecinţele, urmările şi beneficiile rezultate de pe urma celui mai de succes caz de spionaj din perioada Războiului Rece au început să fie simţite cu mult înainte de apariţia ştirii despre uimitoarea fugă a lui Gordievski.

După o zi în Helsinki, în care maşina lui Gee a fost spălată minuţios, în încercarea de a şterge orice urmă care ar fi dovedit că Gordievski stătuse în portbagajul ei, echipa de extragere s-a întors urgent la Moscova. Ştiau că vor fi declaraţi *persona non grata* şi expulzaţi din URSS imediat ce KGB-ul va descoperi ce s-a întâmplat. Dar erau în culmea fericirii. „Nu am trăit niciodată o

astfel de senzaţie, de completă euforie", a declarat Ascot. „Ne întorceam în imperiul răului şi îi bătusem măr. După doi ani şi jumătate în care fuseserăm intimidaţi, într-un sistem despre care ştiai că întotdeauna câştigă, îi trăseserăm pe sfoară în mod miraculos." De bucurie, David Ratford, *chargé d'affaires*[1], a alergat cinci minute în jurul ambasadei. Nu şi ambasadorul.

După câteva zile, sir Bryan Cartledge şi-a prezentat oficial scrisorile de acreditare la Kremlin: s-a făcut o fotografie protocolară cu noul ambasador în uniforma diplomatică, înconjurat de personalul ambasadei. Ascot şi Gee au fost şi ei prezenţi, pe deplin conştienţi că nu vor mai fi mult timp acolo.

Luni dimineaţă, Mihail Liubimov a venit la gara din Zvenigorod să aştepte trenul de 11:13. Gordievski nu era însă în ultimul vagon. Nu a fost nici în următorul tren de la Moscova. Enervat, dar şi îngrijorat, Liubimov s-a întors la dacea lui. Gordievski zăcea oare beat mort în apartamentul lui sau i se întâmplase ceva mai rău vechiului său prieten, odinioară atât de punctual şi de nădejde? „Băutura este o chestiune de alegere", s-a gândit el, trist. După câteva zile, Liubimov a fost chemat la sediul KGB pentru interogatoriu.

Zvonurile despre dispariţia lui Gordievski începuseră să forfotească prin KGB, împreună cu speculaţii fanteziste şi dezinformări intenţionate. Timp de săptămâni, Direcţia K a rămas convinsă că Gordievski trebuia să fie încă în ţară, beat sau mort. S-a lansat o căutare în zona Moscovei, inclusiv în lacuri şi râuri. Unii susţineau că a fugit prin Iran, cu documente false şi bine deghizat. Budanov era de părere că, după ce ieşise din sanatoriul KGB, Gordievski fusese dus în secret într-o casă conspirativă a

[1] Însărcinatul cu afaceri – funcţie diplomatică într-o ambasadă (n.t.)

britanicilor, deşi ştia foarte bine că acesta se întorsese de la Semionovskoe cu săptămâni înainte să dispară. Leila a fost adusă înapoi de la Marea Caspică şi dusă la închisoarea Lefortovo pentru anchetă: primul interogatoriu, dintr-un şir de multe altele, a durat opt ore.

— Unde e bărbatul tău? au întrebat-o iar şi iar.

Leila le-a răspuns cu asprime:

— E ofiţerul vostru. Voi să-mi spuneţi mie unde e.

Când anchetatorii i-au dezvăluit că bărbatul ei era bănuit de spionaj în favoarea serviciilor secrete britanice, Leila a refuzat să îi creadă. „Mi s-a părut curată nebunie." Pe măsură ce zilele deveneau însă săptămâni şi nici Gordievski, nici vreun semn de la el nu apăruseră, adevărul sumbru începea să capete substanţă. Soţul ei dispăruse. Totuşi, Leila a refuzat pur şi simplu să accepte ceea ce auzea despre trădarea soţului său.

— Până nu mi-o spune el însuşi, nu am să cred, le-a declarat ea anchetatorilor KGB.

„Eram foarte calmă, eram puternică." Gordievski o prevenise să nu creadă niciuna dintre acuzaţiile împotriva lui şi, în consecinţă, aşa a făcut.

Gordievski a fost mutat de la South Ormsby Hall la Fort Monckton (1MTE, Military Training Establishment), baza de antrenament a MI6 din Gosport. A fost găzduit în clădirea de deasupra porţii de acces a fortului napoleonian, într-un apartament pentru oaspeţi, simplu, dar confortabil, ocupat de obicei de şeful fortului. Gordievski nu voia să fie ridicat în slăvi şi răsfăţat; voia să treacă la treabă şi să demonstreze – mai ales sieşi – că sacrificiul meritase să fie făcut. La început însă, a părut copleşit de sentimentul pierderii. În timpul primei şedinţe de informare, care a durat patru ore, s-a concentrat aproape exclusiv pe circumstanţele fugii lui şi pe soarta soţiei şi a fiicelor sale. A băut nesfârşite cești de ceai tare şi sticle de

vin roşu. Rioja, de preferinţă. A cerut în repetate rânduri veşti despre familia lui. Nu existau informaţii.

În următoarele patru luni, Fort Monckton va fi casa lui, retrasă, secretă şi bine păzită. Principiul nevoii de a şti[1] a fost aplicat cu stricteţe în cazul identităţii misteriosului ocupant al apartamentului de la poartă, dar mulţi dintre membrii personalului au ajuns curând să înţeleagă că acest musafir de lungă durată era o persoană importantă, care trebuia tratată ca un oaspete de seamă.

Cazului i s-a dat un nume de cod nou, ultimul, în concordanţă cu momentul de bucurie. SUNBEAM, alias NOCTON, alias PIMLICO, era acum şi de acum înainte OVATION[2]. Ca SUNBEAM, Gordievski oferise informaţii despre operaţiunile KGB din SCANDINAVIA; ca NOCTON, la Londra, livrase informaţii care au influenţat semnificativ gândirea strategică din Downing Street şi de la Casa Albă; dar ca OVATION, cazul intra în etapa lui cea mai valoroasă. Cea mai mare parte a informaţiilor pe care le adusese Gordievski de-a lungul anilor fuseseră prea bune pentru a putea fi folosite, pentru că erau prea specifice şi, deci, potenţial incriminatoare. Pentru a-i proteja siguranţa, ele fuseseră fragmentate, reambalate, deghizate şi distribuite cu extremă parcimonie şi confidenţialitate unui public foarte restrâns. Numai în perioada şederii la Londra, cazul produsese sute de rapoarte individuale – de la lungi documente, la rapoarte cu caracter politic şi contrainformaţii detaliate –, dintre care doar puţine fuseseră vreodată distribuite în afara serviciilor britanice, iar atunci, doar în formă revizuită. Acum li se puteau comunica francezilor toate informaţiile care aveau

[1] *Need-to-know* – principiu care are drept scop controlul accesului la informaţiile secrete, permis persoanelor care deţin un certificat de securitate corespunzător. (n.t.)

[2] Ovaţie (în lb. engl.) (n.t.)

legătură directă cu Franţa; germanilor li se putea spune cât de aproape fusese lumea de un dezastru în timpul panicii ABLE ARCHER; întreaga poveste despre cum Treholt, Haavik şi Bergling căzuseră pradă bănuielilor putea fi acum dezvăluită scandinavilor. Acum, că Gordievski era în siguranţă în Marea Britanie şi cazul operaţional era închis, imensa bogăţie de informaţii adunate de-a lungul anilor putea fi exploatată deplin; sosise, în sfârşit, momentul să profite de câştiguri. Marea Britanie avea din abundenţă secrete pe care să le ofere la schimb. Apartamentul din Fort Monckton a devenit cadrul celor mai vaste exerciţii de colectare, colaţionare şi distribuţie de informaţii efectuate vreodată de MI6, în care un şir succesiv de ofiţeri, analişti, secretare şi alţii au cules fructele acţiunilor de spionaj ale lui Gordievski.

Odată cu extragerea reuşită, au apărut o puzderie de noi întrebări. Când ar trebui să fie informaţi CIA şi alţi aliaţi occidentali despre lovitura dată de MI6? Să fie informată şi mass-media şi, dacă da, când anume? Mai presus de toate, cum să rezolve problema relaţiilor cu URSS? Oare buna comunicare dintre Thatcher şi Gorbaciov, atât de minuţios construită cu ajutorul secret al lui Gordievski, va supravieţui acestei turnuri a evenimentelor din războiul spionajului? Mai presus de toate, MI6 reflecta la ce să facă în legătură cu Leila şi cele două fete. Cu precaută diplomaţie, poate că Moscova ar putea fi convinsă să le dea drumul. Campania ultrasecretă şi insistentă prin care s-a încercat reunirea lui Gordievski cu familia sa a primit numele de cod HETMAN (termen istoric pentru un conducător al cazacilor[1]).

MI6 nu se îndoise niciodată de sinceritatea lui Gordievski, dar au existat, cu toate acestea, şi unii care

[1] Hatman, în limba română (n.t.)

considerau că anumite aspecte din relatarea lui sunt greu de înghiţit. La Whitehall, o mână de sceptici se întrebau dacă, „în timpul şederii lui la Moscova, Gordievski nu fusese transformat, poate, într-un agent dublu, pentru ca apoi să fie trimis anume înapoi în Marea Britanie." De ce nu fusese arestat şi închis în momentul în care a ajuns la Moscova? Analiştii puneau explicaţia pe seama aroganţei KGB-ului, abordării legaliste, hotărârii de a-i prinde în fapt, pe spion şi pe coordonatorii lui, şi pe seama fricii. „Dacă eşti în KGB şi ai de gând să împuşti pe cineva, trebuie să ai dovada absolută, pentru că data viitoare s-ar putea să îţi vină ţie rândul. Au încercat prea insistent să obţină dovezi incontestabile: asta este ceea ce l-a salvat, precum şi curajul lui personal, absolut şi disperat." Însă descrierea făcută de Gordievski despre felul în care fusese drogat şi interogat în dacea Direcţiei Generale I părea greu de crezut. „Au existat dubii legate de succesiunea evenimentelor. Părea pur şi simplu prea melodramatic." În sfârşit, peste întregul caz plana întrebarea cea mai tulburătoare dintre toate: cine îl trădase?

Confirmarea faptului că relatarea lui Gordievski era adevărată a venit o săptămână mai târziu, dintr-o direcţie neaşteptată: KGB.

În ziua de 1 august, un ofiţer KGB pe nume Vitali Iurcenko a intrat în ambasada SUA de la Roma şi a anunţat că vrea să treacă de partea Occidentului. Cazul Iurcenko a fost unul dintre cele mai stranii din istoria spionajului. Veteran KGB, cu o vechime de douăzeci şi cinci de ani, generalul Iurcenko avansase până la poziţia de şef al Departamentului V din Direcţia K a Direcţiei Generale I, care se ocupa cu anchetarea suspiciunilor de spionaj din partea unor ofiţeri KGB. În plus, era implicat în „operaţiuni speciale în străinătate" şi în folosirea de „substanţe speciale". În martie 1985, devenise adjunctul

şefului Departamentului I, responsabil cu coordonarea eforturilor KGB pentru recrutarea de agenţi în Statele Unite şi Canada. A fost urmat de Serghei Golubev, unul dintre bărbaţii care îl interogaseră pe Gordievski. Iurcenko rămăsese în contact cu activităţile Direcţiei K şi avea relaţii foarte bune cu Golubev.[1]

Motivele lui Iurcenko rămân tulburi, dar trădarea lui pare să fi fost impulsionată de o poveste de dragoste ratată cu soţia unui diplomat sovietic. Patru luni mai târziu, avea să trădeze din nou, revenind în URSS, din motive încă neclare. Ulterior, sovieticii au susţinut că americanii îl răpiseră, dar nici ei nu ştiau sigur ce să înţeleagă din gesturile lui. Se prea poate ca Iurcenko să fi fost labil mintal. Dar cunoştea câteva secrete foarte importante.

Trădarea lui Iurcenko a fost anunţată în gura mare drept un triumf important al CIA, cea mai mare captură din KGB a agenţiei americane. Ofiţerul numit să îl interogheze pe transfugul rus a fost expertul CIA de contrainformaţii specializat în probleme sovietice Aldrich Ames.

La început, Ames fusese îngrijorat la aflarea veştii că exista un trădător în rândul ofiţerilor superiori KGB. Dacă Iurcenko ştia că el spionează pentru sovietici? A devenit însă repede evident că rusul nu ştia nimic despre acţiunile de spionaj ale lui Ames. „Nu ştia nimic despre mine", a declarat ulterior acesta din urmă. „Dacă ar fi ştiut, eu aş fi fost una dintre primele persoane pe care le-ar fi identificat la Roma."

Când Iurcenko a fost adus cu avionul din Italia, în după-amiaza zilei de 2 august, Ames l-a aşteptat la Baza Forţelor Aeriene Andrews, de lângă Washington.

Prima întrebare pusă transfugului, mai înainte chiar de a fi ieşit împreună de pe pista aeroportului, a fost cea

[1] Despre Iurcenko, vezi „The spy who returned from the cold", *Time Magazine*, 18 aprilie 2005

pe care orice ofiţer de informaţii e antrenat să i-o pună unui spion apărut din senin:

— Ai cunoştinţă de existenţa unor indicii importante că CIA a fost penetrată de o cârtiţă KGB?

Iurcenko avea să identifice doi spioni din interiorul structurilor americane de spionaj (inclusiv un ofiţer CIA), dar dezvăluirea sa cea mai importantă, făcută chiar în seara aceea, a fost despre fostul său coleg, Oleg Gordievski, rezidentul KGB din Londra, care fusese convocat de urgenţă la Moscova sub suspiciunea de trădare, i se administrase serul adevărului şi fusese interogat de anchetatorii Direcţiei K. Iurcenko auzise în KGB zvonuri că Gordievski era acum în arest la domiciliu, pasibil să fie executat. Nu ştia că, între timp, Gordievski fugise în Marea Britanie; desigur, nici Ames nu ştia. Dezertorul rus nu ştia nici cine îl livrase pe Gordievski KGB-ului. Ames, însă, da.

Reacţia lui Ames la aflarea ştirii că Gordievski fusese arestat a fost revelatoare, reacţia unui om ale cărui două vieţi paralele se contopiseră atât de complet, încât nu le mai putea separa. Ames îl vânduse pe Gordievski KGB-ului. Când a descoperit însă consecinţele propriilor acţiuni, primul lui instinct a fost să îi avertizeze pe britanici că spionul lor avea probleme.

„Primul meu gând a fost: «Iisuse, trebuie să facem ceva să îl salvăm! Trebuie să trimitem o telegramă la Londra şi să îi anunţăm pe britanici». Le dădusem celor de la KGB numele lui Gordievski. Eram răspunzător de arestarea lui. [...] Am fost sincer îngrijorat pentru el, dar, în acelaşi timp, ştiam că eu îl dădusem în vileag. Ştiu că pare o nebunie, pentru că şi eu eram agent KGB.“ Poate că Ames a fost intenţionat nesincer. Sau poate că încă nu era trădător decât pe jumătate.

CIA a trimis un mesaj către MI6: un transfug sovietic proaspăt sosit a raportat că un ofiţer superior din KGB,

Oleg Gordievski, a fost drogat şi interogat sub suspiciunea că este spion britanic. Avea MI6 informaţii lămuritoare? CIA nu a divulgat faptul că ştia foarte bine că Gordievski spionase în favoarea Marii Britanii. Telegrama de la Langley a venit ca o uşurare pentru echipa OVATION: era o verificare independentă a relatării lui Gordievski. Pe de altă parte, mai însemna că americanilor trebuia să li se spună şi că evadase.

Doi ofiţeri MI6 au zburat chiar în acea după-amiază la Washington. Au fost întâmpinaţi la aeroport şi conduşi la Langley. Însoţiţi de Burton Gerber, şeful CIA pentru operaţiunile în URSS, au fost duşi la reşedinţa din Maryland a directorului CIA, Bill Casey. Au luat cina împreună, pregătită de soţia acestuia, Sophia, şi servită devreme, pentru că soţii Casey plecau mai târziu la teatru. Cei doi ofiţeri britanici au oferit o relatare detaliată a cazului Gordievski: începând cu recrutarea şi pe durata a mai mult de un deceniu de servicii preţioase pentru MI6, terminând cu evadarea lui incredibilă. Şi America îi datora lui Gordievski enorm, au explicat cei doi ofiţeri: informaţiile pentru operaţiunea RYAN, care a reflectat clar paranoia Kremlinului într-un moment periculos al relaţiilor Est-Vest, veniseră de la Gordievski. La jumătate relatării, Sophia i-a întrerupt, spunând că trebuie să plece la teatru.

— Du-te tu înainte, i-a zis Casey. Aici e cel mai bun spectacol din oraş.

Tot restul serii, şeful spionajului american a ascultat ce i se povestea, cu admiraţie, gratitudine şi uimire. Recunoştinţa era absolut sinceră; surpriza însă, nu. Bill Casey nu le-a destăinuit că CIA avea deja un dosar despre Gordievski, cu nume de cod TICKLE.

În data de 16 septembrie, un elicopter militar a trecut razant pe deasupra golfului, în direcţia Fort Monckton.

„C" şi câţiva dintre ofiţerii săi superiori aşteptau la heliport aterizarea elicopterului. Din el a coborât Bill Casey. Veteranul şef al CIA zburase în secret în Marea Britanie ca să îl descoasă pe nou extrasul spion al britanicilor. Casey, care era avocat newyorkez, cunoştea bine Anglia din perioada războiului, când fusese detaşat la Londra, la Biroul de Servicii Strategice (OSS)[1], precursorul CIA din perioada războiului, care coordona spionii din Europa. După ce a condus campania electorală a lui Ronald Reagan, fusese numit să conducă CIA cu responsabilitate, aşa cum se exprimase Reagan, pentru a „reclădi capacităţile de spionaj ale Americii". Casey avea silueta încovoiată şi o faţă de copoi. Era pe cale să fie implicat în afacerea Iran-Contra[2] şi avea să moară în mai puţin de doi ani din cauza unei tumori pe creier. În acel moment, însă, era probabil cel mai puternic spion din lume, perfect conştient de propriile abilităţi. „Sunt stăpân pe toate aspectele pe care le implică serviciul meu", a declarat el la începutul celui de-al doilea mandat al lui Reagan. „Odată ce obţin toate datele, am capacitatea de a evalua o situaţie şi de a lua decizii."[3] Casey venea la Fort Monckton să obţină câteva date de la Gordievski şi să ia unele decizii. Nu peste mult timp, Reagan urma să îl întâlnească pe Mihail Gorbaciov

[1] Office of Strategic Services – agenţie de spionaj a SUA în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, predecesoare a CIA; a fost înfiinţat ca agenţie a Comitetului Şefilor de Stat-Major, pentru coordonarea activităţilor de spionaj din spatele liniilor inamice pentru toate armele din cadrul Armatei SUA. (n.t.)

[2] Afacerea Iran-Contra (1985-1987) – scandal politic din timpul celui de al doilea mandat al lui Ronald Reagan; oficiali ai administraţiei americane au plănuit vânzarea în secret şi ilegal de arme către Iran (aflat sub embargo internaţional), fondurile obţinute urmând să fie direcţionate (tot ilegal) către rebelii Contras, din Nicaragua, care luptau pentru răsturnarea guvernului marxist sandinist, controlat de Cuba. (n.t.)

[3] *The New York Times*, 7 mai 1987

pentru prima dată, la summitul superputerilor de la Geneva. Casey voia părerea unui expert KGB despre ce anume ar trebui să îi spună Reagan liderului sovietic.

În timpul cinei din apartamentul de deasupra porţii fortului, la care nu participa în plus decât „C", Casey l-a intervievat pe Gordievski despre stilul de negociator al lui Gorbaciov, despre atitudinea acestuia faţă de Occident şi despre relaţiile lui cu KGB-ul. Americanul a luat notiţe pe o foaie mare, galbenă, cu linii albastre. Din când în când, accentul american tărăgănat al lui Casey şi dantura lui falsă îl lăsau perplex pe Gordievski; „C" s-a trezit în ciudata postură de a trebui să traducă pentru rus engleza americană în engleza engleză. Casey a ascultat cu atenţie, „ca un şcolar". Mai mult decât orice, directorul CIA voia să înţeleagă atitudinea Moscovei în privinţa descurajării nucleare şi mai ales punctul de vedere sovietic asupra sistemului de rachete defensive al Iniţiativei de Apărare Strategică (IAS). Andropov considerase iniţiativa Războiul Stelelor drept o încercate deliberată de destabilizare la nivel mondial, care să permită Occidentului să atace Uniunea Sovietică fără teama unei riposte. Gorbaciov avea aceleaşi păreri? Casey a sugerat un joc de roluri, iar acum, la baza secretă a MI6, se juca o ciudată dramoletă de Război Rece.

— Dumneavoastră sunteţi Gorbaciov, a spus Casey, iar eu sunt Reagan. Noi am vrea să eliminăm armele nucleare. Ca să inspirăm încredere, vă permitem accesul la Războiul Stelelor. Ce spuneţi?

În locul unei garantate distrugeri reciproce cu arme nucleare, Casey oferea efectiv o apărare asigurată reciproc împotriva acestor arme.

Gordievski / Gorbaciov a cumpănit un moment şi apoi a răspuns apăsat, în limba rusă:

— *Niet!*

Casey / Reagan a fost surprins. În schimbul său imaginar, SUA propunea practic sfârșitul amenințării nucleare, odată cu împărtășirea tehnologiei care făcea ca această perioadă periculoasă să fie depășită.

— De ce *niet*? Noi vă oferim totul.

— Nu am încredere în voi. Nu o să ne dați niciodată totul. O să rețineți ceva care să vă asigure avantajul.

— Și atunci ce să fac?

— Dacă renunțați cu totul la Inițiativa de Apărare Strategică, Moscova o să vă creadă.

— Asta nu o să se întâmple, a replicat Casey, care și-a ieșit din rol o secundă. Este proiectul de suflet al președintelui Reagan. Atunci, ce ar trebui să facem?

— Foarte bine, a zis Gordievski. Atunci țineți-o tot așa. Mențineți presiunea. Gorbaciov și oamenii lui știu că nu pot să cheltuiască mai mult decât voi. Tehnologia voastră este mai bună decât a lor. Țineți-o tot așa.

Gordievski a mai adăugat că Moscova o să ajungă la sapă de lemn în încercarea de a se ridica la nivelul Războiului Stelelor, băgând bani cu grămada într-o cursă a înarmării tehnologice pe care nu o poate câștiga niciodată.

— Pe termen lung, Inițiativa de Apărare Strategică va ruina conducerea sovietică.

La summitul de la Geneva, care a avut loc în luna noiembrie a acelui an, președintele american a refuzat să cedeze în privința programului Războiul Stelelor, pe care l-a descris drept „apărare necesară". Primul test al IAS a fost anunțat chiar în cursul summitului, descris ulterior ca „summitul de la gura sobei", pentru a reflecta atitudinea călduroasă dintre cei doi lideri. Reagan „nu a cedat" deloc în privința proiectului său de suflet. Gorbaciov a plecat de la Geneva cu credința că lumea era „un loc mai sigur", dar în egală măsură convins că URSS va trebui să se reformeze – rapid – ca să poată ajunge din urmă Occidentul. Au urmat

glasnostul şi perestroika şi apoi un val de schimbări tumultuoase pe care, în final, Gorbaciov nu a mai avut puterea să le controleze. Interpretarea precisă pe care Gordievski o făcuse psihologiei Kremlinului în 1985 nu a provocat colapsul Uniunii Sovietice; dar probabil că a ajutat.

Prânzul cu Bill Casey a fost doar una dintre multele întâlniri cu CIA. La numai câteva luni după aceea, Gordievski a zburat la Washington, sub pază strictă, pentru a se întâlni în secret cu oficialităţi de rang înalt din Departamentul de Stat, Consiliul Naţional de Securitate, Departamentul Apărării şi agenţiile de spionaj. Gordievski a fost bombardat cu întrebări, la care a răspuns cu răbdare, profesionalism şi cu nemaipomenite detalii – venite nu de la un simplu transfug, ci de la un agent adânc infiltrat, cu o înţelegere enciclopedică a KGB-ului. Americanii au fost impresionaţi şi recunoscători. Britanicii au fost mândri să împărtăşească experienţa starului lor în spionaj. „Informaţiile date de Gordievski au fost foarte bune“[1], a declarat Caspar Weinberger[2], secretarul pentru Apărare al administraţiei Reagan.

A existat totuşi o întrebare la care nu a putut răspunde. Cine îl trădase?

La sediul central al CIA de la Langley, Gordievski a fost pus iar şi iar să ofere o serie de rapoarte în faţa unor ofiţeri superiori. La una dintre aceste şedinţe, i-a fost prezentat un bărbat înalt, cu ochelari şi mustaţă, care părea deosebit de prietenos şi care „asculta răbdător şi în tăcere“ fiecare cuvânt al spionului. Lui Gordievski i s-a părut că majoritatea ofiţerilor CIA au o atitudine mai degrabă oficială, chiar puţin bănuitoare, dar acesta „părea diferit: chipul

[1] Vezi Jones (ed.), *Able Archer 83*.

[2] Caspar Willard „Cap“ Weinberger (1917-2006) – membru important al Partidului Republican, a ocupat mai multe funcţii de stat, cea mai importantă fiind cea de Secretar al Apărării (1981-1987). (n.t.)

exprima fineţe şi bunătate. Am fost atât de impresionat de el, încât m-am gândit că întâlnisem întruchiparea valorilor americane. Iată deschiderea, onestitatea şi decenţa despre care auzisem atâtea."

Zeci de ani, Gordievski trăise o viaţă dublă, un ofiţer de informaţii devotat şi un profesionist care în secret era loial părţii adverse şi juca un rol. Fusese foarte bun în ceea ce făcea. La fel era însă şi Aldrich Ames.

Epilog

16

Pașaport pentru PIMLICO

La o lună de la fuga lui Gordievski, consilierul ştiinţific al ambasadei sovietice de la Paris a fost surprins de invitaţia de a lua ceaiul la Alliance Française, venită din partea unui diplomat britanic pe care îl cunoştea doar vag. S-a prezentat, în după-amiaza zilei de 15 august, şi a fost întâmpinat de un englez pe care nu îl văzuse în viaţa lui.

— Am un mesaj foarte important pe care vreau să îl transmiteţi şefului rezidenţei KGB, i-a spus străinul.

Rusul a pălit. Urma să fie târât într-o afacere extrem de tulbure.

Calm, englezul l-a informat că un ofiţer de rang înalt din KGB, până nu de mult rezident la Londra, era viu şi nevătămat şi se afla, sub protecţie strictă, la Londra.

— Este foarte fericit, dar şi-ar dori familia înapoi.

Astfel a început Operaţiunea HETMAN, campania iniţiată în scopul de a le aduce în Marea Britanie pe Leila şi pe fete şi de a reuni familia Gordievski.

În MI6 au fost dezbateri legate de modul în care trebuia abordată situaţia. O scrisoare oficială care să propună o înţelegere cu KGB-ul a fost respinsă ca fiind prea riscantă. „Orice document scris ar fi putut fi falsificat

şi s-ar fi întors împotriva noastră, într-un fel sau altul." S-a căzut de acord asupra unui mesaj verbal care să fie transmis unui diplomat sovietic *bona fide*, din afara Marii Britanii, iar ghinionistul consilier fusese ales drept cel mai bun destinatar.

„Nu am văzut în viaţa mea un om mai speriat", a declarat purtătorul mesajului. „A plecat tremurând."

Termenii erau clari. Mulţumită lui Gordievski, britanicii cunoşteau acum identitatea tuturor ofiţerilor KGB şi GRU din Marea Britanie. Va trebui ca aceştia să plece. Era posibil însă ca Moscova să îi „retragă treptat, pe o perioadă lungă, cu condiţia ca familia lui Gordievski să fie eliberată". Astfel, Kremlinul va salva aparenţele, spionii vor fi expulzaţi discret, fără un scandal diplomatic, iar familia va fi reunită. Dacă Moscova respingea totuşi înţelegerea şi refuza să le dea drumul Leilei şi fetelor, atunci spionii sovietici vor fi expulzaţi *en masse*. KGB avea două săptămâni ca să dea un răspuns.

Temerile lui Gordievski pentru familia sa creşteau cu fiecare zi. Mândria de a fi surclasat KGB-ul era dublată de un sentiment demoralizant de vinovăţie. Oamenii pe care îi iubea cel mai mult erau acum prizonieri în URSS. Oferta lui Margaret Thatcher de a încheia o înţelegere secretă cu Moscova era cu totul neortodoxă, aşa cum a recunoscut Gordievski într-o scrisoare trimisă premierului: „Să lăsaţi la o parte procedurile şi să permiteţi o abordare neoficială a fost un act de mare generozitate şi omenie".

Nu a mers.

Oferta unui aranjament secret a fost primită la Moscova cu neîncredere şi apoi cu furie. În luna care trecuse de la dispariţia lui Gordievski, KGB-ul scotocise ţara în lung şi în lat, încăpăţânându-se să nu creadă că acesta ar fi putut să fugă. Leila fusese interogată în mod repetat despre locul în care se afla soţul ei, aşa cum li se

întâmplase şi altor membri ai familiei lui, inclusiv surorii sale mai mici şi mamei lui. Marina era împietrită. Olga Gordievskaia a fost uluită. A fost anchetat fiecare coleg şi prieten. Leila a păstrat o aparenţă demnă şi a insistat că soţul ei era victima vreunui complot sau a unei îngrozitoare greşeli. Era urmărită peste tot de şase ofiţeri de la filaj. Fiicele ei erau supravegheate chiar şi când se jucau în curtea şcolii. Aproape în fiecare zi, Leila era dusă la închisoarea Lefortovo pentru alte interogatorii.

— Cum se poate să nu ştii că spiona pentru britanici? o întrebau iar şi iar.

Într-un final, Leila nu a mai rezistat.

— Uite ce e, hai să ne lămurim. Eu eram soţia. Treaba mea era să curăţ, să gătesc, să fac cumpărături, să mă culc cu el, să fac copii, să împart patul cu el şi să îi fiu prietenă. Am fost foarte bună la toate astea. Sunt recunoscătoare că nu mi-a spus nimic. Timp de şase ani din viaţa mea, am fost soţia perfectă. Voi, KGB-ul, aveţi mii de oameni plătiţi, a căror slujbă e să îi verifice pe alţii; l-aţi verificat şi răs-verificat şi l-aţi considerat curat. Iar acum veniţi şi daţi vina pe mine? Nu credeţi să sună aiurea? Voi nu v-aţi făcut treaba. Nu era treaba mea, era a voastră. Voi mi-aţi distrus viaţa.

Cu trecerea timpului, a ajuns să îşi cunoască anchetatorii. Într-o zi, unul dintre ofiţerii mai înţelegători a întrebat-o:

— Ce ai fi făcut dacă ai fi ştiut că soţul tău plănuieşte să fugă?

După o pauză lungă, Leila i-a răspuns:

— L-aş fi lăsat să plece. I-aş fi dat trei zile şi pe urmă, ca un cetăţean loial, aş fi raportat fuga. Dar, înainte de o face, m-aş fi asigurat că a reuşit să fugă.

Anchetatorul şi-a pus stiloul deoparte:

— Cred că nu o să trecem asta în raport.

Leila avea şi aşa destule probleme.

Pe Mihail Liubimov l-a adus pentru interogatoriu cei de la Direcţia K.

— Unde poate să fie? l-au întrebat. E cu vreo femeie? Se ascunde în vreo cabană în regiunea Kursk?

Desigur, Liubimov nu avea nicio idee. „Fiecare aspect al relaţiei mele cu Gordievski a fost scărmănat în căutarea de indicii ale trădării lui." Liubimov era însă la fel de uluit ca toţi ceilalţi. „Teoria mea era simplă şi se baza pe felul cum arăta Gordievski când l-am văzut ultima dată: am crezut că poate suferise o cădere nervoasă şi probabil se sinucisese."

La zece zile după întâlnirea de la Paris, de la Centru a venit un mesaj care trebuia transmis de nefericitul consilier ştiinţific sub forma unei „lungi tirade de insulte". Gordievski era un trădător; familia lui va rămâne în Rusia; nu va fi niciun fel de înţelegere.

Marea Britanie şi-a pregătit răspunsul, Operaţiunea EMBASE. În septembrie, Foreign Office-ul a făcut publică ştirea despre dezertarea lui Gordievski (deşi încă nu a spus nimic despre detaliile senzaţionale ale evadării sale). Titluri dramatice apăreau pe prima pagină a fiecărui ziar: „Cel mai mare peşte prins vreodată", „Amicul Oleg, maestru în spionaj", „Asul spionilor Rusiei; superspionul care a fugit în Occident", „Omul nostru din KGB". În aceeaşi zi, guvernul britanic a expulzat douăzeci şi cinci de ofiţeri KGB şi GRU identificaţi de Gordievski: o epurare *in corpore* a spionilor sovietici. În ziua aceea, Thatcher i-a scris lui Ronald Reagan: „Le arătăm limpede ruşilor, cu acordul meu personal, că, deşi nu putem accepta genul de acţiuni de spionaj pe care le-a dezvăluit Gordievski, continuăm să ne dorim o relaţie constructivă cu ei. Între timp, cred că nu este un lucru rău ca lui [Gorbaciov] să i se prezinte cu claritate şi încă de la început în poziţia sa de

lider care este preţul plătit pentru dimensiunile şi natura activităţilor desfăşurate de KGB în ţările occidentale."

Riposta Moscovei a fost imediată. Ambasadorul, sir Bryan Cartledge, a fost convocat la Ministerul de Externe de către Vladimir Pavlovici Suslov, şeful departamentului dedicat relaţiei cu ambasadele străine. Pe biroul din faţa lui, Suslov avea fotografia noului ambasador, înconjurat de personalul ambasadei: cu o privire de oţel, a pus două degete pe capetele lui Roy Ascot şi Arthur Gee.

— Aceşti doi bărbaţi sunt nişte banditi politici, a spus rusul.

KGB-ul începea să pună lucrurile cap la cap. Cartledge a făcut pe neştiutorul:

— Despre ce anume este vorba?

Suslov a acuzat „activităţile flagrante" ale ofiţerilor britanici de informaţii din ambasadă şi a mai adăugat că autorităţile sovietice „cunosc rolul care le-a fost desemnat secretarilor unu Gee şi Ascot în această chestiune". Suslov era mai ales înfuriat că Rachel Gee „jucase rolul" unei femei cu afecţiuni la coloană. Apoi a citit numele a douăzeci şi cinci de oficialităţi britanice, printre care cei doi ofiţeri şi secretara lor, Violet Chapman, şi a afirmat că aceştia ar trebui să părăsească Uniunea Sovietică până în a treia săptămână din luna octombrie, acelaşi termen limită pe care doamna Thatcher îl dăduse pentru expulzarea personalului KGB din Londra. Cei mai mulţi dintre oamenii pomeniţi nu aveau nicio legătură cu spionajul, cu atât mai puţin fuseseră implicaţi în acţiunea de extragere.

Sir Bryan Cartledge s-a întâlnit cu Ascot în camera pentru discuţii protejate şi şi-a vărsat furia cu intensitatea unui uragan. Ambasadorul ştia că prim-ministrul îşi dăduse personal acordul pentru operaţiunea de extragere, dar consecinţele abia acum începeau să se vadă. „Era absolut furios", îşi aminteşte Ascot. „A zis că i-am distrus

ambasada, într-un moment în care Thatcher începea să se înţeleagă cu Gorbaciov (în parte, datorită prietenului nostru, dar nu îi puteam spune lui Bryan acest lucru). Sunt oameni care devin cei mai elocvenţi când sunt cei mai furioşi. Mi-a spus că străbunicul meu, fost premier, se răsuceşte probabil în mormânt." De fapt, dacă renumitul strămoş al lui Ascot făcea ceva acolo, în mormânt, probabil că aclama, de mulţumire şi mândrie.

Degeaba a trimis Cartledge la Londra o telegramă cu totul lipsită de diplomaţie, în care îndemna să se pună capăt expulzărilor de genul „dinte pentru dinte: „Să nu te iei niciodată la întrecere de urinat cu un sconcs: el are avantaje naturale importante", a scris el. (Furia lui a devenit şi mai mare când mesajul şi-a găsit locul, textual, pe biroul premierului.) Thatcher încă nu terminase întrecerea de urinat cu sovieticii. Secretarul Cabinetului, sir Robert Armstrong, a propus alte patru expulzări. Ei nu i s-a părut „nimerit" şi a insistat ca alţi şase oficiali sovietici să fie alungaţi din ţară. Evident, aceasta a provocat expulzarea altor şase diplomaţi britanici, aducând numărul total al extrădărilor la şaizeci şi două sau treizeci şi una de fiecare parte. Temerile lui Cartledge se adeveriseră în întregime: „Mi-am pierdut toţi vorbitorii de limba rusă dintr-o mişcare. [...] Pierdusem jumătate din personalul ambasadei".[1]

Gordievski a rămas ascuns în fort. Din când în când, ieşea din clădire şi explora împrejurimile, însă întotdeauna păzit strict. Făcea zilnic jogging în jurul perimetrului fortului sau prin New Forest[2], însoţit de ofiţerul MI6

[1] Caspar Willard „Cap" Weinberger (1917-2006) – membru important al Partidului Republican, a ocupat mai multe funcţii de stat, cea mai importantă fiind cea de Secretar al Apărării (1981-1987). (n.t.)

[2] Pentru repercusiunile diplomatice, vezi interviul cu sir Bryan Cartledge, Churchill Archive Centre, https://www.chu.cam.ac.uk/media/uploads/files/Cartledge.pdf.

Martin Shawford. Nu putea să facă noi cunoştinţe şi nici să ia legătura cu prietenii mai vechi din Marea Britanie. MI6 încerca să facă astfel încât viaţa să îi pară aproape normală, dar singurele sale contacte sociale erau cu membrii comunităţii informaţiilor şi cu familiile acestora. Era întotdeauna ocupat, dar profund singur. Despărţirea de familie era o suferinţă permanentă, lipsa totală a veştilor despre ei, o sursă de nelinişte, care uneori răbufnea sub forma unor amarnice autoacuzaţii. Pentru a-şi ostoi suferinţa, se abandona procesului de briefing şi insista să lucreze până noaptea, târziu. Oscila între resemnare şi speranţă, între mândria pentru ceea ce realizase şi disperarea pentru preţul plătit la nivel personal. Lui Margaret Thatcher îi scrisese: „Deşi m-am rugat pentru o reunire cât mai rapidă cu soţia şi copiii mei, accept şi înţeleg deplin motivele unor măsuri decisive. [...] Trebuie, totuşi, să continui să sper că se va găsi o cale care să asigure eliberarea familiei mele, căci, fără ea, viaţa mea nu are sens".

Thatcher i-a răspuns: „Neliniştea noastră în privinţa familiei dumneavoastră este aceeaşi şi nu o vom uita. Am şi eu copii şi ştiu ce gânduri şi sentimente vă încearcă în fiecare zi. Vă rog să nu spuneţi că viaţa nu are sens. Există întotdeauna speranţă". Premierul i-a spus că îşi doreşte să îl cunoască într-o zi şi a adăugat: „Sunt conştientă de curajul dumneavoastră personal şi de lupta dumneavoastră pentru libertate şi democraţie."[1]

În interiorul KGB, vestea fugii lui Gordievski în Marea Britanie a iscat o avalanşă de acuzaţii reciproce. Cebrikov, şeful KGB, şi Kriucikov, şeful Direcţiei Generale I, au dat vina pe Direcţia Generală II, teoretic responsabilă cu securitatea internă şi operaţiunile de contrainformaţii.

[1] Una dintre cele mai mari suprafeţe de păşuni deschise, păduri şi lande din sudul Angliei, situată în comitatele Hampshire şi Wiltshire (n.t.)

Şefii DG I au dat vina pe Direcţia K. Gruşko l-a învinuit pe Gribin. Toată lumea a acuzat echipa de filaj care, pentru că ocupa treapta cea mai de jos pe scara ierarhică, nu mai avea pe cine să dea vina. Centrala KGB din Leningrad, responsabilă cu supravegherea diplomaţilor britanici, a fost considerată direct răspunzătoare şi mulţi ofiţeri superiori au fost fie daţi afară, fie retrogradaţi. Printre cei afectaţi s-a numărat şi Vladimir Putin, produsul unităţii KGB din Leningrad, care şi-a văzut cei mai mulţi dintre prieteni, colegi şi superiori epuraţi, ca o consecinţă directă a evadării lui Gordievski.

Jenată, furioasă, în continuare nesigură cum reuşise Gordievski să fugă, agenţia sovietică de informaţii a răspuns cu o campanie de dezinformare, lansând ştiri false conform cărora acesta fusese strecurat afară din ambasadă în timpul unei recepţii diplomatice, deghizat sau cu documente false. Rangul şi importanţa spionului au fost minimalizate. Mai târziu, KGB va susţine – aşa cum MI6 susţinuse odinioară despre Philby – că îl suspectaseră tot timpul de lipsă de loialitate. În memoriile sale, fostul ministru de externe Evgheni Primakov sugera că, în timpul interogatoriilor, Gordievski se oferise să schimbe din nou taberele. „Gordievski era aproape gata să recunoască atunci când a început să sondeze posibilitatea de a acţiona activ împotriva britanicilor şi chiar oferise diverse garanţii că ar putea activa cu succes ca agent dublu. Conducerea KGB fusese informată chiar în acea zi. Ofiţerii de contrainformaţii erau siguri că, a doua zi, el avea să recunoască totul. A venit însă brusc un ordin de sus ca ancheta să fie oprită, să se renunţe la filajul exterior şi Gordievski să fie trimis la un sanatoriu. [...] De acolo a fugit peste graniţă, în Finlanda."[1] Explicaţiile

[1] Pentru corespondenţa dintre Thatcher şi Gordievski, vezi Arhivele Naţionale, http://www.nationalarchives.gov.uk/about/news/newly-released-files-1985-1986/prime-ministers-office-files-prem-1985/

lui Primakov nu au logică. Dacă Gordievski doar a fost „aproape" gata să recunoască, e evident că nu a făcut-o; iar dacă nu a recunoscut că e agent britanic, cum putea să se ofere să fie agent dublu?

Atât Primakov, cât şi Viktor Cerkaşin, primul coordonator KGB al lui Ames, au insistat că o sursă anonimă alertase KGB-ul despre trădarea lui Gordievski, cu luni înainte de revenirea sa la Moscova. Dar, dincolo de toată lăudăroşenia şi de toate minciunile, conducerea KGB cunoştea adevărul: îl avuseseră în mână pe cel mai important spion al Războiului Rece şi apoi îl lăsaseră să le scape printre degete.

La două zile de la măcelul diplomatic, o coloană lungă de automobile, vreo douăzeci cu totul, înainta cu viteză redusă pe şoseaua Leningrad-Vîborg. Opt dintre ele erau maşini diplomatice britanice, iar fiecare a doua maşină era un vehicul de filaj al KGB-ului. Diplomaţii erau expulzaţi prin Finlanda: Ascot şi Gee parcurgeau din nou traseul evadării, doar că acum erau escortaţi afară din ţară „ca nişte prizonieri, într-o defilare triumfală". În bagajele lui, Gee împachetase cu grijă o pungă de Harrods şi o casetă cu *Finlandia* lui Sibelius.

Când au ajuns la refugiul auto cu stânca lui distinctă, maşinile KGB-ului au încetinit şi ofiţerii sovietici s-au răsucit cu toţii pe locurile lor şi s-au uitat lung la locul cu pricina, în timp ce treceau lent pe lângă el. „Îşi dăduseră seama."

KGB-ul, respectând până la ultimul cuvânt litera legii, nu terminase încă definitiv cu Gordievski. În ziua de 14 noiembrie 1985, a fost judecat *in absentia* de un tribunal militar, a fost găsit vinovat de trădare şi condamnat la moarte. Şapte ani mai târziu, Leonid Şebarşin, care i-a succedat lui Kriucikov la şefia Direcţiei Generale I, a dat un interviu în care a declarat că speră ca Gordievski să fie

asasinat în Marea Britanie şi a ameninţat public, oarecum, că aşa se va întâmpla. „Tehnic vorbind, a spus el, nu e nimic prea special."[1]

Oleg Gordievski a devenit protagonistul unui *one-man show* itinerant pe teme de spionaj. A călătorit în toată lumea, însoţit de gărzi din MI6, explicând ce reprezintă KGB-ul şi demistificând una dintre cele mai misterioase organizaţii de pe planetă. Printre ţările vizitate s-au numărat Noua Zeelandă, Africa de Sud, Australia, Canada, Franţa, Germania de Vest, Israel, Arabia Saudită şi toată Scandinavia. La trei luni de la extragere, la Century House a avut loc o întrunire la care au fost invitaţi reprezentanţii tuturor serviciilor de informaţii, împreună cu o serie de oficialităţi guvernamentale şi aliate, pentru a analiza bagajul de informaţii adus de Gordievski şi implicaţiile lor în controlul armamentului, în relaţiile Est-Vest şi în organizarea viitoare a activităţilor de informaţii. Sutele de rapoarte individuale erau adunate grămadă, pe o singură masă de conferinţe, „ca un bufet uriaş", pe care spionii adunaţi acolo şi şefii lor le-au cântărit şi devorat două zile întregi.

MI6 i-a cumpărat lui Gordievski o casă în Marea Britanie, situată în suburbiile londoneze, unde acesta s-a mutat sub un nume fals. MI6 şi MI5 au luat foarte în serios ameninţările cu moartea. Gordievski a susţinut prelegeri, a ascultat muzică şi a scris cărţi împreună cu istoricul Christopher Andrew, lucrări de detaliată erudiţie ştiinţifică, încă de actualitate, relatările cele mai complete până în momentul de faţă despre spionajul sovietic. A dat chiar şi interviuri la posturi de televiziune, deghizat uşor absurd, cu perucă şi barbă falsă. Chiar dacă KGB-ul ştia

[1] *The Times*, 10 martie 2018

cum arată Gordievski, nu avea rost să riște. Când măsurile luate de Gorbaciov au început să aibă impact în Uniunea Sovietică, iar imperiul comunist a început să se clatine, expertiza lui Gordievski a ajuns să fie și mai căutată.

În mai 1986, Margaret Thatcher l-a invitat la Chequers, reşedinţa sa oficială de la ţară. Timp de aproape trei ore, a discutat cu omul pe care îl ştiuse drept „domnul Collins" despre controlul armamentului, despre strategia politică a URSS şi despre Gorbaciov. În martie 1987, Gordievski i-a făcut din nou un briefing, de data aceasta în Downing Street, înainte ca Thatcher să facă o nouă vizită de succes la Moscova. În acelaşi an, el l-a întâlnit pe Ronald Reagan în Biroul Oval, unde au vorbit despre reţelele sovietice de spionaj şi au pozat în faţa fotografilor. Întâlnirea a durat douăzeci şi două de minute (cu patru minute mai mult – a remarcat Gordievski, vesel – decât cele de care se bucurase liderul laburist Neil Kinnock, alături de liderul lumii libere).

— Noi vă ştim, a spus Reagan, trecând braţul pe după umerii rusului. Apreciem ce aţi făcut pentru Occident. Mulţumesc. Nu am uitat de familia dumneavoastră şi o să ne luptăm pentru ea.

În primii săi ani de libertate, Gordievski a fost extraordinar de ocupat, dar, adeseori, nemăsurat de trist.

Familia sa a rămas captiva unui KGB răzbunător. Într-un vis recurent, le vedea pe soţia şi pe fetele lui revenind pe aeroportul Heathrow, unde se reîntâlneau cu bucurie, însă apoi se trezea şi îşi dădea seama că e singur.

La Moscova, Leila trăia, practic, în arest la domiciliu, ţinută sub strictă supraveghere, ca nu cumva să reuşească la rândul ei să fugă, nu se ştie cum. Telefonul îi era ascultat. Scrisorile, interceptate. Nu reuşea să îşi găsească serviciu şi depindea de părinţi pentru susţinere financiară. Unul câte unul, prietenii păreau să fi dispărut. „Era un vid

absolut. Tuturor le era frică de mine. Am schimbat numele fetelor în Aliev, pentru că Gordievski devenise un nume inacceptabil. Fetele mele ar fi fost ostracizate." Nu şi-a mai tuns părul şi a declarat că nu şi-l va tunde iar decât atunci când se va reuni cu soţul ei. Ani mai târziu, când a fost întrebată de un ziarist ce a simţit când a aflat că el fugise în Marea Britanie, Leila a spus: „Am fost doar bucuroasă să ştiu că e în viaţă". Dată fiind condamnarea lui Gordievski pentru trădare, bunurile lor comune au fost confiscate: apartamentul, maşina, lucruri şi videorecorderul pe care îl aduseseră din Danemarca. „Patul pliant care avea salteaua găurită, fierul de călcat. Fierul le-a plăcut în mod special, pentru că era de import, un Hoover", a povestit Leila.

Gordievski a încercat să îi trimită telegrame, dar ele nu au ajuns niciodată la ea. Le-a cumpărat cadouri, inclusiv haine scumpe pentru fete, pe care le-a ambalat cu dragoste şi le-a trimis la Moscova. KGB-ul a pus mâna pe toate. Când a primit, în sfârşit, o scrisoare de la Leila, a citit primele rânduri şi şi-a dat seama că fusese dictată de KGB. „Te-au iertat – scria ea. Poţi să îţi găseşti uşor o altă slujbă." Era oare o capcană ca să îl momească înapoi? Leila conspira împreună cu KGB? Gordievski a reuşit să îi trimită în secret o scrisoare, prin intermediul unui oficial sovietic, în care a continuat să susţină că era victima unui complot al KGB, gândindu-se poate că astfel o va proteja. Leila a fost consternată. Ştia că nu e adevărat. „Mi-a spus: Nu sunt vinovat de nimic. Sunt un ofiţer cinstit şi aşa mai departe şi a trebuit să fug peste graniţă. De ce m-a minţit iar, nu ştiu. A fost ireal. Am încercat să înţeleg. Erau şi câteva vorbe despre fete şi a spus că încă mă iubeşte. Dar eu mi-am zis: «Tu ai făcut ce ai vrut – eu sunt în continuare aici cu copiii. Tu ai fugit, dar noi suntem prizoniere»." Se amăgeau unul pe celălalt. Poate că se amăgeau pe ei înşişi. KGB-ul îi spusese Leilei că soţul ei avea „o aventură cu o tânără secretară englezoaică".

KGB-ul a informat-o pe Leila că, dacă divorţa oficial de Gordievski, i se vor înapoia bunurile, inclusiv fierul de călcat. „Au zis că ar trebui să mă gândesc la copii." A acceptat. KGB-ul a trimis un taxi care să o ducă la tribunal pentru divorţ şi i-a plătit taxa judiciară. Leila a revenit la numele ei de fată. A crezut că nu îl va revedea niciodată. „Viaţa a mers mai departe", a spus ea. „Fetele mergeau la şcoală, se bucurau oarecum. Nu am îndrăznit niciodată să plâng în faţa copiilor sau să le arăt ce era în sufletul meu. Întotdeauna am fost mândră în sinea mea şi cu zâmbetul pe buze."[1] Unui ziarist occidental binevoitor, care a reuşit să obţină un scurt interviu, i-a mărturisit însă că încă îşi iubea soţul şi îi era dor să fie împreună. „Chiar dacă nu mai sunt soţia lui pe hârtie, în sufletul meu sunt în continuare soţia lui."

Campania lansată pentru scoaterea familiei lui din Rusia a continuat vreme de şase ani, fără încetare şi fără succes. „Am încercat să îi abordăm prin intermediul finlandezilor şi norvegienilor, dar nu aveam niciun atu", a spus George Walker, ofiţerul MI6 însărcinat cu Operaţiunea HETMAN şi acum unul dintre principalele puncte de contact ale lui Gordievski cu agenţia. „Am discutat cu oameni din ţări neutre şi cu reprezentanţii de la drepturile omului. I-am făcut pe francezi, germani, neozeelandezi, pe toţi, să se organizeze şi să încerce să facă presiuni pentru eliberarea familiei Gordievski. Foreign Office-ul punea constant problema prin mijlocirea ambasadorilor de la Moscova." Când Margaret Thatcher l-a întâlnit pe Mihail Gorbaciov în martie 1987, a ridicat imediat chestiunea familiei lui Gordievski. Charles Powell a studiat reacţia liderului sovietic. „S-a albit de furie şi a refuzat să dea vreun răspuns." În anii care au urmat, aveau să se mai

[1] Interviu radio luat de Igor Pomeranţev, Radio Liberty, 7 septembrie 2015

întâlnească de două ori. Cu ambele ocazii, Thatcher a pus din nou problema și a fost respinsă. „Dar asta nu a descurajat-o, niciodată nu a descurajat-o."

KGB-ul nu renunța defel. „Oleg își bătuse joc de ei în stil mare", a explicat Walker. „Singura pedeapsă pe care i-o puteau aplica lui Oleg era să nu le permită soției și copiilor să plece."

La doi ani după evadare, la Londra a ajuns o scrisoare de la Leila, adusă de un șofer de camion finlandez care a pus-o la poștă din Helsinki pentru Londra. Scrisoarea, în limba rusă, pe trei pagini de hârtie folio, nu era scrisă la indicațiile KGB. Era onestă și furioasă. Walker a citit-o: „Era scrisoarea unei femei foarte puternice, capabile, foarte furioase, care spunea: «De ce nu mi-ai spus? Cum ai putut să mă abandonezi? Ce faci ca să ne salvezi?»". Orice speranță că povestea ar putea să aibă un final fericit începea să pălească. Trădarea, lunga despărțire și dezinformările KGB-ului erodaseră și ultimele urme de încredere maritală care mai rămăseseră. Din când în când, mai reușeau să ia legătura telefonic, dar convorbirile erau tensionate, pe lângă faptul că erau ascultate și înregistrate. Fetele erau timide și monosilabice. Schimburile nefirești de cuvinte pe o linie telefonică plină de interferențe statice păreau doar să mărească și mai mult distanțele, atât cea fizică, dar și pe cea psihologică. Walker a remarcat: „Am știut de la început că nu va fi o reconciliere ușoară. Ar fi fost extraordinar de dificil în orice circumstanțe. Dar, odată ce am citit scrisoarea, mi-a fost clar că era extrem de improbabil să mai aibă loc o reunire". Operațiunea HETMAN a continuat chiar și așa. „Treaba mea era să mă asigur că nu o uitam pe femeia aceea."

Fuga lui Gordievski uluise și făcuse de râs KGB-ul, dar capetele care au căzut au fost, ca întotdeauna, cele mai mici. **Nikolai Gribin**, șeful ierarhic al lui Gordievski,

a fost retrogradat, chiar dacă nu era deloc răspunzător pentru ce se întâmplase. **Vladimir Kriucikov**, şeful Direcţiei Generale I, a devenit preşedintele KGB în 1988. Adjunctul său, **Viktor Gruşko**, a fost promovat odată cu el. **Viktor Budanov**, care condusese ancheta, a fost numit şef la Direcţia K şi a fost avansat la rangul de general. După prăbuşirea comunismului, Budanov a fondat Elite Security. În 2017, s-a anunţat că Elite a câştigat un contract de 2,8 milioane de dolari pentru paza ambasadei SUA de la Moscova, o ironie care l-a amuzat pe Mihail Liubimov, care a remarcat că este foarte improbabil ca ambasada Rusiei de la Washington să angajeze o companie care are legături cu CIA.

Zidul Berlinului, bariera care a declanşat primele semne de revoltă în Gordievski, a fost dărâmat în 1989, în urma unui val de revoluţii anticomuniste în Europa Centrală şi de Est. Odată cu glasnostul şi perestroika, puterea KGB-ului a început să slăbească într-o Uniune Sovietică pe cale să se dezintegreze. Adepţii liniei dure de la Kremlin erau tot mai nemulţumiţi de reformele lui Gorbaciov şi, în august 1991, un grup de complotişti, conduşi de Kriucikov, a încercat să preia puterea. Acesta din urmă a dublat salariile pentru întreg personalul KGB, i-a chemat la ordin din concedii şi a declarat starea de alertă. Lovitura de stat a eşuat după trei zile. Kriucikov a fost arestat, împreună cu Gruşko, şi acuzat de înaltă trădare. Gorbaciov a luat rapid măsuri împotriva duşmanilor săi din serviciile de spionaj: cei 230 000 de angajaţi ai KGB-ului au fost puşi sub controlul Ministerului Apărării, Direcţia K a fost desfiinţată şi cei mai mulţi ocupanţi ai funcţiilor de la vârf au fost eliberaţi din funcţii – cu excepţia lui **Ghenadi Titov**, în prezent general. „Crocodilul" se întâmplase să fie în concediu atunci când a avut loc lovitura de stat şi a fost promovat la şefia contrainformaţiilor. „Spionajul a devenit mult mai

dificil decât era odată"[1], a declarat el, meditativ, la câteva zile de la tentativa de puci.

Kriucikov a fost înlocuit cu Vadim Bakatin, un reformator democrat care s-a apucat să demanteleze vastul sistem de spionaj şi securitate ce terorizase atât timp Uniunea Sovietică.[2] „Îi prezint preşedintelui planurile pentru distrugerea acestei organizaţii", a declarat Bakatin. Noul şef al KGB-ului avea să fie şi ultimul. Una dintre primele lui acţiuni a fost să anunţe că familia Gordievski se va reuni. „Am simţit că este o problemă veche şi care ar fi trebuit să fie rezolvată", a spus Bakatin. „Când mi-am întrebat generalii, aceştia au spus cu toţii un «Nu!» categoric, dar am decis să nu îi iau în seamă şi să consider acest lucru drept prima mea victorie importantă în KGB."

Leila Alieva Gordievskaia şi fiicele ei, Maria (Maşa) şi Anna, au sosit pe aeroportul Heathrow în ziua de 6 septembrie 1991 şi au fost duse cu un elicopter la Fort Monckton, unde Gordievski le aştepta să le ducă acasă. Legase prin toată casa panglici galbene, simbolul american de bun venit acasă, cumpărase lenjerii noi pentru paturile fetelor şi aprinsese toate luminile pentru a crea „o atmosferă strălucitoare şi veselă".

La trei luni de la reunirea familiei, Uniunea Sovietică nu mai exista. Ziarele au publicat fotografii în care familia poza plimbându-se veselă prin Londra, imagine a armoniei casnice şi a puterii iubirii, într-o vreme de tumultuoase tulburări politice în Rusia. Era un simbol romantic acceptabil pentru sfârşitul comunismului. După şase ani de înstrăinare forţată exista însă o durere adâncă. Maşa, acum în vârstă de unsprezece ani, abia

[1] *Los Angeles Times,* 30 august 1991

[2] Despre demantelarea KGB-ului de către Vadim Bakatin, vezi J. Michael Waller, „Russia: Death and Resurrection of the KGB", *Demokratizatsiya,* vol. 12, nr. 3 (vara, 2004).

dacă şi-l mai amintea pe tatăl ei. Pentru mezina lui de zece ani, Anna, Gordievski era un străin. Oleg se aşteptase ca Leila să revină în mariaj aşa cum fusese înainte. A descoperit-o ostilă şi critică, „cerând explicaţii". El a acuzat-o că le-a făcut deliberat pe fete să depindă de ea. Pentru Leila, revenirea în Anglia a fost cel mai recent capitol dintr-o poveste asupra căreia nu avea niciun fel de control. Viaţa ei fusese distrusă de politică şi de alegerile secrete pe care le făcuse bărbatul pe care îl iubise profund şi în care avusese încredere completă, dar pe care nu îl cunoscuse niciodată pe de-a-ntregul. „El a făcut lucrul în care a crezut şi îl respect pentru asta. Dar pe mine nu m-a întrebat. M-a implicat fără ca eu să am de ales. Nu mi-a oferit ocazia să aleg. Din punctul lui de vedere, el a fost salvatorul meu. Dar cine m-a băgat în rahat? A uitat prima parte. Nu poţi să-i dai cuiva brânci de pe o stâncă şi pe urmă să întinzi mâna şi să spui: «Eu te-am salvat!» A fost o treabă aşa de a naibii de rusească." Leila nu a putut să uite sau să treacă peste ceea ce i s-a întâmplat. Au încercat să reconstruiască o viaţă de familie, dar căsătoria pe care au avut-o înainte de fuga lui era din altă lume, din alte vremuri şi nu au putut-o reînvia. La urma urmelor, ea a simţit că loialitatea lui Gordievski faţă de o idee avusese prioritate în faţa dragostei pentru ea. „Relaţia dintre o persoană şi stat este una, iar relaţia dintre doi oameni care se iubesc este cu totul altceva", a explicat Leila, mulţi ani mai târziu. Căsătoria, deja desfăcută conform legilor sovietice, a ajuns la un final rapid şi amar. „Nu mai rămăsese nimic", a notat Oleg. S-au despărţit definitiv în 1993, relaţia dintre ei fiind distrusă de lupta dintre KGB şi MI6, dintre comunism şi Occident. Căsătoria care se zămislise în mijlocul unor imposibile contradicţii ale spionajului din timpul Războiul Rece a murit exact atunci când războiul acela se încheia.

Leila îşi împarte timpul între Rusia şi Anglia. Fiicele lor, Maria şi Anna, au urmat şcoli şi universităţi englezeşti şi sunt stabilite în Marea Britanie. Nu folosesc numele Gordievski. MI6 îşi continuă sarcina de a avea grijă de familie.

Prietenii şi colegii lui Gordievski din KGB nu l-au putut ierta nici ei. **Maksim Parşikov** a fost adus înapoi de la Londra, a fost anchetat de KGB şi apoi a fost dat afară. Şi-a petrecut restul vieţii întrebându-se de ce făcuse Oleg gestul trădării. „Este adevărat că Oleg era un disident. Dar ce om cu mintea întreagă din URSS nu era disident în anii 1980, cel puţin într-o oarecare măsură? Majoritatea dintre noi, cei din *rezidentura* de la Londra, eram disidenţi, în grade diferite, şi tuturor ne plăcea viaţa în Occident. Dar numai Oleg a ajuns să trădeze." **Mihail Liubimov** a luat trădarea lui ca pe o ofensă personală. Gordievski fusese prietenul său, îşi împărtăşiseră secrete, muzica şi scrierile lui Somerset Maugham. „Imediat după fuga lui Gordievski, am simţit pumnul KGB-ului. Aproape toţi foştii colegi au întrerupt imediat legătura cu mine şi au păstrat distanţa când venea vorba să mă întâlnească. [...] Am auzit zvonuri că ordine KGB ameninţătoare făceau referire la mine drept principalul vinovat al trădării lui Gordievski." Abia atunci a ajuns să înţeleagă indiciul pe care i-l dăduse prietenul său în ajunul fugii, când se referise la „Mr. Harrington's Washing". Deşi nu a reuşit niciodată să devină un Somerset Maugham rus, Liubimov a scris romane, piese de teatru şi memorii şi a rămas cel mai distinct hibrid al Războiului Rece: sovietic din punctul de vedere al loialităţii, englez de şcoală veche în comportament. A fost profund iritat că fusese folosit ca să distragă atenţia KGB-ului în momentul crucial al evadării şi transformat în ceea ce el a numit, în engleză, un *red herring*[1]. Gordievski îi ultragiase simţul englezesc de fairplay. Nu şi-au mai vorbit niciodată.

[1] Diversiune (n.t.)

Sir Bryan Cartledge a fost surprins că, după expulzările în oglindă ale spionilor, relaţiile sovieto-britanice au revenit cu uluitoare repeziciune la căldura anterioară. Şi-a încheiat misiunea de ambasador în URSS în 1988. Privind înapoi la cazul Gordievski, a descris operaţiunea de extragere ca pe „o victorie extraordinară". Gordievski oferise „un compendiu de cunoştinţe despre structura şi *modus operandi* ale KGB, [...] ceea ce ne-a permis să îi frustrăm complet, probabil pentru ani de zile". **Rosemary Spencer**, analista de la Biroul Central al Partidului Conservator, a fost şocată să descopere că fermecătorul diplomat rus de care devenise atât de apropiată, la ordinul MI5, lucrase în tot acel timp pentru MI6. Ea s-a căsătorit cu un danez şi s-a mutat la Copenhaga.

Ofiţerii de caz şi coordonatorii lui Gordievski din MI6 au păstrat legătura şi au rămas o celulă secretă înăuntrul lumii secretelor. Ceilalţi ofiţeri – **Richard Bromhead, Veronica Price, James Spooner, Geoffrey Guscott, Martin Shawford, Simon Brown, Sarah Page, Arthur Gee, Violet Chapman, George Walker** – au rămas în umbră şi aşa sunt şi în momentul de faţă pentru că, la cererea lor, acestea nu sunt numele lor reale. Cu ocazia unei audienţe secrete cu regina, **Ascot** şi **Gee** au primit amândoi distincţia OBE[1], iar Chapman, MBE[2]. **Philip Hawkins**, scoţianul care fusese primul ofiţer de caz al lui Gordievski, a dat un răspuns sec şi tipic atunci când a aflat despre fuga lui: „Ah, până la urmă a fost autentic, nu? Nu l-am crezut niciodată".

[1] Officer of the Most Excellent Order of the British Empire – grad al Ordinului Imperiului Britanic, ordin cavaleresc al Regatului Unit, fondat în 1917 de regele George al V-lea (n.t.)

[2] Member of the Most Excellent Order of the British Empire – grad al aceluiaşi ordin (n.t.)

John Deverell, şeful secţiei K, a ajuns la conducerea MI5 din Irlanda de Nord. A fost ucis în 1994, împreună cu cei mai mulţi dintre ceilalţi experţi în informaţii britanici din Irlanda de Nord, când elicopterul lor Chinook s-a izbit de Mull of Kintyre[1]. În martie 2015, după ce **Roy Ascot** şi-a luat locul în Camera Lorzilor, istoricul Peter Hennessy, coleg şi pair el însuşi, l-a deconspirat spectaculos: „Deşi ştiu că el însuşi este prea discret ca să o spună, nobilul conte are un loc special în istoria spionajului, ca ofiţerul care l-a scos pe acel om remarcabil şi curajos, Oleg Gordievski, din Rusia prin Finlanda." Fiica lui Ascot, cea al cărei scutec murdar a jucat un rol atât de ciudat în Războiul Rece, a devenit o autoritate în arta rusă. KGB-ul nu a crezut niciodată de-adevărat că MI6 implicase un sugar drept acoperire pentru o operaţiune de extragere.

Michael Bettaney a fost eliberat condiţionat în 1998, după ce ispăşise 14 din cei 23 de ani de condamnare. În 1987, **Stig Bergling**, spionul suedez, a fost lăsat să iasă din închisoare pentru o vizită conjugală cu soţia sa şi a fugit la Moscova, unde a trăit cu un stipendiu frumuşel, de 500 de ruble pe lună. Un an după aceea s-a mutat la Budapesta şi apoi în Liban, unde a lucrat pentru Walid Jumblatt, liderul miliţiei druze, în poziţia de consultant în securitate. În 1994, a telefonat la serviciul de securitate suedez şi a anunţat că vrea să se întoarcă acasă. După ce a mai ispăşit o condamnare de încă trei ani, a fost eliberat din motive de sănătate. Bergling a murit de Parkinson în 2015, curând după ce a tras cu o puşcă cu aer comprimat şi a rănit o asistentă medicală de la azilul unde trăia. În anul 1992, guvernul norvegian l-a eliberat şi graţiat pe

[1] The Mull of Kintyre – promontoriu în extremitatea sudică a peninsulei Kintyre, din sud-estul Scoţiei (n.t.)

Arne Treholt – iscând controverse –, după ce acesta ispăşise opt ani într-o închisoare de maximă siguranţă. Cazul său rămâne o sursă de dispute în Norvegia. Comisia norvegiană pentru Revizuirea Cazurilor Penale a redeschis cercetarea condamnării lui şi a conchis în 2011 că nu există temei care să sugereze că probele din dosar au fost falsificate, aşa cum susţineau susţinătorii lui Treholt. După eliberare, s-a stabilit în Rusia şi apoi în Cipru, unde este businessman şi consultant. **Michael Foot** a dat în judecată *Sunday Times* în 1995, din cauza unui episod din memoriile lui Gordievski prezentate în serial, având ca titlu „KGB: Foot a fost agentul nostru". Foot a descris articolul drept o „mizerie McCarthy-istă" şi a primit daune substanţiale, dintre care o parte au fost folosite pentru finanţarea apariţiei ziarului *Tribune*. Foot a murit în 2010, în vârstă de nouăzeci şi şase de ani.

Pentru serviciile de informaţii occidentale, cazul Gordievski a devenit un exemplu clasic despre cum trebuie recrutat şi coordonat un spion, cum să foloseşti spionajul în îmbunătăţirea relaţiilor internaţionale şi cum, în situaţiile cele mai dramatice, un spion în pericol poate să fie salvat. A rămas însă în suspensie întrebarea despre cine l-a trădat. Gordievski avea propriile teorii: poate prima lui soţie, Elena, sau Standa Kaplan, amicul lui ceh, îl denunţaseră, poate Bettaney îşi dăduse seama că acela care îl turnase era cârtiţă în MI5; sau poate arestarea şi procesul lui Arne Treholt alertaseră KGB-ul? Nu i-a trecut prin minte – şi nici celor din MI6 – să îl bănuiască pe prietenosul ofiţer american care stătea adeseori faţă în faţă cu el la masă, în timpul maratonului de briefinguri de la CIA.

După un stagiu la Roma, **Aldrich Ames** a fost numit în Grupul de Analiză al Centrului de Contrainformaţii CIA şi i s-a permis accesul la noi informaţii despre agenţii sovietici ai CIA, informaţii pe care le-a transmis direct

la KGB. Numărul victimelor a crescut, la fel şi balanţa conturilor sale din băncile elveţiene şi americane. Şi-a cumpărat un Jaguar argintiu nou-nouţ şi apoi un Alfa Romeo. A cheltuit o jumătate de milion de dolari, cash, pe o casă nouă. Şi-a îmbrăcat dantura pătată de nicotină. Aerele aristocratice ale lui Rosario îi ofereau o acoperire, pentru că el pretindea că banii proveneau de la rudele ei bogate. KGB-ul l-a asigurat că îl poate ajuta să fugă dacă ar ajunge vreodată să fie suspectat: „Eram pregătiţi să facem la Washington ceea ce făcuseră britanicii la Moscova cu Gordievski", a declarat coordonatorul lui din KGB. Ames a câştigat în total 4,6 milioane de dolari de la sovietici, o sumă doar puţin mai surprinzătoare decât faptul că atâta timp colegii săi din CIA nu au remarcat defel cămăşile lui cu monogramă şi dantura nouă şi sclipitoare.

La suprafaţă, Gordievski şi Ames s-au purtat în mod similar. Amândoi s-au întors împotriva propriilor organizaţii şi ţări şi şi-au folosit competenţele în spionaj pentru a identifica spionii părţii adverse. Amândoi au trădat jurământul pe care îl făcuseră la începutul carierelor lor şi amândoi păreau să trăiască o viaţă, în timp ce duceau o alta, în secret. Aici se opresc însă orice asemănări. Ames a spionat pentru bani; Gordievski a fost mânat de convingeri ideologice. KGB-ul a scos la lumină victimele lui Ames şi, în cele mai multe dintre cazuri, acestea au fost ucise; oamenii pe care i-a denunţat Gordievski, precum Bettaney şi Treholt, au fost filaţi, interceptaţi, judecaţi într-un proces corespunzător, închişi şi într-un final eliberaţi înapoi în societate. Gordievski şi-a riscat viaţa pentru o cauză; Ames a vrut o maşină mai mare. Ames a ales să se pună în slujba unui regim totalitar şi brutal pentru care nu simţea niciun fel de afinitate, o ţară unde nu s-ar fi gândit niciodată să trăiască; Gordievski a simţit gustul libertăţii şi democraţiei şi şi-a făcut o misiune

personală din apărarea şi susţinerea acestui tip de viaţă şi de cultură şi s-a stabilit în final în Occident, plătind un preţ imens la nivel personal. Până la urmă, diferenţa dintre ei este o chestiune de judecată morală: Gordievski a fost de partea binelui; iar Ames a fost doar de partea lui însuşi.

Iniţial, CIA a pus pierderea a atât de multor agenţi ai ei din Rusia pe seama altor cauze decât un spion intern, inclusiv pe seama unui posibil microfon plantat în sediul CIA sau a unui cod spart. Trauma încă prezentă în urma vânătorii de cârtiţe a lui Angleton, din anii 1960 şi 1970, a făcut ca posibilitatea unei trădări din interior să fie prea dureroasă pentru a fi luată în calcul. A devenit însă clar în final că doar o trădare putea explica nivelul acela al decimării şi, în 1993, stilul de viaţă exagerat al lui Ames a atras în sfârşit atenţia. A fost pus sub supraveghere, mişcările i-au fost urmărite, iar gunoiul i-a fost scormonit după indicii. În 21 februarie 1994, Rick şi Rosario Ames au fost arestaţi de FBI.

— Comiteţi o mare greşeală! a insistat Ames. Probabil că mă confundaţi cu altcineva!

Două luni după aceea, a pledat vinovat de spionaj şi a fost condamnat la închisoare pe viaţă; în urma unei negocieri a pedepsei, Rosario a primit cinci ani pentru evaziune fiscală şi conspiraţie în scop de spionaj. La tribunal, Ames a recunoscut că a compromis „practic toţi agenţii sovietici ai CIA şi ai altor servicii americane şi străine cunoscuţi mie“ şi că oferise Uniunii Sovietice şi Rusiei „o cantitate uriaşă de informaţii despre politicile SUA în domeniile externe, apărare şi securitate“. Rick Ames, deţinutul 40087-083, este în prezent închis la Instituţia Federală de Corecţie din Terre Haute, Indiana.

Gordievski a fost şocat să descopere că omul pe care el îl considerase un patriot american model încercase să îl

omoare. „Ames mi-a aruncat în aer cariera şi viaţa", a scris el. „Dar nu m-a omorât."

În 1997, jurnalistul de televiziune Ted Koppel i-a luat un interviu lui Ames în închisoare.[1]

Gordievski fusese intervievat anterior în Anglia şi Koppel a adus cu el înregistrarea video ca să i-o arate lui Ames şi să surprindă reacţia acestuia. Cel denunţat a făcut o referire directă la delatorul său. „Aldrich Ames este un trădător", a spus Gordievski, în timp ce Ames, în uniforma de deţinut, urmărea atent înregistrarea de pe ecran. „A acţionat doar pentru bani. Nu a fost altceva decât un nemernic lacom. Va fi pedepsit de propria conştiinţă până la sfârşitul zilelor sale. Puteţi să îi spuneţi: «Domnul Gordievski aproape că te-a iertat!»"

Koppel s-a întors către Ames când s-a terminat înregistrarea:

— Îl credeţi când spune că aproape v-a iertat?

— Cred că da, a răspuns Ames. Cred că tot ceea ce a spus acolo mă surprinde foarte tare. Am spus o dată că bărbaţii pe care i-am trădat au făcut alegeri similare şi au riscat în mod similar. Orice om rezonabil care mă aude spunând asta va zice: „Ce aroganţă!" Dar nu a fost o afirmaţie arogantă.

Tonul lui Ames era autojustificator, aproape îngâmfat, în timp ce insista asupra echivalenţei, din punct de vedere moral, dintre acţiunile sale şi acţiunile celuilalt spion. Vederea lui Gordievski l-a îndemnat însă pe Ames să rostească şi ceva ce suna aproape ca un regret:

— Genul de ruşine şi genul de remuşcări pe care le simt eu sunt şi vor rămâne întotdeauna ceva intens personal.

[1] Interviul lui Ted Koppel cu Ames, http://abcnews.go.com/US/video/ feb-11-1997-aldrich-ames-interview-21372948

Oleg Gordievski trăieşte încă, sub un nume fals, într-o casă individuală de pe o stradă oarecare, dintr-o suburbie din Anglia, unde s-a mutat la scurtă vreme după evadarea din Rusia. Casa lui este una cu totul banală. Doar gardurile verzi înalte care o înconjoară şi zumzetul elocvent al firului invizibil ce conectează un declanşator electronic şi pe care îl auzi când te apropii de clădire indică faptul că s-ar putea să fie altfel decât casele din vecinătate. Ordinul de execuţie este încă valabil şi MI6 continuă să aibă grijă de cel mai valoros spion al lor din Războiul Rece. Furia KGB-ului încă mocneşte. În 2015, Serghei Ivanov, şeful de cabinet al lui Vladimir Putin, l-a acuzat pe Gordievski că i-a periclitat cariera în KGB. „Gordievski este cel care m-a turnat. Nu pot spune că trădarea lui ruşinoasă şi recrutarea de către serviciile britanice de informaţii mi-au distrus viaţa, dar am avut ceva probleme la serviciu."[1] În ziua de 4 martie 2018, un fost ofiţer GRU, pe nume Serghei Skripal, şi fiica sa, Iulia, au fost otrăviţi de către asasini care au folosit o substanţă neurotoxică rusească. La fel ca şi Gordievski, Skripal spionase pentru MI6, dar fusese prins în Rusia, judecat, închis şi apoi dat la schimb, în 2010, în cadrul unui schimb de spioni. Andrei Lugovoi, fostul bodyguard KGB acuzat că l-ar fi ucis cu zece ani în urmă pe dezertorul Aleksandr Litvinenko, a dat un răspuns interesant când a fost întrebat dacă Rusia îl otrăvise şi pe Skripal: „Dacă trebuia să omorâm pe cineva, acela era Gordievski. El a fost scos pe ascuns din ţară şi condamnat aici la moarte *in absentia*."[2] Putin şi oamenii lui nu au uitat. Măsurile de securitate din jurul lui Gordievski au fost întărite după otrăvirea lui Skripal. Casa lui este supravegheată douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru.

---

[1] *The Times*, 20 octombrie 2015

[2] Andrei Lugovoi în the *Sunday Times*, 11 martie 2018

Astăzi, Gordievski arareori iese din casă, deşi este frecvent vizitat de prieteni şi foşti colegi din MI5 şi MI6. Noii recruţi sunt aduşi uneori să întâlnească o legendă a serviciilor secrete. Este în continuare considerat o ţintă potenţială. Citeşte, scrie, ascultă muzică clasică şi urmăreşte îndeaproape evoluţiile politice, mai ales pe cele din ţara sa natală. Nu a revenit niciodată în Rusia din ziua când a trecut graniţa finlandeză, în 1985, şi spune că nu are nicio dorinţă să o facă: „Sunt englez acum". Nu şi-a revăzut niciodată mama. Olga Gordievskaia a murit în 1989, la vârsta de optzeci şi doi de ani. Până la final, a susţinut că fiul ei e nevinovat. „Nu e agent dublu, ci agent triplu, pentru că lucrează tot pentru KGB." Gordievski nu a avut niciodată ocazia să îi spună adevărul. „Mi-aş fi dorit din toată inima să îi spun varianta mea asupra evenimentelor."

Aşa cum o atestă vieţile ulterioare ale atâtor spioni, spionajul cere un preţ uriaş.

Oleg Gordievski duce încă o viaţă dublă. Pentru vecinii săi din suburbie, bătrânul gârbovit şi cu barbă care trăieşte liniştit dincolo de gardul verde înalt este doar un simplu pensionar în vârstă. O persoană fără importanţă. În realitate, el este cu totul altcineva, o figură de considerabilă importanţă istorică şi un om remarcabil: mândru, perspicace, irascibil, purtarea lui sobră fiind uneori iluminată de sclipiri bruşte de umor ironic. Uneori este greu să îl placi şi este imposibil să nu îl admiri. Nu are regrete, spune el, dar din când în când se opreşte în mijlocul unei discuţii şi priveşte înnegurat în depărtare, spre ceva ce doar el poate să vadă. Este unul dintre cei mai curajoşi oameni pe care i-am cunoscut şi unul dintre cei mai singuri.

Cu ocazia aniversării oficiale a zilei de naştere a reginei din 2007, Gordievski a primit distincţia de Companion of

the Most Distinguished Order of St Michael and St George (CMG) pentru „servicii aduse securităţii Regatului Unit" – aceeaşi medalie, după cum îi place să sublinieze, ca aceea conferită personajului fictiv James Bond. Mass-media din Moscova a relatat, eronat, că fostul tovarăş Gordievski va fi de acum încolo „sir Oleg". Portretul lui Gordievski este expus la Fort Monckton.

În iulie 2015, la a treizecea aniversare a evadării sale, toţi cei implicaţi în coordonarea cazului şi în extragerea sa din Rusia s-au adunat să îl sărbătorească pe spionul rus în vârstă de 76 de ani. Geanta originală ieftină, din imitaţie de piele, cu care a fugit în Finlanda, se află acum la muzeul MI6. La aniversare, a primit în dar, ca suvenir, o geantă nouă de voiaj. Ea conţinea următoarele: o ciocolată Mars, o pungă de plastic de la Harrods, o hartă a zonei de vest a Rusiei, pilule „pentru eliberarea de griji, iritabilitate, insomnie şi stres", un spray împotriva ţânţarilor, două sticle cu bere rece şi două casete: *Greatest Hits* cu Dr. Hook şi *Finlandia* lui Sibelius.

Ultimele două articole din geantă erau o pungă de chipsuri cu brânză şi ceapă şi un scutec pentru copii.

17

Postfață

După publicarea, în septembrie 2018, a primei ediții în limba engleză a cărții *Spionul și trădătorul*, am primit nenumărate scrisori, e-mailuri și telefoane de la foști ofițeri ai celor trei agenții de informații implicate direct în evenimentele narate aici – MI6, CIA și KGB –, care citiseră cartea și doreau să facă o serie de comentarii. Multe dintre reacțiile lor au fost măgulitoare și aprobatoare, altele, nu. Elementele centrale ale povestirii nu au fost contestate, dar câteva dintre comentarii s-au referit la interpretările și concluziile mele, precum și la anumite detalii despre spionaj. Oleg Gordievski rămâne o figură controversată, nu în ultimul rând pentru că a dezvăluit contactele dintre liderul laburist Michael Foot și KGB. La mai bine de trei decenii de la evenimentele descrise, viziunile britanicilor, americanilor și rușilor asupra acestui caz rămân foarte diferite și, în unele privințe, diametral opuse. Pentru unii dintre ruși, mai ales pentru cei care regretă dezintegrarea Uniunii Sovietice, la care a contribuit, Gordievski rămâne un personaj demn de oprobriul public. Acțiunile, motivațiile, impactul și moștenirea lui Gordievski continuă să provoace dezacordul între foștii combatanți din Războiul

Rece: ceea ce dovedește încă o dată cât de unică și de durabilă este importanța acestuia.

Unii dintre acești foști ofițeri de informații sunt identificați în continuare, nominal, dar cei mai mulți au rămas anonimi. Le-am prezentat punctele de vedere diferite sub forma unei discuții, în care s-au atins câteva aspecte-cheie ale cazului.

Probabil cel mai savuros măr al discordiei în furoarea stârnită ca urmare a apariției cărții a fost întrebarea când, dacă și cum l-a trădat Aldrich Ames pe Gordievski. CIA susține că probabil Ames nu l-a identificat pe Gordievski drept cârtiță înainte ca acesta să fie chemat înapoi la Moscova, în mai 1985. O sursă CIA a citat raportul comun CIA/FBI privind daunele rezultate, scris după ce Ames însuși a fost arestat și în care se „acceptase drept corectă declarația acestuia conform căreia informațiile dăunătoare fuseseră livrate în luna iunie" – când Gordievski era deja înapoi la Moscova, supravegheat îndeaproape de KGB. Cele mai multe dintre sursele MI6 au contestat această versiune: „Raportul conchidea că nu se poate preciza cu siguranță faptul că Ames furnizase informația despre Oleg Gordievski în mai, deși este clar că nu o făcuse în iunie". Niciunul dintre ofițerii CIA cu care am comunicat nu a oferit totuși o explicație alternativă. Probabil că agenției americane îi vine mai ușor să asimileze gândul că poate Ames nu a fost singurul trădător, întrucât sugerează că scurgerea inițială de informații ar fi putut să provină din Marea Britanie; cu toate că cei mai mulți din partea britanică au convingerea – ca și mine, de altfel – că nu mai încape niciun dubiu: Ames l-a trădat pe Gordievski la KGB. Un ofițer MI6 implicat îndeaproape în caz crede că anchetatorii KGB au obținut probabil probe doveditoare ca urmare a procesului lui Arne Treholt, spionul norvegian: procesul în chestiune a avut loc *in camera*, dar dovada că

Gordievski dezvăluise legăturile lui Treholt cu KGB-ul se poate să se fi scurs în secret spre ambasada sovietică și apoi să fi fost transmisă la Moscova. Surprinzător, niciunul dintre foștii ofițeri KGB care m-au contactat nu a negat că Ames fusese sursa și nici nu a încercat să promoveze ideea conform căreia KGB-ul îl demascase deja pe Gordievski folosindu-se de alte surse. Un fost ofițer KGB a susținut că Ames a avut meritul de a-l fi identificat pe Gordievski drept cârtiță. Mihail Liubimov scrie: „Nu știu exact ce anume a raportat Ames, dar e limpede că nu existau suficiente dovezi pentru arestarea imediată a lui Oleg". Declarația pare să îmi susțină propriul punct de vedere, împărtășit de majoritatea celor implicați în caz, și anume că, în timpul primei întâlniri dintre Ames și KGB, de la Washington, Ames a furnizat suficiente informații pentru a declanșa ancheta condusă de Viktor Budanov și rechemarea lui Gordievski.

În privința detaliilor legate de spionaj, o sursă CIA a pus sub semnul întrebării dacă întâlnirea lui Gordievski și Kaplan de la Copenhaga (pp. 66-67) a avut loc așa cum am descris-o eu și cum mi-a fost descrisă: „De ce un serviciu de informații ar aranja o întâlnire cu o țintă în dreptul unui geam de cafenea, unde aceasta putea fi identificată de anumiți trecători)?" MI6 susține totuși că, în eventualitatea că erau filați de KGB, o întâlnire în secret ar fi părut suspectă, în timp ce una la vedere, în spatele unei vitrine, ar fi arătat că nu era vorba decât de doi vechi prieteni care s-au întâlnit ocazional și fără scopuri ascunse. „Mike Stokes ar fi găsit util să poată vizualiza întâlnirea", a explicat un fost ofițer MI6.

Chestiunea numelor de cod a stârnit și ea dezbateri. CIA a negat că dăduseră pentru MI6 numele de cod UPTIGHT. „Nu se potrivește tiparului criptonimelor dedicate elementelor din Regatul Unit", a spus un ofițer

superior. Totuşi, un ofiţer britanic şi-a amintit că biroul CIA de la Londra se referise o dată la MI6 cu numele UPTIGHT şi îi acordase ofiţerului un „număr personal UPTIGHT". „Le-am returnat scrisoarea şi uneori îi mai tachinez că sunt crispaţi. Este totuşi posibil să fi fost un termen inventat de biroul CIA din Londra, şi nu unul înregistrat sau aprobat de Langley." Atât MI6, cât şi CIA au insistat că, de la război încoace, toate numele de cod sunt alese dintr-o listă de termeni intenţionat fără semnificaţie, dar, aşa cum a remarcat un ofiţer, „un pseudonim putea să fie respins ca nepotrivit şi se putea cere un altul, care să sune mai armonios". Unora din MI6 le-a displăcut numele NOCTON pentru că semăna cu „knocked-on"[1], o greşeală în rugby; alţii au considerat că HETMAN semăna prea tare cu „hitman"[2], pentru a fi confortabil. „Numele de cod OVATION a avut o notă destul de evident bombastică – a spus un ofiţer –, a fost considerat auto-laudativ şi i-a enervat pe mulţi dintre barosanii de la Whitehall."

În Rusia m-am aşteptat să fiu ori acuzat ca propagandist ori ignorat. De fapt, reacţiile foştilor ofiţeri KGB au fost remarcabil de binevoitoare. „Cazul Gordievski a fost un succes uriaş", a scris Maksim Parşikov. „Deşi s-ar putea susţine că au avut noroc să aibă parte de oferta voluntară a unui spion picat din cer, spre deosebire de Cei Cinci de la Cambridge, pentru care a fost nevoie de mai mult efort ca să fie găsiţi, cultivaţi şi recrutaţi." Deşi a fost trădat personal de vechiul său prieten, Liubimov a elogiat curajul pur al lui Gordievski, precum şi îndrăzneala Operaţiunii PIMLICO. „Să oferi unui agent un astfel de plan de evadare din ghearele KGB-ului a fost echivalent cu o invitaţie la propria execuţie... Americanii, mai direcţi

[1] *Knock-on* – în rugby, ratarea unui jucător, care nu reuşeşte să prindă sau să ridice o minge pasată bine. (în lb. engl.) (n.t.)

[2] *Hitman* – asasin plătit (în lb. engl.) (n.t.)

şi mai (omenoşi) preferă să le ofere spionilor lor otravă letală, în caz că sunt prinşi.“ Atât Parşikov, cât şi Liubimov au fost iritaţi de descrierea pe care Gordievski a făcut-o Uniunii Sovietice ca pustiu cultural. „Dacă memoria mă ajută, pretutindeni în ţară se putea auzi muzică clasică“, a scris Parşikov. Liubimov a citat o scrisoare pe care o primise de la Gordievski, pe când se aflat la post în Londra, ca detaşat KGB, şi în care îi spunea că nu e peste măsură de impresionat de oferta culturală din Marea Britanie: „Nu văd acele lucruri fermecătoare despre care vorbeşti tu – teatre, muzee etc. Singura mea mângâiere este Radio Three[1], care difuzează doar muzică serioasă. Îl ascult mereu.“ Afecţiunea lui Liubimov pentru Marea Britanie este neclintită: „Ador pisicile, literatura engleză, de la Shakespeare la Lewis Carroll şi Le Carré, whisky-ul, mai ales Glenlivet, pe Winnie de Pluş, Henley Regatta[2], cursele de cai de la Ascot, parcurile din Londra, opera Covent Garden şi Tate Gallery. Îmi place până şi spionajul britanic, în forma lui Kim Philby şi George Blake. Nu e minunat să te scufunzi în fumul de trabuc, îmbrăcat cu jachetă de tweed şi pantaloni de lână?“

Revelaţiile despre dimensiunea şi profitabilitatea contactelor lui Michael Foot cu KGB au stârnit în mass-media britanică o furtună scurtă, dar aprigă. Apărătorii lui Foot, printre care şi liderul laburist Jeremy Corbyn, au susţinut că o figură venerată a stângii fusese defăimată atunci când nu se mai putea apăra singură. Unii din dreapta eşichierului au insistat că acţiunile lui Foot echivalau cu o trădare. Nu a fost clar dacă vreuna

[1] BBC Radio 3 – post de radio naţional britanic deţinut şi operat de BBC şi concentrat pe transmiterea de muzică clasică şi operă (n.t.)

[2] Henley Royal Regatta – întrecere de canotaj înfiinţată în 1839 şi desfăşurată anual pe râul Tamisa în dreptul oraşului Henley-on-Thames (n.t.)

dintre părți se obosise să citească lucrarea scrisă de mine. Adevărul, bineînțeles, se află undeva între cele două extreme: Foot nu a fost nici trădător, nici nevinovat; a fost un bărbat extrem de inteligent, a cărui îndelungată și profitabilă cochetare cu KGB a fost extrem de prostească.

Deloc surprinzător, unii ruși pun la îndoială puritatea motivelor pentru care Gordievski a spionat în favoarea Marii Britanii. Liubimov a scris: „Sunt convins că factorul principal care l-a împins pe Gordievski în brațele MI6 a fost vanitatea. Mă hazardez chiar să sugerez că avea o sete nepotolită de a apărea în ochii Occidentului nu doar ca un fugar, ci ca un Mesia antisovietic". Parșikov arată și el că, deși mulți ofițeri KGB erau sceptici în privința conducerii „sclerozate" de la Kremlin, doar Gordievski a ales să lucreze pentru o putere inamică așa cum a făcut-o el: „Deși și-a justificat acțiunile drept o luptă împotriva comunismului și Uniunii Sovietice, oare Oleg nu și-a urât mai degrabă patria-mamă, și nu comunismul?"

Foștii colegi din KGB ai lui Oleg pun și ei sub semnul întrebării impactul informațiilor pe care acesta le-a transmis la MI6. „Nu putea preda niciunul dintre agenții serioși, fie ei din Copenhaga sau Londra, pentru că, din păcate, la momentul acela eram „cu fundul gol" și nu aveam niciun fel de agenți", a scris Liubimov. „Gordievski nu avea cum să știe ce se petrecea în Politburo, autoritatea supremă." Rușii m-au alertat totuși în legătură cu un spion sovietic pe care se pare că Gordievski îl demascase și de care nu știusem până atunci: Alexei Kozlov, un ofițer de informații sovietic, arestat în Africa de Sud în 1981 și care, ulterior, a fost dat la schimb pentru opt occidentali neidentificați. Liubimov a scris că acest Kozlov, fost coleg de clasă al lui Gordievski la Institutul de Stat pentru Relații Internaționale de la Moscova, fusese torturat într-o închisoare sud-africană; Parșikov susține că a fost „schilodit".

„Este clar că, în 1983, Oleg «a salvat lumea», revelând tiparul de gândire al ruşilor din spatele operaţiunii RYAN", a recunoscut totuşi Parşikov. „Dar mă întreb dacă Oleg şi-a atins totuşi ţelul vieţii? Bine, URSS nu mai există şi noi am uitat deja, în Rusia, de comunism. Dar lumea a devenit astfel mai bună, mai sigură?"

Într-un moment în care tensiunile dintre Rusia şi Occident escaladează, mai ales în domeniul spionajului, lumea intră într-o nouă perioadă de insecuritate şi de neîncredere reciprocă, pe care unii o numesc un nou Război Rece. De aceea, Rusia şi Occidentul nu îl văd pe Gordievski în aceeaşi lumină şi nu o vor face niciodată: spion strălucit în ochii Vestului şi un trădător oarecare în ochii ruşilor.

Dintre toate răspunsurile date cărţii mele, cel venit de la subiectul ei însuşi a fost şi cel mai plăcut şi cel mai scurt. Oleg Gordievski nu a citit cartea înainte de apariţia ei; apoi a citi-o de două ori şi mi-a trimis evaluarea sa, într-un singur rând, scris cu mână nesigură: „Este impecabilă". Cu siguranţă, cartea aceasta nu este impecabilă, dar dacă ea a contribuit la aducerea în atenţia lumii a unui om remarcabil, curajos şi complex şi a unui episod din istoria recentă, atunci şi-a atins scopul.

Ianuarie 2019

Nume de cod şi nume false

ABLE ARCHER 83	– Manevre militare NATO
BOOT	– Michael Foot (KGB)
COE	– Cazul Bettaney (MI5)
DANICEK	– Stanislaw Kaplan (MI6)
DARIO	– Ilegal KGB neidentificat (KGB)
DISARRANGE	– Extragerea unui ofiţer ceh de informaţii (MI6)
DRIM	– Jack Jones (KGB)
ELLI	– Leo Long (KGB)
ELMEN	– Operaţiunea Bettaney de contrainformaţii MI5 – MI6 reunite (MI5/MI6)
EMBASE	– Expulzarea personalului KGB/GRU după identificările făcute de Gordievski (UK)
FAREWELL	– Vladimir Vetrov (Direction Générale de la Surveillance du Territoire)
FAUST	– Evgheni Uşakov (KGB)
FOOT	– Expulzarea personalului KGB/GRU (MI5/MI6)
FREED	– ofiţer ceh de informaţii (MI6)
GLYPTIC	– Iosif Stalin (MI5)
GOLDFINCH	– Oleg Lialin (MI5/MI6)

GOLFPLATZ	– Marea Britanie (serviciile secrete germane)
GORMSSON	– Oleg Gordievski (PET)
GORNOV	– Oleg Gordievski (KGB)
GROMOV	– Vasili Gordievski (KGB)
GRETA	– Gunvor Galtung Haavik (KGB)
GROUND	– Transfer de cash către DARIO (KGB)
GUARDIEŢEV	– Oleg Gordievski (KGB)
HETMAN	– Campania pentru eliberarea Leilei Gordievski şi a fiicelor (MI6)
INVISIBLE	– Extragerea savanţilor cehi (MI6)
KOBA	– Michael Bettaney
KORIN	– Mihail Liubimov (KGB)
KRONIN	– Stanislav Androsov (KGB)
LAMPAD	– grupul de contact reunit MI5-MI6 (MI5/MI6)
NOCTON	– Oleg Gordievski (MI6)
OVATION	– Oleg Gordievski (MI6)
PIMLICO	– Operaţiunea de extragere a lui Gordievski (MI6)
PUCK	– Michael Bettaney (MI5)
RON	– Richard Gott (KGB)
RYAN	– Raketno-Iadernoe Napadenie (Uniunea Sovietică)
SUNBEAM	– Oleg Gordievski (MI6)
TICKLE	– Oleg Gordievski (CIA)
UPTIGHT	– MI6 (CIA)
ZEUS	– Gert Petersen (KGB)
ZIGZAG	– Eddie Chapman (MI5)

Mulţumiri

Această carte nu s-ar fi putut scrie fără susţinerea sinceră şi colaborarea aceluia care îi este subiect. În ultimii trei ani, l-am intervievat pe Oleg Gordievski la casa conspirativă în peste douăzeci de ocazii, adunând mai mult de o sută de ore de discuţii înregistrate. Ospitalitatea sa a fost fără margini, răbdarea fără limite, iar memoria prodigioasă. Mi-a oferit colaborarea necondiţionată şi fără nicio tentativă de a influenţa scriitura cărţii: interpretarea evenimentelor şi greşelile pe care le conţine sunt în întregime ale mele. Prin mijlocirea lui Gordievski, am putut discuta cu fiecare ofiţer MI6 implicat în caz şi le sunt foarte recunoscător pentru ajutorul acordat. Aceştia au fost de acord să vorbească liber, cu condiţia să îşi păstreze anonimatul. Foştii ofiţeri MI6 în viaţă şi câţiva foşti ofiţeri de informaţii ruşi şi danezi apar în carte sub pseudonime, inclusiv mai multe persoane care au fost deja identificate public. Toate celelalte nume sunt reale. Am beneficiat de asemenea de ajutorul generos al multora dintre foştii ofiţeri KGB, MI5 şi CIA implicaţi în cazul Gordievski. Această carte nu a fost autorizată sau susţinută de MI6 şi nu am avut deloc acces la dosarele agenţiei, care rămân secrete.

Două persoane mi-au fost de ajutor în mod deosebit, aranjând întâlnirile cu diferiţii participanţi, asistând la interviurile cu Gordievski, verificând manuscrisul pentru

acurateţea factuală, asigurând hrană, spirituală şi gastronomică, şi asigurându-se, în general, că o operaţiune complexă şi potenţial tensionată a fost dusă la bun sfârşit cu eficienţă şi nesfârşită bună dispoziţie. Aceştia merită cu mult mai multe laude decât le pot eu oferi; dar, spre cinstea lor, ei nu şi le doresc.

Vreau de asemenea să le mulţumesc lui Christopher Andrew, Keith Blackmore, John Blake, Bob Bookman, Karen Brown, Venetia Butterfield, Alex Carey, Charles Cohen, Gordon Corera, David Cornwell, Luke Corrigan, Charles Cumming, Lucie Donahue, St John Donald, Kevin Doughton, Lisa Dwan, Charles Elton, Natasha Fairweather, Emme Fane, Stephen Garrett, Tina Gaudoin, Burton Gerber, Blanche Girouard, Claire Haggard, Bill Hamilton, Robert Hands, Kate Hubbard, Lynda Jordan, Mary Jordan, Steve Kappas, Ian Katz, Daisy Lewis, Clare Longrigg, Kate Macintyre, Magnus Macintyre, Robert McCrum, Chloe McGregor, Ollie McGregor, Gill Morgan, Vikki Nelson, Rebecca Nicolson, Roland Philipps, Peter Pomerantsev, Igor Pomeranysev, Andrew Previté, Justine Roberts, Felicity Rubinstein, Melita Samoilys, Mikael Shields, Molly Stern, Angus Stewart, Jane Stewart, Kevin Sullivan, Matt Whiteman, Damian Whitworth şi Caroline Wood.

Prietenii şi colegii mei de la *The Times* au fost o sursă nesfârşită de încurajări, inspiraţie şi binemeritată luare prietenească peste picior. Regretatul Ed Victor, strălucitul meu agent timp de douăzeci şi cinci de ani, a fost prezent la început, iar Jonny Geller a preluat magnific frâiele. Membrii echipei de la Viking and Crown au fost excepţionali. În sfârşit, mulţumirile şi dragostea mea merg către copiii mei, Barney, Finn şi Molly, cei mai amabili şi mai amuzanţi oameni pe care îi cunosc.

Bibliografie selectivă

Andrew, Christopher, *The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5*, Londra, 2009

Andrew, Christopher, *Secret Service: The Making of the British Intelligence Community*, Londra, 1985

Andrew, Christopher şi Oleg Gordievsky (editori), *Instructions from the Centre: Top Secret Files on KGB Foreign Operations 1975–1985*, Londra, 1991

Andrew, Christopher şi Oleg Gordievsky (editori), *KGB: The Inside Story of Its Foreign Operations from Lenin to Gorbachev*, Londra, 1991

Andrew, Christopher şi Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive: The KGB in Europe and the West*, Londra, 1999

Andrew, Christopher şi Vasili Mitrokhin , *The World was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World*, Londra, 2005

Barrass, Gordon S., *The Great Cold War: A Journey through the Hall of Mirrors*, Stanford, Calif., 2009

Bearden, Milton şi James Risen, *The Main Enemy: The Inside Story of the CIA's Final Showdown with the KGB*, Londra, 2003

Borovik, Genrikh, *The Philby Files: The Secret Life of Master Spy Kim Philby – KGB Archives Revealed*, Londra, 1994

Brook-Shepherd, Gordon, *The Storm Birds: Soviet Post-War Defectors*, Londra, 1988

Carl, Leo D., *The International Dictionary of Intelligence*, McLean, Va, 1990

Carter, Miranda, *Anthony Blunt: His Lives*, Londra, 2001
Cavendish, Anthony, *Inside Intelligence: The Revelations of an MI6 Officer*, Londra, 1990
Cherkashin, Victor, cu Gregory Feifer, *Spy Handler: Memoir of a KGB Officer*, New York, 2005
Corera, Gordon, *MI6: Life and Death in the British Secret Service*, Londra, 2012
Earley, Pete, *Confessions of a Spy: The Real Story of Aldrich Ames*, Londra, 1997
Fischer, Benjamin B., „A Cold War Conundrum: The 1983 Soviet War Scare", https://www.cia.gov/library/ center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications books-and-monographs/a-cold-war-conundrum/source.htm
Gaddis, John Lewis, *The Cold War*, Londra, 2007
Gates, Robert M., *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*, New York, 2006
Gordievsky, Oleg, *Next Stop Execution: The Autobiography of Oleg Gordievsky*, Londra, 1995
Grimes, Sandra, and Jeanne Vertefeuille, *Circle of Treason: A CIA Account of Traitor Aldrich Ames and the Men He Betrayed*, Annapolis, Md, 2012
Helms, Richard, *A Look Over My Shoulder: A Life in the Central Intelligence Agency*, New York, 2003
Hoffman, David E., *The Billion Dollar Spy: A True Story of Cold War Espionage and Betrayal*, New York, 2015
Hollander, Paul, *Political Will and Personal Belief: The Decline and Fall of Soviet Communism*, New Haven, Conn., 1999
Howe, Geoffrey, *Conflict of Loyalty*, Londra, 1994
Jeffery, Keith, *MI6: The History of the Secret Intelligence Service 1909–1949*, Londra, 2010
Jones, Nate (ed.), *Able Archer 83: The Secret History of the NATO Exercise That Almost Triggered Nuclear War*, New York, 2016
Kalugin, Oleg, *Spymaster: My Thirty-Two Years in Intelligence and Espionage against the West*, New York, 2009

Kendall, Bridget, *The Cold War: A New Oral History of Life between East and West*, Londra, 2018

Liubimov, Mihail, *Записки непутевого резидента* (*Notes of a Ne'er-Do-Well Rezident or Will-o'-the-Wisp*), Moscova, 1995

Liubimov, Mihail, *Шпионы, которых я люблю и ненавижу* (*Spies I Love and Hate*), Moscova, 1997

Moore, Charles, *Margaret Thatcher: The Authorized Biography*, vol. II: *Everything She Wants*, Londra, 2015

Morley, Jefferson, *The Ghost: The Secret Life of CIA Spymaster James Jesus Angleton*, Londra, 2017

Oberdorfer, Don, *From the Cold War to a New Era: The United States and the Soviet Union, 1983–1991*, Baltimore, 1998

Parker, Philip (ed.), *The Cold War Spy Pocket Manual*, Oxford, 2015

Philby, Kim, *My Silent War*, Londra,1968

Pincher, Chapman, *Treachery: Betrayals, Blunders and Cover-Ups. Six Decades of Espionage*, Edinburgh, 2012

Primakov, Yevgeny, *Russian Crossroads: Toward the New Millennium*, New Haven, Conn., 2004

Sebag Montefiore, Simon, *Stalin: The Court of the Red Tsar*, Londra, 2003

Trento, Joseph J., *The Secret History of the CIA*, New York, 2001

Weiner, Tim, *Legacy of Ashes: The History of the CIA*, Londra, 2007

Weiner, Tim, David Johnston and Neil A. Lewis, *Betrayal: The Story of Aldrich Ames, an American Spy*, Londra, 1996

Westad, Odd Arne, *The Cold War: A World History*, Londra, 2017

West, Nigel, *At Her Majesty's Secret Service: The Chiefs of Britain's Intelligence Agency, MI6*, Londra, 2006

Womack, Helen (ed.), *Undercover Lives: Soviet Spies in the Cities of the World*, Londra, 1998

Wright, Peter, with Paul Greengrass, *Spycatcher: The Candid Autobiography of a Senior Intelligence Officer*, Londra, 1987

Sursa fotografiilor

Secţiunea 1: p. 1 *sus, jos* colecţie particulară; p. 2 *sus, jos* colecţie particulară; p. 3 colecţie particulară; p. 4 *sus stânga, sus dreapta* colecţie particulară; p. 4 *jos* Avalon; p. 5 colecţie particulară; p. 6 *sus* World History Archive/Alamy Stock Photo; p. 6 *jos* akg-images/Ladislav Bielik; p. 7 *sus, jos* colecţie particulară; p. 8 *sus, jos* colecţie particulară; p. 9 colecţie particulară; p. 10 *sus* Ritzau Scanpix/TopFoto; p. 10 *jos stânga* Bettmann Archive/ Getty Images; p. 10 *jos dreapta* Ritzau Scanpix/TopFoto; p. 11 *sus stânga* Time Life Pictures/FBI/The LIFE Picture Collection/ Getty Images; p. 11 *sus dreapta* Jeffrey Markowitz/Sygma/ Getty Images; p. 12 *sus* Jeffrey Markowitz/Sygma/Getty Images; p. 13 *jos* TASS/TopFoto; p. 14 *stânga* colecţie particulară; p. 14 *sus dreapta, jos dreapta* EAST2WEST; p. 16 colecţie particulară.

Secţiunea 2: p. 1 *sus* colecţie particulară; p. 1 *jos The Times*; p. 2 *sus, jos* colecţie particulară; p. 3 *jos* Top Foto; p. 4 *sus* Tom Stoddart Archive/Hulton Archive/Getty Images; p. 4 *jos stânga, jos dreapta* PA Images; p. 5 *sus stânga* Popper foto/Getty Images; p. 5 *sus dreapta* PA Images; p. 5 *jos* Stewart Ferguson/Forth Press; p. 6 *sus* Allan Tannenbaum/Archive Photos/Getty Images; p. 6 *jos* PA Images/TASS; p. 7 *sus* Peter Jordan/The LIFE Images Collection/Getty Images; p. 7 *jos stânga* EAST2WEST; p. 7 *jos dreapta The Times*; p. 8 colecţie particulară; p. 9 *sus* PA Images/ TASS; p. 9 *jos stânga* ©News Group Newspapers Ltd; p. 9 *jos dreapta* Robert Opie archive; p. 10 *jos* colecţie particulară; p. 11

sus, jos colecţie particulară; p. 12 *sus* Sputnik/TopFoto; p. 12 *jos* colecţie particulară; p. 13 *sus* Prin amabilitatea John Hallisey/FBI/The LIFE Picture Collection/Getty Images; p. 13 *jos dreapta* Jeffrey Markowitz/Sygma/Getty Images; p. 14 *sus* colecţie particulară; p. 14 *jos* Neville Marriner/ANL/REX/Shutterstock; p. 15 *sus* Prin amabilitatea Ronald Reagan Library; p. 15 *jos stânga* PA Images; p. 15 *jos dreapta* Diana Walker/The LIFE Images Collection/Getty Images; p. 16 Ilpo Musto/REX/Shutterstock.

S-au făcut toate eforturile rezonabile pentru a găsi deţinătorii drepturilor, dar editorul este bucuros să primească orice informaţii care clarifică statutul proprietăţii asupra drepturilor oricărora dintre materialele prezentate care nu sunt atribuite şi se va strădui să includă corecţiile necesare în ediţiile ulterioare.

Index

A

Abel, Rudolf (Viliam Genrihovici Fişer) 28, 29

ABLE ARCHER 83 (manevre militare) 198, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 281, 425, 433, 476

Afganistan 121, 197, 213

Akopian, Elena *vezi* Gordievskaia, Elena, născută Akopian

alegerea numelui de cod 128-129, 162

Aliatul britanic 11

Aliev, Ali 96, 97, 115, 353, 358, 448

Alieva, doamna 115

Alieva, Leila *vezi* Gordievski, Leila, născută Alieva

Ames, Aldrich (Rick) 171, 172, 173, 174, 175, 176, 206, 207, 281, 282, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 300, 305, 340, 341, 427, 428, 434, 445, 457, 458, 459, 460, 465, 466, 476, 477
şi Gordievski 288, 289, 293, 294, 300, 341, 454, 460, 465
interviu luat de Koppel 460
şi Iurcenko 427, 428

Ames, Maria de Rosario Casas, născută Dupuy 175, 176, 206, 207, 282, 289, 305, 458, 459

Ames, Nancy, născută Segebarth 175

Andrew, Christopher 446, 474

Andropov, Iuri 43, 197, 198, 199, 200, 204, 247, 248, 253, 255, 256, 338, 431
funeralii 255-256

Androsov, Stanislav 289, 290, 472

Angleton, James Jesus 73, 174, 190, 459, 477

Ankara 173

Argentina 167

Armstrong, sir Robert 195, 248, 368, 442

Ascot, Caroline, vicontesă 332, 334, 355, 358, 365, 366, 378, 382, 383, 394, 398, 405, 406, 408, 412, 413, 414, 417
în 19 iulie 378, 382, 383
Ascot, Florence 365, 383, 390, 394, 406, 412, 414
Ascot, Roy, viconte 332, 333, 334, 335, 351, 352, 355, 356, 358, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 377, 378, 381, 382, 383, 384, 387, 388, 389, 390, 393, 394, 395, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 422, 441, 442, 445, 455, 456, 468
în 19 iulie 377, 378, 381, 382, 383, 384, 387, 388
după PIMLICO 422, 441; expulzarea din Rusia 441-442, 445
Australia, ca țintă KGB 27

B

Bakatin, Vadim 452
BBC World Service 15, 55
Beale, Neville 261
Bearden, Milton 179, 267, 281, 341, 475
Becker, Boris 358
Beliaiev, Evgheni 102
Bergling, Stig 141, 142, 283, 284, 306, 425, 456
avertismentul lui Gordievski către MI6 despre un agent sovietic infiltrat în serviciile suedeze de informații 135, 142
Berlin
Berlinul de Vest 19
Berlinul de Est 18, 19, 259
Zidul 19, 20, 46, 79, 87, 451
Bettaney, Michael John („Koba") 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 258, 261, 263, 264, 282, 283, 284, 291, 306, 314, 315, 316, 456, 457, 458, 471, 472
convocarea și mărturisirea 238-240
și Gordievski 225, 232, 241, 242, 306, 315
și Guk 225, 233, 236, 237, 238, 258, 291, 316
procesul 263, 264, 283
PUCK, nume de cod 235, 472
vânătoarea de cârtițe a MI5 230, 235-238, 261
Blair, Tony 200
Blake, George 227, 240, 468
BND (Serviciul german de informații) 90
Bocearov, Boris 317
Bragg, Melvyn
Brațov (ofițer KGB) 60

Brejnev (doctrina) 46
Brejnev, Leonid 121, 198, 200
Brockway, Fenner (baron) 158, 192
Bromhead, Richard 58, 59, 60, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 89, 92, 93, 177, 306, 307, 323, 325, 363, 455
Brown, Gordon 156, 157
Brown, Ron 213
Brown, Simon 235, 261, 285, 296, 297, 298, 301, 302, 307, 308, 330, 331, 360, 361, 364, 380, 381, 401, 416, 417, 418, 455
în 19 iulie 380, 381, 401, 416-418
Bruun, Jørn 59, 92, 99, 100, 108
Budanov, Viktor 299, 300, 305, 306, 307, 314, 321, 322, 323, 325, 329, 330, 340, 341, 422, 451, 466
Bush, George W. 200
Bush, H. W. 256

C

Cairncross, John 168n, 191
Callaghan, James 111, 161
Campania pentru Dezarmare Nucleară 159
Canada 27, 28, 50, 52, 63, 67, 68, 160, 427, 446
ca țintă KGB 27-28
Cartledge, sir Bryan 364, 367, 368, 369, 378, 387, 422, 441, 442, 455
Casey, Bill 207, 278, 280, 429, 430, 433
Casey, Sophia 429
Cebrikov, Viktor 292, 295, 297, 298, 300, 315, 443
Cehoslovacia 22, 23, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51, 56, 67, 68, 69, 79, 82, 250
invazia sovietică 44, 46-47, 51, 68-69, 173
Century House, Lambeth 118, 120, 129, 132, 146, 151, 154, 190, 192, 200, 298, 307, 361, 367, 377, 381, 410, 418, 446
cenzură 13, 14, 15, 42, 44, 88, 97, 315
Cerkașin, Viktor 292, 293, 295, 445
Cernenko, Konstantin 256, 271, 276
Černý, Václav 44, 45
Chapman, Eddie (ZIGZAG) 87, 88, 472
Chapman, Violet 333, 351, 384, 387, 441, 455
Chernîi, Vadim 103, 113
Churchill, Winston 143, 234
CIA 3, 17, 28, 52, 66, 67, 73, 82, 105, 129, 132, 171, 172, 173, 174, 176, 178, 190, 197,

205, 206, 207, 233, 246, 250, 251, 253, 254, 255, 262, 264, 267, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 305, 306, 340, 341, 425, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 451, 457, 458, 459, 464, 465, 466, 467, 472, 473, 476, 477
și ABLE ARCHER 250, 251, 253-255, 280-281
și Ames 171-176, 206-207, 281-282, 288-290, 293, 294, 340, 457-459, 465
rapoartele „Bijuteriile de familie" 173
cursul de pregătire pentru ofițeri inferiori 172
regulile Gerber 278
și Gordievski (TICKLE) 285, 294, 341, 429, 472
și Iurcenko 426-428
și Nixon 173
și Philby 174
relațiile cu agențiile britanice de informații 204-206, 251, 252-254, 262-263, 278-281, 424-425, 428-432
vulnerabilitatea la trădarea din partea membrilor suspecți 234
Ciuvahin, Serghei Dmitrievici 289, 291, 292, 293, 294, 295, 340, 341
Clausen, Winter (Obelix) 59, 60, 76, 83
Comsomol (Uniunea Tineretului Comunist) 12, 97
Conquest, Robert 122
Copenhaga 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 46, 48, 52, 55, 56, 59, 60, 62, 64, 66, 67, 68, 69, 79, 80, 83, 92, 95, 96, 97, 99, 100, 105, 108, 116, 117, 130, 143, 145, 150, 153, 158, 176, 177, 284, 307, 323, 338, 361, 376, 455, 466, 469
Criza Rachetelor din Cuba 66, 87, 250
Cumming, Mansfield 112, 474
Curwen, Christopher 265, 298, 361, 368, 372

D

Daily Telegraph 164, 264, 266
Danemarca 32, 36, 38, 48, 49, 55, 56, 58, 60, 62, 83, 91, 97, 100, 103, 110, 111, 113, 114, 116, 120, 121, 130, 132, 139, 145, 150, 156, 160, 228, 271, 284, 306, 342, 370, 376, 448
DARIO 307, 308, 309, 318, 471, 472
Departamentul S (secția KGB pentru ilegali) 18, 20, 26, 27, 28, 30, 32, 50, 55, 56, 94, 317

Departamentul S (cont.)
Centrul *vezi* Centrala KGB din Moscova
Vasili Gordievski în ~ 18, 20, 26
rapoartele lui Gordievski pentru MI6 despre ~ 94
Deutsch, Arnold 89
Deverell, John 227, 234, 238, 240, 298, 308, 309, 456
Dire Straits: *Brothers in Arms* 390, 391
Direcţia Generală I (DG I) 18, 21, 26, 54, 77, 103, 148, 283, 299, 444
Departamentul III 130, 131, 136, 138, 139, 143, 144, 145, 148, 283, 315, 317
Departamentul S *vezi* Direcţia S
Direcţia K *vezi* Direcţia K (contrainformaţii KGB) 1, 154, 267, 294, 299, 305, 313, 321, 327, 422, 426, 427, 428, 440, 444, 451
echipa de filaj (departamentul pentru China) 330, 334, 351, 384, 392, 395, 444
Linia N *vezi* Linia N
şi Operaţiunea FOOT 53-54, 149
Direcţia Generală II 443
Direcţia K (contrainformaţii KGB) 1, 154, 267, 294, 299, 305, 313, 321, 327, 422, 426, 427, 428, 440, 444, 451
Departamentul V 154, 167, 426
Linia KR 180, 220
Dubček, Alexander 42, 46
Dupuy, Maria de Rosario *vezi* Ames, Maria de Rosario Casas, născută Dupuy
Dylan, Bob 386

E

Edwards, Bob 158, 192, 214
Ejov, Nikolai 9
Elite Security 451
ELMEN, vânătoarea de cârtiţă 227, 471
EMBASE, Operaţiunea 440, 471
Eriksen, Jens (Asterix) 363, 380, 401, 416
Everything but the Girl 386
Evtuşenko, Evgheni 22, 23

F

Falkland, războiul din 167, 217, 245
FBI 289, 292, 295, 459, 465, 478, 479
Festivalul Internaţional al Tineretului şi Studenţilor, Moscova 37, 385, 386, 396, 413

Finlanda 44, 124, 125, 127, 128, 248, 302, 343, 362, 364, 366, 371, 376, 380, 381, 383, 386, 387, 391, 392, 400, 401, 410, 411, 415, 421, 444, 445, 456, 463
„finlandizare" 362
Fişer, Viliam Genrihovici („Rudolf Abel") 28, 29
Fletcher, Yvonne 259
Foot, Hugh 59
Foot, Michael 116, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 194, 195, 196, 245, 262, 457, 464, 468, 471
ca agentul BOOT 148, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 168, 194, 195, 196, 245, 262, 471
Sunday Times, dat în judecată de Foot 457
FOOT, Operaţiunea 53, 54
Fort Monckton 423, 424, 425, 429, 430, 452, 463

G

Gates, Robert M. 174, 253, 254
Gee, Arthur 333, 351, 355, 356, 357, 358, 364, 365, 366, 367, 378, 381, 382, 383, 387, 388, 390, 393, 394, 395, 401, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 411, 412, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 441, 445, 455
în 19 iulie 1985 378, 381, 382, 383, 387, 388
după PIMLICO 421, 422, 441; expulzarea din Rusia 441, 445
Gee, Rachel 333, 356, 365, 366, 382, 383, 387, 388, 390, 391, 394, 406, 408, 409, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 419, 441
în 19 iulie 382, 383, 387, 388
furia lui Suslov faţă de 441
Gerber, Burton 278, 279, 280, 281, 282, 284, 341, 429, 474
Germania
Berlin *vezi* Berlin
est-germanii fug în Occident 19-20
Germania Federală ca ţintă KGB 27-28
prima perioadă de activitate KGB a lui Gordievski în Germania de Est 19, 20, 21
serviciul de informaţii (BND) 90
glasnost 273, 433, 451
Golubev, Serghei 321, 322, 323, 327, 328, 427
Goodall, David 368, 410, 411
Gorbaciov, Mihail 256, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 285, 300, 306, 386, 425, 430, 431, 432, 433, 440, 442, 447, 449, 451

Gorbaciov, Mihail (cont.)
și Gordievski 271, 272-274, 275-277, 449-450
lovitura de stat din 1991 451
și Reagan 432
reforme *vezi* URSS: reformele lui Gorbaciov
și Thatcher 271, 272, 273, 275-277
Gorbaciov, Raisa 274
Gordievskaia, Anna 146, 150, 309, 345, 349, 452, 453, 454
folosită de KGB ca ostatică fără să o știe 331, 335-336, 345
lăsată în Rusia la activarea planului PIMLICO 344-350, 377, 381, 418-419, 447-448 449-450; și campania HETMAN a MI6 425, 437-438, 449, 450, 467, 472
revenirea în Marea Britanie, 1991 452-453
viața zilnică sub un nume nou 454
Gordievskaia, Elena, născută Akopian 31, 33, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 48, 50, 60, 66, 67, 96, 97, 98, 106, 114, 115, 127, 130, 137, 139, 208, 457
cariera KGB 39, 50, 137
căsătoria 31; și infidelitatea soțului 97, 98, 114, 130
divorțul 137; acordul pentru divorț 130
necunoașterea vieții duble a soțului 96
Gordievskaia, Leila, născută Alieva
angajată la rezidența KGB Londra 220-221
căsătoria 138-139; și divorțul la presiunea KGB 449
divorț sub presiunea KGB 449
folosită de KGB ca ostatică fără să știe 330, 331, 335-336, 345
instincte materne 146
interogatoriu KGB la închisoarea Lefortovo despre dispariția soțului 423, 438-439
la Londra 167, 177, 207-208, 238, 269; apelul telefonic primit din Moscova de la Gordievski 318; convocarea la Moscova 304-305, 309
lăsată în Rusia la activarea planului PIMLICO 344-350, 377, 381, 418-419, 447-448 449-450; și campania HETMAN a MI6 425, 437-438, 449, 450, 467, 472; și divorțul 449; scrisoarea către soț la doi ani de la evadarea lui 450

loialitatea față de URSS 150, 270, 346, 347
naşterea Annei 146
naşterea Mariei 144
necunoaşterea vieţii duble a soţului 349, 423, 439
revenirea în Marea Britanie 452-453
separarea de fostul soţ în 1993 453
sosirea la Moscova cu copiii 326, 335-336
viaţa înainte de căsătoria cu Gordievski 96, 97, 98, 99, 111, 114, 115
viaţa zilnică sub nume nou 449, 454
Gordievskaia, Maria 144, 150, 309, 319, 344, 452, 454
folosită de KGB ca ostatică fără să ştie 330, 331, 335-336, 345
lăsată în Rusia la activarea planului PIMLICO 344-350, 377, 381, 418-419, 447-448, 449-450; şi campania HETMAN a MI6 MI6 425, 437-438, 449, 450, 467, 472; revenirea în Marea Britanie (1991) 452-453
viaţa zilnică sub nume nou 454
Gordievskaia, Marina 10, 319, 342, 369, 370, 439
Gordievskaia, Olga Nikolaevna, născută Gornova 9, 11, 12, 21, 138, 139, 345, 369, 439, 462
Gordievski, Anton Lavrentievici 8, 9, 10, 11, 12, 13, 21, 22, 56, 138
Gordievski, Oleg Antonovici activitatea în KGB ca agent dublu: autorul istoriei Direcţiei III 139; avansări 1, 2, 220, 221, 286, 287, 291, 292; convocarea la Moscova (din 1985) 1-3, 295-309; în Danemarca 95, 96-117, 130, 306-307; DARIO şi Operaţiunea GROUND 307, 308, 309, 318; eforturile MI6 de a-i îmbunătăţi imaginea în KGB 214-220; şi Guk 179, 180, 211, 219, 220, 221, 224-225, 258, 266, 306, 316; încheierea detaşării la Londra 326-327; la Londra 177-182, 208-210, 211-221; şi Nikitenko 267-268, 273, 274, 277, 285, 288, 291, 297, 300, 306; numirea ca rezident la Londra 1, 2, 286-287; 291-292; şi Parşikov 211-213, 214, 219, 220, 221, 268, 273, 287-288, 298; şi zvonurile despre un spion activ în KGB 120, 140-141, 300

Gordievski, Oleg (cont.)
activitatea KGB înainte de recrutarea MI6: 1962, instrucţiuni de prezentare la post 21;în Danemarca 32, 33-42; 46-47, 60-84; la „Centru", lucrând pentru Direcţia S 27-28, 31, 49-50, 53; la DG I 56; lucrând pentru Linia N 32, 33-42, 46-49; primul post în Germania de Est, ca student 18-19, 20, 21
ca agent britanic: şi ABLE ARCHER şi răspunsul sovieticilor 247, 252, 253, 254, 424, 425; şi Ames 293-294, 428-429, 433-434, 457-460; ancheta/interogatoriile KGB 315-316, 320-324, 327-328; şi bănuielile iniţiale ale lui Budanov 300, 305-306; şi Bergling (spion suedez) 137, 141-142; şi Bettaney („Koba") 224-225, 238-239, 263-264, 306, 315-316; casa conspirativă din Bayswater 183, 185, 189, 209, 237, 287, 296; şi colaborarea MI5/MI6 185-186, 205, 216-218, 226-228, 304, 331; condiţiile puse ca să lucreze pentru britanici 91, 92, 93, 111; convocarea KGB la Moscova (din 1985) 1-4, 295-309; şi culegerea de informaţii după PIMLICO 424-425; echipa de filaj KGB 330, 358-360, 379-380, 392-393; şi echipa LAMPAD 186, 187, 228, 472; şi echipa NOCTON *vezi* NOCTON, echipa; eforturile MI6 de a-i îmbunătăţi reputaţia în KGB 214-221; Gerber şi deconspirarea CIA 278-285; şi Gorbaciov 271-275; KGB-ul face percheziţii şi plantează microfoane în apartamentul lui de la Moscova 1, 305, 313-315; KGB-ul foloseşte praf radioactiv 330; KGB-ul îl droghează cu serul adevărului 321-324, 326, 330; lecţii de limba engleză şi studiul culturii britanice 143-144, 145-146, 147; şi Libia 259; microfilmele şi alte aranjamente 107-111; mutarea la Londra 167-168; şi NUM 258-259; şi numirea ca şef KGB al rezidenţei din Londra 1, 2, 286-288, 291; oferta britanicilor de a defecta 2-3, 131; şi Operaţiunea EMBASE 440; şi Operaţiunea RYAN 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 211, 245, 246, 248, 253, 283,

429, 470, 472; perioada de lâncezeală din Rusia după întoarcerea din Danemarca 136-137; planul de *evadare* vezi PIMLICO; politicieni care ştiau de NOCTON 211; şi Price *vezi* Price, Veronica; recrutarea MI6 2, 64-84; refugiul londonez 184; schimbarea cursului Războiului Rece 2, 43, 253, 431; şi Simon Brown *vezi* Brown, Simon; sosirea la Londra cu informaţii pentru MI6 176-196; şi Spencer 217-219, 261, 455; şi Spooner 151-152, 188-190, 200, 209-210, 226; succesul în obţinerea vizei şi pregătirea pentru detaşarea la Londra 149, 150-152; şi Thatcher 211, 240, 243, 256-257, 262, 271-272, 369, 372-376, 419, 443, 447; TICKLE (nume de cod CIA) 285, 294, 341, 429, 472; şi Treholt 103, 104, 139, 148, 168, 191-192, 259; şi vânătoarea spionului coordonat de britanici de către KGB 295-296, 299-300, 305-307
alergare: în parcurile din Copenhaga 42; crosul la Moscova 15-16; în apropiere de Fort Monkton 442; în Holland Park 208
apartamentul din Moscova *vezi* Leninski Prospekt, Moscova
atrage atenţia MI6 52, 53, 57
badminton 38, 65, 69, 70, 71, 76, 98
şi Bromhead 60, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 89, 92, 93, 306, 307, 323, 325
căsătoria cu a doua soţie, Leila Alieva *vezi* Gordievskaia, Leila născută Alieva
căsătoria cu prima soţie, Elena Akopian *vezi* Gordievskaia, Elena născută Akopian: căsătoria
şi CIA 278-285, 293-294, 341, 429-434
în Comsomol 12
„copilul" KGB-ului 7-8
copilăria 10-11
distincţia CMG 462-463
divorţul de Elena: acordul Elenei pentru divorţ 130; şi problemele de carieră cu KGB 98, 115, 116, 120, 130, 136
divorţul de Leila 449
educaţia 10-11, 12-15

Gordievski, Oleg (cont.)
emiterea vizei pentru Marea Britanie 152-153
familia reunită (1991) 3, 429-430
şi Foot 262; dosarul BOOT 160-166, 168
la Fort Monckton 423, 424, 425, 429, 430, 452, 463
şi fratele Vasili 11, 16, 18, 20, 30, 46, 56
şi Gorbaciov 271, 272, 273, 274, 275, 449-450
şi Gribin 145, 149, 270, 271, 273, 286, 296, 315, 317, 319, 326, 327, 328, 329, 339, 444, 450
şi Guscott 94, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 116, 121, 129, 131, 133, 135, 136, 141, 146, 147, 153, 154, 176, 177, 182, 183, 184, 187, 188, 194
şi Hawkins 83, 84, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 103, 106, 107
şi Iakuşin 55, 72
la Institutul de Relaţii Internaţionale 13, 14, 18
intrarea în partidul comunist 26
îndepărtarea de regimul comunist 19, 46, 47, 62, 63, 68, 69, 78, 87, 88
jurământul de loialitate către KGB 25-26
şi Kaplan 6, 22, 23, 47, 52, 57, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 73
şi Leila Alieva *vezi* Gordievskaia, Leila, născută Alieva
şi Liubimov 38, 41, 42, 48, 106, 110, 115, 116, 130, 143, 144, 162, 163, 268, 315, 338, 339, 352, 354, 370, 371, 422, 440, 454, 466, 467, 468, 469
memoria şi capacitatea de a-şi aminti 94, 187, 188, 190
minimalizarea de către KGB 444-445
naşterea 10
naşterea fiicei Anna 146
naşterea fiicei Maria 144
nume conspirative KGB: Gornov 36, 40; Guardieţev 25, 40
nume de cod britanice: NOCTON 2, 3, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 205, 211, 215, 227, 234, 251, 261, 262, 268, 288, 307, 330, 331, 364, 373, 424, 467, 472; OVATION 424, 429, 467, 472; PIMLICO vezi planul de evadare PIMLICO; SUNBEAM 53, 58, 65, 69, 78, 80, 83, 94, 105, 107, 111,

112, 116, 146, 147, 152, 153, 185, 424, 472
şi Parşikov 211-213, 214, 219, 220, 221, 268, 273, 287-288, 298, 454
sub supravegherea PET 39, 40, 47, 49, 53
şi Philby 85, 140, 190, 322
pregătirea la Şcoala 101 a KGB 26, 40, 94, 342
problema sexualităţii 38, 40, 52, 57
procesul KGB şi sentinţa *in absentia* 445, 461
şi Reagan 447
reviste porno pentru homosexuali cumpărare de O.G. 38, 40, 179
schimb de scrisori cu Oldfield 112, 113
scrieri 446
la South Ormsby Hall 420, 423
strigătul de protest după înăbuşirea Primăverii de la de la Praga 46-47, 62-63, 66-67
şi Titov 219, 220
turnee mondiale şi împărtăşirea cunoştinţelor 446
ca „Unchiul Gormsson" (nume de cod PET) 33, 40, 47
vacanţele la Moscova: (1983) 229; (1984) 237
şi vânătoarea KGB a spionului coordonat de britanici 295, 299-300, 305-306
viaţa în suburbia londoneză după evadarea din Rusia 446, 461
la Washington 433
Gordievski, Vasili 9, 11, 12, 16, 18, 20, 26, 27, 30, 43, 44, 45, 46, 56
alcoolism 30, 56
şi fratele Oleg 11, 12, 16, 18, 20, 27, 30, 46
funeralii 56
în KGB 16, 18, 20, 27, 56; şi „contrarevoluţia" cehă 43, 45; Direcţia S 26, 30; răpirea 44
moartea 56
Gordievsky, familia 7, 9, 10, 237, 363, 437, 449, 452
Gornova, Olga *vezi* Gordievskaia, Olga Nikolaevna, născută Gornova
Gott, Richard 159, 192, 472
Graver, Bill 279, 280
Gribin, Nikolai 145, 149, 270, 271, 273, 286, 296, 315, 317, 319, 326, 327, 328, 329, 339, 444, 450

GROUND, Operațiunea 308, 309, 472
GRU 34, 66, 135, 141, 199, 209, 217, 219, 221, 278, 438, 440, 461, 471
Gruşko, Viktor 137, 140, 144, 145, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 326, 327, 328, 330, 358, 444, 451
Guardian 157, 159, 192, 264
Guk, Arkadi Vasilievici 177, 178, 179, 180, 181, 200, 202, 210, 211, 214, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 231, 233, 236, 237, 238, 241, 246, 249, 258, 263, 264, 265, 266, 267, 284, 286, 291, 296, 306, 316
și Bettaney („Koba") 221, 222-225, 229, 231, 233, 236-238
expulzarea 264-266
și Gordievski 200, 210, 211, 219, 220, 224, 225, 263, 266, 316
Guscott, Geoffrey 50, 51, 52, 53, 65, 66, 68, 69, 75, 76, 78, 79, 94, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 116, 121, 129, 131, 133, 135, 136, 141, 146, 147, 153, 154, 176, 177, 182, 183, 184, 187, 188, 194, 455

H

Haavik, Gunvor Galtung (GRETA) 101, 102, 104, 113, 140, 141, 148, 283, 284, 306, 425, 472
Hanslope Park 107, 108, 280
Havel, Václav 43
Hawkins, Philip 83, 84, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 103, 106, 107, 455
cunoscător în materie de KGB 90, 93-94
Heath, Edward 195
Helms, Richard 132
Hennessy, Peter 456
Hitler, Adolf 199, 229
Hollis, Roger 191, 226
homosexualitate 30, 38, 48, 53, 57, 63, 263, 264
reviste porno homosexuale cumpărate de Gordievski 38, 40
Howe, Geoffrey 211, 251, 274, 277, 367, 369, 419
Hruşciov, Nikita 13, 52, 272

I

Iakuşin, Dmitri („Eminența Cenuşie") 54, 55, 56, 72, 73
Institutul de Relații Internaționale 14, 18, 36, 469
Institutul de Stat de Relații Internaționale din Moscova 14, 18, 36, 469

INVISIBLE, Operaţiunea 122, 472
Iurcenko, Vitali 426, 427, 428
Ivanov, Serghei 461

J

Jones, Jack 156, 157, 192, 214, 471
Jones, John 195

K

KAL 007, doborârea aeronavei Liniilor Aeriene Coreene 246-248
Kaplan, Stanislaw („Standa") 16, 22, 23, 47, 52, 57, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 106, 284, 457, 466, 471
DANICEK, dosarul 52, 471
defectarea 52, 63
şi Gordievski 16, 22, 23, 47, 66-68, 70, 73
Kazakhstan, „sovietizarea" 9
Kennedy, John F. 66, 164
KGB 7-32
şi Ames 289-290, 291-295, 305, 340-341, 427-428, 457-460
şi Bergling (spion suedez) 135, 141-142
şi Brockway 158, 192
celule de tortură 27
şi „contrarevoluţia" cehoslovacă 42-47
controlul strict al angajaţilor 30
departamente / direcţii / linii: Direcţia Generală I şi departamentele ei *vezi* Direcţia Generală I (DG I); Direcţia Generală II 443; Direcţia K (contraspionaj) şi Departamentul V din cadrul Direcţiei K *vezi* Direcţia K; Direcţia S (ilegali) *vezi* Direcţia S; Direcţia VII 24, 121, 330, 358, 402; Direcţia XII 50; Direcţia XIII („pentru misiuni speciale") 30, 54, 297; Linia N *vezi* Linia N; Linia PR 37, 61, 77, 109, 149, 156, 163, 168, 179, 211, 213, 219, 220, 263, 283; Linia X 107, 220, 286; Serviciul Acţiuni Speciale 44-45, 96
şi Edwards 158, 192, 214
fabricarea de *fake news* 61
şi Foot 116, 160-167, 168, 194, 244-245, 263
gay, recrutarea de 30
Elena Gordievskaia în ~ 39, 50
Anton Gordievski în ~ 7, 12, 22
şi Oleg Gordievski *vezi* Gordievski, Oleg Antonovici
Vasili Gordievski în ~ *vezi* Gordievski, Vasili: în KGB

KGB (cont.)
şi Gott 159, 192
şi Haavik 101-102, 104, 140-141
„ilegali", spioni sub acoperire 17-18, 26-27, 30, 32, 35 *vezi* şi Direcţia S (secţia KGB ilegali); şi Linia N *vezi* Linia N; şi Marea Britanie 28-29, 149, 307-309; naţiuni vizate 27-28
informatori în Institutul de Relaţii Internaţionale 13
interogatoriile Leilei Grodievskaia 423, 439
şi Jack Jones 156-157, 192, 214
jurământ de credinţă 25-26
Leningrad 444
MI6 reevaluează KGB-ul în urma primirii informaţiilor lui Gordievski 192-193
acronimul MICE privind resorturile spionajului 86
şi modelarea societăţii sovietice 7-9
Centrul din Moscova 27, 28, 29, 44, 48, 91, 109, 120, 130, 136, 149, 155, 181, 200, 209, 213, 214, 215, 224, 249, 262, 267, 271, 272, 273, 276, 285, 290, 392
Operaţiunea GROUND 308, 309
Operaţiunea RYAN şi teama de războiul nuclear 197-205, 209, 211, 245-248, 253, 283, 429
paranoia 180, 203-204
perspectiva sovietică asupra ~
şi Philby 29, 32, 85, 87- 89, 140, 149, 168, 190, 287, 322
proverka 24
rezidenţe în ambasadele sovietice 2, 3, 18; rezidenţa din Londra 2, 54, 149, 151, 160, 163, 177, 180, 184, 200, 211, 246, 257, 272
şi Ron Brown 213
serviciu pe viaţă 8
spioni cu acoperire „legală" 16-17
Academia „Steagul Roşu" (Şcoala 101) 23
taxonomia 61
şi Thatcher 243-245, 438, 440-441
tratamentul spionilor 96
şi Treholt 102, 103, 104, 139, 148, 191-192, 259-260
vânarea cârtiţei aflate în slujba britanicilor 295-296, 299-300, 305-307
vulnerabilitatea la trădare a membrilor suspecţi 233
zvonuri despre un spion în interior 120, 140-141

Kinnock, Neil 447
Kissinger, Henry 14
Koppel, Ted 460
Køppen, Lene 65
Kozlov, Vladimir 101, 102, 113
Kriucikov, Vladimir 245, 292, 295, 315, 443, 445, 451, 452
Kundera, Milan 43
Kutuzovski Prospekt, Moscova
  apartamente diplomatice 126, 355, 382, 387
  zona-semnal de la brutărie 129, 134, 146, 185, 303, 354, 356

L
LAMPAD, echipa 186, 187, 228, 472
Lane, Geoffrey 263
Larsen, Björn 363, 380, 401, 416
Lenin, Vladimir 41, 127, 166, 350, 386, 391, 392, 394, 395, 400, 475
Leninski Prospekt, 1, 4, 139, 305, 325, 379, 384, 392
Lialin, Oleg 54, 471
Libia 259
Linia N 32, 77, 107, 220, 258, 307
  Gordievsky lucrând pentru 32, 77
Litvinenko, Aleksandr 461
Liubimov, Mihail Petrovici (KORIN) 29, 34, 36, 37, 38, 41, 42, 48, 56, 62, 89, 105, 106, 110, 115, 116, 130, 131, 137, 143, 144, 145, 160, 161, 162, 163, 178, 268, 315, 338, 339, 352, 354, 370, 371, 392, 422, 440, 451, 454, 466, 467, 468, 469, 472, 477
  anchetat de Direcţia K 440
  dat afară din KGB 145
  şi Elite Security 451
  şi Gordievski 36, 38, 41-42, 48, 106, 110, 116, 130, 143-144, 160, 161-163, 178, 315, 338, 339, 352, 354, 370, 371, 392, 454, 466, 467, 468, 469
Long, Leo 191, 471
„Lonsdale, Gordon" (Konon Trofimovici Molodîi) 28
Lubianka 27, 313, 329, 410
Lugovoi, Andrei 461

M
Maksimov, Vladimir 63, 315
Manningham-Buller, Eliza 227, 228, 230, 238, 239
Marea Britanie
  expulzarea ofiţerilor de informaţii sovietici, Operaţiunea FOOT 53-54, 149
  Foreign Office 58, 111, 119, 149, 153, 154, 203, 205, 229,

Marea Britanie (cont.)
251, 262, 266, 271, 274, 277, 306, 361, 367, 368, 369, 410, 440, 449; informarea lui Howe 274
şi implantarea de „spioni ilegali" ai KGB 26-27, 149, 318
războiul din Insulele Falkland 167, 217, 245
Marx, Karl 269, 274
Massingberd-Mundy, Adrian 420
maşini diplomatice 99, 124, 125, 128, 327, 364, 381 384, 386, 445
şi numerele de înmatriculare 69, 99, 124, 128, 209, 303, 378
Maugham, Somerset 144, 145, 370, 371, 454
MI5
şi ABLE ARCHER 250
şi ameninţările cu moartea la adresa lui Gordievski 445-446
şi Bettaney („Koba") 221, 224, 226, 235-242, 263-265
colaborarea cu MI6 pentru NOCTON 185-186, 205, 215-217, 227-228, 235-236, 237-239, 240-241, 262, 304, 308-309, 331; *vezi* şi NOCTON, echipa
Departamentul K4 217, 229, 231, 232, 233
Departamentul K6 216
ELMEN, vânătoarea de cârtiţă 227
expulzarea lui Titov şi a celor din GRU 221, 229
şi Foot 194
şi Guk 265
lista ofiţerilor de informaţii sovietici din Londra 223, 229
şi Philby 186
Secţiunea A4 185, 234
Spectatorii 185, 186, 208, 223, 234
MI6
activitatea lui Gordievski pentru ~ *vezi* Gordievski, Oleg Antonovici: ca agent britanic
şi ameninţările cu moartea la adresa lui Gordievski 445-446
cartierul general Century House *vezi* Century House, Lambeth
colaborarea cu MI5 pentru NOCTON 185-186, 205, 215-217, 227-228, 235-236, 237-239, 240-241, 262, 304, 308-309, 331; *vezi* şi NOCTON, echipa

coordonatorul Sovbloc 119, 279, 298, 299, 381, 418, 419
departamentul tehnic de la Hanslope 107-108, 280
după evadarea lui Gordievski din Rusia 387, 443-444; activitatea / echipa cazului OVATION 424, 429, 467, 472; campania HETMAN pentru reunirea familiei 425, 437, 449, 450, 467, 472; evaluarea relatării lui Gordievski 426-429
și expulzarea lui Guk 265-266
Gordievski ajunge în atenţia ~ 52-53, 56-57
și Guscott 50-51
și paranoia KGB la Londra 180
și Penkovski 66
și PET 53, 57, 59, 60, 67, 73, 76, 81, 82, 83, 92, 93, 99, 100, 103, 104, 108, 147, 153, 205, 363, 380, 420
și Philby 29, 85, 104, 186, 226, 228, 444; vezi și Philby, Kim
recrutarea lui Gordievski 2, 63-84
reevaluarea KGB după informaţiile lui Gordievski 192-193
relaţia cu CIA și împărtășirea informaţiilor 204-206, 251, 252-254, 262-263, 278-281, 424-425, 428-432
semnătura cu cerneală verde a șefilor 111-112
și Skripal 461
sporirea reputaţiei lui Gordievski în KGB 213-221
șeful P5 361-362, 368, 418
și vizita lui Hrușciov la Londra 272
vulnerabilitatea la trădare din partea membrilor suspectați 233
Milligan, Spike 227
Mișustin, Slava 225
Moghilevcik, Alfred 62, 72, 105
Molodîi, Konon Trofimovici („Gordon Lonsdale") 28
Moore, Charles 164, 244
Moore, sir Philip 374
Muggeridge, Malcolm 86

N

NATO 102, 198, 200, 202, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 253, 260, 317, 362, 363, 471, 476
manevre militare ABLE ARCHER 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 281, 425, 433, 476
New Times 179
New York Times, The 102, 219, 338, 430

Nikiforov, Aleksander 141
Nikitenko, Leonid Efremovici 179, 180, 211, 224, 241, 265, 267, 268, 273, 274, 276, 277, 285, 288, 291, 297, 300, 306 şi Gordievski 267-268, 273, 274, 276-277, 285, 291, 300, 306
Nixon, Richard 14, 173
NKVD 9, 10, 11, 12, 29, 149
NOCTON, echipa 2, 3, 185, 186, 187, 189, 190, 192, 205, 211, 215, 227, 234, 251, 261, 262, 268, 288, 307, 330, 331, 364, 373, 424, 467, 472
LAMPAD şi colaborarea MI5/MI6 185-186, 187, 205, 216-217, 226-228, 235-236, 237-241, 262-263, 303-304, 308-309, 330-331, 472
redenumită PIMLICO 364
Norvegia 101, 102, 113, 139, 141, 146, 148, 192, 248, 283, 363, 364, 376, 381, 418, 457
Noua Zeelandă 28, 54, 160, 446
ca ţintă KGB 28

O

Oldfield, Maurice 111, 112, 116, 117
Operaţiunea EMBASE 440, 471
Operaţiunea FOOT 53, 54, 55, 149, 238
Operaţiunea GROUND 308, 309, 472
Operaţiunea INVISIBLE 122, 472
Operaţiunea PIMLICO *vezi* PIMLICO, planul de evadare
Operaţiunea RYAN 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 211, 245, 246, 248, 253, 283, 429, 470, 472
Orwell, George 23, 63, 315, 322
1984 23
Owen, David 111

P

Page, Sarah 209, 261, 419, 455
Parşikov, Maksim 11, 212, 213, 214, 219, 220, 221, 268, 273, 287, 288, 298, 300, 454, 467, 468, 469, 470
PENETRABLE (diplomat rus) 90
Penkovski, Oleg 66, 87, 96, 133
perestroika 273, 433, 451
Pershing II, rachete 203
PET (Serviciul danez de Siguranţă şi Informaţii) 39, 40, 47, 49, 53, 57, 59, 60, 67, 73, 76, 81, 82, 83, 92, 93, 99, 100, 103, 104, 108, 147, 153, 205, 363, 380, 420, 471

şi MI6 53, 57, 59, 60, 67, 73, 76, 81, 82, 83, 92, 93, 99, 100, 103, 104, 108, 147, 153, 205, 363, 380, 420
Petersen, Gert (ZEUS) 62, 100, 472
Petrov, Ivan Alekseevici 160, 162
Philby, Kim 29, 32, 85, 87, 88, 89, 104, 120, 140, 144, 149, 168, 174, 186, 190, 206, 220, 226, 228, 233, 236, 240, 287, 315, 316, 322, 444, 468, 475, 477
şi CIA 174
şi Gordievski 85, 140, 190, 322
Piaţa Centrală, Moscova 133, 146, 185, 333, 339, 342, 351
PIMLICO, planul de evadare 3, 128, 129, 134, 146, 184, 185, 210, 261, 286, 302, 303, 331, 332, 333, 334, 335, 344, 347, 352, 355, 356, 357, 358, 361, 364, 366, 367, 369, 372, 375, 376, 377, 378, 380, 382, 384, 387, 394, 399, 406, 410, 418, 419, 424, 437, 467, 472
acordul lui Thatcher 374-376, 378
activarea 353-376; acuzaţiile reciproce din KGB după fuga lui Gordievski 443-444; călătoria cu maşina în Finlanda 408-410, 411-416; călătoria cu maşina spre graniţa finlandezo-norvegiană 419-420; KGB-ul descoperă că Gordievski a dispărut 392, 410, 422; pregătirile şi deplasările lui Gordievski pe 19 iulie 379-380, 384-387; pregătirile şi mişcările echipei de extracţie pe 19 şi 20 iulie 1985 377-379, 380-382, 382-383, 383-384, 387-388, 389-390, 393-395, 398-399, 401-402, 402-403, 404-407; preluarea 406-407; sosirea în Anglia 420-421
alertă de grad zero 330-335
contact ratat 349-350
şi familia lui Gordievski 330, 344-349, 363, 377, 382, 387, 418-419
finalul finlandez 124, 361-362, 380-381, 401-402, 415-416
paşapoarte false 83, 121, 380, 417
problemele cu numerele de înmatriculare ale maşinilor 128, 303
şi punctul de contact din Catedrala Sf. Vasili Blajenîi 134, 339, 342, 344, 350, 351

PIMLICO, planul de evadare (cont.)
punga de Safeway 127, 133, 134, 136, 146, 185, 333, 341, 343, 352, 354, 356, 357, 366
zonă-semnal *vezi* zonă-semnal
Pontecorvo, Bruno 191
Popov, Viktor 178, 181, 257
Portland Spy Ring 28
Powell, Charles 271, 372, 373, 374, 375, 419, 449
Powers, Gary 28
Pravda 22, 23, 126, 307
Price, Veronica 119, 120, 122, 124, 125, 126, 129, 134, 146, 152, 153, 182, 183, 184, 187, 188, 196, 209, 210, 225, 226, 235, 286, 298, 300, 302, 304, 319, 326, 332, 333, 364, 380, 381, 397, 401, 411, 416, 417, 418, 455
în 19 şi 20 iulie 380-382, 401-402
pastile energizante date lui Gordievski 304, 319, 326, 327, 329
planul de evadare pentru Gordievski *vezi* PIMLICO, planul de evadare
Primakov, Evgheni 444, 445, 477
Primăvara de la Praga
Prime, Geoffrey 193
Prinţipalov, Aleksandr 113
Procházka, Jan 44, 45
proverka 24
Putin, Vladimir 8, 299, 444, 461

R

Ratford, David 387, 422
războiul nuclear, frica de ~ *vezi* Războiul Rece: şi frica sovieticilor de un război nuclear
Războiul Rece
şi „contrarevoluţia" cehă 43
Criza Rachetelor din Cuba 66
doborârea zborului KAL 007 de către sovietici 246-248
şi frica sovieticilor de un război nuclear 196, 197-202, 204; şi împărtăşirea informaţiilor MI6 cu CIA 205-206; şi Operaţiunea RYAN 197-205, 209, 211, 245-246, 248, 253, 283, 429, 470, 472
şi întâlnirea de la Fort Monckton 429-430
şi manevrele militare ABLE ARCHER 83 247-255, 281, 425
neutralitatea Finlandei 362
şi Norvegia 102
rolul lui Gordievski în schimbarea cursului ~ 2, 252, 432-433

şi Thatcher 245, 248-249, 256-257
„Războiul Stelelor" 203, 431, 432
Reagan, administraţia 203, 207, 232, 253, 433
Reagan, Ronald 2, 198, 203, 207, 232, 245, 246, 251, 252, 253, 254, 276, 430, 431, 432, 433, 440, 447
şi Gorbaciov 430-431, 432
şi Gordievski 254, 433, 447
şi Thatcher 2, 232, 251, 276, 440
Reed, Dean 386
reţeaua de spionaj de la Cambridge, *vezi şi* Philby, Kim
Ruddock, Joan 214
RYAN, Operaţiunea 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 209, 211, 245, 246, 248, 253, 283, 429, 470, 472

S

Saddam Hussein 200
Saharov, Andrei 275
SÄPO (serviciul suedez de securitate) 141-142
Segebarth, Nancy *vezi* Ames, Nancy, născută Segebarth
Semionovskoe, sanatoriul 338, 339, 343, 344, 376, 423
Serviciul de Siguranţă şi Informaţii *vezi* PET
Sf. Vasili Blajenîi (Catedrala), Moscova 134, 339, 342, 344, 350, 351
Shakespeare, William 134, 136, 235, 269, 305, 315, 352, 353, 372, 468
Shawford, Martin 215, 216, 361, 380, 381, 382, 401, 410, 416, 417, 418, 419, 443, 455
Sibelius, Jean: *Finlandia* 416, 445, 463
Sindicatul Naţional al Minerilor (NUM) 258, 275
Skripal, Iulia 461
Skripal, Serghei 461
Smolnîi, Institutul şi Mănăstirea 394
Soljenîţîn, Aleksandr 63, 98, 208, 315, 322, 338
South Ormsby Hall 420, 423
Spencer, Rosemary 217, 218, 261, 455
spionaj
acronimul MICE pentru resorturile spionajului 86
afirmaţiile extravagante ale spionilor în comparaţie cu realitatea spionajului 255
motivele pentru care devii spion 85
ca o „natură sălbatică plină de oglinzi" 73

spionaj (cont.)
şi nevoia de dragoste 88
Spooner, James 151, 152, 153, 188, 189, 190, 194, 200, 209, 210, 225, 226, 241, 256, 261, 455
Stalin, Iosif 7, 9, 12, 13, 22, 23, 50, 86, 129, 158, 178, 221, 255, 324, 329, 356, 471, 477
stalinism 21, 22, 23, 63, 98, 121, 138, 181, 325
Statele Unite ale Americii
administraţia Reagan 198, 203, 207, 232, 253, 433
CIA *vezi* CIA
Iniţiativa de Apărare Strategică („Războiul Stelelor") 203, 431, 432
Războiul Rece *vezi* Războiul Rece
ca ţintă KGB 27-28
Stokes, Mike 65, 66, 67, 68, 79, 466
Storækre, Kari 102
Sudoplatov, Pavel 86
Suedia 27, 44, 83, 101, 135, 141, 142, 147, 154, 283, 368, 376
Sun 264
Sunday Times 160n, 457, 461n
Suomalainen, Kari 362
Suslov, Vladimir Pavlovici 441
Svetanko, Dmitri 156, 166

Ş

Şebarşin, Leonid 26, 445

T

Thatcher, Margaret 2, 161, 162, 167, 194, 195, 196, 211, 232, 240, 241, 243, 244, 245, 248, 251, 252, 253, 256, 257, 259, 262, 266, 271, 272, 273, 275, 276, 369, 372, 373, 374, 375, 376, 419, 425, 438, 440, 441, 442, 443, 444, 447, 449, 450, 477
autorizarea PIMLICO 374-376, 378
la Balmoral, cu regina 372-374
şi campania HETMAN a MI6 438-439, 443, 449-450
despre comunism 272, 273
la funeraliile lui Andropov 255-256
şi Gorbaciov 271, 272, 273, 275-277
şi Gordievski („domnul Collins") 243, 373, 376, 447
şi Guk 266
şi KGB 243-244, 438-439, 441
şi minerii 258-259, 275
şi Războiul Rece 245, 247, 251, 252, 255-256
şi Reagan 440
Thomas, Derek 410
Tiitinen, Seppo 362, 363, 421

Times, The 29, 229n, 264, 446n, 461n, 474
Titov, Ghenadi Feodorovici 103, 113, 145, 148, 149, 150, 152, 155, 179, 180, 191, 220, 221, 260, 451
Titov, Igor Feodorovici 179, 211, 219, 306
Treholt, Arne 102, 103, 104, 139, 145, 148, 168, 191, 192, 259, 260, 283, 284, 306, 425, 457, 458, 465, 466
Tribune 161, 162, 164, 165, 195, 457
Turcia 123, 173, 347

U

Ungaria, Revoluţia din 14, 15, 43n, 198
Uniunea Sovietică 2, 11, 13, 14, 18, 30, 38, 46, 49, 56, 61, 82, 102, 120, 121, 122, 133, 138, 164, 167, 197, 198, 199, 217, 221, 231, 233, 248, 251, 259, 272, 273, 275, 278, 281, 290, 299, 330, 340, 362, 363, 378, 379, 383, 392, 400, 402, 431, 433, 441, 447, 452, 459, 464, 468, 469, 472
dezintegrarea 464
Dezgheţul lui Hruşciov 13, 52
cenzura 13, 14, 15, 315
doborârea zborului KAL 007 246, 247, 248
doctrina Brejnev 46
frica de războiul nuclear *vezi* Războiul Rece: şi frica sovieticilor de război nuclear
invazia din Afganistan 121, 197
invazia din Cehoslovacia 42n, 46, 47, 51, 68, 69, 173
KGB *vezi* KGB
Marea Epurare (1936-1938) 9, 314
paranoia: şi ABLE ARCHER 204, 253, 258, 429; sub Brejnev 49, 121, 245; la Centrul din Moscova 203; şi Operaţiunea RYAN *vezi* RYAN, Operaţiunea; despre sinuciderile din Londra 258; statul poliţienesc paranoic al lui Stalin 9
şi Primăvara de la Praga 42-47
Războiul Rece *vezi* Războiul Rece
reformele lui Gorbaciov 451; *glasnost* 273, 433, 451; *perestroika* 273, 433, 451
şi revoluţia din Ungaria 13-14, 15, 42, 43n, 198
rezidenţe KGB în ambasade 2, 3, 18
spionaj militar *vezi* GRU
stalinism 22, 63, 98
Uşakov, Evgheni 44, 471

V
valiza diplomatică 94, 107, 123, 179, 318
Vetrov, Vladimir (FAREWELL) 286, 287, 323, 471
Vietnam, Războiul din 14n, 102, 164
Vîborg 128, 376, 383, 392, 395, 396, 398, 399, 403, 411
Vocea Americii 15
Voznesenski, Andrei 386

W
Walker, George 449, 450, 455, 479
Weinberger, Caspar 433, 442
Whitelaw, William 211
Wilson, Harold 161, 195
Wright, Peter 191, 195, 477

Z
Zaiţev, Leonid 34, 36, 158
Zelenogorsk 127, 376, 392, 395, 396
ziarul Comsomolului 97
zonă-semnal 24, 27, 35, 125, 126, 185, 224, 261
brutărie *vezi* Kutuzovski Prospekt, Moscova: zona-semnal brutărie
Piaţa Centrală *vezi* Piaţa Centrală, Moscova